

# ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE

---

MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

SERIA III. TOMUL IX

1938—1940



---

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI  
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ. BUCUREȘTI, 1941

**DESFACERE ÎN STRĂINĂȚATE—VERTRIEB AUSSERHALB RUMÄNIENS:  
OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG**

# ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE

---

MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

SERIA III. TOMUL IX

1938—1940



---

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI  
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI, 1941

## CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
BEZA (Marcu), Urme românești la Atena și Ierusalim . . . . .	35
CAPIDAN (Th.), Originea Macedoromânilor . . . . .	11
CARACOSTEA (D.), Simbolurile lui Eminescu . . . . .	151
COMAN (Petre), Glosar dialectal . . . . .	63
GOROVEI (Artur), Biblioteca dela Rotopănești a lui Neculai Istrati	347
IORDAN (Iorgu), Un lingvist sociolog: Antoine Meillet . . . . .	1
MURNU (George), Românii din Bulgaria medievală . . . . .	41
OPRESCU (G.), Probleme românești de artă țărănească . . . . .	171
PETROVICI (I.), La centenarul lui Titu Maiorescu . . . . .	325
POPA-LISSEANU (G.), Limba română în izvoarele istorice medievale . . . . .	259
SADOVEANU (M.), Cincizeci de ani dela moartea lui Ion Creangă.	251
VÎRTOSU (Emil), Scrisori inedite ale lui I. Heliade Rădulescu .	187



# UN LINGVIST SOCIOLOG: ANTOINE MEILLET (1866—1936)

DE

IORGU IORDAN

MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

---

*Ședința dela 2 Decembrie 1938*

---

Ideea că limbajul omenesc este un produs al vieții colective s'a impus minții specialiștilor încă din primul moment. Nu era doar greu să se vadă că nevoia de a vorbi, precum și posibilitatea de a satisface această nevoie s'au ivit numai după ce oamenii au început să trăiască în grupuri mai mult sau mai puțin numeroase. A trebuit totuși să treacă vreme îndelungată, pentru ca din acest adevăr incontestabil să se tragă toate consecințele și să se încerce, cu ajutorul lui, explicarea faptelor de limbă.

Meritul principal, dacă nu chiar exclusiv, aparține lingviștilor francezi. Lucrul nu trebuie să ne mire. Conștiința că existența individuală este în funcțiune de colectivitate și că aceasta exercită asupra membrilor ei un control permanent nu-i nicăieri atât de vie ca în Franța. De aceea și formele de viață socială sunt acolo mai numeroase și, în orice caz, mai desăvârșite decât aiurea. Așa se explică de ce concepția sociologică a limbajului stă la baza unei întregi școli lingvistice, ai cărei întemeietori și reprezentanți autorizați sunt Francezi și care poartă, din această cauză, numele de școală lingvistică franceză.

Creatorul ei propriu zis este Ferdinand de Saussure (1858—1913), originar din Elveția romandă (Geneva), unde a profesat dela 1891 până la moarte, după ce fusese însă, timp

de 10 ani, conferențiar la École Pratique des Hautes-Études din Paris. Acest învățat afirmă neconținut <sup>1)</sup> că limba este un fapt social <sup>2)</sup> și că ea constă dintr'un sistem de semne având fiecare o valoare determinată, aceeași pentru toți membrii comunității lingvistice, așa dar la fel cu alte semne sau simboluri sociale. În consecință, Saussure consideră știința limbii drept o ramură a semeiologiei și cere să studiem limbajul omenesc în cadrul celorlalte fapte sociale, cum sunt moravurile, credințele, riturile simbolice, formele de politeță'ș. a. Pentru același motiv el acordă întâietate, cel puțin principial, lingvisticii statice, care cercetează aspectele limbii dintr'un moment dat, de preferință din momentul de față, fiindcă, pentru indivizii vorbitori, singură faza actuală a limbii are o existență reală: sistemul lingvistic trăiește în conștiința oamenilor și exercită un control foarte strict asupra modului cum ei vorbesc. În sfârșit, tot concepția sociologică ne explică pentru ce Saussure se ocupă numai de ceea ce el numește « limbă », noțiune definită aici mai sus, nu și de « vorbire », care este realizarea concretă a limbii, prin emisiune de sunete articulate alcătuind cuvinte și forme gramaticale, așa cum le putem auzi din gura semenilor noștri și a noastră însăși.

Și alți lingviști francezi, contemporani cu Saussure, unii chiar mai în vârstă decât el, exprimă incidental păreri asemănătoare. Dar niciunul n'a văzut așa de clar și profund ca el. De aceea un M. Bréal sau un V. Henry au susținut lucruri care, oricât am admite punctul de vedere inițial, ni se par

<sup>1)</sup> În *Cours de linguistique générale*, publicat postum de către elevii săi Ch. Bally și A. Sechehaye (ediția I-a Lausanne-Paris 1916, a II-a și a III-a Paris 1923, resp. 1931).

<sup>2)</sup> Același lucru susținuse mai înainte Americanul Whitney în *La vie du langage*, ed. III-a, Paris 1880, p. 124. Iată cum rezumă H. Delacroix, *Le langage et la pensée*, ed. II-a, Paris 1930, p. 63, nota ideile acestuia: « Whitney avait déjà exposé avec précision et vigueur (*La vie du langage*, p. 124) qu'une langue n'étant pas une propriété individuelle mais collective, l'action de l'individu sur le langage est restreinte et conditionnelle; les additions ou changements faits par un individu, s'ils ne sont pas acceptés par la communauté et conservés par la tradition, meurent avec lui. L'individu vit sous l'empire des mêmes habitudes que ses concitoyens et pense à peu près comme eux. Il y a une somme ou résultante des préférences d'une société, dont la composition du langage, aux différentes époques, rend témoignage; c'est ce que nous appelons le génie d'une langue. En dehors des variations insensibles, la société ne fait ni n'accepte rien de nouveau ». Capitolul dela începutul cărui am reproduș acest fragment este intitulat « langage et société » și prezintă un interes deosebit pentru discuția noastră.

măcar curioase. Astfel Henry, în *Antinomies linguistiques*, Paris 1896, p. 58, scrie: « Notre langue maternelle, nous la savions virtuellement avant que de naître: je veux dire que les tours de phrase, l'ordre des mots et conséquemment l'agencement des idées constituent un fonds linguistique et logique qui par un vague atavisme doit se transmettre du cerveau de l'ancêtre à celui de ses descendants »<sup>1)</sup>. Iar Bréal, *Essai de sémantique*, ed. III-a, Paris 1904 exagerează și el caracterul social al limbii, deși în alt sens decât Henry, când face comparație între sistemul de conjugare indo-europeană și « ces grandes institutions politiques ou judiciaires — les parlements' ou le conseil du roi — qui, nées d'un besoin primordial, ont vu peu à peu se diversifier, s'étendre leurs attributions, jusqu'à ce qu'un autre âge, trouvant cet ensemble de rouages trop lourd, en ait retranché une part, en ait divisé le fonctionnement entre divers corps libres et indépendants, quoique prenant part encore, dans une certaine mesure et avec la preuve visible de leur ancienne solidarité, à la conception initiale ». (Citat de J. Vendryes, *Le Langage*, Paris 1921, p. 20.) Dimpotrivă, același savant are, cum vom vedea mai jos, perfectă dreptate să afirme, tot acolo: « A mesure qu'une civilisation gagne en variété et en richesse, les occupations, les actes, les intérêts dont se compose la vie de la société se partagent entre différents groupes d'hommes; ni l'état d'esprit, ni la direction de l'activité ne sont les mêmes chez le prêtre, le soldat, l'homme politique, l'agriculteur. Bien qu'ils aient hérité de la même langue, les mots se colorent chez eux d'une nuance distincte, laquelle s'y fixe et finit par y adhérer... Au mot d'*opération*, s'il est prononcé par un chirurgien, nous voyons un patient, une plaie, des instruments pour couper et tailler; supposez un militaire qui parle, nous pensons à des armées en campagne; que ce soit un financier, nous comprenons qu'il s'agit de capitaux et de soustractions. Chaque science, chaque art, chaque métier, en

<sup>1)</sup> Dacă ar fi așa, nu s'ar înțelege de ce același copil, înainte de a putea vorbi, este apt să învețe, cu o ușurință sau, dacă vreți, cu o greutate egală, orice limbă, nu numai pe a părinților săi. Pe oricare din ele însă trebuie s'o « învețe », fiindcă n'o știe.

composant sa terminologie, marque de son empreinte les mots de la langue commune. » (Apud A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, vol. I, ed. II-a, Paris 1926, p. 244.)

\* \* \*

Și totuși, desvoltarea și adâncirea concepției sociologice a limbajului avea să vină dela un elev a lui Saussure: dela Antoine Meillet. Acesta a căutat pretutindeni să verifice doctrina maestrului său și s'o aplice cu cea mai mare consecvență, dar și cu prudență, utilizând, în acest scop, o documentare extrem de bogată și de variată. Deși se declară, pentru orice idee pe care o exprimă, debitor al lui Saussure, Meillet a judecat totdeauna cu propria sa minte și a izbutit astfel să aducă sistemului saussurian numeroase rectificări și completări, grație cărora este socotit *el* ca adevăratul întemeietor al școlii sociologice. Niciunul dintre ceilalți discipoli ai lingvistului genevez, și ei celebri astăzi, n'a acordat aceeași atenție factorului social din limbă. De aceea, intervenind într'o polemică dusă de alții asupra « filosofiei lingvistice franceze », dar în care, lucru dealtfel firesc, fusese amestecat și numele său, Meillet ține să ia asupra-și întreaga răspundere în materie de sociologie lingvistică. El precizează că, dintre cei patru învățați francezi puși în cauză de norvegianul H. Falk, și anume M. Grammont, J. Vendryes, G. Millardet <sup>1)</sup> și A. Meillet, el singur crede că împrejurările în care se desfășoară viața colectivă exercită o influență covârșitoare asupra limbii. Dealtmintrelea, în recensia despre *Cours de linguistique générale* al lui Saussure (v. *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, XX [1916], p. 32 urm.), Meillet obiectează fostului său profesor că nu ia în considerație condițiile exterioare ale vieții sociale, de care atârnă evoluția limbajului omenesc.

Dar și fără aceste mărturii oarecum directe Meillet se dovedește un sociolog veritabil în domeniul disciplinei noastre. Voiu menționa aici câteva din aplicațiile cele mai importante ale concepției sale despre caracterul social al limbii. Astfel,

---

<sup>1)</sup> Cf. lucrarea acestuia *Linguistique et dialectologie romanes*, Paris 1923, unde, la p. 488 urm., se vorbește de lingvistica sociologică.

apropiindu-se de H. Schuchardt în ce privește importanța pe care o acordă împrumuturilor lingvistice, Meillet spune că împrumutul este o lege socială. Contactul dintre diversele grupuri care alcătuiesc o colectivitate umană are, între altele, drept urmare treceri de cuvinte și forme gramaticale dela unul la altul. Așa se explică tendința de unificare a limbii, foarte puternică mai cu seamă în țările cu o cultură dezvoltată. Dar nu numai diversele clase ale unei comunități etnice se influențează reciproc. Progresul din ce în ce mai mare al legăturilor dintre popoare, datorit condițiilor de viață modernă, face ca fiecare națiune să joace, față de celelalte, rolul pe care, în interiorul fiecăreia, îl joacă un grup social. Bineînțeles că, din pricina deosebirii de sistem dela o limbă la alta, împrumuturile inter-lingvistice nu pot fi atât de numeroase și de importante ca cele care se produc între dialectele unui singur idiom, posesoare ale aceluiași sistem. Dar nu cantitatea împrumuturilor, ci existența lor și tendința care le dă naștere interesează în discuția de față. Civilizația merge mână în mână cu limba: amândouă sunt fapte sociale, și apropierea popoarelor prin una duce la apropierea lor prin cealaltă. De aici numeroase fenomene asemănătoare sau chiar identice în limbi adesea foarte diferite din punctul de vedere al originii lor istorice. Cu acest prilej, Meillet invoacă ceea ce el numește « le sentiment d'une unité de civilisation », o stare de spirit care duce la atenuarea sau chiar la suprimarea parțială a deosebirilor dintre popoare și, prin urmare, a acelora dintre limbile vorbite de ele.

Raportul de forțe dintre grupurile sociale care vin în contact și prin aceasta își împrumută reciproc elemente de tot soiul se conduce și în chestii de limbă după legea prestigiului. Națiunea sau categoria socială împrumutătoare se simte inferioară celeia dela care împrumută, și inferioritatea poate fi de ordin politic, militar, cultural sau economic. Așa s'a impus limba latină acum două mii de ani în provinciile cucerite de Romani, la fel s'au petrecut lucrurile mai târziu, indiferent dacă împrejurările n'au fost identice, cu limba arabă, purtătoare a unei religii nouă, mahomedanismul, sau, în vremuri apropiate de noi, cu limba engleză.

Dar Meillet nu se mulțumește să constate împrumuturile lingvistice și să le explice în chipul arătat mai sus. El extinde doctrina sociologică și asupra transformărilor suferite de materialul lingvistic în trecerea lui dela o categorie umană la alta. Căci, oricât de strânse ar fi relațiile dintre clasele sociale, fiecare posedă o psihologie specială. Cu atât mai mult, când e vorba de popoare. Astăzi chiar, în ciuda tendinței de unificare a civilizației, există încă multe și profunde deosebiri, datorite vieții sociale, care nu este, nici nu poate fi pretutindeni identică. De aceea, spune Meillet, cu toate că numeroase limbi au o origine comună dovedită istoricește, iar altele derivă, foarte probabil, din aceeași sursă, ceea ce nu se mai poate însă demonstra, ele diferă atât de mult, încât indivizii vorbitori respectivi nu se înțeleg între dânsii. Cauza acestei stări de lucruri trebuie căutată în condițiile de viață colectivă, diferite dela un popor la altul. Meillet afirmă, la un moment dat, că elementele deosebite dela un idiom la altul își au izvorul în structura socială, pe când cele comune provin dela asemănarea fiziologică și psihologică a oamenilor din toate timpurile și locurile.

Dependența faptelor lingvistice de cele sociale o ilustrează Meillet, în mod foarte elocvent, cu ajutorul prefacerilor semantice. Împrumuturile lexicale își modifică înțelesul după numărul de indivizi alcătuitoari ai grupului uman împrumutător: dacă acesta este mai restrâns decât cel dela care împrumută, sensul cuvântului se restrânge, și invers. Astfel frc. *niais*, termen general cu însemnarea de «stângaciu, nătâng», aparține în evul mediu numai limbajului vânătorilor, care denumeau cu el pasărea prinsă în cuib. O asemenea pasăre făcea, în comparație ce cele dresate, impresia că-i proastă. Acest element semantic, ușor accesibil oricui, a predominat asupra celorlalte în momentul când *niais* a intrat în limba comună, și astfel dela accepția restrânsă de «pasăre prinsă în cuib», adică pasăre proastă, s'a ajuns la aceea, foarte largă, de «ființă (în general, dar mai ales umană) proastă, stângace». Rom. *jupân*, la început formulă de politeță adresată exclusiv boierilor, s'a aplicat la categorii sociale din ce în ce mai largi, tocmai pentru că n'a rămas în clasa unde a luat naștere. Dar răspândirea lui mare

a avut drept rezultat o degradare a sensului, care a provocat o nouă restrângere a întrebuițării acestui cuvânt, iar astăzi nu-l mai acceptă aproape nimeni.

Foarte numeroase și interesante sunt, în legătură cu ideea lui Meillet dezvoltată mai sus, împrumuturile din limbajele tehnice în limba comună. Asemănătoare cu ele, în ce privește soarta, adică modificările semantice, precum și cauzele acestora, sunt ceea ce s'ar putea numi împrumuturi semantice: când o limbă, inferioară din punct de vedere cultural, se lasă influențată de alta superioară, deseori se împrumută din aceasta nu cuvinte, ci numai sensuri necunoscute, adică se dau unui termen băștinaș, sinonim, în parte, cu expresia corespunzătoare din limba străină, înțelesuri tehnice pe care el nu le avea. Așa s'au petrecut lucrurile cu limba latină, debitoare a celei grecești, tot așa, în vremea noastră, cu româna (evident că și cu alte limbi europene), debitoare a francezei. Următorul pasaj din articolul lui Meillet *Comment les mots changent de sens* (publicat din nou în *Linguistique historique et linguistique générale* I) rezumă admirabil condițiile în care se produc împrumuturile lingvistice: « Ces exemples, où l'on a remarqué seulement les plus gros faits et les plus généraux, permettent de se faire une idée de la manière dont les faits linguistiques, les faits historiques et les faits sociaux s'unissent, agissent et réagissent pour transformer le sens des mots; on voit que, partout, le moment essentiel est le passage d'un mot de la langue générale à une langue particulière, ou le fait inverse, ou tous les deux, et que, par suite, les changements de sens doivent être considérés comme ayant pour condition principale la différenciation des éléments qui constituent la société » (*Op. cit.*, p. 271).

Am pomenit ceva mai înainte de limbaje tehnice. Este ușor de văzut că și ele sunt produsul deosebirilor dintre grupurile sociale <sup>1)</sup>. Fiecare categorie de oameni are ocupațiile și preocupările ei caracteristice, diferite de ale altora. Urmarea, din punct de vedere lingvistic, este crearea unei terminologii

---

<sup>1)</sup> Cf. citatul făcut la pag. 3—4 din *Essai de sémantique* al lui Bréal (privitor la sensurile frc. *opération* în limbajul diverselor grupuri sociale care-l întrebuițează).

speciale, proprie fiecăreia și, deci, necunoscută sau greu accesibilă celorlalte. Fără să cerceteze aceste limbaje tehnice, Meillet le-a arătat totuși importanța și, mai ales, le-a explicat sociologic, ceea ce a avut drept efect o adevărată eflorescență de studii, dintre care majoritatea se referă la un limbaj special, acela al răufăcătorilor de toate speciile, așa numitul argot, în sensul strict al cuvântului, ca fiind mai interesant și pentru lingviști, dar și pentru esteți (căci își are izvorul aproape exclusiv în afect, prin urmare la fel cu limbajul poetic). Nu-i de mirare, deci, că cele mai multe și mai valoroase lucrări asupra argot-urilor sunt scrise de Francezi sau de discipoli ai școlii franceze, adică sociologice.

Altă aplicație a ideii că limba e un fapt social a dus la constatarea și explicarea așa ziselor interdicții de vocabular sau 'tabù'. În idiomele popoarelor înapoiate, mai cu seamă, numele unor anumite obiecte și ființe considerate ca primejdioase sunt înlocuite prin perifraze sau prin metafore. Omul primitiv, incapabil de a separa cuvântul de obiectul (în sens material) respectiv, se teme că, pronunțând, de pildă, numele unui animal sau al unei divinități, acestea pot apărea aievea dinaintea lui spre a-i face rău. Numeroase resturi de tabù se păstrează până astăzi chiar în limbile națiunilor civilizate. Să se compare, de ex., termenii indoeuropeni pentru 'urs', 'șarpe', 'nevăstuică', etc., iar dintre ființele supranaturale cei privitori la 'drac'. Urmarea pe care o are influența acestei mentalități primitive asupra limbii este dispariția unui însemnat număr de cuvinte și, firește, crearea altora nouă sau a unor accepții nouă la expresii deja existente, menite să ia locul celor pierdute.

Două citate scurte vor completa considerațiile făcute până aici asupra doctrinei lui Meillet. « Depuis le début de l'époque historique, et sans doute dès longtemps avant, l'histoire du langage est commandée avant tout par des faits de civilisation. L'extension des grandes langues communes, telle que le latin, l'arabe, l'espagnol, l'anglais, est ce que l'on observe en fait ». (*Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, XXII [1920—1921], p. 39.) « Il lui a seulement échappé que, depuis Bréal et F. de Saussure, pour ne pas parler que des



morts, le rôle des conditions sociales a été mis en évidence d'une manière qui renouvelle le problème et que la langue étant de tous les faits humains le plus manifestement social — car ni la langue n'est imaginable sans la société ni la société des hommes sans la langue — les conditions sociales dominant le langage ». (*Ibidem*, XXV [1924—1925], fasc. 2, pag. 2.)

\* \* \*

O întrebare firească, înainte de a sfârși. Au fost Saussure și Meillet influențați de sociologi? Cu privire la cel dintâi a răspuns afirmativ W. Doroszewski într-o comunicare făcută la al doilea congres de lingvistică generală (Geneva 1931)<sup>1)</sup>, susținând că șeful școlii lingvistice franceze a suferit influența lui Durkheim: între limbă, considerată de Saussure ca ceva exterior individului, fiindcă vine dela colectivitatea lingvistică, și faptul social, care, după Durkheim, există tot în afara individului, dar tocmai de aceea se impune acestuia, există un paralelism foarte elocvent, care nu poate fi atribuit unei simple coincidențe<sup>2)</sup>. De părerea lui Doroszewski este și V. Mathesius, tot lingvist. Meillet, dimpotrivă, declară undeva că, în ce privește fondul, doctrina maestrului său s'a constituit independent de Durkheim. Chestia n'are importanță prea mare, cel puțin pentru discuția noastră, al cărei modest scop a fost să expună, foarte pe scurt, de altfel, principiile unei școli lingvistice al cărei ecou devine pe zi ce trece tot mai puternic în disciplina noastră, cum nici nu-i posibil altminterlea: odată ce limba e un produs social, trebuie s'o studiem în legătură cu viața colectivă a oamenilor, cu împrejurările în care se desfășoară aceasta. Datorită concepției sociologice, pe care Meillet și atâți elevi ai săi, direcți sau indirecti, au aplicat-o în numeroase și importante studii, ideile

<sup>1)</sup> Cf. *Actes du II-e congrès international de linguistes*, Genève 25—29 août 1931, p. 146—148, unde sunt rezumate desbaterile asupra problemei: sociologie și lingvistică. De altfel legăturile dintre aceste două discipline se discută neconținut la congresele lingviștilor. În 1936, la Copenhaga, raportul oarecum oficial relativ la această chestie l-a făcut sociologul francez Lévy-Bruhl.

<sup>2)</sup> Doroszewski și-a publicat comunicarea în *Psychologie du langage* (= *Journal de Psychologie*), Paris 1933, p. 82 urm., sub titlul *Quelques remarques sur le rapport de la sociologie et de la linguistique: Durkheim et F. de Saussure*.

specialiștilor despre limbă s'au clarificat și aprofundat simțitor, apropiindu-se mult de realitate. S'a verificat, mai cu seamă, o veche afirmație, aceea că limba este ceva viu, dar nu un organism, cum se spunea pe vremea naturalismului (și se mai repetă, din păcate, chiar astăzi), când, conștient sau inconștient, limba era socotită ca un fel de entitate, independentă oarecum de indivizii vorbitori, ci un sistem de simboluri având existența în om și prin om, mai bine zis în oameni și prin oameni, și suferind influența de fiecare clipă a vieții umane colective<sup>1</sup>).

---

---

<sup>1</sup>) Ideile despre limbă ale lui Meillet se pot găsi, mai ales, în cele două volume de *Linguistique historique et linguistique générale* (primul a fost deja citat de mai multe ori, al doilea a apărut puțină vreme după moartea autorului). Ambele cuprind, de fapt, articole publicate la intervale de timp foarte variate și tratând chestii mai mult sau mai puțin generale, care interesează nu o anumită limbă sau familie de limbi, ci limbajul omenesc de pretutindeni. Dar și lucrările speciale, recensiile, etc. scrise de Meillet sunt pline de lucruri foarte asemănătoare cu cele expuse de mine mai sus.

# ORIGINEA MACEDOROMÂNILOR

RĂSPUNS D-LUI KERAMOPULOS DELA ACADEMIA GREACĂ DIN  
ATENA, REFERITOR LA ORIGINEA GREACĂ A MACEDOROMÂNILOR<sup>1)</sup>

DE

TH. CAPIDAN

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

---

*Ședința dela 10 Februarie 1939*

---

*Domnilor Colegi,*

Potrivit însărcinării ce ați binevoit să-mi dați în ședința din 27 Ianuarie a. c., în urma propunerii d-lui prof. N. Iorga, de a răspunde d-lui prof. Keramopulos, referitor la noua teorie despre originea greacă a Românilor din Sudul Dunării, pe care d-sa a expus-o la Academia Greacă din Atena, în ședința festivă din 28 Decembrie 1938, în comunicarea de față îmi iau voie să dezvolt acest răspuns.

Înainte de a intra în fondul chestiunii, îmi veți îngădui să vă atrag luarea aminte asupra faptului, poate, necunoscut unora dintre domnia-voastră, anume problema originii Românilor macedoneni a preocupat pe învățații și mai cu seamă pe politicienii greci, mai de mult, dar mai ales dela începutul acțiunii culturale a Statului român în Macedonia, sunt aproape șaptezeci de ani de atunci. Motivul acestor preocupări de a rezolva o problemă, care pentru învățații români și străini

---

<sup>1)</sup> Acest răspuns este făcut pe baza textului grecesc publicat în traducere franceză în ziarul « Le Messager d'Athènes », sub titlul: *Que sont les Koutzovalaques? Un problème ethnologique*. Communication faite à l'Académie d'Athènes par le prof. Keramopoulos, président sortant, în numerele 5193—5200 din Ianuarie 1939.

era clară ca lumina zilei, pleca din mai multe considerațiuni, dar mai ales din interesul pe care elenismul din veacurile XVIII și XIX l-a urmărit prin școală și biserică, de a putea desnaționaliza prin limbă neamurile din Balcani.

Intr'adevăr, Grecii, cu mult înainte de mișcarea revoluționară a Sârbilor din imperiul turcesc, proclamaseră realizarea acelei mari idei care trebuia să ducă la crearea unei vieți independente, pentru toate popoarele balcanice, în cadrul marelui imperiu bizantin. Pe vremea aceea — suntem în cursul sec. XVIII — ideea părea cu atât mai sublimă, cu cât asupririle Turcilor asupra creștinilor se arătau din ce în ce mai insuportabile, iar principiul care trebuia să stea la temelie noului Stat balcanic era viața creștină. Dintre toate popoarele balcanice, Macedoromânii, ca elementul cel mai luminat după Greci, s'au arătat dela început cucerțiți de măreția acelei idei. Așa se explică de ce, în vreme ce în Occident, pe atunci, marele animator grec Adamantios Korai<sup>1)</sup>, fiul unui negustor din Smirna, pregătea renovarea sufletului grecesc scriind într'o limbă înțeleasă de popor, în Balcani, un alt evocator al trecutului elen, poetul Riga Fereu, român de origine din comuna Veleștin<sup>2)</sup>, suna clopotul de alarmă, chemând la libertate popoarele creștine, în acele versuri pline de avânt și de caldă simțire, pe care poporul grec de pretutindeni le cântă în « Marseilleza greacă ».

Era o vreme, Domnilor Colegi, când nu numai Românii, care trăiau printre Greci și se formau la școala și biserica greacă dar chiar Slavii și Albanezii din apropierea lor credeau într'o resurecțiune a creștinismului triumfător, care nu le

---

<sup>1)</sup> Despre Adamantios Korai și despre mișcările grecești pentru restaurarea imperiului bizantin, vezi N. Iorga, *Histoire des Etats Balkaniques jusqu'à 1924*. Paris (1925) 181 urm. Vezi și Barth. Kopitars *Kleinere Schriften* von Fr. Miklosich. Wien (1875), 96. Lui Adamantios Korai i-au ridicat un frumos monument frații Averof, macedoromâni de origine (despre care vezi mai departe în cuprinsul acestei comunicări): « Von den Gebrüdern Averof stammen auch die Denkmäler für den Patriarchen Ariga und den Philologen Korais » (Gustav Weigand, *Die Aromunen*, Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen. Erster Band, Leipzig (1895) 179.

<sup>2)</sup> Poetul Riga Fereu a petrecut câțva timp la București. De aci, mergând la Viena, centrul coloniilor greco-române a fost trădat de către Austrieci și predat Turcilor, înainte de a fi apucat să treacă în Balcani, unde avea de gând să pună la cale o răscoală. (N. Iorga, o. c., 186).

putea veni decât numai dela poporul grec, moștenitorul direct al imperiului otoman, mai ales că acest popor, în toate acțiunile lui în contra Turcilor, se înfățișa ca apărătorul civilizației și al creștinismului. De fapt, revoluția, pregătită cu atâta grijă de faimoasa Eterie izbucni, și un fior de nădejde trecu prin sufletele desnădăjduite ale creștinilor. În fine, visul Grecilor se împlini, prin constituirea noului regat elen. Dar atâta nu ajungea față de proiectele grandioase ale patrioților greci. Într'adevăr, Tracia cu minunata cetate a Sfântului Constantin de pe malurile Bosforului, Rumelia, Albania, Macedonia cu Epirul și Tesalia se găseau încă sub Turci. După această primă etapă, mai era nevoie de un alt efort din partea Grecilor, spre a ajunge la definitiva restaurare a Statului grecesc creștin în cadrul imperiului bizantin.

De data aceasta, însă, o nouă schimbare se produse în viața spirituală a popoarelor balcanice, schimbare care trebuia să pună oarecum stavilă planurilor grecești. Anume, dorința de a se cultiva în graiul moștenit dela părinți, nu numai în limba greacă cum fusese obișnuită lumea creștină până atunci, luase, spre marea surpriză a cărturarilor Greci, o formă atât de pronunțată, încât chiar cu câteva decenii înainte ea se arătase sporadic însă simultan la toate popoarele balcanice: Români, Bulgari și Albanezi.

Era momentul când, cu toată admirația pe care o aveau pentru mândria trecutului spiritual al Grecilor, Macedoromânii vroiau totuși să ajungă și ei să scrie în graiul lor de acasă « aromânesc », cum spuneau ei. În felul acesta, s'au ivit încă de atunci primele monumente literare macedoromâne, tipărite cu litere grecești la Viena și Veneția, pe unde petreceau marii negustori macedoromâni. Printre autorii acestor scrieri, relev ez în particular pe cucernicul părinte C o n s t a n t i n U c u t a, Român din Moscopole, preotul dela biserica coloniei românești din Posen, care în cărțulia lui tipărită la Viena, în 1797, pentru instrucția copiilor macedoromâni în limba națională, își începea prefața cu următoarele cuvinte: « Ceti-torule, primește această lumină, puțină, spre folosul copiilor noștri, căci socotesc că de mult îți era dor să vezi acest început în mijlocul neamului nostru, pentru ca copiii noștri

să poată înțelege mai ușor ceea ce cu multă pierdere de vreme și cu multă greutate înțeleg în altă limbă »<sup>1)</sup>).

În împrejurările acelea, Grecii singuri, atâți câți erau după eliberarea Eladei, nu puteau duce lupta pentru o mai grabnică înfăptuire a idealului lor național. La această grandioasă operă trebuia să participe toate populațiunile balcanice, dar cel puțin acelea care se găseau în apropierea Greciei. De altfel, lucrul acesta era necesar și pentru justificarea pretențiilor lor politice față de străinătate. Patriotii greci, așezați în principalele orașe din Occident, avuseseră grija să propovăduiască pretutindeni că întreaga peninsulă balcanică, pe care, de altfel, ei în scrierile lor o numesc, prin abuz, « peninsula elenică » este locuită numai de Greci. Faptul acesta era întărit și de dreptul pe care Patriarhul dela Constantinopole îl obținuse dela Turci, de a fi protectorul spiritual al tuturilor creștinilor din Sudul Dunării, indiferent de limbă și naționalitate. Pentru cuceritorii Turci n'au existat aproape până la emanciparea bisericii bulgărești de sub autoritatea Patriarhiei (1870), nici Bulgari, nici Albanezi, nici Serbi și cu atât mai puțin Aromâni, ci numai creștini ortodocși, trecuți în registrele Porții sub numele de « rum miletii » (neam romaic, adică grecesc) și reprezentat de un singur șef religios numit « roum patriki » (patriarhul romeic, adică grecesc). Era cum vedeți o situație cum nici nu s'ar putea închipui mai bună pentru Greci, mai ales dacă ținem seama de faptul că aceeași patriarhie, judecând după luptele pe care le-au dat Macedoromânii pentru obținerea a câtorva zeci de biserici, în care să se officieze serviciul divin în limba română, se înfățișa mai mult ca un organ al panelenismului în Balcani, decât ca un apărător al ortodoxismului. Cărturarii greci, în frunte cu clerul grecesc, profitând de această situație pe cât de excepțională pentru interesele lor, pe atât de desavantajoasă și chiar umilitoare pentru celelalte naționalități, dar mai ales pentru Români, au pornit o propagandă de desna-

---

<sup>1)</sup> *Noua Pedagogie* sau *Abecedar ușor*, spre a învăța pe copiii tineri carte aromânească, în deobște întrebuințare la Aromâni. Acum întâia dată s'a întocmit și îndreptat de către prea cuviosul în cele preoțești Domnul Domnul CONSTANTIN al lui UCUTA MOSCOPOLEANUL, Hartofilax și protopop în Posen din Prusia Meridională. Și mulțumită lui s'a dat la tipar pentru gloria Neamului. În Viena, 1797, în imprimeria Marchizilor Pulliu.

ționalizare, în care au încercat să dovedească că atât Românii din Sudul Dunării cât și Albanezii cu Bulgarii nu sunt din punct de vedere etnic decât Greci românizați, albanizați sau slavizați. De atunci au apărut în literatura lor de propagandă acei noi termeni etnici, ridicoli pentru spiritul vremii în care trăim, căci patrioții și chiar cărturarii greci îi întrebuințează și azi, anume Elini Vlahofoni pentru Români, Elini Vurgarofoni pentru Bulgari, etc.

După toate acestea, înțelegeți foarte bine că nu trebuie să ne surprindă prea mult faptul, dacă chiar astăzi un învățat arheolog grec de valoarea d-lui prof. Keramopoulos revine să discute, pe temeiul unei metode cunoscute numai de cărturarii greci, originea unei populațiuni asupra căreia judecata obiectivă a științei s'a pronunțat încă din 1774, când vestitul profesor de Istorie dela Universitatea din Halle, Johann Thunmann, a publicat primul document de limbă în graiul Românilor macedoneni<sup>1)</sup>. Eu cred că învățații greci mai luminați desaproabă această manieră de a contesta originea dovedită a unei populațiuni atât de vechi în Balcani, cum este aceea a Românilor macedoneni. Inșă aceștia, din care face parte savantul profesor B. R e c a t a s, despre care vom vorbi ceva mai târziu, sunt rari. Cei mai mulți se abțin de a ridica

<sup>1)</sup> Istoricul german a fost primul care a publicat în lucrarea sa *Untersuchungen über die Geschichte der Ostlichen europäischen Völker*. Erster Teil, Leipzig 1774, cea dintâi operă scrisă în limba macedoromână cu litere grecești, intitulată: *Πρωτοπειρία παρά τοῦ σοφολογιωτάτου καὶ αἰδεσιμωτάτου διδασκάλου, Ἱεροκλήρυκος καὶ πρωτοπαπᾶ Κυρίου Θεοδώρου Ἀναστασίου Καβαλλιώτου τοῦ Μοσχοπολλίτου, ξυντεθεισα καὶ πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα δαπάνῃ τοῦ ἐντιμωτάτου, καὶ χρησιμωτάτου Κυρίου Γεωργίου Τρίκουπα, τοῦ καὶ Κοσμήτορος ἐπιλεγομένου ἐκ πατρίδος Μοσχόπολεως. Ἐνετίῃσι, ἀπὸ 1770. Παρὰ Ἀντωνίου τῷ Βόρτολι*. Superiorum permissu ac privilegio. Pe românește: «Prima învățătură, întocmită de prea învățatul și prea cucernicul dascăl, predicator și protopop chir Teodor Anastas Cavallioti din Moscopole, și acum pentru întâia oară, dată la lumină cu cheltuiala prea cinstitului și prea folositorului chir Gheorghe Tricupa, supranumit și Cosmichi din Moscopole. Venetia 1770». Cu prilejul publicării acestei lucrări, Thunmann vorbește despre Macedoromâni, pe cari îi numește «Români din Tracia» (Tracische Wlachen), în spre deosebire de Românii din Dacia, pe cari îi numește «Români din Dacia» (Dacische Wlachen). În capitolul «Despre Români» (Von den Wlachen) el susține că Macedoromânii sunt frați cu Românii din Dacia. Despre limbă spune că este aceeași cu a Dacoromânilor (Sie reden dieselbe Sprache, als ihre Brüder diesseits der Donau). Această limbă a Macedoromânilor s'a auzit în Tracia pe la sfârșitul secolului al VI (Gegen das Ende des sechsten Jahrhunderts sprach man schon in Thracien Wlachisch). Vezi mai departe despre aceasta lucrarea mea *Aromânii*, capitolele «Patria primitiva a Aromânilor» (pag. 22) și «Primele scrieri în dialectul aromân» (pag. 46).

obiecțiuni în contra ei. Aceasta o fac probabil din faptul că ea răspunde unei necesități naționale, anume de a desființa pe Aromâni ca minoritate etnică din mijlocul Grecilor.

Această acțiune a fost urmărită de cărturarii greci mai de mult, primind în cursul timpului diferite forme, după împrejurări. Astăzi d-l prof. Keramopulos le contestă Macedoromânilor originea etnică, recunoscând în schimb latinitatea limbii lor. Altă dată cărturarii greci nu voiau să le recunoască nici atât. Astfel, ca să dau numai un singur exemplu care s'a petrecut mai aproape de vremurile noastre, în 1909, sunt tocmai treizeci de ani de atunci, a apărut din inițiativa și cu cheltuiala Patriarhului Ecumenic din Constantinopole de atunci, Joachim, faimosul lexicon macedoromân scris cu litere grecești și latinești, datorit lui Constantin Nicolaidi <sup>1)</sup>, în prefața căruia, lungă de vreo patruzeci de pagini, s'a încercat să se dovedească originea grecească a graiului macedoromân. Lucrarea trebuia împărțită la toate familiile românești mai răsărite de prin orașele Macedoniei, așa după cum va fi împărțită poate în broșură și comunicarea d-lui Keramopulos. Din nenorocire ea însă nu și-a putut atinge scopul urmărit. Abia ieșită din teascurile tipografiei, am dat imediat replica necesară într'un studiu de optzeci de pagini intitulat « Réponse critique au dictionnaire étymologique kutzovaque, publié par M. Constantin Nicolaidi », răspândit în foarte multe exemplare, în care am arătat toate greșelile unei încercări neizbutite, care urmărea scopuri cu totul străine de preocupările științifice. Răspunsul meu de acum treizeci de ani, care a avut o excelentă primire în cercurile filologice din străinătate, a stârnit discuțiuni aprinse printre cărturarii greci din peninsula, mai ales pentru că cei mai mulți din ei, fiind până atunci amăgiți cu tot felul de teorii asupra originii valahilor, aveau prilejul să vadă pentru întâia dată, într'o expunere sintetică și clară, argumentele științifice pe care se întemeiază identitatea graiului lor cu limba română.

Dar reacțiunea cărturarilor greci în contra limbii românești, oridecâteori Macedoromânii se încumetau să se afirme ca

<sup>1)</sup> Constantin Nicolaidi, *Ἑτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κονταροβλαχικῆς Γλώσσης*. Atena, 1909.



Români în mijlocul Grecilor scriind câte ceva și în românește nu numai în grecește, se poate urmări într'o epocă și mai veche. Ea este foarte interesantă de cunoscut, în primul rând, spre a ne da seamă de mentalitatea greacă, în al doilea însă, de violența și expresiile, de cele mai multe ori triviale, cu care pedanții greci atacau pe Români.

Se știe că în a doua jumătate a sec. XVIII, Românii din Macedonia și Albania, dar mai ales acei așezați în orașul Moscopole și împrejurimi, ajunseseră la o situație economică atât de înfloritoare încât mulți dintr'înșii, culți cum erau din contactul lor cu Occidentul, au simțit nevoia de a crea instituțiuni de cultură superioară, cum a fost « Noua Academie », din care mai târziu au ieșit o serie de învățați ca Teodor Anastasie Cavallioti, Daniil Moscopoleanu l și preotul Constantin Ucuta, care, în afară de grecește, au scris și în limba română. Tot în Moscopole ei au fondat și o tipografie, singura pe vremea aceea în întreaga peninsulă balcanică. Din nenorocire, însă, această stare n'a ținut multă vreme, din cauza deselor războaie pe care imperiul otoman le ducea cu Rușii. Hoardele albaneze de religie mahomedană, profitând de slăbiciunea imperiului, s'au năpustit asupra centrelor românești și, după zece ani de jafuri și prădări, toate aceste centre, dar mai ales Moscopole, Blajul Macedoromânilor, oraș cu 60.000 de locuitori și 40 de biserici, din care 16 le-am apucat în călătoria mea din 1928, a dispărut de pe suprafața pământului. « Pasteurs vigilants, ouvriers économes, ces Valaques, qui se prétendaient descendus des Romains établis dans la Candavie par Quintus-Maximus, avaient relevé dans le onzième siècle, sur les ruines de l'antique ville des Mosches, celle de Voschopolis; et d'un simple camp de bergers, elle était devenue la métropole commerciale de l'Epire. On y comptait, vers le milieu du siècle dernier, près de quarante mille âmes; et en 1788, sa population, augmentée d'un tiers, promettait de superbes destinées aux chrétiens de cette partie presque ignorée de la Grèce. Les écoles de Voschopolis florissaient; la civilisation s'annonçait, sous les auspices de la religion et de ses ministres, telle qu'elle parut une fois dans le monde aux bords fortunés du Paraguay;

lorsque l'envie et le fanatisme se liguerent pour détruire l'ouvrage de la sagesse... après dix années de dévastations, de rapines et de guerres, Voschopolis disparut de la surface de l'Albanie ». Acestea sunt relatările privitoare la distrugerea oraşului pe care ni le face în 1821 P o u q u e v i l l e, eruditul consul francez al lui Napoleon I, la curtea lui A l i - p a ş a T e p e l e n i, faimosul tiran din Ianina. În urma acestui mare dezastru, cu pierderi incalculabile pentru viitorul naţional al Aromânilor, toată elita plutocraţiei şi intelectualităţii macedoromâne s'a văzut silită să se expatrieze în centrele comerciale din Nordul peninsulei, dar mai ales în Serbia, Austria, Ungaria şi Ardeal, unde au creat acele faimoase colonii, ale căror urme în Transilvania, se recunosc şi astăzi în cea mai mare parte a ctitoriilor bisericeşti. Rolul pe care aceşti Aromâni, în calitate de eminenţi negustori l-au jucat în aceste ţări nu este încă bine studiat. Un fericit început pentru coloniile macedoromâne din Serbia l-a făcut învăţatul profesor universitar sârb Dr. D. I. Popovici <sup>1)</sup>. Despre cei aşezaţi în Austria, Ungaria şi Ardeal atâta se ştie numai că ei, venind în atingere cu Românii transilvăneni s'au simţit imediat fraţi de acelaşi sânge, luând parte activă la toate frământările lor naţionale şi dând Ardealului o seamă de bărbaţi, care prin genialitatea şi dărnicia lor, şi-au creat un loc de frunte în istoria renaşterii poporului român din Transilvania.

Printre aceştia au fost dascăli şi medici care nu şi-au uitat patria părăsită şi au scris din străinătate cărţi didactice, spre a fi răspândite în Macedonia. Astfel, vestitul medic, originar din Bitolia, G h e o r g h e C o n s t a n t i n R o j a, doctor în spitalul universităţii din Pesta, care iscălea şi cu pseudonimul « Valachus Moscopolitanus » bun prieten al lui Petru Maior, ne-a dat o serie de lucrări, dar mai ales manualul lui de a scrie în graiul macedoromân cu litere latine; iar M i h a i l G. B o i a g i, profesor de limba greacă la gimnaziul din Viena, gramatica macedoromână, opera cea mai desăvârşită ce s'a putut scrie în 1813, când a apărut lucrarea, asupra graiului

---

<sup>1)</sup> F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*. Tome deuxième. Paris (1820), 392—393.

Românilor din Sudul peninsulei<sup>1)</sup> balcanice. Prefața scrisă în nemțește și grecește din această ultimă lucrare ne oglindește de minune nervozitatea cărturarilor greci din peninsulă, oridecâteori se întâmpla să ajungă la Macedoromânii rămași acasă, câte un exemplar din aceste lucrări. Pe atunci, campionul elenismului în Epir era vestitul dascăl grec *N e o f i t D u c a*, fost profesor la Academia din București și dat peste graniță afară după ce mai întâi a fost bătut, imediat după venirea lui *G h e o r g h e L a z ă r* în Muntenia. Iată în ce termeni triviali li se adresa Aromânilor, acest pedant grec, oridecâteori aceștia ridicau pretenții de a se instrui în limba macedoromână: « Se laudă (Aromânii) că vor să constitue o națiune deosebită și nu vor să se unească prin limbă încetul cu încetul (cu națiunea greacă), după cum s'au unit și prin religie ». Și mai departe: « Așa sunt acei ce se prostesc cu limba aceasta românească, murdară și ticăloasă, dacă este iertat să se numească limbă aceea care pretutindeni șchiopătează și nu-i urmarea mai ales a unei limbi, având scârbă mare și rostire uricioasă. De aici intervin atâtea turburări între oamenii mici și proști din ambele părți laolaltă. Unii (adică Grecii), conduși de trufie mare, insultă; alții (adică Aromânii), fiind încăpățânați, nu cedează. După atâtea veacuri, ei se consideră de aceeași origine cu *R o m a n i i*, cu care n'au comun nici numele, nici picătură din sângele lor. Arate-ne un regat al lor propriu, ori o provincie întreagă sau altceva caracteristic și deosebit de alții și atunci noi vom tăcea; toată a lor mulțime, însă, o cuprinde dela Dunăre până la Peloponez, un șir de munți sterpi, buni pentru exilați și vagabonzi. Unde este metropola lor? Unde le sunt arhieriei? Unde judecătorii, unde șefia? Unde nobilimea, unde preoții, unde evanghelia, unde psaltirea, unde literele deosebite? Unde numele lor de neam cunoscut fie și mai de aproape. Unde este locul lor în geografie? Nicăiri. La ce, deci, se laudă ei că vor să constitue o națiune deosebită, pe când n'au nici loc?

---

<sup>1)</sup> Dr. D. I. Popovici, *O Cimcarima*, prilozhi pitanju postanka naše čaršije, Beograd. Tradusă în românește de C. Constante, *Despre Aromâni*, București (1934). Vezi și ediția a doua a lucrării d-lui Dr. D. I. Popovici.

Căci Elada nu va consimții niciodată, în niciun fel, să se numească Vlahie și îi va socoti pe aceștia de apostatai, nu curați <sup>1</sup> ».

La toate aceste alegațiuni al căror ecou ajungea până la coloniile macedoromâne din străinătate, Mihail G. Boiagi răspundea în treacăt în prefața gramaticii macedoroniâne, prefață scrisă în grecește și nemțește pe un ton mult mai liniștit. « Românul — spunea el — n'are de ce să se rușineze de limba lui, din contra el, se va simți mândru, când, reușind să-și cultive spiritul, limba maternă îl va urma bucuros, în orice caz mai bucuros ca multe alte limbi. Așa dar, din considerațiunile înșirate până aici nu înțeleg toate acele flecării nedemne ale lui Neofit Duca căruia, fiindcă nu cunoștea nicio altă limbă, i-ar fi plăcut să distrugă toate limbile din lume, pentru ca în locul lor să introducă limba sa macaronicească, (cum o numesc în batjocură conaționalii săi). De altfel, zelul acestui învățat grec este atât de orb, încât dorește această înlocuire, deși el însuși declară pretutindeni că Românii sunt mai apți pentru cultură și mai sensibili la artele frumoase decât Grecii. Impins, așa dară, numai de orbire și de ignoranță ridicolă, el poate să întrebe într'un ton atât de provocător unde au Românii țară, orașe, preoți, legi, nobilime, etc. ? ». În fine, gramaticul macedoromân, după ce continuă mai departe prefața, revenind la afirmările lui Neofit Duca, adaugă : « Wären die Wlachen Hottentoten, so bleibt ihnen doch immer das Recht und die Pflicht, sich durch ihre eigene Sprache, als durch das zweckmässigste Mittel zu vervollkommen », în românește : « Hotentoti de ar fi Românii, totuși ar avea dreptul și datoria să se perfecționeze în limba lor, ca cel mai potrivit mijloc pentru aceasta » <sup>2</sup>).

Domnilor Colegi, am ținut cu tot dinadinsul să vă reproduc numai în parte acest interesant dialog care a fost ținut cu un veac și mai bine înainte între pedantul învățat grec din Elada și gramaticul macedoromân de bun simț din Viena, nu atât

<sup>1</sup>) Din *Δόγος περί καταστάσεως σχολείου* conținut în *Μαξίμου Τυρίων λόγος*. Viena 1810, pp. 33-40, ap. Per. Papahagi, *Scrittori Aromâni în secolul al XVIII-lea* București (1909), pp. 15, 51.

<sup>2</sup>) Mihail G. Boiagi, *Gramatică română sau macedo-română*, reeditată de Per. Papahagi. București 1915. Prefața.

cu scopul ca să vă arăt cum au știut să reacționeze învățații macedoromâni din străinătate, atunci când cei rămași în peninsula nu știau nimic despre țările române, cât ca să vă dovedesc pe bază de documente controlabile că afirmațiile calomnioase ale învățaților greci, asupra originii limbii și neamului românesc din Balcani, reprezintă o poveste veche care nu începe, cum s'ar putea crede la primul moment, cu recenta comunicare a d-lui profesor Keramopoulos la Academia Greacă din Atena. Din nenorocire, la această poveste a luat parte activă, spre înjosirea ortodoxismului din Balcani, reprezentat prin Patriarhia dela Constantinopole, chiar și clerul grec. De câte ori nu ne-a fost dat să auzim înainte de marele războiu, că în cutare comună aromânească din Pind s'a întâmplat bătaie în biserică, pentru că preotul grec a refuzat să boteze copiii nou-născuți sau să dea împărtășanie la posturile mari bătrânelor și bătrânilor Români macedoneni, pentru marele păcat pe care îl făceau că tot mai continuau să vorbească în spurcata limbă românească. Erau, după cum știți, sub regimul turcesc în peninsula tot felul de naționalități: Albanezi, Bulgari și Sârbi, însă, niciuna din ele n'a fost supusă la atâtea persecuțiuni din partea clerului grecesc, ca națiunea românească.

Dar, afară de aceste motive, care, după cum ați văzut, toate, aveau un substrat politic, mai venea încă ceva care atingea oarecum mândria poporului grec din peninsula. La toate actele mari, prin care a trecut restaurarea noului stat grecesc, dintre populațiunile din Sudul Dunării, Românii au fost primii care au luat partea cea mai activă. Astfel, în războiul pentru neatârarea Eladei, Românii, care s'au luptat alături de Greci, au dat cel mai mare număr de eroi. După războiu, tot Românii au fost care au dat Grecilor bărbați de Stat de valoarea unui I o a n C o l e t t i, cu care Ioan Ghica avu o convorbire în limba română la Paris, pe când Coletti îndeplinea funcțiunea de Ministru al Greciei pe lângă guvernul francez. Tot Românii au fost care au dat Greciei cei mai mari poeți, ca R i g a F e r e u, despre care am vorbit, V a l a o r i t i, un fel de Victor Hugo al Eladei moderne, Z a l a c o s t a și alții, după aceia savanți de valoarea lui P a n t a z i și

Spiru Lambrou, în fine, evergheți ca Baronul Sina din Viena, originar din Moscopole, care a înzestrat capitala Greciei cu acel impunător edificiu, în care se găsește Academia Greacă<sup>1)</sup>, Gheorghe Averof din Aminci, Sturnara, Mihail și Elena Toșița<sup>2)</sup>, și alții. Toate aceste figuri ilustre din istoria regenerării Statului grec, zilnic citate în manualele de școală, nu puteau și nici nu trebuiau să fie Vlahi. Ei erau Greci românizați, așa cum au susținut în nenumărate rânduri cărturarii greci în cursul sec. al XVIII-lea, și cum a încercat să dovedească și astăzi d-l profesor Keramopulos, în comunicarea sa dela Academia Greacă din Atena.

\* \* \*

După această introducere cam lungă, însă foarte necesară pentru înțelegerea întregii chestiuni, trec acum la partea a doua a comunicării mele, în care, spre a fi cât se poate de scurt, voi căuta să vă întretin cu punctele cele mai importante din întreaga problemă. De altfel, țin să vă previn de mai înainte, că în stadiul actual al cercetărilor istorice și linguistice, dovedirea originii grecești a populațiilor românești din Sudul Dunării este atât de absurdă, încât n'am nevoie de prea multe argumente, ca să vă demonstrez contrariul.

Comunicarea d-lui Keramopulos cuprinde trei părți: Întâi se arată răspândirea Aromânilor în Grecia și restul peninsulei balcanice, apoi se discută originea numelor etnice la Aromâni și, la urmă de tot, se încearcă a se dovedi originea grecească a acestora.

<sup>1)</sup> Autorul, atunci când vorbește de răspândirea populațiilor românești în Albania și ajunge la orașul Moscopole, adaogă: « Moscopolis, la patrie de Sina, le fondateur de notre Académie ». Bine că d-l Keramopulos recunoaște acest lucru, predecesorii săi n'au vroit să recunoască nici atât.

<sup>2)</sup> Posteritatea greacă, în semn de recunoștință, i-a ridicat lui Mihail Toșița un monument la cimitir, având însă grija să schimbe numele comunei românești în care s'a născut, din *Mețova* în *Messovon*, spre a-i da numelui de localitate o aparență cât mai grecească. Lucrul acesta l-a observat învățatul profesor german Gustav Weigand, pe care îl las că vorbească singur: « Dem Wohlthäter Tošitsa hat man auf dem Friedhofe von Athen ein prächtiges Denkmal in Marmor gesetzt, dabei in lächerlicher Weise den Geburtsort desselben « Metsovo » in « Messovon » umgeändert, um dem Worte ein mehr griechisches Aussehen zu geben ». (Cf. *Die Aromunen*, I, pag. 179).

În partea întâi, expunerea d-lui Keramopulos se deosebește de încercările similare ale predecesorilor săi, prin aceea că, în vreme ce primele reduceau întotdeauna numărul așezărilor românești în Grecia, d-l Keramopulos, din contră, le arată pe toate după regiuni. De fapt, nici nu se putea închipui altfel. Din momentul ce Aromânii, după teoria lui, sunt de origine Greci, nu mai era niciun motiv ca așezările lor să fie tănuite sau numărul lor redus. De aceea dânsul, dela început, accentuează asupra faptului că problema etnografică a acestor Români trebuie să preocupe ceva mai serios pe oamenii de știință din Elada, întru cât populația Greciei cuprinde un număr însemnat de Aromâni <sup>1)</sup>.

După expunerea amănunțită a așezărilor românești din Elada și întreaga peninsulă, autorul trece la numele lor. Macedoromânii, încă din vremurile cele mai vechi, s'au recomandat Istoriei sub același dublu nume ca Românii din Dacia: *Vlah*, dat de străini și *Român*, întrebuintat de ei. Primul cuvânt, *Vlah*, se întinde în multe părți ale Europei: în Valachia, România, în Germania, în care partea de Nord a Italiei se chiamă Welschland și în Anglia. El vine dela Roma din timpul când imperiul roman cuprindea Egiptul și Siria. În aceste țări, în limba veche ebraică și arabă, verbul *falaha* însemnează « a lucra pământul, a cultiva » iar arabul *fellah* « cultivator ». Este, după cum se vede, o formă comună a limbilor semitice. De aici cuvântul, prin Evrei, s'a răspândit în tot imperiul roman, aplicându-se la toți locuitorii care se ocupau cu cultura pământului, cum au fost și aceia din care era să iasă Vlahii. Fără a intra în toate amănunțele acestei derivațiuni fantastice, observ totuși că, dacă într'adevăr cuvântul *fellah* s'ar fi continuat la noi din epoca romană, atunci, potrivit legilor de prefacere ale limbii române, dela un *fellah*

---

<sup>1)</sup> Ce mot comme sémitique a pu être répandu en Egypte et dans l'Afrique du Nord où depuis l'époque macédonienne, se trouvaient beaucoup de Juifs, adopté par les Romains et transmis ainsi au reste de l'empire ». La urmă de tot, autorul, îndoindu-se de legătura ce ar exista între cuvântul românesc și forma semită, adaogă: « La relation entre les mots fellah, vlahue, welsch etc., n'est pas certaine, mais comme la langue des Vlaques est d'origine latine, romane et qu'elle ne pouvait pas exister en Grèce et en Asie-Mineure avant l'extension à ces contrées de l'État romain, nous concluons que cette extension est un *terminus post quem* de l'apparition des Vlaques dans l'histoire et que les Vlaques sont peut-être issu de l'État romain ».



semit, trebuia să ne așteptăm la o altă formă, nu la *Vlah*. Dar aici d-l Keramopulos vine cu scuza, că el nu este un lingvist — «je ne suis pas un linguiste faisant autorité». Faptul că un istoric sau arheolog nu este lingvist, nu constituie o vină. Rar există istoric care să fie în același timp și lingvist. De altfel dacă lingvistica se face abia de un secol și jumătate, Istoria de mai multe milenii. Prin urmare, Istoria s'a făcut multă vreme fără Lingvistică și s'a făcut bine. Vina d-lui Keramopulos constă în faptul că, făcând Istorie, se amestecă fără chemare în chestiunile de limbă și, prin aceasta, devine de cele mai multe ori ridicol. Fiindcă, oricum ar judeca d-l Keramopulos, când dânsul ajunge la concluzia că *Vlah* ar putea veni dintr'o formă semită din epoca romană în primul rând, trebuia să se gândească la transformările pe care cuvântul semit le-ar fi suferit, mai întâi, în limba *latină*, după aceea în limba *romană*, care mai târziu trebuia să ajungă *română*. Chestiunea este atât de simplă, mai ales că cuvântul *Vlah*, întrebuințat numai de străini, nu există propriu zis în limba română, Aici este vorba de metodă. Faptul acesta trebuie să ne dea mult de gândit și asupra felului cum procedează învățatul arheolog grec în materia sa de specialitate.

În realitate, cuvântul *Vlah* reprezintă la bază numele celtic *Volci*, pe care triburile germane l-au cunoscut sau la ei acasă sau, mai probabil, când au pătruns în Galia. Din *Volci* derivă formele franceze *Valais*, *Vallons*, germ. *Welsch*, engl. *Wales*. Mai târziu, după ce Celții din Franța au fost romanizați, Germanii au dat acest nume mai întâi Celților romanizați după aceea, prin extensiune, tuturor popoarelor romanice. Prin urmare, evoluția e clară: dela înțelesul de Celți dat de Germani, a trecut la Celții romanizați, dela aceștia apoi la toți Romanii, din care am ieșit și noi Românii. Nouă însă, cuvântul ne este cunoscut prin Slavi, care l-au luat dela Germani, vecinii lor, înainte de coborîrea lor în Balcani. La Slavi forma germană *Valh* a ajuns *Vlah*, așa cum se întrebuințează azi ca denumire etnică pentru noi Românii. Aceasta este singura explicație științifică, în afară de alte șase-șapte fantastice date în sec. XVIII în care intră acum și aceea a d-lui Keramopulos ce s'a dat cuvântului până azi, începând cu Kopitar, cu prilejul



recenziei ce a scris asupra Istoriei lui Petru Maior, și până la Miklosich și Tomaschek. Dela Slavi cuvântul *Vlah* a trecut la Bizantini Βλάχος, care apare pentru întâia dată la Anna Comnena: Βλάχοι ὁδοῦται, explicat de d-l N. Iorga prin « Români Chervanagii ». Acest nume, care s'a răspândit la toate popoarele din peninsulă: Sârbi, Albanezi, Turci, mai târziu, și-a schimbat și înțelesul, însemnând « păstor », din pricina ocupațiunii Vlahilor din Balcani exclusiv cu păstoritul. Treccerea de sens dela nume etnic la acela de apelativ nu trebuie să mire pe nimeni. La Albanezi Rëmër, numele nostru etnic derivat din latinescul *Romanus*, a ajuns să însemne « păstor ». Mai târziu, când acest cuvânt a fost înlocuit prin turcescul « cioban », acesta a căpătat înțelesul de *Român*. În sudul Albaniei, Românii sunt pretutindeni numiți « Cioban ». În lingvistică aceste treceri de sens sunt foarte curente. Chiar cuvântul *Grec* înseamnă în multe părți « negustor », din cauza că în evul mediu, Grecii erau propriu zis negustori prin excelență.

Vorbind despre cellalt nume etnic al nostru, *Român*, d-l Keramopulos mărturisește că, dacă ar întreba cineva pe Vlahii din Grecia să spună ce sunt, ei răspund cu toții *Aromâni*, ceea ce, după autor, echivalează cu vechiul *Romani* (cives) și corespunde termenului grecesc *Romei* (politai). Dar acest « Român », după d-l Keramopulos, care este numele comun al tuturor Românilor, nu înseamnă naționalitatea ci numai calitatea civilă, adică dependența de vechiul Stat roman, care crease o confuzie în ce privește conștiința națională. După cum *Romios* sau *Rum* în Turcia, continuă autorul, cuprindea nu numai pe Greci, dar și pe celelalte popoare din imperiul bizantin, tot așa și *Romanus* cuprindea tot soiul de rase.

Aceasta este demonstrația d-lui Keramopulos în ceea ce privește explicația numelui etnic *Român*. Autorul însă greșește în partea cea mai importantă din dezvoltarea cuvintelor Ρωμαῖοι și *Romanus*. Anume, în vreme ce primul la Bizantini, Ρωμαῖοι însemna cetățeni romani numai sub raportul politic, fără referire la limba Romanilor, al doilea, *Romanus*, din care a ieșit *Român*, desemna pe cetățenii romani cari continuau să vorbească limba Romanilor. Prin urmare, este o mare deosebire

între felul cum a evoluat *Ρωμαίος* la Bizantini și *Romanus* la Români. Cum s'a făcut acum de s'a păstrat acest cuvânt ca denumire etnică numai la noi Români, în vreme ce la celelalte popoare din familia romanică a fost înlocuit cu numele cuceritorilor sau a cedat altor împrejurări, aceasta este o chestiune care comportă o expunere mai largă, și nu intră în cadrul acestei comunicări. Aici vreau să insist numai asupra faptului că, chiar la lămurirea numelui *Român*, d-l Keramopulos nu expune adevărul, așa cum rezultă din examinarea obiectivă a faptelor istorico-lingvistice, ci întrebuințează explicațiuni lăaturalnice, care au ca unic scop să convingă pe Aromânii din Grecia că *Aromân* este tot una cu *Romios*, întru cât are înțelesul numai de supus roman, nu și acela de cetățean roman, care continuă tradiția romană prin limbă, adică vorbește o limbă românească.

Tot în legătură cu *Român*, autorul discută și originea poreclei *Kutsovlah*, pe care Grecii o dau Aromânilor. Originea ei este clară. Derivă din grec. *Κουτσός* «șchiop» și *Βλάχος* și provine din epoca în care Româniii încercau să scrie în graiul lor iar Grecii își băteau joc, cum am văzut, că limba lor prea mult șchiopătează, ca să poată ajunge o limbă scrisă. *Keramopulos* derivă această poreclă din turcescul *Kuciuk* «mic», în spre deosebire de Româniii din România Mare (Dacia). Etimologia a mai fost dată. Ea este însă falsă, deoarece *Kuciuk* n'ar fi putut niciodată să dea în românește forma «*Kutso*».

Trec acum la originea grecească a Românilor din Grecia care ocupă cea mai mare parte din teza d-lui *Keramopulos*, cu care voiu încheia prezenta comunicare.

Autorul își pune următoarea întrebare: limba Vlahilor este latinească, dar de unde vin oamenii cari o vorbesc? La această întrebare, spune el, cel mai ușor lucru este să admitem că ei vin dela Roma, dar, tot el adaugă, Romanii nu puteau trimite nici măcar provinciali cu atât mai puțin Romani curați în munții săraci și inaccesibili, locuiți de Valahi, spre a muri de foame. De altfel, nici istoricii nu menționează așa ceva. De aici trebuie să înțelegem că munții un sunt locuințele primitive ale Vlahilor.

După aceasta autorul se ocupă cu relatările cronicarilor bizantini, începând dela Kekavmenos (sec. XI) până la Calcondilas, cronicarul sultanilor (XV), declarând că toți acești cronicari greșesc, când susțin că Vlahii vin din Dacia, sau sunt coloniști din Italia și același neam cu Vlahii din Dacia. Această greșeală provine din faptul că limba lor este aceeași cu a Românilor din Nordul Dunării, dar, adaugă el, nu este nici atât, căci Românii vorbesc un idiom romanic deosebit de acela al Vlahilor. Păcătuiește și Roesler — adaogă el — când crede că poporul românesc s'a format în Sudul Dunării. Era cu neputință să fi existat Romani în peninsula balcanică, spre a da naștere la poporul român. Aici îmi iau voie să adaug că Kermopulos contrazice pe Roesler, nu pentru că vrea să apere continuitatea elementului românesc în Dacia, așa cum greșit au înțeles-o unii d-ni gazetari dela noi, ci ca să arate că nașterea Aromânilor din amestecul Romanilor cu populațiunile autohtone a fost imposibilă, deoarece în peninsula n'au existat decât numai Greci. Numai din romanizarea Grecilor puteau ieși populațiunile valahe.

Mai departe, autorul combate teoria d-lui N. Iorga și expunerile mele din publicațiunile din urmă. Să lăsăm aceste teorii pripite, spune autorul, și să vedem ce spune d-l Iorga, savant eminent și membru asociat al Academiei noastre, citând următorul pasaj din care reproduc numai prima parte: « Romania orientală cu locuitorii ei latinizați, dintre cari Românii sunt ceea ce a rămas, cuprindea tot Balcanul și Pindul, etc. ». La aceasta, autorul obiectează că Romania din sec. IV nu însemnează o țară în care se vorbește latinește, ci Statul politic din Roma. Romania medievală era imperiul bizantin. Această Romanie nu putea fi latinizată, pentru că atunci se călca linia trasată de Jireček între zona de influență greacă și zona de influență latină. În afară de aceasta — adaogă el — Vlahii din Pind nu sunt aceeași rasă cu Dacoromânii după cum nu sunt nici Portughezii aceeași rasă cu Spaniolii. Până când nu se probează, continuă autorul, că Dacii s'au pogorît în Pind, până atunci credem că Vlahii noștri n'au nicio picătură de sânge dac. În felul acesta, autorul continuă

atacând toate punctele în care d-l Iorga lămurește legătura dintre romanitatea din Nordul și Sudul Dunării.

Trecând la lucrările mele, autorul susține că eu aduc pe Aromâni din Dacia — lucru pe care nu l-am afirmat nici odată — și adaogă melancolic că și d-l R e c a t a s crede așa ceva. Să ne oprim puțin și să vedem cine este d-l Recatas. D-l Recatas este un eminent profesor de limba greacă la un liceu din Atena care, în calitate de Aromân, a avut întotdeauna curajul să le spună Grecilor că în zadar se necăjesc ca să desnaționalizeze pe Aromâni, pentrucă, atât timp cât va continua să existe în Grecia o singură femeie aromâncă, graiul lor va continua să fie vorbit nu numai la ei acasă, dar chiar și la Atena de către elevii, studenții și dascălii macedoromâni. Recatas a publicat la Paris, unde și-a luat doctoratul, mai multe studii. Aici menționez acela consacrat femeii macedoromâne ca cel mai excelent factor de conservare a limbii, studiind-o așa cum se înfățișează în orașelul *Aminciu* din Pind <sup>1)</sup>. În ultima sa lucrare, d-l Recatas, vroid să arate Grecilor cât de mult țin Macedoromânii la graiul lor, când se găsesc între ei, povestește că, odată, ducându-se într'o comună românească din Pind pentru o anchetă, primul om din comună care l-a întâmpinat, crezând că este Grec, l-a salutată în grecește. Când Recatas s'a grăbit să-i răspundă în românește, țăranul și-a cerut iertare că nu l-a salutată în aromânește, spunându-i: « iartă-mă, june, nu știam că ești de-ai noștri ». Las acum să vorbească Recatas: « Jamais un Macédo-Roumain ne parlera grec à un autre Macédo-Roumain même s'ils se trouvent dans la capitale grecque (ce qui est déjà arrivé et reste classique à Athènes). Étant allé à Vutunosu pour une enquête, le premier homme que j'y rencontrai m'adressa la parole en grec; mais lorsque je lui répondis en macédo-roumain, il me dit: *liartă-me, djone, nu știam că hii arămân de-anostru* (excuse moi, jeune homme, je ne savais pas que tu étais un Aroumain de chez nous) ». Iată ce ne mai spune d-l Recatas privitor la conservatismul femeii macedoromâne: « Tant que la mère ne

---

<sup>1)</sup> B. Recatas, *L'état actuel du bilinguisme chez les Macédo-Roumains du Pinde, et le rôle de la femme dans le langage*. Paris (1934).

parlera pas autre chose que le macédo-roumain, celui-ci ne sera jamais atteint par une autre langue. L'enfant qui apprend le grec à l'école ne parle que le macédo-roumain à la maison (et en jouant avec les autres enfants, même pendant les quelques minutes de la récréation); l'instituteur qui enseigne le grec à l'école, et le prêtre qui prêche en grec à l'église ou ailleurs, ne parlent que le macédo-roumain à la maison (avec leurs parents, leur femme, leurs enfants) ». Acesta este d-l Recatas, despre care d-l Keramopulos se mulțumește să amintească numai în treacăt, fără să discute părerile lui asupra originii Macedoromânilor.

În fine, autorul mai face mențiune despre teoria altor scriitori asupra Vlahilor din Grecia și sfârșește, lămurind originea lor grecească după cum urmează:

După învingerea lui Perseu de către Paul Emiliu (168 a. Chr.), Macedonia a fost împărțită în patru tetrahii. Acestea confinând cu țări barbare, trebuiau apărate la graniță. În acest scop, s'au creat gărzi pentru apărarea lor. Aceste gărzi erau alcătuite din localnici care erau Greci, după cum în munții Albaniei erau Iliri. Printre ei se vor fi strecurat, poate, și câte un Dac. Însă ei erau ca și în părțile sudice ale Balcanului numai Greci. Dacă examinăm acum aceste granițe ocupate de gărzile grecești, vom vedea că ele coincid perfect cu așezările Vlahilor de azi în Giumaia de sus, Melnik, Nevrocop, Seres, Paroi, etc. Dar în sec. VI Iustinian schimbă aceste garde în garnizoane regulate și oamenii din garde, care între timp învățaseră limba romană, fiind liberi se făcură păstori. Acești păstori au venit mai târziu și s'au așezat în Tesalia și Pind, formând în sec. XII cele trei Vlahii: Vlahia Mare, Vlahia Mică și Vlahia de Sus. Vedeti, prin urmare — spune d-l Keramopulos — că nu numai originea Vlahilor noștri nu este românească ci pur grecească, dar și ocupația lor cu păstoritul își ia naștere deosebit de aceea a Românilor din Dacia. De altfel, adaugă autorul și numele de șefi ai păstorilor valahi este deosebit de acela al Dacoromânilor. Ei au din limba slavă *celnic* și *cioban* care lipsesc la Dacoromâni. În fine, el ajunge la următoarea concluziune: 1. Vlahii nu sunt originari din Dacia, fiindcă izvoarele istorice nu fac nicio mențiune despre o

migrațiune și nici limba latină n'a fost răspândită prin migrațiuni. 2) Vlahii fiind autohtoni în Sudul peninsulei balcanice, reprezintă la bază un popor grec romanizat, cu o limbă care diferă de dacoromâna, la fel după cum franceza diferă de italiana sau spaniola. Și, continuând mai departe, își încheie comunicarea cu următoarele rânduri: « Acești Vlahi frați de-ai noștri și-au jertfit numai limba, încolo ei au rămas Greci ca suflet și sânge. Locul lor este în familia greacă. Ei poartă cea mai veche rană a elenismului: pierderea limbii grecești. Ei sunt cei mai vechi luptători ai Grecilor, înzestrați cu virtuți nobile care, ca și sângele și sufletul lor grecesc, se afirmă puternic, indiferent dacă și-au pierdut limba ».

La toate afirmările istorice ale d-lui Keramopulos, observ că, dacă filologii și istoricii români și străini au susținut originea românească a Valahilor din Sudul peninsulei balcanice, aceasta au făcut-o, mai întâi, pe temeiul limbii, al doilea, însă, și pe temeiul atestărilor bizantine care încep din sec. al XI-lea. D-l Keramopulos care susține că originea românească a Vlahilor din Grecia nu se poate dovedi pe date istorice, nu aduce nici atât pentru dovedirea originii lor grecești. Într'adevăr, dânsul nu citează niciun document istoric prin care să ne confirme că granițele Macedoniei, după ocuparea acesteia de către Romani, ar fi fost păzite de garde alcătuite numai din Greci. De asemenea nu citează nimic prin care să se poată dovedi că aceste garde transformate de Iustinian în garnizoane cu soldați în regulă, s'au dedat la viața pastorală și, din Macedonia unde își aveau locuințele primitive, au trecut în Pind și Tesalia. Când cineva are pretențiunea să vină cu o nouă teorie istorică într'o chestiune arhicunoscută, cum este aceea a Românilor din Grecia, este obligat în primul rând să aducă în sprijinul acelei teorii, cel puțin o singură confirmare istorică, bazată pe document. Dar d-l Keramopulos în afară de afirmări luate din domeniul închipuirii nu aduce absolut nimic. În afară de aceasta, atunci când d-l Keramopulos susține, fără dovada niciunui document, că așezările de astăzi ale Aromânilor din Melnic, Nevroscop, Seres, Poroi, etc. coincid cu vechile granițe din timpul lui Paul Emiliu, ocupate de gardele grecești, comite o greșală dintre cele mai

grave. Astăzi se știe, că toate aceste așezări sunt noi și nu datează decât de o sută cincizeci sau cel mult două sute de ani. Aceasta o cunoaștem din limba lor: Fiecare din aceste comune întrebuințează graiul Românilor din comunele situate pe munții Gramos sau Pind din Grecia, de unde au emigrat.

Trecând acum la punctul I din concluziunile sale că Aromânii ar fi originari din Dacia, îmi iau voie să-i răspund că nimeni dintre filologi sau istorici, cu atât mai puțin eu, la care se referă, n'am susținut această părere. Noi am afirmat întotdeauna că Românii din peninsula balcanică au venit în așezările de astăzi din Nord, înțelegând întotdeauna, prin aceasta, Nordul peninsulei balcanice. Această origine nordică a elementului românesc din Grecia rezultă din două considerațiuni: mai întâi, plecând dela idea că împreună cu Dacia a fost romanizată întreaga peninsula balcanică, acolo unde elementul traco-iliric continua să vorbească limba maternă, al doilea, însă, că poporul român, așa de numeros cum este astăzi, — adică mai numeros decât toți Grecii, toți Bulgarii și toți Albanezii laolaltă — s'a format în dreapta și în stânga Dunării, nu numai în dreapta, cum greșit a susținut Roesler, și nici numai în stânga, cum intenționat afirmă d-l Keramopulos, lăsând să se înțeleagă că în dreapta marelui fluviu existau numai Greci. Aici îmi iau din nou voie să menționez faptul că, dacă d-l Keramopulos, în comunicarea lui, se pronunță în contra teoriei lui Roesler, admitând formarea poporului român numai în stânga Dunării, aceasta nu o face de dragul tezei românești, cât numai să scoată în evidență faptul că în ținuturile din dreapta Dunării care țineau de zona culturală grecească, orice romanizare a elementului autohton trebuia să dea naștere la un popor romanic, care, ca limbă, a trebuit să fie deosebit de Dacoromâni.

Dar autorul se înșeală când crede că în dreapta Dunării, în care elementul roman era destul de intens, după retragerea parțială a lui Aurelian din Dacia, nu-și puteau lua ființă populațiuni românești. Eu socotesc că ele au existat chiar în zona culturală grecească. Această presupunere mi-o întemeiez pe faptul că linia trasată de Jireček a primit până acum mai multe corective, al doilea, însă, că cultura greacă în Sudul



Dunării, la populațiunile traco-ilire, nu echivala cu limba greacă. Este drept că în toate ținuturile pe unde se găseau răspândite aceste populațiuni există inscripții grecești. Dar aceasta nu însemnează că graiul locuitorilor băștinași ar fi fost înlocuit prin limba greacă. Pentru înțelegerea acestui lucru n'avem decât să ne referim la stările mai apropiate de noi. Dacă, după cum am văzut, până pe la începutul sec. XIX popoarele creștine din Balcani, Slavi, Albanezi, Români, lăsau să li se graveze epitafurile în limba greacă, aceasta nu o făceau pentru că ele vorbeau limba greacă sau se simțeau Greci, ci numai din simplul obicei de a lăsa ceva scris pentru vecie, în limba bisericii, care era limba greacă — sanscrita Orientului. Aici la noi în Țară, în epoca Fanarioților și chiar după aceasta, multă vreme, unii boieri filoeleni vorbeau și chiar scriau versuri grecești. Cu toate acestea, poporul român, care nu știa nimic despre această inovație adusă în limbă prin mijlocirea culturii neo-grecești, continua să vorbească românește. Exemplele s'ar putea înmulți la infinit.

Cu aceasta ajung la graiul Aromânilor, pe care d-l Keramopulos îl consideră ca un idiom roman deosebit de limba română. Aici îmi permit să afirm, din nou că învățații români și străini, atunci când au recunoscut identitatea lui cu limba română, — sunt mai mult decât o sută de ani — s'au sprijinit nu numai pe identitatea numelor etnice *Vlah* și *Român*, pe care le-au avut toate populațiunile românești, oriunde s'ar fi găsit ele, dar mai ales pe structura limbii. Filologii când vorbesc despre identitatea dintre două graiuri și întrebuințează termenul « identitate », în spre deosebire de « afinitate » sau « înrudire », înțeleg că aceste graiuri — în cazul nostru dialectul aromân și cel dacoromân — nu se aseamănă numai în evoluția normală a faptelor de limbă din structura lor gramaticală, dar chiar și în cele mai mici excepțiuni, față de celelalte limbi romanice. Inșă, pentru ca această identitate să se poată produce în două graiuri despărțite în spațiu de aproape nouă sute de km., iar în timp de aproape un mileniu, cum este graiul Aromânilor față de limba Românilor din Nordul Dunării, trebuie admis că strămoșii Macedonoromânilor și Dacoromânilor, în veacurile de plămădire a poporului român,



probabil până prin sec. VIII sau XI, au trăit în aceeași unitate teritorială, vorbind aceeași limbă și ducând aceeași viață, deosebită de a Grecilor și a celorlalte popoare din Sud-Estul european. În ce privește acum deosebirea ce există între graiul Aromânilor și între acela al Dacoromânilor, d-l Keramopulos exagerează când o compară cu aceea care există între două limbi romanice. Aici d-l Keramopulos arată aceeași ignoranță în materie de filologie ca la tratarea cuvântului *Vlah*. Într'adevăr, dacă graiul Aromânilor există în toate manualele de filologie romanică scrise de învățații străini ca un dialect al limbii române și nu ca o limbă romanică deosebită cum susține d-l Keramopulos, aceasta provine din convingerea ce și-au făcut acești învățați că, sub raportul structural, el se identifică atât de mult cu limba română încât în niciun caz n'ar putea reprezenta o limbă romanică deosebită. Că există o deosebire între vorbirea Românilor macedoneni și între aceea a Românilor din Dacia, se înțelege dela sine. În sânul limbilor romanice există dialecte, în care această deosebire se arată și mai mare. Amintesc aici în treacăt dialectele italiene de Sud față de cele din Nord. După judecata d-lui Keramopulos acestea ca și dialectele germane ar trebui considerate ca limbi deosebite. Dar filologia comparată dispune de anumite criterii pe temeiul cărora deosebește un dialect de o limbă. În privința aceasta, trebuie să mărturisesc cu destulă părere de rău că colegul nostru dela Academia Greacă din Atena arată o ignoranță într'adevăr înspăimântătoare.

\* \* \*

Domnilor Colegi, acestea sunt premisele, luate din ceea ce ne oferă fenomenul istorico-linguistic, pe care se întemeiază unitatea de graiu și de neam a celor două populațiuni: Dacoromâni și Macedoromâni. Oricine încearcă să explice această unitate etno-linguistică altfel de cum rezultă din datele istorice și faptele de limbă, falsifică principiul de investigație și prin aceasta devine un simplu aventurier în cercetările istorico-lingvistice. Din aceasta înțelegeți că întreaga teorie a d-lui Keramopulos despre originea Românilor din Grecia, reprezintă pur și simplu o negație a adevărului științific. Ceva mai

mult, în desvoltarea acestei ciudate teorii, știința d-lui Kera-  
mopulos a fost pretutindeni dominată de interese și prejudicii  
naționale. Aici stă tot răul și aceasta este partea regretabilă  
din comunicarea d-sale, care nu poate fi de folos nici științei  
nici legăturilor de bună prietenie dintre noi și poporul grec.  
Noi, însă, nu vom lipsi să reacționăm, oridecâteori se va  
încerca să se interpreteze greșit originea etnică a populațiilor  
românești din Sudul Dunării sau originea limbii lor. Fiindcă,  
dacă pentru oricare popor din lume, limba constitue cea mai  
puternică legătură ce ar putea să existe între membrii aceleiași  
comunități etnice, pentru noi Românii de pretutindeni, ea  
reprezintă istoria și chiar viața noastră!

# URME ROMÂNEȘTI LA ATENA ȘI IERUSALIM

DE

MARCU BEZA

MEMBRU CORRESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

*Ședința dela 24 Martie 1939*

În biblioteca cercetătorului cunoscut Pericle Zerlenti ce a trecut de curând la Arhivele statului grecesc, am găsit manuscrisele următoare:

1. Cincisprezece pagini de biografie neisprăvită a Mavrocordatilor, începând cu Alexandru Exaporitul. Le-am fotografiat pe toate. Sunt în ele știri ce ne interesează de-a dreptul.

2. O scrisoare, datată Iulie 18, anul 1737, a lui Nicolae Mavrocordat către Perachi Foscol, Cancelarul Miconului, în care este vorba de o danie făcută Mănăstirii Sinai. Amândouă aceste manuscrise le-am înmănat spre publicare profesorului N. Iorga.

3. În dosul unei pagini, pe care-i zugrăvită Buna-Vestire, am cetit rândurile:

*1709, Mai 9. S'a făcut stăpânul meu egumen la Brâncovani cu numele de Neofit și la 1712, August 15, m'am făcut diacon la aceiaș mănăstire cu numele de Mitrofan, nepot al egumenului.*

*1714, Martie 23, în Marția mare au mazilit pe Constantin Voevoda și în Vinerea mare a pornit cu toți fiii și ginerii și a mers la Constantinopol, și s'a făcut Domn Chir Ștefan, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino, din preajma domnească; și, ducându-se la Constantinopol, i-au închis.*

Am pomenit altădată de unul Ioachim Vlahul, care fusese stareț al Mănăstirii Muntelui Sinai. Am dat în privința acestuia de următoarea lămurire, pe care călugărul rus Sofronie dela Mănăstirea sfântului Sava, dincoace de Marea-Moartă, o scrie la 1547:

« Această mănăstire a rămas pustie vreme de 100 de ani până la 1540. Atunci, venind egumenul Ioachim, a locuit în ea; și se află aci și astăzi. E de obârșie vlahă și a purces dela Muntele Sinai; iar monahii veniți din felurite orașe grecești, sunt cincizeci la număr » <sup>1)</sup>).

La Mănăstirea Sfântului Sava au' fost și alți egumeni români: Simeon din Moscopole, la 1744; și Teodosie din Scopia, la 1820. Legăturile vechi cu Țările noastre, cât și faptul că această mănăstire fusese un timp sârbească, explică numeroasele manuscrise românești în slove cirilice, aflătoare la Sfântul Sava:

1. Capete de trezire și rugăciune ale lui Filotei monahul, care-și zice « egumenul lăcașului rugului dela Sinai ».

2. Carte Vlădicească.

3. Minunile Maicei Domnului.

4. Poveste despre Macarie Râmleanul.

5. Întâlnirea dintre Ecaterina II-a și Iosif al II-lea la Movilăul cel Vechiu.

Intr'o evanghelie sârbească din veacul al XII-lea, tot la Mănăstirea Sfântului Sava, am dat la sfârșit de inscripția slavonă:

*Smerenie*

*Ieromonah Parthenie dela Bogdanie dela Mănăstirea Sucevița Eremia Voevod, anul 1623* <sup>2)</sup>).

după care urmează pomenirea călătoriei Spătarului Mihail Cantacuzino spre Mănăstirea Muntelui Sinai:

*Anul 1682, luna Aprilie, ziua 26, a venit aicea doamna Ilinca Vlașcoga, venit au maica în orașul Ierusalim, cu*

<sup>1)</sup> *Itinéraires russes en Orient* de Mme de Khitrovo, pp. 273—274.

Смирин

<sup>2)</sup> Еро монах Парте́нїи въ Богданїи въ монасти Сучевцѣ Брѣнна воеводѣ влѣтъ 1623.

*fiul Mihail spătar și cu fiică sa Stanca și cu ei au sosit Iancu Bulibașa și zece seimeni, și cu patruzeci de oameni și cu toată suita sa <sup>1)</sup>.*

Trecând la biblioteca Sfântului Mormânt, trebuie să stărui asupra evangheliarului, măestrit scris de Matei al Mirelor, a cărui inscripție pe întâia pagină este de însăși mâna Spătarului Miclescu, cum el spune: ἰδιοχείρῳ ἐγχεχράχται. (Pl. I—II).

O psaltire în grecește, mărimea 0,21 × 0,162, cuprinzând 256 file, din cari cercetătorul rus Porfirie Uspenski a tăiat două dela început, se datorește ieromonahului Mănăstirii Putna (Pl. III) și poartă la urmă o inscripție greacă și alta slavonă ce se referă la împodobirea manuscrisului:

+ *A legat această psaltire ieromonahul Evloghie din Țara Moldovei din mănăstirea numită Putna și a înzestrat cu ea sfântul Ierusalim, unde este mormântul Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Christos. Ca să-i fie lui pomenire în veci, amin. S'a legat în Țarigrad în anul 7066 (= 1558) luna Aprilie a 30 zi. (Pl. IV).*

Un manuscris privitor la viața Sfântului Sava, mărimea 0,202 × 0,142, ne mărturisește printr'o însemnare, că «s'a tâlmăcit din elinește în limba neogreacă de către Neofit, ieromonah chipriot, la Iași, Dacia de sus, pe vremea domniei lui Ioan Radula Voevoda, 1619». (Pl. V).

*Despre Afurisenie* se chiamă un manuscris de treizeci și opt de pagini, închinat lui Constantin Brâncovanu, ce ne prezintă în frunte un portret al lui Zotu Țigara la vârsta de treizeci și șapte de ani și cu inscripție de jur-împrejur, spunând cine a fost: «Protospătar și ginere al Înălțimii-Sale Domnul Moldo-Vlahiei, Petru Voevoda». (Pl. VI).

ЛѢТЪ ХРЧ.

<sup>1)</sup> Месеца Апрель днѣ 30, Прише тѣ долина наинѣка влашкога бега ланка ѡ градъ Брѣс-саламъ съ снномъ своимъ Мнѣхана спатаръ, и съ сѣхѣтеріею своею Станѣкою. и шннма донѣ мнѣхѣ Бѣлюбаши съ десѣт сѣмѣнѣи. и кодъ долине вѣаше м. люди. и съ сѣмѣнѣи и съ сѣмѣи чинѣи.

Un codice, scris la București în 1712, după cererea lui Ioan Hrisoscolev, rudă de aproape a Mavrocordaților, s'a trimis în dar — mărturisește inscripția, Mănăstirii Sumelà din Trapezunta.

Dintr'un codice al bibliotecii ierosolimitane am fotografiat copia scrisorii, deseori menționate, a lui Meletie Pigas către Petre Șchiopul. E într'o grea limbă grecească.

Vin la rând trei firmele turcești:

1. Firmanul Sultanului Mohamet al III-lea din anul Hegirei 1009, corespunzând cu 1590, dând învoire călugărilor să strângă milostenii în Valahia pentru Sfântul Mormânt. (Pl. VII).

2. Firmanul Sultanului Ahmet al III-lea din anul Hegirei 1137, corespunzând anului nostru 1718, ce permite călugărilor Sfântului Mormânt să strângă milostenii în districtul Brăilei și Rusciucului. (Pl. VIII).

3. Firmanul Sultanului Mahmut al II-lea, datat în anul Hegirei 1230, corespunzând anului nostru 1811, prin care se recomandă Domnitorului Valahiei niște pelerini ruși. (Pl. IX).

Printre daniile descoperite acum, avem un epitaf românesc, osebit de frumos în expresia figurilor. Fusesse dăruit negreșit unei mănăstiri în Bulgaria, de unde, îmbrăcat apoi în argint, s'a retrimis Sfântului Mormânt, aflându-se azi în biserica Sfinților Constantin și Elena. (Pl. X).

Tot acolo, în altar, este și un artoforiu de argint — odor meșteșugit al unuia ce se chiamă Iacob Moshopoleanul și datează din 1793. (Pl. XI).

Intr'un paraclis al Patriarhiei Ierusalimului atârnă un epitaf, adus de pelerini români, ale căror nume sunt brodate la dreapta și la stânga imaginii lui Iisus culcat: Balașa Econmu, Bali, monahia Iosifora și Marioara. (Pl. XII).

În vremea din urmă mi-au căzut în mâini și-au ajuns în posesia mea următoarele obiecte:

Coperte de evanghelie, în bronz, bătut cu ciocanul; o danie românească. (Pl. XIII—XIV).

Două mâneci dintr'un veștmânt arhieresc, de mare fineță artistică, făcând parte din multele și prețioasele daruri, aduse de Patriarhul Dosoftei din Țările Românești.

Un hrisov al lui Constantin Mavrocordat, datat în anul 1784, Septemvrie 20, prin care dă fiicei sale, Doamna Ralu, dreptul de a ridica venitul mortasipiei dela târgul Botoșani și târgul Focșani. (Pl. XV).

Mai adaug aci, că în vremea din urmă, luând în cercetare colecția de arme a Muzeului Eski Serai din Istambul, am descoperit încă trei săbii ale lui Constantin Brâncoveanu: Intăia, fără mâner, cu o panglică atârnată, este aidoma celei dela Luvru, descrisă de d-l general Rosetti în *Câteva Săbii ale lui Constantin Brâncoveanu*<sup>1)</sup>. Are două lumânări aprinse, încadrând un motiv decorativ, pe Maica Domnului cu Iisus copilul în brațe și doi îngeri ce țin o coroană deasupra Maicii Domnului. Inscripția, cam ștearsă pe aceeași față, sună:

† Σύ, βασιλεῦ ἀήττητε, λόγε Θεοῦ παντάναξ, adică:

« Tu, împărate nebiruit, cuvânt al lui Dumnezeu, stăpâne atotțiitorule ». (Pl. XVI).

A doua sabie este la fel, dar mult mai bine păstrată, cu mâner împodobit. Se aseamănă celei găsite de mine în visteria Sfântului Mormânt<sup>2)</sup>; numai cât, în locul motivului de ornamentație, are o lumânare aprinsă. (Pl. XVII).

A treia, și cea mai frumoasă, ne dă inscripția întreagă ce se află și pe alte săbii ale lui Brâncoveanu:

† Σύ, βασιλεῦ ἀήττητε, λόγε Θεοῦ παντάναξ νικῆς βραβεῖα δωρήσει κατὰ τῶν πολεμίων τῷ ἡγεμόνι καὶ πιστῷ αὐθέντῃ Κωνσταντίνῳ ὥσπερ πότε τῷ βασιλεὶ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ.

« Tu, împărate neînvins, cuvânt al lui Dumnezeu, stăpâne atotțiitorule, dă cununa izbânzii asupra protivnicilor, Voievodului și credinciosului domn Constantin, precum altădată împăratului Constantin-cel-Mare ». (Pl. XVIII).

<sup>1)</sup> Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul X, 1929.

<sup>2)</sup> Vezi *Urme Românești în Răsăritul Ortodox*, p. 116, București 1937.



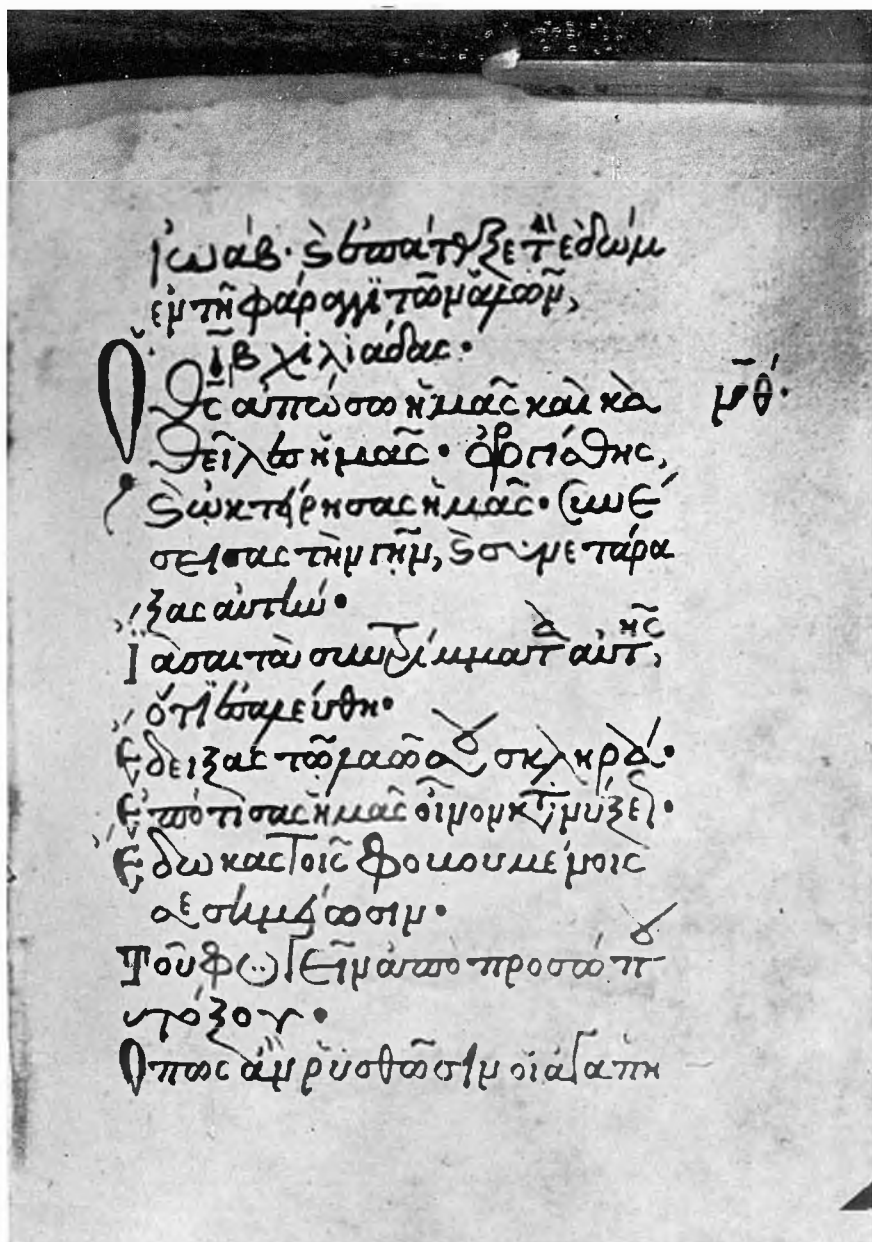


Pagină din evangeliarul lui Matei al Mirelor.





Pagină din evangeliarul lui Matei al Mirelor.

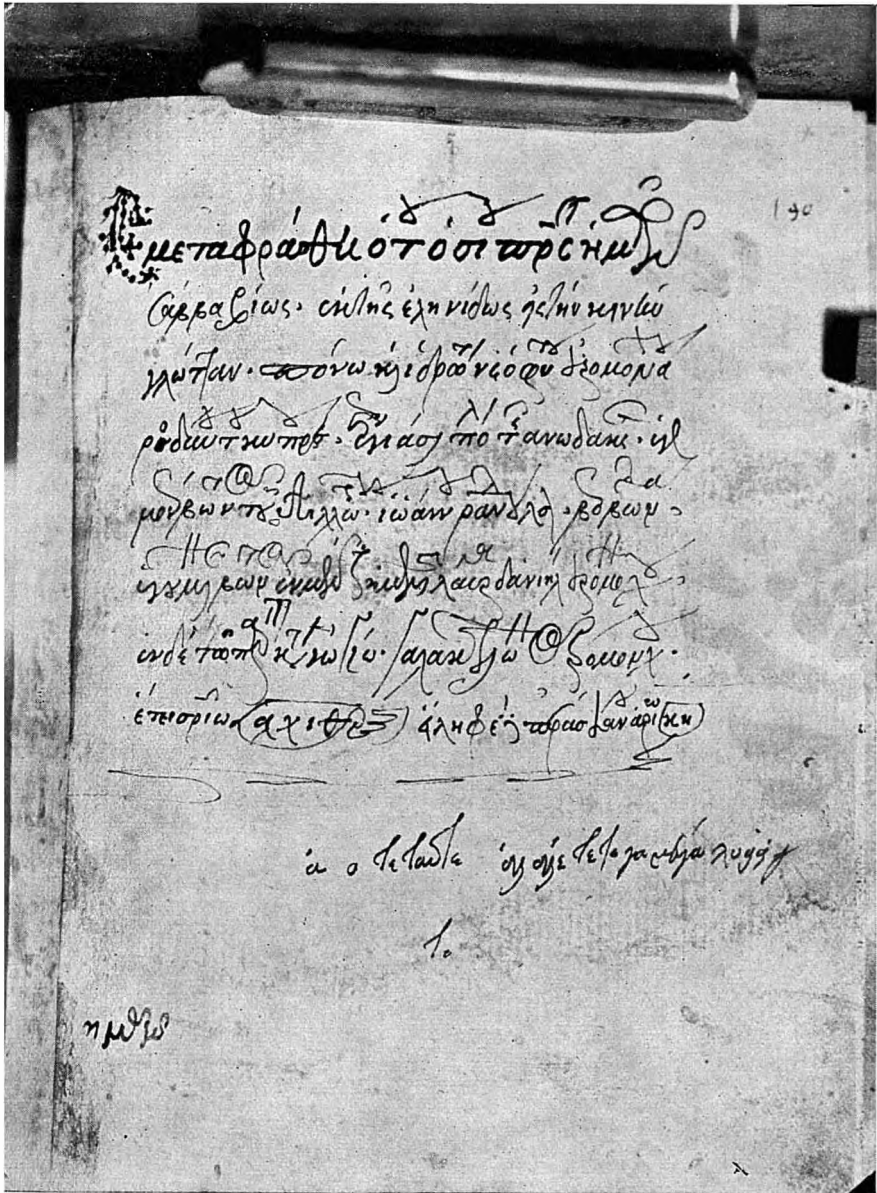


Pagină din Psaltirea ierom. Evloghie 1558.





Inscripția slavonă și greacă de pe Psaltirea Ierom. Evloghie, 1558.

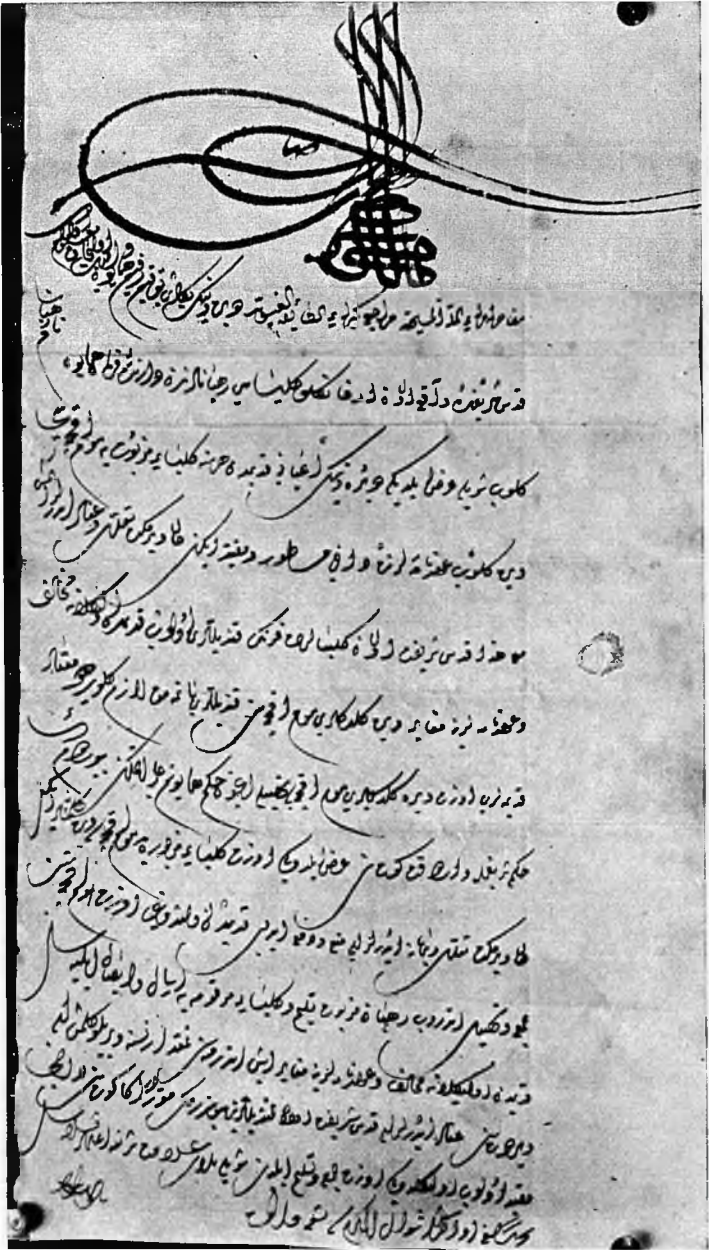


Insemnare 1619.

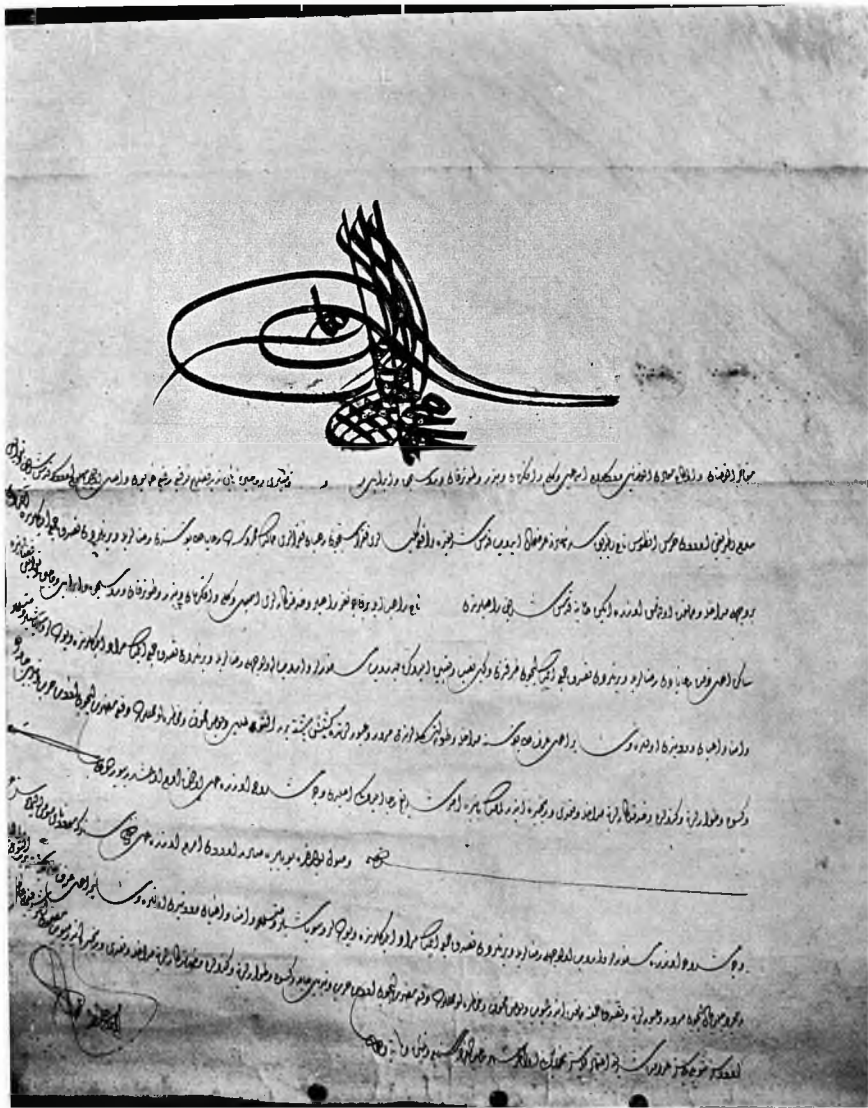




Portretul lui Zota Țigara.

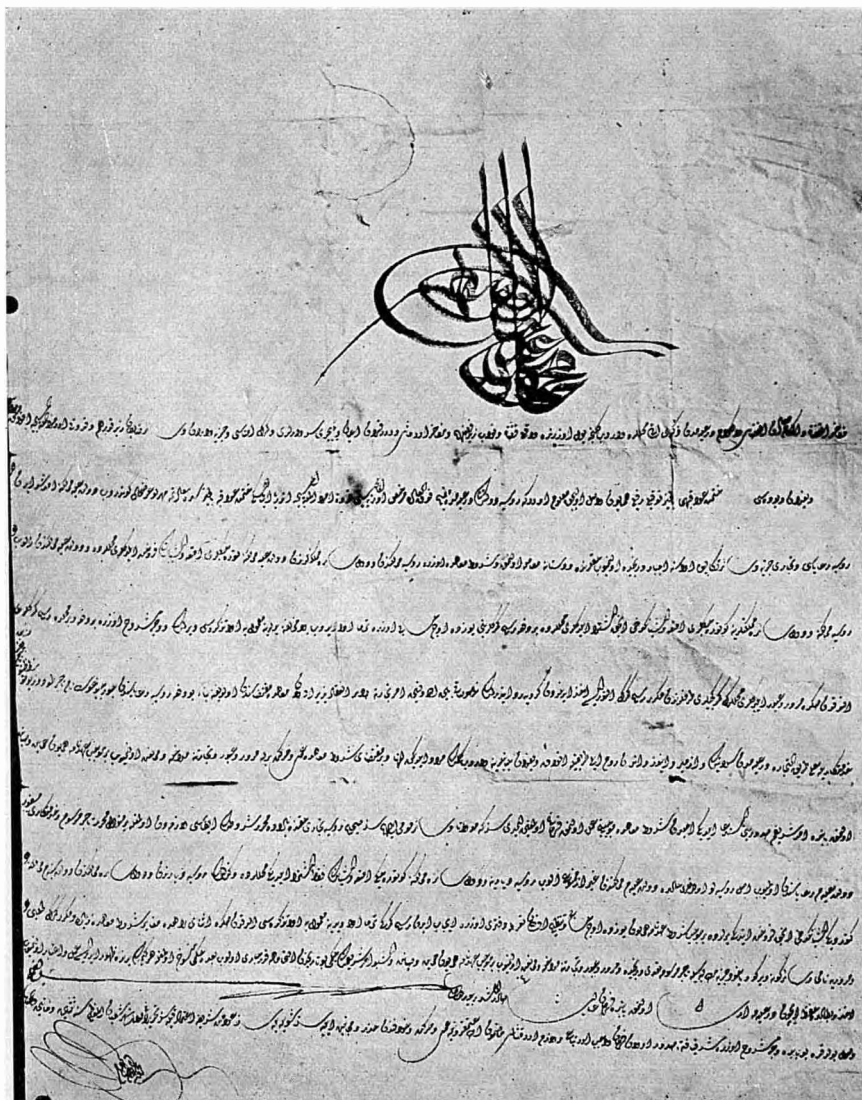


Firmanul Sultanului Mohamet III.



Firmanul Sultanului Ahmet III.





Firmanul Sultanului Mahmut II.





Epitaf românesc.



Artoforiu de argint 1793.





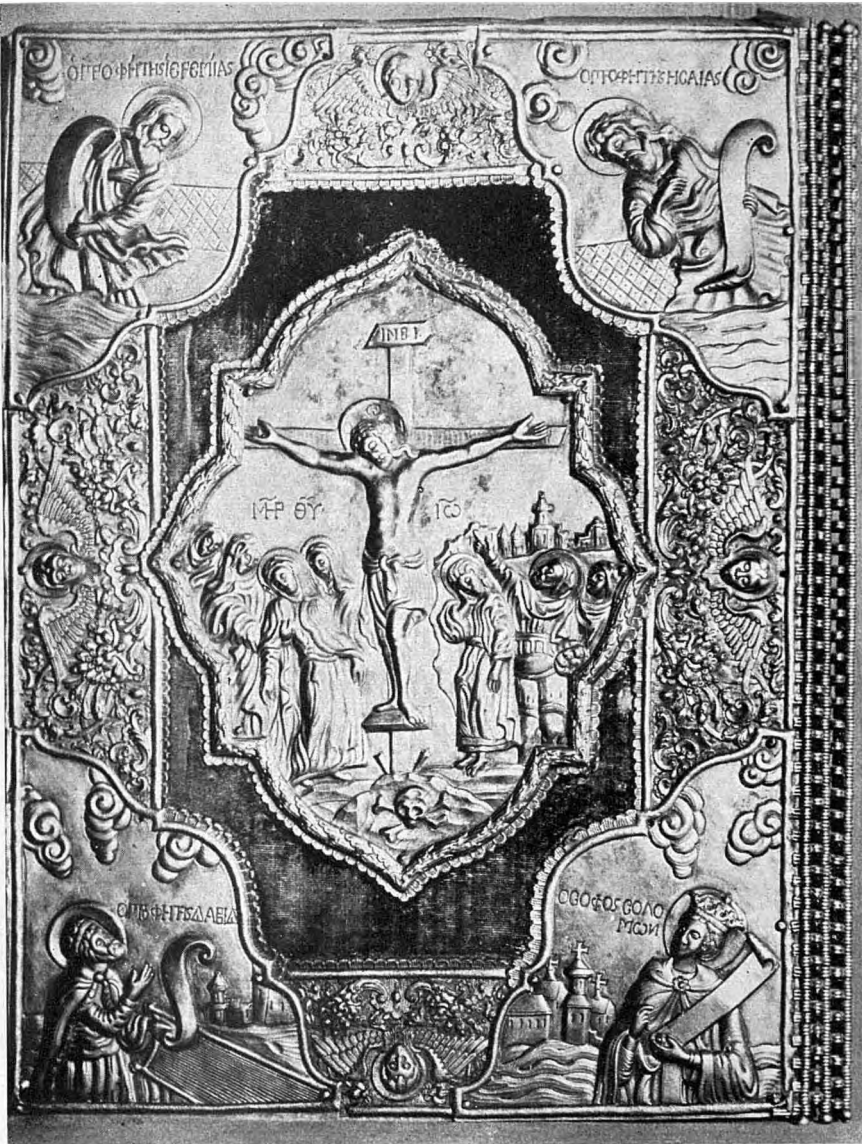
Epitaf românesc.

[www.digibuc.ro](http://www.digibuc.ro)



Coperță de evanghelie românească dăruită Sf. Mormânt.



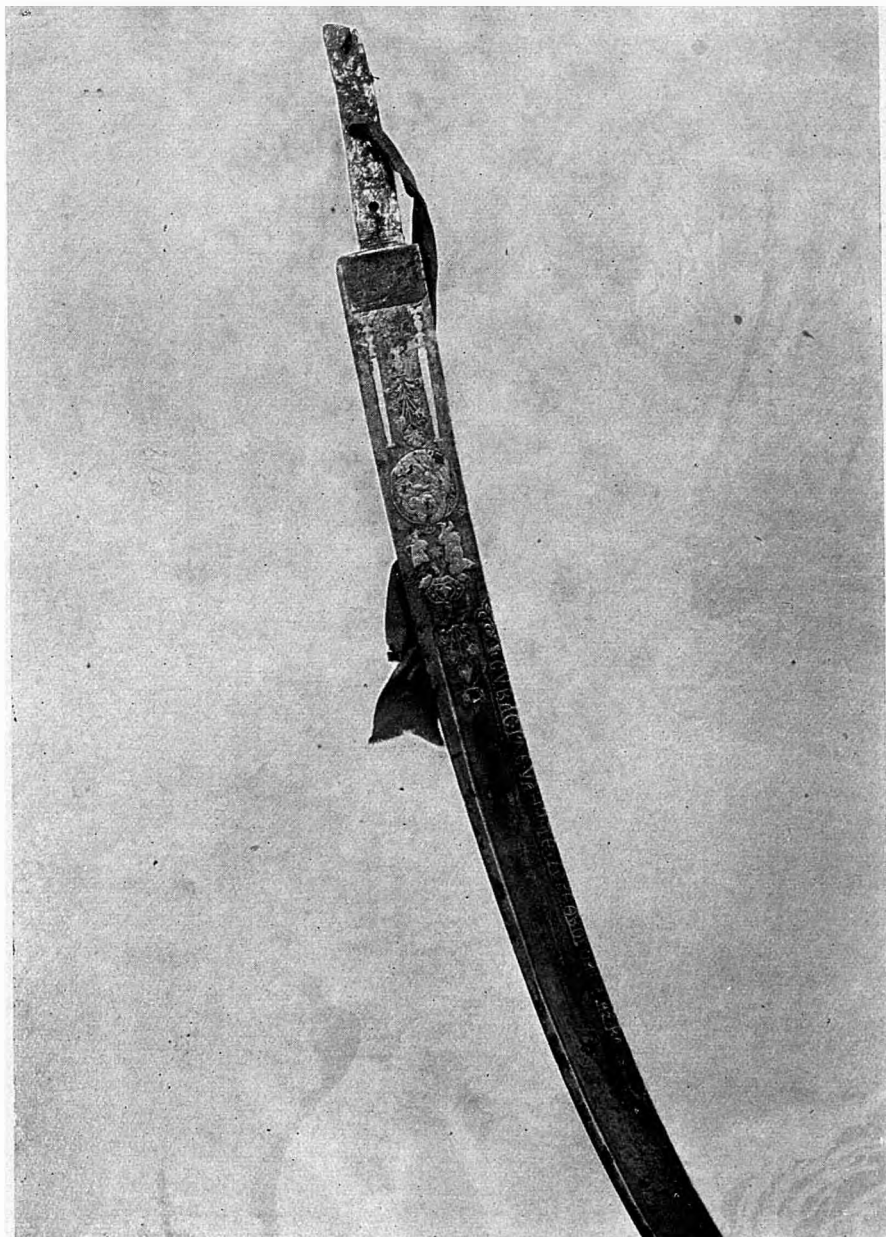


A doua față a copertei evanghelice dăruite Sf. Mormânt.



Hrisov al lui Const. Mavrocordat.





Sabie a lui Const. Brâncoveanu.

*A. R. — Memoriile Secțiunii Literare, Seria III, Tom. IX.*



A doua sabie a lui Const. Brâncoveanu.





A treia sabie a lui Const. Brâncoveanu.



# ROMÂNII DIN BULGARIA MEDIEVALĂ

DE

GEORGE MURNU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

*Comunicare făcută în şedinţa dela 12 Noembrie 1937*

## PRIVIRE GENERALĂ

*Die Balkanhalbinselvölker sind wegen ihrer nahen Berührungen bei historisch-ethnographischen Studien stets als ein ganzes zu betrachten.* C. Jireček

E semnificativ că până astăzi nu există o monografie specială, un studiu critic omnilateral adâncit şi cuprinzător al întregului material cronografic privitor la Românii medievali din Bulgaria. Chestiunea originii şi devenirii lor, legăturile lor cu Bulgarii ca şi rolul lor la întemeierea celui de al doilea Stat bulgar, cu toată marea lor apriată însemnătate istorică şi cu toată pasiunea ce au stârnit-o timp de peste un secol, au fost fragmentar sau parţial, dacă nu chiar tangenţial tratate. Şi mai ales arareori cu simţul răspunderii, cu acea conştiincioasă obiectivitate, care e legea şi frumuseţea acestei ramuri de cunoştinţe. Afară de un oarecare număr de publicaţii datorite mai în deosebi puţinilor străini neîntereşaţi în cauză, contribuţiile de până acum alcătuiesc un fel de anexă la istoria naţională a Bulgarilor, a Românilor carpantini şi a Ungurilor. Cetindu-le, ai câteodată impresia că nu e vorba de o discuţie neutrală academică a unor probleme de curată ştiinţă, ci de speculaţii arbitrar deviate şi nuanţate subiectiv, inspirate de interese şi preocupări laterale de ordin politic sau sentimental, abia mascate sub armatura unui aparat de forme şi aparenţe ştiinţifice.

În fond stăruie tonul polemic, pledoaria vădită de o parte și de alta în favorul unor teze diametral opuse, o luptă aeriană organizată cu echipe de antagoniști, cari uneori, stingheriți de a nu părea necivilizați sau extraeuropeni, se silesc a întrebuința dialectica în locul pugilatului.

Nu încapă îndoială că sunt la mijloc puncte nevralgice, care au făcut aproape iluzorie o cercetare cu totul nepărtinitoare și impersonală a obiectelor desbătute. De aci ereziile, pornirea spre răstălmăcirii și sofisme, negațiuni și ipoteze absurde și chiar salturi mortale ale fantaziei, în parte consecințele unor dogme sau premise intangibile.

Sunt și la noi poate anumite prejudecăți, dar ele nu au caracterul unor emanații pasionale de temperatură sau contaminație colectivă, ci aparțin mai mult unor dispoziții sau intuiții personale. Singura aparență de dogmă, care poate fi bănuită ca atare, ar fi, la noi, ideea continuității Românilor în Dacia Traiană, a cărei temelie, în concepția noastră, nu poate fi sdruncinată pentru mai multe rațiuni pozitive, la care se adaugă și un fapt de o importanță capitală ce nu poate fi în niciun caz accidental: coincidența aproximativă dintre hotarele dominației romane cu cele actuale ale expansiunii românești. Excesul de sensibilitate a unora în această privință derivă dintr'o superstiție; din teama că, admisă fiind teoria emigrării Vlahilor din Balcani în țările de dincoace de Dunăre, urmează în mod fatal periclitarea «continuității» și «balcanizarea» Dacoromânilor <sup>1)</sup>. De aci și resentimentul lor față de acești Vlahi balcanici, pe cari i-ar vrea, ca și Bulgarii, neexistenți sau identici cu grupul Românilor din Tesalia și Epir, cu care ei nu au în viața lor istorică nimic comun, fiind — cum am spus-o și vom arăta mai pe larg altădată — de aceeași origină cu Dacoromânii. La vecinii noștri sudici (ca și la Ungurii care țin morțiș la doctrina lui Roesler din motive «naționale») nevralgia apare ceva mai acută, pentru unii chiar fără leac de tămăduire, ca fiind

<sup>1)</sup> Roesler poate fi considerat astăzi ca perimat. Elucidarea începuturilor de domnie românești din stânga Dunării arată desăvârșita absurditate a ipotezei sale. Progresele studiilor ulterioare ale istoricilor și filologilor români și străini au arătat pe baze absolut științifice, cât de interesată și șubredă a fost ideea sa fundamentală asupra originii pur balcanice a Românilor.

rezultanta unei idiosincrasii specifice și mai cu seamă a unei sistematice și unilaterale discipline de școală și de propagandă publică ce are ca bază o dogmă de Stat, mistica unui etnicism care, din nenorocire, e într-o câțva endemică națiunilor balcanice și a fost, chiar în perioada din urmă a Evului Mediu, cauza multor dezastre (ar putea fi de proveniență greco-orientală sau mongolică).

Intr-o asemenea atmosferă nu e deci de mirat că prezența în Bulgaria, fie chiar și într-o epocă așa de îndepărtată, a unei populații românești capabile de misiunea istorică ce i se atribuie, nu poate fi acceptată de învățații indigeni, fără să provoace o unanimă desaprobară și chiar gesturi de reacție publică.

De aceea, în ciuda tuturor evidențelor, a tuturor concordanțelor de mărturii sincronice, ei, în genere, afară de cazuri izolate, când totuși e vorba numai de concesi rezervate și inofensive, nu pot vedea în recunoașterea leală a acestei răsunătoare manifestări inițiale a vieții și forței românești — ceea ce este o pură realitate — o firească dezvoltare a lucrurilor, o urmare fatală rezultată din situația de inferioritate creată poporului bulgar în urma luptelor crâncene și istovitoare din ultima perioadă a primei domnii bulgărești. Această realitate istorică documentar vizibilă și palpabilă e pentru ei o mistificare sau, cel puțin, o diformare a adevărului infailibil și unic: pentru ei, Vlahii din Haemus nu sunt, nu pot fi în deobște, decât Bulgari ca și căpeteniile lor; și, că, dacă au existat și au luat parte ca atari în războiul cu Bizantinii, colaborarea lor a fost numai auxiliară și că în niciun caz Vlahii n'au putut să fie întemeietorii domniei bulgărești. Comodă ieșire din impas cu acest fel de concluzie bazată pe simple prezumții sau pe date ulterioare, când Statul înființat de Români cu ajutorul Cumanilor, și nu al Bulgarilor, are o fațadă cu totul alta, fiind formal bulgarizat <sup>1)</sup>).

<sup>1)</sup> Alianța dintre Vlahi și Cumani încheiată aproape dela începutul revoluției, continuă — cum se vede din Villehardouin, cronicarul cruciadei a IV-a — peste un sfert de secol până la deplina stabilire normală a statului asanid. Istoriografia bulgară, ocolind fără rezervă și scrupul datele documentare cele mai bine întemeiate și mai ireductibile, neagă sau micșorează cu totul valoarea numerică și decizivul aport istoric al Românilor; ei merg până la înlocuirea lor cu Bulgarii. Cf. W. N. Zlatarsky, *Geschichte der Bulgaren*, Leipzig, 1918, vol. I, p. 97 sq.

Și iată izvorul impur, din care purcede turburarea și exasperarea taberelor protivnice acestei ramuri de Vlahi, așa de oropsiți și negați din toate părțile, încât au rămas până acum în urmă o umbră sau o enigmă intercalată ca o ispită diabolică în evoluția politică a Statului bulgar.

Dar nu trebuie să uităm că insuficiența acestor rezultate ale cercetărilor în acest domeniu nu are la bază numai o stare psihologică. Mai e și o altă vină, care nu e mai puțin dăunătoare; e de multe ori incompleta pregătire științifică, e lipsa de orizont, de o mai incizivă aprofundare a împrejurărilor și nu mai puțin de o justă interpretare a textelor bizantine. Chiar analele noastre de căpetenie, așa cum, dintr-o fericită întâmplare, le posedăm dela istoricul bizantin Nikitas Choniates, prezintă adeseori greutăți de interpretări care nu sunt ușor de învins chiar și pentru un bizantinist versat în tainele limbii eline. Fraza lui e atât de înșurubată și încâlcită, obscuritatea e atât de voit căutată și anevoie dobândită, încât înțelegerea-i deplină cere o familiarizare îndelungată și o neobișnuită și răbdurie stăruință, lucru experimentat prin propria mea încercare când am întreprins, mai de mult, tâlmăcirea în românește a paginelor lui Choniates relative la rolul Românilor în lupta pentru restaurarea domniei bulgărești <sup>1)</sup>.

Regretul meu este că de această versiune pusă la îndemâna oricui, fiind îngropată în Analele Academiei Române, nu s'au folosit pe cât trebuie nici măcar istoricii noștri, necum cetitorii mai puțin interesați, cum arată faptul că au explorat-o așa de puțin și de rar în studiile lor. E drept că o consultare atentă și minuțioasă a textului original ca și a interpretării mele, le-ar fi sugerat poate inducțiuni mai stringente și adecvate, dar tot n'ar fi fost deajuns pentru o mai amplă și mai punctuală tratare a lucrurilor. Cunoștințele, în această ordine de preocupări, nu trebuiesc limitate la pasajele extrase de mine, oricât de prețioase și însemnate ar fi ele pentru noi. O cuprindere sinoptică a istoriei popoarelor balcanice e

---

<sup>1)</sup> G. Murnu, *Din Nichita Acominatos Honiatul, traducere a părților privitoare la istoria Asanizilor*. Cu introducere și index. Extras din *Analele Academiei Române*, seria II-a, tom. XXVIII, Memoriile secțiunii istorice, București 1906.

neapărat necesară pentru stabilirea definitivă a adevărului istoric. De aceea și cată să fie făcută nu numai în corelație cu celelalte izvoare contemporane, ci și cu toate împrejurările ce precedează apariția surprinzătoare a Românilor, așa cum se adeverește din cuprinsul textelor originale bizantine (și nu în parafrizarea latină, sumară și uneori greșită ce însoțește ediția istoriografilor bizantini). <sup>1)</sup>

Pe lângă asta mai e de subliniat și o altă regretabilă scădere pe acest teren. Oricine se preocupă de problema începuturilor și, mai exact, a originilor poporului român, dacă nu e și un filolog, e ținut să știe discerne, cel puțin, valoarea argumentului filologic. Cazul acesta e însă destul de rar. Cei mai mulți n'au nici măcar intuiția filologică, necum studii speciale. E lucru notoriu că erudiți distinși au putut să fie, în funcție de filologi, de o nepermisă desorientare sau naivitate. Nu citez exemple, fiindcă sunt la îndemâna tuturor.

<sup>1)</sup> Un caz dintre multele ce scot la iveală greșelile acestei parafrazări se semnalează la Choniates, ed. Bonnae, libr. IV, p. 171. Andronic Comnenul evadează din temnița, unde fusese internat de vărul său împăratul Manuil Comnenul, și plecând din Bizanț pe mare, debarcă la Anhialos și, de acolo, condus de călăuze, fuge prin Balcani și se duce spre Galiția, unde se putea adăposti la curtea unui prieten al său, care era Domnul acestei țări. Textul urmează: ἄλλ' ὅτε τοῦ δειμαίνεῖν ἀπείχεν Ἀνδρόνικος, ὡς ἦδη τὰς χεῖρας τῶν διωκόντων λαθὼν καὶ τῶν ὁρίων τῆς Γαλιτίας λαβόμενος... τότε θηρευτῶν ἐμπίπτει ταῖς ἄρκυσι συλληφθεὶς γὰρ παρὰ Βλαχῶν οἷς ἡ φήμη τὴν αὐτοῦ φθάσασα φυγὴν ὑφηγήσατο εἰς τοῦτ' οὖσι πρὸς βασιλέα πάλιν ἀπήγετο.

Deci Andronic se găsea în Balcani, nu departe de Anhialos, adică în regiunile care, după însăși descrierea lui Choniates, erau locuite de populația păstorilor vlahi. Contextul nu lasă nicio îndoială despre aceasta. Vlahii localnici pun mâna pe Andronic și-l întorc la Constantinopol. Și totuși de câte ori pasajul acesta n'a servit ca dovadă, pentru istoricii noștri, de existența Românilor în acea vreme la hotarele Galiției!! Traducerea exactă a textului citat din Choniates este: « Dar când Andronic nu mai avea nicio teamă *ca și* când scăpase de mâinile celor ce-l urmăreau și *ca și* când intrase în hotarele Galiției... el cade în cursa vânătorilor. Fiind prins de Vlahi, cari aflaseră de fuga lui, e dus înapoi la împăratul ». Pe când versiunea latină zice: (Andronicus) Galizam proficiscitur, cujus fines ingressu... et jam persecutorum metu se liberatum putans, a Blachis captus... Adică: (Andronic) « o ia spre Galiția, trece hotarele ei și când crezu că n'are de ce să se teamă, e capturat de Vlahi... ». Ceea ce ne corespunde exact cu originalul. Andronic nu intrase în Galiția, ci în Balcani, unde se simțea cu totul sigur *ca și când* sosise în țara dorită de el. De altfel toate împrejurările exterioare militează în acest sens. Căci e absurd să ne închipuim că niște Vlahi dela hotarele Galiției, dintr-o regiune separată de imperiul bizantin prin Moldova și Muntenia de astăzi, care pe atunci erau ocupate de Cumani, ar fi putut auzi de ordinul împăratului pentru arestarea și aducerea lui Andronic la Constantinopol. Și mai mare absurditate ar fi de a presupune că acești Vlahi ar fi recunoscut pe Andronic și l-ar fi pornit din Galiția înapoi prin Cumania, o țară barbară și independentă. Ordinul nu putea fi transmis decât până la granița nordică bizantină, care era Dunărea, și nu putea interesa decât pe Vlahii imperiului.



Și totuși lingvistul are de spus aci, în anumite cazuri, ultimul cuvânt. Argumentarea logică și speculativă istorică, din lipsă de fundamentație documentară, nu se poate valorifica, dacă nu se sprijină pe criterii lingvistice, care sunt tot așa de eficiente ca și faptele istorice riguros atestate.

Constatarea frecventă a acestor neajunsuri și lacune care se perpetuă în studiul Vlahilor balcanici mi-au dat prilejul și îndemnul să cred că a venit poate momentul de a revizui scriptele respective și de a încerca, pe cât se poate fără părtinire și patimă, o nouă cercetare sintetică de o comprehensiune cât mai largă și corespunzătoare cu înțelesul limbajului de strictă documentare istorică.

## RELAȚIILE MEDIEVALE ROMÂNNO-BULGARE

Un prim capitol, și nu din cele mai puțin însemnate și atrăgătoare, privitor la istoria Românilor medievali din Bulgaria, îl constituie relațiile lor cu Bulgarii.

Cuprinzând o premergătoare cunoaștere a reciprocității de raporturi sociale, politice și religioase dintre aceste popoare, acest capitol poate fi cea mai potrivită introducere la studiul acestei ramuri a românimii.

Numai stabilind natura și durata acestor raporturi ne putem lămuri și asupra măsurii și însemnătății rostului și rolului participării elementului român în evoluția generală a Bulgariei. Și lucrul nu e cu neputință și nici din cale afară anevoios de făcut. Avem doar, pentru aceasta, o considerabilă provizie de date și informațiuni autentice, directe și indirecte, din cele mai explicate și concludente, cu care s'ar fi putut preciza și fixa de mult cadrul de existență și activitate a maselor românești în decursul acestei perioade de timp, chiar și atunci când n'am fi dispus de un alt izvor informativ decât numai de opera istorică a lui Nikitas Choniates, un monument, pentru noi, de primul ordin sub toate raporturile.

Istoricul acesta ocupă un loc eminent în analele istoriografiei bizantine de după dinastia culminantă a Comnenilor. Nu e numai un mare erudit, un elenist consumat, un stilist



rafinat, ba uneori și făuritor de adevărată poezie descriptivă de rezonanță biblică.

Datorită calităților și meritelor personale, el își asigură o înaltă situație în ierarhia oficială din Constantinopol și joacă un rol de frunte în trebile publice, mai întâi ca guvernator sub Munții Balcani la Filipopol, apoi ca secretar și consilier al împăratului Isac Anghel, ca reprezentant al curții imperiale și ca însoțitor al lui la expedițiile armatei bizantine în luptă cu Vlahii balcanici. E, așa dar, de față pretutindeni și în centrul tuturor preocupărilor și instrucțiunilor, descrie lucruri trăite de el, e martorul ocular al unei epoci de neîncetată sguduire, scădere și paralizare a țării sale. Nu e numai un patriot generos și sincer, un nou Eremia care plânge cu lacrimi pe ruinele patriei, ci și — cu toată înverșunata-i pornire ce o arată față de Vlahi, pe seama cărora pune toate consecințele nefaste ale revoluției — el ne apare ca o fericită excepție în mijlocul înjosirii și destrămării generale a mediului în care trăiește; are curajul să fie din răspuțeri veridic și să pună adevărul mai pe sus de interesele-i personale, dacă nu chiar și de vieța sa proprie.

Iată o seamă de serioase considerente pentru care îl putem socoti ca pe un autor de îndestulătoare garanții morale, al cărui cuvânt, dacă nu poate fi literă de evanghelie — lucru foarte cu greu posibil sau rara avis în istoriografie — are, în orice caz, dreptul de a fi cel mai respectat și acceptabil cu putință, cu atât mai mult, că mai toate celelalte izvoare contemporane, de origină apuseană, italiene, germane și franceze, cu care se poate întregi și controla, confirmă spusele-i în linii mari și măresc aureola întregității sale. De aceea și pentru noi, ca și pentru oricare cercetător bine intenționat, el trebuie să fie cel mai bun temei de razem și punct de plecare <sup>1)</sup>).

În paginile consacrate de Choniates stărilor și întâmplărilor descrise de el, poziția Vlahilor din Bulgaria față de elementul bulgar e înfățișată în termenii cei mai limpezi și categorici, nu numai în ce privește epoca lui, ci chiar și trecutul cel mai îndepărtat — ceea ce, pentru poporul român, care

<sup>1)</sup> Cf. Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, ed. II-a, p. 91.

acum, pentru întâia oară, se manifestă la lumina istoriei universale în chipul cel mai impetuos și impunător (« spielt eine hervorragende Rolle » zice o mare autoritate de istorie bizantină, Carl Hopf <sup>1)</sup>), e o revelație de cea mai mare importanță, o neașteptată jerie luminoasă<sup>1</sup> aruncată în cea mai întunecoasă perioadă a vieții sale.

Revoluția urzită pe plaiurile Balcanilor — deci în mijlocul populației românești — și izbucnită în 1186 sub Isac Anghel, deși, după unanimitatea știrilor contemporane, e inițiată și condusă de doi Vlahi, frați amândoi, născuți, crescuți din același popor și în aceeași regiune muntoasă, « un oarecare » Petru și Asan, căpetenii obscure de ale Vlahilor, și nu se razemă, în prima fază, decât pe sprijinul exclusiv al acestora, are de scop independența deopotrivă a *celor două neamuri din Bulgaria* <sup>2)</sup>. După însăși proclamația dictată de aceste două căpetenii, « Dumnezeu Bulgarilor și Vlahilor a binevoit această libertate și a încuviințat scuturarea jugului celui de mult ». (ὡς ὁ θεὸς τοῦ τῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων γένους ἐλευθερίαν ἡὐδόκησε καὶ τοῦ χρονίου ζυγοῦ ἐπένευσεν ἀπαυχένησιν.) Drept-care Vlahii, în curând aliați cu barbarii de peste Dunăre, Cumanii, caută să dea lovitură Bizantinilor și să unească pe Bulgari și pe Vlahi într'o singură domnie, așa cum fusese odinioară (καὶ τὰ Ῥωμαίων βλάψοισι καὶ τὴν Μυσῶν [=Βλάχων] καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν).

Sunt cuvinte care nu suferă niciun echivoc și cu atât mai valoroase și întemeiate, cu cât știm acum că izvorăsc din condeiul celui mai irecuzabil martor al zilelor de atunci și, ca exponent al unei culturi superioare a vremii, adânc cunoscător al trecutului balcanic. E, deci, în afară de orice îndoială și nedumerire, că între amândouă aceste popoare a existat

<sup>1)</sup> *Geschichte Griechenlands*, vol. VI, p. 165, în *Encyclopedia Ersch und Gruber* (8 vol.).

<sup>2)</sup> Cf. Choniates, cap. 4, p. 481 și urm.: Πέτρος, καὶ Ἀσάν, ὁμογενεῖς καὶ ταυτόποροι, τοῦ κακοῦ πρωτοῦργοι, τὸ ἔθνος ὅλον ἀναισέσαντες. Cf. și discursul lui Isac Anghel în Sathas, *Bibliotheca graeca aevi medii*, vol. I, p. 77 și urm.: Πέτρος, ὁ κακῇ μοίρᾳ τῶν κατὰ τὸν Αἰμον οἰκούντων βαρβάρων καὶ φύς καὶ τραφεῖς. Numele turcesc Asan e de bună seamă de proveniență cumană, explicabil prin relațiile destul de intime ce existau pe atunci între Vlahi și Cumani (cum arată și căsătoria lui Asan cu o femeie cumană).

un îndelung și neîntrerupt consens dela început și până la această perioadă de timp; că nu numai cu prilejul acestei mari răscoliri de mase, ci și pe tot răstimpul cât a ținut starea lor de supuși ai Bizanțului, dela căderea primei domnii bulgărești și până la acest mare eveniment și chiar în decursul celor 300 de ani de continuitate a acestei domnii bulgare, Vlahii și Bulgarii au trăit alături și în parte împreună și au alcătuit, în timp de pace și războiu, o singură structură politică și militară, care se prezinta ca un bloc față de necontenitele atacuri din afară <sup>1)</sup>.

Mai aflăm, pentru întâia oară, încă ceva necunoscut și nu mai puțin interesant, din gura lui Choniates, că revolta povestită de el nu a fost singura care a avut loc în trecut, *că și altădată Vlahii s'au încumetat să se ridice trufaș împotriva Bizantinilor* (καὶ ἄλλοτε κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐμεγαλὰ βήσαν).

Se poate să fie vorba de o întreprindere (sau poate mai multe) datorită tot inițiativei Vlahilor, întru cât autorul ne vorbește numai de ei. Dar dată fiind strânsa lor legătură cu Bulgarii și mulțimea lor pe o mare porțiune din teritoriul fostului Stat bulgar, nu este cătuși de puțin exclus ca aluzia să fie și relativ la cele două răscoale mai vechi, sângeroase și sguđuitoare, care au bântuit apusul imperiului, una sub conducerea lui Petru Delian din 1040, cealaltă sub Constantin Bodin cu 33 de ani mai târziu, o mișcare de care nu puteau fi străini Românii balcanici. Așa se explică, pe de altă parte, de ce revoluția populației din Tesalia românească, zisă Vlahia-Mare, întâmplată sub Împăratul Constantin Duca (în 1066), apare, după însemnarea lui Kekaumenos, un oarecare contingent de Bulgari auxiliari veniți de undeva dintr'un colț al Tesaliei sau din Macedonia, care pe atunci purta numele de Bulgaria <sup>2)</sup>. De bună seamă cauza Românilor era și a Bulgarilor. Ei duceau împreună suferința de sub greul jug bizantin (« gravi sub jugo

<sup>1)</sup> Cf. G. Murnu, *Rumänische Lehnwörter im Neugriechischen*, München 1902, p. 6, unde am afirmat întâia dată această părere. Ideea am reluat-o în *România și Elada* (Academia Română, Memorii, III, tom. VII și în *Vlahia Mare*, p. 110; mai amănunțit, tot aici p. 147 și urm.

<sup>2)</sup> *Cecaumeni Strategicon*, ed. B. Wassiliewsky. V. Jernstedt (Petropoli 1896), pp. 66—75. Cf. comentarii la G. Murnu, *Vlahia Mare*, op. cit., p. 92.

constantinopolitano », cum scria Papa către Regele Ungariei în 1207), și tovărășia și alăturarea lor o cereau poruncitor nevoi identice, interese comune.

Atașarea continuă și devotată a Vlahilor către Statul bulgar este un fapt care bate la ochi și nu o poate nega niciun conștiincios cunoscător de aproape al stărilor medievale din Peninsula Balcanică. Ea e rezultatul unui lung proces de solidară și intimă aderare și nu o simplă adaptare exterioară inspirată de un oportunism trecător. Această coeziune naturală cu aparență de afinitate electivă, la întărirea căreia ajuta și o parte însemnată de element înrudit, masa de autohtoni, care n'a putut să dispară fără urmă, ci au fost numai formal asimilați după cotropitoarea năvălire anterioară a Slavilor, a avut astfel rădăcini mai afunde; de aceea și ecoul glasului lăuntric a străbătut până în veacurile din urmă și a menținut între națiunea slavo-bulgară și română totdeauna o vecinătate pașnică, un acord și un echilibru care păreau ca și izvo-dite din două seminții omogene menite parcă să continue la infinit viața lor de intimitate patriarhală contractată — de sigur și prin mijlocirea religiei comune — din cele mai grele și vijelioase timpuri.

Spre a înțelege mai bine acest fenomen, care astăzi, în urma înrâuririlor funeste din afară și a miopiei oamenilor de Stat, începe a deveni un paradox, trebuie să accentuăm un lucru foarte puțin pus în evidență: extensiunea și valoarea acestei vechi populații românești din Peninsula Balcanică. Ea nu forma numai niște oaze sau enclave mici și răslețe — cum s'ar presupune la un popor prin excelență « nomad » <sup>1)</sup>, termen conceput de obicei în sensul actual diminutiv sau pejorativ, ci și grupări de mase impunătoare foarte conservative și de mult organizate, cărora nu le-a lipsit decât un

<sup>1)</sup> Termen impropriu mai ales pentru Românii medievali și rămășițele lor de astăzi din munții Greciei de Nord. Transhumanța era impusă pe atunci, ca și astăzi, de nevoia pășunilor. Locuințele lor și traiul lor comun au avut totdeauna o bază de permanență și, deci, Vlahii păstori nu erau propriu zis *lainici* sau *vagabonzi*, cari se poartă cu corturile din loc în loc, *corturari*, și nu au nicio așezare statornică și nicio structură de legalitate socială. Așa au fost Românii cari au ocupat în evul mediu Balcanii și munții Pindului (Tesalia și Epirul). Cf. despre nomad și *nomadism* Th. Capidan, *Românii nomazi*, în Dacoromania, IV, p. 190—191, și N. Drăganu, *Românii în veacul IX—XIV*, București 1933, p. 35.

mediu geografic mai priitor pentru a se închea în organisme de sine stătătoare, așa cum s'a întâmplat mai târziu dincoace de Dunăre. Potențialitatea aceasta e pentru istorie astăzi incontestabilă în ce privește pe Vlahii din Nordul Greciei (impropriu numiți Macedoromâni), de care m'am ocupat altădată și în deosebi pe cei din Munții Bulgariei de răsărit. Masele lor se prelungeau mai departe spre Nord-Vestul Peninsulei, dincolo de Balcanii apuseni, adică pe toată întinderea de Vest a Bulgariei, după sensul conținut în expresia hrisovului dat de Vasile Bulgaroctonul în anul 1019: *Vlahii așezați peste tot cuprinsul Bulgariei* (τῶν κατὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων), cari, după cum ni se spune cu acest prilej, aveau înlăuntrul acestui teritoriu o autoritate proprie bisericească, o *episcopie românească* dependentă de Patriarhia din Ohrida<sup>1)</sup>, ceea ce implica și o existență proprie teritorială națională suficient circumscrișă, unde era exclusă orice inmixtiune de jurisdicție ierarhică eterogenă. Există prin urmare, în această Bulgarie, o foarte considerabilă putere numerică de Vlahi și că ea însemna și înainte, dar mai ales în această epocă foarte mult, avea de bună seamă o greutate precumpănitoare în determinarea echilibrului dintre cele două state mari rivale, cel bizantin și bulgar, care dețineau cea mai mare parte din suprafața Peninsulei.

Ar fi absurd să credem că primele armate naționale « barbare » bulgare, care la început erau numeric firește destul de reduse, ar fi putut numai cu resursele lor proprii și cu supușii slavi să înfrunte timp de 3 secole ofensiva imperiului bizantin, care dispunea de infinite mijloace pentru a întreține și o armată indigenă (când, afară de insule și teritorii europene, avea la dispoziție întreg Anatolul) și putea ține în soldă cât mai mare mulțime de mercenari recrutați dintre cei mai războinici și neîmblânziți barbari. Era dar lucrul cel mai firesc ca dinastia bulgară să profite de rezervoriul acesta de bogată și proaspătă energie fizică a unui popor călit în adversități și în contact neîntrerupt cu barbarii de peste Dunăre și rămas în primitivitatea-i rustică, cum erau Vlahii

<sup>1)</sup> Vezi *Byzantinische Zeitschrift*, p. 46 (1892), p. 257 și II, p. 600.

medievali, cari, departe de a fi împrăștiati printre Slavi, trăiau, cum probează până astăzi menținerea caracterului fundamental latin al lor și al limbii lor, în puritatea lor de rasă, compacti, masiv concentrați, de un extraordinar instinct de aderare și conservare, în adăpostul celor mai bine apărate metereze ale naturii <sup>1)</sup>).

Dar nu numai numărul lor și vitalitatea lor impunea Bulgarilor, ci și calitatea lor socială și etnică de ereditate traco-romană. Era, din acest punct de vedere, tendință de polaritate atavică ce separa etnicește pe Slavi de Români, lucru care și astăzi e în afară de orice îndoială <sup>2)</sup>). Se recunoaște în genere că, pe câtă vreme Vlahii — ca și Albanezii spre Marea Adriatică și Isaurii în Asia-Mică — ocupau masivii mari, Slavii se întindeau pe șesuri și arareori urcau pe înălțimi muntoase. Slavii, în majoritatea lor plugari și legați de glie, deși favorizați de număr, cu toată războinicia ce li se atribue astăzi, cu oarecare exagerare, tendențios din partea unora, au fost incapabili, de a se uni și a înjgheba o mare domnie de concentrare proprie. Aceasta nu s'a putut înfăptui decât după exemplul și prin mijlocirea cuceritorilor dela Volga. Numai hoarda acestora i-a salvat dela o dispariție sigură în masa Greco-romanilor. Încă din secolul al VII-lea ajung ei sub stăpânirea Bulgarilor, și multă vreme, până la contopirea lor cu aceștia, ceea ce nu se întâmplă decât pe la sfârșitul secolului al IX-lea, duc traiul de supușenie bulgară, pe care în așezările lor centrale — suntem în drept acum s'o credem — nu o cunosc Românii.

O deducem aceasta cu toată certitudinea nu numai cetind descrierea lui Choniates, unde-i vedem conduși nu de Bul-

<sup>1)</sup> Până astăzi populația păstorilor din Pind evită promiscuitatea matrimonială cu alogenii (mai puțin cu Albanezii, cu cari se cred înrudiți). Despre păstorii români din munții Bulgariei vezi C. Jiréck, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Leipzig 1889, p. 119: « Ein Vlache heiratet nur eine Vlachin ». Conservatismul exclusivist a salvat relativa puritate a neamului românesc.

<sup>2)</sup> E curios că, cu tot contactul și apropierea milenară cu Slavo-bulgarii, caracterul Românilor, în marea lor majoritate, contrastează fundamental cu al acestor din urmă, și-și păstrează originalitatea etnică mai sub toate raporturile până în ziua de astăzi. Cf. în special Sextil Pușcariu, *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 45 și urm., unde ilustrul filolog rezumă argumentația cea mai luminoasă și definitivă de documentare a latinității de bază a limbii române.

gari, ci de propriile lor căpetenii, oameni de mari inițiative și potențe militare și manifestându-se ca o masă conștientă, solidară, îndrăzneată și aprigă la luptă — cum ni se desvăluie în cazul cu Asaneștii — ci și din situația lor de mai târziu, așa cum se înfățișează din știrile contemporane ca și din impresiile celor mai calificați comentatori moderni.

E drept că organizarea lor nu ni-e exact cunoscută, dar o putem reconstitui, în trăsături generale, după cazuri analoage valabile sub Bizantini, deși cu aceștia ei trăiau de cele mai multe ori într'o neîmpăcată și amară harță și învrăjbire, despre care avem o sumă de dovezi din cele mai elocente și convingătoare <sup>1)</sup>.

În thema Elada (Grecia nordică), pe unde ei se ivesc în regiunile înalte încă din secolul al X-lea, au la început un αρχων (τῶν Βλάχων τῆς Ἑλλάδος), o căpetenie (a Vlahilor din Elada) investită din Constantinopol. Această căpetenie se numește Niculița și poartă titlul de Duce al Eladei. În secolul al XII-lea aflăm că locuitorii Vlahi din Tesalia, acum devenită chiar oficial Vlahia-Mare, trăiesc o viață autonomă sub cărmuirea unui domnitor cu titlul de τοπαρχης, al cărui nume Taron l-am identificat altădată <sup>2)</sup>. Această de sine stare a Vlahilor din munții Tesaliei și Epir e relatată, cu aproape jumătate de secol înainte, de rabinul călător Beniamin din Tudela, care, cum se știe, trece prin Grecia pe la 1161. După spusele lui, Vlahii sunt cu totul autonomi: « nemo illos lacessere potest, neque rex ullus eos domare potest » <sup>3)</sup>. El abordează Tesalia maritimă trecând prin Halmyros, orașul cel mai comercial din această țară.

E drept că nu i-a văzut cu totul de aproape, cuvintele-însă sunt informații culese la fața locului, unele exagerate poate, dar nu scornite de el. Dovadă coincidența de fond cu știrea comunicată de Choniates ca și concluzia categorică

<sup>1)</sup> Vezi *Vlahia Mare*, op. cit., p. 150, asupra relațiilor încordate dintre Grecii bizantini și Români din evul-mediu; Choniates, cap. 3, p. 831, care vorbește de « *ura nemuritoare* » a Cumanilor față de Bizantini, învățată dela Vlahi (ἀθάνατον τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐχθρὰν ὑπὸ Βλάχων ἔχειν δεδιδαγμένοι).

<sup>2)</sup> Vezi *Vlahia Mare*, op. cit., p. 166 și urm.

<sup>3)</sup> După Tafel, *De Thessalonica ejusque agro*, Berlin 1839, p. 473; cfr. *Vlahia Mare*, p. 132.



a lui Carl Hopf: « sie behaupteten sich frei an den Abhängen des Pindos » <sup>1)</sup>).

Același lucru avem de observat cu privire la Vlahii din munții Bulgariei. Suntem aci de acord și cu Hopf și cu Jireček <sup>2)</sup>. Românii, cum știm acum, erau în această parte cu mult mai numeroși și mai la largul lor. Superioritatea lor numerică reiese clar din impresia generală ce o produc amploarea și consecințele de mare greutate și întinsoare a mișcării lor <sup>3)</sup>. Ei se înmulțiseră foarte mult prin secolul al XI—XII-lea, mai ales începând dela Alexie Comnenul, când aflăm că « Vlahii mișunau ca roiul de albine ».

Ei se revărsau la Sud de Balcani până dincolo de Meglenia. Această localitate era astfel locuită și influențată de mulțimea Vlahilor, încât colonia de Peceneghi, stabilită aci în anul 1091 sub Alexie Comnenul, a fost românizată după cum dovedește tipul mongol, care se vede și astăzi supraviețuind printre așa numiții Meglenoromâni <sup>4)</sup>. O idee mai definită despre această expansiune a Românilor se poate induce după disponibilitatea de oameni ce puteau avea sub arme. În cronica transmisă de călugărul german Ansbertus, cetim că pe vremea când se continuau frământările cu Bizantinii, Petru, Domnul Vlahilor și Bulgarilor, a pus la îndemâna lui Frederic Barbarossa, care trecea cu 80.000 de cruciați prin Imperiu, un corp auxiliar de 40.000 de Vlahi și Cumani pentru cucerirea Bizanțului.

În altă parte, aceeași cronică ne asigură că o armată auxiliară de peste 60.000 de Sârbi și Vlahi (« exercitum auxiliario-

<sup>1)</sup> Vezi *Griechenland*, op. cit., p. 165 și Finlay, *A history of Greece*, Oxford 1887, IV, p. 122. O situație analoagă cu aceea ce exista sub Bizantini ne întâmpinăm sub regimul otoman în regiunile muntene ale Pindului. Autonomii sau privilegii locale acordate sau preînnoite de Sultan supraviețuiesc încă până la ultimele zile ale dominației turcești. Vezi Pouqueville, *Voyage en Grèce*, vol. II, p. 159 și urm.

<sup>2)</sup> Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 126: « Die unzulänglichen Bergländer welche Albanesen und Rumänen in alter Freiheit innehatten » și p. 403—404: « neben den Leibeigenen gab es in Bulgarien wie im Byzantinerreich zahlreiche freie Ansiedler, besonders auf den Höhen des Balkan und der Rhodope ».

<sup>3)</sup> Acest fapt a fost accentuat de Finlay printre primii istorici moderni, mai bine decât alții: cf. op. cit., p. 155 și *Vlahia Mare*, p. 229.

<sup>4)</sup> G. Weigand, care a făcut studii la fața locului, a remarcat cel dintâi contrastul dintre cele două caractere etnice ale Megleno-românilor (în opera sa, *Die Aromunen*, I, Leipzig 1895, p. 249 și urm.). Despre această colonizare vezi C. Jireček în *Archiv für slavische Philologie*, vol. XV, 1892, p. 91 și urm., și Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, *Istoria și graiul lor*, București 1925.



rum Servorum et Blacorum ultra sexaginta millia ») stătea tot în același scop la dispoziția împăratului german <sup>1)</sup>). Cifre destul de vorbitoare, care nu lasă nici umbră de îndoială asupra valorii excepționale numerice a Românilor balcanici din vremea aceea <sup>2)</sup>). Se pare, după toate acestea, că ei fuseseră feriți mai mult sau mai puțin, de marea catastrofă ce o suferise poporul bulgar în războiul cu Vasile Bulgaroctonul la începutul secolului al XI-lea.

Lucrul acesta este foarte probabil, dacă ținem seamă de faptul că ei nu erau pe atunci în zona ostilităților, întru cât făceau parte din Bulgaria orientală, care fusese anexată înainte la imperiul Bizantin. Pe lângă aceasta, poate că o parte din populația Vlahilor din Bulgaria de apus, care dăinuia încă liberă sub Țarul Samuil și spre care armatele Bizanțului duceau foc și pârjol, să se fi retras de aci căutându-și refugiul pe Munții Rodopei și Balcanilor unde îngroșară numărul fraților lor, care, venind dinspre Nord, descălecaseră pe acolo mai de mult (ca și Românii din Grecia), prin secolul al IX-lea și al X-lea.

Aci, trăind mai aproape de capitala imperiului și bucurându-se de mai multă liniște și răgaz, s'au putut așeza și desvolta mai pe îndelete și mai liber ca oriunde. Sporirea și întărirea lor a venit ca o urmare firească a prosperității și desvoltării lor economice datorite mai vârtos industriei lor casnice, capabilă să aprovizioneze armata și centrele bogate ale Traciei, un caz analog cu ceea ce s'a petrecut cu industria macedoromână sub stăpânirea Turcilor <sup>3)</sup>). De aci și puțința de

<sup>1)</sup> Vezi Ansbertus, în *Fontes rerum austriacarum*, I, Abteilung, scriptores, vol. V, p. 44 și urm. Să se observe că Bulgarii sunt cu totul absenți în aceste armate.

<sup>2)</sup> Afirmarea ce o face Roesler (în *Romänische Studien*, p. 115) și o admite Höfler (în *Abhandlungen aus dem Gebiete der slav. Geschichte*, din *Sitzungsberichte der k. Wiener Akademie*, vol. 95, 1880, p. 232) cum că poporul român, care pe atunci umplea interiorul provinciilor Tracia, Macedonia și Moesia, « an Zahl und physischer Kraft das Griechische übertraf » este prea exagerat în forma ei așa de generalizată și vagă. În orice caz Macedonia a fost cea mai puțin românească.

<sup>3)</sup> Cf. G. Murnu, *România și Elada*, op. cit., p. 5. Despre brânzetul românesc (ελαχικο τυρί) se vorbește adeseori în izvoarele bizantine (ca și despre *caseus valachicus* în cele din Ragusa). Poetul boem dela Curtea Comnenilor Theodor Ptochoprodromos ne spune că mantaua sa era țesută de o Vlahă (în poema lui publicată de E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, 1880, vol. I, p. 123).

a-și câștiga unele drepturi și de a-și crea o situație foarte avantajată sau de a deveni, după fericita intuiție a d-lui Iorga, «o societate privilegiată». O vedem în deosebi sub dinastia Comnenilor. A fost într'adevăr o perioadă de revirement, când ei au avut parte de un regim bizantin mai favorabil în acele timpuri de cea mai grea cumpănă pentru imperiu și după marile goluri rămase în urma căderii Bulgarilor, când a fost nevoie de a inaugura chiar o politică de colonizare pentru acoperirea acestor goluri; a fost de sigur din partea Comnenilor și o tactică de menajare și captare a acestor munteni rebeli și buni soldați, se pare chiar preferați în armata lor. La această măsură îi va fi condus poate nu mai puțin și un alt motiv de ordin intim ce ni-l destaină pe neașteptate Beniamin din Tudela privitor la origina etnică a Comnenilor. El ne spune că Manuil Comnenul, sub care Rabinul a vizitat Constantinopolul, are «o deosebită înclinare sau simpatie față de Vlahi, ca unul care se trage din neamul lor»<sup>1)</sup>. Un asemenea regim de toleranță sau de favor privea de aproape viața însăși a nomazilor vlahi. Ei se îndeletniceau în mare parte cu turmele, cu miile de turme, și acestea aveau trebuință, pentru iernaticul lor, de câmpiile Macedoniei și mai cu seamă de Tracia «mama oilor» (după Homer), ba până și de pășunile grase ale Asiei-Mici. O acomodare între ei și autoritățile imperiale, era prin urmare cât se poate de dorită. Dar ea n'a putut dăinui decât numai până la stingerea familiei Comnenilor. Succesorul lor, Isac Anghel, nu numai că nu arată nicio bunăvoință și cruțare față de Vlahi — și doar are ocazie când fruntașii lor, Petru și Asan se prezintă cu anumite cereri la curtea lui din Kypsella de pe malurile Mariței —, ci și respinge brusc cererea lor, Asan e pălmuit și nenorocita păstorime a Vlahilor, mai ales din părțile maritime de pe lângă Anhialos, e tratată din partea agenților fiscali cu o brutalitate așa de neomenoasă și nesocotită, încât

---

<sup>1)</sup> După Carl Hopf; *op. cit.*, p. 165 (des Kaisers Manuel Zuneigung zu den Stammesgenossen Vlachen; citat în traducere după textul hebraic al lui Beniamin). Vezi Comentarii: G. Murnu, *L'origine des Comnènes*, comunicare făcută în 1924 la Congresul bizantinist ținut în București. Cf. N. Iorga, *Bulletin de la section historique*, Académie Roumaine, p. 212—216, Bucarest 1924.

revolta nu putea fi cu nimic stânenită. Dar ceea ce obsedează pe îndrumătorii întregii mișcări revoluționare, nu e câtuși de puțin gândul ca să schimbe radical trecutul bulgaro-român și să întemeieze o nouă stare de lucruri, domnia națională a Vlahilor, ci să reînvieze, cum am văzut, vechiul Stat bulgar, adică tradiția rămasă sacrosantă a legăturii indisolubile dintre Bulgari și Români. Aceasta, negreșit, ar fi fost de neînchipuit dacă cei din urmă nu vedeau interesele și soarta lor legate pe viață și moarte cu vechii lor tovarăși. Trebuie să se fi întipărit în amintirea lor nu un trecut de tiranie sau de robie îndurată sub Bulgari, adică un raport de subordine, ci de coordonare a forțelor, o epocă neuitată a unei desăvârșite conviețuiri datată nu numai din vremurile bune, ci și din zilele cele mai critice trăite împreună. Numai așa pricepem nepregetata și neînduplecata lor voință de « unire cu Bulgarii într'o singură domnie, așa cum fusese odinioară ». E drept că Vlahii nu aveau pe atunci o alcătuire politică proprie cu totul neatârnată, cum nu aveau și o biserică cu limba lor proprie. Statul și biserica erau comune. Dar biserica la Bulgari și la Slavi data de mai târziu. Aproape 200 de ani a ținut domnia păgână a Bulgarilor, până ce ei s'au creștinat și s'au asimilat cu Slavii. În acest interval trebuie să presupunem ca fiind încheiată solidarizarea dintre Bulgari și Vlahi. Este perioada în care cade desăvârșirea valorizării limbii rustice latine. Până la această dată filologia e obligată să admită, fără doar și poate, concentrarea și conviețuirea întregului popor român din anumite regiuni nordice muntoase, în directă legătură cu Carpații, unde limba română s'a cristalizat unitară și de unde apoi se ramifică purtând pecetea comună, o fizionomie proprie și intens influențată în contactul așa de îndelungat cu Slavo-Bulgarii.

O astfel de numeroasă și valoroasă populație de Munteni viguroși, liberi și iubitori de libertate, se recomanda dela sine ca fiind binevenită și necesară în lupta cu puteri superioare. De aceea ea nu se putea să nu fie apreciată și apropiată de domnitorii Turani prin anumite concesii politice și militare, un minimum de condiții care puteau împăca și atrage pe Vlahi în sfera intereselor bulgare. Intre acestea

trebuie să presupunem dreptul de a-și păstra intacte comunitățile lor, de a-și alege căpeteniile lor, de a se administra după legi și datini vechi precum și de a lua parte la războaie cu detașamentele lor proprii. Exemplul Slavonilor din Peloponez ne luminează într-o măsură în această privință. Aceștia între anii 587, adică dela stabilirea lor în această țară, și până la 815, se bucurau de o deplină neatârnavă. De atunci încolo, fiind supuși de Bizantini, li s'au impus următoarele condiții: 1) Să primească comandanți numiți de guvernatorii Bizantini, dar aleși mai mult de dânșii (guvernatorul se mărginea să dea numai investitura); 2) Să satisfacă serviciul militar; 3) Să plătească biruri <sup>1)</sup>. Aceste date le putem întregi cu știrile ce le avem din alt izvor cu privire la Vlahia Mare dintr'o epocă ulterioară, când această țară, după o vreme de glorioasă domnie independentă a dinastiei Anghelilor, a devenit tributară Bizanțului. În 1343, fiind decedat Domnul acestei țări, Împăratul Ioan Cantacuzen, la cererea locuitorilor, le-a trimis în locu-i pe fratele său Ioan Anghel ca să-i guverneze în următoarele condiții: domnia să fie pe viață, dar fără drept de moștenire; să-i păstreze credința și să fie prieten cu prietenul său sau dușman cu dușmanul său; să pomenească numele Împăratului împreună cu al Împărătesei în toată Vlahia; mitropoliile, episcopiile, mănăstirile și toate drepturile bisericești să atârne de marea biserică (Patriarhia); ca hotarele Vlahiei să fie păstrate neatînse; iar dacă Domnul va ocupa vre-o cetate de peste hotar, aceasta să-i aparțină; ca orice persoană înaltă trimisă de Împărat ca să-l reprezinte, să fie tratată prietenește și atribuțiile de amândouă părțile să fie respectate; dacă intervine vreun diferend, arbitrul să fie Împăratul; iar când va fi nevoie, Domnitorul să ajute cu trupele sale armata bizantină în provinciile apusene <sup>2)</sup>. Acestea erau în rezumat condițiile cuprinse în hrisovul, pe temeiul căruia avea să fie cărmuită Vlahia dependentă de Bizanț. Nu trebuie însă să confundăm populația

<sup>1)</sup> Vezi Pierre Grénier, *L'Empire byzantin, son évolution sociale et politique*, Paris 1870; C. Hopf, *op. cit.*, p. 126 și 403—404. Cf. *Vlahia Mare*, p. 16 și urm.

<sup>2)</sup> După *Ioannis Cantacuzeni Historiarum* (în *Corpus scriptorum historiae byzantinae*), vol. III, p. 319 și urm.

câmpenească cu aceea care trăia pe văile și înălțimile inaccesibile ale Vlahiei. Aceștia din urmă, ca în toate timpurile, se bucurau, de sigur, de mai multe prerogative și se asemănau, sub acest raport, cu Românii din Bulgaria <sup>1)</sup>). Autonomia lor aici, alături de Bulgari, după toate rațiunile date de noi, trebuie socotită cu totul firească și de sine înțeleasă. De altfel faptele ne arată în chipul cel mai afirmativ că acești barbari asiatici aveau o mai ageră intuiție politică, o concepție cu mult mai generoasă de atragere concentrică a maselor, decât detestabila autocrație bizantină, a cărei tendință dictatorială centralistă a fost de secole, cum se știe, un dezastru pentru viața provincială <sup>2)</sup>). Succesul dominației lor e în primul rând datorit organizării deosebite; mai exact, unei anumite descentralizări de caracter feudal, sau de autonomie locală pe teritoriile de populație eterogenă (Albanezi, Sârbi, Români <sup>3)</sup>). Prin sistemul acesta s'a susținut hegemonia Bulgarilor « barbari », prin el a dobândit o consistență și durată așa de lungă, prin el s'a pus baza comuniunii și solidarității dintre Vlahi și Bulgari și s'a încheșat în chip trainic paralelismul sau dualismul lor de înțelegere perpetuă.

E înveredat însă că, în faza nouă în care ne apar Românii pe timpul războiului de Independență, situația s'a schimbat cu mult în favorul lor. Inițiativa și conducerea a trecut dela Bulgari la Români. Protagonistii sunt Românii și rolul lor e dător de ton, e covârșitor. De aceea și istoria contemporană ne vorbește acum numai și numai de ei și nu de Bulgari

<sup>1)</sup> Stări asemănătoare la Români se constată pe alocuri și în Ungaria sau în Transilvania și în alte părți, unde ei trăiau pe înălțimi muntoase bucurându-se de autonomie sau de privilegii: vezi și Drăganu, *op. cit.*, p. 334.

<sup>2)</sup> Vezi Choniates, p. 637 și urm. și Hoff, *op. cit.*, 178. Cf. *Vlahia Mare*, p. 14 și urm.

<sup>3)</sup> De unde deriva de bună seamă feudalismul sârbesc, continuat până în zilele noastre în Albania prin instituția nobiliară a Beilor. Așa se explică și *celnicatul* medieval păstrat până astăzi în stare diminutivă la Macedoromâni (cf. *cnejii*, *voievodii*, termeni tot de origine slavă la Dacoromâni). Kekaumenos menționează căpeteniile de vlahi: *πρόκριτοι* (sau *ἐκκριτοι* în Balcani) și ne spune că *στρατηγός* (= voievod, bellidux, prefect, guvernator, în limba bulgară se zice — *цѣлникъ*, denumire păstrată la Sârbi și pierdută la Bulgari. Termen militar adoptat de Macedoromâni din epoca domniei slavobulgare. Vezi *Vlahia Mare*, p. 69 și urm. Celnicul însă ca instituție publică sau socială trebuie să dateze dinaintea Slavilor. S'a slavizat numai denumirea (așa cum pe timpul Turcilor celnicul devine *Kehaia*, care începuse a domina pretutindeni, mai ales oficial).

ca odinioară, urmând astfel o normă istorică valabilă pe atunci, când pe istoriograf îl interesau numai faptele generale și factorii ce le determinau punând în joc interesele și soarta unui Stat sau a unui popor. La Choniates vedem abia de trei ori citat numele Bulgarilor, pe când acela al Vlahilor e citat de 39 de ori și de 4 ori e înlocuit cu cel de Mysoi (Vlahi). Aceeași precădere o vedem la Ansbertus, la Robert de Clary, la Villehardouin. De aceea țara lor nu se numește Bulgaria, ci arhaic Mysia (= Vlahia la Choniates), Tere de Blakie, Blaquie, Terra Blacorum, la cronicarii francezi și în scrisorile Papei <sup>1)</sup>. Ea cuprinde toată Moesia inferioară, indiferent de restul locuitorilor. E o schimbare de front impusă de evoluția istorică a poporului român. El se găsește acum în continuă ascensiune morală și materială și într'un început de maturitate și concentrare de puteri tot mai aderente și conștiente care îl vor duce, nu după multă vreme, dincoace de Dunăre, la rostul lui propriu și în țara lui tradițională sau de « moșie », la treptata întemeiere a Statelor curat românești. Fatalitatea moștenirilor și împrejurărilor exterioare i-a făcut să desmormanteze și să puie în picioare un Stat perimat, o operație dovedită acum ca exclusivă a voinței, inteligenței și energiei românești <sup>2)</sup>. De aceea el n'a putut înflori și străluci decât în prima perioadă, numai cât timp a fost sprijinit pe umerii Atlanților asanești. « Țarii », cari i-au moștenit, străini, înstrăinați și mediocri, n'au putut să-i dea, ca în timpul vechilor înaintași, unitatea, forța și prestigiul dorit. Un al doilea țar Symeon n'a mai venit. Bulgarizarea regatului nou, înviat mai pre sus de toate în virtutea tradiției politice și bisericești — cei doi factori hotărâtori ai vremii — era deci formală. El trăia automatic mulțumită unor conjuncturi fericite ale stărilor dinaintea căderii Constantinopolului. Vigoarea indigenă slavo-bulgară a lipsit până la urmă și Statul fantomă s'a evaporat la prima suflare a vijeliei

<sup>1)</sup> Scrisorile Papei adaugă și *Bulgarorum*, așa cum de sigur era voința expresă a pretendenților vlahi parveniți la tronul Bulgariei de tradiție istorică, și cum în deosebi răspundea tendințelor unioniste ale Papilor, cari luptau pentru a converti nu numai pe Vlahi, ci și toată populația din « Marea Bulgarie », așa cum fusese odinioară și cum o știa și Vaticanul din arhiva istorică.

<sup>2)</sup> Cf. Höfler, care, în *op. cit.*, susține întâia dată punctul acesta de vedere cu argumente solid formulate și cu o deosebită putere de convingere.

asiatice. Fiindcă vechii tovarăși puternici ai Vlahilor, care puteau să-i dea talismanul de tărie și vieată eroică, zăceau de mult la pământ, îi doborîse pentru totdeauna urgia Bulgarohtonului; iar poporul păstorilor din Balcani, silit de ineluctabile nevoi economice (cum vom vedea altădată) și urmându-și moștenitul instinct de conservare etnică, trecuse în cea mai mare parte vadul străvechiu al Dunării și se unise cu puterile centralizate românești ce împănau plaiurile Carpaților, fiind liberi de acum de a se întinde peste toată Dacia de odinioară, după ce invazia Tătarilor (1241) o curățise de ultimele rămășițe ale « neamului sălbatic » sau « spurcat » al Cumanilor.

---





# GLOSAR DIALECTAL

DE

PETRE COMAN

*Lucrare prezentată în şedinţa dela 31 Martie 1939*

## PREFAŢĂ

Glosarul acesta, lucrat la « Muzeul Limbii Române » din Cluj, a luat fiinţă la îndemnul d-lui Prof. S. Puşcariu.

Strângerea materialului se datoreşte, în parte, membrilor corespondenţi ai Muzeului şi ai Dicţionarului Academiei, iar în parte, subsemnatului, culegând din Măţău (Muscel), din Braşov şi Cluj, sau din alte locuri, pe unde am fost numai în treacăt.

Pentru materialul cules de mine am toată răspunderea exactităţii. Dar în glosarul acesta cităm o serie întreagă de corespondenţi care ne-au comunicat din diferite regiuni ale ţării : cei mai mulţi din Ardeal, cei mai puţini din Muntenia. Pentru unii însă, din Ardeal, şi anume din părţile nordice, ne îndoim că ne-au pus întotdeauna pe urmele definiţiei exacte şi ale înţelesului precis al cuvântului dat.

În consecinţă, am înlăturat mult din materialul la care am observat lipsă de certitudine. Pe unii din corespondenţi i-am rugat să ne comunice din nou şi cât mai precis înţelesul şi forma unor cuvinte ; puţini însă şi-au luat osteneala să ne răspundă.

În dreptul fiecărui *cuvânt-articol* am notat cu iniţiale — pentru economia spaţiului — numele persoanei şi locul de unde a fost comunicat cuvântul. Observaţiile noastre sunt notate prin *N. B.* şi prin paranteza colţuroasă [ ].

Semnul ~ arată că nu repet cuvântul-articol decât în terminaţie, sau chiar de loc ; iar semnul ˘ arată că accentul a rămas pe tulpina ne-reprodusă a cuvântului-articol ; cuvintele însemnate cu o cruce (†) înseamnă că au ieşit din uz.

Pentru mai multă exactitate, am introdus și unele semne — cum au fost redate uneori de corespondenți — pentru a arăta schimbarea (muiarea), în pronunție, a unor consoane, d. p.: *ġ*, *h'*, *n̄*, *š*, *t'*, *ž*, ș. a.

Am întrebuințat accentul grav ' la sfârșitul cuvântului, iar pe cel ascuțit ´ înlăuntrul cuvântului. Nu am notat accentul la unele cuvinte, pentru că nici eu nu cunoșteam cuvântul cu precizie și nici corespondentul respectiv nu a notat accentul (ascuțit sau grav); pentru cuvintele cu o singură vocală cunoaștem accentul, și tot așa pentru acelea care sunt prea cunoscute în limbajul obișnuit.

Am introdus în Glosar și 7—8 neologisme ca: *intent* (identic), *procorod* (procuror), *trotal* (trotuar), ș. a., fiind foarte uzitate în limbajul sătenilor.

P. C.

## PRESCURTĂRI

a.	= ambigen	mr. (Mr.)	= mare
adv.	= adverb	Mt.	= Muntenia
art.	= articol	N. B.	= Nota Bene
Ard.	= Ardeal	n. pr.	= nume propriu
cap.	= capitol	num.	= numeral
cf.	= confer	O s. c.	= Răd. Codin, O seamă de cuvinte
com.	= comunicat, comuna	p. ext.	= prin extensiune
(D.), d.	= despre	pl.	= plural
D.A.	= Dicționarul Acad. Rom.	prez.	= (indicativ) prezent
d. j.	= de jos	pron.	= pronume
d. p.	= de pildă	pronț.	= pronunțat
d. s.	= de sus	pt.	= pentru
eufem.	= eufemism	refl.	= reflexiv
f.	= feminin	s.	= substantiv
fig.	= sens figurat	sg.	= singular
gl.	= glosar	sim.	= similar
id.	= idem	sin.	= sinonim
interj.	= interjecțiune	suf.	= sufix
(in)trans.	= intransitiv și transitiv	top.	= top(onim)ic
invar.	= invariabil	trans.	= transitiv
loc.	= locuțiune	Trans.	= Transilvania
m.	= masculin	vb.	= verb.
(Mc.) mc.	= mic (ă)		
Mld.	= Moldova		

## NUMELE CORESPONDENȚILOR

<i>Alex.</i>	= Minerva Alexandrescu	— com. Șoimari	jud. Prahova
<i>B.</i>	= Bărbulescu	» Cepari	» Romanați
<i>B. E.</i>	= Barbu E.	» Valea Mare	» Severin
<i>B. G.</i>	= Bârleanu G.	» Tătăruși	» Fălțiceni
<i>B. G. 1.</i>	= Bujoreanu G.	» Suceava	» Năsăud
<i>B. I.</i>	= Boca I.	» Bălăceana	» Suceava
<i>B. N.</i>	= Bălănescu N.	» Idriciu	» Fălciu
<i>B. S.</i>	= Bichiceanu S.	» Nerău	» Timiș-Torontal
<i>B. S. 1</i>	= Bocăneală S.	» Brăila	
<i>C.</i>	= Cucu V.	» Mădăraș-Satu-Mare	
<i>C. C.</i>	= Cucu C.	» Băești	jud. Buzău
<i>C. E.</i>	= Cioran E.	» Rășinariu	» Sibiu
<i>C. G.</i>	= Crăciunaș Grigore	» Ciubăncuța	» Someș
<i>C. I.</i>	= Corbu Ion	» Zagra	» Năsăud
<i>C. I. 1.</i>	= Crăciun Ion	din Huniedoara (A. Vlaicu)	
<i>C. P.</i>	= Coman Petre	com. Mățau(-Chilii)	jud. Muscel
<i>C. R.</i>	= Coșniță Radu	» Talpa-Ogrăzile	» Vlașca
<i>C. V.</i>	= Condor Vasile	» Sâncraiu	» Sălaj
<i>C. V. 1.</i>	= Corbu Dr. V.	» Zagra	» Năsăud
<i>C. V. 2.</i>	= Cutcan Vasile	» Bonț	» Someș
<i>C. Z.</i>	= Crițan Z.	» Stroești	» Suceava
<i>D. E.</i>	= Demian E.	» Coșbuc	» Năsăud
<i>D. M.</i>	= Demetrescu Maria	» Drepcăuți și Pererita	» Hotin
<i>D. P.</i>	= Diaconescu Pantelimon	» Vâlcea	» Gorj
<i>D. S.</i>	= Dragoman S.	» Nocrîh	» Sibiu
<i>D. S. 1.</i>	= Dragușin S.	» Drăgușeni	» Fălțiceni
<i>D. V.</i>	= Dumitraș V.	» Sân-Mihai Alm.	» Cluj
<i>E. I.</i>	= Ene I.	» Chetrești	» Vaslui
<i>F.</i>	= Feneșan Gh.	» Alba-Iulia	» Alba
<i>F. A.</i>	= Frășinariu A.	» Chiuza	» Someș
<i>F. G.</i>	= Fierăscu Gh.	» Păușești-Otăsău	» Vâlcea
<i>G.</i>	= Georgescu G.	» Oltina	» Constanța
<i>G. I.</i>	= Giurgiu I.	» Bulzești	» Huniedoara
<i>G. M.</i>	= Gușiță M.	» Cloșani	» Mehedinți
<i>G. T.</i>	= Gheorghiu Th.	» Iovănești	» Fălciu
<i>H.</i>	= Halip V.	» Marginea	» Rădăuți
<i>H. V.</i>	= Handrilă V.	» Filea	» Mureș

<i>I. A.</i>	= Iliescu A.	com. Dobromîr	jud. Constanța
<i>I. D.</i>	= Iovănescu D.	» Poiana Mare	» Dolj
<i>I. G.</i>	= Ilica Gh.	» Roșu-St.	» Cernăuți
<i>I. N.</i>	= Iosif N.	» Drașeni	» Târnava-Mare
<i>I. P.</i>	= Iosif P.	» Hălănești	» Roman
<i>L. M.</i>	= Lungu M.	» Mirov	» Neamț
<i>L. N.</i>	= Lazăr N.	» Bălțați	» Vaslui
<i>L. V.</i>	= Lazăr V.	» Jina	» Sibiu
<i>L. V. 1.</i>	= Longhinescu V.	» Dumurlujeni	» Soroca
<i>M. B.</i>	= Mitric-Bruja	» Câmpu-Lung (Mld.)	
<i>M. C.</i>	= Manu C.	» Târgu-Lăpușului	» Someș
<i>M. G.</i>	= Munteanu G.	» Bârlad (Galați)	
<i>M. G. 1.</i>	= Munteanu G.	» Sătmăr	» Someș
<i>M. I.</i>	= Moisil I.	din : Brezoi, Vâlcea, Galați, Năsăud, Someș, ș. a.	
<i>M. M.</i>	= Mihon M.	com. Câmpeni	jud. Turda
<i>M. N.</i>	= Miută Nicolae	» Voevodinț	» Timiș-Torontal
<i>M. O.</i>	= Mateescu O.	» Teche	» Caliacra
<i>M. S.</i>	= Marcu St.	» Bozioru	» Buzău
<i>N. E.</i>	= Novacoviciu E.	» Răcășdia	» Caraș
<i>N. I.</i>	= Nicoară I.	» Iarova	» Soroca
<i>N. N.</i>	= Nicolaescu N.	din	» Gorj
<i>N. O.</i>	= Nișca O.	com. Băița	» Hunedoara
<i>N. T.</i>	= Nicola Tr.	» Albac	» Turda
<i>O. A.</i>	= Opreșanu A. B.	» Opreșeni	» Rădăuți
<i>P.</i>	= Petrovici Emil	» Toracul-Mic	» Timiș-Torontal
<i>P. I.</i>	= Popescu I.	» Scioștea	» Teleorman
<i>P. T.</i>	= Pletos Th.	din	» Orhei
<i>R. C.</i>	= Rebreanu Corn.	» Bistrița	
<i>R. D.</i>	= Rădulescu D.	com. Rudari	» Dolj
<i>R. I.</i>	= Repciuc I.	» Voloca pe Dârmănești	» Cernăuți
<i>R. I. 1.</i>	= Rusu I.	» Firminiș	» Sălaj
<i>S. G.</i>	= Săul Gh.	» Duruitoarea	» Bălți
<i>S. I.</i>	= Sănpetru I.	» Oancea	» Brăila
<i>S. I. 1.</i>	= Șirian I.	» Milova	» Arad
<i>S. I. 2.</i>	= Sohoroca I.	» Sângeorz-Băi	
<i>S. I. 3.</i>	= Solcanu I.	» Bogdănești	» Fălțiceni
<i>S. M.</i>	= Silași M.	» Ungurași	» Someș
<i>S. V.</i>	= Șoarec C. Vasile	» Piatra-Neamț	» Neamț
<i>T. G.</i>	= Timircan Gh.	» Cârligați	» Fălciu
<i>T. N.</i>	= Trandafir N.	» Borșani	» Putna
<i>U. P.</i>	= Ugliș P.	» Gura-Honț.	» Arad
<i>V. A.</i>	= Vlaicu A.	din	» Hunedoara
<i>V. S.</i>	= Vulcan S.	com. Acmaru, Răhău	» Alba
<i>Z. T.</i>	= Zaharia Th.	» Băduleasa	» Teleorman





# G L O S A R

## A (Ă)

**abagea** (pl. ~gळे), s. f. Borta dela acoperişul casei. B. G.

**abută**, vb. trans. I. A ajuta pe cineva să se urce în arbore (: *abută-mă să mă suiu în arbore*). C. G.

**acănăua**. În expres. : *Dă-te ceva mai ~* = mai la o parte, mai alături. C. R. (Cf. mai jos : *hacana-beşleaula*).

**acelézuri**, s. pl. Mărfuri aduse din Țarigrad la Galați. M. G.

**acusă**, vb. trans. I. A câștiga ceva cu greutăți mari (: *eu acusez pâinea și tu o prădezi*). C. G.

**adolie**, s. f. O parte de deal care ferește de bătaia vântului ; șopron cam dărăpanat. F. G. (cf. *handolie* C. P.).

**afllăt**. În expres. : *lucrul fu ca de afllat* = venit pe negândite, câștigat cu ușurință. C. P.

**agăruî**, vb. intrans. IV. A se uita cu milă (în semn de a cere ceva (: *agărue pe la porțile oamenilor*)). F. G.

**ăighereți !** (*haighereți !*) Imperat. *haideți !* F. G.

**aizănbă**, s. Tren de marfă. B. S.

**alamuș**, s. a. Gară. C. V.

**alăngă**, s. f. Tufă de mărăcini, sau lemne prin care au crescut curpeni ori aguridă. F. G.

**albări**, s. m. (Numai la plural). Ciobani cu oi albe. C. P.

**alde** (*al-de*), art. invar. Întrebuițat ca pronume demonstrativ plural și se declină : Nom. *alde*, Gen.-Dat. *aldeor*, Acuz. *pe alde*. C. R.

**alegúș**, s. Alegerea (separarea) vitelor mici unele de altele : viței de miei, etc. C. V. z.

**alienit**, adj. Puțin schiopătat de un picior (despre om). Ș. V.

**alintă**, s. f. Schiopătare. C. V. z.

**aliș-veriș**, s. a. Amestecătură. F. G.

**aliurit**, adj. Amețit (: *vorbește ca un ~*). Ș. V.

**altalăcuri turești**, s. a. pl. Monede turești. M. G.

**amărăciune**, s. f. (Fig.) Fată mincinoasă. C. V. z.

**amărăsă**, adj. Amărit, supărat rău. C. G.

**ambit**, s. a. Un fel de coridor al casei (verandă). B. S.

**ambrăli**, vb. refl. IV. A se împăca cu cineva. C. G.

**an** : **an-coa(ce)** = *adu-mi încoa(ce)* ; **ancuțitu**, **iataganu**... (și *ando* pt. *adu-mi*). C. P.

**ândăra-bândăra**, adv. Sin. *alandala*. F. G. Cf. mai jos : **hond(o)ro-bond(o)ro**.

**anșlovări**, vb. trans. IV. A afuma buțile cu pucioasă (zisă **anșlov**). F.

**antiler**, s. *Artilerie*. C. P. (artilierist).

**antiși**, s. (m). pl. Bucăți mari de brazde scoase de plugul vârit adânc în pământ. C. G.

**d'anverzilea**, adv. *Parcă-i ~* = nu-i e mulțumitor nimic din ceea ce face. C. R.

**apărúș !** Interj. cu care se alungă vițelu pentru a nu mai suge ; (cf. *apârr ! id.*). P. C.

**apătós**, adj. (Fig.) Leneș, bolnăvicios. C. V. 2.

**apraștfeu**, s. Injurătură. C. P. (Târn.-Mr.).

**apucă**. În expres.: *să nu apuci până mâine* = să nu trăiești până m. (N. B. propriu: să nu apuci (= ajungi) ziua de mâine) C. R. și C. P.

**ară**, vb. trans. I. (Fig.). A supăra: *ară mult, ară... că-ți dau eu ție!* C. P.

**aramău**, (și *ghivergie*), s. a. Cărduri mari de oi din rasa *araman* și *ghivergie* cu miile erau cărate în corăbii pentru Sultani. M. G.

**arâni**, vb. IV. A (se) hrăni: *nu-i e dat să arânească* = să trăiască. C. R.

**arănic**, s. f. Tavă mare, sau cazan de aramă. G.

**arăscu**, s. f. Lânică. B. S. 1.

**arătūra**, s. f. (Fig.). Scărpinătură; *arătură uscată* = casă flămândă. C. V. 2.

**ariciu**, s. Eczemă; umflătură la cap. C. V. 2.

**armintăș** (pl. ~*țâși*), s. m. Un fel de vămăș (în afară sau la poarta orașului). M. N.

**arminție** s. f. Vamă (în afara orașului). M. N.

**arțehipică**, s. f. Fotografie (mică). C. V.

**arteluie**, (pl. ~*telniei*), s. m. Magazinul regimentului. C. P.

**astalăș**, s. m. *Măsar* (cel ce face mese). F. Rubinceanu, Zaluceni (Soroca).

**astelúș**, s. m. (*Astalăș*). T. R., Z. (S).

**aștie**, (*haștie*), s. f. (H)arc. C. G.

**astouie-te!** (Imperat. vb. *astoi*). Astâmpără-te! C. E.

**astút**, adj. « Belit », răzgâiat (d. copil), isteț, fată *cimbră*. C. V. 2.

**așifélnie**, s. a. *Acid-fenic*. C. P.

**atijăc**, s. a. Raniță. C. P. (Târn.-Mr.).

**atimani**, s. Cuvânt de ocară: *sări-ți-ar ochii, atimanî, să-ți saie!* L. V. 1.

**ațós**, adj. (Fig.) Supărăcios. Ș. V.

**avúz**, s. a. (Loc pentru) adăpostul vitelor (cf. *sadârvanul*). M. C.

**azăr**, (*a sta ~*). A pândi cu multă atenție vânatul (d. câine): *câinele stă ~ să pună ghiara pe el*. C. R.

## B

**băbă**, (pl. *băbe*), s.f. Scobitură în lemn (N. B. în lemnul zis « babă » de gard). C. V. 2.

**babaciõe**, (f. ~*cioăcă*). Bărbat urît (: *s'a găsit babaciocul și cu babacioca și au legat casă*). C. P.

<b>băba-hăra</b>	{ s. f. Femeie bătrână care mai dă semne de energie (încercând să joace, să intre în rândul tinerilor). (Fig. despre cineva: <i>e tânăr ca babațora</i> ). C. P.
<b>băba-hôra</b>	
<b>băba-sôra</b>	
<b>băba-țôra (țúra)</b>	
<b>băba-foândră</b>	

**băbăreă**, s. f. Fire acră (: *ce ~ rea de om!*). C. P.

**babaroiu**, s. m. Văduv care umblă să se căsătorească. F. G.

**băbău**, s. a. Pat acoperit cu un cearșaf, care are un fel de stelaje dedesubt pt. rufe. A. Jampa, Blaj.

**bucăraie**, (pl. ~*raii*), s. f. Prăjitură. C. P. (Blăjel, Târn.-Mc.).

**bacistoe**, s. Sin. bariz. P. T.

**bădădău**, s. a. Loc pe care cresc buruieni mari și felurite, — mai ales ghimpi și pe unde e greu de pătruns pt. om și vite. C. R.

**badaghérniță**, s. f. Femeie bătrână, greoaie și răutăcioasă, învrăjbitoare. Ș. V.

**bădărău**, s. a. Mâncare ce constă din mămăligă prăjită în grăsime. S. I. 3.

**bădici**, s. pl. Uzual numai în imprecția: *găsi-te-ar bădicili ăli rele!* C. P.

**badii**, (s. pl.). În expres.: *merge mu-ma'n ~* = cu aroganță, după plac. C. P. (— Cf. a merge în *dodii*, în R. Vâlcea).

**băeră**, s. f. Căldură mare în casă. F. G.

**băgă pe corn de capră** (*a ~*): « *a-l strânge cu ușa* » (fig.), a speria pe cineva

- prin o veste, *a-i băga o rață în traistă*. C. P.
- băgă**, vb. trans. A învăța, a lua seama ; (N. B. *bagă secundă* = primește notă rea. C. P.-Brașov). C. V. 2.
- băgău**, s. În expres. : *bag-băgău* (la un examen). Cf. mai sus : *băga*. C. P. (Brașov).
- bageacă**, (pl. ~geăcurei), s. a. (Uzual la pl.). Bagatele, nimicuri ; (un om nerisios *umblă după bageacuri*) ; lucruri de batjocură. C. P.
- băgniță** (baeniță), s. f. Abstract : *mi-e capul ~ de guturaiu*. Sin. *buduhală*. C. P. Cf. *baniță*. (În Brașov se spune : *mi-e capul ca un ciubăr*. S. Pușcariu).
- băliu**, s. f. *A se face de ~ cu lumea*, a se înjosi, a se face de *răsu-lumii*, a deveni imposibil. C. P.
- băietă**, s. f. (N. B. și *băiată*, în Brașov). Fem. dela *băiat*. R. I.
- bălăbăn**, s. (m). Vas de lemn închis. C. V. 2.
- bălăbăni**, vb. intrans. IV. A spune vorbe încurcate, fără înțeles. Z. I. ; a se svârcoli să se scoale. F. G.
- bălăscăni**, (sg. *bălăscănie*), s. f. pl. Răuri (la cămăși) cusuți cu fire nepotrivite la culoare (cusături cu flori mari și fără « șic »). F. G.
- bălbără**, s. f. Vălvătaie, *vâlvoarea* focului. F. G.
- bălbărăci**, vb. (in)trans. și refl. IV. A (se) *bălăci* în apă ; a se juca, spălăcindu-se în apă murdară (mocirlă). C. P.
- bălătruce**, s. Sticlă (de băut) de formă triunghiulară ; (între Ciubanca și Ciubăncuța, valea alcătuște un sân în formă de semicerc numit « bălătruc »). C. G.
- bălbăiată**, } adj. Cu ochii mari, ieșiți în  
**bălboiață** } afară. F. G.
- băldență**, } s. Bucată de lemn scurtă și  
**băldete** } groasă cu care se aruncă în  
**boldete** } pomi după fructe. F. G.
- băldihân**, (pl. ~hâne), s. a. Stomacul și măruntaiele din pânțec (mai ales la animale). C. P.
- băldiile**, s. f. pl. Tuleie de buruieni înalte și groase (în care poți să-ți spinteci pielea). O. A.
- bălgui** (a se) vb. refl. (și intrans.) IV. A aiura, a vorbi în stare de maladie. C. E.
- bălhoăie**, (sg. *bălhău* puțin uzual), s. a. pl. Ochiuri (bulboci) de apă (de ploaie) în mijlocul drumului. C. P. ♀
- băltă** (a se), vb. refl. I. Firele de urzeală (de pe războiu) *se băltează* (se slăbesc), lăsându-se în jos dela mijloc ; (idem, scândurile lungi sprijinite numai la capete). C. P.
- baltă 'n fier**. [Bătută sau turnată în fier (?):]  
« *P'un cal tânăr porumbiel*  
« *Cu șaua dă aorel*  
« *Cu scărița baltă 'n fier...* »  
(Cântec pop. la Anul Nou). C. P. (Cf. « *Cu scările 'nvoalte 'n fier* ». Lungianu, În Sărb., cap. « După Răscovăit »).
- bălfăt** (Om ~), adj. Schimbător, capricios ca o femeie. C. R.
- bălți**, vb. trans. IV. « *A bălțit lucrurile, le-a lăsat întinse și a fugit* ». B. N.
- băluț**, adj. Măr ~. D. P.
- bănăc**, (bănăcuf), s. (a.). Locul de pe cuptorul caselor țărănești unde dorm copiii. B. S.
- bananău**, s. a. Sin. *cimitir*, (în Boteni-Muscel : *cimitriu*) ; *titihău*, *La Mariuța după biserică*. C. P.
- bândor**, s. (m.) (Uzual pt. femei). Partea posterioară (prea dezvoltată). C. P.
- băui**, (a-și ~), vb. refl. (intrans.) IV. A-i părea rău, a se căi. Brusturi, j. Bihor.
- banii** : *a fi în banii lui*, sin. *a fi în bobii lui* = la « cheremul » lui, *umblă în banii lui* = în voie, cu aroganță ; *trăiește ca banu* = fericit, fără grijă. C. P. și C. G.
- bănt**, s. a. Supărare perpetuă. C. G.
- bântă**, s. f. *Muzică militară*. C. P.

- bărdăli** (a se), vb. refl. IV. A se înțelege bine. C. G.
- barcieu**, (pl. ~rcei), s. m. Despre un porc prăpădit, jigărit și uricios. C. P.
- bărlăce**, (pl. ~lăcel) s. m. Încălțăminte fem. (pt. iarnă) făcută din împletitură de tort gros de lână, cu talpă simplă și vârf de piele. C. Z.
- bărlóg**, s. (a.). Afară de sensul obișnuit mai însemnează și « *deschizătura podului dela grajd* », pe care se scoate nutrețul. C. I. 1.
- bărnă**, adj. (*Oald* ~). Borcănată, mare. C. R.
- bărnă**. Despre un vițel (cu capul greu), prăpădit, jigărit, moale. C. P.
- bărta**, Cf. Cupon. (Vezi : iv). (Maram.).
- bărzău**, s. a. (*A dat mare* ~), foc de incendierea unei case (sau nutrețului). B. S.
- băsărăgă**, s. f. Jumătate din desagi. D. E.
- bășca** (= alta) : *una vorbim, bașca ne 'nfelegem*. C. P. și F. G.
- bășcă**, s. f. Lădiță de lemn. B. S. 1.
- bășcăar**, s. m. Spin ce crește pe marginea drumului. P. T.
- bășchie**, s. f. « Ferestrău ». G.
- băstăcăi**, vb. trans. IV. A face ceva nesigur, (a lucra în nesiguranță). E. I.
- băsturi**, s. pl. (uzul la pl.) : *il bătu și il scoase numai în ~ afară*, adică îmbrâncindu-l. C. P.
- batac**, (pl. ~tăce), s. a. Dispozitivul dinlăuntrul clopotului care, mișcat, produce sunetul. *A sta atac* = a sta în permanență într'un loc. C. R. (Cf. *batăl*, id. C. P.).
- bătăciu**, s. Lemn cu care se bate țărșul pt. priponirea vitelor la pășune. G. T.
- bătălfiă**, s. f. Un fel de cusături (« răuri ») la cămășile țărănești. C. P.
- Bată-l-pustia**, s. m. Dracul. M. I.
- bățulul**, vb. intrans. IV. A mișca, a fi neliniștit (în instabilitate). Com. din Runcu-Salvei (Năsăud).
- băteăzi**, vb. intrans. IV. A grăi și a se înțelege bine laolaltă. C. G.
- bătiță**, (pl. *bătițe*), s. f. Resturi ce rămân dela topitul untului. Ș. V.
- bătișă**, s. f. Femeie (fată) groasă. (Sufixul dim. -ișă, aici are sensul de a augmenta, iar nu de a diminutiva). C. P.
- bătoasă**, (adj.). Despre tuleiele florilor, plantelor (tăiate sau rupte ca de 20—30 cm. dela pământ). C. Drăganu, Băița (Hunedoara).
- bătueit**, adj. Desăvârșit. C. V. 2.
- bătut**, adj. Prost, plin. (N. B. cf. *bătut la cap*. C. P.). C. V. 2.
- băuceă**, (pl. *băucei*), s. f. Scândurile ce leagă capetele loitrei căruței. M. N. (Banat).
- băut-banii**, (*haina și-a* ~). Despre un obiect învechit. C. R. și C. P.
- báz**, subst. invar. Rost ; *a se lua d'un ~*, a-și găsi un rost (în viață), a-și împlini un gând. C. P.
- băzâiulă**, s. f. (Fig.). Foc slab. C. V. 2.
- băzăiță**, (adj.). (Fig.) Mănioasă, supărăcioasă. C. V. 2.
- băzărău**, s. a. Cap de sfoară ce atârână de locul unde e fixat. [N. B. lucru nefasonat, (d. p. o sfoară), noduros, « jepos », făcut « din gros », d. p. pânză groasă cu lațe pe ea. C. P.]. F. G.
- băzdăcăni**, vb. (intrans.) IV. A mișca încontinuu din picioare (când cineva stă pe scaun). F. G.
- bázga**, s. f. « *Bazga* » (matca) *di foc se va aprinde*. (Rev. pt. ist. arh. și filol., An. II (1884), Vol. I. Fasc. I, p. 100).
- băzgódii**, s. (Numai la pl.) : *a băga în ~*, a-l înțeți pe cineva, *a-l băga în draci*, a-l pune la index, a-l înfricoșa. C. P.
- bee**, (adv. [?]). Nimic ; *n'a zis nici ~* = a tăcut mălc. Com. din Runcu-Salvei (Năsăud).
- becciu**, s. m. Paznic de noapte. M. G.
- bécer**, (pl. ~ri), s. m. Păzitor la schele, pe timp de trei luni. M. G.
- beilic**, s. a. Corvoadă. *A sta de ~licul cuiva* = a-i sta la discreție. C. P., N. I.



- beleliu**, adj. (Peiorativ) d. colorile cămășilor, ori d. basmalele de femei. Ș. V.
- beleu<sup>jat</sup>**, adj. Descheiat prea mult la gât : *ce stai ~ la gât ?* Ș. V.
- beli** : *a ~ stupul* = acțiunea *omoririi* stupului (a albinelor), *belește stupul*. I. Neamțiu, Sibiu.
- bêlnic**, adj. « Se zice de un copil deosebit față de ceilalți ». C. E.
- beleușig**, s. a. Întreg mobilierul casei. C. V.
- benghesi**, vb. intrans. IV. A nu-i păsa de nimic. F. G.
- bengulăș**, s. m. Venetic. M. I.
- berbêciuri**, s. m. pl. de la *berbec*. (Lit. pop.) : *Cere zeciuri, De berbeciuri*. C. P.
- berbeléu**, s. m. Prost, *văluos*, nedestoinic. C. V. 2.
- bere**, s. m. Prost. F. G.
- bêrea-mă<sup>ței</sup>**, s. f. (fig.). Plâns. (N. B. lacrimi), copiii fac ~. Ș. V.
- berliș**, (pl. ~*șuri*), s. a. Dosul căciulii (cușmei) din piele de ied sau iepure. C. Z.
- berlu<sup>l</sup>**, vb. trans. IV. A căptuși o haină. C. P. (Târn.-Mr.).
- bersân**, s. m. Ștengar. L. V. 1.
- beșleăula**. Vezi : *hacană*.
- beșioăre**, s. a. pl. Chibrituri. M. I. (Nă-săud).
- beun<sup>l</sup>**, vb. intrans. IV. Boii ~*nesc*, când se iau la luptă. F. G.
- bezeven<sup>l</sup>** (a se), vb. refl. IV. A se domni a se boieri, având bani. F. G. *Bezevenit* adj. = îmbogățit, obrăznicit. Id.
- bibiluri**, s. a. pl. (Numai la pl.). Un fel de « râuri » (cusături) la cămășile țărănești ale bărbaților. C. P.
- bibi<sup>șă</sup>**, s. f. Fetișă. (Fig. pt. *biblică*). C. V. 2.
- bicigăș**, s. m. Îngrijitor la cai, surugiu. M. G.
- biciu** : *a da în ~* = *a da în vânt* după treburi, a alerga fără preget de bucurie. C. P.
- biciul<sup>l</sup>** (pronț. *bg'ieiul<sup>l</sup>*), vb. trans. IV. A sechestra avutul cuiva. R. I. 1.
- bicul<sup>l</sup>**, (a se) vb. refl. IV. A se împăca, (devenind prieteni). R. I. 1.
- bîdă** (pronț. *bg'idă*), s. f. Glumă. D. E.
- bididêie**, s. a. pl. (Numai la pl.). Amestecătură de diferite lucruri (în grămadă), în care te împiedeci. C. P.
- bididiu**. Termen ironic de mângăierea copilului : *bididiu'mamii bididiu !* C. R.
- bighbăș**, (pl. ~*băși*), s. m. Supraveghetor într'o fabrică. (Târn.-Mare).
- bighilău**, (pl. *bighil(e)ăuă*), s. a. Fier de călcat rufe. C. P. (Blăjel, Târn.-Mr.).
- bighil<sup>l</sup>**, vb. trans. IV. A călca rufe cu mașina. C. P. (Mediaș, Târn.-Mr.).
- bilătrûc**, (pronț. *ghilătrûc*, plur. ~*trûci*), s. m. Butuc de lemn gros și greu. (Fig. *copilul e ~ de greu*). C. P.
- bindêu** (*de oaie*), s. a. Burduf de oaie. D. V.
- bindilic**, s. a. Bluză de pânză pe care o pun (mai ales) femeile să apere cămașa, când sunt la lucru. I. P.
- binișág**, subst.-adv. Mult bine. Contamin. din *bine* + *bișag* (de mai jos). C. P.
- birt-a**, (*birta*), adv. Acum : *birta nu mai am nimic de spus*. I. A.
- bișág**. Starea de belșug, de fericire a cuiva. (Cf. mai sus : *binișág*). F. G.
- bișca**, adv. Încetșor. *A umbla d'a ~* cu un lucru foarte susceptibil la stricare, d. p. cu ouăle ; *a călca d'a ~* = foarte ușor. C. P.
- bîsi**, s. Joc copilăresc. D. E.
- biștări**, s. m. pl. (Numai la pl.). Bani (de metal). Ș. V. (Vezi mai jos : *chiștari, piștari*).
- bizdăre** (pronț. *bg'izdare*), s. f. Instrument de încondeiat ouă, la Paști, cu ceară. C. I.
- bizgălăna**, s. f. Totalul obiectelor pentru munca câmpului. B. G. 1.
- blăsnós**, adj. (Despre om) sensibil. D. E.
- bledărău** (plur. ~*ráie*), s. a. Brăcinar

- (sau orice alt obiect) gros și noduros, necizelat. C. P.
- blējde**, s. f. Pomană : *vii și tu aici, crezi că e mare ~ !* F. G.
- blenderēu**, s. adj. Holteiu afemeiat. F. G.
- bleoneós**, adj. (Despre un lucru) nefasonat, noduros și greu; (fig.) om mare și urît, nătâng. C. P.
- blidón**, s. a. *Bidon*. C. P. — Contamin. din *blid* + *bidon*.
- bligūri**, vb. intrans. IV. A umbla cu mâinile prin apa de spălat vasele. F. G.
- bloăder**, s. Locul de lângă cuptor, unde se usucă rufele, obielele. V. Boțan, Șimleul-Silv. (Sălaj).
- bloășcă**, s. f. Vignetă cu număr. C. V. 2.
- blodūrie**, s. f. *Sobă cu ~*. (Sălaj).
- blodogorisi**, vb. intrans. IV. A vorbi neînțeleș, « a descânta » multe și neînsemnate. C. R.
- blojdogori**, vb. intrans. IV. Sin. *blodogorisi* ; a înșira moși-pe-groși, a vorbi țerzi și uscate, etc. C. P.
- boăndă**, s. adj. Femeie stupidă. C. V. 2.
- bobarūțe**, s. f. pl. Corcodușe mici, crude, necoapte. D. P.
- bobin** (pl. ~bīue, ~bīnuri), s. a. Ghemuț (mosorel) de ață de mătase din care se fac « răurii » cămășilor țărănești. C. P.
- bobīrei**
- bobīrnică** (pronț. *bobghīrnică*) { Vezi :  
pieritură.  
C. R.
- bobuțât** (*bobât*), adj. Umflat, bombat. C. V. 2.
- bocăzli**, vb. intrans. IV. A schiopa (animalul) fiind lovit la picior. Erdei Gh., Dindești (Satu-Mr.).
- bociulie**, s. f. Capacul pălăriei. C. G.
- bócniță**, s. f. Botniță cu cuie ce se leagă de fruntea vițelului, spre a-l opri dela supt. Z. T.
- bocoăndră**, s. f. Revistă. R. I. 2.
- boctărie**, s. f. Stație mică de C. F. R., haltă. C. P. (Târnave).
- bódaprōste**, s.f. Stinghia ce leagă picioarele mesai (jos) : « îndemanoase » sunt mesele cu ~ , că-ți odihnesc picioarele ». Ș. V.
- bodōșcă**, s. f. (adj.). Femeie mică la stat și bine făcută. B. N.
- bodrigăli** (a se) vb. refl. A se căsni să facă un lucru de cusătură. F. G.
- boftân** (adj.). *Măr ~*. D. P.
- bogăi**, s. pl. (adj.?). Oameni bogați. B. G. 1.
- bogățos** (f. ~țoășă), adj. Cu față, *arđtos*, *hăzos*, d. p. o fotă, o iie, ș. a. C. P.
- boghli**. Uzual în jocul de cuvinte :  
*Uni doni tini pani cīca līnca*  
*Stoghī boghli slava cioc*. C. G.
- bōgna**, adv. Pe dibuite, pe nimerite (*tamnesam*), *umblă ~ prin întunerīc*, — (venire neașteptată și nesocotită a cuiva). C. P.
- bogót**, s. Obiect (de țesătură sau de lemn) în care se ține merindea. (Târn.-Mr.).
- boghăltăne**, s. a. pl. (Numai la pl.). Măruntaiele din pânțelele omului sau animalelor. C. P.
- bohonós**, adj. Prost. B. Marcov, Stohunaia (Orhei).
- bolborós**. s. m. (Fig.?). Curcan. F. G.
- boldarițe**, s. f. pl. Tot felul de plante (bune sau rele). C. G.
- boldēțcă**, s. (adj.). Fată (femeie) *scurtă și îndesată*, (d. un vițel) vârstnic dar nedeșvoltat). C. P.
- boldi** (a se) (prez. I ~dēse), vb. refl. IV. A se lua la vorbe, a se sfădi, (a se certa mai ușor). C. P.
- bolovân**, s. (Fig.). Om mare, *negreblat*, nechivernisit. C. V. 2. (Cf. *bolocănit* « neînduplecat ». Pașca, Gl.).
- bolovăni** (a se), vb. refl. IV. A se înțepeni. C. V. 2.
- bombicăt** (f. ~tăță), adj. Supărat pe cineva. F. G.
- bombiță** (pl. ~bīțe), s. f. Goangă (: *bombițele sunt după albine, goangele cele mai vrednice de luare în seama, ele produc firele de mătase*). A. Tomici, Cult. Alb. part. II, p. I, III.

- bomborătă** (*imbomborată*), adj. Supărată, bosumflată. C. P.
- bomboriță** (pl. *~rițe*), s. f. Femeie (fată) mânioasă. C. P.
- bonda-bonda**: « *Toată noaptea ~ ne-am trezit după miezul nopții* » (a sta de vorbă vrute și nevrute). (N. B. cf. *domadoma*! C. P.). Ș. V.
- bontău**, s. (a). Barcă. C. V. 2.
- borangieu**: *s'a ales ~gicul* (= praful) *de casa lui și de toată strânsura*. F. G.
- bordercen**, s. Mătăhală. Marcov, Stohunaia.
- borderi**, s. a. pl. Grămadă de haine în spate. C. G.
- borhăie**, s. f. pl. Mațe (: *i-a băgat cuțitul în pânțele și i-a dat afară borhăiele*). Ș. V.
- borhăi**, vb. intrans. IV. A ghiorăi mațele : *toată noaptea m'a ~it prin pânțele*. Ș. V.
- bori** (soba) vb. Se zice atunci când se înfundă soba cu paie ude, și când e să se aprindă, focul pufnește brusc pe gura sobei, iar pe focar « *l-a borit soba* ». S. I.
- boroboti** (a se), vb. refl. IV. A (se) aglomera la moară sau la ușa unei gări. C. R.
- boroș-hordău**, s. a. Butoiu de vin. C. V.
- borozăne**, s. pl. Soiuri de stofe din Turcia. (Vezi : volice). M. G.
- borșoroagă**, s. f. Emulsione de petrol sau apă. « An. Min. », A. VIII. (1925). Nr. 9, p. 319, în notă (M. I.).
- borlură**, s. f. Scorbură în copac. Alex.
- boșbăcăi**, vb. intrans. IV. A băjbăi în întunec. F. G.
- boșcodi**, vb. intrans. IV. Sin. *boscorodi*. C. P.
- bosoadă**, s. f. Întâmplare cu pagubă (: *a dat de o ~ rea*). C. R.
- boștūră**, s. f. Văgăună adâncă (ca o peșteră) — în coasta unui deal. (Mld.).
- bosușăg**, s. a. Necaz. C. V.
- botăngă**, s. f. Floare, buzdugă. C. V. 2.
- botóg**, adj. Îndesat (d. o grămadă de fân sau paie care nu se mai poate lua în furcă). F. G.
- botórniță** (pl. *~tórnițe*), s. f. *Botniță* pentru viței. C. P.
- botoșăt** (adj.). Cel ce « *face bot* » când se supără, bosumflat. Ș. V.
- botroună**, s. f. Fântână mică (dintr'o groapă în pământ). A. Filimon, Muncel (Turda).
- bozomni** (a se), vb. refl. și trans. IV. A-l mostra conștiința. C. G.
- brăcuri**, s. a. pl. Capete de *le(a)țuri* bune de foc. B. G. 1.
- bralea**, s. f. Uzual numai (ca un eufem.) în înjurături. C. P.
- brămbura** (adv.). *A umbla ~*, de flori de măr. Alex.
- Brandvalita**, s. Vasul turcesc pentru paza graniței la Galați (înzestrat cu tunuri). Cuvântul se atestă și sub forma *bara-bață*. M. G.
- brănălu** (a se) vb. refl. IV. A se trage fără a se lovi : *Gh. munai s'a ~ luit, n'am văzut să se fi lovit*. Ș. V. — Cf. *zbrențui* « *a se juli la piele* ». S. Pușcariu, Brașov.
- brânză de iepure**, s. f. Halva. D. M.
- brēcă**. Poreclă ce se aplică celui ce nu poate vorbi bine. D. E.
- bredeag**: (despre un om): *e pus pe ~deăgu-ăla, stă de ~deăgul cuiva*, stăruie cu îndărătnicie pentru satisfacerea unui lucru, a sta de capul cuiva pentru a-l instrui. C. P. (Cf. și Codin, O s. c.).
- breză**, vb. trans. I. Femeia *brezează* casa, adecă astupă cu lut anumite spărturi ale pereților, înainte de a vărui. S. I.
- brichisăuă**, s. f. Lucruri de tot felul, mai ales de fier, amestecate la un loc. F. G.
- brichiseă** (pl. *~sele*), s. f. Cuțit rău (de tinichea), *gioablă*. C. P.
- briftaș**, s. Obiect de picle pentru bani. C. I. 1.
- brighidi**, vb. trans. IV. A mustui cu un băț o poamă. E. I.

**brighineă** (pl. ~nole), s. f. *Bidinea*. C. P.

**brizdeala**, s. f. Peretele de piatră al unei fântâni. I. Vicoveanu, Vicovul d. s. (Rădăuți).

**brojbăni**, s. m. pl. Căpățâni de curechiu ce rămân închircite. Ș. V.

**broseăite**, s. f. pl. Încălțăminte uzată (și lăpătată la tălpi). Ș. V.

**brujdăv**, adj. Cărnos la față, *bucălat* (dar lipsit de roșăța feții). C. P.

**bubă**: *Sătul* ~ (opus: *flămând-bland*). C. P.

**bubulăt**, adj. Prea ridicat. C. V. 2.

**bucățuiu** (pl. ~țuie) s. a. Clinul mic de pânză (*pahă*) ce se pune la subțioară cămășii. C. P.

**bueladarisî**, vb. (in)trans. IV. A o încurca, a o lua pe mână, a nu o potrivi (: *Gh. mai rău a ~risit-o cu pâra lui*). Ș. V.

**buetă**, vb. (in)trans. I. A(-l) cădea, a(-l) trânti la examen. C. P. (Brașov).

**budășcă**, s. f. Căsoaie mică și urită. C. P.

**budășcă**, s. f. Putină scurtă pentru brânză. B. G. 1.

**budihăce** (s.). Om pântecos. O. A.

**budihân**, s. (a). Stomacul (plin de mâncare) al vitelor. F. G. Vezi: *bâldihan*.

**bûdri-mălăi**. (Sin. *Mălai-mare*). Poreclă ce se aplică unui om mare și prost. F. G.

**budulăc**, adj. (D. un copil) dolofan, rotofeiu, *grăscean* (picioare ~lăce). C. P.

**budulău**, s. Fântână în bortă. C. V. 2; vas pentru lapte de oi. D.E.

**budușî**, vb. intrans. IV. A dibui, a scotoci pe tăcute, a *boșcodi*. (Și *budușî* = mănăuțele copilașului). C. P.

**buhău**, s. Poreclă aplicată unor oameni [?] C. E.

**buiójniță**, s. f. Un fel de plantă sau floare întrebuințată la stupi. V. Olariu, Făget (jud. Severin).

**bujălă**, s. f. Căldură înfundată. M. I. (Nășăud).

**bujăniță**, s. f. Pastramă din carne de vânat (de ex. de căprioară) foarte gustoasă. Ș. V.

**bujdăiu**, s. a. Uscător de prune. C. V. 2.

**bujétilă**, s. f. Lucru de puțină valoare: țol, perină, etc., dar de folosință. B. G.

**bujlă**, s. f. Sin. *bujetild*. B. G.

**bulbue**, s. m. (adj.). Copil slab. C. V. 2.

**bulburue** (pl. ~ruei), s. m. Cocoloș de mălaiu (găsit nemestecat) în mămăligă. C. P.

**buleărcă**, s. f. Vin prost. Sin. *țișpoacă*. Ș. V. (Cf. și expres.: *m'a plouat de m'a făcut* ~ = *lioarcă-flioarcă*). C. P.

**bulhărie**, s. f. Fum mult în casă ieșit din sobă. C. P.

**bulî**, vb. trans. IV. A coase ceva prin împunsături (« *pășituri* ») rari, d. p. *cămașe ~lită* (= făcută în pripă). P. ext. despre orice lucru făcut la repezeală și neestetic. C. P. (Vezi: *îmbuli*).

**buligăios** } adj. (Despre un copil) grasu-  
**buligăiu** } liu, *bucălat*. Sin. *buxaiu*. C. P.

**bulihănós**, adj. (Despre un om) gras care abia se mișcă. C. Chirca, Costești-Tutova.

**bulue** (adv.?). *Butoiul curge* ~ pe lângă *gărdin*. F. G.; *oamenii au venit* (căzut) ~ *peste mine*, *pășările stau* ~ pe crengi (simțind a frig), — cu grămada, cu postomolul. C. P.

**bumā**, s. f. Violoncel. C. V. 2.

**bumbulăi**, s. pl. Bomboane. B. S. 1.

**buncălăi**, s. m. pl. Nouri mari negri (: *s'au ridicat niște* ~ și *cât ai clipi ne-am udat până la piele*). Ș. V.

**bungineală**, s. f. Încurcătură de plante dese, d. p. vreji de dovleci sau curpeni (printre pomi) (: *cum o să crească plantele dacă-s la* ~?). F. G. (Cf. mai jos: *bungini*).

**bunginî** (a se) (prez. ~neșe), vb. refl. IV. A ședea degeaba, a zăcea la soare (: *te-ai ~nit stând degeaba*!). C. P.

**bunțări**, s. m. pl. (adj.?). Vagabonzi, fără treabă. C. P. (Târn. Mr.).

**buntățăie**, s. f. Revoltă. (: în *Rusia e mare* ~). O. A.

**buntul** (a se), vb. refl. IV. A se revolta. O. A.

**buntășuie**, s. m. (adj.). Om de haz, glumeț. (*Nu mi-i urit de Ion, că-i un* ~). Ș. V.

**bură**, s. f. Stropitoare. P. T.

**burăc**, s. m. Cartof. — Săcălaşeni și jur. (Satu-Mr.).

**bureaș**, adj. (s.). (Despre un om) mândcios, lacom, fără saț. B. N.

**burciu**, s. Ulcior de apă cu coada (mănușa) ruptă, dar care mai poate sluji, legându-i-se o sfoară în jurul inelului. G. M.

**burdujăl**, s. m. Piele fină, albă, ce seamănă cu « *glacé-ul* » alb din mănuși. (Marginile cojoacelor și bonișelor vin tivite cu *burdujă*). C. Z. (Meșină).

**buréu**, s. Vas de lemn înfundat la ambele capete (cu deschizăt. mică și rotundă în doagă). În ~ se păstrează *slatina* (= apa sărată). S. I. 3.

**burilân** } s. Poloboc. C. G.  
(*buglân* ?) }

**bușuienós**, adj. (Fig.). (Despre om) care se exprimă vulgar, lasciv (« *e ~ la gură* »). Ș. V.

**bușit cu leuca** : beat. (N. B. *lovit cu leuca* = « *scrintit la cap* »). C. P.). T. N.

**buștiue**, s. m. (adj.). Copilandru durduliu, grăsuț. B. N.

**butân**, s. m. Buștean. C. G.

**bute**, s. f. Partea lămpii în care stă petrolul. (B. G. 1.) ; *butea casei* = casa singură (goală), fără lucruri. T. G. ; adj. : (om) gras, învățat, știut. C. V. 2.

**buțiu** (buțiuș), s. m. Lucru foarte mic, neînsemnat. C. P. — Din *boț*.

**butumalai**, s. m. Flăcăiandru gras, pântecos, făcos (în sens piorativ). B. N. (Cf. mai sus : *budri-mălai*).

**buzăr** s. Căpătăiul din față al plutei. Ș. V.

**buzdrug**, s. m. Copil voinic. Ș. V.

**buzdugău**, adj. Sănătos, tare. C. V. 2.

**buzguróiu**, s. m. Șobolan mare. M. I. (Galați).

**buziș** (adv.). În rând (: *am pornit ~ toți vândătorii, că nu putea rămânea nici un iepure neridicat*). Ș. V.

**buzluc**, s. Vatra satului. I. A.

## C

**căcăstuf**, s. ~ *de peniță*, ~ *de briceag*, lucru mic de care nu te poți sluji. Ș. V.

**că-ce**. De ce ? (că *ee nu vorbești* ?). N. T.  
**caciorî** (a se), vb. refl. IV. *A da în copt* (fructele) ; *a începe să se usuce* (fânul, pânzele la înălbit, ș. a.). C. P. ; a se canoni, a se sbate cu greul vieții, a se strădui să lucreze cu o sculă ce nu taie. F. G.

**cadalăc** (pl. ~ *lăcuri*), s. a. Grămadă (mai mică) de copii, băieți, fete ; grup de case mici foarte apropiate între ele. C. P.

**că-dărăt** ! Interj. ce se aplică boilor să dea îndărăt când sunt înjugăți. F. G.

**cădră**, s. f. Despre fată : *frumoasă ca o ~*, o ~ *de fată*. C. P.

**caftoși** (a se), vb. refl. IV. (și intrans.). A face mofturi, nazuri. B. N.

**căhlălă** (pl. ~ *hălă*), s. f. Ghizdul pușului (căptușală lui). Proștea-Mc. (Târn.-Mr.).

**căhlă**, s. f. Tabla cu care se astupă sobele țărănești. (Se mai zice *oalelor* [N. B. *olanelor* ?] ce compun sobele de teracotă). Ș. V.

**caibarăc** (adj.). « Plin », murdar la extrem : *picioarele-i sunt ~ de noroiu*, ~ *de bălegar* . . . C. P.

**căinfe**, s. f. Răutate sufletească, dușmănie : *a se mânca în ~* = a se îndușmăni. C. P.

**calabatină**, s. f. Fântână. Chelbea, Boian (Cernăuți).

**calaboăce**, s. pl. Cartofi. M. I. (Șomfalău-Năsăud).

**calangiu**, s. Denominație injurioasă. L. N.

- călărăși de Galați**, s. m. pl. Purtătorii corespondenței domnești din Iași cu Poarta. M. G.
- călărăși de Țarigrad**, s. m. pl. Cei care primeau corespondența (dela malul Dunării). M. G.
- călător de casă**, s. m. Nuntașul din partea miresei, care pleacă să viziteze pe ginere. — B.
- călăuzi**, vb. trans. IV. A zăpăci pe cineva cu sgomot asurzitor. F. G.
- călchîu**, s. Cotorul cărții (unde foile sunt legate). Vașcău-Bihor. (Din *călchîu*).
- căldărit**, adj. [Beat] « despre cel care și-a pierdut mintea ». C. V. 2.
- Calea lui Troian**. Vezi: **Troian**.
- califăr** (pl. *~fări*), s. m. Om voinic și tânăr : un *~ de băiat*. C. P.
- caloian**. Vezi : **loian**.
- căltăit**, adj. Certat. C. V. 2.
- călûș** : *a-l lua din ~, te ia din ~ dacă lucrezi la Rusale* = te îmbolnăvești, dămblogești (înebunești). C. P.
- cameloturi**, s. a. plur. Țesături cu păr de cămilă pentru haine boierești, aduse din Stambul la Galați. M. G.
- camizăleă**, s. f. Vestă. G. I.
- căna**, s. f. Vorbă cu care se sperie copiii mici : *nu ieși afară că vine cana !* Ș. V.
- canatleăuri**, s. a. pl. Tot soiul de obiecte de-ale casei. M. G.
- canciori** (*caciori*) (a se), vb. refl. IV. A se canoni, a se amări. F. G.
- cănire**, s. f. Călire, înviorare. C. V. 2.
- cănit**, adj. (Călit) întărit, prefăcut în rău. C. V. 2.
- cantavâni**, s. m. pl. (Numai la pl.). Boscanci (încălțăm.) mai prăpădiți, de « *derveleală* » în jurul casei. C. P.
- căpostêr**, s. perină de paie, căpătăiu. C. V. 2.
- căprițoasă**, adj. (Despre o fată) svăpăiată, *sbanghioasă*, iute în anumite exteriorizări. (Cuv. *capriciu*, cu deriv., nu e cunoscut). C. P. (Neolog. *capricios* apropiat de *căpriță* . S. Pușcariu).
- căptul** (pl. *~tufuri*), s. a. Bucată (fășie) de pânză ce căptușește pieptul unei cămăși ; *a-i da în ~* = a găsi ceva pierdut, a găsi — cu multă osteneală — rostul unui lucru, *a răspunde* (= a străbate sau pătrunde) *dincolo*. C. P.
- căpu-unghiului** (sau : *Unghiul lui Marin*) (noțiunea de unghiu e ieșită din uz). C. G.
- cărăbălniță**, s. f. Femeie mare și grasă peste măsură. F. G.
- carabe** (uzual la plur. : *carabiliși caraibățili*), s. f. pl. Picioare lungi și desvelite : *ce stai cu ~răbili în sus ? Acu 'te dau cu ~răbili ( ~bățili) în sus !* C. P.
- cărâbli**, vb. trans. IV. A căuta pe cineva și a-l aduce înainte. C. G.
- caracașcurei**, s. f. pl. Obiecte mici și neînsemnate ; lucruri de nimic, vorbe goale. C. P.
- carachiul** (†) s. a. Un soi de stofa catifelată similară plușului. C. P.
- caradeă**, s. f. Sanie mică cu oplene. P. T.
- carafloșniță**, s. f. Răure mare și lat făcut fără nicio artă. C. P.
- carageă**, s. Uzual în locuș. : *merge ca o ~*, despre un om cu mers urît, greoiu, răsăcărat. C. P.
- caraibățe**, s. f. pl. Vezi : **carabe**. C. P.
- caraimăna**, s. a. 'n expres. : *Trepătușu-i treapătă, caraimana-i poartă calea*. C. P.
- caralûpeă** (pl. *~lûpei*), s. f. Coaja de bostan curățită de sămburii din interior). O. A.
- caramból** (pl. *~bóluri, ~boále*), s. a. *Tanaboață, dănănaie*, greșală mult păgubitoare : *a făcut un ~ răsturnând căruța*. C. P.
- carantêl** (pl. *~têluri*), s. a. *Caracter*, apucături nedemne. C. P.
- cărûșel** (pl. *~șei*), s. m. Vierme mic produs în materii (putrede) ca : cireșe, carne, ciuperci. C. P.
- cărăuălă**, s. f. Transport cu care multe. C. V. 2.
- cărûvșel** (†), s. m. Botul de alamă ce se



- pune la vârful ghetei, ca s'o cruce. Ș. V.
- căreăială, s. f. Vorbă detractorie contra cuiva. C. V. 2.
- cărecăg, s. Ulcior, ciucuri mulți. B. S., F. G.
- căreotl, vb. (in) trans. IV. « A grămujda », a contrazice cu cuvinte sfioase. C. G.
- căreuşăt, adj. « *Tăncuşat* », plin de morburi venerice. N. E.
- cărdică, s. f. Sdreanță. P. T.
- cărfică, s. f. Grămadă de lucruri. Oroiu de Câmpie (Mureș).
- cărloiet, adj. Încărligat. C. V. 2.
- cărmojie, s. f. Bucluc, daravelă. Alex.
- căroș, adj. Avar, scump și rău. C. V. 2.
- carpêți, s. m. pl. Vezi : scarpêți.
- cărpitôr, s. m. Vezi : lopitău.
- carsăneă (casăneă), s. f. Broboadă cu flori. P. T.
- cărtă, s. f. Fată mică sugătoare. C. V. 2.
- cărtoăgă, s. f. Petec, rămășiță de opincă ; (și d. om : *ești slab ca o ~*). Cf. mai jos : scărtoagă.
- cartôni, s. m. Cartofi. — M. I. (Letca-Someș).
- cartueică, s. f. Fotografie. În expres. : *m'am ridicat ~* = m'am fotografiat. D. M.
- cărunțelă, s. f. Lucru greu. C. V. 2.
- căsă, s. f. (Fig.) Cosciug. U. P.
- casa satului, s. f. Primărie. B. S.
- cașăia (cașeia), sin. *àpropos* ! F. G.
- cașcanebliți, s. pl. Lucruri hazlii, comedii. R. I.
- cășcove, s. Caș. (În glumă mai mult : *ce tot aciri aci, că n'am să-ți dau vreun ~* ?). C. P.
- căsoăie, s. f. Casă veche. P. T.
- cătălêț, s. m. Cățel urît, mic și pipernicit. C. P.
- catămpăna (adv. ?). (Despre animale sătule) : *mielul e umflat ~*. C. G.
- catărge, s. a. pl. Lemne din plute mai mici decât catargurile. Ș. V.
- catărguri, s. a. pl. Lemne (butuci) din plute mai mici decât *galioanele*. Ș. V.
- cățêl, s. m. (Fig.). Copil astut. C. V. 2.
- cătrănit (f. *~nită*), adj. Înveninat (otrăvit), *brâncă ~nită* C. P.
- cătur, s. (m.). Vezi : deset.
- căul (cauț), vb. intrans. IV. A regreta, a răbda : *să îngrijești lucrul, că pe urmă cdui*, sau : *a căuț de foame*. C. P.
- căuteș, adj. (adv.). Pieziș (d. cineva care se uită *cruciș*) sau *șășiu*. C. I.
- cazăe, s. m. Stâlp bătut adânc în pământ (pe malul Bistriței) de care se leagă plutele. Ș. V.
- ceacăr, adj. Amețit de băutură, afumat, cherchelit, dărj de băutură. C. P.
- ceacărî (a se), vb. IV refl. IV. « A se pili », a se îmbăta (nu prea rău). C. P.
- ceamuri. Vezi la : volice.
- ceănga (ceăncea), s. f. *Lovi-te-ar ~* ! *Mănce-te-ar ~* ! C. P.
- ceanghîr, s. a. Borjogul porcului (*ceanghire* = măruntaiele pântecului) ; cârligele cântarului de care se atârână marfa. P. ext. *ghiare ce se înfig adânc*. C. P.
- ceărlă, s. f. Tină, noroiu. C. V. 2.
- ceăula : *a umbla cam ~* = a umbla în joacă, în neserios, *a umbla în doru-lelii*, fără pă sare de ceva. C. P.
- ceavăii (ceavăși), pron. nehot. Ceva. (Cf. *cinevai* pt. *cineva*). C. Tarnovski, Ceahov (Cernăuți).
- cebăli, vb. trans. IV. A pălmui, « a lășcări » : *l-am ~lit cu două palme* ! C. G.
- cecănău, adj. (D. un animal) netrăgaciu, năraș. (Arad).
- celăl, vb. (in)trans. IV. Vezi : polfăl.
- ceglău, s. (adj.). Om mărunț. Târn.-Mc.
- cegôrniță (ehegôrniță), s. f. Cofiță cu fund jos și sus, având o gură în doagă. (În ea se păstrează chiagul frământat cu apă, care n'a fost pus la încheat). D. S. 1.
- cehlău, s. Vorbă de ocară. D. E.
- Cel-cu-tes-roșu, s. m. Dracul. M. I.
- celpeneăg, s. (a). Partea de deasupra sobei.

(Capacul ce se pune la gura sobei).  
F. G.

ceopoctătă. (Nu dă sensul). Vezi : cereilă.  
cepsăli, vb. trans. IV. A da bătaie cuiva,  
a-l *ciolăni*. C. G.

cereănu, s. a. *Cearcăn* (?). În vers. pop.  
(la Anul Nou) :

« *Din cereanu' luniei*

« *Dar în strungă cine mulge?*

« *Mulge* (Gheorghe) *păr gălbuiu*... » C.P.

cereilă, s. f. *Ceopoctată*. B. G. 1.

cereuiălă, s. f. Ceruia la constă din bucă-  
țile de lemn de pe bărnele caselor, spre  
a prinde mai bine varul. F. G.

cereulêțe, s. a. plur. Pliuri. (Olt., Mld.).

cernégură, s. f. Coastă, teren înclinat,  
suiș : *ai să urci toată ~negura până  
la fântână*. Ș. V.

ectări, vb. trans. IV. A bate capul cuiva,  
a-l plictisi : *mântuie vorba odată și nu  
mă mai ~*. Ș. V.

eêtea, s. f. Peria de haine. Covin (Ban.-  
Jugoslav).

ehêfe (*chiefie, chefuri*), s. f. Perie. B. S. 1.

ehefeli, vb. trans. IV. A peria. C. I. 1.

ehefólnic, adj. « *Veselnic* », bun de petre-  
ceri (*de chefuri*), familiar. C. P.

ehelemêt, s. Vezi : malleriu.

cherchêz (de cap), adj. Buimăcit (de cap).  
C. G.

cheriegzêu, s. m. Notar cercual. C. V.

cherulêu, s. m. Păzitor. C. V.

cheșeheneăță, s. f. Mică despărțitură de  
scânduri într'un colț de casă — (la cei  
mai avuți) — cu rafturi, saltare, cutii,  
etc., unde se păstrează și cârnuri. Ov.  
Mateescu, Caliacra.

cheviță, s. f. Șipculiță între două furci  
la fântâna cu cumpănă. I. D.

chiabăc ; ~ *de sânge* = plin de sânge (în-  
chegat. C. P.

chiambaură, s. f. (adj.) Femeie ce nu  
vede bine, *șapie* (cu un ochiu la slănină,  
cu-altul la fâină), căreia « i s'a pupăzat  
văzul ». C. P.

chiatiubil, s. *Chiatip*. M. G.

chiblœuri, s. a. pl. Vagoane. Târn.-Mr.  
chiehiil (a se), vb. refl. IV. Uzual în ex-  
pres. :

« *Chiehii-te către mine*

« *Să mă chiehii către tine* ». Sibiu.

chiehîrêz (pl. ~rêze?), s. a. M. N. (Ace-  
lași « titirez » din *Candrea-Adam*, Dict.  
Encicl.).

chiei, vb. trans. IV. A repara, a dregre lo-  
cuița. B. S.

chigăli, vb. trans. IV. A *ciuguli* (de pe  
deasupra mămăligii netăiate). O. A.

chilăf (pl. ~lăfuri), s. a. pl. Compoziție  
de mâncări amestecate, terciuală (de  
mâncare), « *pilaf* ». C. P.

chilasi (*Stambol-chilasi*), s. Măsură tur-  
cească de cântărit grânele. M. G.

chilāv, adj. (D. om) nesimțitor, nepăsător.  
Ș. V.

chilini (a se), vb. refl. IV. A se împreuna,  
*scândurile se ~nêse una cu alta* (= se  
îmbucă). D. S.

chilós, adj. Greoiu, necopt (« cozonaci  
~lôși »). Ș. V.

chindêre, s. pl. Chibrituri. Săcălășeni,  
Satu-Mr.

chingêie (*chingheie și tindeie*), s. a. pl.  
Ștergare, prosoape. B. S. 1.

chioár, s. *Corindă* (colindă). M. I. (Trans.).

chiône, adj. (s.). Chiambaur, neghiob,  
cascăun, « *calcă 'n străchini* » (d. cel care  
nu vede și merge împiedecându-se de  
orice lucru). C. P.

chioneănî (a se), vb. refl. IV. A privi lung  
și minuțios pentru a căuta ceva mic  
(d. cineva care nici nu vede bine), a se  
trudi să vadă ceva : *toată ziua se ~neă  
după câte o prund ; se ~ueă să bage  
pe ac*. C. P.

chiorbagie, adj. (s. f.). *Chiambaură*, care  
nu vede bine. C. P.

chioreûș, adj. *Chioruș, ciocuș, cioruș*. L. V.

chioșêle, s. f. pl. Pietre dăltuite ce se  
pun în soclul unei case. Ș. V.

chioștăc (*chiștoc*), s. a. Muc de țigară.  
F. G.

- chipăucă**, s. f. Pește murat. P. T.
- chipuiălă** (*chipurli*), adv. De altfel, încalte, bine că... : ~ *l-am făcut și și eu pe el să plece la lucru* ; ~ *purlă a mai dat o plocică, că se ardea iarba*. C. P.
- chireoșălă**, s. f. Apă tulbure. F. G. (Vezi și *chirtosală*).
- chiriticōs**, adj. Pântecos, pofticios. P. T.
- chirlōpān**, adj. Înalt. (D. pomi înalți și *fără crăci*). C. P. — Pentru epenteza unui -r- cf. și *chirloman* (pt. *chiloman*) și *vargon* (pt. *vagon*). C. P.
- chirtoacă**, s. f. Pământ argilos, cleios, ce se prinde de picior sau unealtă. B. N.
- chirtosălă**, s. f. *Apa e o ~ de nămol, bătista e o ~ de sânge*. F. G. — Vezi : *chireoșălă*.
- chirvici**, s. m. pl. Pantofi împlețiți din lână. P. T.
- chisă**, s. f. Sac pentru tutun. P. T.
- chișcheală**, s. f. [Nu dă sensul]. C. G.
- chiseoăe**, s. f. Locul pe unde se scurge făina din coșul morii. Ș. V.
- chișiguri**, s. a. pl. [Nu se dă sensul]. N. T.
- chiștă**, s. f. (~ *șița lăzii*). Cutioară mică de lemn în interiorul lăzii, în care se țin lucruri mici dar importante. C. P.
- chisimăt**, adj. Pregătit. N. E.
- chisōlu**, s. *Pisălug* mic de lemn cu care se pisează usturoiul. I. Cimfoeș, Gali-lești (Ismail).
- chisonă**, vb. trans. I. A strivi, a apăsa. E. I.
- chiștări**, s. m. pl. (Numai la pl.). Bani. C. P. Vezi : *biștari*.
- chiștōe**, s. a. Vezi : *chioștăe*.
- chitărăcū**, s. f. Vorbă de batjocură pt. femeii : *scoală de-acolo ~ ce ești !* Ș. V.
- chișeă**, s. f. (Eufem.). Cășea. C. P.
- chitfă**, s. f. Cap rotund de deal. B. E. — (Din *tidvā* > *t'idvā* (*kidvā*) > *chitfă*, cf. *molidvā* > *molidfă*).
- chitileân** : obligat ( : *nu sunt ~ să te țin degeaba în casa mea*). Ana Jampa, Copșa-Mc. (Târn.-Mr.), Blaj.
- chiuhăit**, adj. Cel ce tușește des. L. N.
- chiuleăf**, s. m. (adj. ?). Om glumeț ; căpeneagul sau căciula ce se pune la mașina lămpii de petrol. F. G.
- chiurehiubūș(i)** (pl. ~būșuri), s. a. Truc, tertip, chestiuni mărunte și cam tănuite : *umbli după ~būșuri de nu te știe nimenea !* C. P.
- chiuritură**, s. f. pl. Cei doi stâlpi din tuburi ai sobelor nemțești (N. B. olane ?). G.
- chiverie**, s. f. Tovărășie. C. G.
- cibricuri**, s. a. pl. Chibrituri, focurele. G. M. Vezi : *fibricuri*.
- cicein**, s. Fluier din coajă de salcie verde. — If. Văgălău, Minișul d. s. (Arad).
- cienl**, vb. IV. (D. o vită). A se împiedeca la mers, a călca așa ca piciorul dinapoi să ajungă pe cel dinainte. P. Iegiu, Ciutulești (Soroca).
- cifti**, s. m. pl. Dulapi de stejar. M. G.
- cigi**. [Nu se dă sensul]. M. I.
- cilibotele**, s. f. pl. *A se juca « de-a ~ »*. C. G.
- cimpurus**, s. Vezi : *mizg*.
- cinăchi**, vb. trans. IV. A irita, a mânia un copil, făcându-l să plângă. C. G.
- cinăi**, s. pl. Unelte, rechizite. N. T.
- cine**, s. a. Coastă (muchie) cu coboriș precipitat la partea superioară. (Mld.).
- cinea**. Vezi : *boghi*.
- cinetic** (f. ~*tică*), adj. D. cineva care nu-și dă seama de ce vorbește și ce face. F. G.
- cingeu**, s. a. Ștergar. B. G. 1.
- cioară-bără** (la sg.) s. f. Călcăiul dela loitra căruții ; țarcă (pasăre). M. N.
- ciobacări**, s. m. pl. Oameni care prind pește pe Prut. S. G.
- ciobanie**, s. f. Un vas de lemn în care se duce apă la câmp. B. S.
- cioc** : *n'am dat ~* = n'am săpat, n'am dat « cioc » cu sapa. F. G.
- ciocăltări**, vb. intrans. IV. A bolborosi în limbă străină, a se certa ușor. F. G.
- ciocan de păpușoiu**, s. Ciucurul de păpușoiu « strujit » de grăunțe. E. I. ;

- hlujeni, sau strujeni de porumb. C. Filip, Doicești (Putna).
- cioecârlân**, s. (Fig.). Târnăcop. P. T.
- cioecârlie**, s. f. Gânj răsucit ca un inel, la unul din capete, ce slujește plutașilor, în lipsă de otgon, să prindă pluta de mal. Ș. V.
- cioecârț**, s. Roata sucalei. T. Terebențiu, alșa-Arad. Vezi: **șiecarț**.
- cioecârție**, s. a. pl. Unelte pt. ascuțit ✓ coasa : ciocan, nicovală, gresie, ș. c. l. C. P.
- cioeciân (ciociu)**, s. m. Cocean de porumb curățit de boabe. Vașcău-Bihor.
- cioelime**, s. f. Tineretul, strânsura satului : ~elimea în toate nopțile făcea atâta ciudr (= gălăgie) de ți-e mai mare groaza ! C. G.
- cioecoti**, vb. trans. IV. A paște iarbă mică (d. animale : cai, oi, ș. a., când pasc pe un loc unde nu prea e iarbă). C. R.
- cioecușă**, adj. (D. o femeie ce se uită) șasiu, chiorîș :  
« Dragă mi-i lelea ciocușă  
« Suflă 'n foc, se uită 'n ușă... ». M. C.
- ciofăc**, s. a. (Ceașcă), pahar mic cu care cei sgârceți dau țuică la invitați. F. G.
- ciflăi** } vb. (in)trans. A clefăi, a face sgo-  
**ciflăi** } mot cu limba, la mâncare. F. G.
- cioflâne**, s. Fierul dela capătul tânjelii ce se bate în butuc sau în trunchiul de copac pt. a fi târît. Ș. V.
- cioiî**, s. a. Cadavru. C. G.
- cioiuri**, s. a. pl. Noduri ce rămân pe trunchiul copacilor în urma tăierii cren- gilor. Făget, j. Severin.
- ciolăni**, vb. trans. IV. A bate pe cineva : l-a ~nit bine pe Ion ! C. G.
- cioloaște**, s. f. pl. (Numai pl.). Opinci mari (lăbărțate) și urite, rele, umede și pline de noroiu, C. P.
- ciolômpea**, s. (adj.). Om care merge schio- pătând puțin de un picior. C. R.
- cionăie** (pl. ~năi), s. f. Vite multe. F. G.
- ciône**, adj. Diformat la ochi. D. E.
- cioncoș**, adj. Murdar. C. V. 2.
- cionog**, adj. Chior. M. I. (Sângiorz-Băi)- Năsăud.
- ciontăni** (a se), vb. refl. IV. A se certa. O. A.
- ciopéiu (ciupei)**, s. a. Partea cărnăasă din care crește părul coadei calului. Runcu Salvei-Năsăud.
- ciorăng**, s. m. Băiat de ajutor la păcurar. D. V.
- cioare**, adj. Chior. — M. I. (Năsăud). Cf. mai sus : **chioreuș**.
- cioareușă**, s. f. Țarcă (pasăre). M. N.
- ciorolfeacă** }  
**ciorogăr** } (D. om) rău de gură. C. G.
- ciorollici**, s. m. pl. Vagabonzi. C. V. 2.
- ciorogăliță**, s. f. Persoană de jos din clasa inferioară. C. V. 2.
- cioroglădină**, s. f. Sin. *baragladină*. (Po- reclă dată Țiganilor). C. P.
- cioroiu**, s. a. Șipot, *ciurgău* ; Țigan. (N. B. *giuroiu* de apă C. P.). C. V. 2, M. I. (Năsăud).
- cioropehie**, s. m. Om mărunțel. (Sin. *cimpurus*). C. G.
- ciorsăi** (a se), vb. refl. IV. A se scărpinga. C. G.
- ciôșcă**, s. f. Colț de stradă. Covin (Banat-jugoslav).
- ciótora-bótora**. Se spune d. vorbirea Ți- ganilor. C. R.
- ciovorgău**, s. m. *Teclergheu*, haimana. C. V.
- ciparipe**, s. f. pl. Cartofi. M. I. (Sărățel-Năsăud).
- cireádă (de pae)**, s. f. « Șira » de paie în formă lungă ; în formă rotundă se nu- mește « stog ». S. G. — Cf. *jireadd* (în alte părți). S. Pop.
- cirifleugă**, s. f. Scrob subțire de tină ori de mol. C. G.
- ciripe**, s. f. pl. Un fel de material din care se construiesc cuptoarele țărănești (« *cup- toare de ciripe* »). B. S.
- ciruiălă**, s. f. Mâncare slabă, proastă. C. V. 2.

- cișcă (chișcă), s. f. Un fel de salam fiert (din intestinul gros) făcut de sătence din carne și orez. S. I. 3.
- ciuăr, s. a. (*Ciuaru-satului*). Strânsura tineretului din sat. C. G. Vezi : eioclime.
- ciubăr, s. a. (Fig.). Pălărie sau căciulă, mare ; cap mare. C. V. 2.
- ciublă, s. f. Oală mare cu bucate : *căta i ~bla de fasole !* C. P.
- ciuboălcă (dimin. *ciubulcuță*), s. f. (Termen de mângâiere pentru o) fetiță de leagăn bucălată la față. C. P.
- ciucă, s. f. Minte, cap. C. V. 2.
- ciucă ! Imperat. Sue-te ! pune-te ! — *Ciucă fată pă lupată ! — Ciucă și tu, dă-mi arată !* C. P.
- ciuca-dunăii. Termen ce se aplică unei femei foarte urite : *ești ~ de urită ! ești goală ~ !* C. P.
- ciucălu, s. m. Cucuruz nesfârmit de cocean, rămas nedesvoltat decât cel obișnuit. D. E.
- ciucău, s. Poreclă ce se aplică unui om lung și subțire (ca un cocean de cucuruz). D. E.
- ciuchicăna. Vezi : unghilia.
- ciuchilia. Vezi : unghilia.
- ciucuri, s. m. Pantaloni. C. V.
- ciufut, adj. (?). (D. un om) pe dos, căruia nu-i știi nici voia nici nevoia : *nu mai stau la vorbă cu... că-i un ~*. Ș. V.
- ciuhă, s. f. Semn, femeie slabă. C. V. 2 ; (cf. *ciuha Nemților*, observator așezat pe un vârf ; sau : *ciuhu și cu buhu și cu sfânta ciuhurează*, se zice despre cineva urit. C. P.).
- ciulă, s. f. [Prescurtat din] *căciulă* ; pălărie. C. V. 2.
- ciuline, s. f. pl. Cartofi. M. I. (Lozna-Someș).
- ciumpăvi, vb. (in)trans. IV. A amorți picioarele (d. p. *mieul e ~vît de picioare*, când acestea îl dor, și el nu poate merge. C. G.
- ciumurluit, adj. (D. om) bolnav de troahnă (gripă). Ș. V.
- ciumuslău (vb. *ciumusluf*), s. Instrument de lemn cu trei craci cu care se sdrobesc strugurii. F.
- ciuterăi, s. Cotor de coada calului (sau de vacă), rămas rupt din șold. N. Toma, Jidovița-Năsăud.
- ciupăit, adj. Bătut de mijloc, beat (și « scâldat »). C. V. 2.
- ciupăreă, s. f. Fată mică ; pălărie. C. V. 2.
- ciupăreă, vb. trans. I. A bate pe cineva (nu prea tare). C. G.
- ciupercăt (f. ~cătă), adj. (D. o pălărie) bleagă (*blegoșată*), cu streșinile plecate (ca o *ciupercă*). C. P.
- ciupiri, vb. trans. IV. A culege câte puține fructe : *să mai ~rîm v'o două cireșe, că a încetat ploaia*. C. P.
- ciupui, s. m. pl. Peri (mătase) de porumb. C. I.
- ciur, s. a. Un *ajur* mare pe o pânză mai groasă. (Trans.).
- ciurbuli, vb. trans. IV. A desordona lucrurile : *mi-a ~lit toate hainele din ladă !* C. G.
- ciurciumel, adv. *A umbla ~* = îngrijit, curat, bine *aranjat*, cu simțiri : « *fiți mai ~ când vine străinul !* » C. P.
- ciureumă ! « Termen poruncitor, *veto !* mă opresc ». C. G.
- ciurgău, s. m. Cioroiu, șipot. C. V. 2.
- ciurica, s. f. Bătaie, urechială : *să faci ce-ți spun eu că de nu te mănâncă ~ !* C. P.
- ciurlăzi, s. m. pl. « *Iordănitarii* » (ce umblă cu colindul, zis « *Iordănit* », din casă în casă și ridică în sus de trei ori pe fiecare membru al familiei spre a fi sănătos peste an). C. P. (Cf. « *Cu ciurlezii* » de Mih. Lungianu : *În sărbători*).
- ciuru, vb. trans. IV. A cârpi ciorapi. Banat ; a selecționa amănunțit (d. p. *ele-vii au ieșit ~lți la examen*). C. R., C. P.
- ciustăe, s. m. Băț gros pentru bătaie. D. S. 1.
- ciută, s. f. În expres. : *ciută'n codru : dacă nu plătesc dajdia n'are ce să-mi ia, le dau o ~'n codru !* C. P.

**ciătură**, s. f. Roata morii care învârtește piatra ; lemn cu patru bețe în cap cu care se *ciuturește* (= se făcăie) fasolea fiartă. F. G.

**clăpăciu**, s. a. Ciocan. C. V.

**clăt**, s. Lemn noduros ales anume ca să ardă mai mult timp la cuptoarele cu « *variantă* ». (Cu același sens : *clebeu* și *nieclad*). N. O.

**cleăfăt**, s. *A nu intra în ~ lăutul (călușul) cuiu* = a nu-ți face de lucru cu un neam rău de oameni, anume cu cei « *rânzoși* » sau « *răzitori* », ori zeflemiști și bătauși. C. P.

**cleănc** (pl. *~euri*, *clēnciuri*), s. a. Rămășiță de crengi pe arbori (după tăierea sau ruperea crengilor) de care te poți agăța cu mâna. C. P.

**clebēn**, s. a. Vezi : elaf.

**clefeti** (a se), vb. refl. (și trans.). IV. A (se) scrinti o mână, a (se) mișca osul din încheetură (fiind perturbat). C. P.

**clēști**, s. pl. *Plute de ~*, din « *dulapi* », nu din lemne rotunde. Ș. V.

**clēchină** (pl. *clēchini*), s. f. Haină scurtă. C. P. (Blăjel-Târn.-Mc.).

**clēcint**, adj. (D. un animal) șchiop, schi-lod, șontorog. (Fălticeni-Suceava).

**clijēmce**, s. f. Un fel de semi-ghete. I. G.

**clipui**, vb. trans. IV. Sin. *sclipui*. C. V. 2.

**clirivici**, s. pl. Ghete. I. G.

**clivisi** (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) încheia, a (se) lipi (și prin aceasta a se întări), a (se) alcătui (d. p. doagele unui vas, un dulap etc.) așa de bine că nu se cunoaște locul unde e lipit. C. P.

**clōăță**, s. f. Speculant, pișicher, haimana (dela oraș). C. P.

**clōfai**, vb. intrans. IV. Sin. *Clefai*. Alex.

**elop**, s. a. Căpăcelul lămpii. B. G. 1.

**clōpot**, s. a. (Fig.). Glas puternic, gură mare. C. V. 2.

**clōțovăș**, s. m. Cel care pierde vremea, speculând (la sate). C. P.

**clōtūn**, s. Lemn de corn ce se vără în

capul proțapului pentru a se prinde tânjale de el, când se mai adaogă o pereche de boi la car. F. G. ; s. m. Un fel de pițigoiu ce mănâncă cireșele, vișinele. C. P.

**cnig**, s. a. Plăcintă dospită. P. T.

**coădăr**, s. Ban de 25 cenți : *de când cu scumpetea nu mai găsești un coadăr în buzunar !* (Târn.-Mr.).

**coălvă** } s. f. Bătă, « *ciumag* » de corn  
**coărbă** }  
**coărvă** } cu măciucă la un capăt. F. G.

**coășcă**, s. f. (Poreclă), femeie bătrână încovoiată de bătrânețe. C. P.

**cobării**, s. f. pl. Găini. B. N.

**cōbilă**, s. f. Femeie felegoasă ; unealtă la plug. C. V. 2.

**cocăială** } s. f. *A-și face ~* = a zăcea  
într'un singur loc și fel : *așa*  
**cocăita** } *și-a făcut ~lta, toată vara a*  
**cocăleală** } *stat cu burta la soare ; tot în*  
*grădina i-a fost ~lta*. C. P.

**cocăli** (a se), vb. refl. IV. A se culcuși (tolănindu-se), cf. mai sus : *cocăiala*, etc. C. P.

**cocărla**, s. f. (Afară de sensul obișnuit) uzual în expres : *târta-pârta cu ~* (când cineva vorbește în zadar, fără valoare). C. P.

**cocărlănă**, s. f. Locul cu fân dintre tufele de mărăcini. F. G.

**coehinte**, adj. (D. cel) sgărcit în toată puterea cuvântului. F. G.

**coelăz**, s. Terciu de cartofi (?). (Cartofii din supă fierți prea mult ca s'o îngroașe, se zice că s'a făcut un *coclaz* sau *ciureală*). C. I.

**coelănțuri**, s. a. pl. Învârtituri (în spirală) mai ales cele dela goarnă. R. I.

**coelēnță**, s. f. Grup de bibilici. B. S.

**coelēți**, s. m. pl. Bucăți de lemn ce prelungesc cornii când se face « *streșnă* » mare. B. G. 1.

**cocorăla**, s. f. Femeie gătită cu prea multe podoabe care-i strică dându-i aspectul de femeie de panoramă. Ș. V.



- cocoroădă**, s. f. Poreclă ce se aplică unei orașence venite la țară ; cocă de mămăligă. C. P.
- cocôș**, s. m. (Fig.). Cucuiu, umflătură. C. V. 2.
- cocs**, s. a. Cremă. V. S.
- cocúță**, s. f. (Fig.). Copil mic. P. T.
- codobălț**, s. Codoriște (mănerul de lemn al bicicului). F.
- codobățuri**, ș. a. pl. Diferite lucruri în desordine ce te încurcă într'un loc strâmt (într'un colț sau cutie, ori casă mică) : *nu poți să umbli în unghiu' dila că sunt multe ~ acolo : găteje, oale, cuiere*, ș. a. C. P.
- colășiți**, vb. trans. IV. A murdări, a feșteli rău. B. N.
- colăcul fântâni**, s. Parapetul de lemn — (de obicei de formă pătrată) — dela gura puțului. C. P. (Târn.-Mr.).
- côlebiș** } s. a. Buștean ; bucată de lemn  
**côleiș** } retezată cu fierul. C. G.
- colofăsă**, s. f. (adj.). (Femeie) murdară și leneșă. C. G.
- colonăți de Spania**, s. m. pl. Un soi de monede. M. G.
- colțurós**, adj. (Fig. d. un om) fără tihnă. C. V. 2.
- comândă**, s. f. Afurisene. H. V.
- comihért**, s. Cântarul de prins pește. U. P.
- comitéu**, s. a. Comitetul satului. D. V.
- conác al zaimului**, s. a. « Mehmedarul solului rezident » pe drumul dela Țari-grad la Hotin. (Iorga, Cercet. ist., fin., econ. Pr. R., p. 56). M. G.
- conaghéiu**, s. a. « ~ghiéul penei », partea dela cotor a fulgilor. Vad-Maramureș. (N. B. *conabiu*).
- concerită**, s. f. (adj.) (D. femei, fete) *cu conciu*. C. P.
- concét**, s. a. *Concediu* ; concesiune : a face ~ *cétul cuiva* = a-i face voia, plăcerea. C. P.
- conciăta**, s. f. Nume de găină. F. G.
- condéiu**, s. a. (Fig.). Oficiu. C. V. 2. ; lemn rotund, cam de 4 m. lungime, dela cârma plutașilor (cu lopata formează « cârma »). — Valea Bistriței). Ș. V.
- condori** (a se), vb. refl. IV. Taurii când se iau la luptă *se ~doără*, beune unul la altul și scurmă pământul. F. G. *Vezi : închiondori*.
- conduire** (*bună ~*), s. f. Bună înțelegere, îngăduială (în căsnicie) : nu e om *de bună ~*, nu e om pentru traiu bun și înțelegere familiară. C. P.
- conț**, s. Duzină, d. p. ~ *de hârtie*. Ș. V.
- contignăție**, s. f. Rând, etaj. M. I.
- contoșmân**, s. Haină țărănească scurtă, îmblănită. Ș. V.
- copăreie**, s. f. (adj.). (D. o femeie, fată) înaltă și subțire : *a crescut o ~ de fată*. C. P.
- copecheală**, s. f. [N. B. Palatalizare din] *copilă*. M. B.
- copși**, vb. trans. IV. A săpa în jurul pomului : la ~șit de pruni. C. P.
- coráb** (pl. ~*ráburi* și ~*rábe*), s. a. Un fel de umplutură dela iazul morii. M. N.
- corbăci**, vb. trans. IV. A prinde (cu acul) două bucăți de stofă. Trans.
- corcalăi**, s. m. pl. Castraveți strâmbi și pătați. Ș. V.
- coreușuri**, s. a. pl. Bucăți de pâine pentru cerșetori. C. G.
- cordénciu** (*corenciu*), s. (adj.). (D. om) rău la inimă, răzbunător : *e rău ~*. C. G.
- corlătă**, s. f. Vatră la cuptoarele țărănești ( : *toată ziua stai pe ~*, d. cineva care stă degeaba în casă). C. P.
- corlátie**, s. f. Scaun (pt. albia de rufe) alcătuit din două obezi (dela roate) găurite la capete pt. a se fixa în câte două picioare lungi și subțiri. Chirca-Tutova. *Vezi : corletia*.
- corlêț**, s. Limba meliței. Oroiu de Câmpie (J. Mureș).
- corletia**, s. f. Obiectul pe care se așează copaia. M. M. — Cf. mai sus : *corlatie*.
- corlón**, s. a. Cotlon (povarnă) ; *a sta pe ~* = a sta în trândăvie. (Pentru

trecerea lui *tl* > *rl* cf. *și* : *parlagea* (pt. pătlăgea), *gârlej* (pt. gâtlej), *ș.* a. C. P.  
*córn*, s. a. Strâmtoare. C. V. 2. *Vezi* :  
*băga pe ~ de capră*.

*corobi* (a se), vb. refl. IV. A se umfla și apoi a se găunoși, a se coșcovi (varul de pe pereți se *~bează*). B. S.

*corobișcă*, s. f. (pl. *~biști*). Cutie mică : *adă-mi o ~ de sârniși*. O. A.

*corolție*, s. f. Uzual în versurile : *Cu o iie dintr'o mie, Și-o « roche » de corolție*. . . M. G.

*corsî* (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) strâmba ; (*se corsește* numai ceea ce e plat : o scândură lată, un perete de casă *ș.* a.). C. P.

*corûgă*, s. f. Căuș, lingură mare de lemn cu care se bea apă din fântână. C. G.

*cosalău*, s. Loc de fânețe. C. P. (Sălcea-Cluj).

*cosârniță*, s. f. Obiectul care se face cu coș. (?) L. M.

*coscăia* { s. f. Jivină sălbatică, animal  
*(coșcăia)* { răpitor (în imprecția glu-  
*(coșogăia)* { meașă : *mânca-te-ar ~căile*  
*să te mănânce ! . . .*). C. P.

*coșcodăică*, s. f. *Cotârneață*, buda câinelui. R. I.

*coșcoave*, s. Mică depresiune de pământ (cam de 2 m.) rămasă după extracția copacilor din pământ. M. I. (Alimănești-Olt).

*coșî* (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) turti, a (se) apleca ; a zdrobi, a fi obosit de o greutate : *m'a coșit de tot croznia de lemne !* Pământ *~șit* = povârnit, înclinat, dosul unei râpi. C. P.

*cosoăie* (*cosoi*), s. f. pl. Obiecte anumite — (cuie) — care intră în două găuri ale urechilor dela inima căruții și care prinde dricul carului de osia din urmă. F. G.

*cosori* (a se), vb. refl. IV. A se scărpa. C. G.

*coștău*, s. a. Păpușoiu. E. Haivas, Voloca-Cernăuți.

*coștău* (pl. *~ștăie*), s. a. Dos de perină. M. Demetrescu, Darabani-Dorohoi.

*costiv* (f. *~tivă*), adj. *Nucă ~tivă*, al cărei sămbure nu se alege bine. F. G. (N. B. *costelivă*).

*coșul fântânii*, s. a. Parapetul de lemn dela gura puțului. C. P. (Mediaș-Târn.-Mr.).

*coșăi*, vb. intrans. IV. A da din coadă, a *băți* (d. p. codobatura, și d. mișcările câinelui la împreunare). C. P. ; d. clătinarea apei gata să cadă din un hârdău dus pe umeri. F. G.

*cotăibă*, s. f. Buda câinelui. R. I.

*cotăre*, s. f. « Cotare » de mână se face prin « spetează » (papură). B. G. 1.

*cotârneață*, s. f. *Vezi* : *coșcodăică*.

*cotăuă* (pl. *~tăvi*), s. f. Căldărușa mai largă la gură decât la fund (care e rotund) ce servește ciobanilor pt. gătit mâncare, prin așezarea ei pe lanțul prins de vârful piramidei a trei pari. M. N.

*cotbăi*, vb. (in)trans. IV. A *cotrobăi*. C. P. (Mediaș-Târn. Mr.).

*coteorêț*, s. m. (adj.). Poreclă ce o aplică Muntenilor către « Vlășceni » ; om sărăcăcios, îmbrăcat subțire, *goldneți* (*dela Vale*). C. P.

*coteală*, s. f. Lucru, treabă : să nu ai *~ cu nimeni*, să nu-ți faci de lucru. D. E.

*cotelea*, s. f. În expres. : *s'a schimbat ~* (= *afacerea*) — *din prieteni devenim dușmani*. C. P. — (În alte părți îns. « albie ». S. Pop).

*cotețăr* (f. *~țără*), adj. (D. un om sau animal) neastâmpărat, « *secăturos* », căruia nu-i « *stă urma* » din toate locurile (cotețele). C. P.

*coțoit*, adj. Molatic, încet la treabă. I. P.

*coțosî*, vb. (in)trans. IV. A o *sfecli*, o *~sêște* cel care nu se pricepe la fierț mîncarea. C. G.

*coțoină*, s. f. (adj.). Femeie intrigantă, — care umblă anapoda și-i *taie gura în zece*. F. G.

**cotomplét** (pl. ~pléte), s. a. Lemn scurt și gros, *ciopártac*. (Cf. *cotromplete. Codin*, O s. c.). C. P.

**cotopiálă**, s. f. *Bâzdoacă*, « ciomagă » de aruncat după animal sau în pom pt. a da poame ; *a-l lua cu ~* = a-l alunga cu ciomagul. C. P.

**cotoroáie**, s. pl. Picioare lungi și goale (*gionate*). C. P.

**colóz**, s. Pâine de păpușoiu amestecată cu lapte acru. D. E.

**cotozî** (a se), vb. refl. IV. A (se) tăvăli, a se murui. H.

**cotozît**, adj. Rău lucrat. D. S. 1.

**cotreáue**, s. Suport la boabele de strugure. F.

**cotrénei**, s. m. pl. Capetele cele mai groase ale fânului. C. G. (Cf. *codrenciu*, în Năsăud).

**cotréț**, s. a. Coteș. M. M.

**cotrigáliță**, s. f. Jidov, sau oricare altul care nu e în port românesc. C. G.

**cotrojî** (a se), vb. refl. IV. A se găti, a se găta. C. V. 2.

**cotroménțe**, s. f. pl. Lucruri fără nicio valoare, catrafuse. P.

**cotrúnă**, s. f. Căsoaie-beciu (cu sens peiorativ). C. P.

**cotruță**, s. f. (adj.). (Femeie) care umblă *ca o ~* din sat în sat, din om în om, aflând și divulgând multe. C. P.

**cotrujár**, s. m. (adj.). Poreclă pentru bărbatul ce stă mai mult pe lângă casă. Ș. V.

**covăcie**, s. f. Fierărie. B. S.

**covăză**, s. f. Poreclă pentru cel ce batjocorește pe oameni. D. E.

**crăe**, s. m. Vârtelniță. (Butuc sprijinit pe trei picioare cu un cui în partea de deasupra). B. G.

**crainuș** (pl. ~múșuri), s. a. Amestec de mâncare în tigaie : untură, ouă, brânză ș. a. C. P.

**crămpă**, s. f. Sapă de plivit straturi. C. V. 2.

**crampoáne**, s. a. pl. (Fig.). Minciuni. *A tăia la ~, la piroane* = a înșira la vorbe mincinoase. C. P.

**cramponă** (și ~ponî) (a se) (prez. ~ponéz), vb. refl. și trans. I. (și IV). A (se) ține morțiș de, la ceva, a cere să fie legat de... : *te ~nezi de București, parcă nu mai sânt orașe!* C. P.

**crănced**, adj. Întărit, înțepenit : de *teamă m'am făcut ~ tot*. Ș. V.

**crăneen**, adj. (adv.). *Verde ~* (d. fructe necoapte : mere, pere ș. a.). C. P.

**crăneote** (crăneote), s. f. pl. Lucruri de diferite feluri formând samarul omului : *m'am însămrât cu atâtea ~ la spinare*. C. P.

**crășeon(i)**, s. m. pl. Obiect (crăcană) cu trei picioare. *N. Fisteag*, Globul, Craiova (Severin).

**crastól**. [Nu se dă sensul]. B. G. 1. (În alte părți *castról*. S. Pop).

**cravál**, s. a. Ceartă, bătaie cu gălgăie mare, scandal. N. O. și C. P.

**credénț(ă)**, s. Dulap pentru vase. D. M. (Vatra-Dornei).

**crehamcă**, s. f. Carne proaspătă de porc, tăiată în bucăți și friptă în cratiță până își lasă bine untura. M. S.

**eréplă** (pl. ~ple), s. f. Gghiabul de lângă puț pt. adăpatul vitelor. C. P., în Micașasa, Coșșa-Mc. (j. Târn.-Mr).

**eribíturi**, s. a. pl. *Chibrituri*. I. D.

**erieă** : *cred-că*. D. S. 1. (Cf. *cre-că* în Năsăud. S. Pop).

**erie-na!** Interj. pt. alungatul caprelor. D. E.

**erihíne** (*prune ~*) ; un soi de prune mici și verzi. A. Șiara (Sibiu și jur).

**erincínit** (*incrinçinit*), adj. Amăriu (d. p. málaiul devine ~ în hambar unde încălzit se strică și se face amăriu). F. G.

**eríță**, s. f. Am(ă)nar, peniță. P. T. (Cf. *beat ~*. C. P. în Turda).

**erívină**, s. f. Pământ humos. F. G.

adj. Omătul e ~hós, ~nít atunci când începe a se topi la soare în mod neuniform, rămânând asperități la suprafață (sau cu mici spărturi goale înlăuntru). C. I.

**erompău**, s. a. Instrument pentru săpat pământ. F. G.

**erucile**, s. f. pl. Șalele (spatele): *mă dor ~* = spatele, sau șira spinării. B. I.

**erueitură**, s. f. « *Mirătură* » (: *ce ~ de animal* ! = monstruozitate de animal, *să te crucești când îl vezi*). C. V. 2. și C. P.

**eruji**, s. Vezi : laji.

**erupe**, s. pl. Grâu fiert cu miere (la Bobotează). — M. I. (Nășaud).

**eucă**, s. f. *A făcut el cu căea* lui = cu capul lui. C. V. 2.

**eucubăciu**, s. m. Curcubeu. În descântecul copiilor după scaldă :

*Cucubeci beci,*

*Scoate-mi apa din ureci ! ... C. I.*

(În alte părți *melc*. S. Pop).

**eujică**, s. f. Lemn pentru tors. D. E.

**eulaș**, s. m. (adj.). Cal de culoare galbenă-aurie. B. S.

**euliș**, s. Mâncare preparată din bucăți de pâine cu sare peste care se toarnă apă. P. T.

**eulnică** (*colnică*) (a se), (prez. I ~eșe), vb. refl. IV. A se trândăvi, stând cu burta la soare : *nu te mai ~ și hai să dăm zor ca să terminăm ... !* Sin. *a se cocăli* la căldură, în culcuș. C. P., C. R.

**eum-nu**, adv. Da. C. P.

**eumuițau**, s. Lucru : *e gata ~țau*. C. G.

**cumpărfele**, s. f. pl. Colindețe (: colaci, covrigi, etc.) ce se dau de pomană, între rude sau vecini la Crăciun, Paști, Rusale (Moși). C. P.

**cumpărșit** (pl. ~șituri), s. a. Dare de pomană, *a pleca cu ~șitul* = să împartă *cumpărfele*. C. P.

**cunchi** (a se), vb. refl. IV. (A se repezi). *S'au ~chit lupii la oi*, s'au *detornit*. C. G.

**cunună**, s. f. Un lemn lung de-a-lungul streșinii, în care se face cuib pentru corni. B. G. 1.

**cupă**, s. f. Măsură de 15 litri. C. V. 2.

**cuptori** (prez. I ~rêse) vb. trans. IV. A detracta pe cineva, a dușmăni în ascuns, deși în față ți se arată amabil : *în față îți vorbește, dar în dos te ~rêște*. C. R.

**curătura**, s. f. Necurătenia vacii, *ciuruiala*, plodul ( ~túra vacii se îngroapă ) ; termen injurios ce și-l adresează femeile la ceartă. C. I.

**curecă**, s. f. Veston de lână. R. I. 1.

**cureubătă**, s. f. Cap. P. T.

**curi** ! vb. Imperat. Aleargă ! Du-te ! Fugi ! G. M.

**curicherie**, s. f. Vărzărie. (Vezi : bulgarie). S. G.

**curn**, s. Crampeiu de lemn. C. R.

**cuşcă**, s. f. Obiect de forma limbului, în care se bate porumbul în lipsă de mașină. C. C.

**cuşchirieos**, adj. (D. om) cu înclinări sensuale. C. G.

**cuşlă**, s. f. Casă prăpădită, colibă. Femeia cotruță *se plimbă din ~ în ~* = din loc în loc, din casă în casă, petrecându-și vremea fără rost. C. P. (Cf. și *câslă*, Rucăr-Muscel).

**cușlui**, vb. trans. IV. A cerceta, a căuta cu de-a-mănuntul în sensul de a-și însuși și a mânca ceea ce a găsit : *câinele a ~luit tot în odaie*. D. S. 1.

**custură**, vb. trans. I. A-l bate, a-l snopi pe cineva. C. G.

**cuțuvreă** { s. f. Cățea ce latră fără înce-  
**cuțuvrice** { tare ; (femeie depravată).  
C. P.

## D

**da**, vb. I. A da cu tăciuni pe la nas (*parcă i-a fi dat cu ~*) d. cineva care s'a supărat brusc și fără motiv ; a ajuns de-i dai din mână, d. cel care a ajuns rău, un cerșetor ; a nu da ochi în gene, a nu dormi ; a se mai da peste cap, a mai aștepta încă... , a mai răbda. C. R. ; a se da cap peste cap,

- a recurge la toate mijloacele întru împlinirea unicului gând. C. P. ; **a da prin băț**, a fi obraznic, îndrăzneț dar și urît. I. Chetrești, Vaslui.
- da balazăt** (*dăbdălăzăt*), adj. (D. un om) neîngrijit la îmbrăcăminte : *păcat că-i chipeș, dar umblă ~zăt*. (Sin. *lăbărțat*). Ș. V.
- dac**, s. a. Haizaș, acoperiș. M. B.
- dacă-nu**, adv. Da. (Cf. *cum-nu*). C. P.
- dădățel**, s. Vezi : deoletă.
- dăhulăt**, adj. (D. un om) îmbrăcat în haine lungi și neîncheiate, neîncins. F. G. și C. P.
- dăibôj**, adv. A da (a face) un lucru pe ~ = de geaba, pe veresie, pe nimica toată. C. P.
- dăibojeală**, s. f. Gratuitate, concesiune la excus. C. P.
- dăjduț**, adj. Neglijent. C. R.
- dălavale** (*dă ~*), adv. Mai la vale de cineva, de ceva (cf. opusul : *dă-dânsus, dă-dălămal*, d. p. *lacul de ~*). C. P.
- dălbînă**, s. f. Locul unde se strânge mai multă apă în râu. Almaș-Arad.
- dălnăi** (a se), vb. refl. IV. A se da cineva în leagăn (în *fâțică*). F. G.
- dămbăc**, s. Un dămb mai mic : *cum am ridicat ~băcul mi-a și sărit un iepure dela picior*. Ș. V.
- dămbușor**, s. a. Ridicătură de pământ mai mică ca un *dămbac*. Ș. V.
- dăndă**, s. f. *A se da la ~*, a se apuca de băutură și de vorbărie îndelungă ; *a avea ~ rea*, a-i sta un vițiu în caracter, în obicei ; *am ~ cu el*, am lucru mult de descurcat ; *are ~ până s'o găti*, găteala presupune mult timp din cauza încetinelii și a migălelii. (Tot așa *dangană și danjă*). C. P.
- dândălea** (*dandastea*) : *d'alde-d'alea, d'al-de-d'astea* : *~ îmi faci tu când rămâi singur acasă !* C. P.
- dăndăni**, vb. intrans. IV. *A dondăni*. F. G.
- dăndist**, s. m. *Dentist*. C. P.
- danganăle**, s. f. pl. *Zdrancanale*, lucruri care atârnă de ceva ; testicule (de copil). C. P.
- dăplăie**, (și *dipleie, ghipleie*). Vezi : *dia-plauă* s. a. pl. Hăturile cailor. C. I. 1.
- dără**, s. f. Chestie, pregătire, afacere. C. V. 2.
- dărăgăneală** (*îndărăgăneală*), s. f. (adv.). Cu *~neula* = cu îndărătnicie, încetineală, amânare a unei chestiuni. C. P.
- dărúp**, s. a. Bucată mare de turtă sau de mămăligă. F. G. (Cf. *dărab(d)*).
- daravări**, s. m. pl. Cărauși de lemne. M. G.
- daravělă**, s. f. « Treabă », organul genital viril. C. P.
- dărdă**, s. f. Termen de batjocură pt. femeia scurtă și grasă. C. P.
- dărdolă**, s. f. Căruță veche și hodorogită. R. I.
- dărg**, s. m. Ciomag. C. I. 1.
- dărjă**, s. f. Băț lung pt. sprijinit la mers pe munte sau la trecerea pe o punte îngustă (și mult ridicată deasupra apei). Ș. V.
- dărjănă**, s. f. Cf. mai sus : *dărjă*.
- dărleu**, s. m. Termen de batjocură pt. cel ce *umblă fără căpătău*, « pierde-vară ». C. P.
- dărle** (*dărloi*), s. În jocul copilăresc de cuvinte :  
*Hai d'a dărle dărle*  
*Să mărită cărna...*  
*Hai dărloi dărloi*  
*Ne 'nsurăm și noi... — C. P.*  
 Cf. *codărle* (coadă).
- dărmol**, s. a. Ciur. P. T.
- dărsi** (a se), vb. refl. IV. A se deda, a se obișnui, a canoni pe cineva făcându-l să suporte toate greutatea. F. G.
- Dășova**, s. Nume fictiv de loc : *Hei, am plecat la ~*, (răspunde cel care a fost întrebat asupra plecării, nevoind s'o destăinuiască). C. P.
- davaleă**, s. f. *Daravělă* (și *daravea, davareă*), bucluc, necaz. C. P.

**dăvâncătūră**, s. f. Boltitură, scobitură sferoidală și adâncă în pământ. C. P. (Cf. *dovâncătură*. Codin, O s. c.).

**dăzgurzî** (a se), vb. refl. IV. *Se ~gurdă* tortul de cânepă, care e pus să se coacă într'un vas cu leșie de cenușă. N. Roșu, Ramna-Caraș.

**deăl**, s. a. Pământ arabil. (Nu se zice : *mă duc la câmp să lucrez*, ci : *mă duc la deal*). N. I.

**dēcă**, s. f. Pătură de învelit : *să iau dēca să nu vă zăhăiască*. D. M.

**de-că** = *de cumva* : ~ nu s'or învoi, ~ n'or vrea să vină. C. I.

**Decămbri**, s. m. *Decembrie*. S. G.

**dehāmă** (pronț. *dăhāmă*) (a se), vb. refl. IV. (D. haine) a se prăpădi (să nu se mai fiină bucată de bucată), a se sdrențui C. P.

**dehăulă** (deslăulă) (a se), vb. refl. IV. A se desbrăca de hainele vechi și rupte. F. G.

**dehobî** (*deshobî*) (a se), vb. refl. IV. A se deșcla, a se desprinde oasele din încheieturi : *n'am ~bît de atâta cale cu traista asta*. G. M.

**deocăle**, adv. Deodată. S. M.

**deolētă**, s. f. Floare, dădățel. C. V. 2.

**deregi**, s. (Grindă sprijinită pe ~), trunchiu de lemn. Bihor.

**derveleală**, s. f. (?) *Haină de ~* = « purtăreață » (pt. lucru, prăpădit prin întrebuințare la orice). C. P.

**desbleu** (pronț. *dezbleu*) (a se), (prez. I ~esc), vb. refl. IV. A se desbrăca de tot de haine, a se despreneni. C. P. Vezi : și : *dizblehuet*.

**descebălu** (a se), vb. refl. IV. A se descurca dintr'o afacere, a se deștepta dintr'un vag, a i se lămuri o chestiune. C. P.

**deschiolă** (pronț. *dăschiolă* și *dăsh'iolă*) (a se), (prez. ~lěz) vb. refl. și trans. I. A se desprinde carnea fiartă de pe oase, a (se) desface oasele din încheieturi :

*Sapa-i grea și coada groasă*

*M'a deschiolat la oase...* C. P.

**descrelă** (a se), vb. refl. I. A se desface (în foi), a se lepăda de ceva : *lutul se ~lează de pe perete*, se cojește : ~lăt *de lege*, renegat, om de nimic. G. I.

**deset**, s. a. Desiș de pădure (pădure deasă). (« Cătur » îns. un fag subțire și lung în « deset »). Vad-Maramureș. **desetina**, s. f. Porțiunea de pământ de 60 prăjini. N. I.

**deslgea**, s. f. Greblă. G.

**desmirdăt**, adj. Vioiu : *fii mai ~!* C. R. **detorni** (a se), vb. refl. IV. A se năpusti lupii. (Vezi : *cunchi*). C. G. (N. B. Cf. *dotărni*, în Vâlcea).

**devremiór**, adv. Mai de timpuriu. Ș. V.

**diaplăuă**, s. f. pl. *Dăpleie*. (Vezi mai sus : *dăplée*). D. V.

**dîba** : *a merge d'a ~* = a merge încet și cam pe furiș : *dîba, dîba... până a ajuns la ușă...* Sin. *păș! păș!* C. P. Cf. *dibui* (și mai jos : *tipa-tipa!*).

**didimóc**, s. m. (adj.). Termen de batjocură pentru un om scund, gros și cam nătăflet. C. P.

**diēcă**, adv. *Adică*. S. M.

**dignî** (pronț. *dg'ignî*) (a se), vb. refl. IV. A se ghionti, a da ghes. C. I.

**dilniel**, vb. trans. IV. A lucra ceva pe îndelete și cu dibăcie, a mogoși cu meșteșug un lucru. C. P.

**dîma**, s. Nume (fictiv) d. un om luat exemplar-tip pentru cel mai dibaciu și mai iscusit meșteșugar : *lucru făcut ca de ~ rudaru'*, sau numai lucru ca de ~. (Cf. «...a trimes în sat să caute pe Dima lăutarul». Brătescu-Voin., Călăt. îi șade bine cu dr.). C. P.

**dincioară**, interog. : *Din-ce-oară?* (pt. *oare din ce?*) C. I.

**dîndăvânt**, locuț. : *a-l lua pe cineva ~* = a-l prinde frigurile, care se alungă cu *descântecul de ~*. C. P.

**din-de-soare**, locuț. pop. Dureri de cap (provenite din insolăție) — care se



- manifestă odată cu « *răsdrita* » soarelui, și dispar spre amiazi. C. I.
- dirăci-bașa**, s. m. Șeful cherestrelui de transport pe corăbii. M. G.
- dișănt**, adj. (adv.). Curios, mirat : *tare mi-a fost ~ când am auzit suduind de mamă!* Ș. V.
- disetină**, s. f. Vezi : desetină.
- distôrs**, vb. (part. vb. *distoarge*). (D. paguba) *întoarsă* înapoi (la jocurile de noroc, d. p. la popici : *dupăce ne-am întovărășit*, ne-am *~tôrs toată paguba*). Ș. V.
- dizblehuët**, adj. Desmățat, deschiat la haine (cu pieptul gol). B. N. Vezi : desbleuit.
- doăb(d')ilă**, s. adj. D. o femeie mare și proastă. C. V. 2.
- Doămne-moré!** Interj. Vezi, Doamne! C. G.
- dobă**, s. f. Femeie, copil astut. C. V. 2.
- dobân** } adj. Posac, închis la fire, po-  
**dobănós** } somorît, « *dugos* », ursuz. C. P.
- dobôs**, adj. ? [Nu dă sensul]. M. G.
- docodăt(ă)**, adv. Deocamdată. C. P.
- dodonêle**, s. f. pl. Obiecte mici și rotunjore. C. P.
- dogît**, adj. (Fig.). Stricat la minte. (N. B. *îi lipsește o doagă, e scrintit la cap, « țicnit »*. C. P.). C. V. 2.
- doicamfiră**, s. f. Grangur. P.
- deinúș**, s. *Dăinuș*, leagăn. F. G.
- doldoș**, adj. (adv.). Încărcat, plin și îndesat, *doldora*. C. P.
- dolêț** (pl. *~lêțuri*), s. a. Țol de lână pentru acoperit. P. (Arad).
- domăni**, vb. intrans. IV. (prez. *~esc*). A șopăcăi, a vorbi încet (gură 'n gură) mai ales pe întunec. C. P.
- domuării**, s. f. pl. Boierime, orașenime. C. P. (Cluj).
- domnie**, s. f. (Fig.). Boală, zăcere. C. V. 2.
- domnós**, adj. Gingaș la mâncare, scump la vorbă dar cam leneș la lucru, « *sumeț* ». M. C.
- doni**. Vezi : boghi.
- dopăci**, vb. trans. IV. A tivi. (Trans.). Vezi și : *dupăci*.
- doplosi** (a se), vb. refl. IV. A se mai cizela, a se mai ușura : *s'a mai ~sit coada săpii că mă freca la palme*. F. G.
- dorobéte**, s. m. Băț scurt și gros. C. P. ; (fig.) copil scurt și foarte gras. F. G.
- dor-de-gură** (și *dor-de-dinți* ca și *dor-de-picioare*), s. Boală (de gură) la vitele mari. care nu mai pot mânca. C. P.
- dorúm(u)** : *i-a zis ~*, d. cineva care, întors dintr'o călătorie, pare supărat. C. R.
- dósnic**, adj. (D. om) tăcut, uricios, mănios. C. V. 2.
- Dospina**, s. f. Moartea, cimitirul : *duce-te-aș, maică la ~!* (spune mama unui copil răutăcios). C. R.
- dovălni**, vb. intrans. IV. A cădea doborât de foame :
- Nu știu mieii i-a pierdut  
Ori foamea l-a dovălnit  
Că e negru și cernit...*
- Codin, Dragoslavele, pag. 247.
- drăcilă**, s. f. Un fel de spini care în alte părți (j. Fălcui) se numește *catină*. G. T.
- drăgălică** (a se), vb. refl. I. A sta atârnat undeva cumpănindu-se ; a se cocoța scărciumându-și picioarele în toate părțile ; *a sta ~căt*, cu mâinile agățate de ceva, spânzurând corpul ce amenință să cadă. C. P.
- drăgúș la căuș**. D. acela care din aroganță a ajuns la umilință : *asa-i că mi-ai venit ~?* Ș. V.
- drăiba**, s. m. Dracu. C. P. Contamin. : *dracu + naiba*.
- drâmoxa**, s. Nume de arbore cu frunza lată ; n. pr. deal (arat și) acoperit cu mărăcini ; pădure în Fierbinți-Vlașca ; părau și sat în Suceava. M. I. (Năsăud).
- drântu**, s. m. (Eufem.). Dracu, *Al-cu-coarne, Al-din-râpă, Al-lui, Al-railor*, ș. a. C. P.

**drége**, vb. trans. III. A prăji bucatele cu untură : *varză dresă* ; a se întrâma : *vaca s'a mai dres* ; (d. o fată) a se rotunzi, a se împlini la față ; *a se ~ pe față*, a da cu dresuri, cu pomadă pt. tenul feței. C. P.

**dréucă** (pl. *dréuci*), s. f. Lemnul dela căruță de care se leagă ștreangurile hamurilor. M. N.

**droUMBĂN**, s. Instrument de țesălat, pieptănat și scărmanat. G. Ciurea, Moeciul d. s. (Brașov).

**drob(Ț)inăriu** (pl. ~nări), s. Loitrele coșului căruții. C. Z.

**drod**, s. a. Sârmă. (N. B. ung. *drot*). B. S. 1.

**droji**, vb. intrans. IV. A vorbi verzi și uscate (în stare de supărare), a cicăli : *nu mai ~ atâta că mi-ai « împuiat » în cap !* C. P.

**druCĂL** (drugăli), vb. (in)trans. IV. « A îndruga » verzi și uscate, a vorbi mult. (N. B. cf. *a înșira moș pe groș*. C. P). D. E.

**drușor**, s. *Coromâslă*, drug de lemn încovoiat cu care se aduce apă. R. I.

**drŭgă**, s. f. Termen de ocară ce se dă femeilor și fetelor tinere cu ținuta neîngrijită, care aleargă mult și fără rost : *~ de femeie*. Ș V.

**drugăneățu**, s. t. Fus mare pentru tors lână (drugă). C. P.

**druț**, s. Vezi la : *râșcă*.

**dublétie**, s. m. Dovleac. D. V. (N. B. *dublețe* = dovleac pt. porc. Feleac-Cluj).

**duchiân**, s. Prăvălie. B. S. (N. B. Cf. *du-gheană*).

**duciunâl**, s. a. *Decimal* (balanța ~). C. P.

**duceceală**, s. f. Necaz, supărare : *mânca-te-ar ~ !* C. G. (Cf. « *ducuit* » prăpădit, amărit, păcătos ». S. Pop, Năsăud).

**duďănă**, s. f. (Fig.). Femeie înaltă, *copărcie*. C. P.

**duďuleân**, s. adj. Bețivan mare (cel care duce țuică la *Duduleni* (câmp după o mahala a Craiovei). F. G.

**duflaș**, s. adj. Cel ce voiește să ia *dublu* din ceva. C. V. 2.

**dugavor**, s. a. Act de vânzare. M. G.

**dugeână**, s. f. Femeie destrăbălată. D. E.

**dul**, s. a. Partea tare din ugerul vacii (sau din mamelele fetelor). F. G.

**dulăpi**, s. m. pl. (~ *stejar*). « *Dulăpii moldovenești* » numiți și « *Galați* » se întrebuițau la schele, fiind groși și fără *cioturi*. M. G.

**duleulêț**, adj. *Măr ~*, cu fructul dulce. C. P. (Șerbănești-Muscel).

**dúldea**, (s. f.) *A se da ~ pe picioare*, a (se) scărciuni (pe un) copil pe picioarele dădacului, *luicănindu-l*, dându-l huța. C. P.

**dŭler**, s. adj. (Fată) nesimțită, *un ~ de față*, grasă, « butucănoasă », « cioplită cu *barda* » (care nu se pricepe nici să facă o mămăligă). C. P.

**dŭlie** (pl. *dŭli*), s. f. Refec gros (la cămașă), dungă (la pantaloni), troian de pământ nu prea înalt. C. P.

**duľugeăua** (s. f.) adv. *A o lua cu ~* = cu încetul (și în mod rațional). C. P. (Cf. *dulungeacu*, *dulugeacu*. Codin, O s. c.).

**dulŭgi**, s. f. plur. (Sens peiorativ) picioare lungi și goale : *ce umbli cu ~lŭgili goale ?* C. P. Cf. mai jos : *durligi*.

**dumăc**, adj. (D. om) zăpăcit, aiurit. R. Stanciu, Sturdila-Brăila.

**dupăceăla**, s. f. Vezi : *dupăci*.

**dupăci** } vb. trans. IV. A peteci (o  
(*dopăci*) } haină). (Mld.).

**dupăcit**, adj. Bătut bine, lovit (subst.) ; costură cu dungă. C. V. 2.

**dupėiu**, s. a. Formă de împletitură a coadelor femeiești, (șuvița de păr e dusă pe subt urechi, apoi întoarsă și împletită în coadă). În chiuitura :

*Și-a mea drăguță vine,*

*Împletită cu dupeiu*

*Cu coada toată cărceiu*. — Runcu-Salvei (j. Năsăud).

**dūră**, s. f. Roată cu *spăgmă*. C. V. 2.  
**durătūră** (pl. ~tūri), s. f. Așchii («ta-  
 lași») din *făquit* (gilău). C. I.  
**durghineăță**, s. f. Scândură de mărime  
 potrivită. Ș. V.  
**durigă**, s. f. Mosor cu ață de cusut.  
 C. I. 1.  
**durlīgi**, s. f. pl. Picioare goale (dela ge-  
 nunchiu în jos): *ce umbli numai în ~*,  
*că răcești!* Ș. V. — Vezi: **dulīgi**.  
**durmeacă**, vb. trans. I. A *adulmeca*. C. V. 2.  
**durûș**, s. Dealul pe care se dau copiii cu  
 săniuța, *săniuș*. Ș. V.  
**dușec**, s. Saltea de paie. G.  
**du-te-vino** (pronț. ~yno), locuț. adv.:  
 calea-valea, treacă-meargă (turul pan-  
 talonilor, în mers, fac ~). C. P.

## E

**ereehi** (a se), vb. refl. IV. A se juca fără  
 nicio grijă. F. G.  
**erêchiu**, s. Predispoziția copiilor pentru  
 joacă: *nu știu ce v'a gdsit de dete ~'n*  
*voi!* F. G.  
**esundă**, vb. trans. I. A copleși, a revărsa,  
 a *năcubi*. C. I.  
**êteită!** (*eti!* și *iôiti!*). Ia-te-uită! (*Ia-*  
*uite!*). C. P.

## F

**făcă**, s. f. *Ciutură*. (Un obiect de lemn  
 cu 2—4 craci, în formă de cruce la  
 capăt, cu care se făcăie fasolea fiartă).  
 F. G.  
**făcalău**, s. Mustuitor. P. T.  
**făcăluit**, adj. (D. un aliment) sfărâmat  
 prin fierbere, d. p. carne, fasole ~luită.  
 D. S. 1.  
**face poală** (a ~): a tivi (numai la partea  
 de jos a unei rochii). (Trans.).  
**făclie**, s. f. (Fig.). Fată frumoasă. C. V. 2.  
**făli**, s. pl. Pliuri. Ard.-Ban.  
**fălieri**, s. m. pl. Stâlpi de piatră subt  
 gang. B. G. 1. — Cf. *faleri* (de lemn)  
 în alte părți. S. Pop.

**falcău**, s. (adj.). (D. un om) hrăpăreț,  
 care ar mânca toată lumea. C. I.  
**falcealăcări**, s. a. pl. Lucruri false, «de  
 spumă», fără trăinicie. C. P.  
**fălț** (*făls*) (pl. *fălțuri*), s. a. Un fel de  
 clește de cismărie, lat în gura prevă-  
 zută cu zimți pt. trasul pielei pe cala-  
 pod. C. P.

**făltăne** } s. pl. *Pliuri*. Bistrița-Someș.  
 (faltne) }

**fânăriu**, s. m. Fânul pus între patru stâlpi  
 cu acoperiș «îmblător». B. G. 1.  
**farafastîchieri**, s. a. pl. Ornamente stră-  
 lucitoare, mărunte și fără vreo valoare  
 reală (d. p. *casă cu ~*); (mofturi, gri-  
 mase). C. P.  
**fârângiu**, s. m. Brutar. G.  
**fârîit**, adj. Nemernic, bătut de necazuri,  
*ducucit*. C. G.  
**fărg** (pl. ~guri), s. a. Curcubătă cu  
 coada scurtă, al cărei corp bombat e  
 mai desvoltat. (Se întreb. de ciobani  
 la măsurarea laptelui). M. N.  
**fărbăzie**, s. f. Obrăznicie, *neobrazare*  
 (*fără obraz*). L. V.  
**fărțotină**, s. f. (Poreclă) — femeie de ni-  
 mic, neînsemnată (mică și) de nebagat  
 în seamă. C. P.  
**fășni**, vb. trans. IV. A fura, a șterpeli.  
 C. G.

**fasole**, s. f. (Fig.). Față palidă; contra-  
 zicere. C. V. 2.

**făstai-vintei!** Se zice despre turul pan-  
 talonilor largi, care se schimbă alter-  
 nând când pe un picior, când pe altul.  
 (Cf. mai sus: *du-te-vino!*). C. P.  
 — Din: *lost-ai și vînt-ai* (*venit-ai*).

**fată**, s. f. Peteală. P. T.

**făța-cucoanei**, *ață ~* = de culoare roză.  
 D. M.

**fătătău**, s. Se zice unei fete bătrâne.  
 F. G.

**fățiciune**, s. f. (Desmierdător pentru o)  
 vișea mică și frumoasă. (P. ext. (fată)  
 neastâmpărată). C. P.

fleștî (a se), vb. refl. IV. (D. flori, frunze). A începe să se vestejească, să se moaie, a-și pierde puterea. C. P. felpinz, s. (a.) « *Arvon* » (arvună). C. V. felșer, s. a. Agent sanitar. P. T.

ferehezău, s. a. (Un pui de) bătaie : *i-am tras un ~ să mă țină minte*. Ș. V.

ferire, vb. Infin. lung dela a feri : o, Doamne, în ziua aceasta fără de păcat a ne ~ noi ! C. G.

feștelî (a se), vb. refl. IV. A se trece, a îmbătrâni (d. femei, oameni). F. G. ; a se face de răs cu ceva : *a cam ~lit-o la examen*. C. P.

fieătări, s. m. pl. Cârnați de ficat. M. I. (Gorj).

fiēr, s. Farfurie. H. V.

fiertură (pronș. h'iertură), s. f. (Numai în sensul de) *ciorbă de carne*. C. P.

fighéu (fig'eu), s. a. R. I. 1. (Cf. *feg'heu*, *fegeu*, *fedeu*. B. G. 1.).

fijloänge, s. f. pl. Perdele. B. S. 1.

filipēști. Vezi : h'ilipēști.

fingie	} s. f. Ceașcă pentru lapte sau cafea. B. G. 1, R. I. 1, M. M., C. I. 1.
fingiuță	
finjje	
finjjeie	
finzăie	

firēnguri } s. a. pl. Perdele de fereastră.  
firhānguri } F. G.

fitānță, s. f. Chitanță. F. G.

fițărăie, s. f. pl. *A face ~* = grimase, mișcări necontrolate, contorsiuni musculare, mofturi ale celui afectat. C. P.

fizuele, s. f. pl. Șireturi de ghetete. C. I. 1.

flăg, s. a. Steag. D. M.

flășcău (plășcă'u), s. m. (Eufem.). Flăcău. C. P. — Cf. mai jos : pūșcălău.

flatăție, s. f. Laudă de sine, « fălăluială », etalare, — *a-și face ~* = a se afișa. C. P.

flăcēuri, s. a. pl. Măruntaiele din pânțec : *a băut zīnars și s'a ars la ~*. C. I.

flăcānță, s. f. Femeie demoralizată. F. G.

flecărdăi, s. pl. Intestine de animal (aruncate). D. E.

flecăței, s. m. pl. Bucăți (« tololoți ») de aluat ce se pun în borșul cu fasole. D. S. 1.

flēce. Vezi : flecuî.

flecuî, vb. intrans. IV. A ninge pe vreme noroioasă. (Omătul apătoșit se chiamă *flece*). C. I.

flencănî, vb. intrans. IV. O mână ruptă *flencâne*, adecă atărnă (și se leagănă) ; F. G. (N. B. și a vorbi fără rost din *fleancă*). C. P.).

flēneiu, s. a. (Bucată mică de) lemn noduros și strâmb, *clenciu*. C. V. 2.

flentie (pl. ~licuri), s. a. Bucată mică (scurtă) din ceva, d. p. ață, sfoară, curea, ș. a. ; haină scurtă ce nu cuprinde îndeajuns : *ilic*, fotă, iie etc. ; (petec mic de pământ). C. P. și F. G.

fleoăreă, s. f. Gură rea, vorbă rea ce iese din gură. Ș. V. ; udat de ploaie *lioarcă-flioărcă*. C. P.

fleoășeă, s. f. Lapoviță, (fig. palmă). C. P.

florcăi, vb. intrans. IV. A smorcăi apa în încălțăminte, în timpul mersului. C. P.

flēșcăriță	} s. f. Sin. <i>fleșcărie</i> (D.A.) ; m'a udat ploaia de m'a fdcuf (fleășcăriță) ~ = udat până la piele. C. P.
(fleășcăriță)	

flēșturit, adj. Murdărit de noroi. C. V. 2.

flēndere, s. f. pl. Haine de pânză (care pot fi spălate). V. Literat, Luța-Făgăraș.

flinder, s. m. Vagabond. C. V. 2.

floândăr (pl. ~dări), s. m. Bucăți rare, ici și colo (fragmente din ceva) : *ciorba e numai un ~* = fără bucăți, rară ; iarba (mâncată de vite) *a rămas numai un ~*, *un ~ ici, altu colo*. C. P.

floândără, s. f. Muiere slabă, nespălată. C. E.

floășeă, s. f. (În glumă) — palmă dată cuiva. C. P.

flōstorit, adj. Paradosit [?] pavat : *ocol ~ cu piatră ori cu bg'iași*. B. G. 1.

- fluierúg**, s. Adâncitură care coboară de pe, un deal. B. E.
- flușcăi(u)**, s. a. Mică cantitate din ceva, (pospăială): *un ~ de zăpadă, ~ de ploaie* (adecă puțin și din repezeală); aperitiv, gustărică: *mâncarea noastră fu numai un ~*. C. P.
- fluștúe** (pl. *~túcuri*), s. a. Puțină mâncare (N. B. aperitiv). F. G. și C. P.
- flușturútie** (f. *~că*), adj. Hapsân, mizantrop, *care vorbește din țoi în Paști*. F. G.
- flútur**, s. (adj.). (Fig.). Ușuratic, fără răspundere de lucruri. C. V. 2.
- foănță**, s. f. Haină femeiască mult uzată (cf. mai jos: *hanță*). B. N.
- foe-nevóie**, locuș, adv. Indică insistență: *~ să mă vadă = nu și nu...*; (dorință ce trebuie împlinită cu orice preț). C. P.
- focoáse**, s. f. Chibrituri. M. I. (Brad).
- focoréle** (f. *focuréle*), s. f. pl. Chibrituri. M. I. (Ciuperceni-Gorj) și G. M.
- focșereâneă**, s. f. Un danț țărănesc. C. P.
- fóđori**, s. m. pl. « Râuri » — (florile) — ce sunt cusuți la marginile mâncărilor dela iile țărănești. C. P.
- fóđirlică**, s. f. Un joc de noroc. M. S.
- fogat**, s. Pereche de boi. C. V.
- fohoáie**, s. f. Scorțisoare. C. V.
- fóitoie**, s. f. Îndesare (N. B. înțesare), — umplut « cu vârf și îndesat ». N. O.
- fóitoi** vb. trans. IV. A bătuci, a îndesa N. O.
- foloștină**, s. f. Foaie mare (de varză sau de altceva) fiartă. C. P.
- foltân**, s. Grup de copaci tineri. B. N.
- fordulău**, s. a. Parte de hotar. C. V.
- fórf-roată**, s. f. (*Roată ~*) ce se învârtește foarte repede. (În legenda Sf. Marii, o broască, ca să mângâie pe Sfânta pentru pierderea Fiului ei, spune: *D'apoi eu am avut zece copii și a venit o roată ~ și i-a omorât pe toți odată...*). C. I.
- fórmă**, s. f. Chip, fel: *încercat-am fel și ~*; *l-a bătut într'o ~ ca aceea* = peste măsură. C. I.
- formăță**, s. f. În expres.: *nu-i ~ de vac bune!* C. I.
- fóstănă** (*foástănă*) (pl. *~ne*), s. f. Scândură groasă (lemn pătrat) pe care se podește. C. P. (Târnave).
- fotochín** } s. a. Gaz lampant. (N. B. și  
**fotogín** } *fotovin*, Cluj). B. S. 1.
- frăneu-pópii**. În expres.: *caută ~*, d. cineva când e gata să moară. F. G.
- fránjuri**, s. pl. Vezi la: *roíturi*.
- frântúřile**, s. f. pl. Nume de danț popular. C. P.
- frealău**, s. m. (Poreclă pt. cel) mândru, fălos, arogant. D. E.
- Fremvoár** (*Frimvoar*, *Fremvuvar*), s. m. Februarie (cf. *Ionuar*). C. P.
- frieħinî** (a se), vb. refl. și trans.). IV. A (se) freca bine (un corp de altul), a freca bine și iute (spălând ceva): *ce te ~ toată ziua cu săpun?* F. G., C. P. (și a umbla fără rost prin casă).
- fript**, adj. Slab îmbrăcat. (N. B. *~ de necaz*, amărît la extrem. C. P.). C. V. 2.
- frunza inului**. Vezi: *bate ~*.
- frúșcă**, s. f. Fetiță isteță, « sprintărară ». C. V. 2. (Cf. *frișcă*, id. D. A.)
- fugălu**, vb. trans. IV. A șlefui, a trage la rindea o scândură pentru a o potrivi undeva: *scândurile se ~luése pe margini ca să se păsăluiască laolaltă*. B. G. 1.
- fúg-bane**, s. Strungul cu care se îndreaptă scândurile. B. G. 1.
- fúg-hobel**, s. Gilău mare (lung) de îndreptat scânduri. B. G. 1.
- fuiáș** (f. *~șă*), adj. Furios, fiores, îndrăcit: *tauru-i ~șă lighioand!* (Târn.-Mc.).
- fumegănte**, s. f. pl. Țigări. M. I. (Șinca-Veche).
- funógiu** (*funój*) (†), s. m. Primar. C. P. Mediaș, Târn.-Mr.
- furehităie** (sg. *furehitău*), s. a. pl. Drugii sau furcile de lemn ce se adaugă la cele două capete ale căruței (ca două brațe ridicate), pentru ca mărindu-i

spațiul să încarce cât (mai multe și) mai lungi lemne. C. P.  
**fureciu**, s. m. (Fig.). Om mare « negreblat » (N. B. *nepieptănat*). C. V. 2.  
**furdoănă**, s. f. « Sfleder ». C. V.  
**fûscă** (pl. *fûște*), s. f. Ceapă de sămânță (care are foaia tare) și crește înaltă. C. P.  
**fuscălu** (*făscălu*), s. (adj.). Fată înaltă și subțire, *dudană*: a *crescut* ~ *înalt*. C. P.  
**fustăreăță**, s. f. (adj.). Termen de batjocură pentru *cele care poartă fustă*. C. P.  
**fustee**, s. a. pl. Bețele dela cerdac sau gard geluite sau date la strung. Sin. *ostref*. Ș. V.

## G

**gădini**, s. f. pl. (Fig.). Picioare. S. G.  
**găf**, s. Suflet: îi ieși *găfu(l)* alergând. F. G.  
**găgău**, s. Măncare făcută din mămăligă rece fărâmițită și prăjită în unsoare. C. P. (Târnave).  
**găgiós**, adj. Uricios, scârbos (d. un câine: *ce ~ este, stă tot pe prispă!*). C. R.  
**găiôr**, s. Vezi: *grăor(i)*.  
**găiu**, s. m. *Cocoș* ~. (*Densușianu*, Flori alese din lit. pop.). C. I.  
**găjdeie**, s. a. pl. Lucruri mărunte: vrea-scuri, ogrinji... ș. a., care te încurcă (împiedecă) la o treabă. (Sing. *găjdeiu*, *găjdeu* nu e uzual). C. P.  
**găjgânii**, s. f. pl. (Sing. *găjganie* puțin uzual). Insecte mici: *păienjenii*, muște, furnici, goange, etc. C. P.  
**gălăuz**, s. m. Vezi: *grăori*.  
**gălotușă** (pl. ~*túși*), s. f. Motălcă, traistă plină, gâlcă, ceea ce stă umflat. C. P.  
**galiône**, s. pl. Vezi: *volice*.  
**galiseă**, s. f. Colivie. M. M.  
**găltofán**, s. m. Nătrău, năbârgheac, gușat. C. P.  
**gâmbi**, vb. trans. IV. A mânca ca un lup: *îi ~bește lupul pe toți*. M. I. (Vâlcea-Gorj).

**gândăc**, s. m. Șarpe. M. C.  
**gângur**, s. m. Mierlă; (fig.) copil, fată. C. V. 2.  
**gânță**, s. f. (sg. și pl.). Muscă rea (un fel de streche); totalitatea albinelor unui stup. F. G.  
**gânțarie**, s. f. Mulțime mare de albine. F. G.  
**găreul** (prez. ~*euiése*), vb. trans. IV. A economisi, a cumpăta (« a strânge din piele »), a face să mai rabde de foame (d. vite) dând numai câte puțin din ceva: *am ~euit vitele de fân*. C. P.; în Năsăud: a ~ = *vita vrea, stăruie* să ajungă la fân. S. Pop.  
**gărdăli**, vb. trans. IV. A lucra, a morânci, M. C.  
**gardul-răzoăiei**. D. inexistența unui lucru: *ai să capeți lucrul îndărăt din ~*. Ș. V.; (cf. «...din *gardul Oancei* ți-a da-o *împăratul*, *dacă n'oiu fi și eu pe acolo* ». *Creangă*, Har. Alb).  
**gărgâl**, vb. intrans. IV. A mișca fără încetare: *de căldură gărgăie viermii în «mitărci», în carne...* C. P.  
**gărgăriei** (prez. ~*eșe*) (a se), vb. refl. IV. A se închirci, a rămânea nedesvoltat, a se zărânci (d. animale). C. P.  
**gărgărieit**, adj. *Porc ~, mere ~cite*, ceea ce e nedesvoltat. Vezi: *gărgăriei*. C. P.  
**gărgli**, vb. intrans. IV. A lătra. C. G.  
**gărloăie**, s. f. Gărlă mică. (N. B. pt. suf. -*oale* cf. *căsoale* = casă mică. C. P.). M. S.  
**gărlul**, vb. intrans. IV. (D. porci), a guița de foame, alergând în toate părțile să caute mâncare. M. I. (Vâlcea-Gorj).  
**găță**, s. f. Termen de mângâiere pentru pisică. C. P.  
**gătejele** (găteiale), s. a. pl. Găteje, vreascuri mici, mărunte. C. P.; mâncare pregătită la stână din lapte, caș și urdă: *de flămânzi ce eram am mâncat un ceaun de ~*. Ș. V.  
**gătî!** *gă!* Interj. cu care se alungă porcii. D. P.



- gătiță**, s. f. (Poreclă pt. o) femeie cu gâtul lung și gol. C. P.
- găură-ieleună**, s. f. O gaură ce se face în plus la jugul boiler, în care se pune bățul «ciocâlțeu», așa ca partea cea mai scurtă a jugului să treacă la boul cel mai puternic și invers, spre a le echilibra puterile. F. G.
- găuroăici**, s. f. pl. Descântătoare de boli : *pentru orice boală să te duci la ~ să-ți vrăjească și te vei scula*. C. R.
- găvâli** (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) plânge, a (se) jeli, a (se) necăji, a se văita : *se ~leu după copiii morți de gândea că are să cadă în boală*. D. P.
- găvôz**, s. a. Instrument în formă de «pană» cu care se despică lemnele ; «*bota de*» ~ = maiul cu care se bate până ce are să despică lemnul. B. G. 1.
- gaz**, s. a. Lampă : *aprinde ~zul că-i sară!* (N. B. Recipientul a primit numele conținutului său). D. M. (Pererita).
- geamăr**, s. m. Geamgiu ; poreclă pentru cel cu izmene largi. C. P.
- geambășuri**, s. pl. Mișcările ce le face cineva (d. p. la gimnastică sau la panoramă) care mai de care mai schimonosite, mai diferite, *geambarale*. C. P. (Cf. *ghimbușuri*, id. Rucăr-Muscel).
- gésvă**, s. f. Ibric de cafea. G.
- ghădeli**, vb. trans. IV. A înfrunta, a mânia. C. V. 2.
- ghebir(u)**, s. a. Porție, tain. N. E.
- ghemoșă** (a se), vb. refl. I. (*Gheboșă*). *A sta ~șut* = a se ghemui («*înghețui*») la un lucru mic și migălos, a sta ascuns (înghemuit) spre a nu fi zărit de cineva. C. P.
- ghéoci**, s. Căruță de cai. P. T.
- Gheoreán**, s. m. Nume de bou ; *a nu fi ~* = a nu te manifesta nepoliticos ; *parcă ești ~* = nesățios. C. P. (Palatal. din *Viorean*).
- ghép**, s. a. Mașină. C. V.
- ghérbe**, s. f. pl. (Sg. *ghiarbă*). Trei dinți ai spetezei războiului de țesut fac o *ghearbă* ; o jurubiță are 10 ~ be. Alex. ; cf. *vi(e)arbă* (C. R.) ; *iarbă* (C. P.).
- gherestit**, adj. (Vorbă de ocară pt. cel) «prăpădit». D. E.
- gherghețu**, s. m. Vin roșu amestecat cu alb. L. N.
- gherghețag**, adj. Zăpăcit, amețit : *i-am tras câțiva pumni după cap și a început să umble ~*. Ș. V.
- ghêțuri**, s. a. pl. (sg. *ghet*). Unghiuri. P. Matei, Coronca-Mureș.
- ghezec**, s. a. Rând, alternanță ; *a păzi vitele cu ~zeul*. A. Iliescu : Dobromir, Parachioi, Beilic (j. Constanța).
- ghiăoș** (*ghedoș*), adj. Lipsit cu totul de ceva, lăsat lefter (d. p. de bani, de vite ș. a.) : *am rămas ~, nici tu vită, nici tu ban, nici tu nimic*. (Cf. și «*ghioșă*», a curăți de coajă). C. P.
- ghiăvol**, s. m. Secătură de copil, neastâmpărat ; *diavol*. C. P. și M. I. (Gorj).
- ghibăl**, s. Vezi : *țiraduri*.
- ghibán**, adj. (D. om) nesimțitor, greoiu. Ș. V.
- ghibăr!** Interj. ce imită sgomotul produs în gâtlee la înghițirea boțului de mânăcare. C. P.
- ghieoli**, vb. intrans. IV. A *vrăvui*, a avea epilepsie. C. G.
- ghiforii**. Vezi : *lua ~*.
- ghigoârțe**, s. f. pl. (Numai la pl.). Fructe mici (mere, pere, nuci) nedesvoltate, închircite și pline de noduri. C. P.
- ghilavăiu**, s. a. Sgomot mare de copii, hărmălaie ; p. ext. *chef cu multă lume*, C. P. (Cf. *gilăvae*, id. Rucăr-Muscel).
- ghimurlue** (pl. ~luee), s. a. Haină scurtă, ilic mic. C. P.
- ghinghi**, s. pl. Brăie. C. Chelbea, Boian-Cernăuți.
- ghințură** (pl. ~țuri), s. f. Umflătură, ghindură (la copiii mici) pt. vindecarea căreia copiii sunt *trași* cu unt pe sub-suori și la gât. Ș. V.
- ghionțuri**, s. a. pl. Găluci [?], sarmale. I. Cimfoeș, Galilești-Ismail.

ghip, s. a. Vezi : ghep.

ghipt, adv. « ~ aceea » = drept aceea. C.

ghîra, s. f. Murdărie, jeg, păducherniță : *sărmanul l-a mâncat ~ pân străini*. C. P.

ghirāv (f. ~rāvā), adj. Bolnav (nu prea rău), slăbit (început de boală). C. P.

ghîreș, s. (m.) (adj.). *Bureți de ~*, un soi de bureți lăptoși, mici și cenușii, care ies toamna (și se mănâncă). C. P.

ghîrîc (g'iric), s. (m.). Prag (de ușe). N. E.

ghitân (pl. ~tâni), s. m. Fochi, bastard. Ș. V.

ghiula, s. f. *De-a ~*, un joc copilăresc (la țară), similar — întrucâtva — celui zis « țurcă ». C. P.

ghiuli, vb. trans. IV. A face pe cineva să poarte mult timp *ghiula* : *l-am ~lit bine pe I.* — C. P.

ghîfûr ! vb. impert. Vino ! — Cr. L. Popa Arieșeni-Turda.

ghiuvéz (f. ~veáză), adj. Coloarea roșu-închis. C. P.

ghivergîc, s. a. Rasă de oi ~ ce se trimetea la Stambul. M. G. (Vezi : araman).

ghîzdeiu, s. a. Talpa fântânii. P. T.

giboune, s. Vasul în care curge țuica la cazan. I. D.

gingiêlc, s. f. pl. Vezi la : rioară.

gingîrlîc, adj. [?] *Cafea ~*, potrivită. M. G.

gioăblă, s. f. Cuțit, briceag rău (orice dichis stricat). C. P.

gioăvlă, s. f. Noroiu subțire. F. G.

gîorsăl, vb. trans. IV. A tăia în silă (iarba) ; a ascuți cu sgomot ceva (un firăstrău, ș. a.) cu o pilă. C. P. ; cf. gîorsî, cu același sens. F. G.

gîovlâl, vb. trans. IV. A merge cu greu prin nămol. F. G. Vezi : gioavlă.

giugeá, s. f. Cuțit rău, care nu mai taie. C. P.

giugi, s. Vezi : tălpi-stejar.

giurui (a se) (prez. gîfûrue), vb. refl. și trans. IV. A (se) prăpădi, a (se) termina

ceva fără a-i fi obținut vreun folos : *banii s'au ~ruit, laptele s'a ~ruit*, ș. a. C. P.

giuruiolă, s. f. *A da cu ~*, puțin câte puțin (din cauza avariției). C. P.

giuruîta, s. f. Sin. *giuruială* ; a umbla cu ~ = cu cărpeala, cu puținul. C. P. ; făgăduială (juruință) : *mama a cumpărat jucării copiilor ca să-și ție ~ruita*. Ș. V.

giuvargileă, s. f. Silitră pentru muniții. M. G.

givot : principal. I. N.

glagoăre (glagorie), s. f. Minte. F. G.

glăjă, s. f. Sticla lămpii. B. G. 1.

glénic, s. f. D. buruienile ce cresc prin grâu năpădindu-l (și grăul parcă e pod). C. R.

glodită, adj. D. mătură când a fost folosită prea mult și a rămas puțin din ea. Arpașu-d.j. (Făgăraș).

glogoază (pl. ~goăze), s. f. Diferite corpuri străine (gunoaie) din fasole și grâu. F. G. (Vezi și : golgoază).

glôjdăni (prez. ~nêse), vb. trans. IV. A morfoli ceva în gură, a mânca cu greu (din lipsa danturii) dând mîncarea din colț în colț. C. P.

glojderî, vb. trans. IV. Se zice atunci când oile sau caii mănâncă iarba de parcă ar scoate-o din pământ. F. G.

glovân, adj. Amețit, nepriceput. N. E.

glujdeiu (pl. ~deite), s. a. (Uzual la pl.). Bețe de ogrinji sau de altceva. Sin. gâjdeie. C. P.

goángăn (pl. ~ni), s. m. Vezi : sușumete.

gobicî, s. pl. Ciuline, ghindă prefăcută. C. V. 2.

goblizău, s. m. Băietan voinic și rău. E. I.

gógă, s. f. *A sta ~*, a sta bolnav. C. V. 2 ; partea de sus a cuptorului. P. T.

goglează, s. f. Poreclă pentru o femeie neîngrijită, nechivernisită. C. P. (Cf. mai jos : golgoază).

gogoășe, s. f. Fructul clocotișului ; umflătură. C. V. 2.

**gogoloățe**, s. pl. Cartofi. I. Gherman, Huniedoara.

**gogoroănțe**, s. f. pl. Bucăți de zahăr. C. P. (Târn.-Mc.).

**goit**, s. Plâns cu glas. C. G.

**goi(u)**, s. În expresia: *om să nu-l iai dintr'un ~ la acătare, dar în fond nu e nimica*. M. C.

**goji**, vb. trans. IV. A cânta fetele pe mireasă (la nuntă). C. G.

**golgoăză**, s. f. (Poreclă pt. o) femeie urită și nechivernisită (rău îmbrăcată, desmățată). (Vezi: **goglează**). C. P.

**golgoiui**, s. f. pl. Sfărămături de frunze, gozuri. C. V. 2.

**gondă** (pl. ~de), s. f. Insecte mici de tot soiul. C. V. 1.

**gopăș(i)**, s. adj. Cal ce șchioapă de picioare, alternând. B. G. 1.

**gorbăn**, s. Petrecere la botez, sau la tăierea moșului copilului. F. G.

**goteă**, s. f. Bibilică. M. I. (Nășăud).

**goțoiu**, s. [Nu dă sensul]. C. G.

**govl**, vb. intrans. IV. A trage rău cuiva, a cobi. F. G.

**grameiri**, s. m. pl. Cartofi. M. I. (Nășăud). (N. B. Din grampir. D. A.).

**grant**, s. *Caned*. P. T.

**grâori**, s. pl. *Gânse* sălbatice migratoare (ce umblă cânduri) numite și *gălduz*. (Deosebite de *gădiorile* cu pene albastru-pestrițe, care intră iarna în podurile caselor, la cucuruz, unde sunt prinse de pisici). C. I.

**grăpă**, s. f. (Fig.). Femeie mare, «negreblată» (= nepieptănată). C. V. 2.

**gremițiș**, s. m. Nume de nor care poartă grindina. C. G. (Vezi: **solomonar**).

**grifel**, s. a. Stil, condeiu. V. S.

**grindinără**, s. f. În versurile pop.:

*Să coboară trei rioară.*

*Și cântard'n grindinără*. C. P.

**grinzi**, s. f. pl. Lemne de plută mai mici decât *trîncheții* (plută de ~). Ș. V.

**groăpe**, s. f. pl. A lucra cu ~, a broda. (Jug.-Ban.).

**gróhniță**, s. f. Groapă mare, spărtură în fața casei, — care e de lut și unsă, netezită; exagerare. C. I.

**grúie**, s. f. pl. Gâște sălbatice. C. G. (Bălan-Someș).

**gruiet**, s. (m.). Nume de hotar. (Sensul lui ~ e necunoscut în Ciubăncuța). C. G.

**grúmbuh** } s. a. Cadastru. P.

**grómbue** }

**gruși**, vb. intrans. IV. A arunca cu bulgări de pământ sau de zăpadă. (Sin. *bruji* (*bruși*). M. I. (Gorj). Vezi: *îmbruji*).

**guberniță**, s. f. Troană (gripă cu dureri de cap și indispoziție generală). C. R.

**guj**, s. m. Cloțan. G. Teodorescu, Brebu-Maram.

**gújbă**, s. f. Legătură sucită. N. E.

**gunoiăță**, s. f. Gunoiu mic (căzut în ochiu, în lapte). C. P.

**gură-bogată**. (D. un om) guraliv. Ș. V.

**gurdună**, s. f. Colibă mică. (Târn.-Mc.).

**gúșă**: *ce-i în ~ și după ușă*, despre cel care nu-și ține secretul (d. el se mai zice că «a mâncat picere de găind»). C. R.

**gușailă** (*gușetlă*), s. m. Poreclă pentru gușat. C. P.

**gușaimân**, s. m. Sin. *gușailă*. C. P.

## H

**habú!** Interj. Ian vezi! Ascultă! (~ *tu Ileană, unde ai pus furca?*). Poftim! S. I. 3, D. E.

**habtác**, adv. *A sta ~*, tăcut, liniștit. (Târn.-Mc.).

**hábúdie** (pl. ~búdie), s. f. (Uzual la pl.). Buruieni de tot soiul înalte (și în stare de sălbăcie). C. P.

**hac**, s. adv. *I-a venit de ~* (d. cineva care se credea mare, puternic, rezistent), a fost supus de unul **mai** puternic... (*boala i-a venit de ~, milităria i-a dat de ~*). C. P. și F. G.; s. a. Obişnuință, exersare: *calul sau boul nu și-a făcut hacul pentru tras...* F. G.

**hăcui**, vb. (trans.). IV. A împiedica respirația. C. V. 2.

**hacănă-beșleău**! (Expresie porunci-toare pt.) *dă-te mai la o parte! mai hacana*, sau ~. C. P. Vezi: **acănana**.

**hădarăgă**, s. f. Căruță dărăpănată. (N. B. *hodoroagă*). Ș. V.

**hădărău**, s. m. (adj.). Poreclă pentru omul înalt și cam prost; un lucru mare și necioplit. C. P.

**hăgân**, s. m. (adj.). Urît : *ce ~ de om ești!* N. T.

**hahaleră**, s. f. Termen de batjocură pt. cel ce vorbește vrute și nevrute, fără socoteală : *ce stai să ascuți pe ~ asta de om?* S. V.

**haibele**, s. f. pl. Călărașii de Galați purtau genți de mușama și ~. M. G.

**hăid(e)a-hăid(e)a**, adv. *A umbla ~*, în neorânduială cu lucrurile, fără socotință : *vitele și oamenii au făcut iarba ~, au rupt gardu ~*. C. P. (Cf. *hoidea-boidea*. Codin, O s. c.).

**haieu**, s. Vapor. C. V.

**hăiște** (s. f.), adv. Cu totul..., de tot... : *grădina are gardurile ~ = rupte complet; cămașa e ~; casa a rămas ~ de lucruri = golită de tot...* C. P. și F. G.

**hăitău**, s. m. Gornic, pădurar. D. V.; cerc la vișă. F.

**hăitu**, vb. trans. IV. A lega via. F.

**hajboti**, vb. trans. IV. A arunca ceva cu sgomot în apă. C. G.

**hăji**, vb. IV. [Nu dă sensul]. B. G. 1.

**Hăla**, s. m. Dracul : *fir'ați ai Hăluia!* N. I. Din pronumele *ăla, ăluia*.

**halăiu** (pl. ~lăiuri), s. a. Ceartă mare cu vorbe injurioase, gâlăgie; *e (hălărie) de câini* ce sar să muște. C. P.

**hălăoăie**, adj. (D. femeia) murdară, neglijentă (cu mâncarea, cu copiii). C. P.

**halapăniță**, s. f. Femeie sau fată înaltă. O. A.

**hălărie**, s. f. Sgomot de lume multă (cu răsete), hărmălaie. C. P. (Cf. : **halaiu**).

**hăleă** (C. P.)

**haleătă**

**hăleată**

**hăleăța** (C. P.)

} s. f. Bucată de carne ce stă să se desprindă, — care atârână. C. P., F. G.

**hălea** (pron. substantivizat) cu înțeles colectiv : lucruri de diferite soiuri : *multe ~ mai sunt și pe lume; am cumpărat multe ~ d'alea*; (d. cineva cu minte) : *se pricepe la toate ~; am încărcat căruța cu toate ~*; (cf. *toate cele(a)*, în Ard.). C. P.

**halina**, s. f. Postav dur. («Țara n.», Sibiu 1889, p. 158). M. I.

**hăltăcâi** } (a se), vb. refl. IV. Sin. **hăl-**  
**hăltăcăni** } tăcări din Dicț. Acad. C. P.

**hăltăm**, adv. Cu pornire de a lua dreptul altuia : *nu cumpăr cu ~ că nu-mi merge bine*. Ș. V.

**hăltăvăn**, s. f. [Nu dă sensul]. C. V. 2.

**hămnic**, adj. *Bețiv ~* = ordinar, pătimăș — (în legătură cu o patimă). C. P.

**hamu(l) și praștia** : *a-și lua ~* = a se apuca serios de lucru; a se încăpățâna, a-și face de cap; *și-a cam luat ~*. C. P. și C. R.

**hănănu** adv. Gol, larg, liber, *orliște*, d. p. pantalonii sunt ruși ~ la tur, gardul e ~. C. P. (Cf. *onându*. Codin, O s. c.).

**handolie**, s. f. Partea costisă și dosită a unui deal (cf. *hareapă*). C. P.

**handralêș**, s. m. Ibovnic. Ș. V.

**hănsuri**, s. a. pl. O lature de hotar. C. G. [Nu se cunoaște precis sensul].

**hanț!** Interj. ce exprimă clănțănitura câinelui când vrea să apuce cu dinții. F. G.

**hănțănăoasă**, adj. (D. o femeie) care vorbește multe. F. G.

**hăpău**

**hăplău**

} s. m. Om mare (înalt) și prost; nătărău, tontălău : *merge ca un ~*. C. P.

**hăpșa**, s. f. Silă, forță : *a-i lua cu ~* = cu *jașca*, fără voie. C. P.

- hărăbaie**, s. f. (adj.). Casă mare și golită de lucruri (și rău împărțită). F. G.
- hărăoăie**, s. f. O lature de hotar. C. G.
- hărăpână**, s. f. Clește. R. I. 1.
- hărbareș**, adj. Necredincios în căsătorie, afemeiat. Ș. V.
- hărbătă**, adj. (D. o femeie) rea de gură, palavragioaică, care nu-și stăpânește gura (vorbind vulgar), care destăinuște. C. P.
- hăreă**, s. f. În expres.: *fi-ți-ar de ~!* Este imprecăția ce o aruncă mama asupra copilului plângăcios. C. R.
- hăreota**, s. f. Marfă adusă de negustorii ambulanz. B. Marcov, Stohunaia-Orheiu.
- hareotăr** (pl. ~tări), s. m. Negustor ambulant. (Numele-i vine dela *Harcov*, de unde aducea marfă). B. Marcov, Stohunaia-Orheiu.
- hardabói**, s. m. pl. Cartofi. C. G.
- hareăpă** (s. f.). *A se da ~* = pe cealaltă parte: *dă oile pe ~ aیلانță!* *A face o ~* = a ocoli puțin pe undeva. Sin. *handolie*. C. P.
- hărgaeu**, s. m. Prunc (copil de 2—4 ani). I. Sebastian, Arad.
- hărjit**, adj. Cu gura deschisă. C. V. 2.
- hărlă**, s. f. (adv.). Ceva în cantitate mare: *e lapte ~ pe piață, carnea e ~*, etc. C. P.
- hărlăvénie**, s. f. Murdărie la exces (în privința mâncării sau necurăteniei casei). C. P.
- hărléto** (pl. ~lėti), s. m. Scripete. I. D.
- hărmigăr** (*hormigar*), s. m. Păzitorul cailor. Sebeș-Arad.
- hărn**, adj. (D. un om) fonfăit, cu nasul turtit, vorbind pe nas. F. G.
- harnadel**, s. Vezi: șpelt.
- hărș!** Interj. uzuală în expres.: *Hărș nemțesc, Că te'ncălzesc!* (pentru cel îmbrăcat orășenește). C. P.
- hărsîit**, adj. Horțait, stricat din încheieturi. F. G.
- hărtabă**, s. f. Femeie depravată, *haștie*. C. P.
- hartalăe** (pl. ~lăeuri), s. a. *I-am tras un ~ cu vecinul să mă pomenească*, — ceartă în gura mare. C. P.
- hărțaloăge**, s. f. pl. Hârtii, documente de tot felul, *hărțoage*. Ș. V.
- hărteo!** Interj. ce se adresează bouului, ca să se dea în lături, sau vacii — la muls — ca să-și mute piciorul. C. P.
- hărtilean**, adj. Iute, subit. R. I. 1.
- hărțoi**, s. Locul rău unde se răstoarnă căruța. P. T.
- hașpău**, s. *Fântână cu ~*. H.
- haștie**, s. Cravată. P. T.
- hăștie**, s. f. Femeie depravată. C. P.
- hăște**, s. f. pl. Iepe. F. G.; *hăște* (~ *măște*) = coadele fetelor. C. P.
- hătișă**, s. f. Femeie în extremă depravare morală. C. P.
- hăulă**: *au rupt porcii gardul de au lăsat grădina ~*, (gol, lipsit de ceva). F. G.
- hēcimpeci** { s. (a.). Marmeladă de măceșe. A. Șiara, Târn.-Mr.,  
**hēciumpeci** { Reg. Săsesc (și Cluj).
- hegheduș**, s. m. Ceteraș. D. V.
- heia-mola**, In versurile: *Și mai auzesai strigând Și « heia-mola » cântând...* M. G.
- heleciugă**, s. f. Rest, rămășiță, lucru netrebnic. B. N. (În Năsăud: *hălăciugă* « casă rea », S. Pop).
- hëleș-bëleș**, (*hêliș-bêliș*), s. Interes, habar, zor, nevoie: *ce ~ am eu de ei dacă vin?* *A fi de ~* = la buna plăcere a cuiva, la dispoziție. C. P.
- helin**, adv. Cu totul. E. Șimonca, Asnagiu-Sălaj.
- héliuri**, s. a. pl. Lucruri de trebuință. D. E.
- heredî**, vb. trans. (intr.). IV. A lucra. M. C.
- herédie**, s. f. Familie, neamuri, rubedenii: *a plecat cu toată ~dia la plimbare*, la nuntă. N. O.
- heréghe**, s. f. Lipsă, nevoie: *n'am ~ de tine*. C. G.
- hereuș**, s. m. Toponimic: *Rătul ~ușului, pâraul ~ușului, dealu ~*; *Hărdăoia*, lature de hotar; Valea Hrăii. C. G.

**heriûş** (pl. ~ăşi), s. m. Copil neastâm-părat, secăturos, care umblă toată ziua pe râpi (şi se joacă cu bolovani). C. P.

**hérie**, s. f. *Herie de bolovani*, piatră mă-runtă (care te înţepă la picioare), bo-lovăniş : *stau pietrele ~ pe drum*. C. P.

**heriûş** (pl. ~ûşuri), s. a. Pământ « pie-trişos », bolovăniş, *herie de bolovani*. C. P.

**hétică**, s. f. Oftică. H. V. — Din *hectică*.

**hiába**, adv. În zadar. C. V. *Iaba, geaba*.

**hidlaş**, s. Duşumea la coteţ. C. V.

**hilbon** (hâlbon), s. Un bazin afund cu apă într'o vale. C. G.

**h'ilipêşti**, s. m. pl. În expresia : *Te umple de ~* = nu-ţi dă nimic. C. P. (Cf. *Fi-lipeşti* (ad brânză). *Ciauş*, Gl. (II).

**hinehéu**, s. a. Trăsură pe arcuri. C. I. 1. (N. B. *hintău*, Dicţ. Acad.).

**h'iridă**, s. f. (Afară de *h'irida sobei* e şi o) cutie fixată în ladă, în care se pun lucruri scumpe, bijuterii. S. I.

**hirtileăn**. Cf. mai sus : *hârtilean*. C. V.

**hişigón** (pl. ~góane), s. a. (~ de păr). Şuviţă de păr — (la fete) — care stă cam izolată. C. P. Cf. *fişion*. (Pentru inserarea unui -g- cf. şi *cârligonţ* pt. *cârlionţ*. C. P.).

**hliómp** (pl. *hliompuri*), s. a. Găteje sfă-râmate ; ghiuj, moşneag bătrân şi ne-putincios. Runcu-Salvei (Năsăud).

**hoántiţă** (pl. ~tiţe), s. f. (Uzual la pl.). Vite multe ce nu aduc folos. F. G.

**hoblâncă** (a se), vb. refl. şi trans. I. A se legăna (la mers) ; (a-l scutura de haine pe cineva). D. E.

**hodfle**, s. f. pl. Oase mari (în ciorbă). C. P.

**hodóbe**, s. f. pl. (Nume de ocară). C. V. 2.

**hodoghínă**, s. f. Vizină (gaură) adâncă şi feroasă (cu râpi periculoase, cu *sur-pituri* adânci), scorbură adâncă. C. P.

**hodoroăbă**, s. f. Un fel de baniţă. P. T.

**hodrângi**, s. pl. Cănepă groasă ce se seamănă prin porumb (cf. *nalduri* — mai jos). D. E.

**hohlăuri**, s. pl. *Coclauri*. C. P.

**holoângăr**, s. m. Fântânar (lucrător de fântâne). A. Filimon, Muncel-Turda.

**hóluri**, s. a. pl. Pliuri. (Trans.).

**honcâl** { (a se), vb. refl. IV. (D. o  
**honcâni** { femeie depravată) se ~căie  
cu toţi... C. P.

**hóndro-bóndro**, adv. Tot una, de colo până colo ; *a fi de ~* = la discreţia oricui (pt. servicii). C. P. Vezi : **andăra-bandăra**.

**hóra-bóra**, adv. Deavalma, clăie peste grămadă : *lucrurile în casă sunt tot o ~*. C. P.

**horăiţă**, s. f. O parte de hotar. C. G.

**hóra-núţii**, s. f. Danţ ţărănesc. C. P.

**horău**, s. m. Cel care « horeşte » (cântă). D. E.

**hordăi** (prez. ~esc), vb. trans. IV. A bate numai puţin laptele prins, fără să i se scoată untul. C. P.

**hordăit**, adj. *Lapte ~*, amestecat fiert cu nefiert. C. P.

**hóre**, s. f. Distanţă mare de drum... : *până acolo mai e o ~* = departe până la scop. C. I.

**horeăn**, s. m. Băiat mare. D. E. ; băiat sănătos. M. I., Sângiorz-Năsăud.

**horhoună**, s. f. Cel care râde hohotind. D. E.

**horhomêt**, s. Grămadă mare, mulţime de fructe (cf. *năloagă*. C. P.). *A dat D-zeu ~ de prune*. F. G.

**horjóg** (pl. ~jóguri), s. a. Pieptar rău, cu sgripţuri (care te sgârie), (cf. *horjotind*). C. P.

**horjotină** (pl. ~tine), s. f. Ceva rău ; haină rea, urită ; (fig.) femeie respin-gătoare, urită. C. P.

**horostăie**, s. f. pl. Unelte de lucrat la câmp : grapă, plug, etc. N. O.

**horzoăbe**, s. f. pl. *Măţ de fier* ce se leagă de picioare ca să nu alunece pe locuri costişe şi îngheţate. C. G.

**hoşpint**, s. Bătaie : *ţi-oiu da un ~ s'o po-meneşti !* C. G.



**hostropăț**, s. a. Dans. (Sin. *juravel*). P. T.

**hotiotiõe** | s. m. (adj.). Cel mototol,  
**hufiutiue** | motolog, căscăun, prostălău,  
**hututui** | « calcă 'n străchini », într'o  
 ureche. C. P.

**hotomõe** (pl. ~moăce), s. a. Fălmătuc  
 de cârpe care înfășoară ceva, — multe  
 obiele pe picior (de nu încap în opincă).  
 C. P.

**hotopéuz** (*haitopeaz*), s. [Nu dă sensul].  
 N. T.

**hotorăce** (pl. ~răce), s. a. Blana groasă  
 ce stă de-a-lungul (și de-asupra) pa-  
 rapetului unei săli, sin. *vântura sălii*.  
 C. P.

**hotrélă**, s. f. Ragilă. I. N.

**hrăii**. *Valca* ~. Vezi : hereuș.

**hreăuse**, s. f. pl. Poame în general. D. E.

**hrebău**, s. a. Vas de lemn în care se  
 culeg afine. M. I. (Maram.).

**hremui**, vb. trans. IV. A incomoda. C. G.

**hroăjbă**, s. f. Babă, femeie bătrână. C. V. 2

**hruban**. [Nu dă sensul]. C. V. 2.

**hubáv**, s. m. (adj.). Om cu figura palidă,  
 bolnăvicioasă, anemică. Ș. V.

**húciu-marginea** (adv.). *A umbla* ~ = a  
 bate poteci lăturalnice, a da dosul. Ș. V.

**hudicăi**, vb. trans. IV. A striga tare la  
 niște porci, la oameni, *a huidui*. E. I.

**hudubăie**, s. f. Pasăre mare răpitoare, —  
 (ceva mare — ființă — care iese din  
 comun, și femeie mare și urită (nătăvă-  
 loasă). C. P.

**hudubăț**, s. adj. (D. o femeie) mare și  
 grasă. C. V. 2.

**hudublăjă**, s. f. (Poreclă pt.) femeia  
 mare și urită (proastă). C. P.

**hududui**, s. m. (adj.). Nătântoc, zăpăuc,  
 « într'o dungă ». C. P.

**hudură**, s. f. (adj.). (Femeie-) om nebu-  
 natic. C. V. 2.

**huhă**, s. f. Nume de ocară. C. V. 2.

**huhură**, vb. intrans. I. A tremura de frig.  
 B. N.

**huidumă**, s. f. (adj.). Vezi : uידumă. C. P.

**hujdulă**, s. f. Colibă, bojdeucă. F.

**hulpít**, adj. Lacom, flămând. F. G.

**hulúbă**, s. f. Casă veche (*edificiuri*). C. V. 2 ;  
 uluci mari și late, (fig.) picioare lungi  
 (mari) de femeie. C. P.

**hulúg**, s. m. ~ *de mălaiu* = paiul de po-  
 rumb (după ce i s'a cules fructul) ;  
 (cotorul se mai chiamă ~). Cristelu-  
 Sălaj.

**Huncher** sau **Unchiav-Salahoriu**, ce au  
 ridicat pe Măria-Sa Grigorie Ion Vodă  
 dela Galați. M. G.

**húnie**, s. f. Vasul de lemn dela povarnă  
 care servește drept pálnie pentru  
 deșertarea țuicii din un vas în altul  
 (are forma de vadră) ; (adv.) *grădina*  
*e* ~ = cu gardurile complet rupte. C. P.

**hurdubăie**, s. f. Vas mare, butie largă.  
 F. G.

**hurdubéce**, s. Piatra cea mai mare din cele  
 cinci, cu care se joacă copiii, arun-  
 când-o în sus (: ~bécele *trebuie să fie*  
*greu și bine rotunzit*). Ș. V.

**hurdubėjuiță**, s. f. Femeie mare și dis-  
 proporționată. F. G.

**hurdubeleă**, s. f. Belea mare, bucluc. C. P.

**húrdú-búrdú** (adv.). *Páru* *stă în cap* ~ =  
 vâlvoi, ca pus cu furca. C. P.

**hurduiálă**, s. f. Mânzare cu sos prea  
 mult și fără grăsime suficientă, afumată  
 sau rău pregătită. (N. B. cf. *hordăială*.  
 C. P.). B. N.

**hurduít**, adj. (D. om) cu gură mare,  
 răstită ; zăpăcită (cicălitor), năbădaios.  
 C. P.

**hurui** (a se), vb. refl. IV. A se obosi cu  
 lucrul. C. I.

**huruiálă**, s. f. Lucru mult ; (~ *de om*,  
 d. un om foarte ocupat). C. I. și D. E.

**huruiť**, adj. Obosit. D. E.

**hușehi**, vb. intrans. IV. A fugi repede :  
*hușchește-o ! Șterge-o ! Fugi repede !*  
 M. S.

**húști**, s. f. pl. Colibe pe hotar. B. S.

**huștúpă** (pl. ~lúpe), s. f. Zarvă mare în  
 lume, revoltă, fierbere socială, nenoro-  
 cire ce se abate asupra lumii. C. P.

**lutuehl**, vb. trans. IV. A bate pe cineva până a-l culca la pământ (a-i trage o bătaie soră cu moartea). Ș. V.

**lutupă**, vb. intrans. I. A mânca ca porcii. C. G.

**luțupân**, s. m. Flăcău, clăcaș cu ȋtari și opinci. E. I.; locuitor din satul Tăl-hărești. (Scutelnici aduși acum 60 de ani de M-tirea Dobrovăț din Bucovina, ca muncitori); om grosolan, necioplit la vorbă, opincar. B. N.

**luțupêiu**, s. Clacă de tors; furcărie—seara—de fete și femei a căror muncă se înapoiază « pe ajutate ». E. I.

**huzăr**, s. m. Partea de dinapoi a plutei, (șezutul omului), (d. p. *Ion nu-i nici de dălcăuș, căci pune pluta cu ~zărul în chiciu*). Ș. V.

## I (Î)

**ialac**, s. Teică — (« troc » în Teleorman) — din care pasările beau apă. I. A.

**Iali-agasi**, s. m. Șeful statelor creștine numit de Turci controlor la aprovizionări alături de un *subașa* controlor turc. M. G.

**Ianvârie**, s. m. Ianuarie. (Cf. *Ionuar*, C. P.). S. G.

**iarimă**, s. f. uruială (*urluială*) de cereale (măcinate) pt. animale. I. A.

**iarimulie**, s. a. Manta. I. A.

**ib(g)iv**, adj. (D. o băutură sau mâncare) cu gust bun, înviorător, care priește bine. C. I.

**ibî**, vb. (in)trans. IV. A-i prii ceva. (În Zagra; în loc de *a (se) iubi* se zice *și-și dragi*, niciodată « *se iubesc* »). *A ibi* = a(-i) prii și a (se plăcea); *îi ibește mîncarea* (d. om), ~ locul arinos (d. plante), ~ căldura, ~ ploaia, etc.; *se ibesc* = se înțeleg, se suferă unul pe altul; *nu-l ibește* (să meargă la nuntă) = nu-i admite, nu-l rabdă. C. I. (Cf. « Grecii *nu iubesc* să vadă Marea

Moartă ». Bolintineanu, *Călătorii*, I, pag. 189).

**ie**, s. m. Copil mădărit. C. V. 2.

**idolôs** (f. ~loăsă), adj. Vezi: inimă ~.

**îeliște**, s. f. (Golicuine, desbleuială): *casa a rămas în ~* = fără adăposturi, bă-tută de toate vânturile; fără pereți, acoperiș, etc. C. P. (Cf. *vieliște*. Codin, O s. c.).

**iepsune**, s. f. Termen de batjocură pentru femeia grasuță, căreia îi arde de joacă: *sare ca o ~*; (vițea frumoasă) (— afară de sensul « iapă tânără și grasă »). C. P.

**ieșniță**, s. f. Scrob, mâncare din unsoare cu ouă. H.

**iești** (a se). (Prez. III. ~têște) vb. refl. și trans. IV. A (se) împreuna (d. cai). C. P.

**igă**, s. f. Plug. C. V.

**igrițiu**, adj. Înăcrit la figură: *băiatul a fost toată seara ~ nu știu de ce*. Ș. V.

**îmbălăciuni**. Vezi: *înbălăciuni*.

**îmbalansă** (prez. ~șez), vb. trans. I. A amâna un lucru, a lăsa cam încurcat, a nu *rătunji* deplin cu o chestiune, lucru ~săt = lăsat cam baltă, neisprăvit, nehotărît. C. P.

**îmbârliță** (a se) vb. refl. I. (D. un animal). A se poticni la drum, în jug sau în ham. (D. Rădulescu, Rudari-Dolj).

**îmbășină** (prez. ~nez), vb. trans. I. A-i trage o bătaie cuiva, a-l forța cu repezeală (a-l repezi) pt. a-l pune pe lucru. C. P.

**îmblederi** (prez. I ~rêse), vb. trans. IV. A împleti în mod grosolan (un gard de nuiiele), a îngredi numai de formă. C. P. Cf. mai sus: *bledărău*.

**îmboghină** (a se) (prez. ~nez), vb. trans. I. A sta cu capul plecat supra unui lucru, a ținea capul ~năt. C. P.; (Cf. *boaghe* « moalele capului » D.A). Vezi: *îmboghina*.

**îmbomborât(ă)**, adj. Vezi: *bomborâtă*.

**îmboghină**, vb. I. Id. *îmboghina* (de mai sus). C. R.

**îmbubiță** (prez. I. ~biț), vb. trans. I. A(-l) îndârji pe cineva, a(-l) îndemna la lucruri nepotrivite. N. E.

**îmbuli**, vb. (in)trans. IV. A toarce rău. Sălcea-Cluj. Cf. mai sus : **buli**.

**îmbutuși** (a se), vb. refl. IV. A se îmbrânci : *s'au grămădit atâția oameni de mai să-și frângă coatele ~șindu-se*. Târn.-Mc.

**împândări** (prez. ~rêse) (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) risipi, a (se) răspândi în toate părțile și neregulat. C. P.

**împocălni**, vb. trans. IV. A împacheta. H. V.

**împungăce**, adj. *Stăpânirea ungurească e ~*. (« Libertatea » Nr. 1, 1937, Orăștie, p. 3, col. 2-a). M. I.

**împungăli** (prez. I ~leşe), vb. trans. IV. A coase încet, migălos (și rău uneori) : a ~ un sac, ~ o cămașe mai rea ; (în mod răutăcios) : *ce tot stai de ~leală?* (= pierzând vremea cósând la nimicuri). C. P.

in. Vezi : **bate frunza inului**.

**înăclei** (*innăclăi*) (prez. ~cleleşe), vb. refl. IV. (a se). A se scârbi de mâncare : *m'am ~it de atâta fasole, de atâta post, mi s'a luat* ; a se sătura (de vreață amară), a se desamăgi. C. P.

**înăglu**, adj. (D. om) răutăcios, răzbunător (cf. *a face în inăglie* = în necazul cuiva. C. P.). N. E.

**inanșt**, adj. Întocmit [N. B. tocmit], angajat : *am ~ un hargat*. D. M. (Cf. *năini*, id. *Candrea-Adam*, Dicț. Encicl.).

**înbălăciuni**, s. f. pl. Cuvinte obscene, vulgarisme. C. G.

**încălzi** : *vrea să se încălză*, pt. *încălzească*. (Cf. și formele scurtate : *cosê* (*cosește*), *nivîdê* (*nividește*) ș. a. Ift. Hortensia M-tirea Humor.-C. Lung. (Mld.).

**încăpêre**, vb. Infin. lung. vb. *încăpea* : *nu-s di a ~pêre cu cl* ; *nu să prindă el cu copiii că amu-i om de a șire* = fire) C. G. (Cf. mai sus : **ferire**).

**încetûe**, adv. Încetinel. M. I. (Năsăud).

**înceiă**, vb. trans. II. A prinde (a coase definitiv) o cămașe. C. P. (și în Trans.).

**înceiă bobocul** (a se ~). A (se) termina o chestiune, a nu(-l) mai lăsa să se folosească de ceva, a (se) *fitui* : *s'a ~iut bobocul ! de-acum n'ai să mai poftești nici cât negru subț unghie !* C. P.

**înehielmăt**, adj. Împlinit, înzdrăvenit : *era ~ în spete și îndesat ca un trunchiu*. Târn.-Mr.

**înciocărlă**, vb. trans. I. A înjgheba, a alcătui un lucru pe nepricepute. F. G.

**înciotoră** (a se), vb. refl. I. A se lua la bătaie, a se înhăța la luptă : *flăcăii s'au ~rât la bătae*. (N. B. înclăștat). Făget-Severin.

**înciupă**, vb. intrans. I. Mălaiele *înciupă*, se face *ciucăne*, se arată *ciupui* (peri). C. I.

**înconghilă** (prez. I. ~lêz și încónghil), vb. trans. I. A strânge cu multă sâr-guință (cu minuțiozitate și cu trudă) lucruri pentru gospodărie ; a combina una de ici alta de colo, pentru a face o treabă ; a sclipui (a economisi) : *iarna o'ncongihilăm cum om putea cu fânul de vite...* (cf. « băieții înconvillează »... *Graiul și suflul*, 1934, VI, fasc. 1, 2, p. 19). C. P.

**încorâgli**, vb. intrans. IV. A cârmi cu carul, a face o abatere mai mică (un semicerc), — o cotitură. C. I.

**încorâgitură**, s. f. ~tūra *drumului*, cotitură. C. I.

**încețopeni**, vb. trans. IV. A-l încolți pe cineva la grea cumpănă ; a fi ajuns la sărăcie : *l-a ~nit lipsa și pe el !* F. G. și C. P.

**îndelêtenu(l)** (cu ~), adv. Pe îndelete. C. P.

**îndopli**, vb. trans. IV. A ascunde, a chiti o haină (o cămașe). F. G.

**înduplecă**, vb. trans. IV. A tivi (o cămașe). Trans.

**înduplecătură**, s. f. Derivat dela *îndupleca*. Trans.

**inflăciune**, s. f. [Nu dă sensul]. M. I. (Năsăud).

**infurei** (a se), vb. refl. IV. A se lua la ceartă cu cineva (fără să-i producă su-părare mare). F. G.

**fugăimăt**, adj. Aninat. C. G.

**inimă-idoloasă** = foarte rea. M. I. (Bre-zoi-Vâlcea).

**injerél**, s. m. Inginer. R. I. 1.

**innemerit**, adj. (D. cineva care) nu e în toate mințile, *nu-l mai nemerești în piud* = nu-l mai poți satisface (după voință-i), *lovit cu leuca*; într'aiurit, ză-păuc. (Trans.). C. P.

**inșongol**. Vezi la : șongol.

**(în)suli** (prez. ~esc), vb. trans. IV. A coase (ca cu sula) cu împunsături rare,— din repezeală. C. P.

**inșiiât**, adj. Amorțit, răcit. N. E.

**intēt**, adj. (adv.). *Indent* (= identic). F. G.

**întolnocă**, vb. intrans. I. A propune ceva de făcut, a lua o hotărîre : *~noacă și tu ceva, stînd degeaba, să nu ni se urască*. C. P. (Târn. Mr.).

**întrăfoșet**, adj. Neajustat la îmbrăcăminte (hainele sunt aruncate ca cu furca pe el). C. G.

**întrănadins** (*dănadis*), adv. Într'adins, cu dinadinsul. C. P.

**întrecăciune**, s. f. Întrecere de sine. (Nemulțumirea, celui încrezut în legătură cu tratamentul sau mîncarea ce i s'a dat). C. I.

**întruju-tău** (*întruh'inu-* ~), s. Întruchipare, asemănare aievea cu tine. C. G.

**întunecătul**, s. m. Dracul. M. I.

**învăli-tiara**, s. Războiu de țesut. C. I.

**ira**, adj. Iute. M. B.

**irmic**, s. m. Partea de făină (de grâu) mai superioară țărăței. P. T.

**isa** ! Interj. cu care se asmuță căinii. Ș. V.

**ishăi**, s. Căzătură : *am alunecat și i-am tras un ~ de am venit pe spate* ! Ș. V.

**iștânție**, s. f. (Dorință) : *arătînd d-ta ca un părinte a mé smerită ~*. Iorga, Studii și docum. XII, 107.

**isvăr**, s. (a). Vin fiert cu zahăr. P. T.

**ițănă** (*ițănă*), vb. trans. I. A mișca într'o parte și alta (un pom), a clătina ; în expres. : *înjură de se ițănă pămîntul*. (Cf. a hălțâna un pom, a-l scutura de fructe. C. P.). C. R.

**iuga** ! Interj. Vezi ! Cată ! M. B. (Cf. *iga*, în Maram.).

**iv**, s. a. Cotorul chitanțierului (: a dat barța (= cuponul) și a rămas *ivul*). Vad-Maramureș.

**izâni** (a se), vb. refl. A se înstări : *s'a mai ~nit și omu... de când s'a însurat* ; a se murdări, a intra murdăria în piele, în haine. F. G.

**izăreălă**, s. f. Vorbă de ocară. D. E.

**izdăni** (a-și) (a se), vb. refl. IV. A-și trage originea, a se ivi pe pămînt : *se vede că de acolo ne-am fi ~nit și noi nația lui Traian*. T.-Mare.

**izidu**, s. Expres. uzuală în blesteme. P. T.

**iznașe-zaherea**, s. f. Plata de zaherea. M. G.

**izvor**, s. a. Cu sens de « *râuțel* », — iar pentru izvor (propriu zis) e întrebuintată expresia *vîndă de apă*. M. S.

## J

**jăcă** (pl. *jēcî*), s. f. Traistă, sac mic (în care se capătă). C. P.

**jăcărnă**, s. f. Traistă (jacă) mai mare și plină (de lucruri). C. P.

**jăghiută**, s. f. O legătură de 10 «jerbe» = *vearbă*. P. T. (Cf. mai jos : *jighiuță*).

**jăgucătă** ( *~ță* ), s. f. Foculețul ce se face din paie la gura cuptorului și a sobei până ce se rumenește pâinea. S. I. (Cf. *zăgnată*, în Năsăud).

**jăiță**, s. f. Începătură (cu vitele în holdă), mîncătură : *caii au făcut ~ în grâu*. C. R.

**jălăghiță**, s. f. Jurebie. Târn.-Mr.

- jălba**, s. f. În locuț.: *a-i fi d'a ~*, d. cineva care face un lucru (de care nu are plăcere sau) când e indispus. C. R.
- jaloviță**, s. f. Prăjină, băta lungă de bătaie pentru vite. F. G.
- jâmbălăcăș**, s. m. Griș. C. P. Blăjel (Târn.-Mc.).
- janghinôs**, adj. Care face pe arogantul, — măreț, înțepenit în îngâmfare. C. P. și F. G.
- jăpeă**, s. f. Vâlcea, adâncitură. C. R.
- jăpiu**, s. a. Sgârietură sângerândă, jupuire de piele (în urma căreia se face *rdcilă*). C. P.
- jăpliiță**, s. f. Groapă, spărtură în cale. C. V. 2.
- jărăghi**, vb. trans. IV. *A ~ vatra*, a împraștia, a răscoli jăraticul — (N. B. *jărdăniul*) — de pe vatra cuptorului cu văturaiul spre a încălzi cât mai bine vatra. S. I.
- jărcă**, s. f. Căciulă uzată, roasă. B. N.
- jărciță**, s. f. Sin. *jălaghiță*. I. Cichi, Me-diaș (Târn.-Mr.).
- jărtfă**, s. f. Abundență, belșug (din plin) : *~ de mâncare*, *~ de bucate*, ș. a. C. R.
- j(d)geăucă** (pl. *j(d)găuci*), s. f. Scoarța oului sau coaja de bostan. (Cf. vb. *dejăd(g)eoca, desghioca*). C. I.
- jebșine**, s. f. pl. *Apa miroase a ~*, — substanțe cu miros particular. Chariton Titus, Bănila-Storoinet.
- jecărie**, s. f. (Termen de mângăiere pt.) purcel. (Opus, de alungare : *jepărie*). C. P.
- jefălău**, s. a. Jaf mare de lucruri, de mâncare, pradă. C. P.
- jepărie**, s. f. Expres. de alungat porcii : *găț, ~ră naibii ! C. P.*
- jereăzi**, vb. IV. *A fi lipsit de timpul necesar* : *n'am ~ zît* = n'am avut timp. R. I. 1.
- jereu** (a se), vb. refl. IV. *M'am ~euit la mână de a dat și sângele* = m'am sgâriat, jupuit la piele (prin arbori). C. P.
- jereuiălă**, s. f. }
- jereuit**, adj. } vb. jereui. C. P.
- jereuitură**, s. f. }
- jghebită** (pl. *~bite*), s. f. Jghiab mic (în care curge apa printr'o țevă într'un jghiab mai mare) la care se adapă vitele I. D.
- jidău**, s. Terasă de pământ. C. G. (cf. mai jos : *jidoghină*).
- Jidoghina**, s. f. Nume de deal (în Hăș-mașul d. j.). C. G.
- jigân**, s. m. (adj.). Om vârstnic, mare și tare (la salut : *e, bătrân și-amu-i ~ !*). C. G.
- jigănie**, s. f. Animal mic, neînsemnat (insectă, goangă). F. G.
- jighiută** (pl. *~uțe*), s. f. Jurebie mică. (Cf. și formele : *jăghiuță, jghiuță, gighiuță, jăbiuță, jărghie, jărbuță*). Trans.
- jigni** (a se), vb. refl. IV. *A se râncezi*, a se strica (untura sau carnea stătută sau rău preparată, căpătând un miros și gust stricat). F. G.
- jinárs**, s. a. *Vinars*, rachiu (de bucate). H. V. și B. S. 1.
- jipehișchi**, vb. intrans. IV. *A țâșni*, a musti (lichidul printre doagele vasului) a curge câte puțin : *~chêșche vinul printre doage*. C. G.
- jipoiu** (prez. I. *~pôiu*), vb. trans. I. *A jupui*. C. P.
- jircă** } s. f. (adj.). (D. om) slăbănog și
- jareă** } înalt. F. G.
- jiroăie**, s. a. pl. Urmele ce le lasă șiroaiele apei de ploaie care vine torențial dela munte. Alex.
- jitie**, s. f. Boală, suferință (mai mult la animale). C. P.
- joădă**, s. f. (adj.). Cuțit sau secure care nu taie, stricat. F. G.
- joânghină**, s. f. (adj.). Vacă slabă, costelivă (: *~de iapă, ~de scroafă, ~de vacă*). B. N.

joiéri, s. m. pl. Cunoscut numai în versurile populare :

Joiéri mici mari-a venit  
Și din mare mărginare  
Și ne-aduce plăvișoare... C. P.

jórdă } s. f. (adj.). Fată înaltă. C. V. 2.  
jordeă }  
jordilă } și F. G.

jucială, s. f. Execuție. C. V. 2. (Cf. mai jos : juguială).

jugalête, s. Nua verde, sucită ce servește la susținerea ștrejei (lanțului) în care trag caii înaintași la plug. (El se leagă de gâtul cailor dela roată). C. R.

jughinl (a se) (prez. jughin), vb. refl. IV. A se scărpinga aspru (om sau animal) : și unde nu începe a se ~ : jughia, jughia ! de gândeai că-și rupe pielea ! C. P.

juglău (pl. ~glăie), s. a. Jughul (ce se pune la gâtul porcilor pt. a nu intra în grădini). C. P.

juguî, vb. trans. IV. Vezi : juguială. C. P.

juguială, s. f. Muncă servilă (și excesivă) în toate părțile împrăștiată, pt. oricine și oricând. C. P.

julău, s. a. Instrument de tăiat varza — ce se pune la murat — prin despicarea ei în două și scoaterea cotoarelor. C. Drăganu, Băița-Huned.

jumărós, adj. (D. un copil care mănâncă puțin) lincav, scarandiv, năzuos pt. orice mâncare. (N. B. cf. fumărea, po-reclă. C. P., Suslănești). C. E.

juravél, s. Dans. P. T.

jutruil (a se), vb. refl. IV. A se sili, a se forța. N. T.

## K

kilóm, s. Greutate, greu) : cine poate duce ~lómu' ásta de pământ? Sapa e ~ de grea. F. G.

## L

lăbășel, s. (a) Tigaie mică de lut în care se pregătește mâncarea. Ș. V.

lăbășică, s. f. Dimin. fem. din lăbășel. Ș. V.

lăboș, s. a. Copaie, troacă de pâine. M. M. (Cratiță).

lăbunoăie (?), s. a. pl. Scânduri negeluite pe margini (pe unde se mai află coajă de copac). (N. B. lătunodie). B. G. 1. lăbu-pôpii, s. La ~ (piciorul « dealului-pôpii ») se află rămășițe de vase ale omului preistoric. C. G.

lăcătul (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) alcătui bine, a se îmbina exact (d. p. scândurile, doagele...). C. P.

lăcră, s. f. Obiect de ținut brânza. B. G. 1.

lăcre, s. f. pl. Porțiuni mici în care se împarte câmpul de cosit. N. I.

lă-ge : mă duc ~ Ion, la alde. M. N.

Lăcuri (la ~), s. a. pl. Nume topic (o parte de hotar). (Cuv. lac(uri) nu e uzual ; el e înlocuit cu tău : tău-lacului). C. G.

lăiă (a se), vb. refl. și trans. I. A se spăla pe cap (a la, în alte părți) ; lăiu, lăidai, lăiat, lăind, etc. C. P.

lăji, s. m. pl. Locuitori de prin Sinope și Trapezunt. (La Schele se întâmplau dese certuri între crujii lăji de prin Sinope și Trapezunt cu căraușii Moldoveni). M. G.

lășcănî, vb. trans. IV. A pălmuî pe cineva. C. G.

lascov (f. ~ă), adj. (Om) bun la inimă. S. I. 3.

laspatoriță, s. f. Sculul de scos pe răschi-tor. Gănești-Covurlui.

lăstări, vb. trans. IV. A rări ceva, a îndepărta unul de altul (d. p. cuiele înfipite în ceva...), a ~ scândurile prea apropiate, parii dela un gard ; a ~ un vârf (căpătăiu) de băg de lemn (crăpându-l în mai multe părți...). C. P.

lăște, s. pl. Tăieței (din aluat tăiat mă-runt). C. I. 1.

laștioară, s. f. Ușă (la casă, la odăi). Satu-Mr.

lăturăși, s. m. pl. Oameni străini care umblă prin oraș fără căpătăiu (ori



- ascunși prin sate, sau așezați prin slobozii). M. G.
- lău (ind. prez. vb. a la) numai cu sensul de « *spăl haine* ». D. E.
- lăură, s. f. (adj.). Epitet celor leneși și nesimțiți : *ești o ~ de om !* C. R.
- lăzărēt, s. a. *Și-a făcut ~rētul* = timpul (de zăcere) ; *i-a trecut ~ rētul* = toiul, epoca, timpul critic. C. P. și C. R.
- leăfă, s. f. În locuț. : *a-i da ~* = a bate pe cineva. F. G. ; *a-i da de cheltuială, a-i da o chinzină (o chinzenică)* ; (leafă = partea lată care taie (a toporului, a cuștitului...)). C. P.
- leăp, s. Știulete de cucuruz : *ce ~ de cucuruz*. Vașcău-Bihor.
- leăpă, s. f. Mămăligă moale : *ce ~ de mămăligă !* C. P.
- leăsă, s. f. *A face ~* (d. un lan de grâu în care au intrat vitele și l-au încurcat). C. R.
- leăurd (pl. ~duri), s. a. *Iaurt*. C. P.
- leaurdăr, s. m. Cel ce face *iaurt*. C. P.
- lebernēu, s. a. Haină scurtă. C. P. Târn.-Mică.
- lebeșă, s. f. Mâncare îngroșată. D. V.
- lēciu, s. Haină udă și norioasă. C. V. 2.
- lefărgăiōs, adj. Clevetitor, mincinos. (N. B. cf. *lefărgău*, id. *Pașca*, Gl.) C. V. 2.
- legă : *a ~gură*, legarea firelor din țevă de *mudurariu* de dinainte. O. A. ; *a ~gură pânzei*, a începe, a (se) porni pe un lucru : *abia am legat și eu gură pânzei*, abia am început (ceva). C. P.
- lēher (pl. ~ri), s. f. Un instrument prin care se piaptănă câlții, lâna ș. a. (ragilă). C. P.
- lēlîfa, s. f. (D. un) bărbat cu apucături femeiești. C. V. 2.
- leun, s. a. Cosciug ( : *să-i fac un ~ lui bietu I. că mură...*). F. G. și C. P.
- lēmne, s. a. pl. Copaci, arbori, pomi. H. V.
- lemnūș (pl. ~nūșe, ~nūșuri), s. a. Bățul subțire dela suveică, pe care se învârtește țeava cu firele. C. P.
- lemnūșe, s. a. pl. Chibrituri. M. I. (Moșii).
- lențēturi (lanțēturi), s. a. pl. Un fel de îngrădituri (de șipci) — în jurul casei. B. S.
- leoărcă, s. f. Mâncare de proastă calitate. C. V. 2.
- leoărță, s. f. Cf. *leoareă*. F. G.
- leș, s. a. Corpul omului : *și-a'nnecat leșul*, d. cineva care a mâncat *desătul* la o pomană sau nuntă. C. R.
- leșcioară, s. f. Ușiță, la grădini, făcută de regulă, dintr'o leasă. C. I.
- lespezău, s. a. Lespede mare. În descântecul de mușcătura șarpelui :  
*Șarpe, șarpe, șerpălău,*  
*Ce stai sus pe lespăzu. . .* C. P.
- lespezi (a se), vb. refl. IV. *A se ~ de foame*, a scădea pânțele ca o lespede, ca o blană. (N. B. cf. *vitele sunt blană de flămânde*. C. P.). C. I.
- lețiu {  
adj. (Pronț. *leciu*, *lecios*). Aluătos  
la mâncare (*se face ~ în gură*),  
lețios { fără apetit (*aluat*) dar nu prea  
greșos. C. I.
- lețuri, s. a. pl. Scândurile dela poartă. C. Filip, Doicești-Putna.
- leucăș, adj. (D. un om) care merge strâmb, într'o parte : *păcat că-i chipeș dar merge ~*. Ș. V.
- leunăt. adj. *Copil ~, într'o dungă, scrintit la cap*. C. E.
- leurdă (leurghiș) (pl. ~zēle), s. f. [Nu dă sensul]. C. G.
- libirt (și libră), s. Pasăre de noapte ; (fig.) fată. C. V. 2.
- libovire, s. f. Dragoste. C. V. 2.
- liehfu, s. a. Colac de făină (calitate inf.), din aluat rău dospit, rău copt. B. N. și C. P. (Mediaș, Târn.-Mr.). Vezi : *liptiu*.
- liliăc. În locuț. : *a rămânea ~*, a-l lăsa lefter ; *hoții l-au lăsat ~, i-au furat totul ; am rămas ~* = la oale, m'am fituit. C. P.
- limbăriță, s. f. Femeie certăreață. C. V. 2 ; un fel de *boală de limbă* (a copiilor

- care bagă foarfecile în gură), — a vite-lor. C. P.
- limbrîe, s. m. (adj.). (D. un om) piper-nicit, slăbănog. F. G.
- limbuși, vb. intrans. IV. A-i umbla limba în gură, a lătra (un câțel sau altceva). L. V.
- limbût, adj. (D. un om) care nu poate vorbi bine, găngav, balamut, *mutuligă* (contrariu dela ceea ce se atestă în dicționare). C. P.
- linea. Vezi : *boghi*.
- lineșu (pl. ~cui), s. m. (adj.). Om rău la inimă, fire acră, « răzitor », zeflemist și bătaș. C. P.
- lineáv, adj. Mofturos la mâncare. C. P.
- lineiri (a se), vb. refl. IV. A se spăla în apă a se bălăci : *rațele se ~rèse în apă*. D. S. 1.
- liuciuri, vb. refl. IV. A spăla vasele cât se poate de frumos, de curat. F. G.
- linge. Vezi : *pila*.
- lingurică, s. f. Osul (de jos) dela capul pieptului. Ș. V.
- lipă } s. f. (fig.). Palmă dată peste obraz.  
lipie } C. P.
- lipăni, vb. (in)trans. IV. A lovi cu palma producând sgomot. F. G.
- lípe, s. f. pl. Lețuri de gard. C. V. 2.
- lipot, s. În expres. :  
« *Să nu-i iasă 'n drum*  
*Om fără lipot bun...* ». Vașcău-Bihor.
- liptiu, s. a. Scovardă, plăcintă subțire.  
Trans. — Cf. *liehiu*, în Mediaș. C. P.
- lișiță, s. f. Furca de dinapoia carului (inima carului). F. G.
- litră, s. f. O ulcică de băut apă. R. I.
- livăncă, s. f. Plăcintă din aluat de mălaiu, amestecat cu unt, ouă, brânză, și care se coace în cuptor pe frunze de curechiu. (Are forma lungăreață de 20—25 cm., mai lată la mijloc și mai îngustă la cele 2 capete). C. V. 1.
- lizire, s. f. Râs nerușinat. (N. B. cf. *hlizi* « a (se) rânji prostește ». Dicț. Acad.). C. V. 2.
- loăbă, s. f. Bârnă, scândură groasă. C. V. 2.
- loăzbă, s. f. Despicătură mare de lemn. B. N.
- lobă, (pl. lobe). s. f. Surcea mare și lată desprinsă (cu toporul) dintr'un lemn. (Cf. mai sus : *loabă* și *loazbă*). C. P.
- logher, s. Arie. C. V.
- lohăi, vb. intrans. IV. A merge încet, a lene. C. V. 2.
- lohăneă, s. f. Vas pentru spălat cămăși. P. T.
- loian : *curge butia ~, curge sângele ~* = fără oprire. F. G.
- lopitău, s. a. Cărpător (curpător). M. M.
- lospătură (pl. ~pături). s. f. Surcea lată, desprinsă cu toporul din trunchiu. C. P.
- lótru, adj. Țanțos, fudul, arrogant. M. B.
- lóză, s. f. Viță de vie. B. S.
- lua. A-i lua apa dela gură (dela moară), a-l intimida, a-i lua pofta de a vorbi, de a cânta, de a lucra ; a-i lua părul foc : « *să nu pui mîna că-ți ia părul foc* » = mănânci trînteală, bătaie. (F. G.) ; a-l lua apele, a da de bucluc (te-au luat apele = te-ai fiert, te-ai învârtit ; a-i lua ghîforli mării : *mi-au luat tot, lua-i-ar ~ !* A-i lua oful, a-l istovi de putere : *dealu-ăsta mi-a luat ~ de nu-mi poci trage sufletul* ; sin. a-i lua mau(l), a-i lua venitul, a-l lăsa fără vlagă ; a-l lua dîndăvînt ~ (luat în de vînt. C. R.) = a-l apuca frigurile, bășicându-i-se buzele. C. P.
- lubzu!, vb. trans. IV. A pune rufele (că-mășile) la fiert ( : *după ce am fiert că-mășile le-am ~zuit*). Ș. V.
- lumpăș, s. [Nu dă sensul]. C. V. 2.
- lumpău, s. *Sărdoaie*, curcubătă de tras vin. C. V. 2.
- lupăriță, s. f. Boală de vite ; nume de plantă. C. V. 2.
- lupilă, s. m. Lup. M. I. (Tg.-Jiu).
- lupós, adj. (D. om). Hrăpăreț, apucător. C. V. 2. și M. C.

**lășcă**, s. f. Patul care se face iarna în colibele tăietorilor de lemne din pădure.

E. Postatny, Vicovul d. s. — Rădăuși.

**lușcăil** (lășcăil), vb. intrans. IV. A arunca — de departe — cu apă pe cineva. C. P.

**lutós**, adj. Trândav, greoiu, nătăvălos. (N. B. greu ca pământul, *ca lutul, plumbos*). C. V. 2.

## M

**măe** (pl. **măcuri**, rar folosit), s. a. Necaz, mânia de lungă durată, ură mocnită cu cel sfădit : *prea ții ~ atâta vreme !* = prea de neîmpăcat ; *nu poate nimeni să scoată măcul din țară*, nu se poate împăca nimeni cu de-a-sila. C. P.

**măcă**, s. f. Ciomag(ă) sdravăn(ă) : *i-a dat c'o ~ în cap și atâta i-a fost leacul*. C. P.

**macahón(u)**, s. Malaiul sau rămășițele pietroase de sămânță de nucă sau de floarea soarelui, din care s'a făcut uleiul. Chiștelnița-Orheiu.

**măeulău**, s. m. Vârtejul sau coarba de care se învârtește sulul puțului. I. Ionescu, Izvoarele-Turda.

**măciură**, s. f. Tăria (sau puterea) ce o capătă tutunul pus anume la foc. C. G.

**mădărít**, adj. Vezi : *ie*.

**mădrăgăli**, vb. trans. IV. A cicăli pe cineva, a insista cu îndărătnicie pt. căpătarea unui lucru : *nu mă mai ~ atâta, dă-mi pace !* C. R.

**măgă**, adv. Cu toate că, deși, măcar că. E. Șimonca, Asnagiu-Sălaj.

**măgăduială**, s. f. Îndoială, șovăire. F. G. și C. R.

**măgăduit**, adj. Vezi : *măgăduială*.

**măgări** (a se), vb. refl. IV. A se măcina, a se fărâmiți sau sdrobi (varul se ~rește, dacă stă mai multe zile *neastâmpărat*). D. G.

**măhrăcuri**, s. a. pl. Mărfuri de lemn. M. G. mal, s. a. *Mol* (nămol). M. I. (Năsăud).

**mălăină** (pl. ~*ini*), s. f. Ogorul de pe care s'au tăiat strujenii de păpușoiu,

rămânând numai tuleile în pământ. (Similar *muriște*, după seceratul grâului). C. Z.

**mălăicîós** | adj. Fărămicios, « zobicios »,  
| ceea ce *se mălăiețează* ușor (d.  
**mălăițós** | p. o pară mălăiață). C. P.

**malleriu** (pl. ~*lerii*), s. m. (adj.). Om de nimica (de condiție inferioară în soc.), prăpădit : *nu-mi fac eu chelele cu toți ~lerii*. Ș. V.

**mălicós**, adj. (D. om) greoiu, nătăvălos. (N. B. cf. *malac* « vițel de bivol »). Marcov, Stohunaia-Orheiu.

**măltii**, s. m. pl. În versurile pop. :

*Călții măltii torsu'iei*

*Pusei pânza când da frunza*, etc. C. P.

**mămnilă**, s. f. *Namulă*. (N. B. În alte părți *mamină*). C. V. 2.

**mămniță**, s. f. Vezi la : *omoteiu*.

**mănat**, adj. (D. om) ciupit de vărsat, variolat. C. R.

**măneă-nori** ! (D. o haină) ~ *de frumoasă, de mândră* ~ (Cf. « *Și-a cumpărat buștraș de mână nori nu altceva* ». Brăt.-Voinești, Călăt. îi șade bine cu dr.). C. P.

**măneă** de subț unghie. Se zice d. un om în ultimul grad de sgărcit. C. E. și C. P.

**mănein** (pl. ~*eiuri*), s. a. (Eufem.). Posteriorul (mare) al femeii. C. P.

**măndălăc**, adj. (adv.). *Ca și mort*, aproape mort : *lăsat tot ~*. C. I.

s. m. Nume personal (fictiv) :  
**mănde** | *umblă calea lui Mande*. C. G. ;  
| d. cineva cu încredere în sine :  
**măndea** | *numai ~dea e în stare...* ; își  
| *face ~ case de te miri...* ; *ce te*  
| *pui cu ~* (unde pron. pers. *eu*  
| e înlocuit cu *mandea*, pt. calauda  
| să fie mai indirectă). C. P.

**mandoacă**, s. f. Frigătoare (cuptor pentru fripturi, *rer*). (Correspondentul cere să se corecteze cu sensul de aci, în *Glosarul d-lui Pașca*). L. V.

**măngă**, s. f. (Ironie) *ou de ~*, mic, stâr-pitură de ou. C. P.

**mânioasă**, s. f. Joc țărănesc în câte doi. C. P.

**mâniută-gută**. Expresie ce se adresează copiilor când sunt mânioși. C. G.

**mânșug**, s. a. Lăstar de pădure. Alex.

**mânzu-dă-cu-sară**, s. m. Ființă fantastică ce se crede că umblă prin păduri după apusul soarelui. (Se mai zice și **murgu-dă-cu-sară**). C. P.

**măr**, s. m. O cracă de măr de ale cărei ramuri se prind cu ață roșie : covrigi, turte, ulcele, ș. a., care dusă la biserică și slujită, drept *căpețel* pt. mort, este dată cuiva de pomană. C. P.

**maralét** (pl. ~*fături*), s. a. Neadevăruri, nimicuri. C. V. 2 ; lucruri, obiecte diferite (adunate undeva) : *i-ați ~turile și pleacă, numai încurca locul aci !* C. P.

**mărăltură**, s. f. (Fig.). Fată, copil (care *mărde* = plânge încet), — ceva sgomot. C. V. 2.

**marangóz**, s. m. Dulgher la șantierul de corăbii în port. M. G.

**maracliš**, s. a. Se zice d. alegerile din Parlament. C. V. 2.

**marcotéț**, s. a. Vas pentru flori. P. T.

**mardă**, s. f. Lâna măruntă ce rămâne după alegerea celei bune, în urma scărmanatului. (Fig. Fete multe și mici la horă). C. P.

**mărginare**, s. f. Vezi : Joieri.

**mărigân**, adj. Mărișor (d. un băiat : *de când nu l-am văzut, a crescut ~*). Ș. V.

**mărlă**, s. f. *A se face ~* = a se ghemui de frig (în pat, în culcuș), cf. *a da cu ghenunchii de gură*. C. P.

**mărlân**, s. m. (adj.). Țoapă (dela țară), necioplît, neumblat în lume, grosolan. C. P. și Ș. V.

**mărlăuz** (și **marlaüz**), s. m. Nume topic și apelativ topografic : teren plin de piatră, lespeziș. (Notat greșit *Mărlanoz*, de Răd. Codin în *Muscelul nostru*, p. 110). C. P.

**mărturie**, s. f. Certificat (extract de cununie). P. T.

**mas** : *au ~ șoarecii în burtă*, se zice d. un copil care, cum se scoală, cere de mâncare. (N. B. cf. *« doar nu v'au mas șoarecii în pânțe »*. Creangă, Har. Alb). C. R.

**masă**, s. f. Cleștele dela sobă. G.

**mășnice**, s. f. pl. Plăcinte cu bostan. I. Cimfoeș, Galilești-Ismail.

**mășă**, s. f. Pirostii. B. S. 1.

**mășgôiu** (pl. ~*goăie*), s. a. Maț lung. C. P.

**mătcălă**, s. f. Sin. tiribie. P. T.

**măște**, s. f. (Fig.). Coadele fetei. C. P.

**măște** : ~ *acre*, răutăcios ; ~ *fripte*, sgârcit ; ~ *pestrițe*, rău la suflet. C. E., C. R.

**mătóc**, s. m. (adj.). Mărlan, cotoiu ; copil plângăcios. C. V. 2.

**mățós**, adj. Lincav, gingaș la mâncare. (N. B. cf. *« písicos »*. C. P.). C. V. 2 ; lacom, mănăcios. Ș. I. 1.

**máu**, s. a. Vezi : venitul (și : lua).

**măzărăr**, s. În expres. : *mărunt cum e ~răru(l), e ca ~raru(l)*, zdrobit, făcut fărâme (d. p. un obiect spart în mii de bucățele). C. P.

**măzărát**, adj. Împestrițat, colorat diferit. C. G.

**măzgă**, s. f. Inima socului. F. G.

**măzgori** (mai rar : **măzgoăre**), s. f. pl. Mărdării, necurătenii (d. p. la vaci după fătare), materii cleioase, mucoase. C. P.

**măzgul** (a se), vb. refl. IV. A se muia pământul, a se face *măzgă* (noroiu alunecos), brazda *se ~guște*. C. R.

**méci**, adv. (adj.). *Ud meci*, lioarcă. M. I. (Năsăud) ; opaiț. C. V.

**mécu**, s. (adj.). Om mărunt. C. R.

**méidia**, s. f. Vezi : țed.

**mélă**, s. f. (adj.). (D. femeii) negospodine, care țin murdar prin casă. C. R. ; nă-tân-toală. M. I. (Alimănești-Olt).

**méleine**, s. f. (adj.). Un soi de prune dulci. A. Șiara, Regh. Săsesc, Mediaș.

**melie**, s. a. Nărav, obicei, tic (d. p. *vaca are ~* = dă cu piciorul, *omul are ~* = vine beat acasă). C. P.

**menzilgibăşa**, s. m. Căpitanul de poştă. M. G.

**menzilhaneà**, s. f. [Nu dă sensul]. [N. B. cf. turc. *menzilhane* « staţie de poştă »]. M. G.

**mereà**, s. f. *Mereaua comunei* = teritoriul, ţarina. I. A.

**meréu**, s. a. *Ruptoare* de spate (de « mijloc »), care te înţepeneşte : *mi s'a pus un ~ în spate* . . . (cf. *merintic*). C. P.

**mésa**, adv. *A cădea ~*, a fi victima unei întâmplări, a cădea în bucluc, a-l paşte ghilotina : *cazi tu ~ 'n pumnii mei !* C. P.

**mesărniţă**, s. f. Căsapie. H. V.

**meseléu**, s. a. Bidinea. B. S.1 .

**meseli**, vb. trans. IV. A spoii. Târn.-Mc.

**meşelie** }  
**meşilie** } s. Tufiş (tuferiş), lăstari. I. A.  
**mişilie** }

**meşteléu** (pl. ~lăie), s. a. Băţ scurt şi gros (~ de *sfoard*). C. P.

**meşteli**, vb. trans. IV. A mogoşi la ceva, a migăli (încet şi cam pe ascuns). C. P.

**metéu**, adv. *Este la ~*, d. cineva căruia singur i se lasă greu unei afaceri. C. R.

**micl**, vb. trans. IV. A micşora ceva. C. I. (şi C. P., Mediaş).

**microşi**, vb. trans. IV. A face pe 'ndelete un lucru, a migăli. F. G.

**Mieùţul**, s. m. Dracul. M. I.

**mieaua lui Roman** : *Işi caută în pungă ca ~*, d. cineva predispus unei boli. C. R.

**mijgurà** (prez. *mijgură*), vb. intrans. I. A ploua sau ninge încet (a cerne ploaia). P. — Vezi : *mizguî*.

**mindilicéa**, s. f. Femeie mică (şi răutăcioasă). F. G. (N. B. cf. *mindiliche*, id. Rucăr-Muscel).

**minéiu**, s. a. Mănerul cuţitului. (Făgăraş).

**minôe**, s. a. Vânturătoare. P. T.

**Minúnea**, s. f. Dracu. H. V.

**minúnie** (pronţ. *minun'ie*), s. f. Vorbă de ocară. D. E.

**mirăre** : *Nu-i ~ ! N'aveţi de ce mulţumi !* M. I. (Sângeorz-Năsăud).

**mirăre** (pronţ. *mn'irare*), s. f. Vorbă de ocară. D. E.

**mirătură**, s. f. Vezi : *erucitură*.

**mişcori** (prez. ~rêşte), vb. intrans. IV<sub>2</sub> (D. vietăţi). A mişca încoace şi încolo. L. V. (Topa-Cluj).

**mişcotéi**, s. m. pl. Viermi « neadormiţi », — care mişcă fără încetare. (Cf. *mişune*, id. Rucăr-Muscel). C. P.

**miştò**, adv. Ceea ce e plăcut, « *fain* », bine executat : *a făcut casă miştò ; şi-a luat o nevastă ~ ; eşti ~ = bine* (aranjat). C. P.

**mistréř**, adv. *Se uită ~ = cu mândrie, desmierdat* (dar nu despreţuitor, nici simpatice), *ceva întrecăciune ; sâtă ~streăţă = nici prea deasă, nici prea rară*. C. I.

**mităreci** (pl. ~lărei), s. f. *Mânătarcă* ; (d. cineva moale, fără energie : *este ca o ~*). C. P.

**mişřr**, s. *Urzeală de ~* (fire de urzeală). (Văşad-Sălaj).

**mitrică**, s. f. Extract de naştere. P. T.

**mizdrigăli** (prez. I : ~lêse), vb. trans. IV. A lucra ceva încet, cu întortocheri (d. p. răuri de cămaşe), a scrie încalcit şi neglijent (a executa ceva migălos). C. P.

**mizg**, s. (adj.). Om mărunţel. Sin. *cim-purus, cioropchie*. C. G.

**mizgăiu**, s. a. Mulţime de copii : *bietul om are ~ de copii !* S. I. 1.

**mizguî**, vb. intrans. IV. Începe a ~ = a ninge încet, schimbându-se vremea cu ploaie şi ninsoare, în ceaţă. (N. B. cf. *mizguie*, id. Selişte-Turda). C. E. — Vezi : *mijgură*.

**moállă**, s. f. (adj.). Om slab, fricos. C. V. 2.

**moánga**, s. f. Soarta, veacul vieţii : *aşa îţi mănânci ~ cu el !* C. R.

**mocăřă** (*bocăřă*), s. f. (adj.). Expresii cu care se ocărăsc (în glumă) *fătuşele* mici. C. G.

- moei**, vb. trans. IV (prez. I ~eese). A morfoli o haină, o rufă în apă, încercând s'o spele, *a o spălăci în hălbe*. C. P.
- mocioli**, vb. trans. IV. A uda, a murdări. C. V. 2.
- mocirlă**, s. f. Se zice *mocirlă* în loc de *ceață* sau *păclă*. E. I.
- moeneală**, s. f. (adj.). Femeie leneșe. C. V. 2.
- moeoroănțe**, s. f. pl. Poame uscate în cuptor. L. V. (Topârcea-Sibiu).
- moldă**, s. f. Bonetă ce o poartă femeile pe cap, sub *salincă*. P. T.
- modél** (f. ~lă), adj. Coloare roșietică (— deschisă). C. P.
- modolâne**, s. f. pl. Caise. L. V.
- modrigăli** (prez. I. ~lăște), vb. trans. (și refl.) IV. «Tortul de cânepă se ~lăște cu cenușă și se pune grămadă, apoi se spală în apă rece și se pune în leșie». (Banat).
- modrogoăie**, s. a. plur. (Eufem. pt.) testiculele copilului. C. P.
- mofológ** (*moșolog*), s. (adj.). (D. un om) prostuț și cu mers urît. F. G.
- mogăi**, vb. intrans. IV. A umbla încet. Gh. Dobrescu-Besteloia.
- mognit(ă)**, adj. Stricat, cu gust rău (d. alimente). D. E.
- molecăg**, adj. D. un om ~ (încet la treabă), *țuică ~ceăgă* = puțin tare. C. P.
- molén**, s. (*Polen*?). În versurile populare : «Brazi înalți și 'ncruciași  
Cu molen amestecați...». C. P.
- molomént**, s. a. Monument. C. P.
- momârei** } vb. trans. IV. A-l ghionti pe  
**mormânei** } cineva, a-l burduși pe cel  
căzut jos, îndesându-l și lovindu-l cu piciorul. F. G.
- momeală** (s. f.), adv. În locuț. : *e prost momealcă* (*e o ~ de om, stă ca o ~*), d. cineva care nu știe ce să facă și ce să grăiască. C. P.
- momentoăse**. [Nu dă sensul]. C. G.
- mordie** (*murdie*), s. f. Vreme posomorită. C. G.
- mormânei**, vb. IV. Vezi la : **momârei**.
- moreoășe**, s. f. Pantă (?) de fier pusă (undevea) la cai. (N. B. în alte părți *morcoșe* «bleau la capul osiei»). C. V. 2.
- moseoli** (a se), vb. trans. (și refl.) IV. (prez. ~lăște). A (se) mișca, a nu se astâmpăra. P. T.
- moșgeală**, s. f. Musteală de usturoiu pisat cu apă caldă pt. friptură. M. I. (Bran-Brașov). (Cf. **mujdai** (*must-de-aiu*) > **mujdeală** > *mojdeală*).
- moșioacă**, s. f. Un drug de lemn (perpendicular la capătul fusului ce poartă lanțul fântânii) — care are la capete două greutateți, în care sunt fixați doi fuște de care se învârte cu mâna. S. Miclea, Buteni-Arad.
- mostofăleă**, s. f. O grămăjuie de cârpe, un ghimotoc, o *motălcă*. F. G.
- motoăște**, s. f. pl. *Șuvițe* (șuvițe) de păr smulse din capul femeii. Târn.-Mc.
- moșochină**, s. f. Spicul cu sămânță al firului de in sau cânepă. C. R.
- motohăliță**, s. f. (adj.). Feneie urită, rău îmbrăcată. C. V. 2.
- motohôiu**, s. m. (adj.). (D. om) tăcut, nesociabil (care se decide greu la vorbă), singuratic. (N. B. Cf. și *mătăhnie*. C. P.). B. N.
- motoji**, vb. (in)trans. IV. A lucra slab, prost, a spăla rău. C. V. 2.
- motovi**, vb. (in)trans. IV. A măsura cu *motovelnicul*. Chiștelnița-Orhei.
- motrine(i)**, s. m. Mică legătură de bumbac, scul (mic). A. Roman, Mustești-Arad.
- motrosălă**, s. f. Lucrare înceată, anevoioasă. C. V. 2.
- mov**, adj. Coloare de o nuanță cafenie-balană. C. P.
- mucăesca** } [Nu dă sensul!]. M. G.  
**mucăesi** }
- mușcăieșce** (N. B. *mucăește* ?), vb. prez. IV. *Piatra ~* la împistritul poalelor ; lucrăncet, nu grăbește, îi pică mukul din nas. N. E.



**măcăr** (*pucăr*), s. m. Credincios din secta pocăiților. C. P. (Brașov).

**mucheréi**, s. m. pl. Lemne rotunde de brad cioplite simetric pe două părți. Ș. V.

**muciug**, s. a. Usuc de oaie. R. Dărăban, Voiniceni-Mureș.

**murărăriu**, s. Vezi : lega.

**muhăiu** (pl. ~*hăiuri*), s. a. (În batjocură). Căciulă mare urită : *cătai ~haiul și-a pus în cap !* C. P.

**muhonie** (*mohtonie*), s. f. (adj.). Femeie grozav de urită mai ales la cap, ca muma pădurii. C. P.

**muhumăt**, s. Munițiune, provizie. M. G.

**măia**, s. f. *A-l duce cu ~*, cu « zăhărelul », a-l momi, a-l miglisi (pt. a-l decide să primească ideea) : *l-am dus cu ~ până mi-a împrumutat plugul.* — C. P. (Cluj).

**mălă**, s. f. adj. Femeie, fată proastă. C. V. 2.

**mureul** (a se), vb. trans. (și refl.). IV. A (se) scrinti (o mână, un picior). C. V. 2.

**murdie**. Vezi : mordie.

**murgu-dă-eu-sară**, s. m. Vezi : mânzu-dă-eu-sară.

**murueli**, vb. trans. IV. Vezi : mureul, id.

**murui**, vb. trans. IV. A tăvăli un straiu. H.

**mușăni**, vb. (in)trans. IV. A lucra încet și mărunț : *toată ziua mușănez prin casă.* N. E.

**muștăie**, s. a. (fig.). Gură (de om) : *te lovesc peste ~ de-ți sar măselele !* (cf. și expres. : *îți rup muzicuța*). C. P.

**musurli**, vb. (in)trans. A căuta mirosind (cf. a măsai, id. C. P.). C. G.

**măter**, s. a. Șurub. C. V.

**mutós**, adj. Cel care are membre mari. C. V. 2.

**mutuligă** (pl. ~*lgi*), s. m. Vezi : limbut.

**muțurlui**, s. m. În versurile (către copilul din leagăn) :

*Dragu' mamii muțurlui*

*Cum-i șade dibla 'n cui*

*Și arcușu căpătăiu... C. P.*

**muzicăniță**, s. f. (Fig.). Gura omului. (N. B. *muzicuță*. C. P.). F. G. Cf. mai sus : *muștuc*.

## N

**năcăreăli**, vb. intrans. IV. Vezi : năcărli.

**năcărli** (și *năcăreăli*), vb. intrans. A lucra fără tragere de inimă, în bătaie de joc. (N. B. cf. a *căcăli*). F. G.

**năcubi** (a se), vb. refl. și trans. IV. A (se) revărsa apa, a *împândăra* (d. p. o turmă), a copleși. C. I.

**nădănișa**, s. f. Nadă, partea falsă de păr

ce se adaogă la coadele fetelor. N. E.

**năfăcâi** (prez. I. ~*făcâi*), vb. intrans. IV.

A umbla greu prin noroiu : *năfăc ! năfăc ! abia am ieșit din noroiu.* C. P.

**năfrămușă** de grumazi, s. f. Cravată. D. V.

**naft(ă)**, s. Gaz, petrol. D. M., B. G. 1., M. B.

**năfufănă** (*nefufănă*), s. f. adj. Proastă (d. femeie), neînțelegătoare, netercază, *nătrăică*, *prostănac* (și acră la fire). C. P.

**năgăbuiu**, s. m. (adj.). Prost care face lucrurile pe dos (om de condiții sociale inferioare), *năbârgeac*. C. P. (Cf. « *nacabău* », prostănac. Codin, O s. c.).

**năgăreiu** (*năgârcea*), s. m. (adj.). Nătărău, om de neînțeles, *năgăbuiu*. C. P.

**năglăd**, s. a. Lut galben (pentru oale, țigle, ș. a.). M. I. (Medeșfalău-Tg. Mureș).

**năglăg**, s. a. Același *năglad* (de mai sus). Cluj. (« Comoara Sat. » (Blaj). I. Nr. 2, p. 15, în Notă).

**Nahabițehi**, s. m. Scaraoschi. L. V. 1.

**nălăucă**, s. f. (adj.). Femeie proastă, nemernică. D. E.

**nălduri**, s. a. pl. Sin. *hodrangi* (*hlădani*, *haldani*). Nășăud.

**nămăchieu**, s. (Despre cusătură) *pe muche*, (Banat).

**nănaflă**, s. (adj.). (Poreclă pt.) *gângav*. C. V. 2.

- nanalău**, s. m. Perciune evreiesc, ciucure. C. V. 2.
- nanie**, s. f. adj. (D. un om) mic de stat disproporționat, monstruos, cretin. B. N. ; lucru de nimic, fleac, drăcie : ce ~ o mai fi și asta ! Ce faci ~ia asta de cuțit ? Abstract : ei ~ia naibii ca asta, parcă n'ar fi citov !... C. P.
- năp**, s. m. sfeclă. C. P. (Feleac-Cluj).
- năpârț** (f. ~pârță), s. m. (adj.). Om mare și prost, nătărău. C. P.
- năprșnie** (*năprșnie*), s. f. Un fel de prescură cu golurile dintre cornuri umplute. (Cf. *năpuroșnie. Codin*, O s. c.). C. P.
- năpțiște** (N. B. *năpiște*), s. f. Loc semănat cu năpi, sfecle. C. V. 2.
- nărtos**, adj. (D. un om) țâfnos, arrogant. Ș. V.
- nas**, s. a. Nări. M. M.
- născodî**, vb. trans. IV. A izvodî, a scorni ; a iscodî (ceva în sens bun), a născoci (ceva în sens rău). I. Golescu, C. I.
- năsoei**, vb. intrans. IV. A merge greu prin noroiu, prin fân (când e mare), prin grâu, etc. F. G.
- năsótea**, s. m. adj. Om cu nasul mare (: ești un ~). C. P.
- năsuliu** (*năsurliu*), adj. Obraznic, nerușinat, îndrăzneț, («îngroașe din nas», «își vâdă nasul unde nu-i fierbe oala»). C. P.
- năsvlég**, s. adj. Bădăran, necioplit, năvleg. (N. B. *nevleg* și *nebleg*. C. P.).
- nătăbăz**, s. m. (adj.). Nătărău, neblesnic. C. P.
- nătăng**, s. m. (adj.). Cel ce nu știe de glumă. D. E.
- nătra**, s. f. A da ~, a trage cuiva o urechială : să vezi cum te mai dau ~ ! C. P.
- nătrúlu**, s. m. (adj.). (D. un om) prostănac : măi, da ce ~ ești și tu ! C. R.
- năvăre** (f. ~că), s. m. adj. Cel (cea) ce nu poate vorbi bine, cu scăderi de ale mersului și auzului, *năbărgeac*. C. P.
- năvód**, s. m. Câine mare. (N. B. *zăvod*, id. C. P.). C. V. 2.
- neăleoș**, adj. Mândru, fălos. D. V.
- nebléțuri**, s. a. pl. Lucruri fără rost, prostii. R. I.
- neberéz** (f. ~reăză), s. f. (adj.). Nebunatic, năbădăios și prost. C. P.
- Nechemătú**(l), s. m. Dracul. M. I.
- Nechipércea**, s. m. Dracul. (Sin. *Chipucaprii, Al-din-râpă*, ș. c. l.). C. P.
- neeh**(l)úrdă, s. f. (adj.). (D. o femeie) « pierdută de cap ». C. G.
- ne-đus-la-biserieă** (adj.). D. un om cu care nu te poți înțelege, cam într'o dungă, « suchiat ». C. E.
- Neghiúță**, s. m. Dracul. M. I.
- negréciu**, s. m. adj. Cel care e brunet. M. I. (Alimănești-Olt).
- negură**, vb. trans. IV. A certa, a demonstra (« a molesta ») pe cineva : nu mă mai ~ atâta ! C. G.
- nemințós**, adj. Zăpăcit, aiurit. F. G.
- nemiri** (pronț. *nemn'iri*) (ase), vb. refl. IV. A se înrudi : Ion se ~rêște cu tot satul. Ș. V.
- nemlecită**, adj. (N. B. *neimblătită*). «Funia să fie de orz sau de săcară ~ ». (A. Tomici, Cult. Albin., p. 55).
- nemn'isúg**, s. a. Rudenie, nobilime. C. V. 2. (Cf. *nemesug*, id. *Candrea-Adam*., Dicț. Encicl.).
- néne**, s. m. Tată. R. I.
- ne-ogărlân**, adj. Sărac, clăcaș. (E ironia răzeșilor către oamenii din satul vecin). E. I.
- neslărmit**, adj. *Cucuruz* ~, nesdrobit, necurățit. C. G.
- Nespălătul**, s. m. Dracul. M. I.
- nestășnie**, adj. (D. porc sau alt animal) nesățios, lacom. D. P.
- nevlég**, s. m. (adj.). Vezi : *năsvleg*, id. C. P.
- nevóie**, s. f. Stropșeală. H. V.
- nezurică**, s. f. Vezi la : *niezurică*.
- ni !** Interj. Prin care faci atent pe cineva să se uite : ni ! mă, ce-ți arăt ! B. S. 1.
- nicăi**, vb. intrans. IV. [Neprecis]. În expres. : ce tot nicăi în zător ? N. E.

**nicăire**, s. f. Îndrăgostire (exagerată). N. E.  
**nicări** (= *nicdieri*). Vezi la : *rânsăn*.  
**nicerene** : *să nu-i fie de de-ochiu*. D. E. —  
 Din *nu-i fie rene* > *nu-ș-să-rene*.  
**niciălă**, s. f. (adv.). Cu anevoie, în silă  
 (*se lucră cu ~*). N. E.  
**nici-ea-eum**, adv. Deloc, nicidecum. D.  
 Drăgușanu, Drăgușeni-Fălticeni.  
**niîă** ! Interj. cu care se alungă căinii :  
*niîa, jigodie !* C. P.  
**nieclad**, s. Lemn gros ; (fig.) om greoiu.  
 N. T. și N. O.  
**niejât**, s. Cerumenul din urechi. C. Pascu  
 Gherman-T. Torontal.  
**nierédba**, s. f. Eul, impulsul intern, rău-  
 tatea : *~ lui, l-o îndemnat la lucru ăsta !*  
 N. E.  
**niezură** (*niezurică*), s. f. Lână de proastă  
 calitate. L. V. 1.  
**nigaiós**, adj. Migălos, cu multă casnă.  
 H. Mihăescu, Uidești-Suceava.  
**n'îlvân**, adv. În expres. : *I-am spus ~* =  
 hotărât, precis. (Puțin uzual). C. E.  
**n'imără**, adv. Într'o grabă, *pe nimereală*.  
 C. V. 2.  
**nîmu**, s. a. Interes, nevoie : *nu era în ~*  
*meu, nici în al lui*. L. V.  
**nimulûi** } pron. nedef. Nimănui. C. P.  
**nimurûi** }  
**nimurûș**, s. Semn, vignetă. C. V. 2.  
**nînge** : *ninge să nu degere*, a da peste un  
 necaz fără să-i producă supărare ( : *mi-a*  
*nins să nu-mi degere*). C. R. ; *îi ~ și-i*  
*ploudă*, d. cineva care e tot trist. E. I. ;  
*sunt de când a nins în căruță*, de foarte  
 demult, născut cu vremea. C. R.  
**niniî** (a se), vb. refl. IV. (D. flăcăi și fete).  
*A se pupuî*, a se încanta unii pe alții,  
 vorbind gură 'n gură : *toată ziua-i vâd :*  
*ni-ni-ni ! și ni-ni-ni !* C. P.  
**nisfiălă**, s. f. Rușine ; muncă. N. E.  
**nițuveri** (sing. *nițuvără*, nu e uzual), s. f.  
 pl. *Gâcitori*, « brândușe de toamnă și  
 de primăvară ». (Colchium autumnale  
 L.). (Cf. *mițuvele*, id. *Candrea-Adam*,  
 Dict. Encicl.).

**nițvegghi**, s. (Insectă) *cocoana-chiftirița* (co-  
 ropișniță). B. I.  
**nizgubân**, s. m. Nătărău mare. Almaș-  
 Arad.  
**noăjă**, s. f. (adj.). Cuvânt de ocară pentru  
 vite. D. E.  
**nojîjă**, s. f. Gaură de opincă. C. V. 2.  
**nora** 'n-blîde, locuț. pop. : *Vezi, de n'a*  
*da iar ~dele dela bucătărie !* — când  
 cineva nu umblă cu băgare de seamă  
 cu vasele. Ș. V.  
**novêle**, s. f. pl. *Ziare*. R. I. 1.  
**núcă**, s. f. Fes. B. G. 1.  
**numeriză**, vb. trans. IV. *A numerota*.  
 C. G.  
**numî** : o numește sus, se zice d. cineva care  
 se socotește superior, care se mândrește  
 fără motiv. C. R.

## O

**oala-mălăiului** : *se păzește sau se teme*  
*de ~*, îi e frică să nu fie înșelat. (E  
 vorba de a se împrumuta de mălaiu cu  
 oala, a cărei capacitate trebuie bine ob-  
 servată ca la înapoierea împrumutului  
 să nu înșele prin forma ce o are).  
 C. R., C. P.  
**oără**, s. f. pl. Cărd de pasări, orătenii ;  
 (în sens peiorativ : *păduchi*). I. D.  
**oărdă**, s. f. *~ rea* = neam rău : *rea ~*  
*e omul acesta, mâncată-l-ar fire, cine*  
*l-o văzut !* C. G.  
**oășdă**, s. f. (adj.). Ceea ce e noroios  
 (d. p. om, loc, haină), gunoios. C. V. 2.  
**obârlie**, s. Un loc al sobei în care se pun  
 diferite obiecte. C. Lazea, Arieșeni-  
 Turda.  
**obavlénie**, s. f. Anunțare. P. T.  
**obiâl** (pronț. *oghiâl*), s. a. Plapomă,  
 saltea, mindir. M. B.  
**oborôn**, s. Locul unde se pune fân pe  
 patru stâlpi rotunzi bătuți în pământ  
 (un acoperiș care se ridică în sus prin  
*borți* din *cornuri* legate de o prăjină). H.

- obrej(i)**, s. pl. Terasă. (Săcel-Maram.) ; nume de hotar și de persoană. C. G.
- obrejît**, adj. Împrejmuit, îngrădit slab. C. V. 2.
- obrițâr**, s. Carte de lucru ce trebuie s'o aibă fiecare minier pentru a intra în serviciul minei. N. O.
- ocără**, s. f. Femeie necinstită. C. V. 2.
- ociu**, s. a. Mănunchiu (legătură) de fire de pânză de țesut (nume de capră). D. E.
- Octâmbri**, s. m. Octombrie. S. G.
- odomoe**, s. m. (adj.). Om care are un mers caracteristic : asvârle din picioare, când merge. C. R.
- odorenie**, s. f. Terminarea unui fel de muncă, în special arătura. M. I. (Alimănești-Olt).
- odovănie**, s. f. Exterminare, nimicire, pieire (: *bou-sur a căpătat numele de zimbru, care s'a păstrat în limba noastră până la odovania lui*). C. G.
- ogârlan**. Vezi : **ne-ogârlan**
- ogârșît**, adj. (D. om) prăpădit, slăbit, de nimic. C. P. Târn.-Mr. Vezi : **ogrijît**.
- ogl**, vb. intrans. (și refl.). IV. A (se) plânge într'una pe același ton (copiii mici *se ogesc* = plâng încontinuu). C. R.
- ogîdnice**, adj. Bolnăvicios, anemic, pipernicit (închircit) : *așa a fost el de mic, ogidnic*. Ș. V.
- ogilît**, adj. Trist, tăcut (bolnăvicios : *de mult stă ~ bietul ista !* (Se mai zice și de puii de găină ce stau cu aripele lăsate, când sunt bolnavi). Ș. V.
- ogoiu**, s. a. Un fel de joc cu mingea ; liniștire. C. V. 2.
- ogóvlu**, adv. *Mai cu ~*, mai încet. I. N.
- ográe**, s. Curte, ocol. (Banat).
- ogrijît**, adj. (D. om) slab, pipernicit, nedezvoltat : *ce ești așa de ~ ! ?* Ș. V.
- ogrinjós**, adj. *Fân ~, sare ~joasă*, — mare, nesdrobit(ă) bine. C. P.
- oiegós**, adj. Drum gheșos. (N. B. *alunecos*). C. V. 2.
- olár**, s. m. Parul în care se pun oalele sparte. S. I.
- olărița**, s. f. Cârpa cu care se iau oalele dela foc. P. T.
- olecúță**, s. f. Cească. M. M.
- olicări**, vb. IV. [Nu dă sensul]. F. G.
- oltouănit**, adj. *Altoit*, bătut. C. V. 2.
- omenească** ! Interj. cu care se alungă găinile străine din ogradă. C. P.
- ometea**, s. Poreclă pentru cel mincinos. D. E.
- ominti**, vb. trans. IV. A reține pe cineva dela lucru. M. N.
- omotéiu**, s. m. Om mare, o *mamniță* de om. C. G. Din **om** + suf. *-oteiu*. (Cf. *fag-făgoteiu, râncoteiu* < *râncă*). C. P.).
- ondrăni** (*hondroni*), vb. IV. A *hondrâni*. C. R.
- opăleă**, s. f. Sin. *răptug* (cf. mai jos). P. T.
- opintîei**, s. m. pl. Un fel de bureți ce ies toamna, ghebe. Ș. V.
- orjătele** : *merge (umblă) d'a ~*, fără să țină socoteală de ceva (d. p. de curățenia unei camere, unde intră murdar, — de iarba mare pe care o calcă în picioare de colo până colo, etc.). C. P.
- orliște**, s. f. Locul de pe care s'a secerat grăul. F. G.
- oroială**, s. f. Risipire de deal. (N. B. *surpare*). C. V. 2.
- oșcăit** (*hoșcăit*, f. *~tă*), adj. (D. vite). Slăbit(ă), bolnav(ă). Z. T.
- oșcăitură**, s. f. Vezi : **oșcăit**. Z. T.
- ostăvi** (a se), vb. refl. IV. A repauza, a înceta : *nu te mai ~vêști cu lucru*. N. E.
- ostenitor** (pl. *~tóri*), s. m. Oamenii ce dau ajutor la mesele mari dela nunți. Ș. V.
- ostrêș**, s. Vezi : **fuștee**.
- ostromeni** (a se), vb. refl. IV. A se folosi ; a se mângăia (a se consola). C. G.
- ostromite**, adj. f. pl. Alinate. C. G.
- ostrov**, s. a. (Fig.). Închisoare, parchet (d. cineva : *a înfundat ~vul !*). S. G.
- osug**, s. a. Vezi : **ustug**.
- oțelît** (f. *~tă*), adj. (fig.). Beat, *șeacăr*, călit. C. P.
- ozdrêle**, s. f. pl. *Țanduri*. C. G.

## P

- păcă**, s. f. *Mădăreala* fetelor și copiilor. C. V. 2.
- păciu**, s. m. (Eufem.). Țap. (Cf. și locuț. : *a se da de-a c... păciului*, *a se da peste cap*). C. P.
- padmêtcă**, s. f. *Pingică*. P. T.
- păduriciós** (*pădureț*), adj. (D. om) neso-ciabil, fire închisă, care nu iese în lume. C. P.
- pălhăi**, vb. (in)trans. IV. A face să răsuflă (o bubă coaptă, un cartof copt), *a face să păhăc*, a răbufni. C. P.
- păluță** (pl. ~*hățe*), s. f. Bucată mică de pânză ce se pune subțioară la măneca cămășii. C. Z.
- păică**, adv. *Parcă*. F. G. și C. P.
- păi-dacă-nu** (sau : *dacă-nu, dacă-nu-eum, enm-nu*), adv. Da, sigur, firește. C. P.
- păiele**, s. f. pl. Îndemnuri de a mostra sau batjocori : *nu-i mai da ~ că-i destul de pornit !* Ș. V.
- pălângi**, vb. trans. IV. A fura enorm fără temere : *fură de ~gêște !* (N. B. cf. *fură de svântă, de stinge !* C. P.). C. R.
- păleacă** (*pelcăcă*), s. f. Bâzdoacă (de lemn) pentru bătaie : *când ți-oiu da cu ~leuca asta v'o două !* C. P. Vezi : *păleată*.
- păleată** (*pălete*), s. f. Bucată scurtă de lemn cu care se aruncă prin pomi după fructe. F. G. Vezi și : *păleacă*.
- pălsicu**, s. a. Frig cu vânt și ploaie, (timp favorabil formării chiciurii sau *chidei*). C. P.
- pălimă**, s. f. Pomeneală : *nici ~ nu e de ploaie*. I. N.
- pălsu** (s. m.). *Merge ca ~ = pe furiș, se strecoară pe lângă noi ca ~*. F. G.
- pălu**, vb. trans. IV. « *A defăca* » cucuruz ; (a vântura, în ciur, boabele de cucuruz pt. a înlătura pulberea și pleava). C. I.
- pământe**, s. a. pl. Pământuri (d. p. ~ *cultivabile*). C. G.
- pămătuji**, vb. trans. IV. *A da cu pămă-tuful* (a vărui) ; cu alt sens : *am scăpat de durerea de gât fiindcă m'am ~jit bine* ; mai ~*jește cel cuptor că prea-i încălzit !* Ș. V.
- panair**, s. a. Târg : *mă duc la ~ cu boarfe* I. A.
- păncă**, sf. Nătăfleț, *merge ca o ~*. C. P. (Cf. mai jos : *poancă și tancă*).
- panchioână**, s. f. (adj.). *Chiambaură*, femeie ce umblă « într'o ureche », « calcă'n străchini », « cu un ochiu la slănină și cu altul la făină ». C. P.
- păncu** (prez. III. *păncue*), vb. intrans. IV. (D. un bolnav). A zăcea lung, dormitând : *a mai ~euit așa câteva săptămâni până'a murit...* C. P.
- pandor**, s. m. Cantonier. D. V.
- pangar**, s. a. Venitul bisericii din vânzarea lumânărilor. Ș. V.
- pani**. Vezi la : *boghi*.
- panin**, adj. *Ponciș*, pieziș (om ~ ; *ce te uiți ~ ? Nu sta ~ că te doare gâtul, mijlocul...* !). C. P.
- panț**, s. a. Bucata de fier ce se pune pe lângă vergeaua casei ca să nu se rupă. [N. B. cf. *șbant*. C. P.]. F. G.
- pantălii** } s. f. pl. (Apucături), furii, nă-  
**pantarăle** } bătăile celui necăjit. F. G.
- pânză-de-groasă** : *A da pe ~*, a vinde repede ceva ( : *l-am dat pe ce l-am dat, pe ~*), a scăpa de un lucru rău, trecându-l în seama altuia, a vinde pe nimica toată... C. P.
- papacióc**, s. (a.). Pahar de rachiu : *pe I., toată ziua îl vezi cu ~cióeul în nas !* Ș. V.
- păpălăgă**, s. f. Fată, femeie înaltă. Ș. V.
- păpușă**, vb. trans. I. A strămta, a îngusta un lucru, a-i reduce volumul : *a ~șut opinca, de nu mai încape*. C. P.
- păpușoiu**, s. m. (În com. Ciubanca nu îns. *cucuruz*, ci) *legătura* sau mănunchiul de *pănuși* prin care crește cucuruzul. C. G.
- părădău**, s. a. În înjurătură. C. P.

**paraoách(i)e**, s. f. (adj.). (D. o fată, femeie) toantă, proastă, *într'o dungă*: uite la ea, e ca o ~! C. E.

**parapléu** (pl. ~pléuri și ~pléie), s. a. Umbrelă; pălărie mare; (haină care împiedecă la mers). C. P.

**parascovénie**, s. f. O înjurătură (nu prea serioasă). C. P.

**Pârâșu**, s. m. Dracul. M. I.

**părătúre**, s. f. Țol pe *laiță*, ori pe păreți. B. G. 1.

**paraúlă**, s. f. *A sta la ~* = la întrecere, în rând cu cei mari, a se egala cu... (d. cei mai mici sau mai inferiori din diferite puncte de vedere). C. P.

**parazól**, s. a. Umbrelă. I. G.

**părcăni**, vb. trans. IV. A înjgheba o masă, o ușă, etc. (înfundată cu *cruci* și cu *ochiuri*, ori *blănită* cu scânduri). Tr. Purșa, Ciceu-Hășmaș (Someș).

**pardáf** (pl. ~dáfuri), s. a. *I-a mers ~dáful*, d. un obiect sdrobot complet, țândărit, stricat; (și în amenințarea: *te trântesc de-ți merge ~dăfu'*). C. P.

**părdálnie**, s. a. Foc, pară (de foc). În expres.:

« *Toarce, furcă, caieru'*

« *Toarci-te-ar* [ardi-te-ar] *părdálnicu* ! C. P.

**părgúlít(ă)**, adj. *Fărind ~lítă* în unsoare, din care se prepară un fel de sos. C. G.

**pariáteă**, s. f. (D. un om care) *știe multe că-i ~*, de demult, vechitură. Ș. V.

**părlăgică** (parlagică), s. f. (adj.). (Poreclă pt. o) femeie sau fată scurtă și groasă. (Pentru trecerea grupului tl > rl cf. și: *gărlej* (pt. *gătlej*), *eorlon* (pt. *cotlon*) etc. C. P.

**părlău**, s. « *Părlău i dă în care părlăie flienderele* » (= hainele). V. Literat, Luța-Făgăraș. (Cf. ~ *cadă* de ținut leșie. Philippide, *Orig. Rom.* I, pag. 736).

**părlu**, adj. (Coloarea) cenușie; (*animal ~*, năpărlit). C. P.

**părnăjăc**, ș. a. Saltea. B. S. 1.

**părpăgău**, s. m. În balade pop.:

« *A venit un Turc bătrân*

« *Cu barba de părpăgău* ». G. S.

**părpăit**, s. m. (adj.). Cel care vorbește repede și neînțeles. C. P.

**părpălăc**, s. a. Carne bătută și lătită cu ciocanul, se întărește și se frige pe grătar. Ș. V.

**părpălăciori** (numai la pl.), s. Rămășițe de crengi sau surcele (unde s'au cioplit lemne), crenguțe uscate, care ard repede. (N. B. cf. *părpăluri*, id. C. P.). C. Z.

**părpăriță**, s. f. Femeie; gură de răjniță. C. V. 2.

**părșe** (†), s. f. (Eufem.). Pâine. C. P.

**parșivl**, vb. trans. IV. A murdări: *ți-ai ~vit pestelca de sos* ! Ș. V.

**părști** ! Interj. cu care se strigă iepurele. F. G.

**părțioáne**, s. f. pl. *Porțiuni* mici din ceva (d. p. din holdă, din săpătură, fânul se *cosește pe ~* și se *adună pe ~*), parcelare de pământ, etc. C. P.

**părtita**, s. f. Haină de cerșetor. C. G.

**păruștét**, s. m. Par mic: *îl croi pe spinare cu un ~ dela gard*... Ș. V.

**păș**, s. m. Om cu căutătura pe subț sprâncene, tăcut dar îndrăcit (: *cu un ~ ca el nu te poți întovărăși*); s. a. un adaus la un dulap care-i prea scurt. Ș. V.

**păsăială**, s. f. Tăcere, oprire... C. V. 2.

**păsălu**, vb. refl. IV. Vezi la: *fugălu*.

**păsăricei**, s. f. pl. (D. un om la beție se spune că are ~), artag, furie. C. R.

**pășcălău** (pl. ~lăi), s. m. (Termen glumeț pt.) flăcău (*flăcădu*). C. P.

**pășituri**, s. f. pl. Împunsături rare de ac (sau de altceva), ici și colo. C. P.

**pasoș**, s. a. Bilet de vite. B. S.

**pașoveála**, s. f. O anumită lucrătură a trestiei de pe casă (« se calcă în o parte și alta apoi se împlețește »). B. S.

**pastélcă**, s. f. Șorț. P. T.

**păstură**, s. f. Față. B. S. 1.



- păsuî**, vb. trans. IV. A potrive două bucăți de lemn una lângă alta. Ș. V.
- pătăchîie**, s. f. Ciomag, prăjină cu care bați pe cineva (sau ceva). C. P.
- pășău**, s. a. În expres.: *Numai eu știu de ~!* C. R.
- patle**, adj. Scurt de picioare. Ș. V.
- pătiêne**, s. f. pl. Foi uscate ce învelesc druga cucuruzului. M. I. (Năsăud).
- pătrăuîlă**, s. f. Trasul de seară al clopotului (și clopotul care se trage). B. E.
- patronie**, s. m. Monedă (de argint) de 15 parale (20 patronici = un galben). M. G.
- pătulăt(ă)**, adj. Culcat(ă), așternut(ă) la pământ (d. iarbă, holdă, ș. a.). C. V. 2.
- pătură**, s. f. Pliu (la cusătură). Trans.
- păus**, s. sg. Lumânare specială pentru mort, făcută din ceară curată (de lungimea mortului) în formă de spirală, și arde tot timpul cât stă mortul în casă. C. Z.
- pazăr**, s. a. Târg (de vite) (: *facem ~zărul?* = târgul). I. A.
- păzmă**, s. f. Un mănunchiu de 30 fire de tort. C. V. 2.
- pecete**, s. f. Citarea la judecătorie ori la altă autoritate. Al. Vlad, Mag.-Sibiu.
- pecia-pôpii**, s. f. Bucata de colac ce o ia popa la biserică. D. Cutoveanu, Fântâna-Ban. (Dolj).
- pelehériță**, s. f. Carne « cu *pelețe* » (N. B. « *peleșoasă* ». C. P.). C. V. 2.
- pelincă**, s. f. Cărpă cu care se înfașe copilul. P. T.
- pelețili**: *își trage ~* = e gata să moară (d. muribund). C. P.
- penăriu**, s. m. Liliac (planta). B. S. 1.
- pêne**, s. f. pl. Flori. R. I. 1.
- pêpe**, s. f. Urâciune, goangă, insectă. C. V. 2.
- pepenăși**, s. m. pl. Castraveți. P. T.
- pêpeni**, s. m. pl. Castraveți. M. B.; cf. și expres.: *a ieși (a o scoate) la ~* = a ieși rău — cu pagubă mare — într'o afacere. C. P.
- pepoșe**, s. f. Un joc — (pentru fete) — cu cinci pietre sferice. F.
- perdă**, s. f. Id. « perdea » de mai jos. D. S. 1.
- perdeă**, s. f. Saivanul (din bărne și scânduri) pt. adăpostirea oilor (« la perdea ») pentru a fi exportate la Stambul. M. G.
- pere-mături**: *umblă după ~*, după nimica, zădărnicește vremea. C. G.
- perghel**, s. a. Joc copilăresc numit și « *de-a-mingea călare* ». C. P.
- perinîța**, s. f. Danț popular în câte doi. C. P.
- perlipsis**, s. a. Rezumatul de acte și documente (*uric*). M. G.
- peruște**, s. f. pl. Pere. B. S. 1.
- pezevênechiu**, s. m. (adj.). Om glumeț. R. I.
- pie**, s. a. Vreme ploioasă și neguroasă, friguroasă, cu fulgi de zăpadă și vânt: *ne-a apucat un ~ pe muscel de gândeai că...!* C. P.
- piecătură**, s. f. Locul din dreptul streșinii unde cade ploaia; *prune de ~*, acelea care cad înainte de scuturare. C. P.
- piehirisit(ă)**, adj. supărat(ă), indispus(ă): *ce stai tot ~?* Ș. V.
- pieleoănă**, s. f. Faină luxoasă de grâu. P. T.
- piecurăt(ă)**, adj. Lovit(ă). C. V. 2.
- pielușine**, s. f. (În glumă). Piele (lungă și) subțire. C. P.
- pieptuș**, s. Cojoc ce se încheie pe laturi, pe umere și subsuoară. B. S.
- pieritură**, s. f. Cănepa mică de pe marginea cânepiștii, — *bobirci*. C. R.
- piftii** (pronț. *pipeii*). N. E.
- pila**: *a linge ~*, a îndura, a duce lipsa unui lucru: *lingeți voi pila, când n'o mai fi mama!* C. P.
- pilduri**, s. f. pl. *A bate ~* d. cineva, a vorbi semnificativ, « bate șeaua să pricăpă iapa ». C. P.
- pilindrie**, adj. Mic, numai o țără. Ș. I.
- pilit** (pronț. *pt'ilit*), adj. Slăbit. C. V. 2. (N. B. amețit de băutură. C. P.).

**pilug**, adj. Gol, sărac, calic. C. V. 2.  
**pipărat**, adj. Scump; rău de gură.  
 C. V. 2.  
**pipie**, adj. Mic. C. V. 2.  
**pipotós**, adj. (D. copil) plângăcios și supărăcios. C. R.  
**pireotli**, vb. intrans. IV. *A piroti* de somn.  
 F. G. și C. P.  
**pirg**, s. a. Ciocâlteu de lemn — de 2 palme — ascuțit la un capăt, pentru a face gaură în pământ, unde să se pună firul de usturoiu, etc. D. Cutoveanu, Fântâna-Ban. (Severin).  
**pișchirie**, s. m. (adj.). Copil mic de tot. C. G.  
**pișilica**, s. f. Mângâietor pt. *pișică*. C. P.  
**pișoăleă**, s. f. Apă caldă ori sălcie, — sărată; țiucă slabă. F. G. — Cf. mai jos : pușoăreă.  
**pișorecă**, s. f. (adj.). (D. un om) care nu-și poate ține udul. C. P.  
**piștări**, s. m. pl. Vezi : biștari.  
**piță**, s. f. (Termen de mângâiere pt.) *capră* (căpriță), după cum se și strigă : *piță-piță* ! C. P.  
**pișgă**, vb. (in)trans. I. A pișca de limbă. C. P. (Turda).  
**pititel** (pronț. *pichichel*), adj. Micuț. C. G.  
**pitărăscă**, s. f. Porumb. (Vezi la : sarmale).  
**pitroșel**, s. m. Pasăre mică ce trăiește mai mult prin garduri (de nuiele). C. P.  
**piua**. (Fig.). *Harnic, iute ca ~* (în sens ironic), plin de lene, care nu se clintește din loc. C. P.  
**piură** (pronț. *peiură*), vb. intrans. I. (D. pui), a piui de foame. D. P.  
**plăieș**, s. m. Servitorul comunal. B. S.  
**plăiu**, s. a. Plumbină. D. V. ; drum prin pădure. T. N.  
**plămădeală**, s. f. (Fig.). Femeie, om slăbănog. C. V. 2.  
**plămânzi**, s. m. pl. Plămâni. C. P.  
**plăneore**, s. a. Făină de grâu cu drojdii, « *aluofel* » (se amestecă cu apă și lăsat moale ca plămădeala pusă la dospit și coaptă în grăsimi). D. S. 1.

**plânge** (*pământu' subț el*), d. cineva fără îndemn la muncă și veșnic trist. C. R. ;  
*plânge cu patru șiroaie de lacrimi*, cu suspin, cu sughițuri. M. I. (Alimănești-Olt).  
**plăseău** (pl. ~câi), s. m. (Termen glumeț pt.) flăcău (*flășcău*), (cf. *pășcălu*, mai srs). C. P.  
**plat** (pl. *plături*), s. a. Jghiabul de lângă puț pt. adăpatul vitelor. C. P. (Copșa-Mc. în Târn.-Mr.).  
**plăta-kúniței**, s. f. Darea ce se plătea pt. vitele strânse la iernatic în așteptarea desprimăvăratului. M. G.  
**plăvișoare**, s. f. (adj.). Vezi la : Joieri.  
**pleășcă**, s. f. (adj.). (În sens ironic). *Pălărie ~*, « *blegoșată* », urită, învechită. C. P.  
**pleasună** : *a-l lua pe cineva în ~*, a-l zeflemiza, a-l ironiza, a-l lua « *în cioc-opincii* ». C. P.  
**pléghelă**, s. f. Plivirea grâului. C. I. 1.  
**pleoăță**, s. f. (adj.). Femeie depravată. F. G.  
**pléscă**, s. f. Cap, schelet. C. V. 2.  
**pleșcuniță** (pl. ~câniți), s. f. Părțile lemnoase ale paielor de cânepă, rămase în fuior, după melițat. C. P.  
**plevás** (*privas*), s. a. Creion, *plăivas*. C. I. 1.  
**plezări**, vb. trans. IV. A răni, a lovi. M. I. (Năsăud).  
**plezerist**, s. m. Un călător de plăcere. M. I. (București).  
**plințui**, vb. trans. IV. A lovi cu palma udă (care « *plințuie* »). F. G.  
**pliteă**, adj. Slabă, ruptă. F. G.  
**pliurd**, adj. Zăpăcit, uituc ( : *Gh. e un ~*). Ș. V.  
**ploaie**, s. f. (Grămadă de) alice foarte mici pt. vânat păsări (« *ploaia Nr. 9 e bună pt. sitari* »). Ș. V. Cf. mai jos : ploiele.  
**plocionți** (a se), vb. refl. IV. (D. un pom). A se apleca și a i se rupe crăcile. F. G.  
**plodân**, s. m. (adj.). Copil, fată grasă. C. V. 2.

**ploiéle**, s. f. pl. Alice mai mari decât « *ploaia* ». Ș. V. — Cf. mai sus : **ploaie**.

**plópon**, s. Plapomă. M. M.

**plóșniță** { s. f. Mămăligă moale care —  
**plóștină** { răsturnată din căldare — se întinde. F. G.

**poáge**, s. f. Lână aspră, fără păr ; *lândă* **pogită**, încălцитă, bătută. N. E.

**poale 'n brâu**, s. f. pl. Plăcinte cu brânză ; (*Joala de aluat în care e pusă brânza*). Ș. V. ; **poală** (*multă*) = « sorocul » femeilor. C. P.

**poáneă**, s. f. (adj.). (D. un om) neghiob, prostănac (ironic : *cocoana lu ~!*). C. P. — Cf. mai sus : **pancă**.

**poe**, s. a. Pachet. H. V.

**pocănie**, s. f. Pățanie. C. V. 2.

**pocăt**, adj. Lovit. C. V. 2.

**pocereș**, s. (N. B. Sens neprecis). « *Urmă de copii* ». D. E.

**pochee**, s. Vezi : **potie**. C. G.

**pocheri**, vb. trans. IV. A fugări. C. G.

**pochi**, vb. trans. IV. A lovi drept, a nimeri. F. G. ; (N. B. cf. a **popi** pe cineva = *a-l pontă*, a-l pune la punct, a-l nimeri la pont ; « *a-i face pe pielea lui* ». C. P.).

**pochinzării**, s. m. pl. Cuscii. M. I. (Gorj).

**pochinzoreasă**, s. f. Femeia care stă pe lângă mireasă, în timpul nunții. F. G.

**poelaș**, s. a. ~ de *nuele* deasupra vetrei. B. G. 1.

**pónetu**, s. În expres. : *Dă-l în pocnetu' că nu-i bun de nimic!* Ș. V.

**pocruț**, s. a. Covor mare, lat. B. G. 1.

**poesie**, s. f. Mânie, ură : *mu țin ~ cu vecinul deși m'am înjurat!* Ș. V.

**podăce** (pl. ~*deăceuri*), s. a. Pod mic (punte) ; ~ de *ață* = ață lângă ață pt. un petec. C. P.

**podilărăș**, s. a. Portmoneu de piele. C. I. (Cf. mai jos : **poghilărăș**).

**podisôr**, s. a. Bucată de pânză ce se dă de pomană la înmormântări. P. T.

**podmól**, s. a. Un fel de « *supărete* » lângă ușa dela intrarea în casă. D. S.

**podnóji**, s. f. pl. Lemnele pe care se calcă cu picioarele la războiul de țesut. T. N.

**podovághe**, s. f. (pl.). Sarcini. C. G.

**pogărciu**, s. a. Rămășiță de strugure în vie. F.

**poghilărăș**, s. a. Portmoneu. V. S. — Cf. mai sus : **podilărăș**.

**poieu**, s. [N. B. imprecis]. *A luat ~*. C. G.

**poiéghe**, s. f. Mulțime (~ de *oameni*, de *păduchi*, ș. a.). C. G.

**poitra**, s. f. ~ *lu Sf. Gheorghe* = a doua zi după Sf. Gh. (24 Apr.). C. P.

**póiu**, s. a. Sămânța ușoară de cânepă. Chiștelnița-Orhei.

**pojgárn'ie**, sf. Mulțime [?] D. E.

**poleajen** { s. (adj.). (D. un loc) neted  
**polejen** { la marginea unui delușor ( : *e numai o țără de deal, încolo e ~*) ; pantă prea lungă a unui drum. F. G.

**polfăi**, vb. (in)trans. IV. A mânca lacom și cu gura plină, a *cefăi* (ca purcelul). C. P.

**póli imperiali** } s. m. Un fel de monede  
**poli rusești** } rusești. M. G.

**polismán** (pl. ~*méni*), s. m. Polițist. C. P. (Târn.-Mc.).

**polmán**, s. a. Pulpana mantalei. V. Copilu-Cheatră (Iara-Turda).

**ponohoe**, s. m. Larvă din metamorfoza broaștei. E. Postatny, Vicovul d. s.-Rădăuți.

**ponojii**, s. f. pl. Sforile ori beteliile care ajută la schimbarea ițelor de țesut. F. G. — Cf. mai sus : **podnoji**.

**pontă**, vb. trans. I. Vezi la : **pochi**. C. P.

**popa**, s. m. Stâlpul de sub *meșter-grindă* ; snopul din vârf. C. V. 2 ; deal stufos între hotarele com. Ciubanca și Ciubăncuța. C. G.

**popârștău**, s. m. (adj.). (D. un) om înalt, ieșit din comun, și prost. C. R.

**popi**, vb. trans. IV. Vezi la : **pochi**. C. P.

**popșói**, s. m. Păpușoiu. B. G. 1.

**porbgiși** } s. Cânepa mai mică de pe  
**porgieci** } marginea cânepiștii. Boziaș-  
 Năsăud.

**porlojénie** (pl. ~jénii), s. f. Glumă, povestire (glumeată). C. P. (Târn.-Mr.).

**poropăni** (a se), vb. refl. și trans. IV. A se vorbi în taină (pt. a pune la cale ceva), a-l momi pe cineva, *a-l duce cu șosele cu momele*, a-l *șutuli* (: *toată ziua se ~nese, când se întănesc...*). C. P.

**poropăneală**, s. f. Vezi : **poropăni**. C. P.

**porție**, s. f. (Măsură de băut) decilitru C. V. (Blăjel—Târn.-Mc.).

**porumbiél**, adj. (*Cal* ~). Vezi la : **baltă 'n fier**. C. P.

**poșadie** (pl. ~dicuri), s. a. {Sens colectiv}. Băieți și mai ales fete mici, scunde și nedesvoltate, *ieșite la horă*. (Cf. *pașindic*, id. *Codin*, O s. c. și *poșidic* în *Lungianu* « In Sărbătări » p. 74).

**posicli** (a se), vb. refl. și trans. IV. (D. un prosop, o haină) a (se) murdări de prea mult jeg și unsoari ; (« *te posiclești stând degeaba...* » !). C. P.

**posoacă**, s. f. Terciuală, sdrobire (d. p. perele moi se fac ~ căzând la pământ). D. P.

**posoe** (f. ~soacă), adj. (și s.). (D. rufe, haine, prosop sau altceva) soios, jegos, împâslit de murdărie. C. P.

**posoei**, vb. trans. IV. A face prea soios de murdărie groasă. C. P.

**poșomoe**, s. m. (adj.). Om mic, scurt în picioare (ce merge împiedecându-se), un *moșulicd*. C. P.

**poșovăică**, s. f. Vezi la : **vârdăie**.

**poștă**, s. f. Scândură. M. I. (Năsăud).

**poștalău**, s. m. Factor, poștaş. D. V.

**postoele**, s. f. Perină umplută cu paie. G.

**posúz**, s. a. Forța, puterea toată depusă pt. îndeplinirea unui lucru : *se pune cu ~súzul pe carte*, ș. a., cu toată puterea până la *a răzbi*. C. P. — Cf. mai jos : **topuz**.

**potúnțău**, s. m. (adj.). Nemeritos, care e

cel dintăiu la toate petrecerile și adunările. F. G.

**potecani**, s. pl. [N. B. neprecis]. *Poțoci*. C. V.

**potérși**, s. m. pl. Bulumaci (de lemn). F. G.

**potie**, s. Pripor. C. G. (Buru-Someș).

**potinji**, vb. trans. IV. A cârpi. C. G.

**potmól**, s. a. Pământul care servește pt. umplutură de jur-împrejurul tălpilor unei case de lemn, ca să nu intre frigul. T. Adam, Arpașul d. s.-Făgăraș.

**poțoală**, s. f. (Termen glumeț). Tânc, puștan : ~*oala te taie cu vorba* ! C. P. (Târn.-Mr.).

**potrăcăn** }  
**(potrăcăn)** } s. m. Avocat. B. S. 1.  
**potroăcăr** }

**potroăcă**, adj. Vezi : **potroci**. C. P.

**potroce**, s. a. *A băga în ~*, a ascunde ceva adânc (pt. păstrare) spre a nu mai *da de el*. C. P.

**potroci**, vb. trans. IV. A face bucatele *potroacă*, a le săra excesiv. C. P.

**potrohós**, adj. Burtos, pântecos. C. V. 2.

**potromoșit**, adj. Stricat ; ascuns, furat. C. V. 2.

**potvár**, s. Toc la gheață. P. T.

**povișcă** (pl. ~viști), s. f. Citațiune (de chemare la judecată). S. G.

**pózmă** (pl. **pózme**), s. f. (Mai mult la plur.). Nuiele ce se pun pe claiă de fân. C. V. 2.

**probalău**, s. m. Om care probează. C. V. 2.

**prăbușală**, s. f. Munca ce se face, la încălțitul viței altoite pe loc. F. G.

**prăclit**, s. m. Dracu. Îft. Hortensia, M-reă Humor (C. Lung-Mold.).

**prahăghiță** (s. f.), adj. Puhav, fraged (: *pătlașele erau ca ~hăghița, numai bune de bulion*). Ș. V.

**prăștie**, s. f. Cosoroaba casei. F. G.

**prăstoriță**, s. f. Pământuf de stropit (cu vârf ; *ce tot îi dai cu ~rița = cu clanța, cu gura*). C. P.

- prăvărfit**, adj. *Lapte ~*, acrit și *strâns* (fiind pus la fiert). N. E.
- prăzlița**, s. f. Instrument de tors. E. Lipovan, Nicoliuș-Caraș.
- prăzni**, vb. intrans. IV. A strănuta. C. G.
- preâtecă**, s. f. (*A băut de*) *a trecut peste ~* = peste limita (puterilor). C. P.
- prelestit**, adj. Închircit, slab, rămas cu crescutul. C. V. 2.
- premeteă** (pl. *~têle*), s. f. Bidinea de spoit; (fig.: *a-i da cu ~têăua* = *cu clanta*, a spori din gură). C. P.
- prepăt**, s. Căldură mare și zăduf de te aprinde. C. I.
- prepieciu** (pronț. *prepeieciu*), s. a. Zidul vetrei ce se continuă până la perete. C. I.
- preșeli**, vb. trans. IV. A plisa. Satu-Mr.
- preti**, vb. (in) trans. IV. *A preti o vând*, o tendoană, a sări dela locul ei cu revenire la loc, (a (se) scrinti, (cf. chirurg. *distorsiune*). C. I.
- preucăna**. Vezi : unghilia.
- prigavor**, s. a. Petiția Gălățenilor pt. dreptate adresată de un *cinovnic* către un *dvorian*. M. G.
- prihodiște**, s. f. Deal. M. B.
- prilégîu** (*prilěj*), s. a. Pericol. (În Ciubanca și jur). C. G., C. V. 2.
- primán**, s. m. Școlar începător. Târn-Mc.
- prindîlie**, s. (adj.). Fată, copil mic, ager. C. V. 2.
- priniteă**, s. f. Unealtă de prins pește. P. T.
- prinsătură**, s. f. Cusătura (« prinderea ») a două bucăți una de alta. Trans.
- prîpăg**, adv. (adj.). Urgent, grabnic : *e ~ de lucru*. N. E.
- prisăcă**, s. f. Vale îngustă, seacă. C. V. 2 ; *a jucat pe surcele că s'a făcut ~*. F. G.
- prislopî**, vb. IV. La imperat. : *prislopesce* ! = lasă urmă ! (*Prislopei* = gropi de hotar). D. E.
- prîta**, s. f. Policioară (la cuptoarele țărănești); (fig.: *buzele (groase) ca ~*). C. P.
- priznilie**, s. m. Cel ce se învâрте ca un fus. C. V. 2.
- prizvár**, s. Gang. C. P. (Blăjel-Târn.-Mc.).
- proăvă** (pl. *proăve*), s. f. (Ironie) mișcări de gimnastică, grimase triviale (d. p. fetele fac *proave* cu băieții la șezătoare ; (*a (nu) asculta la proavele cuiva*). C. P.
- probozi** (a se), vb. refl. IV. A se schimba la culoare, a se îngălbeni (*codrul se ~zêște* la 6 Aug.). Ș. V.
- prôcoiță** (pl. *prôcoițe*), s. f. Procoviță. C. P.
- procorôd** (pl. *~rôzi*), s. m. Procuror. C. P.
- proistă**, vb. trans. I. A plănuî, a proiecta : *așa a ~stăt-o el, cum i-a plecat capul*. C. R.
- prologăr**, s. m. (adj.). Om sărac, proletar. C. V. 2.
- prosănie**, s. f. Cerere. P. T.
- prospătă**, vb. trans. I. (Fig.). A-l certa : *l-am ~pătăt un pic*, « i-am spus buchile ». C. I.
- prostăciune**, s. f. (adj.). Cel (cea) care e prost de tot : *o ~ de om*. C. V. 2.
- prostomól**, adv. *Cu ~mólul*, cu grămada. F. G.
- proțúe**, s. Batistă. C. V. 2.
- prúhă**, s. (adj.). *Rachiu ~*. C. G.
- ptrua** ! Interj. cu care se mână oile undeva. D. E.
- púcăr**, s. m. Vezi la : *mucăr*. (În Rucăr-Muscel îns. « prost »). C. P. (Brașov).
- puehinisít**, adj. Mic, îngrămădit (d. scrisul care abia se poate ceti). Ș. V.
- púehiu**, s. Pată mare : *masa e toată numai un ~ de cerneală*. Ș. V.
- pucului**, vb. trans. IV. A împacheta. C. P. (Târn.-Mr.).
- puhoer**, s. m. Pasăre mică ce prevestește venirea puhoaielor. Ș. V.
- puíedea**, s. m. Personaj fictiv, simbolizând vechimea timpului : *asta-i de când cu ~*, « născut cu vremea într'un ceas » ; (lucru foarte vechi, d. p. « urmele de arături pe munte »). L. V.

**puiŭc**, s. m. *Puiucul mesei* = sertar. B. G.1.  
**pŭjdină**, s. f. Mulțime de copii. C. P.  
**pŭjlă**, s. f. (adj.). Javvă, câine mare. M. B.  
**pŭmg'î**, s. m. pl. *Bumbi*. C. V.  
**pungî**, vb. trans. IV. A coase urît și din repezeală (cu « *pășiturile* » (= împun-săturile rare), cu încrețituri ca la pungă. C. P.  
**pungôș**, adj. Încrețit (d. o pânză sau pănură). C. V. z.  
**pŭni**, s. m. pl. *Pumni*. Feresuariu, Baia-Fălțiceni.  
**puns**, perf. vb. *pune*: *am ~ mâna*. (M. P.) ; (cf. *punese*. C. P.).  
**pup**, s. Trestie pusă grămadă, *pănuș*. C. V. z.  
**pupăr**, adj. Harnic, aspru, amar. C. V. z. (În alte părți : *purav*).  
**pŭpăză**, s. f. (Fig.). Femeie guralivă, — murdară; (fig.) *ține-ți ~ !* = nu mai grăi. (C. V. z.); *brânză de ~* = mâncare proastă. (C. P.).  
**pupăză** (a se), vb. refl. I. *A i se ~ vâzul*, a i se slăbi vederea (de bătrânețe, sau spus numai ironic) « *a da în orbul găinilor* ». C. P.  
**pupuțare**, s. f. Înfrumusețare, sulemenire, *gătare* (N. B. *împopoțonare*). C. V. z.  
**purcealiv**, adj. Cam îndrăzneț, obrasnic, grosolan. C. P.  
**Purdălnieu**, s. m. Dracul. M. I.  
**purceel** (pl. *~ești*), s. m. « Răuri » mărunți la cămașe. C. P.  
**purecôș**, adj. Nărvos. C. V. z.  
**puricești**, s. m. Mâncarea (copiilor) cu miez de turtă peste untura din tigaie. F. G.  
**puritoare**, s. f. *Răcădstand* « Schleusen ». M. I. (Bocșe-Mont.-Banat).  
**purli**. Vezi la : *ușchi*.  
**purŭc** (pl. *~rŭci*) (pronț. *~rŭși*), s. m. Țiitorile dela un gard (« *Geländer* »). O. A.  
**pușoărcă**, s. f. Aliment de rău gust și miros (~ de *tutin*, ~ de *rachi*), ceva ordinar. B. N. (Cf. mai sus : *pișoalcă*).

**puteă** : *i s'a putut lui așa...* = i-a venit artagul, mânia ; (*i s'a putut pe mâncare, că nu e bună, și a trântit-o de pământ...*). C. P.

**pŭtnă**, s. f. Vadră. I. G.

**putôn**, s. Vas de lemn ce se poartă în spate. C. V. z.

**pușului**, vb. trans. IV. A curăți (ghetele), a lustrui ; (a se dichisi, C. P. (Târn.-Mr.).

## R

**răcâiălă**, s. f. Arătură, *spărtură* slabă. C. V. z.

**răcăli**, vb. trans. IV. A împrăstia. C. G.  
**racamête**, s. m. Soldătoiu fricos, *răcan* (în sens ironic). C. P. (Târn.-Mr.).

**răcăstănuă**, s. f. Vezi la : *puritoare*.

**răcilă**, s. f. *A sta ~* de cineva, a se ține sciau, a sta *lipcă*. C. I.

**răclă**, s. f. Parcelă de curechiu ; partea de deasupra a cosciugului. S. G.

**răcele**, s. f. pl. Lemne din plute mai mici decât grinzile. Ș. V.

**răclŭțe**, s. f. pl. (dimin.). Lemne din plute mai mici decât raclele (folosite mai mult pt. căpriorii casei). Ș. V.

**răcorôș**, adj. Ceea ce *te bagă în răcori*, producător de groază, fioros. C. P.

**răfta**, adv. Gata : *l-am dat ~ la joc*. Ș. V.

**raftin**, s. Partea de deasupra a zidăriei unei clădiri terminată din roșu. Ș. V.

**răgădui**, vb. (in)trans. IV. A îngădui pe cineva. Alex. ; a poposi, a odihni, *a trage undeva*, după un drum lung. C. P.

**ragôu**, s. Buruiană. C. V. z.

**ragyc**, s. Fonta din care se fac cuptoarele.

Z. T.

**răjnuț**, adj. Răscăcărât (cu *picioarele ~uțe*, obădate). C. P.

**răjnuță**, s. f. (Fig.). Gura omului. C. V. z.

**rălă**, s. f. Defaimă, minciună ; (nemernic). C. V. z.

**rămiguri**, s. f. pl. Rămurele mărunte și uscate căzute din pomi. F. G. (Pentru suf. -ig, cf. mai jos : *zămig*).

**rână**, s. f. *Hrană* : *numai e de ~*, ceea ce nu mai e susceptibil de îndreptare (d. p. un animal). C. P.

**râncă**, s. f. (adj.). (D. un om) mincinos. C. V. 2.

**râncalău**, s. m. Bărbat depravat, june. C. V. 2.

**râncău** (*rancău*), s. m. (adj.). Bou castrat de un testicul, bou rău, *tăureac*. C. I. (Zagra), B. N.

**rânde**, s. a. pl. Rânduri. F. G.

**rânjât**, adj. (D. un om) antipatic. P. T.

**rânsăn**, s. (În colinde, *rânsănul* dela pînten) :

Noaue ape te-au trecut

*Nicări* nu te-am udat

Num'on corn de căpeneag

Ș'on *rânsăn* de la pînten. C. G.

**rânvoci** (a se), vb. refl. IV. A i se deschide o poftă cuiva (d. p. de a pleca undeva), (a se excita). C. P.

**rânză**, s. f. Stomac (: *se răstoarnă ~* = stomacul). M. I. (Năsăud), C. P.

**rânzós**, adj. Mânios, furios. M. I. (Năsăud) ; « *râzitor* », batjocoros. C. P.

**răpăgă**, s. f. (pl. ~*păgi*). Copil mic (și plângăcios) care supără. C. P.

**rapagău**, s. Joc nebunatic. C. V. 2.

**rapandulă**, s. f. (adj.). Femeie depravată. C. V. 2.

**răpi**, s. f. (Numai la pl.). A veni, a fugi în *răpile dli mari* = în fuga mare, la goană (d. om și mai ales d. animal). C. P.

**răptiță**, s. f. Haină *blănită* și roasă, uzată. B. N.

**răptițg**, s. Sacul din care mănâncă caii (sin. *opalcă*). P. T.

**răpușie**, s. f. *A veni pe ~*, pe vrajbă. C. G.

**răsări** (vb. IV). « Când merge pe beregată se zice că *i-a ~rit* ». C. I.

**rășcui**, vb. intrans. IV. « *Frățânii cu încălțăminte gurguiată... răscui în răgălie să trudească un druș de pită* ». Copilu-Cheatră. « Lanuri ». Mediaș, an. IV (1936), Nr. 1, p. 46.

**rășlăr** (pl. ~*lăre*), s. a. Cratiță, *laboș* (fără picioare). C. P. (Brașov).

**rășlui**, vb. trans. IV. A lua cu de-a sila, cu hapșa (d. p. pământ). Ș. V.

**rășpăl** (1) { s. a. Pilă mare. (N. B.  
~ de ras, la cizmărie (P.),  
**rășpalău** (2) { înșelare, tundere (2).  
**rășpil** (3) { C. V. 2 ; (3) I. G. ; (1).  
C. P.

**Răstoacă**, s. m. Nume-simbol pt. cel prost : *Nebunu' lu Răstoacă*

*Tot el cântă, tot el joacă...* F. G., C. P.

**răstrânție**, s. f. *Rest(anță)*, porțiune (d. p. din mâncare, din holdă, ș. a.). C. P.

**răță** : *a-i băga o ~ 'n traistă*, a-l speria pe cineva cu o veste (în glumă). C. P.

**rătân** (pl. ~*tâni*), s. m. (adj.). (Vorbind cu supărare d. un ) copil mic (: *ce știe el, e un rătân până acum* !). C. P.

**rates**. Vezi la : *bicigaș*.

**rătéz**, s. a. Lemnul care închide poarta. Ș. V.

**ratij**, s. a. Clanță. M. M.

**rătini**, s. f. pl. Crengi lungi și rămuroase (ce te împiedecă), *târșăiuri*. C. P.

**rătinos**, adj. Crenguros, *cu rătini multe*. C. P.

**răură**, vb. I. În vers pop. : *Și d'o ploaie răurard*. C. P.

**răurēni** : (ironic : *a încărca de ~*) a trage cuiva o bătaie bună. C. P.

**răvoci**, vb. trans. IV. (Prez. I ~*ceșe*). A umbla prin diferite lucruri încurcându-le, a le desordona (d. p. lucruri dintr'o cutie, fânul ce e grămadă ș. a.). C. P.

**răzălă**, s. f. Cuțit pt. retezatul stupilor. C. Pascu, Gherman-T. Torontal.

**răzălăc**, s. a. Batjocură : *nu mai faceți ~ cu moșul cel supărăcios* ! Ș. V.

**răzănă**, s. f. Gumă de șters. D. M.

**răzmă** (= rezema) : *razmi că-ți fac eu totul* (= crezi, sperezi), *razmi într'o cămașe*. C. P.

**răzoăie**, s. f. Vezi la : *gardul ~zoăiei*.



**reběj** (pl. ~bėje ~bėjuri), s. a. Refec grosolan la o haină (ață groasă și *nodo-roasă* : *ce faci cu ~beju'-ăla?*). C. P.

**refeñchiu**, s. a. *A lua la ~*, a cere socoteală cuiva pt. cele vorbite (N. B. *a-l lua la refec*, id. C. P.). F. G.

**reiz(i)**, s. m. Șeful antreprenor (al șantierului de construirea corăbiilor, la Galați) însărcinat și cu transportul zaherului pe corăbii și cu primirea înalților oaspeți împăratești. M. G.

**rēue** : *nu se ~* = de deochiu. D. E. Cf. mai sus : **nicerene**.

**repēs (ripes)** : *m'am ~* = repezit. V. Literat, Luța-Făgăraș și C. P.

**rer** } s. a. Frigătoare, **rold** (cuptor pt. **reru** } fripturi), **mandoacă**. L. V., P.

**restēu'** : *a umbla tot cu ~* = cu cicăleala, cu vorbe răstite și cu supărare. C. P.

**reteñcănă**, s. f. (adj.). Clăie nevârfuită. F. G.

**rețipișă**, s. f. Recipisă. C. P. (Cluj).

**rīgāl**, s. Vezi la : **ștalāl**.

**righil** (pl. **righili**), s. m. (Mai mult la plur.). Grinzi mici (bărne) pe care se prinde pardoseala caselor sau a grajdurilor. C. P.

**rīgi**, s. m. (adj.). Cal de culoare galbenă. B. S.

**rīgle**, s. f. pl. Lemne de brad tăiate în fabrică în formă prizmatică. Ș. V.

**rigolă**, vb. trans. I. A săpa adânc pentru plantarea viei. F.

**rioără**, s. f. În versurile populare :  
*Să coboară trei rioără*  
*Jos mai jos că să lăsdă*  
*Loa apșoară 'n gurișoară*  
*Pietricele 'n gingiele...* C. P.

**ris**, s. Parte (la treierat). R. I. 1.

**ristavoiu**, adv. *A sta ~*, nepristan, în permanență, la dispoziția cuiva, *vistavoiu*. C. P.

**rizeăsea**, s. f. Danț țărănesc cu lăutari. C. P.

**robăș**, s. m. Cel celucreazăpământul. N. I.

**rôchie** : *a sta mare dă ~*, a sta, țeașă,

îngâmfat, « *împăunat* », popândău, măreț. C. P.

**roitur** la șterguri, s. f. pl. Franjuri, ciucuri. M. I. (Maram.).

**rojdeie**, s. a. pl. Vergelele de fier de pe dinafara ferestrei ce apară de hoți. B. S.

**rôlă**, s. f. Cuptorul mașinii de gătit (unde se poate coace pâinea). D. M.

**role**, s. f. pl. Ghizdurile (căptușeala) puțului. C. P. (Mediaș-Târn.-Mr.).

**ropiștă**, vb. intrans. I. A sări în joc. C. V. 2.

**rost**, s. a. Un fier ce se pune în « sparhat » ca focul să aibă curent. B. I.

**roștēiu**, s. a. Grătarul pe care se frige carnea. C. I. — Cf. mai sus : **rojdele**.

**rotogonēf**, adj. Rotund, sferic. C. P. (Contamin. *rotund* + *glogonef*).

**rotôt**, s. Paparudă. M. M.

**rubiēle**, s. f. pl. Monede turcești. În versurile :  
*Zece pungi de irmilieci*  
*Opt de rubiele mici*  
*Și vre-o trei de venetiei...* M. G.

**rugău**, s. Coardă. C. V., R. I. 1.

**rup** (pl. **rupi**), s. m. Subdiviziune a cotului de măsurat. Ș. V.

**rupi**, s. pl. Foile florilor de trandafir, fierte pt. a face dulceață. Ș. V.

**rûpta** } s. a. *Tocmeală cu ~*, cu ghiotura,  
**rûptu** } cu toptanul. M. G., C. P.

**ruptoare**, s. f. ~ *de mijloc*, durere de șale, « *mercu* » (meriu). C. P.

**ruptură**, s. f. « Cusătură în urma acului ». (Trans.).

**rupturică**, s. f. (dimin.). *Ajur*. (Trans.).

**rusmături**, s. f. pl. Biruri indirecte. M. G.

## S (Ș)

**șabăe** (pl. ~băee), s. a. *Opinci cu ~*, *cămașe cu ~*, anumită împletitură sau cusătură care dă două fețe. C. P.

**săcădit**, adj. Uscat, însetat, neuns. C. V. 2 ; și *săcădi* sau *săcăli* (intrans.) = a schiopa un animal. (Trans.).

săcăiu, s. m. Lucru mic de neîntrebuințat. Ș. V.

șăcărăe { s. a. Letcă, rotan (sucală). P. T.  
și C. Vlas, Sadova-Lăpușna.  
șăcărăe { (Cf. eieârăe, Dicț. Acad.).

șăc(i)eră, s. f. Zahăr. Covin-Banat-Jugoslav. — Cf. mai jos : șeher.

șăchêie, s. f. Briceag. C. P. (T. Măgurele).

saciup, s. a. Locul gol — la strașina casei — între cosoroabă și grinzi. T. Oprea, Beceni-Buzău.

săclit. Vezi : sfelit.

săcnî, vb. intrans. IV. A slăbi, a da îndărăt, a săraci. F. G.

săcrêt, s. Loc pustiu, nelocuit, ruină (și în expres. : *mânca-te-ar ~crêtul!* = pustiu). C. I.

săcreți, vb. intrans. IV. A deveni secret. C. I.

sădêchiu (pronț. săg'êchiu), s. a. Crâng de sălcii. C. I. 1.

sădină (pl. sădini), s. f. *Prasadă* groasă de salcie — ca un par — bătută în pământ pt. « a se prinde ». C. P.

șăică, s. f. Un vas de tinichea (bleah) pt. adus apă. H.

saioe-saioe ! Onomatopee ce imită mersul iepurelui (sau al altui animal ce merge sărind). C. P.

sălătrûc, s. a. O cotitură de drum. (N. B. nume topic : *Valea Sălătrucului*, în M-ții Muscelului. C. P.). C. G.

șalău, s. « *Grajd* » mare. B. G. 1.

șalăucă, s. f. Scândură subțire. P. T.

salceag (sălceag) (pl. ~ceăguri), s. a. O anumită formație la casă : partea dintre *calcân* și strașina (poala) șiței, lată de 2—3 palme. C. P.

sălcioara, s. f. Danț țărănesc cu lăutari. C. P.

sălîhă, s. f. Zână de pădure. C. V. 2.

șalina, s. f. Broboadă groasă. P. T.

— Vezi la : modă.

sălmăjăcuri { s. a. Mindire, saltele de  
(sormojece) } paie. — Someș.

săltăie, s. f. (N. B. Momâie?). *Sta ~ în lumina lămpii* (d. cineva). B. N.

sămădăș, s. a. Socoteală. C. I. 1.

samalûc, s. Adăpost pt. fân în timpul iernii. Gănești-Covurlui.

sămbene { adv. « *A bundă samă* », sigur :  
~ cu ochii mei l-am văzut !  
sămbeniș { C. G.

șăncălău, s. a. (Ironie). Șanț lung. C. P.

șănculăie, s. f. pl. (Numai la plur.). Glume, *proave* cam exagerate, trivialități. C. P.

sândăc, s. a. Coșul căruței. G., I. A.

șandrôc (pl. ~drôcuri), s. a. O șatră mai mică — *șandramă* — pe un câmp pt. adăpostire. C. P.

săniă (a se), vb. refl. I. A se da cu sania, a aluneca, (a-și schimba locul : *blana s'a ~niât într'o parte...*). C. P.

sînie, s. f. Tablăua mare de aramă pentru colivă. Ș. V.

șantalie, s. f. Femeie cu corp urît (cu picioarele subțiri, degetele lungi, etc.). F. G.

șânti, adv. (Și-)apoi. P. T.

santim, s. a. (Propriu : *centimă*). Clipă, moment, pas (d. p. : *nu-ți dau voie niciun ~ să faci ce vrei!*). C. P.

șăpeă, s. f. Căciulă. B. S. 1.

săpet, s. a. Coș. P. T.

săpîn, s. a. Târâncopul de săpat pivița. (N. B. propriu : *șapin*). T. Adam, Arpașul d. s.

sărănăie, s. f. Curcubetă. D. V.

sărăoăie, s. f. Vezi la : lumpău.

șăratăucă, s. f. Un fel de trior [?]. P. T.

sărătură, s. f. Rovină, mlaștină, afundă. C. V. 2.

șărlă, s. f. Șal, fular, D. M.

sărgă, s. f. Străduință, hărnicie. C. V. 2.

sărgină, s. f. (adv.). Cu ~, (cu) sfială. N. T.

sarmăle, s. f. pl. Porumb, (Vad-Maram.), și *pitrașcă* (în alte sate din Maram.). T. Utan, Vad-Maram.

sârnîe (pl. ~niei, pronț. ~niși), s. m.  
Chibrit. O. A., D. M.

șârpoaie, s. f. Funie groasă. C. I.

sarsană (plur. ~năle), s. f. *Invățat cu ~năua*, hârșit cu necazul, cu greul (cu un lucru repetat însoțit de răbdare și încordare grea). Cf. și expresia ironică :

*Cavaler gândac*

Sarsana briceag... C. P.

sârt, s. a. *Ia-o pe ~ în sus* = pe deal. I. A.  
șăștiină (pl. șăștini), s. f. Adâncitură [?].

C. R.

șătău, s. a. Vasul în care se bagă la copt cănepa toarsă. (Ban.).

sătișcă (pronț. sâtișcă), s. f. Strecurătoare.  
M. I. (Năsăud). B. G. 1.

șatrângă (pl. ~ trânge, șătrângi), s. f.  
Anumită cusătură la iile țărănești. (Cf. « *Pe dânsul avea... un lat brău sau omofor, semănat cu matostaturi în șatrânge* ». Odobescu, D. Chiajna, Bibl. pt. toți Nr. 406—406 bis, p. 80). C. P.

sbalț, s. a. Sbanț. F. G.

sbârgoiu, s. a. Vânt iute, vârtej, uragan.  
B. N.

sblencăi (a se), vb. refl. IV. Ugerul vacii  
*se sblencăie*, se înmoaie când suge vițelul. F. G.

sbocoti, vb. (in)trans. IV. A sbate, a lovi violent și repetat : ~têște inima de spaimă, pulsul de friguri, vițelul la ugerul vacii. (N. B. a smocoti (vițelul). C. P.). C. I.

sbor, s. a. Un fel de iarmaroc pt. hramul unei biserici. (N. B. *sobor*). I. A.

sborși (a se), vb. refl. IV. *Smântâna s'a ~șit*, a fermentat. Ș. V.

sbrotăci (vb. refl. și) trans. IV. A (se) bălăci (în) apă, împroșcând-o în toate părțile. C. I.

seacița, s. f. Vasul în care se pisează usturoiu. L. M., B. N.

scaț, s. (a.). Dulap. E. Iosif, Ștefănești-Cet.-Albă.

Scăliu, s. m. Dracu. M. I.

scămăr, s. Vezi la : șliht.

scăpără / (Imperat. vb. *scăpăra*). Se zice d. cineva care e gata să fugă, impacient.  
C. V. 2.

seăre, s. a. Scripetele puțului cu zale. E.  
scărlăciă, s. f. [Nu dă sensul]. B. G.

scărmoci, vb. intrans. IV. A fi neliniștit, a se tot mișca. F. G. (Cf. *ase scărciumi* = a se da în *scărcium*, a se dălnăi. C. P.).

searóg, adj. *Sfarog*, uscat până la a se *sdrobi*. C. P.

scarpéți (și carpéti ; sg. *scarpete* e neuzual), s. m. pl. Încălțăminte de postav de forma sandalelor. C. P.

scârtoğı (prez. I. ~gése), vb. trans. IV. A cârpi opincile (« *scârtoagele* »). C. P.

scătăli, vb. trans. (și refl.). IV. « Sămânța de cănepă se ~lêște cu ciurul ». C. V. 2.

scatoălfă (pl. ~toălle), s. f. Lăbuirea cuiva pe o parte și alta a obrazului. (Cf. *scatoalce*, id. Rucăr-Muscel). C. P.

scătúciă

scătúie } s. f. Cutiuță (cutie). C. I. 1.,  
scătúlcă } B. G. 1, M. M., M. G.

scătúlcă

scăun, s. a. Judecătorie. D. V.

șcăpuri, s. a. pl. Bucăți de lemn. D. E.  
— Cf. mai jos : șteap.

schilintéu (pl. ~têie), s. a. O tăietură în iaz ce reprezintă o stavilă. M. N.  
schilómb (*chilomb*), adj. Lemn *strâmbdnog*, rău cioplit și deformat. C. P.

schiopótăna, s. f. (adj.). Poreclă pt. o femeie, fată schioapă. C. P.

schirnóv (f. ~noávă), adj. Un lucru *schimonosit* în toate sensurile, *schilomb*. C. P.

schirnovă (prez. I. ~vêz), vb. trans. I. A strâmba rău un lucru. (Vezi : *schirnov*). C. P.

selól, s. a. Porțiune de pădure defrișată de curând, curătură, tăietură. C. Sebastian, Arad.

scoăbă, s. f. (adj). (Fig.). (D. o vită, femeie) slabă. C. V. 2.

- seoăcă**, s. f. Lapte acru încălzit. C. V. 2.
- seoăce**, vb. trans. III. *Brânză seoaptă*, făcută din lapte *grosiorit*, acru amestecat cu dulce ; o mâncare *se scoace* la soare, se prăjește, — fermentează. C. I.
- șeoărle**, s. f. pl. Încălțăminte uscate, deteriorate, neîngrijite. B. N.
- șeochină** (pl. *șeochini*), s. f. Groapă adâncă sau mîncătură de pământ cauzată de scurgerea apelor. (P. ext. cavități sferoidale adânci în pământ, în copaci, în măsele, ș. a.). C. P.
- șeoifă** (a se), vb. refl. I. A se strâmba o blană în lat, nu în lung. (N. B. *a se scovârda*, id. C. P.). F. G.
- șeolăriu**, s. m. Învățător. M. B.
- șeomărlă**, s. f. *Mol*, noroiu mare. C. V. 2.
- șeomșe**, s. f. (adv.). Lucrul e *cu ~*, cu socoteală, cu cumpătare. C. P.
- șeonăt**, adj. Iscusit, isteț (ironic : « *grozav* »), d. p. : *te făceai tu mai ~ ca el* . . . ! C. P.
- șeoromnie**, adj. (D. un copil ce anticipează lucruri mari), precoce, dezvoltat înainte de vreme (*porumb ~*, *fasole ~*, *~nieă* . . .). C. P.
- șeotule**, s. f. Cutie. — C. (Vezi și : *șeătuie*).
- șerădă**, adj. Uscat, sfarog (*fasolea s'a făcut ~*). F. G.
- șerăncin**, s. a. Scârcium (*scrânciob*). S. I.
- șerândiță**, s. f. *Scrânghiță*, *crântiță*, *crimpiță* (corect : *crâmpiță*). B. Marcov, Rezina-Orheiu.
- șerijel**, adj. Slăbănog. F. G.
- șerivălă**, s. f. Un instrument cu care se fac funii. (Compus din un fus cu o măciucuță la un capăt, care oprește să nu iasă niște lopățele ce învârtesc firul în jurul fusului fixat într'o bortă pt. a nu se mișca . . .). B. G.
- șerobete**, s. m. Culcușul iepurelui. F. G.
- șerupă**, vb. trans. I. A scoate boabele de porumb, a (*s*)*nicură*. F. G.
- șeupat-el**, adv. Aidoma, leit, « *licit* ». C. R.
- (sd-. Vezi : *zd-*).
- sdrângălăi**, s. m. pl. Clopoței la cai. F. G.
- sdrugăli**, vb. trans. IV. A freca (*sdrugălesc* un purece între degete). F. G.
- seă !** Interj. cu care se asmuță câinii. (Cf. mai jos : *so !*). F. G.
- șealhău**, (s. m.), adj. Șmecher, înșelător. D. E. (Cf. mai sus : *selhuiu*).
- șecher**, s. Zahăr. I. A. (Cf. mai sus : *șue(i)eră*).
- șecherlie**, s. f. Nume de cafea dulce, *gingirlicie* (potrivită). M. G.
- șelci**, s. f. pl. Vezi la : *volice*.
- selenderi**, s. m. Stâlpi de lemn la un gang. B. G. 1.
- selhuiu**, s. m. (adj.). Nebăgător de seamă. D. E. — Cf. mai sus : *sealhău*.
- șelpăriu**, s. a. Curea, *șerpar*. C. I. 1.
- sembe**, adv. Vis-a-vis. R. I. 1.
- semle**, s. a. Control. R. I. 1.
- șeștărie**, s. a. pl. (Sg. *șeștărie* e puțin uzual). Picioare lungi și goale : *dă-ți ~răli 'ncolo !* C. P.
- șetau**, s. Buștean. C. G.
- sfăra** (și *sferă*), s. f. *A umbla în ~ cuiva*, în duldura, după treaba lui. C. P.
- sfărâle**, s. Sgomotul ce-l face în apă fierul înroșit ; lucru de nimic : *tot ce face el la fierărie e numai un ~*. Ș. V.
- șfărărie**, s. f. *Șfară*. Ș. V.
- sfărelor**, adj. (D. un om), uscățiv, supt, slab. N. E.
- sfărd(g)e**, s. f. Așchie lungăreată și ascuțită (ce intră în picior). C. I.
- sfărd(g)i** (a se), vb. refl. IV. A se *crepa*, a se desface în *sfărd(g)i*. C. I.
- sfărghie**, s. f. *O ~ de scândurd*, blană subțire. C. P. (Târn.-Mc.). — Cf. mai sus : *sfard(g)e*.
- sfărguș**, s. În versul pop. : *Ș'un slărgoș dela poloș*. C. G.
- sfărlă**, s. f. În expres. : *I-a mers norocu 'n ~*. C. G.
- sfărlează**, s. f. (Fig.). Femeie subțire, ușoară la mers. Z. T.

- sfârloáge, s. f. pl. Vezi la : târșoáge.
- sfârtoáge, s. f. pl. Cizme slăbuțe. C. G.  
(Cf. mai sus : scârtoğı. . .).
- șfebele, s. f. pl. Chibrituri. M. I. (Nă-  
săud).
- șfeciuri, s. a. pl. Cele mai subțiri (și  
rotunde) lemne din exploatarea pădu-  
rilor de brazi. (N. B. vârfurile cele mai  
fine de rămurele. C. P. ). Ș. V.
- sforgălău, s. m. *Torcăldu* (torcător).  
S. Pavelea, Runcu-Salvei (Năsăud).
- sgălbă (zg-), s. f. (« *Spurcăciune* » de)  
copil mic și urît, secăturos, *se suie ca o ~*  
în pomi. C. P.
- sgără } s. (adj.). Om rău ; sgărcit : *ce ~*  
sgărcă } *de om !* C. P., D. E.
- sgărvă } s. f. Coaja de dovleac (*sco-*  
sgărvoáce } *fleaje*) ce servește la luarea  
sgărvoáie } cenușei. F. G.
- sghevolărie, s. f. Drăcie, obrăznicie, năz-  
bătii (de-ale copiilor). Ș. V.
- sgihlărdă, s. f. (adj.). (Vorbă de ocară d.  
fete, femei). Tănără, mare la trup și  
neîndemânatecă la treabă. Ș. V.
- sgripturi, s. f. (Numai la pl.). Sgărieturi,  
scrijilări (un fel de așchioare ce înțeapă  
la mână) de pe o blană tăiată la fi-  
răstrău. C. P.
- sgripturós (f. ~roásă), adj. *Cu sgripturi*.  
C. P.
- șiba, s. f. Prăjina dela cumpăna puțului  
de care se atărnă gălcata. B. S.
- șică-și(că)! Interj. cu care se strigă oile.  
(Cf. mai jos : suguleț!). C. P.
- șicărăe, s. a. Vezi la : șăcărăe.
- șielit, adj. Mânjit cu o materie unsuroasă  
ce se curăță greu. Ș. V. — Cf. mai sus :  
posielit.
- șiclu, s. Murdărie ce se depune pe sticle,  
oale etc. C. V. 2.
- Sictémvře (*Sictemvrie*), s. m. Septemvrie.  
C. P.
- șiecărt (pl. ~cărte), (șiocărturi), s. a.  
B. S. (Cf. mai sus : ciocărt).
- șighiartău, s. m. Curelar. D. V.
- șihóiu (*șuhóiu*, pl. ~hóiu), s. a. Șivoiu  
(șuvoiu) de apă. C. P.
- șing, s. Șină. R. I. 1.
- șirgău, s. Telegramă. C.
- șirimbóiu (pl. ~boáie, ~bóiu), s. a.  
Lanț gros și neregulat de răuri la că-  
mașe. C. P.
- siriță, s. f. (adj.). *Oaie ~* = cu lapte.  
M. I. (Alimănești-Olt).
- șiritric, s. a. *Șiretic*. C. P.
- șirta, s. f. Unitatea de 10 prăjini de mă-  
surat pământul. N. I.
- șișie, s. f. Un fel de brâu din mărgelă.  
F. G.
- șișieală, s. f. Se zice celui ce vorbește  
des. F. G.
- șitar, s. Eățul cu care se lățește aluatul.  
P. T.
- șiuhal, s. Sac de cinci *puđuri*. P. T.
- șivie, s. f. Cuiul dela roata trăsorii care  
oprește să nu iasă leuca și roata. B. S.
- șivínuri (*de brad*), s. pl. Lemne. M. G.
- slăburfu, adj. (D. un om) bolnăvicios,  
pipernicit (« suflet puțin »). C. E.
- slăiu (pl. slăiuri), s. a. Șipcul ce se bate  
în stâlpii (« popii ») casei, formând —  
cu altul — un scoc în care se bagă  
capetele bărnelor. C. P. ; blana ce leagă  
cele două capete ale patului. F. G.
- slava. Vezi la : boghi.
- șleămpătă, s. f. Femeie care merge cu  
hainele nelegate bine. F. G.
- sléder, s. a. *Sfleder*. D. V.
- slegnă (a se), vb. refl. IV. A se desumfla :  
*abia m'am ~nit « câta » la foale*. N. E.
- șléici, s. f. *Trăgatori* care țin pantalonii.  
I. G.
- șleiferi, s. a. plur. Opinci făcute de maeștri.  
B. S.
- șlîfcă, s. f. Smântână bătută cu zahăr și  
făcută puhavă (« cremă »). [N. B. cf.  
frișcă]. Ș. V.
- șllht, s. a. Șurub, *scămar* (custură ce ia  
scama de pe scânduri). B. G. 1.
- șlingărui, s. Brodărie. (Cf. mai jos :  
șlingui). Hunied.

- șlingui**, vb. trans. IV. A broda. Hunied.
- șlip**, s. a. ~ *la moară*. M. I. (Năsăud).
- slobozitor**, s. a. Gilău mare. D. V.
- slodun**, s. m. Stejar tânăr; (fig.) om inactiv, leneș, trândav, *șade ca un ~*. B. N.
- șluc** (pl. *Șcuri*), s. a. Înghițitură de apă. Târn.-Mc.
- smétie** (*zmetie*), s. f. Nuia lungă de bătut, *vleştie*: *acu te iau c'o ~*. C. P.
- smoeotl**, vb. (in)trans. IV. Vițelul ~te(ște) la ugerul vacii, sbate. (Cf. mai sus: *sboeoti*). C. P.
- șneâmăt**, s. a. Închisoarea de lemne făcută în timpul puhoaielor de plutele risipite pe baltă. Ș. V.
- so!** (*șo! suo! șuo!*). Interj. cu care se asmuță câinii. (Cf. mai sus: *sea*). C. P.
- șoală** (†), s. f. (*Surată*), *verișoară*. C. P.
- șoâlă**, s. f. A umbla cu ~, cu *fofârliga*, cu minciuni. C. P.
- șoănă** (pl. *șoâne*), s. f. Glumă, haz. F. G.
- șoândră**, s. f. Babă, femeie. C. V. 2.
- șoăvă**, s. f. Vale strâmtă și adâncă. Alex.
- soeri**, vb. trans. IV. A cicăli (*ca o soacră*), a sfădi. C. R.
- șoflă**, s. f. *Făcui cămașa numai șofile* = bucăți. F. G.
- sogoala**, s. f. Mestecarea aluatului de pâine. D. E.
- șohăiu**, adj. Strâmb pe o parte: *stâlpu e ~*. N. E.
- șoimănit**, adj. Opăcit, stricat, bolnăvicios. F. G.
- șoinăli**, vb. intrans. IV. A regreta, a-i părea rău. C. P. (Cluj).
- sôli**, s. pl. Tălpi (*pingele*). I. G.
- șolocăn**, s. m. Copil voinic, bine făcut. B. N.
- șolocățse**, s. f. pl. Obloanele de lemn ale ferestrelor. I. Iacob, Arad.
- solodžet** (pl. ~*džete*), s. a. Bețișor subțire de sânger pe care se pune *țevea* în suveică. C. Z.
- șomârdoale**, s. f. pl. Gropi pe un drum, care îngreuiază mersul carului. F. G.
- șomoldoale**, s. f. pl. Sin. *șomârdoale* (gropi și mușuroaie ce te împiedecă). C. P.
- șongoi** (*înșongoi*), vb. trans. IV. A îmbrăca pe cineva cu haine groase, când nu e frig: *ce-l ~ așa?* A-l înfolfi. C. E.
- șontit**, adj. Stricat, desfigurat: *am ~ vulpea toată, când am tras cu pușca!* Ș. V. (N. B. cf. *ciuntii*)
- șopăcăi**, vb. intrans. IV. Vezi la: *domăni*.
- șopârlăiță**, s. f. Tuse cu un sunet caracteristic «în grumazi». C. I.
- șopârlău**, s. a. Lâna se bagă în ~. Dumbrava-Cluj.
- sorbăcăi**, vb. (in)trans. IV. A sorbi cu sgomot. F. G.
- sorgoș**, adj. (adv). Iute, repede, grabnic. D. E.
- șorlă**, s. f. (D. un om) leneș: *stai ca o ~*. F. G.
- sorpân**, s. a. Săpun. M. M.
- șorț**: a face *cuiva ~* = a vorbi de rău (mai ales pe fete). N. T.
- șoș**, s. m. Stâlp. C. V. 2.
- sôtchi**, s. m. Vornic. N. I.
- șoție**, s. f. Denumirea ce femeile dela țară dau bărbatului. Ș. V.; (organ genital feminin la animale. C. P.).
- șotroăpă**, s. f. Babă urită. C. V. 2.
- șovârănog**, adj. (D. un animal) șontorog (din genunchiu); N. B. cf. *dor de picioare*. C. P. — Cf. mai jos: *știopâr-nog*.
- soviturós**, adj. Neastâmpărat, secăturos, care se *leagă* de toată lumea. A. Stanciu, Surdila-Gr. (Brăila).
- spăcél**, s. Piepții cămășii femeiești. C. G.
- șpaimóc**, s. m. Poreclă. M. I. (Năsăud).
- spăldării**, s. f. pl. *Pozderii* (lemnnoase) de căneapă ce cad jos la melițat. C. P.
- spancilit**, adj. Înfipt; mofturos (: *stai așa de ~!*). Ș. V.
- spărcăiălă**, s. f. Scui pat mare; scărna moale de găină. C. P.

- șparert** (1) } s. a. (1) Mașină de fiert.  
**șparhăt** (2) } B. S. ; (2) plită. I. G.
- șpărgunie**, s. f. Cameră foarte mare (și goală). B. S.
- șpârni**, vb. intrans. IV. A (se) porni cu gura mare, cu gălăgia. C. E.
- șpătări**, s. f. pl. Cele două scânduri care *astupă* strunga (ca o ușă cu 2 canaturi), ce se deschid și închid. D. S. 1.
- șpelt** (pl. *șturi*), s. a. Ac de păr (« Haarnadel ») pt. fete. C. Z.
- șpemăț**, s. Ață. B. S. 1.
- șperlă**, s. f. Distrugere completă, praf, zob ; *totul s'a făcut ~*. M. I. (Nășăud), M. B.
- spieniță**, s. f. Fustă (pt. femeii). H. — Cf. mai jos : **spiniță**.
- spiniță**, s. f. Fustă. I. G. — Cf. mai sus : **spieniță**.
- spirlă**, s. f. Spuza (de paie) ce se ridică în sus și cade în vasul ce fierbe. S. I.
- șpiriac**, s. a. « *Lacul* » ce dau cizmari pe ghete pt. a le face « *strălucoase* » (oglinديوارة). C. P.
- șpônțuri**, s. a. pl. Bucăți netrebuincioase de carne, ce merită a fi aruncate : *casapul ți-a dat numai ~ !* Ș. V.
- sporoji**, vb. (in)trans. IV. A spune *multe și mdrunte*, a îndruga la vorbe. C. R.
- șporoli** (șpuruli), vb. trans. IV. A economisi, a păstra. C. I. 1.
- șprângă**, s. f. Funia de sârmă ce o leagă plutășul de « *cazdc* » (= țăruș). Ș. V.
- șpuliechi**, vb. intrans. IV. A pleca pe negândite (cu nepusă masă) : *da' repede ai mai ~lichit-o, mă !* Ș. V.
- spune** : a spune *verde 'n față*, *verde 'n limbă* (în alte părți : *verde 'n ochi*). C. R., C. P.
- șpurius**, s. a. Presimțire clară, viziune : *așa am eu un ~ că am să câștig jocul !* Ș. V.
- stablôn**, s. a. Scândură lată de-a-lungul unui perete (așa ca o jumăt. să rămână către camera de locuit și cealaltă către târnați). I. Cardaș, Pomi-Satu-Mr.
- ștăfăl**, s. Lemn subțire tăiat în moară, *rigăl*. B. G. 1.
- stăghie** (*stădie*), s. f. « Așezământ » pe care stă focul faurului și pe care se pune piua de pisat semințe de bostan. C. G.
- stăică**, s. f. Tijghea. P. T.
- stălăjă**, s. f. Obiect pe care stau vasele. B. G. 1.
- stângér**, adj. Despărechiat, d. boul *din stânga* rămas fără soț se spune că e *~gerit* în mișcările sale. C. I.
- stănu**, s. Cămașă. M. I. (Maram.).
- stăoimă**, s. f. Locul unde a fost târlă și pe unde a crescut iarba grasă (din bălegarul oilor). C. P.
- stărăgni**, vb. trans. IV. A trăgăna pe cineva, purtându-l cu vorba. F. G.
- stăre**, adj. (Om) mic, *stărcit*, cocoșat. F. G.
- ștărghie**, s. f. Palmă trasă cuiva : *i-am tras câteva ștărghii ! ...* Ș. V.
- stărmin**, s. a. Un deal pietros, o stâncă mare, un munte drept ; o piatră foarte mare. F. G.
- stărmineculă**, s. f. Înclinarea acoperișului casei. T. Oprea, Beceni-Dimieni (Buzău).
- stătute**, s. (La jocul de-amingea) locul unde stau copii și până unde fug e însemnata cu o piatră numită ~. C. I.
- șteuțer**, s. m. *A i se scurta funia la ~* = a i se apropia sfârșitul (vieții). C. R. (Cf. *a ajunge funia la ~*, id. C. P.).
- șteap**, s. m. Bucată mare de mămăligă sau de pâine (codru). Ș. V. — Cf. mai sus : **secapuri**.
- șteursă**, s. f. Sin. **ștărghie**. Ș. V. ; (fugă) : *am dat o ~ până 'n grădină* ; vizită în treacăt : *am dat o ~ și pe la rude...* C. P.).
- ștecăli**, vb. trans. IV. A broda. (Ban.). — Cf. mai jos : **știecări**.
- stei** (a se), vb. A nu se mai putea păstra ceva : *nu se mai steiește nimic de copii ! ..* (a se stăvi). C. P.
- ștêmpăl**, s. (a.). Timbru. C. V. 2.



**stêrpu**, s. a. Traheea arteră, (mâncarea a apucat pe ~). C. P.

**ști**: a nu ști ce urlă 'n tobă (a nu ~ ce-i în tobă), a fi în necunoștință de cauză despre un lucru. C. P., C. R.

**știámătă**, s. f. Urmă. N. T.

**șticărál**, s. vb. știeul. (Satu-Mr.)

**știceri**, s. m. pl. ~ de brad. M. G.

**stiehiu**, s. a. A pune ~, a face să nu se mai atingă nimeni de un lucru, a-l ascunde, a înceta de a-l mai folosi (: am pus ~ să nu vă mai atingeți de dulce...). C. P.

**știeul**, vb. trans. IV. A broda. Satu-Mr. (Cf. mai sus : șteelăli).

**știm**, s. a. Fânul ce se face sus la munte ; iarba deasă, scurtă și tare la cosit. N. T. ; lâna mică, scurtă, de oaie (mioare), rămasă în urma scărmanatului. C. P.

**știmă**, s. f. Presimțire : am eu o ~ că azi plouă ! — Ș. V.

**stinghie**, s. f. Partea trupului, în formă de jgheab, unde picioarele se îmbucă cu coapsele. Ș. V.

**știób**, s. a. Ciubăr în care se toarnă apa după ce s'au spălatrufe le. H., C. V. 2.

**știócă**, s. f. Teslă. C. V. 2.

**știopárnóg**, adj. (Animal) șchiop, damblagiu. (Sin. șovárnóg). Cor. Martin, Arad.

**ștîrî** (a se), vb. refl. IV. A-și strica puțin coardele vocale de strigat, de o vorbire mai ridicată. Ș. V.

**știubăróc**, s. a. Un fel de fântânișă dintr'o butură găunoasă vârită în pământ. I. Lucaș, Arad.

**știubéiu**, s. a. Vas pentru zolit rufe. P. T.

**știulbóaná**, s. f. Bulboană, știoalnă de apă. Ș. V.

**știulghíúe**, s. Bățul cu care se bate subț malul apelor pt. a răscoli peștii. Ș. V.

**ștollăc** } s. m. (adj.). Om lacom : îm-  
**ștofleac** } bucă ca un ~. Alex. ; nătăfleț  
( : ce ștofleac al lu tureac !... ).  
Ștoflecî = tuleie ascuțite ce  
rămân după cositură. C. P.

**stoghi**. Vezi : boghi.

**ștóiú**, s. a. Pasăre de noapte. F. G. ; (membru viril. C. P.).

**ștos**, s. a. Grămadă de scânduri. C. V. 2.

**străeură**, s. f. Străcurătoare. C. I.

**străghiăță**, s. f. Smântâna laptelui de oaie. C. G.

**strămiță**, s. f. Căpătăiu de ață dela țesătură. F. G.

**ștrapórt** (pl. ~poárte și ~pórturi), s. a. Transport. (Cf. și expres. : nu sânt de ~portul tău ! = de a nu fi purtat de colo până colo, la dispoziția cuiva). C. P. și F. G.

**străvere**, s. f. Ședere, întârziere : ce atâta ~ de tine ! ? N. E.

**ștreál**, s. a. Umblă ca un ~, d. o femeie cotrușă căreia nu-i dă a sta ; (d. o vacă fără stare la păscut și bate grădinile). C. P.

**stre(a)jie**, s. f. Lanțul de care trag boii înaintași la plug. C. R.

**strelce**, s. f. Butoiul nu dă nicio ~ = nicio picătură. F. G.

**strențu**. Vezi la : unghilia.

**strieulcieu**, s. m. (adj.). Copil obraznic, stricator, neastâmpărat. B. N.

**strimbórița**. Vezi la : unghilia.

**strínă**, adj. Coloare de o nuanță vânătă-roz. C. P.

**strît**, partic. vb. strîvî ( : m'am strît). C. P.

**ștroúlă**, s. f. Copilă mică (care șchioapă) : du-te, că ești numai o ~ !. C. E.

**strolobăt** } adj. Sprăhuit, nebunatic,  
**ștrulibátie** } ușuratic. C. G. ; iubitor de  
**ștrulubátie** } lupte, neastâmpărat, pot-  
caș. E. Colceriu-Cluj.

**struci** (prez. ~cêște), vb. trans. IV. A sdrobi (zobi), vreascuri sau altceva asemănător. (Ban.).

**strug**, s. a. Cuțitoaie. P. T.

**ștrúmân**, s. m. « Omul pe care stau hainele întinse ca struna ». C. G.

**struț** (pl. strúțe, strúțuri), s. a. Cozonac. C. P. (Blăjel-Târn.-Mc.).

**studént**, s. m. (Om cuminte), deștept. D. V.

subrintă, vb. trans. I. *A suvrinta*. C. G. sŭea, s. f. *Hachița*, dorul, năravul (: *iar l-a pălit ~ pe Ion de umblă numai beat !*). Ș. V.

șucătă (șucățea), s. f. Bucată mare de carne, *halcană*, *halcătea*. C. P.

sud, s. a. Judecată : *am să te dau la ~*. S. G.

șuțări, vb. trans. IV. A lua din dreptul cuiva (: *pând nu m'am ~rit*, nu mi-a dat *banii* [?]). Ș. V.

șufleându, s. f. Saltar. I. G.

șufländeriță, s. f. Porecle ce se aplică orășencelor (mai ales când descind la sate). C. P.

șuflêngher, s. a. (În glumă pt.) *suflet* : *îi iese suflêngheru'*, d. p. unei păsărele sugrumate de copii. C. P.

sugăci (prez. ~cêse), vb. trans. IV. A bea mereu (și câte puțin) băuturi alcoolice, (*a-i trage o ~găceală bună* = o băutură). C. P.

șughiiă (prez. I. șughiiéz), vb. trans. I. A subția ceva, « *a săbiă* » (d. p. o bucată de lemn, de piele, ș. a.). C. P.

sugulê(ț) ! Interj. cu care se strigă oile. C. P.

sugulina, s. f. Termen de mângâiere (și chemare) pt. oaie. C. P.

suhă, vb. trans. I. A mânia pe cineva : *i-a suhat* = i-a stărnit mânie. C. G.

șui-și-șui, locuț. pop. *Copiii au făcut (merele)* ~ = le-au folosit pe necumpătate, cum au nimerit. C. P.

șuiu, s. m. Bolnav de astm ; adj. *șuios* (f. ~oasă) (mai mult în batjocură pt. cei ce tușesc), ofticoși. M. N. (Cf. « *m'ai lăsat de răsul unui șuiiu ca Ioan...* ». *Creangă*, Ivan Turbincă).

șuli(-șuli !). Exclamație (în glumă) de starea cu totul rea a unei haine : ~ *ce cămașe !* C. P.

șulicăr, s. Căciulă. C. G.

șumeti (a se), vb. trans. IV. A se încrede (: *se sumete (să cumpere pt.) că e bogat !*). C. P.

șumuță (prez. I. ~mûț), vb. trans. I. A strânge ceva prea mult făcându-l pungă, a strămta, a *păpușă* (o haină, o opincă). (Cf. « *îl strânge de nas și-l șumuță*, ca să nu se deoache odorul ! ». *Creangă*, Pov. porcului). C. P.

șupărêto, s. Vezi la : *podmol*.

șupelnițe, s. f. pl. Un fel de canaluri în care nu înghiață apa niciodată. (Târnave). — M. I. (din *Ax. Sever*, Răsp. la cartea neagră, Brașov, 1897, p. 288).

șupre, prep. Spre : *a mers ~ el* (e mai mult decât « *spre* », dar nu e nici « *asupra* »). C. I.

surecl. Vezi la : *vrighini*.

surehidă (prez. I ~déz), vb. refl. și trans. I. — A (se) măsura cu palmele strânse un băț de către copiii jucători de *ghiulă*, *țurcă* etc. C. P.

șurînuri, s. pl. Lemnele de plută mai mici decât răcluțele. Ș. V.

șurlui, vb. trans. IV. A spăla podelele. C. I. 1.

surzuecliu, s. Rabat. Vașcău-Bihor.

șusălă { (pl. ~șeli), s. f. Sdreanță de  
șusălea { cămașă (ruptă de copii, de porci,  
etc.). C. P.

șușoiu (*șușuiu*), s. m. Copil în fașe (mai ales în brațele tinerelor). C. P.

șuștóri, s. pl. Fălciile meliței. Marpod-Sibiu.

șușumete (pl. ~mêți), s. m. Codru sau *goangăn* de mămăligă sau pâine. C. P.

șușuni, vb. intrans. IV. A vorbi cu un copil mic, a-i dondăni, a-l juca. F. G.

sutăție, s. f. *Situație*. C. P.

șuvăiu, s. Pământ ușor, alburii. C. V. 2.

svântipi, s. m. pl. Monede nemțești. M. G.

svârdină, s. f. Furca fântânii. C. V. 2.

svârdon, s. *Scrânciob* ; părghie cu brațe egale pe care se învârtesc copiii. D. V.

## T (Ț)

ța ! Interj. cu care se alungă caprele : *ța 'ndărd(ț) !* — C. P.

tabăc, s. Dovleac. P. T.

**țabăreaiălă**, s. f. Picurare de apă (cu încetul și câte puțin): *toarnă cum se cade, cum faci tu e curată ~!* — Ș. V.

**țăca**, s. m. Tata. (Cf. mai jos: **tuța**). P. T.

**țăca**, s. f. Un joc cu mingea. C. V. 2.

**țăcălă** { s. f. Un lucru rău, o sapă mică și stricăță; *barbi-ciocul* unor oameni. (N.B. «*popă*», în sens ironic (1). C. P.). F. G.

**țăcăniță**, s. f. Covată. C. V.

**țăcăni**: *țăcăne lumea după lapte* = caută de zor și nu găsește. C. P.

**țăcănit**, adj. Necăjit, înfruntat. C. V. 2.

**țăcieă**, s. f. Tărăboanță. I. G.

**țădoxie**, s. f. Plata ce se cuvine preotului, când umblă cu botezul (6 Ian.). Hidiș-Turda.

**țăf** (pl. **țăfuri**), s. a. Furca de tors: *aruncă țăfu din brâu, că-i Vineri!* Joc copilăresc: *de-a țăful* (în care se scot, cu bățul, glijă mici de pământ dela gaura celui ce e trimis să aducă «*ghiula*» (*furca*) aruncată de ceilalți). C. P.

**țăfa**, s. f. Lut galben, mai ales uscat. F.

**țăfăleă**, s. f. Buccia cu *peticărit*, modălcă, legătură [cu ațe și petece]. Ș. V.

**țăfli**, vb. intrans. IV. A răzni, a vorbi tare și ascuțit. M. B.

**țăgără**, s. f. (adj.). (Soiu de) *oaie ~*; fată sau femeie. C. V. 2.

**țăgărit**, adj. Slăbuț, puținel, uscățiv. B. N.

**țăglă**, s. f. Așchie de lemn de brad. B. I.

**țăglîn**, s. Denumirea dealului mai înalt decât cele din jur. S. I. 3.

**țăiă** (vb.). *Făce cum îl tuie capu* = cum se pricepe, cum «*îi cântă*». C. R., C. P.; *a-i tăia molia* = *a-i lua mau'* (d. p. *croznia de lemne mi-a tăiat molia*), *a-i lua apa dela moară* (a-i înfrânge îndrăzneala); *a-i tăia de unghisoară* = *a-i face de petrecanie* (d. vieața cuiva). C. P.

**țăgăra**, s. f. Vârcolacul (ce mănâncă luna). Sălaj.

**talaghîri**, s. m. pl. (Uzual la pl.). Șezutul (: *nu-și mai putea ridica ~ghirii de jos!*). Ș. V. (N. B. cf. **tamburi**, id. C. P.).

**talânt**, s. (Fără pl.). *Talanțul lu Sf. Petre*, sărbătoare băbească când nu se lucrează pentrucă *e rău de jigăni*; *se ține ~* = șir, d. câini, materii cleioase, sau mucoase ș. a.). C. P.

**talăciu**, s. a. Grădină. I. Iacob, Arad.

**tămădău**, s. a. În înjurături puțin grave. C. P.

**tămîn**, s. a. *Un ~* la o casă, la un zid = o potriveală, o netezeală a unui zid (cf. și *tăman*, id. Gh. Smedu, Arpașul d. j. — Făgăraș), adv. *tocmai*. C. P. **tamanel**, adv. (Dimin. dela *taman*). Tocmai. P. T.

**tămbă**, s. f. Vițel molău, jigărit și trist; (fig.) nătăfleț: *ce ~ de om!* C. P.

**tămbăli**, vb. intrans. IV. A umbla a lene, a lucra fără rost (N. B. cf. *a tândăli*, id. C. P.). C. V. 2.

**țamberle**, s. f. pl. Stofe din Stambul. M. G.

**țămboiâte**, adj. f. pl. (D. țâțele vacilor nemulse) «*înțapoșate*», pline de lapte. F. G.

**țambrôș**, adj. m. Îmbrăcat luxos. C. V. 2.

**tambûr**, s. (m.). Vezi la: **timburi**.

**tămga**, s. f. Pecete. M. G.

**tămpoși**, vb. intrans. IV. A îmbulzi, a năpusti, (: *m'a ~sit o vreme de perit*). C. G.

**țămputreși**, s. pl. Rămășițele păioaselor din pământ după secerat. (Partea rămasă pe buciom — la tufă — se numește «*țăpușe*»). N. E.

**tănu** (†), s. f. Bunică, mamă bătrână. C. P.

**tanaboăță** (pl. ~boățe), s. f. Bucluc, năzbătie (: *sluga numai azi mi-a fă. ut o sumă de ~boățe!*). C. P.

**tanana**, adj. (adv.). Plin, umflat să plesnească (d. vitele sătule). C. P.

**tananiică**, s. f. Un joc al Țiganilor nomazi. S. I. 3.

**tăneă**, s. f. (adj.). (D. un om) neghiob, năgăbuiu : *merge ca o ~*, e un *tanca-panca*. C. P.

**țâneă**, s. f. Locul până la care trebuie să fugă copiii, când joacă mingea. Ș. V.

**țâneoăie**, s. f. Poreclă ce se dă celor mici la stat, ca un câine sau « țânc » domnesc. D. E.

**țandăc** (pl. ~*dăcuri*), s. a. Bucată plesnită (sau sărită) dela un tuciu, o oală ș. a. C. P.

**tandaluță**, s. f. Scândurică (de lățimea pânzei) prevăzută la ambele capete cu câte un vârf de cuiu cu care se fixează pânza în stative ca să nu se strângă. O. A.

**tândăvi**, vb. intrans. IV. A îngăima, a rămânea perplex : *când da să spună adevărul, tot tândăved...* Ș. V.

**tânier**, s. a. Farfurie. B. S.

**tânjâr(i)**, s. m. Băț, beldie, târș, (: *când te-oîu croi c'un ~ pe spinare !*). D. S. 1.

**tapăj** (pl. ~*păjuri*), s. a. Bucluc, necaz, supărare (: *ce de ~ am tras până ne-am împărțit !*). C. P.

**țape** (*țapulțe*), s. f. pl. Opinci foarte subțiri. C. P.

**țăpăcu**, s. m. Poreclă celui cu mutră de țap. D. E.

**țăpură**, adj. *Cu privirea ~*, fixă, țătoșă, țință. C. R.

**țăpuriu**, adj. (D. albină). *Cu acul ~*, scos afară și gata de înțepat. F. G.

**târ** : ~'nainte, ~'napoi = cât înainte și înapoi. M. N.

**țaralioiu**, s. m. (Peiorativ pt.) *țaran*. C. P. (Mediaș-Târn. Mr.).

**țârâi**, vb. trans. IV. A cârpi ciorapi. (Mld.)

**taraivănit**, adj. Neregulat, desordonat, (*lucruri ~nite*). C. R.

**tărăjnec** (*tărășnec, terejnec, tereșnec*), s. m. (adj.). Natăfleț (scurt la statură și cam prost). C. P.

**tărămb**, s. a. Pă *tărămbu-ăllant* = pe cealaltă lume, *tărăm* ; un oarecare timp : *până descară mai e un ~ de vreme*. C. P.

— (Pentru epiteza unui -b cf. și (s)chilomb (pt. (s)chilom). C. P., și țințirimb (pt. țințirim) (în Hidiș-Turda).

**tărășel**, s. a. Nume de danț cu lăutari. C. P.

**țărău** (pl. ~*raie*), s. a. Șipot, scoc, cioroi. M. I. (M-șii Apuseni).

**tarbăc**, s. a. O operație de părghee pt. a sălta o grindă sau altceva greu. C. P.

**tarbacă**, s. f. (Nacafa, bucluc), încurcătură, « socoteală » (: *ia tu una, eu alta și terminăm ~eună de aci !...*). C. P.

**tărbăci** (a se), vb. trans. IV. A se buimăci, a se ameți : de somn, de băutură, ș. a. C. P.

**tărboacă**, s. f. *A căzut în ~* = i s'a înfundat, a căzut în laț ; ceată de roiu ce-și ia răspunderea [?]. F. G.

**țărăă**, s. f. Lână colorată, toarsă subțire. Trans.

**tărcăgitură**, s. f. Lucru *tărcat*, urît, ceea ce nu « te prinde » (: *ce te îmbraci cu ~tūra asta de rochie ?*). Ș. V.

**tărcăzău** (*tercăză'u*), s. a. Terciu în cantitate mare (și de proastă calitate). C. P.

**tăreoăvă**, s. f. Femeie depravată, urîtă, prăpădită (în alte părți din Muscel : *tăreoabă*). C. P.

**tăreol**, s. Vezi la : tarpel.

**tărhoală**, s. f. Femeie neglijentă cu îmbrăcăminte și bucătăria. C. P.

**tarjân**, s. Cotorul ce rămâne dela o mătură prea uzată. Vad-Maram.

**țărloiēt**, adj. Ridicat în sus. C. V. 2.

**tărmoacă** (*tărmoceală*), s. f. Noroiu (în care se scaldă porcii), mocirlă. C. P.

**țárnă**, s. f. Coș larg, mare ; un fel de torțe (« *târne* ») ale nuntașilor (care pleacă dimineața chiuind și cântând). C. R.

**tărnafeș**, s. a. Boală de strănut. C. P. (Cf. mai jos : tegnefeș).

**tărnoăță**, s. f. Femeie de moravuri ușoare, « *tărăitură* ». B. N.

**tarpel**, s. a. O repetare a unui lucru : *mai dă un ~ de ploaie* (repede) ; « *rând* » :

- mai vine un ~ de var peste cel vechi ; (vitele) mai trag un ~ de mâncare* (după muls) . . . C. P. (Cf. și *terpel*. *Codin*, O s. cuv. ; și *tăreol*, F. G.).
- târpî** (prez. I. *~pése*), vb. intrans. IV. A nu mai putea suporta traiul conjugal : *nu mai poate ~* cu bărbatul, cu soacra, etc. C. P. (Cf. *terpi*, Dicț. Encicl., Candrea-Adam.).
- târșuiri**, s. a. pl. Târșuri subțiri de foc (cu frunză veștedă). C. P.
- târșit**, adj. Desbrăcat în nud, aproape gol ( : *ce te-ai ~șit așa, nu ți-e rușine ?*). Ș. V.
- târșiță**, s. f. Săpă. N. T.
- târșoage** (*sfârloage*), s. f. pl. Opinci rupte ce mai au a fi purtate. F. G.
- târță**, s. f. Oaie tânără. C. G.
- târța-pârța**. Vezi la : *eocârța*.
- tartăcă**, s. f. Un fel de dovleac. P. T.
- tartăi**, vb. intrans. IV. A încerca să spună ceva : *a început să tartăie* . . . C. V. 2.
- tartăje**, s. f. pl. Scoarțe (de carte). D. M. (N. B. *trătaje*).
- țârțalăi**, s. m. pl. Țurțuri de poleiu. B. S. 1.
- tărtălét**, adj. *A fi ~ cu lumea*, guraliv, vorbăreț. C. P.
- tartărieu**, s. m. Copil neastâmpărat, *umblă ca un ~* prin pomi, pe garduri...; Dracul. C. P.
- tărtoș** (f. *~toșe*), adj. Nesimțitor, tare 'n piele. L. V. ; (d. om, femeie) *scurtă și 'ndesată*. C. P. ; (d. om) slab, hodorogit. Ș. V.
- tasemee**, s. f. pl. Șireturi. I. G.
- tașmău** (*tașmăg*), s. Ciomag gros (pt. bătaie). Ș. V.
- țăspoacă**, s. f. Vin prost, bulearcă. Ș. V. (Vezi : *țışpoacă*).
- țușt** (*țușt*), s. m. Copil, *pușt(an)*, țânc. C. P.
- tăștôc**, s. m. Puiul de iepure. F. G.
- tăța**, s. f. Tavă. D. M.
- țătăi**, s. Zara laptelui oșețită mai mult ia numele de ~. D. S. 1.
- țățică**, s. f. Scârciom improvizat de copii — atârnat de o cracă — în care « se dălnăesc ». F. G.
- țău** (pl. *țăuri, țee*), s. a. Un lemn ca semn de hotar între două livezi (unde iarba nu trebuie păscută) ; nuia cu care se măsoară țuica în butoiu. F. G.
- țău**, s. Oșet *acru cumu-i țău !* C. G.
- țău'-laeului**, s. a. Se numește un teren așezat ca un fund de lac.
- tauceiu**, s. m. Găinar dela *Tauc*, (turc. « *tauc* » = găină, fost uzual în vechime). I. A.
- țăvlea** (pl. *~vlele*), s. f. Ulucă subțire, crăci de salcie. F. G.
- țăvli**, vb. intrans. IV. A țipa, a sbiera, a răcni. C. V. 2.
- țăvnă**, s. f. Supărare ce vine repede cuiva. (N. B. cf. *țăfnos* « supărăcios, țândăros ». C. P.) ; extremitatea coloanei vertebrale la păsări. F. G.
- țăvsă**, s. f. Tortoșel. C. V. 2.
- teacă** : *a se pune pă ~*, a sta supărat, a căta rău. C. P. (Vezi : *teapă*).
- teacă** } s. m. Nătărău, prostălău, te-  
**tecăru** } chergheu, (poznas). C. P.
- teăpă**, s. f. Supărare : *n'am să mă pui în ~ pt. nimica !* C. R. (Cf. mai sus : *teacă*).
- tebăică** (pl. *~băiei*), s. f. Vișel prăpădit ( : *cutii, ~băica naibii !*). C. P.
- tebeșel** { s. (adj.). Scurt(ă) și gros  
**tebeșică** { (groasă), *merge ca un ~* ; vișel prăpădit. C. P.
- tecăru**, s. m. Vezi la : *teacă*.
- techerghéu**, s. m. *Ciovorgău*, derbedeu, nătărău. C. V.
- teeșea**, s. f. Capul buruienii ce iese după cosire. F. G.
- teeș** (pl. *~eșuri*), s. a. Pieptar mic, prăpădit, cocoloșit. C. P.
- țed**, s. a. (N. B. Rând, (la) hotar). « Casele spre uliță se pun la așa zisul *țed*, ceea ce e *mejdia* ». B. S.

**teî** (pl. *téiari*), s. a. Râtul porcului, « *teflu* ». C. P.

**tefelegós**, adj. Sdrențuros, ca un calic (: *ce umbli așa ~?*). Ș. V.

**tefereágă**, s. f. Terciuală groasă (de mă-măligă cu lapte); noroiu. C. P.

**tefter**, s. Condică. M. G.

**teful**, vb. trans. IV. A mânji cu *teful* (o haină), a răma (porcul). C. P.

**téi-belit**. În expres.: *Te-ai topit cu ~*, se amenință cineva (în glumă) pt. o faptă; *parcă ești pus pă ~* = pe așa lucru (drăcos), pe stricăciuni. C. P.

**télene**, s. Cimitir. C. P. (Mediaș-Târn. Mr.).

**telerează** (pl. *~reze*), s. f. (Poreclă pt. o femeie) proastă, neterează, năbârgeacă (plină de răutate). C. P.

**teliucă**, s. f. Rochie subțire: *cu ~linca asta ai să îngheți!* Ș. V.

**telpecl**, vb. (in)trans. IV. A câștiga. C. G.

**tembelie**, s. f. « *Uspăț* » cu muzică. C. G.

**țembreni**, s. Toată alcătuirea din scânduri a unei fântâni. Cireș-Storojineț.

**țenchiu**, s. a. Nivelul vinului dintr'un vas. Ș. V.

**těreuri**, s. a. pl. *A umbla după ~*, după petreceri (de noapte): baluri, la cârciumi, clăci ș. a. C. P.

**tereteucă** (m. *~tce*), s. (adj.). (Poreclă pt.) proastă, acră la fire. C. P.

**těrfe**, s. f. pl. Încălțăminte. C. G.

**teșălă** { s. f. *Spărtură* din miriște care  
**teșeală** { te înțeapă. C. R.

**teșeaiu** { s. a. Terciu (*lung* și subțire).  
**teșealău** { C. P.

**teșealău**, s. a. Coș de pus rațe, găște îndopate. C. V. 2.

**teșcheră**, s. f. Pungă de piele pentru hârtii. Ș. V.

**teur**, s. Cursă. (Trans.).

**t'iară**, s. f. Tortul de pe războiu. C. V. 2.

**t'iarfă**, s. f. Vezi: *cearfă*. C. V. 2.

**tibricuri**, s. a. pl. Chibrituri, focurile. G. M.

**ticăzi**, vb. IV. Vezi: *chicăzi*.

**ticăzul** (a se), vb. refl. IV. A-l trece nădușelile (la urcarea unui deal). C. P., Târn.-Mc.

**tichileán**, adj. *A fi mai ~*, mai cilibiu, îngrijit, regulat, mai curat (cu ale casei). C. P.

**țicțiu**, s. a. Muche de deal, vârf de munte. C. P. (Târn.-Mc.).

**tidarăc** (pl. *~răcuri*), s. a. Tot felul de instrumente necesare unei meserii (d. p. la tâmplărie). G.

**t'ielet'ieu**, s. Un coș (*corfă*) de purtat gunoiul pe două roți (sau pt. încărcat cucuruz). N. T. și Vlad (Mag-Sibiu).

**țiere-de-minte** (s. f.). Memorie, aducere aminte. Ș. V.

**t'ieun**, s. m. (adj.). Nebun, smintit. N. T.

**tiglăzău**, s. a. Mașină de călcat. C. I. 1.

**tiglăzi**, vb. trans. IV. A călca rufe. C. I. 1.

**țigrie**, s. f. Desime, grămadă (mulțime din ceva, d. p. *prunele stau ~ în prun*). N. E.

**tihăreă**, s. f. Căciulă rea, de aruncat, (« *toharcă* », în alte părți). C. P.

**tihărcă**, s. f. *Smorcăială* (pișălău, pt. cei ce nu-și țin udul), *topilă*. C. P.

**tihóc**, s. a. Noroiu lipicios (humă); murdărie, jeg pe haine: *cămașa e ca ~hóeul de neagră*. C. P.

**țiiăe**, s. Parul ascuțit la vârf și îmbrăcat cu tablă ce servește plutașilor să scoabă plutele încet sau să le țină la mal. Ș. V.

**tililie**, s. a. *A sta de ~* = a-și pierde vremea (tineretul) în vorbărie, în glume, pe uliți. C. P.

**țimbulăși**, s. m. pl. Muzicanți. C. G.

**țimburi** (a se, a-și), vb. refl. IV. A-și arăta (« *tamburul* ») dosul (stând culcat) către cineva: *ce stai ~burit către mine?* C. P.

**tindóc**, s. a. Tindă mică (*tindică*). C. P.  
**ține coada sus** (a): a se mândri fără teameu. C. R.

**tiui**. Vezi: *boghi*.

**tiocûş**, s. a. Hârtie făcută pânle. V. S.  
**ţipăţul**, s. a. *Nu se mai aude* (nu era)  
*nici ~ pe drum, nici ţipenie*. C. P.

**tipiguş** (*topiguş*) (pl. ~gûşuri), s. a. Un-  
 soarea ce-şi lasă slămina prăjită în tigaie.  
 (Cf. *topicuş*, id. Rucăr-Muscel). C. P.

**ţirăduri**, s. a. pl. Lemne *încrustate* (*în-  
 crestate*) la streşină, la *ghibăl*. B. G. 1.

**tireăc**, adj. *Amară ~ că nu se mai poate  
 mânca*, ca ghinţura. F. G.

**tiri Ion**, **tiri Pătru** = *ce mi-e I., ce mi-e  
 P.*! M. N.

**tiribûc**, s. *Măţcală*. P. T.

**ţişpoacă**, s. f. id. *şăşpoacă*. P. T.

**tistîr**, s. a.  
**tistîreă**, s. f. { *A-şi lua ~reăna* (~tî-  
 rul) = a-şi lua gândul  
 dela un lucru ; a-şi lua  
 catrafusele, *tîliuţili* (d. cel  
 care şi-a vândut ori pier-  
 dut ceva, luându-şi un fel  
 de adio). C. P.

**titifoiu** (f. ~foaică), adj. (D. om) mă-  
 runţel, care se împiedecă în hainele-i  
 proprii, ghindoc, scund. C. P.

**titihîiu**, s. a. Cimitir, ~ (locul din veci-  
 nătatea cimitirului unde se aruncă stâr-  
 vuri). C. P.

**t'it'ileăn**, adv. În zadar, musai, neapărată  
 nevoie. E Şimonca, Asnagiu-Sălaj.

**titineăsă** (*titineaţă*), s. f. Măncare din  
 plante fierte şi amestecate cu mălaiu  
 şi unt pentru raţe şi pui de curcă. F. G.

**tîtiri-pîtiri**! Interj. ce arată vorbirea « *pe  
 şopăcâte* » d. unele chestiuni discrete.  
 C. P.

**titîrî**, vb. trans. IV. *A ~rî* cămaşa (pe  
 la spate) sau pălăria, a o încreţi ne-  
 regulat, necestic (când cineva a stat  
 pe ea). C. P.

**ţitroănă**, s. f. Lămăie, C. I. 1.

**tîtuţica** (*tutuca*), s. f. *A o lua ~* = « *arăz-  
 na* », la picior, a-şi lua *drumu' şi poteca*  
 (în urma unei înfruntări sau certe) : *se  
 ducea ~ înainte*! C. P.

**toăcăni**, s. pl. Decoraţiuni pe haină.  
 C. V. 2.

**ţoăită**, s. f. Proptea la gard. T. Sireteanu,  
 Deia - C.-Lung (Mld.).

**toăună**, s. f. Un butoiuş mic ca de berc.  
 C. I. 1.

**toăncă** (dimin. *toncûţă*), s. f. (adj.).  
 Prostuţă, toantă (: *e cam ~cûţă, sâr-  
 mana*!). C. P.

**ţoăneă**, s. f. « *Fudulia* » unui copilaş.  
 C. P.

**tobolân** (s. m.), adj. Grăsuliu, sdравн,  
 vârtos. D. P.

**ţoc-în-poc**, adv. Arată exactitatea : ~,  
*tontoi pe tontoi parcă fu de-aci*! F. G.

**tocălie** (pl. ~lii), s. f. Un instrument pt.  
 sucit noţiţele. (Compus dintr'un bu-  
 tucel ca de 2 dm. lung, în care e înfipt  
 un băţ perpendicular prevăzut la cap  
 cu un cârligel de care se agaţă firul de  
 noţiţă). C. P.

**tocănă**, s. f. Mămăligă. M. I. (Chioarul).

**tocăt** (†) s. Poartă. I. A.

**tochisălă**, s. f. Carne de porc friptă în  
 ceaun cu multă grăsime. Ş. V.

**toci**, s. pl. Un fel de joc la cărţile de joc.  
 C. P.

**tocili**, s. f. pl. În imprecăţia (sau exclama-  
 ţia) : *ptiu, bată-te ~ de om*! C. P.

**ţohûl**, vb. trans. IV. A-l purta de ici colo,  
 a-i bate capul : *ce mă tot ~hăeşti,  
 isprăveşte odată cu vorba*! Ş. V.

**toida**! Expresie cu care se asmuţă câinii  
 de vânat ca să caute iepurele : *toida,  
 pă el*! C. G.

**toitân** (dimin. *toitănél*), adj. (D. un copil  
 de 10—14 ani ; un animal...) măricel :  
*eram ~ şi aveam pe samă o turmă în-  
 treagă de oi*! — C. P.

**toje-tac**, adv. Tot așa. E. Iosif, Ştefăneşti-  
 Cet.-Albă.

**tololôţi**, s. m. pl. *Flecăţei* (tăieţei) de  
 făină. D. S. 1.

**ton**, s. Ploscă. M. I. (Maram.).

**toncă**, vb. (in)trans. I.—A căşuna. C. G.

**toncâni** (a se), vb. refl. şi trans. IV. A  
 (se) sfătui, a (se) povăţui în taină, a  
 pune la cale ceva discret, *a sta de capul*



- cuiva*, a se paropăni : *nu știu ce s'au tot ~nit amândoi până târziu... !* C. P.
- tóuche*, adj. Mutos. C. G.
- tontován* (s.), adj. Prostut, cu obiceiuri nealese, vulgare. C. R.
- topăică* (pl. ~păici), s. f. Un fel de coș cam de un metru înalt, cu care se prinde pește. M. N.
- topârlân* (f. ~lână), (s.). adj. (D. un om, băiat) înalt și subțire : *a crescut ~ înalt*. C. P.
- top-condaclăriu*, s. m. « *Din păduri se tăia ~ cu banii lui Moruzi și se căra la Galați* ». M. G.
- top-hane*, s. Arsenal de tunuri. M. G.
- topigúș*, s. a. Vezi : *tipigúș*. C. P.
- toplîța*, s. f. Gârla care nu îngheață fiindcă în ea curg izvoare (*capătul din sus al gârlei ~*). Ș. V.
- toporîște*, s. f. Coasă. G. Smedu, Arpașul d. s. Băgăraș.
- toporît*, adj. (D. un lucru) rău făcut, cu neîngrijire, « *din topor* ». Ș. V.
- tôpșe*, s. f. Mâncare din mămăligă cu (straturi de) brânză. C. P. (Mediaș-Târn.-Mr.).
- topúz*, adv. Cu ~púzu', cu de-a-sila, cu forța. Ș. V. — Cf. mai sus : *posuz*.
- torînă*, s. f. Coliba ciobanului cu locul unde închide oile pentru a le mulge. B. S.
- torocălă*, s. f. Amestecătură de mai multe feluri de mâncare, greșoasă la vedere. Ș. V.
- torogăc* (pl. ~géci), s. m. (adj.). (Po-reclă pt. un) om scurt și cu mers urît (cu nădragii largi și turul mare) : *merge ca un ~*, C. P.
- toromác*, s. m. (adj.). Prost, neghiob, tont. P. T.
- toroșteală*, s. f. Mâncare slabă. C. V. 2.
- torțol*, s. Grămadă mare de ciucuri, de ciorchine în pomi : *stau prunii ~ de prune*. F. G. — Cf. mai jos : *țurțulăi*.
- tot* (toată), adj. *Parcă nu ești ~*, cuminte, întreg, citov (*unit la minte*). C. P., C. V. 2.
- totóiu*, s. a. Un fel de sos făcut din *fărind părgălită* în unsoare și cu apă, ca un cir gros. C. G.
- totoreăg*, s. (a.). Bucată de lemn uscat căzut în pădure. F. G.
- toz*, s. Sin. *toje*. E. Iosif, Ștefănești, Cet.-Albă.
- traftir* (pl. ~tîre), s. a. Stabiliment de proxenete ; (*a se certa ca la ~* = fără niciun pic de jenă, fără obraz). C. P.
- trage-măsurli* (*a-și ~*), a-și cugeta vorbele, a-și da socoteala de felul cum vorbește : *trageți măsurli, băiete, când vorbești cu mine !...* (« Cf. «...aș fi ajuns... să gădesc banală... această rodomontadă a stihurilor, dacă ele nu și-ar fi tras măsurile tocmai la timp »). Hogaș, în « *Singur* » din « *În M-ții Neamfului* ». C. P.
- trăge-punții*, s. Greutatea la orologiu. C. E.
- trúina*, s. f. (adv.). *A umbla ~* = fără rost, pierde-vară. C. P.
- trâmbușălă* (*trâmbușăldă*), s. f. Trânteală, bușală strașnică de pământ (între cei ce se luptă). C. P.
- trână*, s. f. (adj.). (D. un om) greoiu, nătăvălos, *ursos* : *mișcă-te ~ mai încolo !* C. P.
- trăncănău* (*trăncânt*), s. a. Fânul ce rămâne la vite după mâncare. F. G.
- trăncău*, s. m. (adj.). Cel cu mers urît, neregulat, ca o pancă : *merge ca un ~* C. P.
- trâncei*, s. m. pl. Rămășițe de var în cazan, care nu mai pot fi folosite. S. I.
- trăncote*, s. f. pl. Vorbe răstite. C. V. 2. Vezi la : *trânte*.
- trânte*, s. f. pl. *Trantabușuri*, *trancote*, țoale multe și rele, diferite lucruri la spinare : *ia-ți trantili și pleacă !* (= *țulendre*). C. P.
- trăste*, s. f. pl. Denii. M. I. (Năsăud).
- trăsūră*, s. f. Nadă, momeală pt. atras vulpile ; o mortăciune de animal. C. I.

- treâne**, s. a. Restul de paie pe care se culcă vitele. F. G.
- treânca-ileânea**, locuț. Vorbărie goală, *moș pe groș, ~ mere acre*. C. P.
- treânecăt**, s. a. Vezi la : **trăneacă**.
- treâșca-ileâșca**, locuț. Noroiu apăsos, *ș drumul e tot o ~ de coló până coló !*. C. P.
- treee-Oltu (a ~)** : a face gălăgie mare pe cineva, a-l certa. F. G.
- trefăli**, vb. intrans. IV. A glumi. C. V. 2.
- trêneșeș**, adj. Beat, prost. C. V. 2.
- trêta**, s. f. *A bate ~* = a umbla haimana pe uliți. C. G.
- trêve**, s. f. Materia ce rămâne din strugurele tescuit. F. (Cf. *țuică trevere, drevere*. C. P., Mediaș - Târn.-Mr.).
- tricozénie**, s. f. Lucru neadevărat (vorbe deșarte). C. V. 2.
- triftor**, s. a. Pâlnie (tolcer). C. P. (Cf. și forma **triftăr**, id. *D. Macrea, Fântâna-Târn.-Mr.*).
- trineléți**, s. m. pl. Lemne de plute mai mici decât catargele. Ș. V.
- trîșeu**, s. a. *Țintar* sau *moară* (un fel de joc în două persoane cu câte 9 boabe fiecare). C. P.
- troâce**, s. f. pl. Ghete mai rele, purtărețe. C. P.
- troâș**, s. a. O pădure mai mică (pe un teren restrâns). (În Zălba-Someș, **troăș** e înlocuit uneori cu **braniște**; în Buru-Turda, **troășuri** = pământuri dela câmp înconjurate cu gard sau zid de piatră). C. G.
- troâșcă**, s. f. Femeie, fată isteată. C. V. 2.
- Troiân** : *Calea lui ~* = calea laptelui (galaxias). C. I.
- troneân**, s. m. Animal bătrân și slab. I. Matheescu, Săveni-Ialomița.
- trônei(le)**, s. f. pl. Ștreangurile legate de pârghii, cu care calul trage căruța. R. I.
- tróseote**, s. f. pl. Vorbe nesocotite. C. V. 2.
- trotál** (pl. **~táluri**), s. a. Trotuar. C. P.
- trúmere**, adj. Bără baiere (*sumanele ~ pică din spate*). C. G. — (Din *intre + umere*).
- trupehínă**, s. f. Femeie groasă, mare. C. G.
- trúșnie**, s. Măncare fiartă prea tare, înțărîtă. Ș. V.
- túcă-năglávă**, s. f. (adj.). Prost, neghiob, neștiutor (de carte). C. P.
- tuemăli**, vb. trans. IV. A vinde cuiva un lucru fără a-i trebui. C. V. 2.
- tudumăni**, vb. trans. IV. A contrazice, a cere ajutor. C. V. 2.
- țugări**, vb. trans. IV. A da drumul la vale, lemnelor (bânelor) tăiate. M. B.
- túie !** Interj. În imprecățiuni : *~ dracu 'n sprâncenele lui !* F. (N. B. Cf. **tuno !** id. Ard.).
- túieș**, adj. Slab de minte. C. G.
- tuiungii**, s. m. pl. Copii de casă. M. G.
- țuleândră** (pl. **~lëndre**), s. f. (Mai mult la pl.). Haine vechi și rele, *bulendre*, *țoale* (uate în cărcă). C. P.
- țuleáp**, s. m. Țăruș.-I. Iacob, Arad.
- tulhêni**, s. m. pl. Rămășițele tuleilor de cucuruz ce rămân în ieslea vitelor. C. G.
- tun-pe-senin** : *nu mi-a făcut niciun ~* = nimic, nicio ispravă. C. P.
- tupusti**, vb. trans. IV. A ascunde. C. G.
- țurăl**, vb. intrans. IV. *Țurde* ploaia pe acoperiș, sau banii de metal (producând un sgomot special). C. V. 2.
- túrbă**, s. f. Femeie fără rușine. C. V. 2.
- țúrcă**, s. f. Femeie nerușinată și îmbrăcată nepotrivit; femeie fără minte. C. V. 2.
- tureheáz**, adj. Coloarea albastru-vânăt; (fig.) beat. C. P.
- turehezî** (prez. I. **~zêse**) (a se), vb. refl. IV. A se ciacări, a se pili de băutură. C. P.
- turecîț**, adj. Bătut greu. C. V. 2.
- țúri(ă) !** (**țúriò**, **țóriă !**). Interj. cu care se asmuță câinii. C. P.
- turiș**, s. a. Drumul ce-l fac oile până la locul *frunzariului* (pt. a-l mânca). C. G. (N. B. cf. *toriște, turiște* = locul unde stau oile pt. a-l îngrășa. C. P.).

turmă, s. f. Pleavă. C. V. 2.

turș, s. m. În ghicitoarea : *Ce e mai greu : a fărâma un turș cu pumnul, ori a beli un zimbru cu unghia?* C. G.

țurșulăi, s. m. pl. Decorații la haină ; ploaie înghețată [ ? ]. C. V. 2. (Cf. mai sus : ținșol).

turtușe (s.) adj. pl. Mere turtite. C. V. 2.

turturūș (pl. ~rūșe, ~rūșuri), s. a. Obiect mic (de pământ) de formă sferică, prevăzut cu o gaură prin care se bagă banii (monede) pt. a se economisi. C. P.

tută, s. f. (adj.). (Către câinii ce zac toată ziua în paie), *șarle, jigodii*. C. P. ; femeie leneșă (*o ~ de femeie*). M. I. (Alimănești-Olt).

tută, s. m. Tată [*tătuță*]. P. T.

tutleca, s. f. În expres. : *a luat-o ~* = a fugit fără știre. C. E. (Cf. mai sus : tiutiuea).

țuti, adv. *A duce ~* (în spate) pe copiii de Țigani, de către mamele lor. C. G.

tutue, s. (adj.). Naiv, prostuț. C. V. 2.

țuțur, s. Izvor. F. G.

țuțurôiu, s. a. O apă care curge încet pe o țeavă. F. G.

t'uzoși, s. m. pl. Părtași. R. I. 1.

## U

Ucigă-l-erucea (C. P.)

Ucigă-l-mânia (Rucăr-Muscel)

Ucigă-l-pietrele (M. I.)

Ucigă-l-tămăia (M. I.)

Ucigă-l-toaca (C. P.)

Ucigă-l-vederea (M. I.)

s. m. Dracu.

ududôiu, s. a. Vale adâncă. F. G.

uib, s. a. În ~ = în contră, în ciuda cuiva : *cântă în uibul meu*, în credința că nu e înțeles. F. G.

uidumă, s. f. (adj.). Om mare și prost, « rupt ca din mal », din berechet : *câtă uima de om!* C. R. ; (cf. și huidumă, d. o femeie urâtă și mare, hidoasă, *altă arătare* . . . C. P.).

uimă, s. f. (adj.). Copil slab, degenerat. F. G. (Cf. și expres. : *te bat de te las ~*. S. Pop).

uiuş, s. a. Mintean. B. S. 1.

ulăti, vb. trans. IV. A sfădi pe cineva, a-i zice vorbe. C. G.

uleim, s. Un vas făcut, în scobitură dintr'un lemn. F. G.

ulicăreț, s. (adj.). Ulițarnic, haimana. M. I. (Năsăud).

ulpit (*hulpit*), adj. Lacom. F. G.

umblă cu plosca (a ~), a nu-și ține gura pt. un secret, *umblă cu plosca pe la toți*, se destăinuie la lume. C. R., C. P.

umflă, vb. trans. IV. Umflă din greu la lemne, ridică din greu. C. V. 2.

Unehiaș-salahorin. Vezi la : Huncher.

unghilia, s. Un joc cu degetele, ce constă în cuvintele :

*Unghilia ciuchilia*

*Ciuchicana preucana*

*Rențu strențu sulita*

*Poc strimborița*. — C. G.

unghișoară, s. f. Boală de unghii la vite. C. P. Vezi la : tăia.

uni. Vezi la : boghi.

ură, s. f. Un soi de mazărice. C. V. 2. ureări, s. a. pl. În expres. : *Ia postoronicii și-i aruncă la ureări!* M. D.

urjinăt. [Nu dă sensul]. V. C. 2.

urjuma, s. f. (adj.). Femeie urâtă și rea, hidoasă, cu părul « hurdu-burdu ». C. P.

urma și bănu' : îi e ~, se zice celui leneș. C. R. (Cf. *urma (pasul) și b.* . . . , d. cel ce se ține scaiu după cineva (la un mers repede), *mânz după iapă*. C. P.).

ursese, adj. (Soiu de) *măr ~*. D. P., C. P.

urși (a se), vb. refl. IV. A se sătura de bine. Ș. V. (Cf. ~, a se înzdrăveni și îngrășa ca un urs, prințând putere. C. P.).

ursișor, s. m. Boț de mămăligă cu brânză. Ș. V.

urvî (a se), vb. refl. IV. *S'o urvit*, a murit, s'a prăpădit. N. E.

ușchi-purli : *ești un ~* = un venit și adunat. C. G.

**ușei**, s. pl. Tărățe de făină (de grâu) udate în apă rece și fierțe pt. a face borș. I. Matheescu, Săveni-Ialomița.

**usmet**. În expres.: e dat ~, d. un om recunoscut ca prost, incapabil de ceva. C. R.

**ustûg(osug)**, s. a. *Usuc* de oaie. A. Muntean, Boziaș - Târn.-Mc.

**usturôiu**, s. m. Meiu. M. B.

**ușupî** (a se), vb. refl. IV. A se căzni să ridice o greutate (d. p. o piatră mare). F. G.

**ușûț**, s. Scrânciob. D. V.

**ututûiu**, s. (adj.). Zăpăcit, « într'o parte ». Ș. V.

**úzmă**, s. f. Bucată lată din spărtura de fag. F. G.

**uzmî**, vb. trans. IV. A-și încerca în zadar puterile să ridice o greutate. F. G.

## V

**vaesolûg**, s. m. (adj.). Om de nimic. T. N.

**văgâl**, vb. (in)trans. IV. A încerca [a dibui] pe întunec să descuie cu cheia o ușă sau un lacăt. F. G.

**vai**, s. a. Acoperișul unei coșnițe făcut din secară sau *șovar*, ce ferește de intemperii. C. Pascu Gherman (Timiș-Torontal).

**văierută**, s. f. (adj.). Poreclă ce-și aplică femeile, una alteia, la ceartă. D. E.

**vaiseris (vascris)**, s. a. În înjurături. F. G., C. P.

**vâjui**, vb. intrans. IV. A *sdârni*, a svâcni, a smuci (d. coada securii care, lovită cu maiul, *sdârnaie* la mână și te doare). F. G.

**vălântûc** (pl. ~tăee, ~tăeuri), s. a. Sul (cam neregulat) de hârtie, de pânză, sau de altceva în cantitate mai mică. C. P.

**vălea-lu-Bad** } s.f. Toponimic imaginar,  
arătând locul de baștină  
**vălea-lu-Sûflă** } al nătarăilor: *nebuni de pe ~*. C. P.

**vâlva-cûsii**, s. f. *Femeia e ~*, conducătoare întregei gospodării. Seb. Ciapa, Rimetea-Turda.

**vălvărăie**, s. f. } Limbă puternică de  
foc ; foc mare și iute.  
**vălvărău**, s. a. } C. P.

**vandalăcu**, s. a. A se da *de-a ~*, de-a rostogolul, de-a berbeleaca. Ș. V.

**vândalôj**, s. Cânepa scurtă de pe marginea cânepiștei. N. Munteanu, Ludoș-Sibiu.

**vângă**, s. f. Șezuta omului (lângă capătul șirei spinării). C. P., F. G.

**vângănău**, s. a. Derivat < *vângă*, id. C. P.

**vângăr**, s. a. Grămadă de cărți. F. G.

**vângău**, s. a. O vale adâncă. M. S.

**vântră**, s. f. Partea cea mai bună a unui loc. F. G.

**vânturêșcă**, s. f. Unealtă de vânturat grâu ș. a. C. I.

**văreă**, s. f. Șopârlă ; fată. C. V. 2.

**vârdăc**, s. a. Un loc în care ocolește apa. N. E.

**vârdălea**, s. f. A-l duce cu ~ = cu minciuna. N. E.

**vârdăie**, s. f. A umbla cu ~ = cu minciuna, cu *poșovaica* să pună piedecă, să mintă. N. E.

**vârdi !** Interj. cu care se asmuță câinele : *vârdi-vârdi ! pă el !* C. R.

**vârfoare**, s. f. Bucată de dimie (obială) pt. învelit degetele picioarelor, iarna. F. G.

**vârforuri**, s. pl. Vârfurile cele mai subțiri ale tâșurilor. C. P.

**varôșe**, s. f. Oaie cu pete gălbui pe fâlcii și bot. C. G. ; *Varoșă*, nume de vacă. D. E.

**vărtă**, s. f. A fi în ~ cu o afacere = a sta în duldura ei, a fi în toiul, în putere (d. p. o nuntă) ; ceartă, gălăgii, ofense : *am tras o ~ cu vecinul*, un tapaj. C. P.

**vârzăică**, s. f. O plantă similară volburei. N. E.

**vâșcăi** (a se), vb. refl. IV. A se mișca încet, a foșni (d. p. : *nimeni n'a mai ~câit de frică*). Ș. V.

vaseris. Vezi : vaiseris.

vâșnî, vb. intrans. IV. A svâcni, a tâcăi, a da din mâini și din picioare. F. G. vâtră : a da pe ~ = a naște (d. femeie în stare de lehozic) ; a sta pe ~ = a sta încontinuu acasă, pe vâtraiu (d. un bărbat ; cf. și *își mîncă traiu' cu vâtraiu'*). C. P.

vazón, s. a. Vas pentru flori. P. T.

vedé } s. g. Timp hotărît pt. achitarea  
unei datorii : *la Sânzieni se*  
vedéna } *apropie ~dēna banilor* ; timp  
hotărît, mărginit, termen : *vaca*  
*a trecut peste vedé*. O. A.

vedēre, vb. Infin. lung. dela vedea (ca și fire) : *nu i s'a dat a ~*. C. G.

vederól s. m. pl. Vizitatori, cercetători. C. V. 2.

vejie, s. f. Tuleiu, cocian de cucuruz. Vad-Maram.

vejii, s. f. pl. *Pănuși* sau *voave*. C. G.

venetiei, s. m. pl. Vezi la : rubiele.

venît : a-i lua ~nîtu' = vlagă, mau', puterea, bunul, avutul (*pomul nu are ~ = umezeală*). C. P.

venitul-kamincei, s. a. Produsul Vel-Căminarului. M. G.

verde pe la urechi ; expres. pt. un copil cu fapte de matur. C. E.

verēfcă, s. f. Așternut din cânepă pentru cuptor. P. T.

verigă : a da de ~ = a termina definitiv un lucru, a-l răzbi. C. P.

vernîfă, s. f. Locul unde se fierbe țuica, cotlon. C. V. 2. (N. B. *povernîfă*. C. P.).

vervên, s. Mănerul în zig-zag al rodanului. (Sin. *vimein*). Mateiaș-Târn. Mr.

vēșcă, s. f. Femeie slabă. C. V. 2.

vēțcă, adv. Da.—H.

vetēu, s. a. Urzitoare. D. Macrea, Lupșa-Târn.-Mr.

vîcă, s. f. Gălăgia, larma de muște (sau albine la stup). C. Pascu, Gherman-T. Torontal.

vîcluri, s. a. pl. Vălătuci de lemn. B. S.

vîcs, s. a. Vacs. V. S.

vîdără, s. f. Vas mare de pleu. B. G. 1.

vigavôr, s. a. Mustrare aspră : *i-am tras un ~ să mă pomenească !* Ș. V.

vigre(-haitău), s. m. Executor. C. V.

viir, s. a. O afunzime în care «rotează» apa râului. N. E.

vimein, s. a. O parte a sucalei. Târn. Mr.

vinețău, s. f. pl. Vițele viei uscate. C. V. 2.

vintriș, adj. Schiop, *cotonog* (d. animal). J. Someș.

viță-pă-sămăntă : a căuta pe ~ un lucru ce nu se mai află, a căuta de zor și cu minuțiozitate. C. P.

vîzduri, s. pl. Rândurile de bolovani din interiorul puțului și dela gura lui. F. G. (Cf. *ghizduri*, id. C, P. ).

vizmîrtie, s. a. Nivelă. D. V.

vîlăguî (prez. ~guêse) (a se), vb. refl. IV. A se exersa, a se hârși (la o muncă multă) ; a (nu) fi folosit (d. p. ușile *nevlăguite* scârțâie). C. P.

vîlânse, s. f. pl. Văselele bărcii. C. I. 1.

vîlășî, s. f. pl. Vietăți microscopice în apă. N. E.

vîlăștoagă, s. f. Lâna — ca o pătură — tunsă de pe oaie. C. P.

vîlăvii, pl. Ființe ca și *moroi*. D. P.

vîlăogă, s. f. Sin. vîlăștoagă. C. P.

voăve, s. f. pl. *Veji* puse subț pâinea de copt pt. a feri de lipirea cenușei. C. G.

voeși (voșcoti), vb. (in)trans. IV. A vorbi în șoapte, a șopăcăi : *numa voșcotē încet în poartă ; umblă în voșcote prin sat*. C. G.

voldină, s. f. Nume de capră. D. E.

volice, s. pl. În versurile :

*Galioane și volice*

*La Galați n'au ce se duce*

*Borozane și dulamale*

*Și s'a 'nchis această carte*

*(Iar) șeici și ceamuri din Beci*

*Parcă n'au mai fost de veci. — M. G.*

vólnie, s. m. (adj.). Om întreg, viguros, sdravăn, care poate fi luat la oaste. Ș. V.

**volôgi** (*vălogi*), s. m. pl. Cânepa mărunță din cânepiște. — Trans.

**volonéț**, s. m. (adj.). Voinicuț, d. p.: *ți-e mai mare dragul de așa copil* ~. Ș. V.

**voloșmâni**, s. m. pl. Aleșii satului. D. V. **vorî**, vb. IV. Voi. D. p.: *nu te vorește D-zeu și pace* ! C. R.

**vörnîc**, s. m. Un slujbaş al primăriei (care împarte corespondența, chiamă oamenii la diferite adunări, bătând toba și strigând...). N. I.

**vorotie**, s. La timp potrivit, lucru la rostul lui, la vremea sa: *nu mă cetîrî de cap că-mi cunosc eu ~tîcul trebii* ! Ș. V.

**voșcotî**, vb. IV. Vezi la: *voeși*.

**vôtru**, s. m. Codoșă (— parte bărbătească). Alex.

**vovîză**, s. f. Struguri care provoacă incontinență fecală. F.

**vrădîni-sîtîni** ! Expresie răstită și amenințătoare către copiii ce-ți stau în cale când ai o grabă: *~ acu-ți dau vo-două* ! C. P.

**vrajiņîță**, s. f. Poarta ocolului. A. Cosma, Supurul d. s. — Sălaj.

**vraughîță**, s. f. (D. uși și ferestre) *a (le) lăsa* ~ = deschise de tot, vraiște. C. P.

**vrăniță** (pl. *vrăniți*), s. f. Poartă (veche) cu o singură aripă; poartă mare a curții pentru căruțe. I. D., Z. T.

**vrighîni**, vb. trans. IV. A învîrți mereu cu un sfredel spre a răzbi o gaură; (a învîrți mereu cu un *surcel* într'o scorbură). F. G.

**Vûică**, n. pr. (imaginar). Ironic: *Veniți cu toții ca la pomana lu ~* ! C. P.

**Vuseoîu**, s. m. Dracu; în descântece de strâns: *Vuscoiu în caru' cu fân*... C. P.

## Z

**zăbubă**, s. f. *Mai am numai un bob* ~ = numai o clipă, un moment de așteptare. C. P.

**zăbăr** { s. a. Nevoie neprevăzută: *mă*  
**zobor** { *ajunse zoborul și prin satul Dvs.!*  
F. G.

**zăblău** (pl. *~blăi*), s. m. Câne mare și rău. Ș. V.

**zăblăug**, s. m. (adj.). Om mare ce umblă fără rost. E. I.

**zăbulică**, s. f. Haină scurtă și necălduroasă. Ș. V.

**zăcălî**, vb. intrans. IV. A boli, a zăcea. C. V. 2.

**zăcăni**, vb. trans. IV. A lovi, a hurduca. C. V. 2.

**zăghit**, s. O parte de hotar în Ciubanca («dar însemnat. cuvîntului nu se cunoaște decât atunci când se rostește *răsădit*»). C. G.

**zăgnută**, s. f. Gustare de dimineață. S. I. 3.

**zăgrăi**, vb. trans. IV. *A zăhăi*, a deranja. C. G.

**zăhăi**, vb. IV. Vezi la: *zăgrăi*.

**zăică**, s. f. «*Recăl feștit* pentru femei». B. G. 1.

**zaicîn**, s. a. Un fel de oloiu din sămînța de in. N. E.

**zaim**, s. m. *Conac al zaimului*. M. G.

**zălăr**, s. («Crășmarul *Badiu* a fost legat de Turci cu frînghie de mătase»):

*De zălărarul coșului*

*De vâpaia focului*... M. G.

**zălimă**, s. f. Aliment apăsător. I. N.

**zăltăt**, adj. Scos din fire, unit, *scrintît la cap*. C. P.

**zambîlă**, s. f. Călușul ce se pune în gura iezilor ca să nu sugă. F. G.

**zâmbôc**, s. a. Sfîrc (de țată); chiotoarea de piele dclă cojoc. F. G.

**zămîchîșe**, s. f. Brînză devacă. C. I. (Cf. *să-măchișă*, id. Candrea-Ad., Dicț. Encicl.).

**zămîg**, s. a. Pâine muiată în zeamă. F. G. (N. B. Pentru suf. -ig cf. mai sus: *rămîguri*).

**zanû** (uzual la pl. *zanăle*), s. f. *Prăvălii, șetre* multe cu mărfuri diferite (hale, bazare). C. P.

- zună**, s. f. Pastramă, (*oi tăiate de ~ = de pus la murditoare*, pt. pastramă, *carne de ~*). M. N.
- zangările**, s. f. pl. Podoabe multe și nevaloroase. Ș. V.
- zângloăvă**, s. f. (adj.). Pușlama, om de nimic, *un prăpădit, umblă ca o ~ de geaba*. C. P.
- zăpădăr**, s. m. Munte cu (*ghețuri*) zăpezi permanente (în Zănoaga din Valea Brebului pe lângă iezero. Muscel). M. I. (An. Soc. Turișt. Rom., X (1912), p. 126).
- zăpăzúică** { s. f. Zăpadă puțină, *un fluș-*  
**zăpăzúie** { *caiu*. C. P.
- zărăldă**, s. f. *A lua în ~ = în răs*. Ș. V.
- zărâncit**, adj. (vb. *zărânci*). Pipernicit, *gârgăricit* (d. puii de animale). C. P., Alex.
- zarăr**, s. a. Daună, *n'are ~ = nu e nicio stricăciune*. G.
- zăratic**, s. a. Mâncare slabă și fără gust. C. V. 2.
- zât!** (*zât!*). Interj. cu care se alungă pisica. C. P.
- zătoni**, vb. trans. IV. A strâmtora pe cineva, — a îndesa prea tare. C. E.
- zătreală**, s. f. Pierdere de timp. N. E.
- zăvârni**, vb. IV. *Vezi*: **zăvorni**.
- zăvoi**, vb. trans. IV. A deschide loc nou. C. V. 2.
- zăvorni** (*zăvorni*), vb. intrans. IV. A scăpa (soarele), a trece peste o muche de deal, scăpând vederii. F. G.
- zăzdúh**, s. a. *A vorbi în ~ = în zadar*, *necugetat, în vânt*. C. P.
- zbărce**, adj. (D. un om) răutăcios, bătrân. C. V. 2.
- zbărniit**, adj. Nebun. C. V. 2.
- zborși** (a se), vb. refl. (și intrans.). IV. A se uita urît; a fermenta (laptele), ridicându-se brânza deasupra. Ș. V., S. I. 3.
- zbrâncea**, s. f. Risipire, irosire: *totdeauna dă ~ în lucrurile lui!* Ș. V.
- zdrăburi**, s. a. pl. Resturi de oale sau pahare sparte (în cădere). Ș. V.
- zdrahón**, s. m. Copil voinic: *ce ~ de fată s'a făcut!* Ș. V.
- zdrancanăle**, s. f. pl. Fiare ce fac sgomot (la mersul căruței). F. G.; obiecte ce atârna cuiva: zale, curele, sforicele, etc. C. P.
- zdrăvălău**, s. a. Un obiect de lemn pentru sdrobotul cănepii topite. A. Indre, Guruslău-Someș.
- zdrobalău**, s. a. Sin. *zdrăvălău*. A Mosora, Mănăștur-Cluj.
- zdróburi**, s. f. Fărâma mică de pâine. N. E.
- zdrubur**, adj. Sfărâmicios. N. E.
- zdumpani**, vb. intrans. IV. *Zdumpane pământu' subț el, sună, dúdue, se zgudue*. N. E.
- zéciuri**, num. (s.). În versurile:  
*Pă d'afară [a casei] zéciuri scrise,*  
*Pân' năuntru mese 'ntinse...* C. P.
- zemezdrit**, adj. (D. un om) mic și subțire, slăbănog. C. G.
- zepruchit**, adj. Debil, anemic, prăpădit, (sin. *zemezdrit*). C. G.
- zevedi** (prez. I. ~dése), vb. trans. IV. A face un lucru trainic, a întări, a împăna (d. p. o puțină ca să nu mai curgă, un scaun pt. a nu se mișca, ș. a.). C. P.
- zevedic**, s. a. Instrumentul vânătorilor pentru strigat căinii. C. G.
- zgăibă**: *Vezi*: **sgaibă**.
- zgăică**, s. f. O crustă, piele, coaja subțire de pe rana cicatrizantă. M. I. (Galați, Tecuci, Bârlad, Iași).
- zgăimă**, s. f. Pocitanie, nagodă. — Alex.
- zgăreină**, vb. I. Uzual în vorbele:  
— *Ce faci: macin' ori zgăreini?*  
— *Ba, nu macin, numazgărein.* — C. G.
- zgărgere**, s. f. Așa răsucită de sine. N. E.
- zgarit**, adj. Uscat. B. N.
- zgărvă** } s. f. Coaja dovleacului  
**zgărvoăie** }  
**zgărvoăce** } copt. F. G.



- zglmînci**, s. m. pl. Copii mulți și mărunți. C. V. z.  
**zgrebenî** (a se), vb. refl. (și trans.). IV. *A se întinde*, a se juca (fete și băieți) pe uliță. C. P.  
**zgribee**, adj. Sărac, golan. C. V. z.  
**zgrîpțuri**. Vezi : **sgripțuri**.  
**zimbrosláv** (*Muntele ~slávii*, în M-ții Borșii-Maram.). C. G.  
**zlamăc**, s. În expres. : *l-a bătut de l-a făcut ~*. Ș. V.  
**zmăcît**, adj. Nărvos, restit. C. V. z.  
**zmăreáv**, adj. (s.). (Copil) mucos, nepălat. C. G.  
**zmiercănî**, vb. trans. (și refl.). IV. A face *să mierloie* o pisică, a ~ fetele pe uliță, ciupindu-le. C. P.  
**zmolît**, adj. *Ofelît* la față, palid. C. G., C. V. z.  
**zmûgă**, s. f. *Apa miroase à ~*. Geamăna-Turda.  
**znăgă**, s. f. Obiceiu rău, vițiu, *pataramă* : *omu ăsta are ~ rea* ! C. G.  
**zobolóc** (pl. ~lócuri), s. a. Mărunțișuri din ceva : vreascuri, surceluși, ~ *de cartofi*, ~ *de mere*. C. P.  
**zoile**, s. f. pl. (N. B. *Zoale* ?). « *Zoile* » se păstrează într'un ciubaraș de lemn numit *sciob* sau *budăeș*. D. S. 1.  
**zolnic**, s. a. Ștergar de masă. P. T.  
**zontie**, s. a. Umbrelă. P. T.  
**zopochî**, vb. trans. IV. A îmblăți handuri. C. G.  
**zotoără**, s. f. pl. Ugerul dela țățele scroafelor. F. G. (Cf. *zătoare*, id. *Candrea-Ad.*, Dicț. Encicl.).  
**zotolínă**, s. f. Femeie gălbénicioasă, anemică. I. N.  
**zubán**, s. a. Haină femeiască vătuită. P. T. (N. B. *zăbun*).  
**zuitóc**, s. m. Cel care uită ușor. N. E. (N. B. *uituc*).  
**zupăi**, vb. (in)trans. IV. A cădea, a lovi, a bate. C. V. z.  
**zûrgu**, s. [Neprecis]. « Nume din bătrâni ». C. V. z.  
**zurlíu**, adj. Smintit, *aiurea*, într'o ureche, zăltat. C. P.  
**zvâlțăi**, vb. intrans. IV. A ieși mereu pe ușe. F. G.  
**zvârdină**. Vezi : **svârdină**.  
**zvílță**, s. f. Șuviță de păr. F. G. — Cf. mai sus : **sbilță**.



# ȘIMBOLURILE LUI EMINESCU

DE

D. CARACOSTEA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

---

*Comunicare comemorativă făcută în ședința solemnă dela 16 Iunie 1939*

---

Pentru contemplarea creațiunii lui Eminescu, calea cea mai dreaptă este evocarea trăită a acelor imagini centrale, care sunt simbolurile lui. Iată de ce, azi, când Augustul nostru Suveran, elita intelectuală și întreaga obște românească suntem întruniți în același cuget de pioasă reculegere pentru a comemora o jumătate de veac dela adormirea poetului, se cuvine să actualizăm și, pe cât se poate, să desvăluim semnificația simbolurilor eminesciene. Prin ele, ne vom întruchipa însăși icoana lui ca figură reprezentativă.

La răspasul acesta de timp, putem măsura covârșitoarea însemnătate a revelației lui artistice, ceea ce aduce el nou și etern pe lume: tipul de artă proprie către care tinde, potrivit geniului limbii, destinul poetic al neamului românesc.

Dacă dintre toate aspectele expresiei alegem simbolurile, este pentru că acestea sunt cele mai cuprinzătoare. Firește, după cum orice cuvânt, tot astfel și toate acele celule ale expresiei, imaginile, pot fi privite ca simboluri. La fel, orice poezie. Dar nu la sensurile acestea, unul prea restrâns, celalt prea larg, ne vom opri. E vorba de acele icoane, figuri omenesti, aspecte din natură, în care poetul a întipuit o valoare deosebit de scumpă. Cristalizând în jurul lor o întreagă creațiune, ele au un caracter central și sunt deci chemate să dea intuiția esenței poetului.

Cum ne oprim înaintea unui iconostas, tot astfel vom privi imaginile iubite ale poetului pentru a săvârși apoi jertfa înțelegerii la acea icoană în care el a pus mai multă semnificație obștească: icoana conducătorului, a voievodului.

## I

Un fapt izbitor: obișnuit, în centrul poeziilor lui Eminescu, stă un simbol reprezentând o tipică valoare ideală. Nu se va iniția în tainele acestei poezii cine nu va vedea cum, în jurul acestor valori, elemente constante ale poeziei lui, gravitează întreaga lui creațiune.

Prima poezie de larg răsunet, *Venere și Madonă*, e dominată de evocarea acestor două largi simboluri: imaginea tipică a frumuseții antice și icoana ideală a frumuseții creștine. Dela înălțimea acestor valori, se deslănțue șiragul de invective ale desamăgitului, pentru ca, în final, un moment de înduioșare să înalțe din nou ființa iubită pe pedestal: *tu ești sfântă prin iubire...* Un conflict între înalta valoare întipărită adânc în suflet și realitatea care o desminte, fără să poată întuneca icoana preamărită a întruchipărilor ideale.

Conflictul acesta va rămânea în inima întregii lui creațiuni.

*Epigonii* nu s'a putut cristaliza în jurul unei largi imagini centrale. Dar partea întâia, acea entuziastă preamărire a înaintașilor, este de fapt un simbol colectiv. Conflictul este opoziția schilleriană dintre naiv și sentimental. Tot sufletul poetului stă alături de tipul uman reprezentat prin înaintași. Iar explozia de sarcasm care izbucnește, când oda cedează satirei, vine din constatarea dureroasă că, în noua fază, a poeziei călăuzite de critică, vechile avânturi nu mai dăinuiesc. Pentru epigoni, rațiunea, analizând, pulberizează ceea ce pentru poet rămâne totuși sus și atât de iubit.

Dramatismul poeziei sociale a lui Eminescu stă în conflictul figurilor reprezentative. Demonul revoluționar din *Inger și demon* ar vrea să coboare totul pentru a stârni furia norodului și distrugerea. Titanismul acesta având frecvente corespondențe în literatura universală, poate fi urmărit

comparativ. Dar când, neștiut și bolnav, demonul se stinge pe patul proletar, negura este împrăștiată de arătarea aievea a fetei de împărat. Din prăpastia de ură, ochii titanului înfrânt se înalță recunoscători spre acest simbol luminos al liberării prin milă și iubire.

În sinteza poeziei sociale, *Împărat și proletar*, icoana împăratului, meditând *pe maluri sdrumicate de auirea mării*, apare ca centrul de unde se desvăluie sensul veșnicelor frământări sociale, cu atât mai dureroase cu cât schimbă fața, dar nu și esența lucrurilor. În strofa finală, modul major și accentul din acest neîntrerupt crescendo: *de dregi oricât ai dregi în lume* — înalță din nou privirile în sus. În acest ansamblu, ultimele versuri: *te obosește eterna alergare* și imaginea vieța este un vis nu cad ca o concluzie de teoremă, ci sunt ritmic o clausulă, iar ca semnificație un catharsis al conflictului.

Cu *Împărat și proletar*, această nouă față a titanismului revoluționar, suntem la 1874. În trăsăturile ei fundamentale, poziția artistică a lui Eminescu începuse a se așeza. Dar după doi ani, în *Melancolie*, izbește o imagine sumbră, o biserică dărăpănată. Este prima formă pe care o ia la el poezia nocturnă a ruinelor. Prin natura însăși a motivului, prin cerințele lui tehnice, tabloul acesta dezolant excludea ceea ce până acum apărea ca un nelipsit termen eminescian: avântul spre un simbol purtător de valoare. Dar cu tot aspectul dezolant, ruina este totuși o biserică, icoană a propriului suflet, azi numai conture triste, odinioară plin de credință. Va trebui să meargă cineva până la *Rugăciunea unui Dac* din 1879, ca să mai întâlnească o poezie de pură negațiune. Și nu este o întâmplare că, privite genetic, ambele sunt fragmente dintr'o viziune dramatică în care, prin prăbușirea eroilor, se afirmau anumite valori.

Cât de mult a iubit Eminescu valorile vieții, se vede și din numeroasele sale idile. Fie scene de interior ca în *Noaptea și Singurătate*, fie cadru de natură pentru scene de iubire, cum sunt cele mai multe, în centru stă icoana ființei iubite: o preamărire în plan absolut. În mintea tuturor rămân neșterse dulcea minune din *Floare albastră*, crăiasa din povești în ochii căreia toate basmele s'adună, visul de fericire din *Dorința*,

vraja îmbietorilor codri de fagi și icoana îndrăgostiților în *Făt Frumos din teiu*, reluată în *Povestea teiului*.

În fruntea tuturor idilelor stă *Călin*. Aici se poate urmări și cum plăsmuia Eminescu, direcția procesului creator care ducea la preamărirea marilor valori ale vieții. Din complicata rețea de întâmplări ale peripețiilor unui basm, poema s'a liberat treptat de orice balast. Din izvorul primitiv, n'a mai rămas decât mireasma fabulosului, din care răsare acea minune de frumusețe fizică și morală: fata de împărat. Ca într-o simfonie se împletesc temele: patimă și suferință, și apoi apoteoza de mit din final: la nunta în codru, întreaga natură preamărește iubirea credincioasă.

Cu cât căpătâiul era mai aspru, cu atât imaginile ideale se întruchipau mai splendid.

Se poate obiecta că idilele nu sunt concludente pentru direcția imaginilor. Dar iată poema imediat următoare. S'ar zice că, după luminoasele imagini din *Călin*, ca o compensație, apar figurile sumbre din *Strigoii*. Privite însă de aproape, ele se încadrează în chip firesc în galeria de figuri eminesciene. În centru stă destinul celor doi îndrăgostiți: Arald și Maria. În pornirea lui de năvălitor, barbarul este oprit de acea întrupare a veșnicului feminin, Maria, regina dunăreană. Instinctul puterii sale este biruit de acel al iubirii. Cum Ifigenia lui Goethe umanizează pe barbarul rege Thoas, tot astfel Maria, pe Arald. Dar când soarta-i desparte prin moartea iubitei, pornirea lui vrea să treacă dincolo de hotarul veșnic. Prin magie, iubita moartă e smulsă stihilor. Și ea revine, dar sub singura formă posibilă: acea de strigoi. Acum însă, iubirea care surpase hotarele morții, nu se pleacă nici poruncii de înapoiere înainte de faptul zilei. În nesățioasa cursă nocturnă pe caii fantomă, cei doi încremenesc și, uniți în moarte, deasupra lor se pecețuește pe veci mormântul.

Privind comparativ în literatura lumii tipologia sumbrei poezii a strigoilor, nu se va găsi pereche acestor figuri: Arald și Maria, în care absolutul iubirii este afirmat atât de puternic și dincolo de hotarele morții.

Există la Eminescu și un număr redus de poezii fără un simbol central. Și nu este o întâmplare că în fruntea lor stă

*Rugăciunea unui Dac*, cea mai pesimistă pagină a lui. Privită însă genetic, ea este un fragment dintr'un poem byronian, în care regele dac Sarmis, înnebunit de durere, apare la nunta logodnicei necredincioase cu fratele care-i răpise tronul. Prăbușirea tragică a idealurilor surpate prin egoism, îl duce la blestem și la pornirea de a nimici în el, prin suferință, setea de viață.

După cum, în dramele schilleriene, nu poate fi pesimism suferința provocată de căderea eroilor, tot astfel, la Eminescu, accentele de negațiune ale Dacului, privite genetic, sunt reversul unei mari iubiri.

Cu cât înainta spre Zenit, cu atât privirile se aținteau spre imagini mai înalte: icoana asemănătoare pururi verginei Marii din *Atât de fragedă*, imaginile sonetelor publicate de el, codrul din *Revedere*, icoana din *O, mamă...*

Ultimele creațiuni, cele patru *Scrisori* și *Luceafărul*, minunile iconostasului, apar ca fețe deosebite a ceea ce el privește ca singura realitate: *lumea mea*, în hotărîtă opoziție cu *lumea cea aveau*.

Ca într'o nebuloasă, cea mai veche dintre *Scrisori*, aceea care a devenit *Scrisoarea a II-a*, cuprindea elementele din care au crescut tuspătru scrisorile. Se confirmă și pe calea aceasta că motivul primordial: poziția nefericită a poetului în societate, este axa creațiunii eminesciene.

O sentimentalitate, neîntocmită, un flux și reflux de amărăciune și revoltă își căuta zadarnic expresia. Numai când i s'au luminat figurile centrale: marele dascăl, marele conducător, apoi când s'a asociat icoana ideală a înamoraților, s'a născut scânteia aceluia dinamism creator care a însemnat ieșirea din amorf, organizarea capodoperelor.

Din câte figuri a creat poetul, niciuna n'a deșteptat un mai larg răsunet în sufletele românești decât icoana ideală a conducătorului: Mircea cel Bătrân, înălțându-se măreț deasupra apelor putrede ale actualității biciuite. Depart de a fi întipuit o ideologie politică, scrisoarea aceasta este triumful viziunii organice în poezia noastră. Pentru a încadra monumental, crează un spațiu estetic de o amploare mitică. Visul profetic



al Sultanului nomad se realizează aievea, culminând în năprasnicul Baiazid. În opoziție cu aceasta, cealaltă întrupare: spațiul nostru, pământul acesta în care Voievod, oștire, codru, râu, ram, sunt un singur suflet, un tot nebiruit. Urgisirea prezentului, fiind un reflex al acestei table de valori, înalță și mai sus mărețta icoană a lui Mircea.

Este cunoscut crezul politic al lui Eminescu: neamul nu este produsul unor programe sau al unei ideologii, cum credeau moraliștii politici dela 1848, ci rezultanta unui larg proces organic. El nu poate fi înțeles și condus decât ca un organism. *Matcă și roiuri vorbitoare* sunt imagini care-i apar spontan. Intuiția aceasta adânc trăită îl duce la o filozofie proprie a istoriei noastre, la afirmarea principiului de monarhie ereditară ca matcă a destinului românesc. Partidul atunci dominant i se părea o primejdie, pentru că se întemeia pe o clasă suprapusă, deci pe o clasă necrescută organic.

Din aceste experiențe adânc trăite, s'a născut *Scrisoarea III-a*. O primejdie însă o pândeă. Manuscrisele arată la început o descărcare de sentiment atât de violentă, încât lua forma invectivelor personale, câteodată cu expresii care n'ar putea fi citate.

Moment fericit de inspirație a fost când, în acest clocot de sentimente, i-a apărut figura lui Mircea. Numai astfel, punând în opoziție ceea ce iubea pătimăș cu ceea ce ura cu patimă, a fost posibilă atenuarea expresiei violente și totodată izbucnirea ei, fără ca să ne turbure receptivitatea estetică.

Pentru larga viziune organică, este de relevant cum figura lui Mircea, ca să capete tot relief, este integrată într'un moment al istoriei lumii. O asemănătoare nevoie a simțit primul mare poet înainte de Eminescu, Budai-Deleanu, când a vrut să-și reliefeze eroul, pe Vlad Țepeș; dar el și-a încadrat povestirea numai în situația vremii, zugrăvind ce se întâmpla la Constantinopol și în Apus. Eminescu, cel deprins cu un spațiu estetic nemărginit, a creat o asemănătoare viziune în timp, evocând întreaga creștere a puterii otomane, văzută nu numai ca un fenomen istoric, dar mitic, având parcă ceva din deslănțuirea de neînălțurat a unei forțe a destinului.

Aici, o altă primejdie. Zugrăvirea creșterii otomane cu elemente istorice, ar fi rămas străină de cititor și ar fi putut să alunece spre discursiv. Tehnic, mai era posibilă o altă cale: concentrarea unei lumini intense asupra unui singur erou otoman, Baiazid. Dar aceasta, fiind un pendant la Mircea, ar fi dat procedului ceva de șablon.

A fost o inspirație genială aceea de a zugrăvi creșterea otomană prin visul profetic. Izvorul este cunoscut: visul lui Osman, povestit de I o s e f v o n H a m m e r în *Geschichte des osmanischen Reiches*. Ceea ce nu este cunoscut este că această legendă a origini a avut o largă circulație. Intre altele, se află și în *Histoire de la Turquie* de A. d e L a m a r t i n e. Ea are un fond folcloric străvechiu și aparține legendelor despre origini. Lăsând la o parte elementele specific otomane, luna și Țarigradul, miezul legendei este copacul-simbol care se întinde uriaș deasupra împărăției și a apelor care o împrejmuesc.

Mărginindu-mă la cadrul tradițiilor arice, amintesc aici legenda nașterii lui Kiru, la Herodot, care mărturisește că a cunoscut 4 variante. Regele Mezilor, Astiage, a văzut în vis cum din fata lui a ieșit un izvor de a acoperit toată Asia. În legenda otomană, părții acesteia îi corespund fluviile și mările împărăției. Astiage, dând în căsătorie pe fiica sa după Cambise, a mai avut un vis: din pântecul ei a crescut o viță care a cuprins întreaga Asie. Părții acesteia îi corespunde, în izvorul lui Eminescu, arborele cu ramurile uriașe.

Substratul folcloric poate fi urmărit și în domeniul ghicitorilor. E știut cum stărue orientalul în amănunte menite să sporească iscusința termenilor de comparație într'o ghicitoare. Motivul a pătruns și în legendele biblice și de aici în iconografia creștină chiar și în aceea de pe catapeteasmă.

Dar deși, prin răspândirea ei, legenda stetea la îndemâna tuturor, ea rămânea ascunsă ca într'un bloc de marmoră o statuie, până ce Eminescu i-a scos la iveală puterea expresivă. Prin el, alegoria viselor și a prevestirilor a devenit expresivitate largă, simbol.

Este la el o rară măiestrie de a înfățișa feluritele fețe ale unui motiv, așa încât să spună tot ce este necesar. După ce copacul

uriaș a fost evocat vizual, impresia acustică, prin natura ei mai impresivă, îl actualizează cu atât mai viu cu cât face una cu dinamismul motoric:

Vulturii porniți la ceruri pân' la ramuri nu ajung;  
Dar un vânt de biruință se pornește îndelung  
Și lovește rânduri, rânduri în frunzișul sunător,  
Strigăte de Allah! Allah! se aud pe sus, prin nori.  
Sgomotul creștea ca marea turburată și înaltă,  
Urlete de bătalie s'alungau după olaltă;  
Inșă frunzele-ascuțite se îndoaie după vânt  
Și deasupra Romei nouă se înclină la pământ.

Ca frunzele arborelui gigantic, se mișcă și fraza.

În evocarea creșterii otomane, o primejdie ar fi pândit pe un alt scriitor: înșiruirea discursivă. Aceasta ne-ar fi scos din vraja mitului, care e mai adânc decât istoria. Înălăturând discursivul numelor și al amănuntelor, poetul a știut să obțină un efect sporit printr'unele repetări, menite să deștepte vi-ziunea creșterii nu în amănunte, ci în esența lirică:

Visul său se 'nfiripează și se 'ntinde vulturește,  
An cu an împărăția tot mai largă se sporește,  
Iară flamura cea verde se înalță an cu an,  
Neam cu neam urmându-i sborul și sultan după sultan;  
Astfel țară după țară drum de glorie-i deschid...  
Pân' în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid...

Amploarea frazei prelungește ca un ecou sonor repetările cuvintelor, care toate au vocala accentuată *a* de larg răsunet admirativ. Iar vocalizarea ultimului vers:

Pân' în Dunăre ajunge furtunosul Baiazid...

cu vocale umbrite de nasală este încărcată de întunec, ca un nor de furtună.

Cum în poemul muzical al lui Ciaikowsky « 1812 », fanfarele victorioase ale lui Napoleon sunt întâmpinate, la început numai prevestitor, de motivul etnicului rusesc, care în urmă crește biruitor, tot astfel, în toiul revărsării otomane, apare prevestitor motivul spațiului românesc.

Tot spațiul poemei este un pervaz imens pentru a încadra figura lui Mircea. Înainte de faptă, o măsurare în cuvânt. Fraza emfatică a sultanului, retorică și cu acumulare de po-doabe, contrastează cu exprimarea simplă și stăpânită a Voievodului: mireasmă arhaică, prevedere, cumpănire, demnitate. Două tipuri umane stau față în față. Acela care, când vorbește, se uită cum se oglindește în alții, căutând efectul, în opoziție cu acela care ascultă numai imperativul demnității. Pentru că se știe întruparea organică a tuturor, prin el vorbește ceva mai presus de el. Acel *ce e scris și pentru noi* este nu resemnare în fața soartei, ci garanția supremă a izbânzii: înălțarea imperativului moral deasupra succesului sau insuccesului. În centrul vorbirii lui Baiazid stă *eu*, în centrul cuvintelor lui Mircea stă *noi*. Iar când, în final, apare răspicat *eu*, dobândește un relief deosebit: cap de vers, e reliefat prin neobișnuita pauză a cesurii, și tot ce urmează după această silabă, subliniază subordonarea față de un tot. Deplasarea neobișnuit de mobilă a cesurii în acest context este un mijloc de relief:

Eu? îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...  
Și de-aceea tot ce mișcă 'n țara asta, râul, ramul,  
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este;  
Dușmănit vei fi de toate făr' a prinde chiar de veste,  
N'avem oști, dară iubirea de moșie e un zid  
Care nu se 'nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!

Spațiului socotit vital de cuceritorul *pe care lumea nu putea să-l mai încapă*, i se opune spațiul organic românesc.

Și bătrânul se poartă cum i-a fost cuvântul.

Tipul de luptă zugrăvit de Eminescu nu e cel obișnuit de înclăștare divizată, individuală. Nu vezi aici eroi în poze teatrale. Acel tot organic, în numele căruia vorbea Voievodul, săvârșește acum fapta. Într'un singur vers Mircea este amintit, către sfârșitul luptei:

Mircea însăși mână 'n luptă vijelia 'ngrozitoare,  
Care vine, vine, vine, calcă totul în picioare.  
Durduind soseau călării ca un zid înalt de sulți,  
Printre cetele păgâne, trec rupându-și large ulți.

Voievodul dispare oarecum în acea deslănțuire de forțe elementare, în care parcă n'ai putea distinge fapta omului de izbucnirea naturii.

Ca într'un poem simfonic, după furtună vine înseninarea. O încununare de glorie cu atât mai măreață, cu cât sbuciumul a fost mai mare. Măsurat faptei, imaginile au ceva din măreția apoteozelor naturii:

Pe când oastea se așează, iată soarele apune,  
Voind creștetele 'nalte ale țării să 'ncunune  
Cu un nimb de biruință: fulger lung încremenit  
Mărginește munții negri în întregul asfințit,  
Pân' ce izvorăsc din veacuri stele una câte una  
Și din neguri, dintre codri, tremurând s'arată luna.

Inseninarea aceasta e un mijloc de a încheia spațiul etnic și totodată pregătire pentru un nou și necesar plan de rezonanță: scăderilor vieții intime din partea de satiră, li se opune o icoană a purității din trecut. Din elemente folclorice, e întruchipată imaginea domnescului fecior, zâmbind de o amintire și scriind carte mândrei la Argeș.

Înălțarea aceasta a privirii către imaginea idealizată a conducătorului, nu este un unicum la Eminescu. Cel care, în articolele politice, vorbea de *ordinul sfintei cânepe*, era firesc să încheie *Scrisoarea III-a* cu evocarea lui Țepeș.

Când, după simbolul conducătorului, a plăsmuit simbolul creatorului, al poetului, prima imagine plastică de caracterizare a acestuia este tocmai aceea a conducerii: *Pe mișcătoarele cărări corăbii negre duce* . . . , după cum este și ultima: *călăuzind singurătăți de mișcătoare valuri*. Iar în acea cupolă centrală care este vorbirea lui Dumnezeu, ultima perspectivă înfățișată de Demiurg este iarăși o viziune de conducere:

Îți dau catarg lângă catarg,  
Oștiri spre a străbate  
Pământu 'n lung și marea 'n larg,  
Dar moartea nu se poate, . .

Aici, imaginea vizuală face una cu cea auditivă, prin opoziția lor, fonemele se organizează într'un simbol acustic.

Ultima imagine creată de Eminescu înainte de prăbușirea din 1883, este tot un simbol de conducător. Deasupra sfâșietoarei elegii etnice din *Doina*, plutește sus icoana mântuitoare a lui Ștefan, prea adânc întipărită în inimile noastre, ca s'o mai cităm.

## II

Străbătând iconostasul eminescian, am învederat cum, aproape pretutindeni, în centru stă icoana unei valori preamărite, chiar atunci când purtătorii ei cad sau sunt dureros desmințiți de lumea cea aevă. Proza lui artistică: figurile din *Făt frumos din lacrimi*, *Sărmanul Dionis*, *Cezara*, confirmă această intuiție.

Pesimism? Cine pe o astfel de poezie anină eticheta comodă de pesimism, procedează ideologic, nu artistic, și privește numai spuma și sfărâăturile dela țarm, nu nemărginitul din larg, marea, cu avânturile mereu reînnoite.

Dacă, în afară de operă, încercăm o privire în alatarul personalității lui, ne încredințăm că forma lui statornică de a vibra în atingere cu vieța, este de o ființă cu esența poeziei lui.

Atât amănuntele biografice, cât și portretele morale zugrăvite de contemporanii cari au vrut să-l înțeleagă, se întregesc într'o icoană unitară. Astfel, după ce am contemplat unitatea simbolurilor lui, putem să-l privim pe el însuși ca tip uman reprezentativ și apoi ca simbol al creativității noastre. Este o imagină cu totul deosebită de aceea a unui palid tovarăș al ideilor eterne.

Atât prin vitalitate, cât și prin întregul fel de a fi, Eminescu, în ce avea mai adânc, se caracteriza printr'un nemărginit elan de afirmare a vieții, în toate domeniile. Este tendința către nemărginit, titanismul sădit în ființa lui puternică. O stare de suflet eminesciană este un sentiment care s'a deslănțuit atât de viu, încât a vrut să cuprindă mai mult decât stă în rostul firesc al vieții.

Cu rari excepții, care pot fi lămurite, simbolurile lui Eminescu sunt tot atâtea fețe, tot atâtea valori ale unui elan spre



absolut. Reversul este sbaterea, amărăciunea, revolta și negațiunea, însă totdeauna în numele acelei table înalte de valori.

Nu numai imaginile totalizante, simbolurile, dar și celelalte imagini, celulele expresiei poetice, confirmă că aceasta este poziția eminesciană.

Privind aspectele acustice, trăsătura cea mai caracteristică este modul său, cum se mai zice, tonul. Ca în muzică, el poate fi minor, adică tângăios, feminin, sau major, bărbătesc. Aproape toate poeziile lui Eminescu sunt străbătute de un viguros ton major. În accentele versurilor inițiale, acolo unde privirile se îndreaptă spre simboluri, lucrul este ușor de simțit:

    Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este...

    Când privesc zilele de-aur a scripturilor române...

Dar în finalurile ades meditative, spuma gândurilor concentrate sentențios acoperă pentru mulți realitatea totală a expresiei. Nimic mai dezolant decât versul final din *Epigonii*, de pildă:

    Toate-s praf... *Lumea-i cum este* și ca dânsa suntem noi.

Integrată însă acustic în strofă, sentința are o altă vibrațiune, e altceva decât o concluzie de teoremă: apare luminată de reflexele simbolului colectiv. Iar în sfârșierele accentelor finale, tonul major colorează și aici semnificația. La fel, în finalurile din cele mai multe poezii.

Ultimele plăsmuiri confirmă cum, imprimat dela primele acorduri, tonul major rămâne o constantă. Nici nu s'ar putea explica enorma deslănțuire de energie pornită din versurile lui, dinamica eminesciană, fără această tonalitate majoră, reflexul acustic al valorilor înfățișate în simboluri.

Dintre toate pornirile spre absolut, cea care-i asigură veșnica prezență în conștiințele noastre, este rostirea lui puternică și de o ființă cu însuși geniul limbii românești. Sunt forme proprii nouă, a căror virtualitate și farmec el ni le-a desvăluit.

Dintre toate darurile lui, deosebit de reprezentativ este tipul formal supraindividual creat de el. Nu s'a lăsat dus de necontenitele porniri spre nemărginit, ci, stăpânindu-le, le-a încheștat svâcnirile într'o formă închisă, de o severă disciplină clasică. La fel, limba noastră stăpânește străvechile avânturi traco-ilirice ale acestui pământ în tipare romanice. Această concordanță între forma eminesciană și structura limbii este un semn al destinului sub care stă toată cultura noastră: sinteza proprie românească între seva Răsăritului și disciplina Apusului.

Pentru a ilustra puterea de stăpânire, suverana concentrare eminesciană, aleg un motiv care, prin natura lui, pare anume făcut să-și asocieze numeroase desvoltări. Este motivul neîntreruptei prezențe în cuget a ființei iubite: tot ce se întâmplă în natură și în propria conștiință este străbătut de amintirea ei.

Printre poeziile lui G o e t h e, una din cele mai gustate, *Die Nähe des Geliebten*, este un lied pe tema amintirii ființei iubite. Impresionat de caldele accente dintr'o poezie pe aceeași temă a unei scriitoare cunoscute, a fost urmărit de ritmul și frumusețea motivului. Dar, în același timp, a fost izbit de înșirarea neîntocmită a multipleror accente. Instinctul formal al lui Goethe nu putea fi îndestulat de prelungita diagonală a unor momente impresionante, dar neorganizate. De aceea, păstrând măsura și chiar unele tipare sintactice ale izvorului, a creat o poezie proprie, pe care o dau în traducere:

Gândesc la tine, când a soarelui sclipire  
Din mare străluce,  
Gândesc la tine, când licărirea lunii  
Se oglindește 'n izvoare.

Te văd, când pe 'ndepărtatul drum  
Se 'nalță praful;  
Când în adâncul nopții, pe cărare  
Tremură drumețul.

Te-aud, când colo cu vuet surd  
Se 'nalță valul;  
In tănuitul crâng ades' mă duc s'ascult  
Când toate tac.

Eu sunt cu tine. Și-oricât de departe,  
Aproape-mi ești !  
E în amurg, îndat' or luci stele.  
De-ai fi aici !

O traducere credincioasă, poate prea credincioasă, vrând să păstreze, pe cât posibil, ordinea cuvintelor și structura sintactică a originalului. Pentru cine ar vrea să aibă și impresia ritmului, el e redat în ultima strofă.

În centru stă acel *gândesc la tine*, variat în fruntea strofelor următoare prin *te văd, te aud, sunt cu tine*, pentru ca, în final, să izbucnească acel *O, de-ai fi aici !*

Lăsăm la o parte întrebarea dacă soarele, luna, drumul, praful, valul, crângul, se organizează într'un tot, și dacă amănuntele sunt străbătute de prezența ființei iubite, ca și cum ar face una cu ea, îmbinându-se într'un simbol colectiv de tot atâtea corespondențe. Ci, fără nicio critică, să citească cineva neprevenit cântecul *Și dacă...*, expresia eminesciană a aceluiași motiv.

Și dacă ramuri bat în geam  
Și se cutremur' plopilor,  
E ca în minte să te am  
Și 'ncet să te apropii.

Și dacă stele bat în lac  
Adâncu-i luminându-l,  
E ca durerea mea s'o 'mpac  
Inseninându-mi gândul.

Și dacă norii deși se duc,  
De iese 'n luciul luna,  
E ca aminte să-mi aduc  
De tine 'ntotdeauna.

N'ai putea clinti sau adăuga nimic fără să strici poezia. Observați bunăoară cum, în strofa a doua, aspectul acustic întunecos al versurilor neperechi și căderea tonului sunt ca un fond pe care se reliefează accentele luminoase ale versurilor perechi.

Cu greu s'ar putea o concentrare mai mare și o mai stăpânită formă închisă pentru atâta putere de sugestie și orizont spre nemărginit.

Cât de sus era și cât am pierdut se poate vedea din aceste simple date: când a alcătuit liedul citat, Goethe avea 46 de ani, pe când Eminescu își curmase la 33 de ani cântul cel etern.

Și totuși, în aproape tot ce a scris, fiecare lectură îți desvăluie noi farmece, așa încât ai mereu impresia că d'abia începi să-l descoperi. În fiecare vers al lui este ceva care trece dincolo de marginile expresiei. Și dela imaginile largi până la cele mai mici amănunte, accente și opoziții de sunete, totul este străbătut de o spiritualitate unică.

Ca în cântecul amintit, Eminescu este atotprezent în conștiința noastră. După cum aceste simboluri, care sunt cuvintele limbii materne, spontan ne vin pe buze în orice situație a vieții, încât fără ele nici n'am putea concepe sufletește existența, tot astfel versurile poetului ne însoțesc pretutindeni. Poezia lui este o continuă actualitate, semn că împlinește nu numai o funcțiune estetică și socială, dar și una vitală.

### III

Preamărind amintirea lui, Academia Română preamărește semnificația cea mai înaltă a chemării scriitorului. Iată de ce, acum, când comemorăm o jumătate de veac dela adormirea lui, privindu-l și ca simbol al creativității românești, gândul ne duce și spre viitor, la obștea de mâine și la cei ce vor sta aici după o altă jumătate de veac și de-a-lungul secolelor.

A scoate însă din trecut directive de viitor, a face ceea ce se cheamă istorie pragmatică, poate duce la grele erori. Pe de altă parte, a da norme este o concepție perimată. A lua însă poziție, este nu numai modern, dar și necesar. *Creativitatea* este altceva decât acel *trebuie* al esteticei normative.

Presupunând darul de sus — fără de care nu se poate nimic — și lăsând la o parte toate deosebirile de epocă, de generație, de direcție, și evocând pe toți fruntașii scrisului românesc câți se odihnesc în pământul țării și dincolo de hotarele ei, dela Palermo până la Lemberg și mai departe, se cuvine, în reculegere, să ne punem întrebarea: ce imperative ne grăiesc din atâtea mari morminte și mai ales din acela care se înalță deasupra tuturor?

Cum într'o celebră pânză a lui Rembrandt, se ridică Moise în toată vigoarea, înălțând deasupra capului matur tabla de legi, tot astfel, deasupra generațiilor, se ridică din jertfa lui Eminescu poruncile veșnice ale scrisului românesc.

Cea dintâi poruncă din crezul generațiilor este: rădăcinează-te adânc în sufletul neamului tău. Și, pentru că bunurile sufletești supreme trăiesc pentru noi în această minunată față a vieții care este limba românească, cultul, înnobilarea și desăvârșirea ei să rămâie nestrămutatul nostru cuget. Valoarea unei literaturi este determinată întâi de caracterul și geniul limbii materne. Și dacă **T u r g h e n i e f**, după o fază de

restrîște, mărturisește că ceea ce l-a mântuit de îndoială a fost limba lui, tot astfel noi, după ce am adâncit paginile lui Eminescu și ne-am pătruns de ce minunat instrument de expresie este limba noastră, suntem îndreptățiți să zicem: în zile de îndoială, ceea ce-mi susține credința în destinele viitoare ale poeziei neamului meu, și prin aceasta a întregii lui culturi, ești tu, limpede ca cerul Italiei și bogată ca pământul pe care trăim, sfântă limbă românească.

Dumnezeu când îți dă ție, celui vremelnic, harul unei firi alese, creează posibilitatea unui destin căruia trebuie să-i rămâi credincios. Nimic nu caracterizează mai mult decât conștiința despre propria menire, felul cum știi să te identifici cu imperativele destinului pentru care te simți creat.

Al treilea stâlp de credință: păzește-te de primejdia originalității cu orice preț a celui care crede că poate fi o glorie să devii neom prin singularizare. Numai viziunea totală și adâncă a lumii te poate înălța pe marile pedestaluri. Cuvintele *obște* și *obștesc*, în care au crezut înaintașii și care azi par învechite, sunt mai presus de modă.

Vieața fiind mai presus de artă, nu estetiza; panestetismul este moartea poeziei. Destinul poetului nu poate fi mărginit la un simplu joc.

Rămâi străin de deșărtăciunea succeselor. Gloria nu vine la cine o caută, căci cine aleargă după ea, așteptând aplause, se uită la alții, nu în adâncul lui. Eminescu făcea totul ca și când ar fi avut de trăit o sută de ani și, prin poezia lui, știa că vorbește ceva mai presus de el. Aceasta este porunca lui de dincolo.

Toți mucenicii scrisului nostru și-au susținut încrederea printr'o neîntreruptă pregătire. Niciunul mai mult ca el. Conștiința menirii poate înălța și pe cel mai urgisit; numai prin ea poți rezista unei lumi de dușmani, căci prin ea vorbesc țările.

Un alt imperativ, și dintre cele mai grele, este ca, fiind mereu *tu*, să te desmărginești, sporind ființa ta cu tot ce este trainic pe lume, un spor nu eclectic, ci însușit organic.

Nu uita însă că vremea ta își are drepturile ei și că drumul poeziei nu se oprește niciodată: cel mai mare dușman al

lui Eminescu, privit ca simbol de creație, este eminescianismul, spiritul de imitație.

Tehnica nu se învață, se creează odată cu fiecare solie și cu fiecare plămuire; și numai cine stăruie până la capăt în solia lui, acela poate fi mântuit.

Dus de puterile acestea, te oprești acolo unde destinul tău, al neamului și al umanității fac un tot nedespărțit, și-ți dai seamă că, împotriva tuturor puterilor destrămării, ai fost făuritorul unei opere nepieritoare.

Acestea sunt glasurile de consolidare care se ridică din mucenicia lui Eminescu. Bunurile dobândite prin ele nu pot fi plătite cu nimic și impun mari îndatoriri criticii și publicului. Pe marmora acestor stâlpi se va înălța cupola vârstei de aur a literaturii românești.

Pe lângă opera lui, adâncirea acestor porunci mai presus de generații garantează și pe calea creativității eterna prezență a lui Eminescu în inimile și mințile românești.

---





# PROBLEME ROMÂNEȘTI DE ARTĂ ȚĂRĂNEASCĂ

DE

G. OPRESCU

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

---

*Sedința dela 2 Iunie 1939*

---

Arta țărănească este una din formele cele mai misterioase ale manifestărilor omului în societate. Mai toate întrebările pe care ni le punem asupra originii ei, asupra condițiilor ce pot întări sau slăbi impulsurile ce-i dau naștere, asupra împrejurărilor în care apar, se perfecționează și se transmit, atât tehnicile de care se servesc țăranii, cât și motivele adoptate pentru decorarea obiectelor uzuale, asupra valorii magice sau simplu ornamentale a acestor motive, asupra, mai ales, a chestiunii așa de controversate a raportului dintre arta satelor și cea cultă, au rămas până astăzi fără un răspuns hotărîtor. Pricina trebuie căutată nu numai în faptul că mai fiecare cercetător dă acestor fenomene explicația singură care-i este mai familiară, ignorând pe celelalte sau neținând seamă de ele, dar și pentru că, pe de o parte, atunci când e vorba de arta populară, lucrăm cu noțiuni nu deplin lămurite, a căror sferă este încă destul de elastică, iar, pe de alta, obiectele ce ni s'au păstrat, cele ce mai pot fi studiate, sunt relativ foarte recente. Nu trebuie încă să pierdem din vedere împrejurarea că un examen al acestor obiecte, un studiu al lor sistematic și comparativ, în timp și în spațiu, nu s'a întreprins decât de puțină vreme și în mod cu totul sporadic.

Lumină nu se va face decât cu încetul și după anchete din cele mai migăloase. Ce se poate afirma de pe acum este că problemele, toate, sunt complexe, încâlcite și adesea susceptibile de mai multe interpretări, încât rare sunt acele care să admită o singură soluție, cu excluderea altora. Cei ce își imaginează altfel situația riscă să întunece uneori aspectele cele mai interesante ale fenomenelor, să reducă în mod arbitrar câmpul în care ele se pot urmări. De aceea, în această delicată materie, atitudinile extreme sunt deopotrivă de nesatisfăcătoare și chiar primejdioase.

N'am intenția, în comunicarea de față, să reiau de-a capul analiza nici uneia din problemele mai sus enumerate, deși ele îmi par esențiale pentru priceperea artei noastre țărănești. Aș vrea să mă opresc însă la două chestiuni mai speciale, privind în primul rând producția unor regiuni destul de bine limitate, dar, la rigoare, cu aplicațiuni mai vaste și mai îndepărtate:

1. Care este locul pe care-l ocupă broderia sau alesătura pe cămașa țaranului sau pe iia țărancei și dacă această poziție a ornamentelor ne este proprie dintru început, sau apare și la alte neamuri?

2. Cum se explică originea a două din cele mai curioase repertorii de motive și a tehnicelor prin care ele se execută, unele în ceapsele sau căițele, adică în găteala de cap a femeilor din Banat și din regiunile ardelenе învecinate, altele în cusăturile pe muchia cutelor, care apar curent în Hațeg și chiar în preajma Sibiului, cusături adoptate spre a permite trecerea dela o fâșie largă de stofă, cum ar fi o mânecă sau un piept de cămașă, la o bentiță de mânecă, la un guler, la un volan din jurul gâtului sau dela extremitatea de jos a mânecii.

Dacă prima parte a comunicării este menită să ne arate legătura ce a putut exista, în trecut, între regiuni destul de depărtate între ele, cea de a doua va arunca, sper, o oarecare lumină asupra chestiunii, de o importanță capitală pentru cine studiază originea artei poporului, a raportului dintre producția anonimă și colectivă, ieșită din colaborarea tuturor celor ce locuiesc în mediul sătesc, și arta mare, adică cea ieșită din mâinile unor artiști cultivați, care se cunosc pe nume, sau cea

provenită dintr'o modă trecătoare, urmată într'o anumită epocă, de târgoveți, modă care a dispărut la aceștia, dar s'a menținut încă multă vreme la sate, chiar departe de locul unde ea luase naștere <sup>1)</sup>.

\* \* \*

Cămașa țaranului și, mai ales, iia țărancei este partea principală a costumului lor de toată ziua. La bărbat ea este, natural, de o formă mai simplă și numai în mod excepțional împodobită cu broderii sau alesături. În orice caz, chiar și atunci, cusătura e mult mai discretă, mai redusă decât pe iia nevestei. În costumele acesteia iia ține însă loc de fustă și de bluză, îndeosebi vara. O fotă, dintr'o bucată sau din două părți separate — în acest caz de forma unor șorțuri și purtând numele de opreg sau de vâlnic —, o maramă sau o « cârpă » pe cap, un brâu sau niște bete, care strâng mijlocul, iată în rezumat portul zilelor de lucru. Variați în colori, în puncte și în motive dela o regiune la alta —, ceea ce ne îngăduie să determinăm cu destulă precizie proveniența unei cămăși brodate — râurii, mai ales în trecut, când lumea era mai păstrătoare de tradiție, sunt așezați mereu în același loc: pe piept, adică de-a-lungul bustului, unde ocupă o suprafață întinsă și unde apar motive de un desen riguros și bătător la ochi; în jurul gâtului, pe guler, și de-a-lungul gurii cămășii; pe umeri (în grupe transversale), însoțite la partea de sus a mânecii de o bandă de culoare deschisă și de un desen mai strâns, deseori în tonul chiar al stofei iei (încrețul); de-a-lungul mânecilor, uneori mai largi în spre extremitatea lor inferioară, alte ori strânse printr'o bentiță; jos, la poalele cămășii, adică deasupra glesnei, ridicându-se puțin, printr'un motiv apropiat, la dreapta și la stânga, pe cusătură, așa încât partea înflorită să se întrezărească, în mers, printre cele două vâlnice.

<sup>1)</sup> Aceste chestiuni la noi au fost discutate de d-l Prof. Iorga în: *l'Art populaire en Roumanie*. Gamber, Paris, 1923; de mine în *Peasant Art in Roumania*, London, 1929 și în *l'Art du peuple roumain*, Bucarest, 1937; de d-l Al. Dima într'o teză de doctorat, încă nepublicată, susținută la Facultatea de litere a Universității din București, în 1938: Conceptul de artă populară în lumina cercetării contemporane. În Apus cele mai multe lucrări în atingere — e drept ceva cam îndepărtată — cu acest subiect au fost publicate în Germania.

De unde vine oare obiceiul de a împodobi rufa, de a coase pe ea acele ornamente așa de ingenios îmbinate, așa de potrivite fiecare pentru locul ce ocupă? De ce, mai ales, s'au ales acele părți spre a fi brodate și nu altele?

Este evident că ne găsim astăzi în fața unei vechi tradiții, de sute, poate chiar de mii de ani, care n'a variat decât foarte puțin în decursul timpului. D-l prof. Iorga o crede tracă. Puținele documente ce ne-au rămas dela acești depărtați strămoși ai noștri îi permit, în *l'Art populaire en Roumanie*<sup>1)</sup>, să conchidă că ei sunt la originea multor forme ale artei țărânului nostru, în deosebi a broderiilor de caracter geometric sau naturalist puternic stilizat. Azi aria ocupată în Europa de locuitorii care n'au părăsit cutotul cămașa cusută cu flori este mult mai redusă. Este sigur însă că în trecut ea era mai întinsă. Un desen de Jean Etienne Liotard (1702—1789), artist din Elveția franceză (Geneva), care a șezut o bucată de vreme și în țara noastră, la curtea Domnului Moldovei Constantin Mavrocordat, înfățișa în expoziția portretului francez, de curând închisă, la Muzeul Toma Stelian, o țărancă din Elveția<sup>2)</sup>. Această țărancă era îmbrăcată cu o cămașă cu râuri, la umeri și la gât, al căror model, dispoziție, punct chiar — atât cât se putea distinge, — erau identice cu cele de pe iile Oltencelor.

Dacă ne întoarcem privirea mai departe în timp, și ne oprim la evul mediu, imediat după răspândirea creștinismului, în acea perioadă în care relațiile dintre Orient și Occident pe de o parte, dintre Orientul apropiat, balcanic, și regiunile învecinate, asiatice sau african-egiptene pe de alta, erau așa de strânse; în care, pe multe tărâmurî, asistăm, dela neam la neam, la influențe și împrumuturi, care ni s'ar părea imposibile pentru acele vremuri de comunicații dificile, dacă documentele nu ne-ar confirma aceasta în chip neîndoios, vom fi

---

<sup>1)</sup> Cf. N. Iorga, *op. cit.*, în prefață și în introducere, p. XII. Cf. de asemenea Vasul din Kerçi (Rusia), pe care sunt reprezentate câteva scene din viața Sciților. Sunt probabil cele mai vechi imagini autentice ale costumelor bărbățești din părțile noastre. Locul broderiei, după cum se vede, nu e altul de cât cel ce se întâlnește până azi în cele mai multe din satele noastre (cf. N. A. Constantinescu: *Albumul Istoriei Românilor*, pl. 1. București 1927.

<sup>2)</sup> Desenul purta Nr. 66 în catalogul expoziției. El aparține Luvrului.

uimiți să constatăm cât de departe de regiunile Europei, unde s'a mai păstrat astăzi costumele țărănești, se întindea atunci acest obicei de a broda în culori vii diversele părți ale vestimentelor și, în primul rând, cămașa.

Un asemenea port este numit astăzi « național ». Epitetul este de sigur justificat prin aceea că fiecare popor a ajuns la costumele lui actuale, modificând după anume norme proprii, așa încât să corespundă gustului său, un model primitiv, care nu mai există astăzi, și pe care ne e greu să-l reconstituim. Pe vaste întinderi în Europa, găsim încă, la neamuri deosebite, opregul, cojocul, marama, brâul, opinca, cămașa brodată, purtată pe deasupra pantalonului, deși formele lor, croiala, felul în care sunt îmbrăcate nu sunt totdeauna aceleași. Această unitate apare uneori chiar în anume detalii semnificative, ceea ce este încă mai elocvent pentru a dovedi întinderea de odinioară a costumului țărănesc de astăzi. Astfel sper să arăt imediat că cel puțin în ce privește broderia pe muchia cutelor, care azi nu se mai află, pe cât știu, decât numai în câteva regiuni ale Ardealului și în Spania, ea se întindea în veacul al XVI-lea până în cele mai depărtate regiuni ale Europei Occidentale, în Spania, evident, apoi în Anglia, în Franța, în Elveția, în Italia și probabil aiurea. Iar în ce privește broderia pe cămăși, ea ne întâmpină, sub forme foarte asemănătoare cu cele dela noi, la Coptii din Egipt, nu numai în ce privește punctul în care este executată și stilul dela care se inspira cine a cusut-o, dar încă, ceea ce este mai important, locul chiar, unde este așezată.

Să începem cu această ultimă chestie. Întâmplarea a făcut, într'una din vizitele mele la Muzeul Cincuantenarului din Bruxelles, să descoper într'o vitrină o cămașă coptă aproape intactă, care oferea o surprinzătoare asemănare cu cele dela noi și care, în același timp, poate fi considerată ca tipică pentru o largă categorie de astfel de obiecte din regiunea africană unde fusese găsită. Broderii copte, în stare fragmentară, există mai în fiecare muzeu mare, într'o destul de apreciabilă cantitate. Cămăși întregi, care să se poată studia în croiala lor, în proporțiile lor, în aspectul lor general, sunt însă cu mult mai rare. Iată de ce am considerat ca o adevărată

fericire ocazia de comparații utile ce mi se oferea în chip așa de neașteptat la muzeul din Bruxelles.

Săpături întreprinse în Egipt, în ultimele decenii, au dat la lumină, pentru epocile în care morții încetaseră de a fi mumificați, după moda pământului, sau arși, după cea romană, o mulțime de stofe, în care cadavrele erau învelite înainte de a fi înmormântate. Mantii și vestminte, cămăși, fețe de perne, fragmente de stofe vechi, unele chiar de pe vremea lui Alexandru cel Mare, cu care erau îmbrăcate cadavrele și umplute spațiile goale dintre trupul mortului și un fel de înveliș exterior de papură împletită, au năpădit muzeele. Aceste stofe, acoperite cu ornamente variate ca înfățișare și culoare, denotând o tehnică admirabilă, ale cărei secrete, multe au pierit odată cu autorii lor, apar în epoca Ptolemeilor (sec. IV înainte de Cristos) și se mențin până prin sec. al XII-lea după Cristos. Ele sunt cunoscute sub numele de țesături sau tapiserii copte, după numele sectei religioase creștine, din ale cărei morminte au fost la început scoase la iveală <sup>1)</sup>).

Denumirea este destul de improprie și mult prea restrictivă. Ea se aplică la obiecte aparținând unei întregi culturi și nu numai produselor unei secte anumite. Pe de altă parte, într-o epocă atât de plină de peripeții și de influențe, ca cea în care trăește Egiptul în primul mileniu după Cristos, diferențele dela o perioadă la alta sunt așa de numeroase și de categorice, încât deși răspunzând unei aceleiași tendințe, ornamentele aparțin la stiluri variate, pe nedrept înglobate sub un singur epitet. Nu o mică cauză de diferență între diversele broderii este și faptul că, într-o țară de mari contraste sociale, găsim alături, în aceeași necropolă, stofe purtate de bogătași, de mari demnitari religioși și civili, și tunici ori cămăși de ale poporului de rând, sărac și nenorocit.

---

<sup>1)</sup> A se consulta, cu privire la țesăturile copte:

M. Gerspach, *Les tapisseries coptes*. Paris, Quantin, 1890.

Raymond Cox, *Les soieries d'art depuis les origines jusqu'à nos jours*. Paris, Hachette, 1914.

*Catalogele* textilelor muzeelor engleze, în special cele dela Victoria and Albert Museum sau British Museum,



Cele mai interesante, din punctul nostru de vedere, sunt cele din urmă. Pe lângă că au păstrat, în ce privește ornamentația, un caracter mai tradițional ca primele (mult mai supuse modelor), mai au pentru noi avantajul că sunt destinate unei populații trăind în condiții materiale nu prea deosebite de cele ale țăranilor noștri.

Aceste asemănări nu sunt întâmplătoare între tapiseriile copte și cele dela noi, mai ales, în ce privește opregele și alesăturile. Ele sunt mai evidente încă, dacă luăm în considerație nu numai ce s'a publicat cu privire la Egipt, prin albumuri, unde se alegeau motivele rare, mai elaborate, mai neobișnuite ca subiect, mai bogate ca înfățișare și ca material întrebuințat, ci fragmentele banale, comune, des întâlnite și neglijate în genere de istoricul de artă, cele pe care Cox le numește «cu decor de artă indigenă»<sup>1)</sup>.

Aceste modele indigene, cele mai vechi, au persistat în popor, chiar după ce moda impusese claselor aristocratice, rând pe rând, decorul clasic roman, cu ghirlande de flori și genii, decorul bizantin sau ornamentele sasanide. Ele s'au transmis din generație în generație, până la dominația Arabilor. În timpul cuceririi acestora temele din vechiul fond autohton egiptean s'au răspândit în întregul teritoriu supus dominației musulmane, au trecut mai departe în Africa, s'au întins până în Maroc, după cum se vede din anume exemple de mantale din această regiune, azi în Muzeul de Țesături din Lyon, prezentând și acestea asemănări neașteptate cu anume broderii dela noi.

Prin muzee se întâlnesc rareori obiecte complete. Vremea care a cruțat partea ornamentală, mai rezistentă, a măcinat stofa nelucrată. Alte ori — mai adesea — nu s'a oprit de posesorul de azi, din ceea ce ajunsese până la noi, decât ce era acoperit cu broderie, restul considerându-se fără valoare și aruncându-se. În muzeul Cincuantenarului se păstrează însă o cămașă întreagă. Ea este împodobită cu broderii și nu cu alesături, ceea ce-i ridică valoarea din punctul nostru de vedere. Provine din colecția dăruită muzeului de d-na

---

<sup>1)</sup> Cf. Planșele 1 și 17 din opera lui Cox, citată.

Isabelle Errera, și figurează în catalog sub Nr. 338, cu următoarea descripție:

« Tunică de in, decorată cu motive albastre, roșii și negre. Lucrare egipto-bizantină-arabă (secolul VII sau VIII)<sup>1)</sup>.

Înălțimea 0,93, lărgimea 1,12.

Provine din săpăturile din Egipt »<sup>2)</sup>.

Puțin lucru deosebește această cămașă de cele dela noi. Croiala e aproape identică, afară de forma mânecii, mai strâmtă ca la iile noastre, deși în Basarabia, în vremea mai veche, s'a putut întâlni o mânecă mai scurtă și destul de îngustă, aproximativ de forma celei din muzeul belgian. Broderia — și acest lucru mi se pare esențial — e dispusă în același loc ca la noi: la guler și în jurul gurii cămășii, de-a-lungul mânecii, la bentița de jos, sus, pe umăr, de-a-curmezișul. Chiar și cei doi cicoși stilizați și medalionul cu motivul ca un pandantiv, care termină broderia, în față, se întâlnesc adesea, primii prin Bucovina, cel din urmă pe cămășile bătrâne, bărbătești, din Ardeal. În Ardeal și în regiunea Banatului, la ceapsele de zi de lucru sau la broderii de cămașă, se observă adesea și modelul din jurul gurii cămășii<sup>3)</sup>.

Cum se face că impresia, lăsată de acest important rest al civilizației din valea Nilului, este confirmată de două alte cămăși copte, una în Kaiser-Friedrich Museum, din Berlin, alta din Muzeul artelor decorative, dela Luvru, din Paris? Întâmplarea singură nu poate explica atâtea asemănări de croială, de tehnică, de dispoziție a ornamentelor. Este de sigur voită de o tradiție și de un obicei, care erau comune nouă și celor din Egipt și, probabil, celor dintre țara noastră și malurile Nilului. De aceea mi se pare îngăduit să conchid că, cel puțin în epoca căreia aparțin vestmintele copte mai

<sup>1)</sup> Prezența mătasei în broderie ne arată că e vorba de un obiect aparținând cel mai de vreme sec. al VII-lea și cel mai târziu sec. al VIII-lea. Înainte de sec. al VII-lea mătasea nu era întrebuințată, iar după sec. al VIII-lea ea devine rară în astfel de cusături. Denumirea de bizantino-arabă vrea să spună numai că ornamentele din tapiseriile copte, din această vreme, sunt în genere produse sub aceste influențe. În realitate ornamentul de pe cămașa descrisă are o înfățișare mult mai arhaică, provine din vechiul fond tradițional al regiunii.

<sup>2)</sup> Cele mai multe țesături s'au găsit la Antinoe.

<sup>3)</sup> G. Opreșcu: *l'Art. du Paysan Roumain*, planșele LXXVII, LXXIX și LXXX.

sus analizate, teritoriul în care cămășile, această atâta de importantă parte a îmbrăcăminții, se purtau lucrate cu râuri și de o anumită croială, se întindea mult mai departe spre Sud și Est, decât chiar am admite, dacă am considera că ele erau comune tuturor triburilor trace, așa cum, pe dreptate, afirmă d-l Prof. I o r g a.

\* \* \*

Ceapsa, căița sau conciu este găteala capului Bănățencilor, mai ales din regiunea muntelui, și a femeilor din țara Hațegului, învecinată. Mai pretutindeni la noi, în celelalte regiuni, se poartă marama sau cârpa. Numai acolo lumea a rămas credincioasă acestei împodobiri bizare, căreia i se dă o atenție cu totul deosebită, și a cărei confecționare reclamă din partea celor ce o execută o fineță de ochiu, o îndemânare, și cunoștințe care nu se mai pot aplica aiurea, cu excepția benților lucrate în aceeași tehnică, din partea de sus a opregelor. Pe un fel de gherghefuri portative, cu fire de mătase, pe urzeală subțire de in sau de cânepă, se execută acele minunate figuri geometrice, rareori cu câteva aluzii naturaliste, care mai toate se pot reduce la niște sisteme romboidale. În vremea veche erau numai și numai de mătase, de nuanțe care se armonizau în jurul unui roșu plăcut, în felul celui ce se cheamă în franțuzește « vieux rose ». Cu timpul galbenul și-a făcut din ce în ce mai mult loc, până a devenit culoarea dominantă. Mai târziu acest ton a fost detronat la rândul său de firul de aur sau de argint, care s'a strecurat printre celelalte, întâi cu discreție, apoi mai insistent, până ce a luat locul principal și a eliminat aproape cu totul firul de mătase.

Tehnica de care se servesc țărancele când « aleg » motivele este cea cunoscută sub numele de tehnica gobelinului. Desenul apare numai pe față, și este rafinat ca țesătură și destul de complicat, pornind, cum am spus, dela un sistem de romburi, înăuntrul cărora se amestecă motive cum ar fi un fel de S ori chiar ceva aducând cu svastica, motive care, la origine, au putut avea o însemnare magică, pe care însă au pierdut-o cu timpul. Pe dos, firele se încâlcesc între ele, dau impresia unei țesături destul de neglijent efectuate, în timp ce pe față

ritmul după care se succed figurile geometrice, combinațiile la care ele dau naștere, sunt din cele mai plăcute. S'ar putea chiar merge așa de departe încât să se afirme că nicio altă țesătură, alesătură sau broderie, ieșită din mâna țărancei, nu se poate compara ca strălucire, fineță și ingeniozitate a decorului cu crâmpeliul de stofă, rectangular și cu o limbă lungă — de care vom vorbi în curând —, destinată să înconjure gâtul și să se vadă în față, limbă care împreună cu cealaltă bucată de stofă constituie ceapsa. Aceste foarte elaborate bucăți alese servesc la noi pentru confecționarea ceapselor, dar și pentru bențile care se cos pe deasupra șorțului așa de specific Banatului, de care atârnă ciucuri și pe care femeile îl leagă la spate. Ceapsele sunt, în genere, căptușite, ca să nu se vadă dosul stofei, unde se întretaie firele de mătase în toate direcțiile. Au apoi un fel de tiv lat de catifea, în față, iar în spate niște ciucuri lungi, de ibrișim de mătase, de toate colorile, care formează un ornament viu, mobil și bogat. Aceiași ciucuri se repetă în marginea inferioară a limbii, din aceeași stofă ca și ceapsa, la drept vorbind o prelungire a acesteia, care înconjură gâtul și vine să cadă în față, peste umăr.

În afară de acest « ecou », « rappel », cum se spune în limbaj de pictor, al stofei din ceapsă, în banta din opregul din spate, nu există, în toată arta noastră țărănească, niciun fel de asemănare între vreo stofă oarecare țesută sau lucrată, în Banat sau aiurea, și tehnica de țesere a ceapselor. Există însă mari asemănări, de tehnică și de stil al ornamentelor, care, accentuez, sunt deosebite de toate celelalte ce apar la noi, în afară de mici excepțiuni în anume broderii din jurul Hunedoarei și Sibiului, cu anume stofe ce se fabricau în Europa occidentală după anul 1200, adică în plină perioadă a artei romanice, până către finele evului-mediu.

De mai mulți ani remarcasem în sacristia catedralei din Toledo, unde se găsește una din cele mai prețioase colecții de stofe religioase, din câte sunt pe lume, un felon (une chasuble) cel mai vechiu din acea colecție, dintr'o stofă care, prin tehnica țeserii, prin stilul ornamentului așa de deosebit de toate celelalte, prin caracterul său dedus din figuri romboidale, prin armonia colorilor, având la bază acel « vieux

rose », de care vorbeam, era absolut asemănătoare cu cea din ceapsele bănățene. Data acestui felon nu era indicată decât aproximativ: al XIV-lea sau al XV-lea secol. O apropiere între haina episcopală din Toledo, de mari dimensiuni, și bucata mică de stofă din bonetele femeilor din Banat, mi se părea puțin probabilă, din pricina depărtării în timp și în spațiu, cum și prin faptul că stofa din Toledo se prezenta ca un exemplar izolat, poate unic, o fantazie de călugăriță medievală ingenioasă și foarte îndemânatică la țesut.

Un articol însă, publicat în *Burlington Magazine* din Septembrie 1938, mi-a atras atenția asupra unei întregi categorii de stofe, care toate se aseamănă între ele și, în același timp, cu felonul din Toledo și cu ceapsele și concuierile bănățencelor noastre. Unele se găsesc la Viena, în *Osterreichisches Museum*, altele la Londra, în *Victoria and Albert Museum*<sup>1)</sup>. Legătura dintre stofa văzută la Toledo și modestele produse ale țăran-celor noastre căpăta deodată o confirmare neașteptată. Pentru a obține detaliile de care aveam nevoie m'am adresat atunci secției de textile a marelui muzeu londonez și am obținut o serie de lămuriri din cele mai prețioase, asupra obiectelor ce se păstrează acolo<sup>2)</sup>. Mă voiu mărgini să copiez indicațiile cuprinse în notele ce mi-au fost trimise de d-l G. F. Wingfield Digby, unul din funcționarii secției de textile a muzeului.

«...avem mai multe exemple de astfel de lucrări în colecțiile noastre și multe altele de aiurea au fost publicate și reproduse în diferite cărți asupra textilelor. Acest stil de broderie era cultivat în deosebi în vecinătatea orașului Halberstadt (între Prusia și Saxonia, în centrul Germaniei)». ... După ce mă informează că odăjdii de stofe similare, brodate sau țesute, se găsesc la Lyon, la Muzeul de Țesături, la Sens, natural la Viena, la Danzig și în Suedia, adaugă: «concluziile

<sup>1)</sup> Melanie Pollak: *The Vienna «Gösser ornat» and a stole and two maniples in London*: *Burlington Magazine*, Sept. 1938. Cf. de asemenea scrisoarea publicată de G. F. Wingfield Digby în *Burlington Magazine* din Mai 1939 (pp. 243—244) asupra articolului Melaniei Pollak.

<sup>2)</sup> Profit de ocazie spre a mulțumi călduros d-lui G. F. Wingfield Digby pentru prețioasele indicații ce mi-a procurat în această ocazie și pentru fotografiile trimise.

mele din exemplele pe care le-am obținut, sunt că acest tip de ornament era curent în broderia secolului al XIII-lea, chiar mai mult în sec. al XIV-lea, în particular în regiunea Halberstadt. Se pare că au supraviețuit în perioada Renașterii, cum se vede în cărțile de modele din Suedia. O seamă din aceste broderii par să fie incontestabil din secolul al XV-lea ».

Pentru un observator experimentat, caracterul acestor ornamente n'are însă nimic comun cu stilul gotic. El este fără îndoială o prelungire a stilului romanic, a acelor « entrelacs », a căror depărtată origine se găsește în sistemul de ornamentație orientală, trecută însă printr'un creier din Europa apuseană, reținută de Irlandezi, și practică de ei cu o fantazie, cu o ingeniozitate, cu o frenezie chiar și cu o persistență ne mai întâlnite. Ceea ce ne-a rămas, în ornatele mai sus citate, sunt ecourile acestui stil, care se prelungea, după cum ne spune d-l Digby, până în Renaștere, în Germania și în țările de sub influența culturală a Germaniei.

Cum a ajuns până la noi nu este greu de închipuit, după cum vom vedea în curând, atunci când vom vorbi despre broderia pe muchiile cutelor. Cum este adesea cazul cu ceramica ardeleană, această modă orășenească a străbătut fără îndoială la clasele medii din Ardeal, de unde a trecut până la țărancele noastre. Mai conservatoare, țărancele au menținut o tehnică și un sistem ornamental, care dispăruse de mult în jurul lor, le-au păstrat cu modificările de material și de stil, pe care le indicam mai sus. În ele supraviețuiesc un sistem ornamental și o atitudine, care erau destul de comune în Europa apuseană a Evului mediu. « Exemplele reproduse în cartea d-tale, adaugă d-l Digby, (este vorba de câteva planșe din l'Art du Paysan Roumain) sunt surprinzător de asemănătoare cu broderiile de Göss și celelalte broderii eclesiastice, ca și cu bențile țesute din Evul mediu. Concluziile d-tale cu privire la originile ceapselor bănațene par foarte sănătoase ».

Un caz aproape identic de persistență în arta populară a unei tehnice și a unor motive ce existau în moda claselor burgheze din vremea de demult, tehnică și motive răspândite în mai tot Occidentul, ni-l oferă broderia pe muchia cutelor,

întâlnită astăzi în regiunea Hațegului până în împrejurimile Sibiului. Ea era în trecut mult mai întinsă. Intr'unul din cele mai rare și mai prețioase documente asupra portului ardelenesc, azi la Academia Română <sup>1)</sup>, Trachten Cabinet von Siebenbürgen, din 1729, broderia pe muchia cutelor apare în cele mai multe din costumele țăranilor reprezentate.

Este vorba de o broderie de un gen așa de particular, încât prezența ei la noi și aiurea nu poate constitui o simplă întâmplare și nici rezultatul unei producții spontane, în mai multe regiuni deodată, cum e cazul cu anume puncte foarte simple sau cu anume tehnici, ce nu reclamă o îndemânare deosebită. Pentru a trece dela o bucată de stofă mai lată, la una mult mai îngustă, fără ca să se înădească cele două bucăți și fără să se taie din cea mai lată până se ajunge la dimensiunea celei înguste, se procedează în chipul următor: se fac o serie de cute egale, care se strâng unele lângă altele și se cos între ele, pe muchie. În chipul acesta se formează o suprafață mult mai redusă, dar pe care se poate ușor broda un motiv geometric, care ascunde cutele de dedesubt, și în care linia muchiei cutelor formează punctele de reper, așa cum firele urzei și bătăturii formează puncte de reper în suprafața unei pânze obișnuite. Se procedează la desenarea, cu un fir negru, a unor motive geometrice, în care linia în zig-zag și pătratul joacă un rol precumpănitor. Întâmplarea a făcut să am în colecția mea de țesături un astfel de model, în care schema motivului este încă aparentă <sup>2)</sup>, așa încât putem ușor urmări evoluția broderiei, din momentul în care autoarea ei a procedat la fixarea cu lână neagră a conturelor, până ce fiecare parte a fost definitiv umplută cu păr de capră, cu lână sau cu mătase de diverse colori, toate aceste trei materiale fiind întrebuințate, după cum reclamă partea în care apare broderia, sau natura desenului.

<sup>1)</sup> *Trachten Cabinet von Siebenbürgen*, 1729. Manuscript cu miniaturi, în special paginile 94, 95, 110, 115, 119. Secția de stampe, cota: Albu, III, 511.

<sup>2)</sup> Cf. cartea mea: *l'Art du paysan roumain*, planșa LXXXII, atât pentru punerea în evidență a schemei motivului, cât și pentru aspectul broderiei pe muchia cutelor, atunci când este terminată.



Această tehnică și aceste ornamente, cu stilul lor special, le întâlnim însă mai pretutindeni în Occident, în secolul al XV-lea și al XVI-lea. Oricare din noi care s'a uitat mai cu atenție la un portret femeiesc sau bărbătesc — ceea ce este mai curios este frecvența acestei broderii în costumul bărbatului — a remarcat fără îndoială că rufe, cămașa ce apare în deschizătura hainei, deasupra gulerului sau la extremitatea inferioară a mânecii, este adesea împodobită cu o astfel de broderie. În Italia, în Elveția, în Germania, în Țările de Jos, în Anglia, în Franța și, de sigur și aiurea, tablourile timpului ne oferă admirabile specimene. O Madonă de Gaudenzio Ferrari în muzeul Brera din Milano (277), Dürer într'unele din portretele sale, chiar și în cel propriu din Madrid (Prado), Elisabeth Tucher, din Muzeul din Kassel, așa numitul Hans Imhoff, tot din Prado, Holbein cel Bătrân, Hans Holbein cel Tânăr și fratele său Ambrosius în portretele lor din Basel poartă singuri cămăși, unde această broderie apare în chip evident. Chiar și celebrul burgmaister Mayer în tabloul din Darmstadt ori târgoveata din Basel, în desenul din muzeul din acest oraș, au gulere brodate în acest chip. Pieter Aertsen <sup>1)</sup> reprezintă adesea burghezi sau țărani mai cu stare având rufe cu broderii pe cute, în timp ce țărani mai săraci au râuri în puncte de cruce.

Din Occident, unde era ceva comun, sistema aceasta de broderie, probabil prin Sașii din Ardeal, a trecut la noi, unde s'a menținut până în zilele noastre. Evident, cum am văzut, în trecut ea se întindea la regiuni mult mai vaste, din care a dispărut astăzi.

Ambele aceste constatări, atât cea a originii motivelor de pe concniurile bănățene, cât și cea a originii broderiei pe muchia cutelor, aruncă o lumină vie asupra raportului dintre arta cultă și arta țărănească. Sunt cercetători care nu sunt de loc dispuși să admită persistența unor motive existente odată în arta cultă și dispărute azi, în lucrările ieșite din mâna țăranilor. Pentru alții, din contra, arta populară nu este decât o artă cultă întârziată și degenerată, un rest căzut dela masa bogatului, ridicat și păstrat mai departe de țărani. Și unii și alții

<sup>1)</sup> Cf. Familia de țărani făcând clătite, din muzeul din Bruxelles.

dintre autori vin cu argumente destul de puternice în susținerea teoriilor lor, în genere exclusive. Adevărul este însă cu mult mai nuanțat. El se găsește, ca în atâtea alte împrejurări, la mijloc. Simptomatic este că, oridecâteori ne dăm osteneala să cercetăm dincolo de aspectul actual al formelor artei populare, ni se întâmplă adesea să dăm peste forme ale artei culte, care se găsesc fără umbră de îndoială la originea fenomenului popular. După cum spuneam în introducerea la lucrarea mea *l'Art du paysan roumain*, numai fiindcă nu cunoaștem de ajuns datele unor probleme ni se pare că avem dreptul să conchidem la independența desăvârșită a artei țăranului, față de cea a orașelor. Când cercetătorul pe terenul etnografiei este dublat de un istoric, el ajunge de multe ori la concluzii surprinzătoare și cu totul diferite. Așa este cazul cu d-l Prof. Iorga, în lucrarea sa *l'Art populaire en Roumanie*<sup>1)</sup>. În luminoasa sa introducere ni se arată că notele mai vii de culoare și mai bogate, își au originea, în Muscel și Argeș de pildă, în faptul că aci se găsea capitala și aici se întâlneau cortegiile bogate ale curtenilor, pe hainele cărora străluceau broderiile de purpură și de aur. La lumina unor cunoștințe vaste și adânci, multe fenomene capătă un alt înțeles; iar originea orășenească a unor aspecte — nu zic a tuturilor, — ale artei populare devine dintr'odată plauzibilă. Gravurile țăărănești nu-și au oare începutul în cele răspândite de biserică? Compoziția scoarțelor noastre, nu este ea de multe ori influențată de covorul oriental, văzut la curte? Dar felul de a purta marama, ori stofa însăși? Dar croiala dulămilor din regiunile mai bogate dela munte? Dar tronurile din casele muntenilor, care perpetuează, până astăzi, anume mobile gotice?

În orice caz, am convingerea că cele două exemple pe care am cercat să le lămuresc astăzi și care arată legătura dintre arta Apusului și arta țăranului român, la o epocă destul de veche a existenței sale, întăresc în fiecare din noi presupunerea unei legături trainice între producția orașului și a mediilor cultivate și cea ieșită din mâinile țăranilor, cel puțin într'o întreagă categorie de manifestări ale artei populare.

---

<sup>1)</sup> Cf. p. VIII și următoarele.

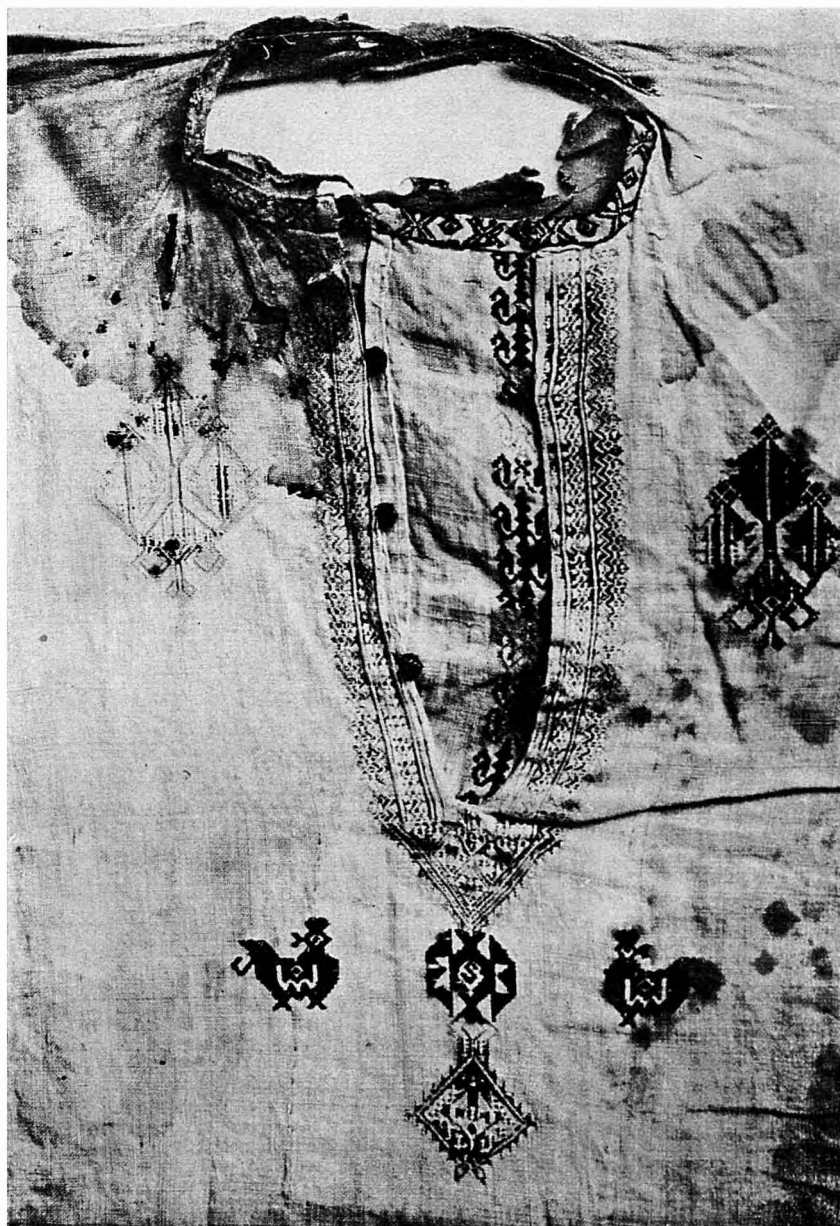


I. E. Liotard: Țărăncă din Elveția (Muzeul Luvru).

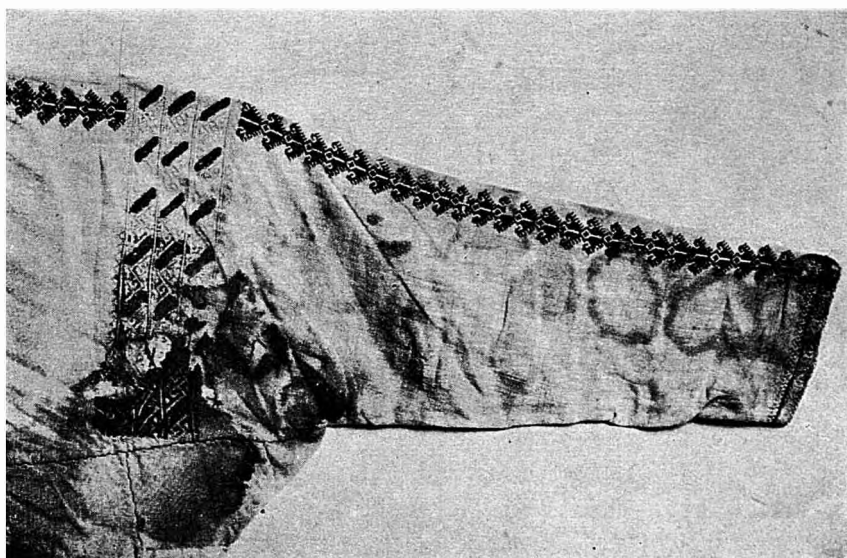


Tunică coptă, (Muzeul Cincuantenarului, Bruxelles).

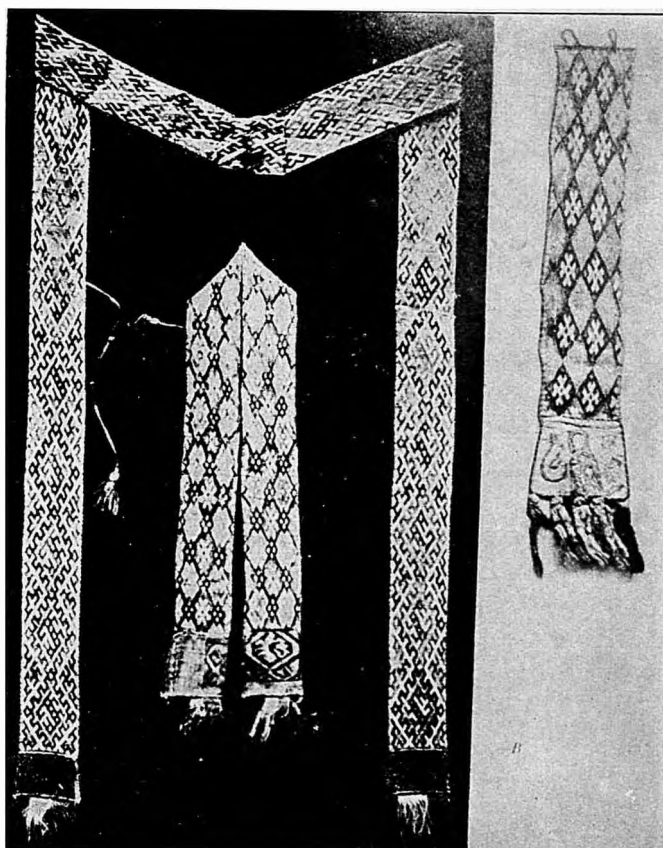




Tunică coptă (detaliu), (Muzeul Cincuantenarului, Bruxelles).

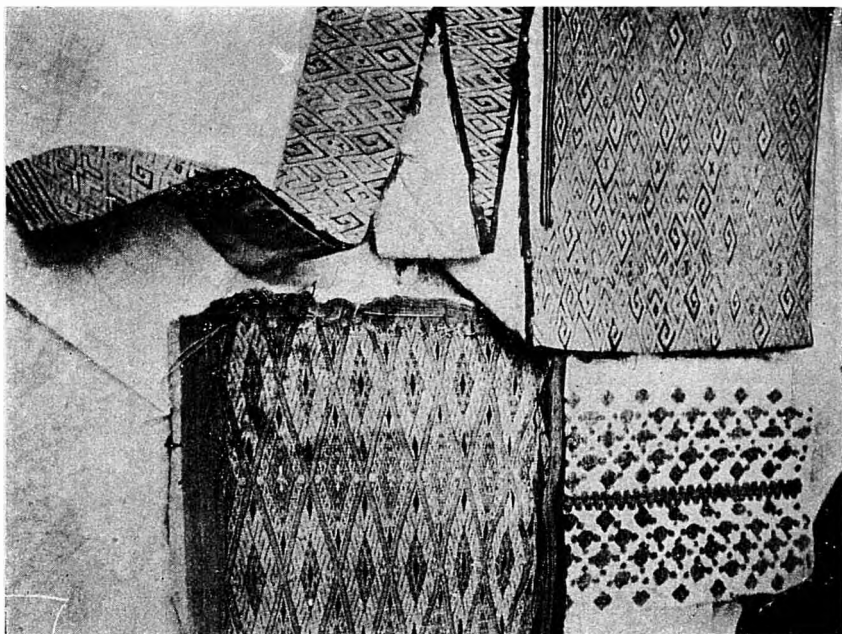


Tunică coptă (măneacă), Muzeul Cincuantenarului, Bruxelles).

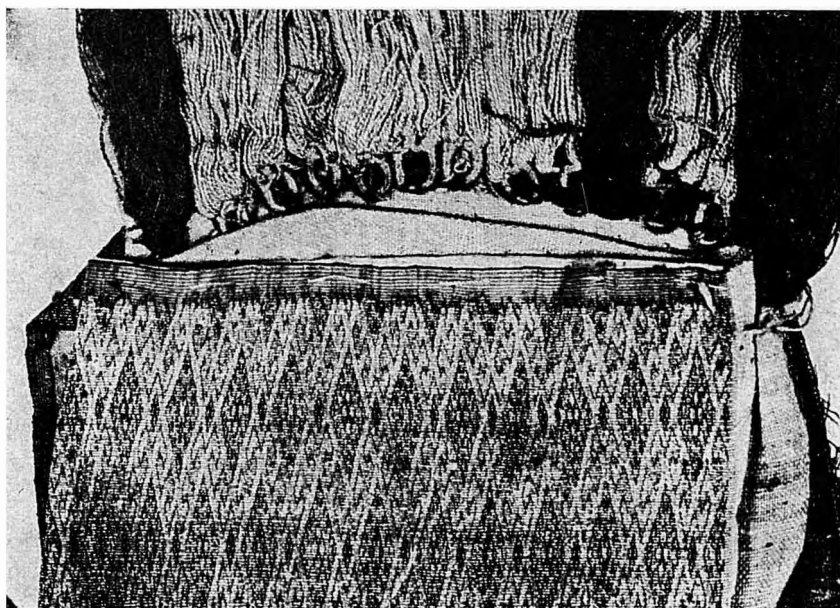


Etolă (omofor) și manipule (rucavițe) din Sec. XIII-lea.  
Muzeul Victoria and Albert (după Burlington Magazine).



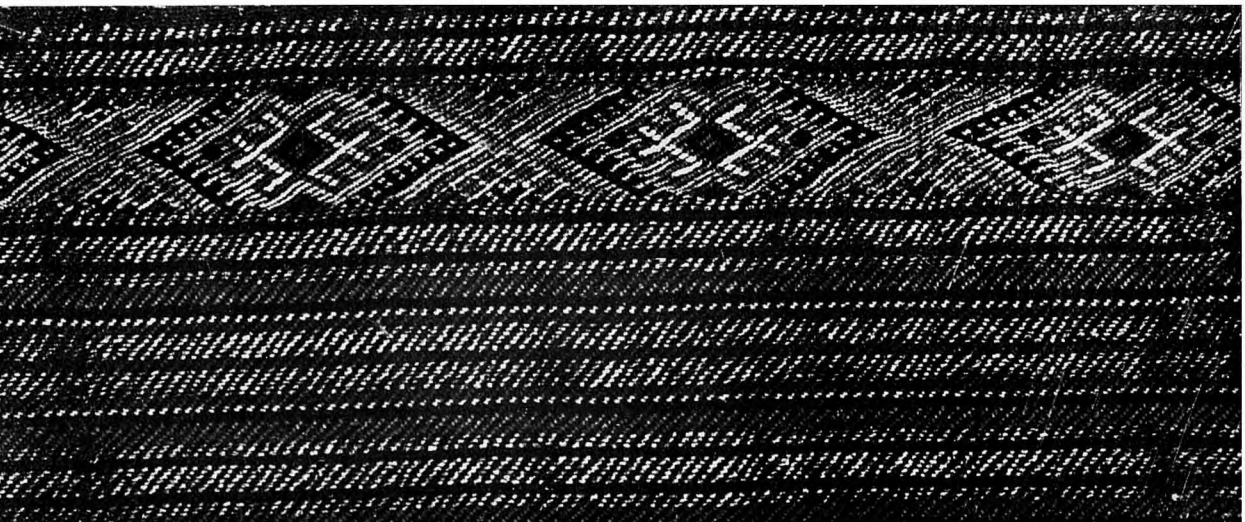


Ceapse din Banat (Col. G. Oprescu).



Ceapsă din Banat. (Col. G. Oprescu).

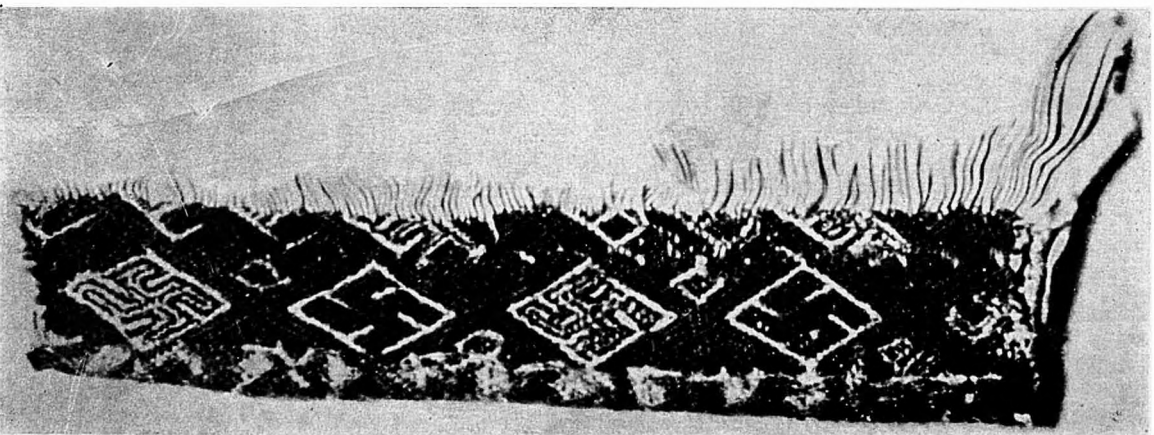




Partea de sus a unui opreg din Banat. (Col. G. Oprescu).

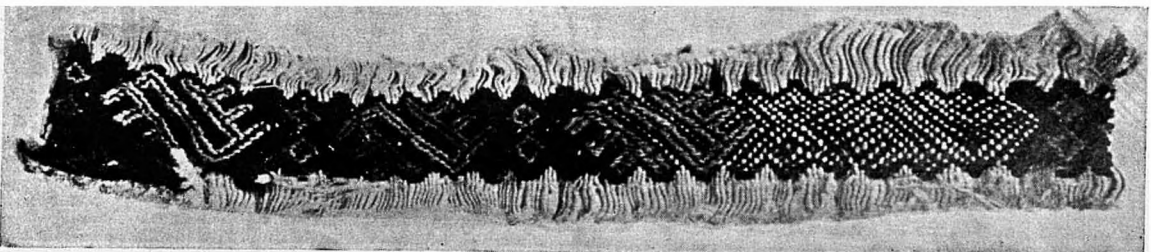




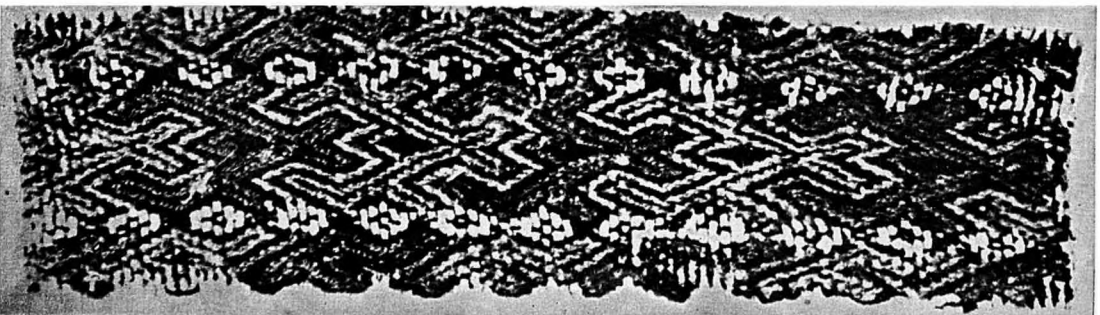


Broderie pe muchia cutelor. (Col. G. Oprescu).





Broderie pe muchia cutelor. (Col. G. Oprescu).



Broderie pe muchia cutelor. (Col. G. Oprescu).





# SCRISORI INEDITE ALE LUI I. HELIADE RĂDULESCU

CĂTRE

PREOTUL COSMA MOȘESCU DIN BRĂILA  
INTRE ANII 1857—1872

PUBLICATE DE

EMIL VÎRTOSU

---

*Ședința secțiunii literare dela 31 Martie 1939*

---

## P R E F A Ț A

Despre viața și activitatea lui I. Heliade Rădulescu mai rămân încă multe de spus și de cercetat. Interesul în această direcție este constant, căci numai cunoscând viața și activitatea lui, cunoaștem, în mare măsură, spiritul public românesc din primele trei sferturi ale veacului al nouăsprezecelea și, prin aceasta, spiritul culturii românești de atunci, opera în cea mai mare parte a lui Heliade.

Activitatea lui literară și politică a fost studiată în bună parte, în măsura în care materialul documentar tipărit a îngăduit-o. Materialul documentar pe care îl publicăm acum ne arată un aspect cu totul ignorat, și anume un Heliade ca publicist didactic, pedagog și autor de manuale pentru școlile primare. El pune de atunci problema unificării manualelor și se arată gata s'o aducă la îndeplinire, compunând și tipărind totodată manuale de aritmetică, gramatică, istorie, geografie, religie, etc., lucrări încă neidentificate de cercetătorii și bibliografii heliadiști. Planurile îi sunt grandioase, fabuloase chiar, pentru vremea în care Statul român tocmai se înfiripa, iar învățământul primar devenise obligatoriu de abia din 1864.

Astăzi, când abecedarul unic este, în sfârșit, o realitate, e cu atât mai interesant de cunoscut ce gândea Heliade despre aceeași problemă, acum 60 și mai bine de ani, deși părerile lui sunt exprimate sporadic, numai spre a-și convinge pe unul din adepții săi, preotul Cosma Moșescu din Brăila, de posibilitățile de vânzare a acestor cărți și a altora, literare, politice.

Despre corespondentul acesta al lui Heliade avem știri prețioase în autobiografia pe care o dăm mai departe împreună cu scrisorile trimise lui de Heliade. Preotul Cosma Moșescu, fiu de țăran din jud. Buzău, comuna Tăbărăștii Noi, născut în anul 1822, Iunie 25, învață carte în epoca înființării seminariilor și ajunge preot la Brăila, unde trăiește până la sfârșitul celor optzeci de ani, adică până la 29 Iunie 1902. El este unul din modeștii și activii sprijinitori ai operei heliadiste, îndeplinindu-și în același timp, cu stăruință, rolul de traducător de cărți religioase, din franțuzește și din grecește, ca și acela de autor de manuale didactice primare. Știința de limbă franceză este rodul năzuinței lui de a învăța, nu rodul școlii, căci în seminarii nu se predă această limbă.

În treacăt, notăm că Brăila are o importanță deosebită pentru Heliade, căci aici, între alții, el a mai avut un prețios susținător, pe avocatul Marcu N. Duilie, colportor al tipăriturilor heliadiste și partizan al ideilor sale politice și literare, între anii 1844—1869<sup>1)</sup>.

Admirația preotului Cosma Moșescu pentru Heliade mergea până la idolatrie. Iată un fapt semnificativ. Întors din exil, Heliade, în drum spre București, poposește la Brăila. Aici regăsește pe avocatul Marcu N. Duilie, heliadist vechiu și încercat. Iar într-o seară, Heliade dă întâlnire, la o cafenea, tuturor Brăilenilor cari îi prețuiau scrierile și directivele politice. Aceștia au, astfel, prilejul să-l cunoască personal, să se lase vrăjiți de verva satirică, de imaginația și de cultura lui Heliade. Între admiratori era și preotul Cosma Moșescu. Impresia produsă asupra tuturor va fi fost

---

<sup>1)</sup> Corespondența lui Heliade cu Marcu N. Duilie este publicată la *I. Heliade Rădulescu, Acte și scrisori adnotate și publicate de Emil Vîrtosu*, București, 1928 (Așezământul Cultural Ion C. Brătianu, V).

extraordinară. Și atunci, după plecarea lui Heliade din Brăila, preotul Cosma Moșescu răscumpără dela cafegiu canapeaua pe care își odihnise Heliade visele și entuziasmul, în seara aceea, spre a o păstra apoi cu devoțiune până la sfârșitul vieții, ca un titlu de mândrie și obiect de venerație, așa cum numai provincialul știe s'o facă până la potența maximă.

Scrisorile de față, în afară de interesul deosebit ce-l prezintă pentru cunoașterea lui I. Heliade Rădulescu, pun în lumină activitatea culturală a preotului Cosma Moșescu, a cărui figură va trebui, cândva, scoasă din uitare. Autobiografia sa este prețioasă și pentru istoria școalelor din Țara Românească, la începutul veacului al nouăsprezecelea. Ea pare să fie scrisă prin 1883, cu scopul precis de a figura în volumul publicat de N. B. Lăcustenu: Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil...*, București, 1891. De altfel, în acest volum (p. 743) se dă o scurtă notă biografică asupra preotului Cosma Moșescu, heliadist de frunte, cu făgăduința că biografia mai pe larg se va da « la reîmprimarea tuturor scrierilor din Heliade, când se va face și viața acestui mare apostol al românismului » (*ibidem*, p. 744), lucrare rămasă neînfruptată.

Manuscrisele originale, al autobiografiei și ale scrisorilor lui Heliade, ne-au fost puse la dispoziție de d-l inginer Agripa Popescu, directorul Așezămintelor Brâncovenesti, descendent din preotul Cosma Moșescu. Tot d-sa ne-a comunicat și întâmplarea cu canapeaua cafegiului din Brăila.

Publicându-le, ortografia lor a fost modificată în sensul unei apropieri de ortografia actuală, după criteriile folosite în transcrierea scrisorilor lui Heliade către Marcu N. Duilie (I. Heliade Rădulescu, *Acte și scrisori adnotate și publicate de Emil Vîrtosu*, București, 1928, Așezământul cultural Ion C. Brătianu, V). Sublinierile din text aparțin lui Heliade, în afară de titlurile de cărți și reviste. Iar febrilitatea în care acesta își trăia existența l-a făcut să aibă nenumărate lipsuri de litere în cuvinte, completate de noi în paranteze < >.

## 1. BIOGRAFIA PREOTULUI COSMA MOȘESCU DIN BRĂILA

Preotul Cosma, fiul lui Iordache Eliă Moșescu și al Ilincăi — fiica lui Dumitru Cap-Bun —, s'a născut la anul 1822, Iunie 25, în satul Tăbărăști Nui din jud. Buzeu, plasa Câmpul.

Tatăl tânărului C. Moșescu nu știa carte, dar ardea de dorința de a învăța pe fiul său, fiindcă-l avea numai <pe> el ca băeat; însă, pe timpul acela, școalele erau rari și slabe<sup>1)</sup>.

După ce cercă el școalele și dascălii ce se aflau prin unile sate vecine, fără folos, în fine încredință pe fiul său cumnatului său, Preotul Gregore de la Biserica Banul din orașul Buzeu, unde învăță băeatul a citi, a scrie, și oarecare începuturi de musica bisericească, cu care făcea acum pe dascălul la biserica satului său.

La anul 1836, înființându-se școale pe la sate de către Domnul Alexandru Ghica Voevod, tânărul Moșescu se numi candedat la școala satului său, și urmă cu învățătura la școala din capitala județului, numită normală și domniască, unde se preparau toți candedații satelor din județ.

La 1840, lăsă candidația și intră în Seminarul de la Buzeu, ca extern și cu cheltuiala părinților; căci ca interni avea drept și era priimiți numai feciorii de preoți. Aici se dete cu totul la învățătură și se destinsse între ceilalți seminariști din clasa sa.

---

1. Nottă. — Familia Moșeștilor, după spusele bătrânilor, se trăgea din ostașii ce au luptat în vechime pentru țară și cărora li s'a dat pământ spre moștenire. Moșia sau partea de pământ ce li s'a dat lor se afla în jud. Buzeu, plasa Câmpul, și se numea Moșasca. Ea începea din stânga râului Buzeu, dela satul numit până astăzi Moșiești sau Moșești, trecea râul și înainta pe lângă satul numit Vizirenii. Această moșie s'a perdut pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea, în chipul următor:

Unul din frații moștenitori din urmă, anume Stan Moșescu, a fost luat rob de Turci, cari cereau, pentru răscumpărarea lui, o pungă de bani, sau 500 lei de pe timpul acela. Frații, neavând bani, s'au împrumutat dela un boier din orașul Buzeu, anume Taut, și au pus amanet *coșnița* \*) sau documentul moșiei, și au răscumpărat pe fratele rob; dar în urmă, din relele împregiurări, neputându-se înlesni ca să scoată amanetul, împrumutătorul s'a făcut stăpân pe moșie, cumpărând pe la anul 1840—42 și alte hârtii privitoare la moșie, ce se mai aflau pe la urmașii moștenitori.

Satul Moșiești sau Moșești există și astăzi cu acest nume, în partea stângă a râului Buzeu din acelaș județ, în apropiere de satul Găvăneștii. Documentele aflate la moștenitorii boierului Taut ar da toată lămurirea și ar arăta cum s'au deposedat cei mai mulți din vechii moștenitori și posesori de moșii (*Nota C. M.*).

\*) Cf. Coajnice = documente, hrisoave, scrise pe piele = pergament. Documentele moșiei Moșești se găsesc la Arhivele Statului, *Episcopia Buzău*, pach. 49.

Pe lângă lecțiile claselor seminariale, el se ocupa în parte și cu învățătura limbei franceze, după cărți, și cu lectura de cărți instructive.

Intre scrierile de predilecție, pe care le citia cu multă ardoare, erau *Curierul Românesc* și *Curierul de Ambe Sexe*, ale lui I. Eliade, pe care și le procura de la profesorul seminarului, Gabriel Munteanu <sup>1)</sup>.

După terminarea cursului seminarial, Chesarie, prea sfântul episcop de Buzeu, hotărî a-l trimite la Athena, împreună cu alt seminarist, ca să studie teologia; dar, în toamna aceluiaș an, episcopul Chesarie încetă din viață <sup>2)</sup>, și hotărîrea lui căzu, iar seminaristul Cosma Iordache, neavând mijloace de a continua cu învățătura, luă postul de candidat la satul Padina sau Macovei din județul Buzeu, proprietate cumpărată de curând de domnul țării, George Bibescu.

Și aici, tânărul Cosma Iordache, cum se numia și era scris în matricola seminarului, nu încetă din ocupațiunile sale studioase, cu speranța în vreo ocași priincioasă scopului său.

După trecere de trei ani de candidație, perzând orice speranță de a continua cu învățătura, se căsătorii și fu herotonit preot pe numele Bisericii St. Spiridon din orașul Brăila, 1847, Mai 21, unde rămase ne-strămutat <sup>3)</sup>.

Insurat, și ca preot, el tot nu se lăsă de studiu, ci, după ce-și termina serviciile preoțești, lua cartea și începea a conjuga la verbur, când franceze, când grecești, și a se ocupa cu traducții.

Prea s. episcop Filoteiu al Buzeului, de a cărui eparhie ținea pe atunci jud. Brăila, aflând de ocupațiunile pr. Cosma, îi conferi rangul bisericesc de catihet.

La 1861, când principele Gregore Brâncoveanu înființă câte o școală de fete prin capitalele județelor, preotul Moșescu se presentă la concurs și luă postul de catehet la școala de fete din Brăila. Apoi, când aceste școale trecură la Stat, i se dăte cl. II-a la aceeași școală <sup>4)</sup>. Cu în-lăturarea preoților de la școalele de fete, trecu la cl. I și II-a unite de la Școala No. 2 de băeți, apoi la cl. III-a de la Școala No. 1 de băeți, unde, după încetarea din viață a directorului școalei, i se încredință directoratul școalei și cl. IV-a, și rămase aci până la finele anului 1891, luptându-se neconținut cu greutățile școalei și ale bisericii, și cu plăcutele sale ocupațiuni studioase. În anul menționat, împlinind 30 de ani de

<sup>1)</sup> Profesorul Gavrilă Munteanu dela Seminarul din Buzău.

<sup>2)</sup> Episcopul Chesarie moare în Noemvrie 1846.

<sup>3)</sup> Este aici o confuzie de date. Dacă tânărul Cosma Moșescu intră în «candidație» în iarna anului 1846, înseamnă că, pentru a fi hirotonit preot în Mai 1847, nu puteau trece trei ani de «candidație», ci numai câteva luni. Date mai sigure avem despre căsătorie. Ea are loc la 6 Octomvrie 1846. Soție avea să-i fie Voichița, născută la Cilibia (Buzău), la 6 August 1832. Copii are doisprezece: Caliope, Constantin, Ana, Grigore, Iuliu, Elena, Mihai, Alexandru, Aurelia, Anghel, Aureliu, Jean. Iar soția sa Voichița trăiește până la 27 Decemvrie 1911 (Comunicat de Ing. Agripa Popescu).

<sup>4)</sup> Pentru funcționarea preotului C. Moșescu la Externatul Brâncovenesc de fete din Brăila, vezi la Arhivele Statului, *Ministerul Instrucțiunii*, dos. 881/1862. Era plătit cu lei 300 lunar, în calitate de «catehet».

serviciu în învățământ, se retrase și trecu la pensie, rămânând numai cu biserica.

La anul 1883, Măria sa Carol, Regele României, îi conferi gradul de cavalier al Ordinului Coroana României, ca vechiu institutor.

În tot cursul acestui timp, preotul Moșescu n'a încetat din ocupațiune. El a compus și a tipărit, cu spesele sale, mai multe elaborate, unile aprobate de on. Minister al Instrucției Publice, ca: *Prescurtare de Istoria sacră pentru școalele primare de ambe sexe*, ajunsă la a 7 <-a> ediție, și *Geografia jud. Brăila*, ajunsă la a 6-a ediție; altele aprobate de prea s. episcop Melchisedec, ca: *Cărticica Sărbătorilor*, cu învățături morale și religioase; un mic *Catehism* pentru școale, un *Manual de explicația St. Liturgii*, aprobat de Sf. Sinod al Bisericii Române Ortodoxă.

Pentru literatura bisericească mai multă, a tradus și tipărit: *Predicile și Panegiricile părintelui Eliă Meniate*, și scrierea intitulată: *Iisus Hristos și reforma sa socială*, opere de mare valoare intrânsecă și care probează gustul ales al traducătorului.

O broșură mică intitulată: *O mică colecțiune religioasă*, a tipărit-o în amintirea răposatului institutor la cl. IV, Școala primară No. 1 de băieți din Brăila, Ștefan Sona, cu care era în legături de amicitie.

Prea s. episcop diocesan Melchisedec, văzând nestătuta activitate a pr. Moșescu, în a se lumina și a lumina, îi face următoarea laudă și mărturisire, în una din scrisorile ce i-a adresat: «Părinte Moșescule, ... te-am iubit ca pe un rar fenomen între preoții noștri, ca pe unul ce te-ai devotat științei și te-ai distins printr'o bună conduită și prin dragostea către biserică și către misiunea apostolică. Îți voi păstra din parte-mi suvenir plăcută».

Apoi, printr'o depeșă telegrafică, îi propune protopopia jud. Brăila (1868); el, însă, preferind mai mult liniștea sufletească și plăcutele sale ocupațiuni, a declinat această onoare, spre marea mirare a chiriarhului.

Pe urmă a fost onorat cu rangul bisericesc de mare econom.

Afară de aceste tipăriri, are tradusă, în manuscris, cartea: *Considerații asupra stării ecclesiastice de la C. G. de la Luxerna, episcop de Langres*, și a ținut multe orații funebre la înmormântări de cetățeni în urbea Brăila, din care una tipărită.

Pe la anul 1858, când se reînturnă răposatul I. Eliade din exiliu, după răscularea Românilor la 1848, îi fu trecerea prin Brăila; atunci pr. Moșescu făcu cunoștință personală cu dânsul, și de aci fu în corespondență neîntreruptă în privința propagării scrierilor sale în localitate, până la încetarea lui din viață.

La 40 de zile după moartea acestui mare luptător pentru limba și naționalitatea română, preotul Moșescu luă inițiativa de i se făcu de cetățenii brăileni un serviciu religios, la care el țină o cuvântare funebră foarte călduroasă, în care a zis: «Cel mai majestos monument ce ar putea ridica Românii lui I. Heliade Rădulescu nu va putea egala cu monumentul ce a lăsat Heliade, Românilor, în scrierile sale. De aceea, scrierile lui ar căta a fi tipărite și retipărite în mai multe ediții și în diferite



formate, ca ideile și simțămintele lui să se înrădăcineze în inima fiecărui Român ».

Din relațiile din viața sa, el posedă scrisori de la mai multe persoane însemnătoare din țară și afară din țară, precum: de la I. Heliade Rădulescu, relative la propagarea tipăririi *Bibliei*, *Biblicelor*, *Issacharului*, etc., din care una s'a tipărit în cartea: *Scrisori din exiliu ale lui I. Eliade*, pag. . . . <sup>1)</sup>; de la Christian Tell, fost ministru și membru în Locotenența domnească la 1848; de la d-l N. Rucăreanu, fost deputat în Divanul ad-hoc; de la prea s. episcop Melchisedec; de la prea s. Iosif Georgian, fost metropolit primat al României, care, între altele, îi zice aceste cuvinte măgulitoare: « Voiu citi cartea ce mi-ai trimis, cu toată luarea aminte, precum am citit toate lucrările s. voastre, de la care m'am folosit sufletește. Să vă păstreze Dumnezeu îndelungați ani, spre cinstea și lauda clerului român, și să facă a vă urma, pe această cale evanghelică, toți frații preoți, pentru edificarea poporului »; de la d-l Florian Aron <sup>2)</sup>; de la d-l Esarc; de la Carol comite de Rossetti; de la d-l Emanoil Grădișteanu, președintele Înaltei Curți de Compturi; de la d-l I. M. Rîureanu, autorul prețioasei colecțiuni pentru educația și dezvoltarea tinerimei române de ambe sexe; de la d-l N. B. Locusteanu, senator; de la rev. sa N. Popea, arhimandrit și locot. de metropolit, la Sibiu; de la protosinghelul Filaret Musa <sup>3)</sup> profesor la seminarul din Caransebeș; de la d-l Vasiliu Mangra, profesor de teologie în Arad, și de la alții.

Scrisă de Pr. C. Moșescu.

---

<sup>1)</sup> Scrisoarea aceasta e publicată la N. B. Lăcusténu, Ion Heliade Rădulescu, *Scrisori din exil...*, București, 1891, pp. 486—487, și republicată de noi sub nr. 1 (p. 13).

<sup>2)</sup> Florian Aaron.

<sup>3)</sup> Filaret Musta.

## 2. BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR PREOTULUI COSMA MOȘESCU

Această bibliografie nu este completă, deoarece nici Biblioteca Academiei Române, nici bibliotecile din Brăila, nu au toate lucrările preotului Cosma Moșescu.

Cu vremea, de sigur, va putea fi întregită.

### 1. MOȘESCU (Pr. C.),

«In apărarea lui I. Heliade Rădulescu», în *Naționalul*, București, 1859, nr. 48 din 28 Mai.

Republicat în *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a D. I. Eliad Rădulescu, Părintele Națiunei Române*, București, 1859, pp. 30—34.

2. MOȘESCU (Pr. Cosma), «Raport către Dionisie Romano, datat: 15 Februarie 1860», publicat la I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria Seminarului din Buzău 1836—1936. Cu o introducere, note și 42 planșe*. București, 1937, p. 151.

Preotul C. M. arată relele purtări ale unor preoți din Brăila, cari vor să înlocuiască pe protopop, deși el este «om progresist, franc, blând și neinteresat. Este unul dintre cei cari au suferit pentru principiile dela 1848... Eu unul sunt pentru dânsul, cât el va fi pentru progres...».

3. MOȘESCU (Preotul Cosma), «Scrisoare către P. Grădișteanu, datată: Brăila, 23 Martie 1861» în *Proprietarul Român*, București, supliment extraordinar la nr. 22 din 30 Martie 1861.

### 4. MOȘESCU (Pr. C., catichetul școlii de fete din Brailla),

Predicile și panegyricile Parintelui Helie Meniate Episcopul Cernicea și Calabrytei din Pelopones. Traduse și typărite de... «Cu două prefețe de Pr. C. Moșescu, pp. I—XIX», Voluminile I—II. Brailla, 1 ip. «Unirea», 1863—1864. «I = XIX + 298 p. + 1 pl. — portretul lui Elia Miniati; II = 334 p.»

*Prefețele sunt scrise cu ortografia nouă, heliadistă, textul cu ortografia și alfabetul chirilic de tranziție*. Vol. II, pp. 309—334, are un «vocabular de vorbele radicale usitate în *Predicele și Panegyricile Parintelui Helia Meniate*».

Pe coperta din urmă este următoarea: «Înștiințare. Dacă această operă va fi îmbrățișată de publicul amator pe cât merită, sânt dispus a imprima și un *Manual de Dicționar de Theologie*, extras din *Dicționarul de theologie al abatelui Bergier*, cât privește pe biserica noastră ortodoxă, din care am și tradus parte. Sub presă: *Rugăciunea St. Ambrosy, Episcopu Mediolanului*, necesară preoților când au să ministreze oficiul divin (St. Leturgie), și *Epistola St. Ioanu Chrysostom către Episcopul Cyriarcu*»...

#### 5. MOȘESCU (Pr. Cosma),

Mica colecțiune religioasă făcută în resuverirea reposatului Stephan Sonna Institutorul superior al schoalei publice de băeți din Brăila, mort la 1864 Aprilie 20. Tipărită de... Brăila, Tip. Unirea, 1864; 48 p.

*Cuprinde: «Rugăciunea St. Ambrosy Episcopul Mediolanilor», destinată a se citi de preot înainte de celebrarea st. leturgii și de comunicare. Tradusă din latinește de Stephan Sonna, 1862».*

*«Epistola St. Ioan Chrysostom scrisă din Cucusó, unde se afla exilat, către episcopul Cyriecu que era asemenea exilat. Argument analyticu al Homeliei în favorul lui Eutropiu. Homelia St. Ioanu Chrysostom în favorul lui Eutropiu. «Vanitatea vanităților, toate sunt vanități». Traducere din limba franceză după E. Sommer de Pr. C. Moșescu».*

#### 6. MOȘESCU (Pr. C., institutor la schóla publică de fete din Brailla),

Prescurtare de istoria sacra a testamentului vechiu și nouu pentru schólele primare de ambe-sexe de... Autorisată de Onor. Consiliu Permanent de Instrucțiune. Brailla, Tip. Unirea, 1868; 109 p.

*Cu o prefață a autorului, către «Domnii Institutori și Institutrici... Spre a ajuta pe copii la nararea lecțiilor de istorie, ...am ajuns a mă convinge că modul cel mai nemerit de a propune istoria cu bun succes este de a nara școlarilor de două trei ori, în formă de basm, lecția ce au să învețe...».*

#### 7. MOȘESCU (Pr. C., institutor la schóla No. 1 de fete din Brailla),

Manual de explicația sântei liturgii precesă de alte cunoscințe bisericesci și urmată de rugăciunile sântei liturgii, combinat după mai mulți explicatori ecclesiastici și aprobat de Prea S. S. Episcopul Dunărei de jos. Typărit de... Brailla, Tip. Triangul, 1870; 96 p.

*Cu o «dedicație prea sântiei selle Domnului Domn Melchisedec episcopul eparchiei Dunărea de jos», datată 15 Octomvrie 1863.*

#### 8. MOȘESCU (Pr. C.),

Prescurtare de istoria sacră... edițiunea a do-a coresă. Brailla, Tip. Dacia, 1872; 115 p.

*Cu aceeași prefață ca la ediția I.*

#### 9. MOȘESCU (Pr. C., institutor la schoala No. 1 de fete din Brailla),

Catechismul bisericei creștină orthodoxă pentru usul schólelor primare de ambele sexe. Vădut și aprobat de Prea Sântia Sa Părintele Melchisedech Episcopul Dunărei de jos. Combinat și typărit de... Brailla, Tip. Dacia, 1872; 63 p.

## 10. MOȘESCU (Preotul C.),

Orațiă funebră «la parastasul de 40 zile pentru I. Heliade Rădulescu», în *Biblioteca populară*, Autori editori: I. C. Lerescu, Iordan Demetru. Brăila, Tip. Dacia, 1872, fascioara III, pp. 157—168.

## 11. MOȘESCU (Pr. C.),

Primele cunoscințe de istoria Românilor combinate pe scurt după Istoria D-lui I. Heliade Radulescu aprobată de fosta ephorie a școlilor și de On. Ministeru și tipărite pentru școlile primare de ambele sexe de... Braila, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1873; 116 p.

## 12. MOȘESCU (Pr. C.),

Cărtica Serbătorilor bisericii creștine orthodoxă cu învățături moralo-religioase adăogate la fie care și de serbătoare. Tipărită cu binecuvântarea Prea Sântii Salle Părintelui Melchisedech Episcopul Dunării de jos, pentru școlile primare de... Braila, Tip. I. G. Poppescu, 1874; 106 p.

Această lucrare, împreună cu cele dela nr. 13, 14, 16 și 17, a fost semnalată și în bibliografia întocmită de N. C. Istrati, *Insemnări bibliografice privitoare la Brăila...*, în *Analele Brăilei*, Brăila, III (1931), pp. 213—214 și IV (1932), pp. 43—44 și 141.

## 13. MOȘESCU (Pr. C.),

Catechismul bisericii creștine orthodoxă... edițiunea a doa. Braila, Tip. I. G. Poppescu, 1874; 48 p.

*La p. 48 se află «vorbele radicale din acest catechism».*

## 14. MOȘESCU (Pr. C., institutor la șola Nr. 1 de băeți din Braila),

Prescurtare de istoria sacră... edițiunea a treea coresă. Braila, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1878; 96 p.

*Prefața dela edițiile precedente lipsește.*

## 15. MOȘESCU (Pr. C.) și P. MOYSESCU (institutori la școlile primare Nr. 1 și Nr. 2 din Braila),

Geographia județului Brăila conform programei în vigore pentru școlile primare făcută de... Cu planul Braillei. Ediția I. Braila, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1879; 36 p.

*Cu o prefață a autorilor asupra metodei de predare a acestei geografii. Menționăm că P. Moisescu este ginerele preotului Cosma Moșescu.*

## 16. MOȘESCU (Pr. C., institutor la șola Nr. 1 de băeți din Braila),

Primele cunoscințe de istoria Românilor. Combinate după Istoria D-lui I. Heliade Radulescu, tipărite pentru școlile primare de ambele sexe de... Brăila-Constanța, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1880; 64 p.

*Cu o prefață istorică a autorului.*

## 17. MOȘESCU (Pr. C.),

Prescurtare de istoria sacră... edițiunea a patra. Brăila, Tip. P. M. Pestemalgioglu, 1881; 96 p.

18. < MOȘESCU (Pr. C.) >, *Preotul învețător poporului* < După *Luzerna Episcop Langrei* >, în *Biserica Ortodoxă Română*, III (1883), pp. 181—186, 235—239. Vezi și *Autobiografia*.

19. MOȘESCU (Cosma),

Bilete de săptămână pentru scôtele primare. <Brăila, 1884>(?).

*Mențiune pe coperta lucrării: « Cuvântu despre Conștiința minciunôsă »...*

20. MOȘESCU (Economul C., institutor la classa a IV-a și Directorul al Scôlei No. 1 de băeți din Brăila),

*Cuvântu despre Conștiința Minciunôsă*. Tradusă după L. Bourdaloue și Tipărit de... Brăila, Tip. Progresul, 1884; 39 p.

*Traducătorul are o scurtă prefață.*

21. MOȘESCU (Cosma),

Manual de rugăciuni pentru scôtele primare. Galatz, 1886.

*Inregistrată sub cota A. 525I, la Biblioteca Academiei Române. Acum, lipsă.*

22. <MOȘESCU (Pr. C.)> ,

Religiune și atheie. Braila, Tipo-litografia G. Bălășescu, 1888; 16 p.

*Se publică și două scrisori ale lui N. B. Lăcustănu, « aceste două răs-punsuri ale elevului gloriosului Heliade ».*

23. MOȘESCU (Pr. C.) și P. MOISESCU,

Geografia județului Brăila conform programei în vigôre pentru classa a II-a Primară Urbană și pentru classa III-a primară rurală de ambele sexe. Făcută de... Aprobată de onor. Minister al Instrucțiunei Publice. Ediția VI revădută și întocmită după noua împărțire a Județului. Brăila, Antăia Tipo-Lithografia Pericle M. Pestemalgioglu, 1892; XII + 72 p.

*Cu o prefață a autorilor, aceeași ca la ediția I.*

24. MOȘESCU (Pr. Cosma, fost institutor și director al scôlei primare No. 1 de băeți din Braila),

Iisus Christos și reforma sa socială. Scriere tradusă după Julien Villecroze și tipărită în limba română pentru prima ôră de... Cu o prefață de N. B. Lăcustănu. Braila, Tip. « Universala »-Const. P. Nicolau, 1894; XIII—220 p.

*Din prefața lui N. B. Lăcustănu: « Dacă îndrumarea oamenilor pe calea binelui prin cărți e menirea scriitorului, venerabilul preot Cosma Moșescu a știut să-și împlinească pe a sa, dotând literatura română religioasă cu scrieri ca aceasta, propriu a îndulci multe amărăciuni »...*

*« Urmașii noștri vor vedea o lume nouă, o societate nouă. Aceasta va fi « Santa Cetate », cântată de Heliade, « Noua Ierusalime » anunțată de Salvatorul ».*

*La p. 218, C. M. notează: « Această carte s'a tradus și tipărit în anul al 72-lea al etății traducătorului, prin urmare credem scusabile erorile ce s'au putut strecura. Observațiunile drepte vor fi primite cu recunoștință ».*

25. <MOȘESCU (Cosma)>,

Încă odată. Potriveală între un turc și un neamț, în *Adevărul*, București, 1895, nr. 2086 din 14 Ianuarie.

*Articol nesemnat, atribuit după scrisoarea inedită nr. 44 a lui N. B. Lăcustănu către C. Moșescu (în colecția ing. Agripa Popescu).*

3. SCRISORILE LUI I. HELIADE RĂDULESCU TRIMISE  
PREOTULUI COSMA MOȘESCU DIN BRĂILA, ÎNTRE ANII  
1857—1872

I

*Constantinopole, 1857, Aprilie 29/14.*

«Credința ce ai te va mântui».

Apostolul.

*Domnul meu și părinte,*

Cu mulțumire am priimit epistola sănției tale din 6 Martie<sup>1)</sup>.

Zici cum că crezi că sunt trimis de la Dumnezeu. Este prea adevărat!! Însă ca să fiă și mai adevărat, câtă să mai adaogi la această credință, spre a o împlini, că toți oamenii sunt trimiși de la Dumnezeu, și că n'am nici o diferență de dânsii, decât în ceea ce m'am nevoit și mă nevoiesc de a uita tot ce am învățat de la oameni, din cărți și de la dascăli, și să mă iau numai după aceea ce am de la Dumnezeu, adică după mintea ce fiicăre om are ca și mine. Nimic nu e mai sigur că mintea o avem de la Creator și, cu toate acestea, cei mai mulți lasă ce le zice mintea, și se iau după cele ce aud de la muritori sau din cărți, ce nu fac decât a perverti pe om.

De mă consideri astfel cum te exprimi, și-mi faci onoare, cauza este că nu te iei după oameni, ci după ceea ce-ți zice mintea. Și mintea, iar, nu-ți poate spune de bine despre mine, decât în cele ce afli că sau adevărul e în mine, sau eu în adevăr, și unde mă aflu în adevăr e numai acolo ce n'am aflat de la oameni, ci de la mintea ce mi-a dat-o și mie, ca și la ceilalți oameni, fără excepție. Dumnezeu e drept și nepărtinitor, și la tot omul dă aceeași minte, spre a vedea că doă și doă nu fac decât *patru*.

Crede, părintele meu, că sunt trimis de la Dumnezeu! Mai crede, iar, că toți oamenii sunt trimiși de la dânsul; mai crede, iar, că, câte îți zice mintea liberată din lanțurile doctrinelor umane, îți zice însuși Dumnezeu, și credința ta te va mântui, și vei avea darul d'a dreptul de sus de a mântui pe tot cel ce te va asculta!

---

<sup>1)</sup> Nu cunoaștem această scrisoare.



Iar o mai repet, mi-a făcut o mare plăcere scrisoarea sântiei tale! Ești fiu al naturii, și cu cât mai mult cineva se apropie de natură, cu atât mai mult devine fiul adevărului și prin urmare al lui Dumnezeu: pentru că natura este ceea ce este, și numai ceea ce este e adevăr. Ceea ce nu există, este minciună. Și adevărul este Dumnezeu. Așa îl numește și Moisi, zicându-i Iehovah, adică *Cel ce este* sau *El-El*.

Fiă adevărul cu noi! Și fiă ca, de nu ne vom mai întâlni în viață, să ne aflăm cu toții dincolo, înaintea adevărului.

Al domniei tale cu totul devotat,

I. Eliade<sup>1)</sup>

## II

București, 1859, Iunie 15.

Venerabile părinte Cosma,

Cu mulțumire am riceput scrisoarea sântiei tale din 5 ale aceștia. Ocupându-mă a termina articoli din *Issachar*<sup>2)</sup> pe Iunie și Iuliu, sau mai bine așteptând d'a eși din tipar, ce merge cam încet, întârzie de a răspunde, având înainte de a-ți trimite răspunsul, dinpreună cu expediția acelor articole.

De când am plecat din Paris, tiparul *Bibliei*<sup>3)</sup> merge foarte încet. De când eram în Brăila, *Pentateucul* era terminat și chiar în Brăila am făcut corectura tipografică a ultimei coale și, când așteptam broșurele, tipograful îmi trimite o altă corectură, scriindu-mi că n'a primit pe ceea ce i-o trimesesem din Brăila. Aceasta din urmă am trimis-o la 28 April, cu plecarea d-lui Gr. Grădișteanu, sunt deja aproape două luni. Îmi scriu că îmi pornesc broșurele prin care se împlinește *Pentateucul*; cum și din *Biblie*, de la pagina 65 până la 112 sau 120, lui scrisoare că s'au pornit din Paris la 4/16 Iunie. De vor veni prin Brăila, sunt 8 lăzi, dela no. 1 până la 8. Roagă, din parte-mi, pe d. Minovici, a le primi și expedie.

Abonații la *Biblia* sunt rugați a lua în considerație că această faptă pretutindeni și totdeauna s'a terminat prin soțietăți de mai mulți bărbați și prin fonduri foarte mari. « *Societatea Biblică* » din Londra, ce

<sup>1)</sup> Această scrisoare lipsește din colecția preotului C. Moșescu și o reproducem după N. B. Lăcustă, *Ion Heliade-Rădulescu, Scrisori din exil, cu note de...* București, 1891, pp. 486—487, unde poartă și mențiunea: « Părintelui Cosma Moșescu, la Brăila ».

<sup>2)</sup> *Equilibru între antithesi sau spiritul și materia*, București, 1859—1869. Titlul interior este: *Issachar sau Laboratorul*.

<sup>3)</sup> *Biblia sacra que coprinde Vechiul și Noul Testament tradusă din hellenesce după a Quellor Septedeci*, Paris, Tip. Preve și Comp., 1858; 272 p. Despre traducerea *Bibliei* v. și I. Heliade Rădulescu, *Acte și scrisori adnotate și publicate de Emil Vîrtosu*, București, 1928, pp. 86—90 (*Așezământul cultural Ion C. Brătianu*, V).

are în dispoziția sa milioane, cu 9 luni înaintea mea a întreprins de a da în rumănește versiunea după ebraică, și abia până acum a scos *Genese* și a sărit acum la tipărirea *Psalmilor*, traduși de d. Aristia <sup>1)</sup>).

Eu, părintele meu, sunt singur în toate, fondurile mărginite și, de ajutători — abia cu a zecea parte — îmi sunt numai abonații; într'un an de zile — cu toate pedicele de la tipografia — am dat *Pentateucul* întreg, adică mai a patra parte din *Biblia*.

Dacă dd. abonați cred că aci e o chestiă de comerț, adică de a-și da banii și a lua marfa, sunt în tot dreptul să fiă supărați; iar dacă vor lua în considerația natura faptei și nobila d-lor susținere, și că toți pun, uni <i> umărul și alții degetul, spre a duce la un capăt, noi — niște pigmei —, în mai puțin timp, ceea ce oameni tari în fonduri o duc cu zeci de ani, atunci vor fi consolați cu ideea că sunt între contribuitori și că, cel de la care așteaptă fapta, e fără preget.

De voi vedea că tipărirea merge tot așa cu încetul, sunt determinat a mă mai duce la Paris și, sau să mai șed acolo înadins până ce voi termina fapta, vreo 9 luni, sau să cumpăr aceleași litere, să le aduc în București, și să continuu aci tipărirea, fără a eși cartea peștiță. Bine făceam de nu mă luam după invitățile patrioților, de a veni în țeară, și de ședeam până acum în Paris: fapta era să fiă aproape de termin, și eu eram să fiu mântuit de atâtea tentațiuni!

A-ți mulțumi pentru scrisoarea ce ai publicat prin *Național*, era ca și când a împruțina meritul faptei celei bune. Toți oamenii de onoare și de principe au aplaudit-o, toți te-au binecuvântat îndoit: și pentru cauza ce ai apărat și pentru onoarea ce faci clerului sau bisericii lui Crist. Filii, însă, ai minciunii și ai peirii, s'au înfuriat mai mult <sup>2)</sup>.

Al sănției tale, cu totul devot,

I. Heliade

<sup>1)</sup> C. Aristia, *Biblia sacră. Psalmi. Din ultima edițiune ellenică recorectată supra Ebraicilor Arhetipi, tradusă de...*, București, 1859. Cu cheltueala Societăți Ierografice Bretanice și streine spre propagarea sfântului cuvântu în Bretania și la alte națiuni. I. Genesis. II. Isaia. III. Psalmi.

<sup>2)</sup> Scrisoarea prin care preotul C. Moșescu ia apărarea lui Eliade și arată meritele acestuia pentru cultura românească, e datată: Brăila, 22 Mai, și apare în *Naționalul*, nr. 48 din 28 Mai 1859. E republicată apoi în *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a D. I. Eliad Rădulescu, Părintele Națiunei Române*, București, 1859, pp. 30—34. Scrisoarea reprezenta răspunsul unuia din heliadiști la criticele vehemente publicate de «*Românul*» lui C. A. Rosetti și de «*Tânțarul*», împotriva «*părintelui națiunei române*». Față de acuzațiile ce i se aduceau, că a suprimat «*Curierul Românesc*» după ce a încasat abonamente pe care nu le mai restituie, Heliade cere dela prietenii din țară să-i ia apărarea și să subscrie o scrisoare de protest adresată ziarului «*Naționalul*». Ciorna acestei scrisori e dată la Emil Vîrtosu, I. Heliade Rădulescu, *acte și scrisori inedite*, București, 1928, pp. 80—81.

## III

București, 1859, Oct. 22.

*Venerabilul meu părinte,*

La re'nturnarea mea, văzui la dd. Râureni scrisoarea sântiei tale, prin care le scrii a-ți trimite zece exemplare de *Issachar* și *Biblice*<sup>1)</sup>. Cu prima ocașiă ce aflai, nu întârzieai a le trimite și a-ți mulțumi, ca tot-d'auna, pentru simțimentele ce îmi conservi și pentru buna voință ce ai avut a te însărcina și cu propaganda acestor scrieri. Dacă bărbați drepti cu inima, ca sântia ta, aprobă niște asemenea opere, este singura recompensă pentru mine, căci ceea ce place oamenilor drepti place și lui Dumnezeu, căci dreptatea adevărată una este.

Peste câteva zile ajunge și broșura a patra din *Biblice*, cu care se închie *Exodul*.

Sub tipar se află, din *Biblie*: Iesus-Nave și Indicii.

De aci înainte și *Biblia* și *Biblicele* se vor tipări în București, în tipografia companiei între mine și dd. Râureni, și va merge lucrarea mai răpede, cum să se împace mai bine abonații și acționarii.

Ce se va aduna de la abonații la *Biblice* și *Issachar*, te rog a se da la d. Duiliu<sup>2)</sup> sau d. Tettori, pe comptul meu, și a mă scădea cu aceea sumă din ceea ce le sunt dator, până după așezarea și începerea tipografiei, când voi trimite și restul datoriei.

Peste curând încep și partea a II din *Issachar*.

Cordialmente și cu recunoștință îți strâng mâna.

A sântiei tale devot amic,

*I. Heliade*

## IV

București, 1860, Aprilie 2.

*Venerabilul meu părin<n>te,*

Am riceput cu mulțumire scrisoarea sântiei tale, din 11 Marti, însă cam târziu, la începutul săptămânei core<n>te, și altă zi de expediția n'avui, decât cea de astăzi. Pachetul l-am preparat din zioa d'ântâi.

<sup>1)</sup> *Biblicele sau notitii historice philosophice, religioase și politice asupra Bibliei*, Paris, Tip. Preve și Comp., 1858; XII + 192 p. Vezi și anunțul-reclamă pentru *Biblice* și *Issachar* în « *Naționalul* », București, 1859, nr. 33.

<sup>2)</sup> Marcu N. Duiliu sau Duilie. Corespondența lui Heliade cu acesta începe în 1844 și ține până la 1869 (publicată la Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte și scrisori, adnotate și publicate*, București, 1928, pp. 50—85).

Eată dar că trimit:

10 exemplare *Biblice*, dela pagina 105 până la 144; și din *Issachar* asemenea zece exemplare, partea a doa, patru numere vechi și alte două numere ce eșiră ieri. Cu aceste se împlinesc inclusiv cele zece exemplare ce le-ai luat dela dd. frați Sâgârceni.

Despre cele 15 exemplare ce scrieți că ai priimit prin d. G. Budescul, nu știu dacă *Biblicele* sunt complete până la pagina 144, și *Issachar* nu știu iar până unde ajunge, dacă adică vine până la no. 20 ce se arată jos la pagine (și care în terminii tipografici se numesc *semnătura coalei*).

Trimit, dar, neștiind bine, deocamdată continuația, ce mai eși, adică semnătura 21 și 20, în 15 exemplare. Scrie-mi, te rog, dacă mai trebuie, spre a le completa.

D. Minovici scrie iar că i s'a trimis 20 exemplare *Biblice* și *Issachar*, pentru care mi-a și desfăcut banii. Însă toate aceste trimiteri s'au făcut în lipsa mea, când mă aflam la Paris, și de la înturnare-mi, ocupându-mă cu așezarea tipografiei și spre a repara paralizia în care mă adusese începerea și încetarea *Curierului Român*<sup>1)</sup>, încetai cu *Issachar* și *Biblice*, cugetând a-l reîncepe în stabilimântul nostru.

Așa, nu știu (căci s'au amestecat multe scrisori, cu mutarea, și, ca să le pui la locul lor, nu mă lăsa de scurt nueuele ocupațiuni), nu știu, zic, dacă acele 20 exemplare de la d. Minovici sunt altele decât cele 25 de la sănția ta.

Înțelege-te, dar, cu d. Minovici și scrie-mi de se cuvine a trimite, după cu<m>trimesei acum, aceste două numere nua din *Issachar*, adică:

20 la d. Minovici,

15 la sănția ta (de la d. Budescul),

10 idem (de la d. Sâgârceni)?

Acestea pentru *Issachar* și *Biblice*.

Mai eși încă din *Biblie*, de la pagina 217 până la 272. Această din urmă fasciculă să se alăture în cea precedende, unde se înseamnă no. 3 și 4. Trimiți sănției tale 60 exemplare pentru o acțiă.

Am văzut, părintele meu, la d. I. Răureanul, scrisorile sănției tale, cum și din tra<du>cțiunile cu care te ocupi, și m'am bucurat mult. Am pus la cale să le citim cu d. Răureanul, în Sărbători, și să le confrunt cu originalul. Ai început bine de la *Acatist*, că e o poezie din cele mai frumoase ale stilului bizantin.

Mi-a părut bine auzind că vei veni p'aci. Atunci vom vorbi mai pe larg.

Strânge mâna, din parte-mi, amatului și predilectului meu amic, d. Duiliu, cu un *adevărat*: Cristos a înviat!

Fac urări să petreceți santele zile cu bine.

Al sănției tale devot amic,

I. Heliade

<sup>1)</sup> Guvernul, prin Ion Ghica, suprimase « *Curierul Românesc* » la 17 Decemvrie 1859.

## V

București, 1860, Iunie.

*Venerabilul meu domn,*

Am riceput scrisoarea sănșiei tale, din 20 Iunie, și eată că repar eroarea ce s'a comis la *Issachar*: mai trimit încă șease exemplare.

Polița de opt ducați am riceput-o și am trecut acești bani la partita (*sic*) cuvenită.

Cu expediția aceasta veți avea cu ce închia volumul întâi de *Biblioteca*<sup>1)</sup> complet și veți avea alte trei libresoane de *Poesie*.

Pestre (*sic*) vreo zece zile vine rândul a citi, dinpreună cu d. I. Râureanul și cu textul elenic, manuscrisele trimise<sup>2)</sup>.

Mi-a părut rău din suflet (în interesul nostru, ortodoxilor) pentru trecerea din moarte la viață a fericitului părintelui nostru Farmacide<sup>3)</sup>. În adevăr, o stelă mai puțin, după cum zici, în orizontele atât de obscur ar (*sic*) Ortodoxiei. Era vechi, fericitul, și era blând ca un copil și sapient ca un Hrisostom, și nu mai putea, sub nici un cuvânt, mai sta între noi cei tari și <cu> ciomagul la spinare. Dumnezeu să accepte sufletul lui și eterna lui suvenire, între liberatorii și luminătorii Greciei!

Peste curând vă voi trimite trei numere din *Biblice*, ce tractă despre sacrificiuri.

Până atunci, o strânsură de mână din inimă.

La revedere,

*I. Heliade*

P. S. Strânge mâna, din parte-mi, d-lui Duiliu, și spune-i că îi mulțumesc mult pentru câte m'a înștiințat. De n'aș avea și astfel de amici, ca să cunoască multe adevăruri, aș începe și eu a crede calomniile despre mine. Îmi vine de multe ori a crede că, dacă nu e lumea nebună, apoi eu sunt nebun!

## VI

București, 1860, Oct. 11.

*Mult reverențe părinte,*

Am riceput cu mulțumire scrisoarea din 7, dinpreună cu lista de acționari la *Asociația Agricolă*<sup>4)</sup>.

<sup>1)</sup> I. Heliade Rădulescu, *Literatura. Critica*, București, 1860; XXXII + 276 p. (Biblioteca Portativă, vol. I).

<sup>2)</sup> Traducerea predicelor lui Ilie Miniati. Vezi bibliografia și, mai departe, scrisoarea VI.

<sup>3)</sup> Despre Farmacide mai vorbește Heliade și altă dată; cf. Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte și scrisori*, p. 89.

<sup>4)</sup> Prospectul pentru *Asociația Agricolă* e publicat la I. Heliade Rădulescu, *Biblioteca portativă. Diverse*. Volumul II, București, 1860, pp. 123 — 154. Preotul C. Moșescu ia o « acție », M. N. Duiliu, două (*ibidem*, pp. 142 și 145; tot aici e dată și lista tuturor acționarilor).

Listele abonaților la *Issachar* și *Biblice* s'au îndreptat, și prin urmare trimiți încă 6 exemplare pentru sântia ta și alte 4 pentru d. Minovici.

Întreprinderea cu traducția marelui predicator Miniati și năntarea ce ai făcut în travaliu m'a bucurat mult. Ducându-mă la prea sântia sa părintele Mitropolitul, ca să-mi iau zioa bună (pentru că plec pentru vreo trei săptămâne), i-am spus despre respectatele sântiei tale ocupațiuni. La înturnare, îți voi scrie, ca să facem ceva și pentru tipărire <sup>1)</sup>.

Grăbindu-mă expediția, termin, salutându-te din inimă.

Al sântiei tale cu totul devot amic,

I. Heliade

## VII

București, 1861, April 7.

Reverentul meu domn,

Am riceput două scrisori ale sântiei tale, una din 2 Marti și alta din 23, prin d. Foxăneanul, dinpreună cu zece galbeni în complot *Biblicelor*.

Am citit precuvântarea și, tot ce am zis și d-lui Foxăneanul, crez că citațiunile ar fi mai bine să se puiă jos în notițe, căci stilul întârzie cu dănsese, unde altmintrele devine mai natural și mai vivace.

Știu că, după modul celor vechi, așa se punea; însă astăzi se cam emancipă oamenii de scolastica lor <sup>2)</sup>.

Crez că la concurs te-ai arătat, și așteptăm de acolo rezultatul atât al sântiei tale, cât și al d-lui profesor Tomescu; ce depinde de mine, pentru amândoi, voi face datoria <sup>3)</sup>.

Am auzit că acolo au vrut câțiva a-și da votul pentru mine, la alegeri. Mulțumesc celor ce au votat, și mulțumesc lui Dumnezeu că nu m'am ales, căci încă n'a venit timpul unei adunări generale de oameni cari mai mult să facă decât să vorbească! Acum e Camera și, cine întră într'nsa, cată sau să insulte, sau să fiă insultat: acum e timpul certelor.

<sup>1)</sup> Cartea apare sub titlul: *Predicile și panegyricile Părintelui Helie Meniate Episcopul Cernice și Calabrytei din Pelopones. Traduse și tipărite de Pr. C. Moșescu* <cu două prefețe de Pr. C. Moșescu, pp. I—XIX>. Voluminile I—II, Brăila, Tip. Unirea, 1863—1864. Vol. I = XIX+298 p.+1 pl.; II = 334 p. Pentru Heliade, Miniati era o veche cunoștință, căci tradusese pe vremuri patru din cuvântările sale, și le rostise în biserica Colegiului Sf. Sava. Ele sunt publicate sub titlul: I. Eliad, *Cuvănte ale Episcopului Ilie Miniati*, București, 1839; 104 p. Și în Moldova găsim traduceri din Miniati, între care și *Predicile: Didahii sau cuvinte de învățătură la Duminicile sfintei Paresime și la sărbătorile împărătești, Ale lui Ilie Miniati. . . din orânduirea înalt preasfințitului mitropolit al Moldavei și arhipiscop al Sucevei D. D. Veniamin Costachi, <Traducere îndreptată de paharnic G. Seulescu>, Iași, 1837.*

<sup>2)</sup> E vorba de precuvântarea la traducerea predicelor lui Ilie Miniati. Cf. scrisoarea precedentă cu notele respective.

<sup>3)</sup> Preotul C. Moșescu candida pentru postul de catihet la externatul de fete pe care Așezămintele Brâncovenești intenționau să-l deschidă la Brăila, și este în cele din urmă, recomandat pentru acel post (scrisoare inedită a lui Aaron Florian, directorul Așezămintelor Brâncovenești, către preotul C. M., din 12 Iunie 1861, în colecția Inginer Agripa Popescu).

Să lăsăm pe morți să-și îngroape morții și, câți sunt vii în Domnul nostru, să labore pentru adevărata viață.

Chiemarea noastră nu este de a ne certa, ci de a ne face datoriile !

Strânge mâna, din partea mea, d-lui Duiliu. Zelul domniei sale și al sântiei tale mi-au înprospătat inemicii. Fiă ei cu ura și noi cu dragostea !

La revedere,

*I. Heliade*

## VIII

*Respectabilul nostru părinte,*

Cu mare bucurie am priimit scrisoarea sântiei tale; îmi pare bine că vă aflați sănătoși.

Din inimă mi-a părut rău de anunțul d-lui Aaron <sup>1)</sup> și de rătăcirea brâncovenească. Și ca să fiu sinceră, iată de ce m'a întristat așa de mult: nu pentru venerabilul părintele Cosma, ci pentru elevele ce vor fi lipsite de un astfel de catichet !

Din toate esternatele brâncovenești, numai școlările ce avea norocul să ia lecții de la sfinția ta se putea crede că își vor cunoaște misia lor, ca ortodoxe, mame, soții și cetățene.

Părintele Cosma nu va scri fără acest mic salariu, dar vai și de aceste școale ! Vai și de acei ce se conduc de calomnatori și dau ascultare invidioșilor !

Heliade, cu tot respectul, vă sărută mâinile.

Mă rog, arată respectul meu doamnei, soției sfinției tale.

Vă mulțumesc pentru aducerea aminte: atât poate fi bună, marinata ! Masa noastră a făcut parată (*sic*) cu această garnitură.

Priimește, venerabilul meu părinte, amicia și afecția

*Marii Heliade*

*București, 1861, Iunie 25.*

## IX

*București, 1862, Ianuar 3.*

*Venerabile părinte,*

Doă scrisori ale sântiei tale am priimit. În cea din urmă văzui scandaluoasa purtare a *iscusitului* de inspector. Pe cât ortodoxi <i> are încă buni și zelatori soldați, ca Brăilenii și alții, pe atâta îi lipsesc căpitani sau generali, în lupta ce îi dau eterodoxii. Indolența este la cap și pare că, d'n sistemă, lasă a se întinde și a cuteza propagandiștii.

<sup>1)</sup> Florian Aaron, directorul Așezămintelor Brâncovenești, cerea preotului Moșescu ca, în calitatea de catichet al Externatului de fete din Brăila, să nu mai activeze în cadrele niciunui partid politic (scrisoare inedită din 12 Iunie 1861, a lui Fl. A. către C. M., în colecția Ing. Agripa Popescu).



Cetățenii din București, având de exemplu pe Brăileni, făcură o asemenea adresă către (*sic*) mulțumitoare Eforiei<sup>1)</sup> și Chiriarhului; aceste autorități însă pare că sunt triste de asemenea simptome, ce le compromite pe la locuri mai înalte. Din cauza aceasta și din altele, nu mă mai duc pe la Eforie de vreo două luni; a arăta scrisoarea sântiei tale, ar semăna că persecut și acuz din sistemă, când în adevăr apostolii papismului propagă și atacă din sistemă. Așa e lumea: unii au drept să atace, și hoții de păgubași n'au voie nici de a se apăra. Ce zici? Să comunic scrisoarea sântiei tale, Eforiei?

În prima scrisoare îmi scrii că ai auzit că ar fi rămas împrumutul bibliofil. N'a rămas încă jos, ci numai s'a întârziat și s'a reformat pe acții. Acum fac ultima încercare și mă adres la Românii zelatori în genere, printr'o foaie tipărită ce o voi da peste câteva zile<sup>2)</sup>, și la Brăileni în parte, cu această scrisoare adresată la Municipalitate<sup>3)</sup>. Te rog a te înțelege cu dd. Duiliu și Minovici, cum și cu dd. Dumitrești și Grădinarul. Trimit sântiei tale aceste 50 acții, despre care vorbesc în scrisoare. Te rog a le împărți la arătații domni, câte 10 sau 12, rugându-i — de vor putea — să le așeze pe la din amicii zelatori. Scrisoarea către Brăileni, te rog a pune spre a se copia în două-trei exemplare și a se da pe la cei ce vor binevoi a lua inițiativa de subscripție, ca să o poată citi pe la acționari.

Câte din 50 de acții vor rămânea nedate, mi se vor trimite înapoi. Iar dacă Municipalitatea singură va voi să puiă ceva fonduri pe acest procent de 25 la sută și va fi necesitate de mai multe acții, atunci mi se vor cere și altele.

Fiindcă voi să reîncep tipărire<i>le în luna asta, vă rog pe toți ca, cu primii bani ce se vor putea aduna, să mă întâmpinați cât de curând, ca să pot face comisiuni de hârtie.

Cred că Dumnezeu va binecuvânta întreprinderile mele și-mi va ajuta, prin oameni, a le termina până a nu muri.

La revedere,

I. Heliade

## X

București, 1862, Ianuar 12.

Venerabilul meu părinte,

Sunt nevoit a-ți scrie și a te ruga ca, dacă se vor fi putut aduna ceva bani după acții, să faci a mi se trimite, de se poate, însuși prin știre telegrafică, cum să-i am aci la 19 Ianuarie. Am atunci nevoie mare și, cine

<sup>1)</sup> Eforia Școalelor.

<sup>2)</sup> Împrumutul Bibliofil, reformat sub forma de Asociația Bibliofilă, pentru tipărirea tuturor operelor lui Heliade, prin cumpărarea de « acții ». Vezi, anexa II, textul împrumutului contemporan lansat de Heliade la 6 Ianuarie 1862.

<sup>3)</sup> N'o cunoaștem, deși pomenește de ea și într'o scrisoare către Marcu N. Duiliu (cf. Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte și scrisori*, pp. 82—83). S'ar putea să aibă același conținut ca scrisoarea adresată Municipalității Capitalei, prin care, în 1862, cerea să fie ajutat la tipărirea operelor sale, prin cumpărarea de « acții » la Asociația Bibliofilă (vezi, mai departe, anexa III).

îmi va trimite bani, mă scapă de o mare tentație. Imi stă, de vreo 20 zile, 300 galbeni întocmai ca untul-de-lemn al păcătosului. Mi se oferă, spre a-mi mânji capul și inima. Am putut a-i refuza. Nu știu, însă, câtă putere voi avea la 19 Ianuarie, când am plăți cu termin. Grea e viața! De pu-teți, scăpați-mă, Brăilenii, de această tentație!

La revedere,

I. Heliade

## XI

Optzeci galbeni am priimit prin d. Dumitrescul, trimiși de părintele Cosma, pentru opt acții la *Asoțiația Bibliofilă*.

I. Heliade

1862, April 18, București.

## XII

București, 1862, August 30.

Venerabile părinte,

După o adunare sau încasare de vreo 50 acții ce <s'au> depus cu în-cetul la un banchier, realizându-se pe la începutul lui Iuliu 500 galbeni (cu cei 80 galbeni trimiși de sântia ta), luai din nou curagiu a reîncepe tipărirea, și ultimele două luni ajunsei a termina de tot:

I period *Curierul de Ambe Seses* (sic = sexe)

IV period idem, și

III period mai are două coale.

Din *Biblioteca Portativă* s'au terminat:

I *Critica* <sup>1)</sup>

II *Diverse* <sup>2)</sup>

III *Diverse* șea[se] coale, mai rămâind trei,

IV *Morala* întreagă.

V *Poesii Diverse*, volumul întreg <sup>3)</sup>.

În trei săptămâni sunt gata cu aceste opt volume, terminate de tot și legate, se (*sic*) a se da în vânzare.

Trimiț cu aceasta ocazie zece exemplare din periodul întâi: *Curierul de Ambe Sexe*. Prefața către cititori arată care a fost misia acestei scrieri <sup>4)</sup>. Câți din dd. acționari vor avea această operă și vor voi să o aibă, te rog a le da acest prim volum, și peste trei săptămâni voi trimite și perioadele III și IV din această a doua ediție <sup>5)</sup>. De vor fi nerăbdători și vor voi

<sup>1)</sup> *Literatura. Critica*. București, 1860; XXXII + 275 p. (*Biblioteca Portativă*, vol. I.

<sup>2)</sup> *Diverse*. Volumul II. București, 1860; 504 p. *Biblioteca Portativă*.

<sup>3)</sup> *Poesii inedite*. București, 1860; 315 p. *Biblioteca Portativă*. LXV.

<sup>4)</sup> *Curier de Ambe Sexe. Periodul I. Dela 1836 până la 1838. A doua ediție*. București, 1862.

<sup>5)</sup> Periodul III (anii 1840—1842) și periodul IV (anii 1842—1844), ediția a II-a, apar în 1862.

îndată a avea și perioadele II și cinci, scrie-mi, să le trimit din câte va restara ale primei edițiuni.

Tot asemenea peste trei săptămâni voi trimite și cinci volume întregi legate din *Biblioteca Portativă*, a le împărți la dd. acționari ce vor voi să le aibă, și le vor computa toate scăzându-le din prețul acției cu rabat de 25 la sută, adică scăzând <d> a patra parte din prețul lor fixat.

Cu restul din 500 galbeni și cu ce-mi va veni din vânzare <a> acestor cinci volume, voi reîncepe tipărirea *Bibliei*, cu Dumnezeu înainte, și perioadele II și V <sup>1)</sup> din *Curierul de Ambe Sexe*. De voi avea mijloace mai întinse, voi reîncepe în paralel și o serie de articole importante în *Issachar*; de unde nu, voi mai aștepta până în primăvară, când voi termina zisele două perioade și când cu *Biblia* voi ajunge cel puțin până la Isaia.

Dă, te rog, și alăturatele două scrisori, una la d. profesorul Sona <sup>2)</sup> și alta la d. Grădinarul.

Domnul <ui> Duiliu strânge cordialemente mâna din partea mea, și la ai sănției tale arată respectuoasele mele complimente.

Al sănției tale cu totul devot amic,

I. Heliade

### XIII

București, 1862, Noembre 14.

Reverentul meu domn,

Am priimit epistola sănției tale, din 12 Octombriu, și profit de această ocașiă a-ți trimite alte zece exemplare din periodul IV <sup>3)</sup> cum și câte un exemplar întreg din *Biblioteca* <sup>4)</sup>.

Te rog a le face cunoscute la dd. acționari la *Asoțiație Bibliofilă*, și câți nu le vor avea și vor dori să le aibă, te vor însărcina a-mi scrie ca să le trimit; cu acea ocașiă voi trimite și alte 10 exemplare din periodul III.

Te rog a binevoi să întrebi pe d. Sona dacă a putut și d-lui recomanda *Curierul de Ambe Sexe* pe la învățătorii de sate, după cum s'a urmat și în alte județe. Câmpul-Lungul și Târgoviște îmi scriu că între învățătorii de acolo s'au priimit cu mare bucurie până la entusiasm, și toți s'au suscris în unanimitate: la Târgoviște, 150 exemplare și la Câmpul-Lungu, 100. De se vor cere pe jumătate din alte părți, nu cred să ajungă ediția de 2000 exemplare. D-lui Sona trimesei cu această ocașiă 50 exemplare periodul I.

Te salut cu respect, reverentul meu domn, și te rog a strânge mâna, din partea mea, demnului amic, d. Duiliu.

Al sănției tale cu totul devot,

I. Heliade

<sup>1)</sup> Ediția a II-a. Periodul V apare în 1862 (anii 1844—1847), iar periodul II (anii 1838—1840) apare de abia în 1864.

<sup>2)</sup> Ștefan Sona, institutor la Școala primară Nr. 1 de băieți din Brăila. Era colportorul lucrărilor lui Heliade printre învățătorii din jud. Brăila.

<sup>3)</sup> *Curierul de Ambe Sexe*, ediția a II-a, periodul IV.

<sup>4)</sup> *Biblioteca Portativă*.

## XIV

București, 1862, Decembre 16.

Reverentul meu domn,

Prin dd. Tetorian, am trimis sântiei tale un pachet cu zece exemplare *Curier de Ambe Sexe*, periodul IV, cum și din *Biblioteca Portativă*. Am trimis asemenea și d-lui profesor Sona, un pachet cu 50 exemplare *Curier*, periodul I. Nu știu dacă le-ați priimit.

Prin această ocașiă îți trimiț încă 10 exemplare, periodul III, spre a se da pe la dd. acționari bibliofili.

Te rog să binevoiești a da această scrisoare d-lui Sona și a-l ruga să-mi răspundă la scrisorile mele. Nu știu ce va fi făcut cu circulara ce i-am trimis. De prin alte județe mi-au venit răspunsuri satisfăcătoare. Învățătorii de sate au priimit *Curierul de Ambe Sexe* cu mulțumire până la entusiasm.

Eu, de Sărbători, sper să vă dau un proiect nouu de *Casă de schimb*. Zic *Casă* și nu *Bancă*, pentru că sistema mea este nouă și diametralmente opusă de sistema băncelor. *Casa* este acoperemânt, refugiu, în casă e mama-alăptătoarea, averea *adevărată*, temeiul neclintint (*sic*), căminul încălzitor.

*Banca* e bani, altarul vițelului de aur, cultul lui Moloh, vampirul cu milioane de gure ale usurei sau cametei, ce sugă averea, ce ruină proprietatea. Casa cu un cuvânt este *casă* și banca este *bancă*<sup>1)</sup>.

Te salut, reverentul meu domn, din inimă, și îți urez sărbători voioase și anul nouu cu bine.

Al sântiei tale cu totul devot,

I. Heliade

<P. S., al preotului Cosma Moșescu:> Am plătit portul pachetului, 7,32.

<sup>1)</sup> Titlul proiectului: *Pace sau însoțire între averea nemiscătoare și între bani, sau casă de credit reciproc*. București, 1863; 36 p. « Prețul de zece lei este destinat spre întreținerea unei sale de adunare a societarilor și alte spese ». Lucrarea prezintă un interes deosebit pentru amintirile din copilărie și maturitate, pe care Heliade le presară de-a-lungul paginelor acestui proiect plin de visurile multilaterale ale activității sale.

Despre bancă, Heliade publică articole pretutindeni. Așa, găsim un articol: *Despre bancă*, în *Actualitatea*, București, 1865, nr. 2—12—42 (Septemvrie); un articol: *Casa de credit reciproc sau antibancă*, în *Sentinella Romând*, București, 1865, nr. 35, 37, 47.

Un text în același sens se regăsește în *Equilibru între antithesi sau spiritul și materia*. București, 1859—1869, sub titlul: *Avere-a stabile*. — *Avere-a instabile*. *Cassa Pensiumilor*. *Casă de credit reciproc* (pp. 385—400).

## XV

București, 1863, Ianuar 17.

Reverentele meu domn,

Am riceput scrisoarea sântției tale, din 31 Decembre, și mi-a părut bine că ați trecut cu bine peste epidemiile ce și pe aci am suferit cu toții.

Cu ocazia de astăzi vă trimit un pachet no. 2, marca C. M., cuprinzător de:

10 *Critice*10 *Diverse I*10 *Poesie inedite*10 *Morală*5 Prima parte din scrierea *Pace*<sup>1)</sup>, etc.

Am mai trimis din acestea, 25 exemplare, d-lui Sona, și îi scriu a se înțelege cu sântia ta și cu dd. Duiliu și Minovici. Citiți, studiați și fiți propagatori numai de convicția ce vă va putea inspira această nuaă știință, pre care în a doa parte o numesc *Ctematonomie soțială*<sup>2)</sup>. Totul stă la multul acționarilor, căci fondatori cu moșii se află deajuns.

Această casă de credit reciproc va fi ca o fortăreață nepumnabile (*sic*), în care se va depune, spre siguranță și mântuire, și averea nemișcătoare și banii. Cu o asemenea tărie se vor putea alunga de aci înainte străinii, de a ne lua moșiele.

Cred că acționarii ce au răspuns acum doi ani la articolul intitulat: *Hoții! Hoții!*<sup>3)</sup>, vor răspunde cu mai mare convicție acum, și siguranță, când acțiile le vor lua și banii vor depune pe fonduri nemișcătoare și de valori foarte mari. Suscrierea, pe alăturata foaie, sau de acționar, sau de fondator soțietar, nu are altă îndatorire decât a ne ști unul pe altul și de a putea apoi, după venire a tuturilor semnăturilor din toate părțile, forma o listă generală, spre știința tuturilor. Semnătura definitivă va fi în statutele desbătute și aprobate.

N'am priimit scrisoarea de la d. Grădinarul, și doresc să știu foile ce îi lipsesc; roagă-l, din parte-mi, a-mi trimite numărul paginii din urmă de la fiăcare scriere, și a o împlini îndată.

Sub tipar se află *Curierul*, periodul II, și *Diverse II*, din *Biblioteca*.

Voi începe peste curând, după eșirea părții II din *Ctematonomia socială*, voi începe cu *Issachar*, de unde încetatese (*sic*), și voi tractata (*sic*) diada: *Travaliul și Laboarea*, astfel cum iera cadru a se tracta în primele articole ale *broșurei* ce vi se trimite.

<sup>1)</sup> *Pace sau însoțire*, etc.; cf. scrisoarea precedentă.

<sup>2)</sup> *Tratat de ctematonomie. Partea II*. Apare această a doua parte în *Tipograful Român*, București, 1870, nr. 17.

<sup>3)</sup> *Hoții! Hoții! Săriți! Hoții!*, articol publicat în *Biblioteca Portativă. Diverse*. Volumul II. București, 1860, pp. 358—366. Articolul apare și în *Proprietarul Român*, nr. 5 de Joi 12 Ianuarie 1861.

Foaia volantă din *Curierul de Ambe Sexe* este ca un anu<n>țiu și probă după cum s'a anotat pe unde și unde, această a doa ediția. Se împarte, ca toate anu<n>țurile, gratis.

Salută cordialmente, din parte-mi, pe d. Duiliu, și zi-i să facă și acum ceea ce tot'dauna a făcut, când a fost convins.

Al sănției tale devot amic,

I. Heliade

P. S. Plata portului la poștă, pentru cărți, se va trece la comptul meu.

## XVI

București, 1863, Februar 27.

Venerabilul meu părinte,

Am priimit, prin d. Tetorian, suma de lei 450, ce mi-ai trimis prin d. Tetorian, cu și scrisoarea din 18 Februar.

În urma acestei scrisori, trimit sănției tale pachetul alăturat no. 1, marca C. M., cu foile următoare:

Periodul I, de la pagina 137 până la fine;

Periodul III, de la pagina 215, în care începe *Căderea Dracilor*<sup>1)</sup>, iar până la fine.

Periodul IV, de la pagina 193 până în capăt iar.

Tot asemenea trimiț și din *Biblioteca Portativă: Morală*, de la pagina 217 în sus, și din *Diverse*, de la p. 289<sup>2)</sup>.

Despre portul pachetului, rog pe d. Sona să-l treacă în comptul meu.

Fiind, însă, că nu îmi însemnezi câte exemplare să trimit de fiăcare, mă luai după registru vechi, unde este partita d-lui Grădinaru, și trimisei câte 20 exemplare din fiăce volum din *Curier de Ambe Sexe*; iar *Biblioteca* fiind însemnată cu câte 40 exemplare, trimisei din aceasta de astă dată, spre a se completa, numai 20 exemplare, căci nu știu de s'au desfăcut câte 40. Mă rog să mi se explice.

Cele cerute de d. Stănescul s'au alăturat asemeni, într'un pachet însemnat anume.

Am văzut câte îmi scrii despre abonamente nua. Nici n'am făcut altele, decât pentru *Biblie*, *Biblice* și *Issachar*. *Curierul de Ambe Sexe* nu se dă prin abonamente, ci fiăcare răspunde prețul la priimirea cărții — pe cât priimește; asemenea și cu *Biblioteca Portativă*, fiăcare a plătit pe ce a priimit.

Iar pentru casa de credit reciproc, aceasta nu e un abonament, ci o instituție de mântuirea proprietăților de resbelul ce le dă banii sau Mamona. Am zis, și păcat nu mai am! Eu am chieituit și timp de a labora

<sup>1)</sup> S'a strecurat eroare la tipar în numerotația paginelor, fără să lipsească din text nimic (*Nota I. H. R.*).

<sup>2)</sup> În acest volum iar s'a strecurat eroare la numerotarea coalelor (*Nota I. H. R.*).

și bani de a tipări și expedia în toată țeara; de se codesc oamenii, pentru binele lor, de a se lumina în cestia averilor, și de a da câte zece lei, nu pentru o carte ce îi va lumina la multe, ci pentru speșele unei sale de adunare, fiă după voia cocoanei de lene sau de codire <sup>1)</sup>).

Din *Biblice*, *Leviticul* este terminat, după cum poți compara versetele după text: cap. XXVI este comentat până la versetul 18, și nu mai rămâne din *Levitic* decât <t> versetele de la 18 până 46, și cap. XXVII întreg, de 34 versete. Aceste comentarii neținând loc nici de o pagină, rămaseră a trece în coala 25, unde încep și se continuă *Numerii*.

Îmi propui a mă adresa la vre un librar-editor, spre a da din manuscris<e>, spre a le edita. În crisea de bani de astăzi, sunt în mai bună stare eu decât librării. Și de aș avea eu fonduri pentru tipărirea nuaă, ca istoria și toate operele mele în prosă și poezie, le-aș pune, spre a termina cele începute deja, ca *Biblia* și celelalte<sup>2)</sup>; de aș avea, iară, îndoit fond, și pentru unele și pentru altele, îmi lipsește timpul material a mă ocupa cu corectura tipografică la atâtea opere deodată.

Astăzi nu pot face mai mult decât a continua cu ultimele două volume din *Curier de Ambe Sexe*, cu al cincilea volum din *Biblioteca*, ce este aproape de terminat, și, venindu-mi banii de pe la județe, să reîncep, cum zici, câte o coală pe lună, cu *Issachar* și cu *Biblicele*, până la terminarea *Pentateucului* întreg. Atâta pot face în anul acesta. Și apoi îmi rămâne a termina *Biblia*, din fondurile ce îmi vor veni după cele terminate 11 opere.

Te salut din inimă, venerabilul meu domn, și doresc să ne vedem sănătoși și în zile mai ferici.

Al sănției tale devot amic,

I. Heliade

<P. S.> Îți mulțumesc mult de banii trimiși, la care n'aveam drept să mă aștept. Veniră ca din partea providenței, ce îngrijaște și de câte noi nici nu ne ocupăm!

## XVII

București, 1863, Decembre 9.

Venerabilul meu domn,

În urma scrisorii sănției tale din 14 Noembriu, cu ocazia venirii d-lui Duiliu, trimit sănției tale, pe lângă mulțumirile mele despre cercetare, și cărțile următoare:

1 <i>Issachar</i>	} pentru d. Opran.
1 <i>Poesie</i>	
1 <i>Morală</i>	

<sup>1)</sup> Prețul lucrării *Pace sau însoțire*, de lei zece, era destinat închirierii unei săli pentru adunarea acționarilor. Cf. scrisoarea XIV.

<sup>2)</sup> Pentru reluarea tipării *Bibliei*, cere un ajutor de 3000 galbeni, Așezământului Dositei Filittis, poate pe la 1867, dar nu i se acordă (cf. Emil Virtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte și scrisori*, pp. 86—90).



*Critica* și *Diversele* le voi trimite cu altă ocazie, fiindcă nu am legat<e>, și nu pot eși din casă nici până jos în magazie, din cauza unui reumatism ce mă turmentă de vreo 40 zile.

Mai trimit 10 exemplare din *Issachar: Votul și Răsvotul*.

Mai trimit încă 25 exemplare din *Vot și Răsvot*, tipărite în a doua ediție, în broșure mici <sup>1)</sup>, cum și 25 exemplare: *Historicul Instituțiilor României, de la Trajan până în zilele noastre* <sup>2)</sup>. A treia broșură ese în săptămâna viitoare, ca concluzie și remediu la cele de față, cu principiile unei Constituțiuni naționale, trase din instituțiile ce am avut, cu care — ca și Elveții — putem trece în ochii Europei de conservatori, iar nu de inovatori.

Aceste broșure trimise, adică 50 exemplare peste tot, de se vor căuta, dă-le cuiva, a la da la vreo ma<ga>zie de neguțatori, a se vinde, nu le împărți sântia ta. Prețu, a primei este 60 parale, a celei de a doilea 90 parale.

Nu pot răspunde nimic despre *Miniat*, căci nu pot eși din casă. N'am speranță decât, poate, la Ștefan Rasidescu <sup>3)</sup>.

Urez toate fericirile de Sărbători, sântiei tale și la toți câți te încongiură. Al sântiei tale devot amic,

I. Heliade

<V<sup>0</sup>> Sântiei sale Părintelui Cosma Moșescu, la Brăila.

## XVIII

București, 1865, Ianuar.

*Reverentisimul meu domn,*

Ocupațiuni grele și peripeții diverse m'a<u> ținut în tăcere până acum, fără a răspunde la câte<va> scrisori. Acum în urmă, priimii și patru broșure din *Literatura sacră*, și m'am bucurat și de aducerea aminte și de alegere<a> ce ai făcut în această mică colecție, și de limba corectă, de ortografia *ortă* sau dreaptă; iar ceea ce caracterisă inima caritabilă a preotului și a amicului, m'a făcut a vărsa o lacră, că niște asemenea scrise sau veghieri le-ai consacrat în comemorația răposatului Ștefan Sona. Da, părinte, să nu-i uite ministru lui Dumnezeu pe bărbații travaliului și onorii, nici însuși când îi sunt necunoscuți! Ai trăit cu dânsul, l-ai cunoscut, și binecuvântate să-ți fiă aducerea aminte și vegherile lăudabili!

<sup>1)</sup> Apărut întâi în *Issachar sau Laboratorul* (titlul interior al lucrării este: *Equilibru între antithesi sau spiritul și materia*. București, 1859—1869); apoi și separat, ca ediție II, sub titlul: *Votul — Resvotul*. București, 1863; 58 p.

<sup>2)</sup> I. Heliade R., *Instituțiile României. Tabelul istoric de la Trajan până în zilele noastre*. București, 1863; 281 p.

<sup>3)</sup> Tipografia Rasidescu.

Cu ocazia aceasta îți trimit un prospect destinat a se împărți cu periodul V al *Curierului de Ambe Sexe*, ce va eși peste curând. S'a depus un capital de ajuns, <s>pre a face a eși la timp câte patru volume pe an, în care se promite un curs întreg de literatură generală: 1<sup>o</sup> viața adică și analiza tuturor autorilor mari, antici, moderni, ai tuturor popoarelor; 2<sup>o</sup> operele sau poeziile mele, complet, cu regulile sau legile corespunzătoare sau respective de poezie și versificație; 3<sup>o</sup> legile sau regulile literaturii întrege, după ordinea alfabetică.

Aștept răspuns la scrisoarea ce trimisei d-lui profesorului, dacă se încarcă cu desfacerea a 50 exemplare din periodul II, pe la cei ce au luat de la răposatul Sona perioadele I, III și IV, și cu acea expediție de cărți să trimit și sântiei tale câte exemplare se va cuveni, și a le împărți pe la dd. acționari ce au plătit câte 10 galbeni pentru a lua cărți.

În vara trecută, fiind la Câmpina, am priimit o scrisoare dela sântia ta, în care îmi cereai, pentru vreo doi acționari, cărțile ce au eși<t> și, din cauza ducerii și venirii<i>, am neglijat această cerere. Acum, mă rog, scrie-mi din nou câte cât<e> exemplare să-ți trimit din cărțile deja tipărite, și acum din periodul II, cum și din periodul V (peste curând), spre satisfacția acționarilor amatori.

Materialul literariu din perioadele VI, VII și VIII, cum și al poeziilor mele complete, cu legile lor, cum și al cursului de literatură, după ordinea alfabetică, este deja, cum se zice pe slavenie, *gata*; fondurile sunt deja depuse pentru hârtie și tipar, tipografia merge iute, și sper să eșim în capăt cu toate, de vom fi sănătoși, cu capătul anului acesta.

Din procentul apoi ce va eși din câte se vor tipări în acest an, se va pune la cale a se termina și *Biblia* și *Issachar*, căci manuscrisele iar sunt *gata*.

De voi mai trăi, voi prevedea și pentru volumele de *Historia Universale*, și atunci, împlinindu-mi misia, voi putea, fără teamă, a pronunța cu inima deschisă: «Acum desleagă pe servul tău, Doam<n>e, în pace..., că au văzut ochii mei mântuirea ta».

Te salut din inimă și fac urări pentru anul curent, a-l petrece în bucurie și fericire, după cum sunt sigur că îmi dorești.

Al sântiei tale devot amic,

I. Heliade R.

P. S. Alăturata scrisoare, te rog a o da d-lui profesorului ce este în locul răposatului Sona, sau care, astă veară, a făcut a se desface la Municipipalitate, pentru premiuri, câteva cărți; nu-i cunosc numele.

## XIX

București, 1865, Marte 25.

Reverentul meu domn,

Cu ocazia venirii d-lui Vrăbiescul, profit a vă trimite acest pachet cu 10 exemplare *Curier de Ambe Sexe*, câte cinci volume de fiacare, de la I până la V, cum și coala I din al VI, ce s'a tipărit deja până la coala 8-a.

Din aceste 10 exemplare, unul este al aducătorului d. Vrăbiescul, ce l-a și plătit la d. Budescul, pe care te rog a i-l da.

Cestelalte noă exemplare vor rămânea pentru noii subscriptori, ce s'ar face la sănția ta și la d. Butoianul.

Cât pentru cererile dd-lor acționari de mai nainte, voi trimite un pachet cu poșta, după lista ce mi-ai trimis.

Sper în anul acesta a termina, până la al X period, cursul de *Historia literaturii*, urmând cu fiăcare autor, cum se vede în Eo<r>opa, cum și un volum din *Biblioteca Portativă*.

De aci înainte, ușurat și cu travaliu și cu corecture și cu spese, ajutat și cu bani<i> ce îmi vor aduce câte zece perioade ale *Curierului*, voi re-începe tipărirea *Bibliei*, a *Biblicelor* și a lui *Issachar*, de care — vrând Dumnezeu — mă voi scăpa în anul viitor, de îmi va mai dărui viață.

Mi-a părut bine că aveți de gând a da o nuoă edițiă a fabulelor răposatului Țichindeal. Cât pentru mine, eu n'am nici un drept, nici voie, asupra acestei opere. Când s'a dat a doa edițiă, aceast<a> s'a făcut de răposatul Iosif Romanov <sup>1)</sup>, fără a cere voie de la nimeni, căci autorul n'are, cred, moștenitor, și cartea a intrat în dominiul public. Atunci Romanov m'a rugat să-i fac acea prefață, și moștenitorii acestui editor autocefal n'au nici un drept asupra drepturilor publice, și cu atâta mai puțin asupra prefaței mele. Crez, dară, că puteți tipări. De va fi nevoie ca să revăz prefața, trimeteți-mi-o, căci eu n'am nici un exemplar.

Cât pentru ortografie, astăzi nu mai e puțință a se mai tipări în tipografiile noastre cu literele bizantine, unde figură ω, η, θ, ξ, ψ, etc., cum a tipărit răposatul autor. A se tipări cu literele mixte de astăzi, sau cum s'a tipărit în a doa edițiă, mi se pare o profanațiă, căci va <sup>2)</sup> ajunge a nu se mai respecta nimic ale răposaiilor.

Crez, dară, că este cu dreptul sau a se tipări ca prima edițiă, în care a făcut corectura răposatul, adică întreg cu literele bizantine, ce rău s'au zis slavone; sau, dacă aceasta nu se mai poate, să se facă o ecuațiă între cele bizantine sau greco-romane și între cele pure romane de astăzi, adică: α = a, β = b, θ = th, η = e, υ = y, ξ = x, φ = ph (pentru că F nu este φ, ci un digama, adică o aspirațiă; gama este Γ și altul mic ρ, și ambele unite fac Φ, așa οἶνος, γίνοϛ, ὑλῆν, υἱος, Fios, Fiu; Ἰωάννης, γιάννης, etc.). Citiți la capătul broșurei de *Ruge* <sup>3)</sup>, comparați ce fac între literele greco-romane și pure romane, unde Αλεξεε este egal lui *Alexe*, iar nu *Alesse*; βοήμ = βωm este egal lui vom; ωm = om sau hom, etc.

<sup>1)</sup> Tipograful. Titlul ediției date de Heliade este următorul: *Filosofice și politice prin Fabule, învățături morale întocmite de Parohul Bečherecului Mic și al școalelor preparande din Aradul Vechiu catechet D. Țichindeal*. București, Tipografia I. Eliade, 1838. <Ed. II. Cu o prefață semnată I. Eliad>.

<sup>2)</sup> In text: nu.

<sup>3)</sup> <I. Heliade R.>, *Ruge și morala evanghelică pentru clasa I primaria*. III. București, 1861; 63 p. Cf. și *Noul Curier de Ambe Sexe*, București, 1893, pp. 319—323.

A respecta, dar, pe răposat, este a-l edita cu propria lui și a antenatilor noștri ortografie, iar nu cu ortografia inoranților (*sic*) profanatori !  
Te salut din inimă și fac urare de reușirea întreprinderii lăudabili.  
Al sănției tale cu totul devot amic,

I. Heliade R.

P. S. D. Vrăbiescul, cu care eram a trimite pachetul, a plecat și și-a luat exemplarul sau volumele ce i se cuvenia; prin urmare, rămân câte zece exemplare la sănția ta.

## XX

București, 1865, April 15.

*Reverentul meu domn,*

Prin d. Pizu, am trimis sănției tale 10 exemplare *Curier de Ambe Sexe*, din care unul pentru d. Vrăbiescul, plătit la d. Budescu. După cum îți scriam, eată că îți trimit și cărțile cerute de dd. acționari bibliofili, după lista trimisă, și încă câte trei exemplare din broșurele date în anul trecut.

Am priimit volumul II din *Miniat* și cu vreo zece coale ce avui mai nainte din vol. I, în Păresimele acestea, și la Vinerea Patimelor toată familia mea și-a avut lectura cuvenită unui creștin și s'a cuminecat și a făcut Paștele împăcată ca niciodată.

Ministerul Instrucțiunii s'a abonat, pentru București, la toate perioadele, câte 50 exemplare, spre a se împărți la examen pe la studenți, drept premiuri, motivând că opera este din cele mai neofensive și din cele mai instructive pentru literatura română, morală și educația. Dacă poate d. profesor Butoianul, îl rog prin sănția ta ca să facă cum a făcut și an, sau domnia sa sau prin comitetul de instrucție, a se abona și Municipality tot pentru această destinație, adică la câteve exemplare întrege și la cele de an numai la perioadele II, V, VI, VII, etc., ca să le aibă premianții de an, întrege.

Acum cred că cele patru broșure de an — din cari trimit acum câte trei — nu vor fi atât de periculoase celor ce le vor posedea, cu toate că și an, aci în București, au fost neatinse, dar n'am voit a le trimite pe afară, ca să nu expui oameni mai debili, acolo unde funcționarii vrea să fiă mai catolici decât Papa, ca să se arate cu servicii.

Te salut, domnul meu, din inimă și fac urări pentru fericirea sănției tale.

Al sănției tale cu totul devot amic,

I. Heliade R.

P. S. Părintele locotenentul de episcop Ghenadiu, când a fost acum în urmă prin București, mi-a făcut mulțumirea a prânzi de două ori la mine. În ambele rânduri am avut vorbă de sănția ta, și l-am văzut că știe a te prețui. Mi-a părut mult bine că ai scăpat de fatalități pedante.

## XXI

București, 1866, April 2.

Domnul meu și părinte,

Cât am fost subț liberalismul sublimului de Cuza, numele meu a fost combătut în toate alegerile și pretutindeni în România și prin toate modurile. Subț liberalismul de astăzi, al sublimilor actuali și fiitori, văz asemenea persecuția, cu mai mare învierșunare.

Nu trebuie să vă mirați! Cuza a fost din școala celor de regimul actual, și de aceea a fost calificat cu numele de sublim; ei au fost și sunt maestri acestei școale. Speția aceasta de oameni sunt tot de o natură, și de s'au încăierat între sine, cauza a fost biata vaca de țeară. Lupii de o natură fiind, deși îmblă în cârd, se sfîșie însă și se ucid, când ajung la biata vacă. Lupii nu pot suferi pe câinii ce apără turma; oile nu pot apăra pe câine, când tabără pe dânsul lupii în grămadă.

Azi dimineată avui visita, foarte amicală, a prefectului de poliție <sup>1)</sup>, ce mă rugă foarte amicalmente, cu lacrimi în ochi, și-mi declară pozitiv că nu fuge de lângă mine până când nu mă voi duce împreună la primărie și nu voi suscrie numirea principelui străin, Carol I, de domn al Românilor.

Am văzut până la care grad este astăzi libertatea, și însuși câtă împilare este astăzi de din afară pe amicii noștri cei mai leali. Nesemnătura mea nu poate împedica principele străin, de vor fi cabinetele Europei în învoire și decise; semnătura mea nu poate contribui spre a robi țeara la străini, dacă nu vor voi cabinetele. Am scris, ca să <nu> să facă vreun scandal și să se întâmple câte s'au întâmplat la Moldova <sup>2)</sup>.

Dacă este cu puțință a mai face ceva bine, încai în Constituantă, faceți cum să fiu ales între deputații acestui județ <sup>3)</sup>.

Arată această scrisoare amicilor Duiliu și Zosima (dacă mai este aci) și dă-le pe cea închisă.

<sup>1)</sup> Prefectul Poliției Capitalei este R. D. Rosetti.

<sup>2)</sup> În sensul celor de mai sus, Heliade publică, la 10/22 Aprilie 1866, o « declarație » pentru Principele Carol I (*Legalitatea*, I (1866), nr. 1, p. 8), precum și articolul « Plebiscitul » (*ibidem*, nr. 3). Iată pe de altă parte declarația subscrisă de I. Heliade R., la plebiscitul din 1 Mai 1866:

« Declară, pentru ultima oară, înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor, că voința nestrămutată a Principatelor Unite este de a rămâne pururea aceea ce sunt, o Românie una și nedespărțită, sub domnia ereditară a unui principe străin, luat dintr'una din familiile suverane ale Occidentului, și că principele ereditar al României una și nedespărțită este Principele Carol Ludovic de Hohenzollern Sigmaringen, pe care și Adunarea la rândul său îl proclamă sub numele de Carol I »...

« Ca mandatar al națiunii, împlinesc. »

(*Arhivele Statului*, dos. 80/1866 al *Adunării Elective a României*).

<sup>3)</sup> Afirmație cu atât mai interesantă cu cât în *Sentinella Română* din 4 Martie 1866 (nr. 8), I. H. R. publica o scrisoare prin care declară că nu se prezintă la alegeri, nici ca alegător, nici spre a fi ales.

La revedere, în zile mai bune decât la 3 August <sup>1)</sup>. Terori mul azi e mai mare decât atunci.

I. Heliade R.

## XXII

București, 1869, Oct. 24.

Venerabile domn,

Priimind epistola sântiei tale, mă grăbesc a trimite cerutele 20 exemplare, de la pag. 253 în sus.

Trimit încă două exemplare întregi pentru amatori nooi, se < = dacă = si latin > se va cere, și desfăcându-se sau mai cerându-se altele, te rog a mă înștiința.

Sunt sub tipar acum tre<i> volume de poesie, ce se tipăresc în paralel, adică vol. II și III partea epică, și volumul IV partea dramatică. Poeziile diverse au rămas a se tipări într'un al V-lea volum, pentru că partea epică — eșind pre<a> mare — s'a despărțit în două volume: unul epopeele antice și altul cele moderne. Acestea sper a se termina până la Mart viitor, de voi fi sănătos <sup>2)</sup>.

După acestea, intră sub tipar periodul VI și VII al *Curierului de Ambe Sexe*, în care se coprinde istoria literaturii grece și latine, cum și a popoarelor moderni.

După acestea va veni rândul *Bibliei*, care cere spese mai mari.

Cu această ocasiune, te rog a agrea încredințarea despre distinsa mea considerațiune, cu care sunt

al sântiei tale devotat amic,

I. Heliade R.

P. S. Strânge mâna, din partea mea, bunului și scumpului meu amic Duiliu.

<sup>1)</sup> La 3 August 1865, în timp ce Domnitorul era plecat la băi, la Ems, izbucnește la București o mișcare de stradă pentru răsturnarea lui Vodă Cuza. Mișcarea devastează Primăria, aflată în Piața Ghica, dar e înăbușită îndată de generalul Florescu, iar Ion Brătianu este arestat pentru o scrisoare publicată în *Sentinella Română* din 1 August, din care se vede că nu era străin de mișcare. (Vezi A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, II, p. 32 și urm.). Au fost suprimate atunci foarte multe ziare: *Sentinella Română*, *Românul*, *Libertatea*, *Convențiunea*, *Nichipercea*, *Buciumul*, etc. Vezi și la Arhivele Statului, *Mr. Interne, Ad.*, dos. 1613 și 1624/1865. Apare aici și un D. Spirescu zis Brătianu. Pentru starea de spirit de atunci din Principate, informații prețioase la General R. Rosetti, *Un document inedit asupra mișcării dela 3 August 1865*, publicat la *Academia Română, Mem. S. Ist.*, t. XV, pp. 93—106.

<sup>2)</sup> Planul amănunțit al operelor sale complete, Heliade îl arată într'o scrisoare către G. Bariș, mentorul cultural al Ardealului (cf. Emil Vîrtosu, *I. Heliade Rădulescu, acte și scrisori*, pp. 42—43).

## XXIII

București, 1870, Mart 12.

Reverentissime domn,

În prezioa de a stabili o librărie națională centrală, cu sucursalele sale în fiecare urbă, trimit de astă dată sântiei tale cărțile următoare:

- Exemplare 10 *Echilibru*, a 12 romanați;  
 » 30 *Curs de Poesie*, vol. I, a 12 romanați;  
 » 30 *idem*, vol. III, a 7 romanați;  
 » 50 *Cântarea Cântărilor*<sup>1)</sup>, a 3 romanați;  
 » 50 *Christianismul și catholicismul*<sup>2)</sup>, a 2 sfanzigi.

Cu expediția viitoare, spre complectare, voi trimite alte 30 exemplare *Curs de Poesie*, a vol. II, a 8 romanați, ce se află la legător, dinpreună cu alte 3 coale ce urmează după *Cântarea Cântărilor*, cu care împreună fac un mic operat sub titlu de *Romania*.

Cu a doa expedițiune voi trimite asemenea o înștiințare despre librărie, pe basile expuse în *Tipograful Român* din no. viitor<sup>3)</sup>, cum și o listă de subscripțiuni la cărțile ce sunt deja sub tipar, împărțite la cinci tipografii, până la Sept. viitor.

Te rog, și pe sântia ta și pe fratele Duiliu, a împărți circularele despre librărie și a îndemna pe din aproapea voștri a lua această misiune profitabilă și pentru dâșii în parte și pentru națiune în genere. Vedeți a se stabili o sucursală și în Galați.

La revedere cu sănătate,

I. Heliade R.

## XXIV

București, 1870, Iulie 9.

Reverentul meu domn,

De când avui perderea nereparabilă<sup>4)</sup>, n'am putut scrie la nimeni, nici a răspunde, până la începutul lunei acesteia.

De atunci mai eșiră de sub tipar, spre complectarea celor dinainte, cărțile următoare:

*Curs de Poesie*, volumul II, din partea epică *Anatolida* (evul de aur sau edenian);

*Historia României*;

*Historia Instituțiunilor României*;

<sup>1)</sup> I. Heliade R., *Cântarea Cântărilor la MM. LL. Carol I și Elisabeth*, București, 1870; 27 p. În legătură cu aceasta cf. scrisoarea lui Al. Papiu Ilarian către Bariș (*Neamul Românesc Literar*, II (1910), pp. 348—349) (publicată de N. Bănescu).

<sup>2)</sup> I. Heliade R., *Christianismul și catholicismul*, București, 1870; 80 p.

<sup>3)</sup> În *Tipograful Român*, nr. 9 din 25 Februarie 1870: *Librăria națională română*.

<sup>4)</sup> Moartea soției sale, Maria Heliade.



*Romania*, ca poemă, în care intră și *Cântarea Cântărilor*.

Es de sub tipar, în două săptămâne cel mult:

Volumul VI din *Biblioteca Portativă* (*Tractat de educațiunea fetelor*);

*Dante* (*Infernul*, cu 50—70 gravure).

Vor eși de sub tipar până la 1 August, pentru școale:

*Abecedă, Lectură*<sup>1)</sup> și *Ruge, Historia sacră, Aritmetică, Principe de geometrie, Geografie, Gramatică, Historia Instituțiunilor României*.

Se pun sub tipar, de la 1 August:

Continuația *Bibliei* și a *Biblicelor*;

*Historia Greciei, a Romei, a civilizațiunei, a literaturii, Paralel între idiomele romane, Ariosto, Tasso, Pythonida* epopee profetică (vezi oracolul la România în istoria ei); *Michaida*, terminată; *Proscrisul*<sup>2)</sup>, *Nuoa Apocalipsă*.

Acestea vor fi terminate cu capătul anului curent 1870, anul persursor (*sic*) al secolului XX.

Toate județiile s'au organizat sau s'au căpuit cu librărie naționali, cu propaganda adevărului, științei, conștiinței naționali, cunoștința bunului, frumosului și sublimului; numai Brăila, Galații și Ieșii stau locului, nici scrisori n'am de p'acolo. Pare că nu sunt locuite de Români!...

Nu știu ce să fac în aceste județie, cu cărțile ce mai eșiră și au să easă, căci nu cunosc soarta celor trimise. Mă adresai astăzi și la d-ni profesorii acestor urbe. Te rog, înștiințează-mă, s'a putut însărcina încai vreun Grec cu cărțile trimise?

Dacă vezi pe d. Duiliu, arată-i cordialile mele salutări.

La revedere cu sănătate și te rog, reverentul meu domn, a agreda încredințarea despre stima și distinsa mea considerațiune cu care sunt al sănției tale devotat amic,

I. Heliade R.

## XXV

București, 1870, Iuli 22.

Reverentul meu domn,

Trei urbe avem de port, și nici o librărie încă. Aci m'am adresat la sânția ta. Zelul ți-l cunosc, nu știu, însă, și până unde îți este scrupulul de caracterul sacerdotal, de se înfioară, adică, conștiința, de a vinde, cum se zice, ceva, și acel ceva să fiă carte, cuvânt, adevăr. Infioratu-s'au Apostolii, să se facă sau pescari sau vânători, când și una și alta presupune omor, distrucțiune? Eu, în apelul meu din 25 Marti, zic: autorii cugetă și scriu, tipografii tipăresc, librării însă nu lasă lumina sub obroc, ci sunt propagatorii ei.

<sup>1)</sup> Cunoaștem la Biblioteca Academiei Române (cota 5474) *Lectura pentru clasa I Primaria. Lecțiuni preparatorie. II*. București, Tipografia Heliade și asociați, 1861; 64 p. (fără niciun nume de autor, dar vădit a lui Heliade).

<sup>2)</sup> *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, Paris, 1850.

Cred că era deajuns o măciucă la un car de oale, și îndată să-mi propui sântia ta a <te> însărcina cu Brăilenii. Nu mi-ai propus! Acum, în<să>, propui eu, și s'o luăm mai mult decât de la rădăcină, de la germină, de la școale, de la prun<ci>.

Vei vedea scrisoarea confidențială (*sic*) ce scriu Ministrului Instrucțiuni, sau mai bine lui Exarcu. Vezi ce am cugetat încă de la început de returnarea mea în țeară, când am luat asupra-mi a face *Abecedarul* și *Historia Patriei*.

Astăzi, cărțile pentru primele clase de începători mi s'au încredințat a le elabora, cum să se unifacă însemnământul (*sic*) și în sistemă și în metod și în limbă și în scris, ca într'un cuget cu toții să mărturim.

500.000 *Abecedare* sunt subț tipar. Și al<te> câte atât<ea> cărți de exercițiu la citit, din care fără bătaie de cap ese pruncul și cu primele noțiuni de gramatică foarte clare. Ideea (*sic*) e ca sămânța și capul omului ca *terra*. Aruncă sămânța bună, și se desvoltă singură! Pune — fără <să> simtă că-i pui — în capul copilul<ui>, singură și numai singură ideea simplă și bună, și lasă-l în pace, nu-l mai tortura cu sistema sau cu doctrina!

Crede-mă că am făcut și băeți și fete, numai cu vorbele enumerate într'o coală de hârtie, a deveni singuri grămățici mari. Astfel sunt S. Căpățineanul, Gr. Pleșoianul, N. Lăcusteanul, și surora mea și fetele mele.

În atâtea mii de exemplare vin *Rugele*, apoi *Aritmetica*, *Geografie*, *Historia sacră*, *Catechise*, *Historia patriei<i>*, *Cosmografie*, *Gramatica* și *Elemente de geometrie*.

În patru ani, săracului i se dau atâtea idei cât să poată singur deveni Socrat și Aristotel și Platon și Homer și Ippocrat. Crede-mă că aceia n'au fost hirotonișiți de nimeni și n'au posedat nici o plăcintă de patentă, care poate că e de pele (*sic*) or de hârtie, de se zice și diplomă. Doamne ferește, de oficialism și de oameni oficiali!

Hei, bine! Rușine e, bărbat cu familie, cu o misiune onorabilă și sacră, să împartă asemenea cărți? Și numească-se or vânzător de cărți, or bibliopol, or cărturar, or librar, că eu îi voi zice apostol! Nu te mai codi, părinte, și sumete-ți mâine<le> și fă-ți cruce! Prăvălie n'ai să deschi<zi>, cu paraoa la teșghia și cu dramuri ori cu măsura, n'ai să vinzi! Cărți de școală, la începutul anului școlastic, să pui un copil să împartă în primele două săptămâne. «O! ce ușoară e sarcina mea», zice Domnul nostru, și cine o poartă ajunge să nu se mai fărâme cu firea despre mâine, decât numai despre vi<i>torul moral al copiilor săi, al turmei sale!

Cărțile ce dau eu publicul<ui>, considerându-le ca marfă, sunt marfa cea mai curentă. Pe an, se pot desface mai mult decât de 30 mii galbeni, și eată pentru propagator 10, fără chîn, ci cu fruntea senină și în profesiunea cea mai onestă și utilă!

Scrie-mi un *da*, și îndată să-ți trimit câte 20 mii exemplare de toate cărțile didactice. Celelalte vor fi pentru amatori, pentru avuți și de minte și de pungă, și pentru premieri la exameni.

Pune-ți mâna și să ne ajutăm unul cu altul ! Fără bărbați ca sânția ta, cată să renunț, căci am nevoie mai mult decât de 300 galbeni pe săptămână, cu patru tipografie și hârtie cu milioane de topuri: 500 mii abecedare cer 1.000.000 de topuri.

Răspuns curent. Îți sărut mâna ferbinte <sup>1)</sup>).

## XXVI

*București, 1870, August 19.*

*Reverentul meu domn,*

Scrisoarea sânției tale, ce atât o așteptam, am riceput-o cu mulțumire. Și fiindcă nimeni nu știe cum și unde strânge pe Român, cisma, ca Românul însuși, nu pot să-ți mai fac nici o observațiune la cuvinte<le> lui ce îmi pui înainte. Fiă voia ta !

Imi e de mare necesitate, însă, a stabili<li> o librărie în Brăila. De nicăiri n'am luat nici o știre, decât în 12 August ricepui o scrisoare de la un domn George H. May, d'aci din Brăila, ce scrie că este comerciant în Brăila, cu articole de librărie. Scrisoare<a> mi se pare de la un om serios și inteligent, și nu mi-ar dispăcea să fiu în relațiuni cu asemenea comercianți. Te rog să mă informi atât despre fondul cât și forma persoanei, dacă o cunoști; iar de nu, întreabă pe ce<i ce> îl cunosc mai bine; să nu afle, însă, că ne informăm despre dânsul. De ce națiune este ? Român ? Grec ? Căci de firma aceasta nu s'a întâmplat s'auz ?

Întâlnește-te, te rog, și cu d. Budescu, întreabă dacă a riceput răspunsurile la scrisorile ce mi-a trimis.

Îți mulțumesc de scrisoarea ce mi-ai trimis-o și care, din distracțiune, s'a strecurat în plicul sânției tale. Ai aflat, adică, doă, sau că s'a trimis una la unul și alta la altul, adică pe când a de la Caracal călătoria prin Brăila, cea de la Brăila a fi călătorind prin Caracal. Nu știu, comic sau tragic ar fi o asemenea jucărie a distracțiunii ? De s'a lipit doă coale una lângă alta, nu face nimic, mai vârtos c'a intrat în mâna sânției tale.

Aș dori să viiu să vă văd în toamna asta, până nu se strică timpul.

La revedere cu sănătate.

Al sânției tale cu totul devotat amic,

*I. Heliade R.*

P. S. Micele observațiuni ce îmi faci, îmi plac, fiindcă văd că provin din inimă naivă, (*sic*) cum au fost și observațiunile mele cu cari *te-ai ales*. Hei ! ce să zici ? Cât trăiește omul, tot s'alege cu ceva !

Nu mi-ai scris nimic despre *Christianism și catholicism* <sup>2)</sup>. O fi iar din distracțiune că nu ți-am trimis nici un exemplar !

<sup>1)</sup> Scrisoarea este nesemnată.

<sup>2)</sup> I. Heliade R., *Christianismul și catholicismul*, București, 1870; 80 p.

## XXVII

București, 1870, Sept. 2.

Reverentul meu domn,

Am priimit scrisoarea sântiei tale, din urmă, și îți mulțumesc de cura ce ai avut întru a te informa despre un librar.

Imi mai place și mie cel pe care mi-l recomanzi. Celalalt, după scris, după maniere, nu-mi venea nicidecum a crede că e un om serios. Întâi, că unul scrie și altul suscrie <cu> o culoare roșie ca purpura sau sângele, să bată la ochi. Al doilea, că la un răspuns foarte clar ce i-am dat despre condițiuni, îmi scrie că nu m'a priceput și să mă explic mai clar. I-am răspuns și mai clar, și l-am rugat să înceteze cu întrebările.

Prin urmare, te rog, ia vorbă cu d. Dimopol și arată-i această pagină în care se copriind condițiunile ce am cu toate librăriile sucursale.

Eu am două specii de cărți, ce pui la dispozițiunea librăriilor, adică cărți didactice — cerute și aprobate de Minister — și cărți de înaltă literatură.

Cele dintâi, ca marfă curentă, nu se pot da decât cu bani trimiși înainte, scăzându-se câte 33 la sută rabat, cum voi explica la vale, aplicând teoria la prima expedițiune ce se poate face îndată după primirea banilor.

Cele de al doilea, nefiind pentru școlari, ci pentru amatori mai avuți și cu anii și cu mintea și cu punga, se pot da fără numerar, îndată, ci în comisiune, cu rabat numai de 10 la sută.

Cărțile didactice le împart în trei expedițiuni: prima acum, după cum se arată, a II-a la 10 Sept., III-a la 20 Sept.

## Prima expedițiă

1000	<i>Abecedare</i> , a 10 romanați . . . . .	sau lei noi	100
500	<i>Ortografia</i> <sup>1)</sup> , a 80 romanați . . . . .	» » »	400
1000	<i>Lectură, noțiuni gramaticale</i> , a 20 romanați . . . . .	» » »	2000
100	<i>Historia Românilor</i> <sup>2)</sup> , a 1½ romanați . . . . .		150
100	<i>Tractat de educațiunea fetelor</i> , a 4 romanați . . . . .		400
50	<i>Christianismul și catholicismul</i> , a 1½ romanați . . . . .		75
			(sic) 3725

Acești 3725 romanați se împart în trei: prima parte de 1245 romanați se rețin ca drept al librarului, iar două părți = 2490, se trimit prin poștă, și îndată se expedieă cărțile.

<sup>1)</sup> I. Heliade Rădulescu, *Principie de orthographiă română*, București, 1870; 20 p.

<sup>2)</sup> I. Heliade R., *Prescurtare de historia Românilor sau Dacia și România*, București, 1861; 200 p.

## A doa expediția, la 10 Sept.

1000	<i>Lectură sau noțiuni enciclopedice</i> , a 25 bani . . . . .	2500
1000	<i>Cărți de rugă</i> , a 30 bani . . . . .	3000
500	<i>Gramatică</i> , a 4 romanați . . . . .	2000
500	<i>Geografie</i> , a 3 romanați . . . . .	1500
1000	<i>Historia Sacră</i> , a 3 romanați . . . . .	3000
100	<i>Historia Românilor</i> , a 1½ romanați . . . . .	150
		12.150

Din aceștia, 4050 se rețin în folosul librarului și 8100 se trimit mie, spre a trimite cărțile.

## A treia expediția, la 20 Sept.

1000	<i>Aritmetice</i> , a 3 romanați . . . . .	3000
500	<i>Elemente de geometrie</i> , a 4 romanați . . . . .	2000
500	<i>Cosmografie</i> , a 3 romanați . . . . .	1500
1000	<i>Catechisi</i> , a 2 romanați . . . . .	2000
		8500

Și tot așa, o terță se reține, două se trimit.

## Cărți în comisiune

10	<i>Biblie</i> , până la pag. 272, a 16 romanați . . . . .	160
10	<i>Biblice</i> , a 10 romanați . . . . .	100
20	<i>Equilibru între antithesi</i> , a 12 romanați . . . . .	240
20	<i>Curs de poezie</i> , vol. I, a 14 romanați . . . . .	280
20	idem, vol. II, a 15 romanați . . . . .	300
20	idem, vol. III, a 7 romanați . . . . .	140
20	idem, <i>Dante</i> , cu 50 gravure, a 40 romanați . . . . .	800
10	<i>Curier de Ambe Sexe</i> , în 6 volume, a 6 romanați volumul . . . . .	360
20	<i>Biblioteca Portativă</i> , în 8 volum(e), a 4 romanați . . . . .	640
30	<i>Romania</i> , a 3 romanați . . . . .	90
20	<i>Fă-mă, tată, să-ți seamăn</i> , a 2 romanați . . . . .	40
20	<i>Religia și viața lui Mahomet</i> , a 2 romanați . . . . .	40
30	<i>Historia Instituțiunilor României</i> , a 4 romanați . . . . .	120
5	<i>Molière</i> , în 2 volume, a 3 romanați . . . . .	30
5	<i>Homer</i> , a 10 romanați . . . . .	50
10	<i>Sur les Principautés</i> , a 5 romanați . . . . .	50
		3440

Din aceștia, la trimiterea banilor câți se văd, se rețin 10 la sută = 340. Și de va voi și de aceste cărți în comisiune, cu rabat de 10 la 100, vei da, după cerere, din câte se află la sânția ta. Câte vor lipsi, le voi împlini eu.

Scrisoarea mea, deși lungă, n'ar fi complectă, dacă n'aș răspunde la observațiunile d-lui Budescu. Ca să-i pot satisface dorința, mi se cere un timp material numai de scris de 3 luni, ceea ce nu pot face acum: se cere un tractat anume și aparte. D-lui voiește istoria alfabetului, pentru care, de nu voi pune a turna litere înadins, cititorul nu mă va pricipie, de-l voi trimite după documente tipărite în Ven<e>ție, Lipsca, Viena, etc., etc.

Spre exemplu, eată fac o lecțiune specială amicului d-lui Budescu, de paleografie. Să probe<e> cu documentul că alfabetul Europei, după formarea ideografiei și a ieroglifelor, în litere feniciene sau siriace sau ebraice, în elenice arcaice, de la dreapta spre stânga, apoi bustofredon<sup>1</sup>, ș'apoi de la stânga spre dreapta, întâi antice ale secolului de aur, apoi alexandrine, apoi moderne, și în aces<t> istoric să intre, în paralel, și cele latine — care sunt tot acele, apoi să viiu la manuscrise din I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII și al IX-lea secol; apoi la edițiuni tipărite, de texturi elenice, latine, germane și romane, până să venim la baptesarea Slavilor de Methodiu și Cyril, cari, ca romani de Ecclesia Răsăritului, cată să scrie cu literele greco-romane sau bizantine.

Să trimit vr'o 5000 de galbeni, să cumpăr pentru prețiosul amic al d-lui Budescu, să cumpăr: r<sup>o</sup> manuscrisul evangeliilor din secolul I scris: Καὶ ὁ ἐκε<λ>νω εἰσ<λ>θεν ὁ Ἰησοῦς εἰς...<sup>2</sup>). Să cumpăr edicte de sub imperatorii bizantini, atât în limba latină cât și cea elenică, tot cu litere bizantine, ce astăzi fără știrea nici a Dracului, nici a însuși Slavonilor (pentrucă textul Evangeliilor din I secol, despre care vorbii, este editat cu spesele Imperiului Rus, de un arhieru rus și probă că Slavonii au scris și scriu nu litere aparte, ci cu litere grece și romane).

Să viiu apoi la istoria literelor tipografice, la edițiuni din timpii lui Gutemberg, edițiuni venețiane, germane, parisiane sau coraistice, până la modificarea de astăzi atât a celor elene cât și celor latine, cât și celor gotice (căci am biblie germane tipărite cu literele de astăzi slavone).

Să viiu apoi că Românii, scriind din capul locului cu litere arcaice greco-romane, n'au făcut decât a continua cu seculul; și când și Germanii și Englesii (ce sunt de stirpe gotică) și Polonesii, Bohemii, etc. (ce sunt de stirpe slavă), au luat forma caligrafică modernă, au început, zic, și Românii din secolul XVII, XVIII până în XIX a lua forma caligrafică. D. Budescu mă întreabă, ca să-și satisfacă amicul: « De când au început Românii a scrie cu literele latine? » Dar când au scris ei cu alte litere decât cu ale lor proprie, române, cu care au dotat și pe Slavi, după cum Musulmanii au dotat pe Arnăuții turciți, după <cum> Roma papală au dotat pe Poloni și Bohemi! D. Budescu mai bine m'ar fi întrebat de când au lăsat Românii ortografia clasică cu *сѣлабѣ* și au început a cacografia *silaba*, cu *Θεολογία*, cacografiind *teologie*, ca Toma, ca

<sup>1</sup>) Adică « bustofredon » = alternativ dela stânga spre dreapta, și dela dreapta spre stânga.

<sup>2</sup>) Traducere: « În vremea aceea a intrat Iisus »...

teatru, etc., și atunci voi răspunde: de la 1836, încă de când au eșit Sarsailii. Poate iar să mă întrebe, cari sunt bărbații cari au contribuit să pătrundă lumina în literatura română și în popularizarea cunoașterii limbei și de profani, pe când era cunoscută numai în biserică? Și atunci voi răspunde: Dositheii, Cantemirii, Văcăreștii, Rosii (*sic*), Iorgovicii, Boiangi<ii>, Maiorii, Șincalii, Lazării, Potecii, Heliadii, Negulicii, Lăcusten<ii>, Răurenii, etc., etc., și poate și d. Budescul, și atunci, înaintea d-sale, părintele Popa Cosma Moșescul! Hai, ce zici? Aceaste opuscul, nu de faticat, și n'ar face o coală bună de tipar, tipărită în 5000 exemplare, câte un romanat, 5000 de romanați?

Sărut mâna, tată, și, te rog, îmbrăcișază pe d. Budescul, din partea mea și roagă-l să nu mai facă întrebări d'ale lui Sganarel, car<e> zice că a văzut pe o poartă scris *collegium*, și el a devenit că va să zică colegiu, și că el de ar ști scrie el însuși, ar întreba pe toți sapienții, să spuie de ce când e zioă nu e noapte, și de ce când e noapte nu e zio?

Cum i s'ar fi părut Grecului din Atena, când l-ar fi întrebat să spuie de când au început Grecii să scrie cu litere elenice?

La revedere.

Al sănției tale devotat amic,

*I. Heliade R.*

P. S. Despre sistema ce și-a impus Librăria Centrală, de a nu expedia cărți didactice fără două părți din trei a valorilor venite înainte, este că aceste cărți, tipărindu-se în sume foarte mari, ca să fiă pentru România întreagă, e necesitate de mari fonduri. Spre exemplu, abecedarele s'au tipărit în număr de 500 de mii, fiind de o coală, și la mia de coale cerându-se două topuri hârtie, la 500 mii este necesitate de un milion de topuri a 14 lei, și prin urmare 14 milioane lei numai hârtia. Cu ce, dară, începe cineva cărțile de lectură, etc., etc., dacă s'ar da cărțile pe așteptare? S'ar cere un capital de 500 de milioane, ce nu-l are nici Vistieria, de și-ar da librăria contra, cărțile, pe așteptate.

Prin urmare, d. Dimopolul are să-și fixeze suma de fiăcare speție, valorile să le adune, să reție în folosul său o terță, și două terțe să le trimiță, și să ia cărțile.

## XXVIII

*București, 1870, Sept. 17.*

*Reverentul meu domn,*

Nu știu dacă se vor fi putut desface pe undeva din cărțile ce ți-am trimis. Crez, însă, că cel puțin profesorii vor fi făcut a se desface din cele didactice.

Mare dificultate este în Brăila, și nu știu de ce din profesori nu se află nici unul ca în alte județe. Nu știu, iară, de ce zișii librari nu-și



cunosc interesul cu cărțile didactice ! Sau nu vor să mai cunoască decât exclusivamente interesul lor propriu, cu dauna celorlalți ?

Oricum va fi, însă, eu cată să es în capăt cu complectarea tutulor cărților didactice. Peste vr'o trei zile expediez și *Noțiuni gramaticali*, cum și *Noțiuni enciclopedice*, *Ruge*, *Gramatică* și *Geografie*, și-mi trebue cu miele galbenii pentru hârtie. De aceea, te rog ferbinte, ca dacă se vor fi desfăcut ceva din cărțile trimise, să se mai facă un împrumut prin amicii ce mă cunosc, ca dd. Duiliu, Budescul și Minovici, cu toți împreună să se realise 100 napoleoni, cu termin de o lună, până se vor desface din cărțile didactice.

Sper să viiu și eu acolo peste vreo săptămână, și să trec și la Galați.

Au eșit de sub tipar și 15 cânturi din Dante, cu 32 de tabele sau figure fotografice.

De va voi, sau de-și va cunoaște interesul, Demopol, va realisa el acești 100 napoleoni și-i voi trimite cărțile următoare:

1000 <i>Abecedar</i> , a 10 bani . . . . .	lei nu<0>i	100
1000 <i>Noțiuni gramaticali</i> , a 15 bani . . . . .		150
1000 <i>idem enciclopedice</i> , a 20 bani . . . . .		200
1000 <i>Geografie</i> , a 2 fr. . . . .		2000
1000 <i>Gramatice</i> , a 3 fr. . . . .		3000
1000 <i>Ruge</i> , a 30 bani . . . . .		350
1000 <i>Aritmetice</i> , a 3 romanați . . . . .		3000
1000 <i>Historia Sacră</i> , a 3 romanați . . . . .		3000
		<u>11.800</u>

Din aceștia, 4000 romanați îi rămân folos, și 8000 mi se vor cuveni mie, și pe temeiul lor ar putea căta 100 napoleoni, spre a mi-i trimite.

In fine, vezi ce se poate face.

La revedere pe curând și cu sănătate.

Al sănției tale, devotat amic,

I. Heliade R.

## XXIX

București, 1870, Decembre 27.

Reverentul meu domn,

Fac urări pentru anul nuoi (*sic*) 1871, spre sănătatea, fericirea și prosperitatea sănției tale, și te rog ferbin<te> de pietate creș<t>ină și de misericordie, rumpe tăcerea și pune-mă în stare să știu ce să cred de câți v'ați însărcinat cu cărțile ce v'am trimis, ca să trec de vociferățiunile calomniatoare și asupritoare ale oamenilor poștei, cari strigă că librării îi <au> împins, prin tentațiunea lor, a cădea în culpa de a reține cărțile și a le trimite apoi a vinde pe comptul aceste<i> infernale companie.

La început se da d'oparte grupurile cu bani; la Prefectura de Ilfov, grupul cu 170 romanați trimiși de control<or>ul Gr. Manolescu, după

cum ți-am scris — mi se pare — până astăzi stă acolo, neremis, deși a mărturisit prefectul că l-a priimit<t>. Asemenea fapte s'au întins, după spusa celor ce știu, întru a fura grupuri până la valori de 20 mii romanați.

Deochindu-se în aceasta, începură a reține pachetele cu cărți ce vi le trimit, și a le vinde însuși în Capitală, pe la buchiniști și pe la alți ce fac concurență celor din județe.

Asemenea fapte începând a se da pe față, și văzând că vor fi chieმატი la judecată, a da cuvânt, începură a-și prepara tărâmul spre a trage simpatia lumi<i>, a o aduce în eroare a crede calomnielor, și as<t>fel a-și puțină pedeapsa, împărțind cu inocenți<i>, pe carii îi asupresc cu calomniile. Acuma zic că librari<i> nu le mai sunt complici, ci le-au fost și provocatori, îndemnându-i ei neîncetat a intra în această cursă.

Eu scriu librarilor, aceștia tac. Numai Rucăreanu avu simțire de onoare, că îmi trimise listă de câte cărți a priimit, și în loc de 20 mii romanați — cum sunt înscris în registrele și după cum atestă chitanțe<le> poștei, îmi arată numai de 2000: aceasta e o probă.

Mih. Petrescul din Târgoviște se sculă singur și veni să-și ceară onoarea; eu i-am scris că i-am trimis cărți de 25 mii romanați, și el veni s'arate că n'a riceput nici una. Îi arătai registru cu data expedițiunii, cu numărul cărților, cu chitanțele de la poștă, de numărul pachetelor, de greutatea fiecăruia, de valoarea cărților; și eată încă un auxiliar spre a scoate masca ladronilor, pe cari i-ați încuragiat cei cari tăceți.

Mă crede, părinte Cosma, că turmentele marelui martir de astăzi, Ștefan, mi se par puțin<e> și scurte pe lângă ale mele. Las că au încercat ladronii în trei rânduri să mă asatine, dar să ajung a crede prin tăcere că ați înbrăcișat astă meserie, când după scrisori rog pe toți să-mi trimeată, nu bani, ci comptu, și de ați priimit sau nu cărți !

Te jur, aibi bunătate și trimite o listă de câte cărți ai riceput și de câte au rămas. Am văzut că sânția ta nu te poți încerca. Vorbește cu alții, chiar și cu May, ce că poate nu știe condițiunile din urmă ce didesem la toți. Am dat la dracul de vițel de aur, tratele și polițele, și le-am zis că <la> capătul fiecăria luni să trimeată comptu și din bani să reții o parte și să-mi trimită doă, oricât va fi. Aceasta <nu> mai seamănă <a> însărcinare definitivă, ci comision, din care fără răspundere să ia câte 33 la sută.

De priimește May această condițiune, dă-i cărțile câte ai, căci cu toate că oameni<i> cei întrebați nu prea mi-au vorbit bine de dânsul. Ce va face, însă, dacă nu-și va ține cuvântul? În prima și a doua lună, voi scrie să-mi trimită cărțile, și pace bună !

Mai 'nainte de toate, însă, scrie-mi și trimite-mi o listă de cărțile ce ai riceput, sa<u> spune ca Petrescul, că n'ai priimit nimic. Aibi pietate și mă scapă de aceste turmentel

Al sânției tale devotat amic,

*I. Heliade R.*

## XXX

București, 22 Iun. 1872.

*Venerabilul nostru părinte spiritual,*

De am întârziat atâta spre a veni a vă aduce profundele noastre mulțumiri pentru omagele și sincerile regrete ce ne-ați exprimat pentru pierderea iubitului nostru părinte, precum și pentru simpatia ce revărsați asupra noastră, cauza este amărâta în care zăcurăm după o așa dureroasă lovitură! Pentru noi, filii săi, durerea este nemărginită, infinită; ea este multiplicată cu durerea de Români, căci n'am pierdut numai pe bunul și blândul nostru părinte, ale cărui tinere mângâieri înlocuiau la noi toate plăcerile vieții, dar am pierdut și pe acela ce din mica noastră copilărie ne-a înșuflet, prin exemple sublime de abnegație, amorul adevărului, binelui și frumosului, de unde rezultă amorul patriei!

Il ascultam de mai multe ori puindu-ne la picioarele lui și absorbind cu deliciu tot ce emana din acel spirit și imaginație excepțională. Adesea nu ne puteam opri de a lacrima, gândindu-ne că va veni o zi când el va lipsi dintre noi, când suava-i și melodioasă-i voce va înceta d'a mângâia auzul nostru. Zioa fatală a sosit, și eată, eternitatea ne desparte de el! Temerea de atunci, acum este teribilă realitate<sup>1)</sup>. Și dacă nu ne permitem a ne abandona unei juste disperări, este că, cel puțin în zioa morții sale fizice, am văzut că nația română nu este ingrătă, ci știe — când voește — a se ridica la cea mai mare înălțime, recompensând într-o zi, în câteva ore, travaliu gigantic, sacrificii, lupte eroice, ce în curs de 54 de ani părintele nostru iubit a întâmpinat. Satisfacția a fost mare, consolație, însă, nu va fi pentru noi niciodată: golul ce a lăsat nu se poate împlini! Singura noastră mulțumire este de a convorbi, de aproape sau de departe, cu amicii adevărați ai părintelui nostru, aceia despre care adesea l-am auzit vorbindu-ne cu considerație și stimă, și care nu l-au amărât în viața sa. Sf. voastră sunteți unul din puținii aceia, și amicia sf. voastre, de vei binevoi a ne-o conserva și noastră, va fi totdeauna de mare preț pentru noi.

Dacă în vacanțe veți visita Bucureștiul, vă rugăm să nu ne uitați, sacrificându-ne câteva ore.

<sup>1)</sup> În același an murea Anica I. Manu, căreia Heliade îi dedicase, pe vremuri, *Sburătorul*. Bolnavă, « ea nu înceta, prin fiică-sa Elencuța Cornescu, de a vizita și consola pe ilustrul pacient în lunga sa agonie » (Archieleul Ghenadie, fost episcop de Argeș, *Discurs funebru... la înmormântarea răposatei Anichei I. Manu...*, București, <1872>, f. 3 verso). Și Elenei Cornescu îi dedică Heliade, versuri, la 1859, publicate în ediția a doua a *Curierului de Ambe Sexe*. Versurile autografe: *La Helena*, se află înscrise în interesantul album al Elenei Cornescu, acum în colecția d-lui Al. Rosetti, profesor universitar.

Portrete ale Anicăi Manu sunt date la C. G. Mano, *Documente din secolele al XVI-lea — XIX-lea privitoare la Familia Mano...*, București, 1907, passim.

D-nu Râureanu ne trimise invitația pentru serviciul funebru ținut la Brăila, în comemorația de patruzeci de zile a părintelui nostru. Azi, datoria noastră de recunoștință către sf. voastră crește prin astă nouă manifestare de dragoste și regret. Dumnezeu să asculte rugile aduse pentru el, și să-l recompense în ceruri, pentru multele suferințe ce a îndurat pe pământ!

Azi citirăm, în *Trompeta*, discursul d-lui Lerescu și o mică parte din discursul părintelui archimandrit Gogu. Sunt foarte bine simțite. Rugăm pe sf. voastră a fi interpretul nostru pe lângă părintele archimandrit și d-l Lerescu, arătându-le simțimentele noastre de recunoștință. Așteptăm cu nerăbdare discursul sf. voastre, ce este anunțat că va apărea în viitorul număr.

Doream a vă trimite, prin astă ocazie, fotografia părintelui nostru, însă, cu șederea noastră afară din oraș, n'am fost la timp a o lua de la fotograf. Cu a doilea ocazie ne vom face o plăcere a v'o trimite.

Despre ceea ce s'atinge de *Prescurtarea Istoriei Române* a sf. voastre, am și vorbit cu fratele nostru care, fiind prea ocupat acum cu niște afaceri foarte importante ale familiei, vă roagă respectuos să-l scusați că nu poate scrie tot prin astă ocazie, dar speră că în două trei zile să fie liber, și 'ndată își va împlini astă scumpă datorie.

Terminând, vă rugăm, venerabilul nostru părinte spiritual, a agrea expresiunea simțimentelor noastre de stimă și 'naltă considerație.

*Eufrosina și Virgilia Heliade Rădulescu*

P. S. Am dori mult a avea trei invitații din cele tipărite pentru serviciul funebru, și broșura a III-a a *Bibliotecii Populare* redactate de d-nu Lerescu; de nu vă aduce supărare, rugăm pe sf. voastră a binevoi să ni le trimiteți <sup>1)</sup>.

Adresa noastră este: *Piața Moșilor, Grădina Heliade*.

<sup>1)</sup> *Bibliotheca Populară* e publicată de I. C. Lerescu, la Brăila. Făscioara III, apare la 1872, și cuprinde, pp. 156—174, « cele petrecute cu ocaziunea oficiului religios ținut în comemorațiunea de 40 zile a răposatului I. Heliade Rădulescu ». Parastasul are loc în ziua de 11 Iunie, la Biserica Sf. Nicolae. Țin discursuri preotul C. Moșescu (publicat în *Bibliotheca Populară*, III, Brăila, 1872, pp. 157—168); I. C. Lerescu (*ibid.*, pp. 168—173) și archimandritul Gr. Gogu, dela Biserica Comunității Grecești din Brăila (rezumatul discursului *ibidem*, pp. 173—174).

Intre alte manifestări la moartea lui Heliade notăm: o poezie scrisă de Mihail Eminescu (*Opere*, I. *Ediție critică îngrijită de Perpessicius*, < București, 1939 >, pp. 261—262 (*Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II »*); o poezie de G. Cretzianu (*Societatea pentru învetiatura poporului roman*, București, 1872 (II), nr. 6 din Fevruarie, pp. 441—442); un discurs biografic al lui C. Esarcu (*ibidem*, pp. 431—440); precum și publicarea unui portret în penișă datorit lui C. Stăncescu (*ibidem*).



## A N E X E

### I

*Nr. 867, August 18, 1848.*

Dreptate Frăție

*Onorabilei Locotenente Domnești*

Conform instituțiilor celor nouă, ce chiamă pe toți cetățenii la aceleași drepturi către adevăr și lumină;

Încredințatu Ministerul Instrucției Publice că, până nu vom avea cetățene bune, soațe și mume bune, nu vom avea nici generațiile fiitoare mai bune;

Acest ministeriu face cunoscut onorabilei Locotenente Domnești și cere a se decreta ca, de la 1 Septemvrie viitor, cu începerea anului școlar, să se înceapă învățătura egal și paralelu pentru amândouă sexele, și cel puțin deocamdată să se facă începutul pentru clasele primare.

Prin urmare, cere împuternicirea:

1. Ca pe lângă Școala de fete a Doamnei cetățenei Știrbei să se mai înființeze în Capitală alte patru școale, de fiecare despărțire câte una.

2. Prin județe aflându-se școale de fete numai în Craiova, Slatina și Ploiești, să se înființeze și în celelalte județe câte una.

3. În București, deocamdată, neaflându-se până la St. Dumitru case de închiriatu pentru aceste școale, să fie invitate mănăstirile St. Spiridon Nuou, Șerban, Episcopia Râmnicului, a binevoi spre a cede încăperile cuvenite.

Ministerul va da programa învățăturelor și bugetul cheltuielilor.

*Salutare și frăție.<sup>1)</sup>*

---

<sup>1)</sup> Raportul acesta, nesemnat, este în ciornă, scris de mâna lui I. Heliade Rădulescu, la Arhivele Statului, Ministerul Instrucțiunii, dos. 1476/1848. Din același dosar se vede că Locotenenta Domnească, prin decretul nr. 453/19 August 1848, aprobă aceste propuneri întocmai, iar decretul este semnat de N. Golescu, I. Eliade și Hr. Tell.

Pentru ideile largi ale lui Heliade în ceea ce privea educația femeilor, vezi și articolul lui: *Femeile sau Cugetul acestii* foi în *Curier de Ambe Sexe*, period I (1837), nr. 2.

## II

*Asociația Bibliofilă*

În primii doi ani dela returnarea mea în patrie, s'a realizat un stabiliment tipografic și s'au tipărit cele următoare:

Din *Biblie*, o a treia parte,  
Din *Issachar*, pe jumătate,  
Din *Biblice*, trei cărți,  
Din *Curierul de Ambe Sexe*, trei volume,  
Din *Biblioteca Portativă*, cinci volume aproape.

Acestea, pentru cei cari sunt competenți în ale tipografiei și ale scri-sului, se pot vedea că au costat în timp, travaliu, și în bani, spese mai presus de puterile unui om singur.

În anul trecut, tipografia a fost ocupată cu tipărirea *Proprietarului Român* și cu mai multe sute de mii de coale din cărțile didactice, la a căror elaborare mi s'a ocupat mult timpul, și la a căror tipărire s'a depus un însemnător sacrificiu pentru un particular.

Cu anul acesta voi reîncepe tipărirea celor deja începute și 'naintate, și voi începe publicarea atât a *Historiei Universale* cât și a tuturilor operelor complete de proză și poezie, câte am putut eda după timp și câte sunt încă inedite.

Acestea, însă, ceru spese mari, ce trecu peste puterile unui om singur.

Ca totd'auna dar, viiu a mă asocia cu toți amatorii de citit și de des-voltarea morală a națiunii. Eu depui rezultatul vegherilor mele, adică manuscrisele operelor arătate, și atât partea mea din stabilimentul tipografic, cât și coalele tipărite ale operelor arătate mai sus, care însumă un capital de mai multe mii de galbeni. Românii doritori sunt invitați a depune câte un micu capital, și din miclele părți a realisa fondurile necesare spre terminarea acestora.

Spre aceasta, pe basea fondurilor depuse în stabiliment și în sutele de mii de coale tipărite deja, dau afară acții de câte zece ducăți fiăcare.

Doritorii de a se asocia, pot fiăcare lua câte una sau mai multe acții; pot iară a se uni mai mulți și a realisa suma unei acții de zece ducăți.

Acești bani vor fi puși spre tipărirea cărților arătate, cu termen de trei ani, și fiăcare își va lua partea înapoi, sau în cărți sau în bani, cu folos de 25 la sută.

Folosul va fi îndoit pentru fiăcare: și moral (pentru că vor contribui spre cele de folos), și material (pentru că vor lua înapoi capetele, cu un procent însemnător).

Aceste două foloase sunt positive, pentru că sunt văzute; tipărirea operelor arătate este deja înaintată, și fiăcare îndată poate și lua din cărțile dorite.



Câți din abonații deja la *Biblie* sau *Issachar*, sau *Biblioteca Portativă*, vor dori a lua acții de câte zece galbeni, li se vor computa banii dați deja și vor răspunde restul.

Se pune înainte îndoitul folos, și moral și pecuniar, spre știința celor ce vor depune sume mai mari, luând mai multe acții, ca d.d. librări și alții; căci aceștia nu-și pot închide sume mari fără perspectivă de folos material; iar celor ce vor depune sume numai pentru cărți de care vor avea necesitate, acelora recompensa va fi înzecită și însutită, ca și obolul văduvei. Aceste mici capitale reunite vor însuma fondul necesariu; depunătorii acestora vor avea bucuria dreptilor, pentru că din miclele lor sume vor putea dota limba cu atâtea opere destinate a forma din mai mulți popoli omogeni o nație luminată, moralisată și știitoare a distinge adevărul din mi<n>ciună, și binele din rău. Singure diadele din *Issachar*, singur *Echilibrul între atâtea antithesi* ce sbucină astăzi lumea, vor fi în putere d'a readuce societatea în starea normală, a împăca interesele diverse, a respecta opiniunile ca și libertățile fiecăruia, și a realiza aceea ce oameni înțelegu cu uniune sau unire, când cu atâta dor aspira la dânsă. Fără uniune nu va fi na<ț>iiă, și fără respect către opinia, credințele și interesele altora, fără respect, cu un cuvânt, către ceea ce se zice și este propriu al omului în parte, al popoului și cetății în comun, nu este unire. Cu pretențiuni exclusive, nu putem ajunge decât cu mari lupte, greutăți și violări de drepturi și de libertăți, la unitate. Și unitatea (*sic*) este mama despotismului sau monarhic sau anarhic.

Din apelul către simțământul de naționalitate, spre a lua acții la realizarea unei dote literare și naționale, ajunserăm iar la chestia diadelor echilibrate; și de nu vom ajunge acolo prin studiul și cunoștință fiecăruia obiect despre care tractăm, nu va fi unire nici pace și țăriă (*sic*), și prin urmare nici progres; căci haosul în elemente nu se poate numi și creație.

Doritorii de a lua acții vor binevoi a suscrie în alăturata listă, numele, numărul acțiilor, suma banilor ce au depus, și a lua biletele adeveritoare de suma depusă și susemnată.

Asemenea bilete se depun și la librerie d-lui Danielopulu.

1862, Ianuraie (*sic*) 6.

I. Heliade <sup>1)</sup>

### III

#### *Onorabilei Municipality a Capitalei*

*Biblia* tradusă în limba patriei, în timpii lui Matheiu Basarab, Șerban și Constantin Brâncoveanu Basarab, ne-a consolidat limba și ne-a mântuit naționalitatea.

<sup>1)</sup> Arhivele Statului, *Primăria Municipiului București*, dos. 41/1862. Imprimat 19 × 23 cm., în două foi și textul pe două coloane. Foaia a doua este rezervată pentru « lista pentru câți vor lua parte la Asociația Bibliofilă ».

Astăzi, tradusă după adevăratul original al Celor Șaptezeci, care este al Bisericei Răsăritului, misia ei este de a ne mântui ortho<do>xia de diversele propagande antinaționali și mai mult decât farisiane. Aceste propagande au însușit temeri foarte vii în toată țeara, și cei mai mulți locuitori notabili din București și Brăila luară inițiativa a-și arăta temerile, pe de o parte, și recunoștința pe de alta, către luptătorii spre apărarea orthodoxiei, care este religia națională de la descălicătoare. Adresele acestor pietoși locuitori se vădu în no.... a *Proprietarului Român*.

Eu mi-am făcut datoria: am lucrat și cheltuit atât cât au lucrat mai mulți bărbați în prima ei traducție, și cât au cheltuit trei domni. *Biblia* s'a tipărit până aproape de jumătate, cum și trei cărți din *Biblice* și alte opere destinate a lumina opinia, a consolida limba și a duce pe Români pe calea mântuirii — care este orthodoxia, ce singură duce la adevărata libertate.

Spre a putea veni la capăt cu o faptă așa de mare, mă adresaiu în fine la nație, dând afară acții câte zece galbeni fiăcare pe temeiul fondurilor de mai multe mii galbeni, depuse deja în cele tipărite, ce asigură încincit suma micelor părți ale fiăcărui acționar.

Cu onoare alătur și onorabilei Municipality apelul ce fac spre această, și care se arată condițiunile *Asociațiunii Bibliofile*.

A lua și onorabila Municipality câteva acții, va da o probă că a corespuns la dorințele alegătorilor ei, ce figură în adresa arătată mai sus și publicată prin no.... al *Proprietarului Român*. Aci este o faptă de un princip din cele mai importante și, pe de altă parte, banii după acțiunile luate nu vor fi bani perduți, ci sume depuse cu folos pecuniar, fără a mai calcula foloasele morali. Căci niște asemenea fapte sunt din cele binecuvântate de Dumnezeu, ce prin mici chieluiele aduc foloase în nemărginit, consolidând religia, credințele, aspirațiunile și limba tutulor popolilor chemați de provedință spre a forma o singură nație.

### I. Heliade <sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Arhivele Statului, *Prindria Municipiului București*, dos. 41/1862; autograf I. Heliade.

Primăria Municipiului se înscrie cu două « acții », care se află depuse la dosar. Intru cât aceste imprimare (20×10 cm.) sunt destul de rare, dăm aici textul unei acții cu ortografia originală:

No. 207

#### Associatio Bibliophila

D. Onorabila Municipality a Capitalei a răspuns galbeni zece, împrumutare spre ajutorul tipăririi *Bibliei*, *Biblicelor*, *Bibliotecii Portative*, *Curierului de Ambe Sexe* — în șase perioade, a *Operele complete de prosă și poezie* ale jos însemnatului, cum și a trei perioade din *Historia Universale*. Acești bani se vor răspunde domniei sale în termen de trei ani, sau în numărare sau în cărțile tipărite ce își va alege.

București, 1862, Ianuarie 31.

I. Heliade

## IV

*Lipsca, 10/22 Septembre 1862.*

*Cuvioase părinte Cosma, în Hristos frate și conlucrătorule !*

Stimabila frății tale epistolă, de la 15 Iuniu încetat, am primit-o prin d-l Angel Dimitrescu, și din copriinderea ei nu puțin m'am bucurat, văzând zelul și dorința ce frăția ta ai de a te instrui în venerabila dar greoa și penibila misiune a preoției, pe care, din lipsa de știință, cea mai mare parte a clerului nostru o privește mai mult ca pe o meserie lucrativă și mijloc de a se putea sustrage de la lucru, spre a viețui ca acele insecte ce se chiamă trântori. Preoții, însă, nu sunt de vină, căci de la cel ce i s'a dat puțin, puțin se și cere; și preoții noștri, carii cea mai mare parte sunt făcuți din grămățici, și chiar și cei eșii din seminarele care abia merită numele de școale primare, au primit prea puțin, și prin urmare nimenea nu este în drept a cere dela dâșii mai mult decât li s'a dat. Spre a putea neștine stima și aprețui o peatră scumpă, trebuie mai întâi să o cunoască. Spre a putea, dar, și preoții noștri, de la vlădică până la opincă, stima și aprețui preoția, se cade mai întâi prin studiu să o cunoască, și atunci desigur că nu o vor mai arunca în picioarele porcilor. Dar, spre a ajunge la scopul acesta, trebuie peștele să se despuță de la cap.

La rugăciunea ce-mi faci, de a-ți recomanda ceva cărți religioase, cu bucurie mă grăbesc a-ți satisfac dorința. De ai fi cunoscut limba germană, ași fi putut a-ți recomanda un mai mare număr de cărți de toată mâna; dar fiindcă pe aceasta nu o cunoști, mă mărginesc a-ți însemna cărțile cele mai corespunzătoare la trebuința frății tale, în limba franceză, pe care zici că o cunoști:

1. *Histoire de l'ancien et du nouveau Testament, et des juifs, par Dom Calmet, 5 vol. in-12.*
2. *Histoire du christianisme et de la société chrétienne, par J. Matter, seconde édition, 4 vol. in-8<sup>o</sup>.*
3. *Dictionnaire de théologie, par Bergier, édit. par Gousset, 6 vol. in-8<sup>o</sup>.*
4. *Dictionnaire apostolique, par Montargon, nouvelle édition, 10 vol. in-8<sup>o</sup>.*
5. *Bibliothèque choisie des pères de l'Eglise Grecque et Latine, ou cours d'éloquence sacrée, par Guillon, 26 vol. in-8<sup>o</sup>, nouvelle édition.*
6. *Cathéchisme de persévérance, par J. Gaume, 7-me édition, 8 vol. in-8<sup>o</sup>.*
7. *Traité de la prédication, à l'usage des séminaires, par un supérieur de séminaire, 2-me édition, 1 vol. in-8<sup>o</sup>.*
8. *L'Evangile médité, par l'abbé Duquesne, nouvelle édition, 4 vol. in-12.*
9. *L'année apostolique, par l'abbé Duquesne, 12 vol. in-12.*
10. *Introduction à la théologie orthodoxe, de Macaire, traduite par un Russe, 1 vol. in-8<sup>o</sup>.*
11. *Théologie dogmatique orthodoxe, par Macaire, traduite par un Russe, 2 vol. in-8<sup>o</sup>.*

12. *Homélies ou sermons de St. Jean Chrysostome sur l'Evangile de St. Mat.*, traduits par Paul Antoine de Marsilly, 3 vol.
13. *Homélies ou sermons de St. Jean Chrysostome sur l'Evangile de St. Jean*, traduits par Le Merre, 4 vol.
14. *Homélies ou sermons de St. Jean Chrysostome sur les Epîtres de St. Paul*, traduits par Fontaine, 7 vol.
15. *Oraisons funèbres de Fléchier, de Mascaron, de Bourdaloue et de Massillon*, 2 vol. in-18.
16. *Oraisons funèbres par Bossuet*, 2 vol. in-12.
17. *Les oeuvres de Bourdaloue*, 3 vol. in-8<sup>o</sup>.
18. *Sermons sur divers textes de l'Ecriture St.*, par Jaque (sic) Saurin, nouvelle édition, 12 vol. in-8<sup>o</sup>.
19. *Commentaire littéral sur tous les livres de l'ancien et du nouveau Testament*, par Dom Augustin Calmet, 3-me édition, 9 vol. folio.
20. *Dictionnaire historique, critique, etc.*, par Dom Aug. Calmet, avec des illustrations, 4 vol. folio.

La studiul acestor cărți s'ar cuveni, după părerea mea, a procede întâi de la *Introducția* și *Dogmatica de Macarie*, spre a avea de normă doctrina bisericeii noastre, și apoi a păși la studiul *Bibliei* întregi, prin ajutorul comentariului lui Calmet; căci spre a deveni neștine predicator bun, trebuie să cunoască *Biblia* afund și, spre a înțelege *Biblia* cum trebuie, se cade să cunoască dogmatica bisericeii sale, spre a o avea de normă la înțelesul *Sacrei Scripture*; căci pe același text al *Bibliei*, altfel îl interpretează Ebreul monoteist, altfel catolicul papist, altfel protestantul luteran, altfel protestantul calvinist, și altfel noi, catolicii ortodoxo-răsăriteni. Cât pentru a predica, noi trebuie să urmăm forma homiletică a St. Ioan Chrysostomul, care e adevărata formă a predicăției apostolice.

Al cuvioșiei tale în Christos frate, și de amândouă fericirile doritor,

*Archimandritul Genadie Cepoșu*

(Scrisoarea originală în colecția Ing. Agripa Popescu).

## V

Iată titlurile unora din cărțile foste în biblioteca preotului Cosma Moșescu:

1. *Cuvintele unui credincios de A. F. de Lamennais. Tradusă din Franțuzește, dată la lumină și închinată Popolului Român de un Chenovit din Monastirea Neamțului*. București, Tip. Iosif Copainig, 1848; 108 p.
2. I. Eliade, *Epistole și acte ale omenilor mișcării romane din 1848*. < Paris, Tip. Préve et Comp., 1851 >; 75 p.
3. Saltareanu (N.R.), *Lumea. Epistole*. Bruxelles, Imprimerie de Cosse et G. Haguinie, rue Christine 2, 1857; 80. p.

Pe coperta exterioară este același titlu, dar data: 1858. Cartea începe printr'o prefață de patru pagini, datată: Saltareni, 1857, Brumar 3. Primul Capitol *Voia Liberă. I Antifonă*. Iar în notă (p. 7): *Traducția de la Ch. F.*, credem Ch. Fourier. La p. 65, nota traducătorului N. R. Saltareanu are următorul cuprins: « Armonia e societatea nouă în care vom intra eșind din civilizația, ea e către civilizația ceea ce paradisul este către infern, lumina către întunec, adevărul către minciune, Dumnezeu către Satan. Civilizația e iadul, haosul, confusia; armonia e raiul, despărțirea dementelor și așezarea lor pe legile matematice, e *Cetatea Sântă, Noul Ierusalime*. Armonia e societatea promisă de Crist ».

Comparația cu un text scris de N. B. Lăcusteanu, în 1894, este revelatorie. Intr'o prefață scrisă la o traducere a preotului Cosma Moșescu (*Iisus Christos și reforma sa socială. Scriere tradusă după Julien Villecrose...* Brăila, 1894), Lăcusteanu încheie: « Urmașii noștri vor vedea o lume nouă, o societate nouă. Aceasta va fi « Santa Cetate », cântată de Heliade, « Noua Ierusalime » anunțată de Salvatorul ».

Se pare deci că între traducătorul « Liberului Arbitru » al lui Fourier, din 1857, și între N. B. Lăcusteanu, prefătorul de la 1894, este oarecare legătură. Iar o ipoteză ingenioasă: Săltăreanu = Sauterelle = Lăcusteanu (propusă de D. Popovici în: I. Heliade Rădulescu, *Opere, ediție critică, cu introducere, note și variante* de D. Popovici. Tom. I. București, 1939, p. 39. *Fundația pentru literatură și artă* « Regele Carol II ». Scriitorii români moderni) ni se pare concludentă pentru a atribui traducerea din 1857—1858 lui N. B. Lăcusteanu. Adăugăm și faptul că un exemplar din această lucrare se găsea în biblioteca preotului Cosma Moșescu din Brăila, bun prieten cu Lăcusteanu, și amândoi partizani devotați ai lui Heliade.

4. < Valentineanu (I. G.) >, *Biografia oamenilor mari scrisă de unu omu micu*. 1859, Paris; 138 p.

5. < I. Heliade Rădulescu >, *Acte proprii a contribui la mărirea conștiinței politice a D. I. Eliad Rădulescu. Părintele Națiunii Române...* București, 1859.

## VI

Portretul lui Heliade este reprodus în lucrarea de față (fig. 1) după o litografie contemporană aflată la Arhivele Statului, provenind din hârtiile lui C. D. Aricescu. Acesta, de altfel, a adăugat cu propria-i mână tot textul ce urmează după semnătură, aceasta singură figurând și în litografie. Intrucât exemplarul de la Arhivele Statului este deteriorat, lipsindu-i data, imprimeria și autorul, datarea o facem după notița de mai jos, aflată pe o copie în peniță a acestui portret, făcută de At. Bassarabescu, în Februarie 1850 (Academia Română, Stampe, portrete A. CVII, 30):

« La 1848, Ioan Heliade Rădulescu s'a dus la Lipsca (Germania), spre a-și procura diferite mașini pentru tipografia sa proprie; cu această

ocasiune aflându-se într'un mediu de scriitori și poeți germani, care toți se purtau rași la acea epocă, pentru a corespunde cercului ce frecuenta, și-a ras și el mustața, iar ca amintire s'a fotografiat chiar atunci, trimițând un singur portret familiei sale, în București, după care a fost executat acest tablou în peniță ».

Notița aceasta nu e semnată, dar are într'un colț, de altă mână, inițialele G. B. și este scrisă pe o hârtie aparte, anexată la copia portretului.

Știind, însă, că Heliade călătorește la Lipsca în 1846, iar nu în 1848 (v. G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne. Întâii poeți munteni*. Cluj, 1923, p. 102), datăm portretul 1846, nu 1848.

Un al doilea exemplar după această litografie se găsea până de curând la Comisiunea Monumentelor Istorice, dar cu mutarea colecțiilor și revizuirea lor, nu mi-a fost cu putință să-l regălesc, spre a completa datele ce lipsesc la exemplarul Arhivelor Statului.

După copia lui At. Bassarabescu, acest portret a fost reprodus la: Ioan Eliade-Rădulescu, *Scrieri literare. Ediție comentată de George Baiculescu. Cu o prefață, o introducere, note și variante*. Craiova, 1939, p. XXXII. (*Clasicii români comentați*), și a fost datat tot 1846.

Vorbind de portrete, ținem să amintim că cel mai expresiv portret al lui Heliade, și cel mai artistic, desenat de Aug. Strixner, la 21 Mai 1859, în casa Anicuței I. Manu, a fost publicat încă din 1928, în lucrarea: I. Heliade Rădulescu, *Acte și scrisori adnotate și publicate de Emil Vîrtosu*, București, 1928 (*Așezământul cultural Ion C. Brătianu, V*). Publicarea s'a făcut în optime condiții, după desenul original aflat în colecția d-lui Al. Rosetti, profesor universitar, care îl are de la Elena Cornescu, fiica Anicuței Manu.

În lucrarea recent apărută și de care am amintit mai sus: I. Heliade Rădulescu, *Opere. Ediție critică cu introducere, note și variante de D. Popovici*. Tom. I, București 1939 (*Fundația pentru literatură și artă «Regele Carol II». Scriitorii Români Moderni*), se republică acest portret, împreună cu o notiță explicativă (p. 637), fără a se arăta, însă, că portretul a fost publicat pentru prima oară în lucrarea menționată mai sus.

## I N D I C E

Este general, iar titlurile operelor și ziarelor s'au tipărit cursiv.

### A

Aaron, Florian, 7 și n., 19 n., 20 și n.  
*Abece*, de I. H. R., 35, 36, 38, 42.  
 Abece

Abecedarul, despre tipărirea lui, 2, 35.

Academia Română, 8, 11, 33 n., 35 n., 53.

*Acatistul*, 17.

*Acte proprii.. la mărirea conduitei politice...*, de I. H. R., 8, 15 n., 53.

Acție, ii, = acțiune = titlu bancar, 17, 18 n., 21 și n., 22, 23, 25, 48, 49, 50 și n.

*Actualitatea*, 24 n.

*Adevărul*, 12.

Agreda, a, 33, 35.

Amat, 17.

Ambrosy, v. *Rugăciunea...*

Amicalmente, 32.

*Analele Brăilei*, 10.

Analiza = analiza, 29.

*Anatolia*, de I. H. R., 34.

Anotat = adnotat, 26.

Antenați, 31.

Aplaudit = aplaudat, 15.

Arad, 7, 30 n.

Ardeal, 33 n.

Arhivele Statului din București, 4 n., 5 n., 32 n., 47 n., 49 n., 50 n., 53, 54.

Aricescu, C. D., 53.

*Ariosto*, traducere de I. H. R., 35.

Aristia, C., 15 și n.

Aristotel, 36.

*Aritmetică*, e, de I. H. R., 35, 36, 39, 42.

Arnăuți, 40.

Așezămintele Brâncovenești, 3, 19 n., 20 n.

Așezământul Cultural Ion C. Brătianu, 2 n., 3, 14 n., 54.

Așezământul Dositei Filittis, 27 n.

Asociația Agricolă, 18 și n.

Asociația Bibliofilă, 21 n., 22, 23, 48, 49 n., 50 și n.

Ațena, 5, 41.

### B

Baiculescu, George, 54.

Bălășescu, G., tipo-litografic, 11.

Bancă, despre, 24 și n.

Bănescu, N., 34 n.

Banul, biserică, Buzău, 4.

Baptizarea = botezarea, 40.

Bariț, G., 33 n., 34 n.

Bassarabescu, At., 53, 54.

Becicherecul Mic, 30 n.

Bergier, 9, 51.

Bibescu, Gheorghe, Voevod, 5.

*Biblia*, studiul ei, 42.

*Biblia*, traducere de I. H. R., 7, 14 și n., 15, 16, 17, 23, 26, 27 și n., 29, 30, 33, 35, 39, 48, 49, 50 și n.; traducere de C. Aristia, 15 și n.

*Biblice*, de I. H. R., 7, 16 și n., 17, 18, 19, 26, 27, 30, 35, 39, 48, 50 și n.

Bibliopol = librar, 36.

*Biblioteca Populară*, la Brăila, 10, 45 și n.

*Biblioteca Portativă*, de I. H. R., 18 și n., 22 și n., 23 și n., 24, 25 și n., 26, 27, 30, 35, 39, 48, 49, 50 n.

*Bilete de săptămână...*, de C. M., 11.

Biserica ortodoxă română, 6, 9.

*Biserica Ortodoxă Română*, 11.

Biserica Răsăritului, 40, 50.

Bizantine, litere, 30, 40.

Bogdan-Duică, G., 54.

Bohemii, 40.

Boiangii = Boiagi, scriitorul, 41.

Bossuet, 52.

Bourdaloue, L., 11, 52.

Brăila, biserica comunității grecești, 45 n.; județul, 5, 6, 10, 11, 23 n.; municipalitatea, 21, 29, 31; orașul, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 14 și n., 15 n., 19 n., 28, 35, 37, 41, 45 și n., 50, 53; planul, 10; preoți, 8; școale, 5 și n., 6, 8, 9, 10, 11, 19 n., 20 n., 23 n.

Brăileni, 2, 6, 20, 21, 36.



Brâncoveanu, Constantin, Voevod, 49;  
 Grigore, principe, 5.  
 Brătianu, Ion, 33 n.  
 Bretania = Anglia, 15 n.  
 Bruxelles, 52.  
 Buchiniști, 43.  
 Buciumul, 33 n.  
 București, scrisori și cărți datate sau tipărite la, 2 și n., 3, 8, 12, 14 și n., 15 și n., 16, 18, 19, 20, 21, 22 și n., 23, 24 și n., 25 și n., 26, 27, 28 și n., 29, 30 n., 31, 32, 33 și n., 34 și n., 35 și n., 37 și n., 38 și n., 41, 42, 44 și n., 45 n., 47, 50 și n., 52, 53, 54; capitala, 43, 47; municipalitatea, primăria, 21 n., 33 n., 49 și n., 50 și n.  
 Budescul, G., 17, 30, 31, 37, 40, 41, 42.  
 Bustrofedon, 40 și n.  
 Butoianul, din Brăila, 30, 31.  
 Buzău, episcopia, 4 n.; județul, 2, 4 și n., 5; orașul, 4 n.; râul, 4 n.; școala normală și domnească, 4; seminarul, 4, 5 n., 8.

## C

Cacografia, a, 40.  
*Căderea Dracilor*, de I. H. R., 26.  
 Calabryta, în Peloponez, 8, 19 n.  
 Calmet, Dom Augustin, 51, 52.  
 Camera = Adunarea legiuitoare, 19, 32.  
 Câmpina, 29.  
 Câmpul, plasă în jud. Buzău, 4 și n.  
 Câmpul-Lungul, 23.  
 Candidat, și candedat = învățător, 4, 5.  
 Candidația, 4, 5 și n.  
*Cântarea Cântărilor...*, de I. H. R., 34 și n., 35.  
 Cantemirii, 41.  
 Căpățineanul, S., 36.  
 Cap-Bun, Dumitru, 4.  
 Caracal, 37.  
 Caransebeș, 7.  
 Carol I, domnul, apoi regele Românilor, 6, 32 și n., 34 n.  
*Cărticica Sărbătorilor*, de C. M., 6, 10.  
*Casa de credit reciproc*, de I. H. R., 24 n., 26.  
*Casă de schimb*, de I. H. R., 24.  
*Catechișe*, de I. H. R., 36, 39.  
*Catehismul bisericeii creștină...*, de C. M., 6, 9, 10.  
 Cei Șaptezeci, *Biblia* tradusă de, 14 n., 50.  
 Cepoșu, Ghenadie, arhimandrit, 52.  
 Cernica, în Peloponez, 8, 19 n.

Cestia = chestia, 27.  
 Chesarie, episcop Buzău, 5 și n.  
 Chrysostom, v. Hrisostom.  
*Christianismul și Catolicismul*, de I. H. R., 34 și n., 37 și n., 38.  
 Cilibia, comună, jud. Buzău, 5 n.  
 Cluj, 54.  
 Coajnice = documente, hrisoave, scrise pe pergament, 4 n.  
 Comisiunea Monumentelor Istorice, 54.  
 Comisiune = comision, cumpărături, 21, 38, 39, 43.  
 Computa, a, 23, 49.  
*Considerații asupra stării eclesiastice...* traducere de C. M., 6.  
 Constanța, 10.  
 Constantinopole, 13.  
 Constituantă, 32.  
 Constituțiune, 28.  
*Convențiunea*, 33 n.  
 Copainig, Iosif, tipograf, 52.  
 Coraistic = dela filologul grec Corai, 40.  
 Coresă = corectată, 9, 10.  
 Cordialemente, și cordialiamente, 16, 23, 26.  
 Cornescu, Elena, 44 n., 54.  
 Coroana României, ordinul, 6.  
*Cosmografia*, de I. H. R., 36, 39.  
 Coșnița, v. Coajnice.  
 Cosse, imprimerie de, 52.  
 Craiova, orașul, 54; școală de fete, 47.  
 Cretzianu, G., 45 n.  
 Crisea = criza, 27.  
*Critica*, de I. H. R., 22, 25, 28.  
*Ctematonomie Socială*, de I. H. R., 25 și n.  
 Cucusó, localitate, 9.  
 Cura = grija, îngrijirea, 38.  
*Curierul de Ambe Sexe*, de I. H. R., 5, 22 și n., 23 și n., 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 39, 44 n., 47 n., 48, 50 n.  
*Curierul Românesc*, de I. H. R., 5, 15 n., 17 și n.  
*Curs de poezie...*, de I. H. R., 34, 39.  
 Curtea de Compturi, 7.  
*Cuvântă despre conștiința minciunoasă...* traducere de C. M., 11.  
 Cuza Vodă, domnitorul, 32, 33 n.  
 Cyril, sfântul, 40.

## D

Dacia, 38 n.  
 Danielopolu, librar, 49.

Dante, *Infernul*, traducere de I. H. R., 35, 39, 42.  
 Devina, a, = a ghici, 41.  
 Devot = devotat, 15, 16, 17, 19, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 31, 33.  
 Diada, e, 25, 49.  
 Dimitrescu, Anghel, 51.  
 Dimopol, și Demopol, librar din Brăila, 38, 41, 42.  
 Dionisie Romanò, locotenent de episcop, 8.  
 Divanul Ad-Hoc, 7.  
*Diverse*, de I. H. R., 18 n., 22 și n., 25 și n., 26, 28.  
 Dominiul = domeniul, 30.  
 Dositeii = Dosoftei, mitropolitul Moldovei, 41.  
 Ducați, monetă, 18, 48.  
 Duiliu sau Duilie, Marcu N., heliadist din Brăila, 16 și n., 17, 18 și n., 20, 21 și n., 23, 25, 26, 27, 32, 33, 34, 35, 42.  
 Duquesne, abbé, 51.  
 Dumitrescul, și Dumitrești, 21, 22.

## E

Ecclesia Răsăritului, v. Biserica Răsăritului.  
 Ecuația, 30.  
 Eda, a, = a edita, a tipări, 48.  
 Edenian, 34.  
 Eforia Școalelor, 21 și n.  
 Elaborate = lucrări, 6.  
*Elemente de geometrie*, de I. H. R., 36, 39, v. și *Principe de geometrie*.  
 Eliade, v. Heliade.  
 Elisabeth, doamna, apoi regina României, 34 n.  
 Elveții, 28.  
 Eminescu, Mihail, versuri despre I. H. R., 45 n.  
 Ems, băile de la, 33 n.  
 Englesii, 40.  
*Epistola St. Ioanu Chrysostom...*, de C. M., 9.  
*Epistole și acte...*, de I. H. R., 52.  
*Equilibru între antithesi...*, de I. H. R., 7, 14 și n., 16, 17, 18, 19, 23, 24 și n., 25, 26, 27, 28 și n., 29, 30, 34, 39, 48, 49.  
 Eterodoxi, 20.  
 Essarcu, C., 7, 36, 45 n.  
 Europa, și Eoropa, 28, 30, 32, 40.  
 Eutropiu, 9.  
 Exclusivamente, 42.

Exiliu, 6, 7.  
*Exodul*, comentariu de I. H. R., 16.  
 Externatul Brâncovenesc, din Brăila, 5 n., 19 n., 20 n.

## F

*Fă-mă, tată, să-ți seamăn*, de C. Bălăcescul, publicat de I. H. R., 39.  
 Farmacide, 18 și n.  
 Faticat = obosit, 41.  
*Femeile sau cugetul acestii foi*, de I. H. R., 47 n.  
 Fiitori = viitori, 32, 47.  
 Fiii = fiii, 15, 44.  
 Filoteiu, episcop Buzău, 5.  
 Fléchier, 52.  
 Florescu, general, 33 n.  
 Fontaine, 52.  
 Fourier, Ch., 53.  
 Foxăneanul, 19.  
 Fundația pentru literatură și artă « Regele Carol II », 45 n., 53, 54.

## G

Galați, 11, 34, 35, 42.  
 Galbeni, monetă, 19, 22, 23, 27 n., 29, 36, 37, 40, 42, 48, 49, 50 și n.  
 Gaume, J., 51.  
 Găvănești, sat în jud. Buzău, 4 n.  
*Geografia*, de I. H. R., 35, 36, 39, 42.  
*Geografia jud. Brăila*, de C. M., 6, 10, 11.  
 Germania, 53.  
 Germanii, 40.  
 Ghenadie, fost episcop de Argeș, 44 n.  
 Ghenadiu, locotenent de episcop, 31.  
 Gheorghian, Iosif, mitropolit primat, 7.  
 Ghica, Alexandru, Voevod, 4.  
 Ghica, Ion, suprimă « Curierul Românesc », 17 n.  
 Gogu, Gr., arhimandrit, 45 și n.  
 Golescu, N., 47 n.  
 Gousset, 51.  
 Grădinarul, din Brăila, 21, 23, 25, 26.  
 Grădișteanul, Emanoil, 7; Gr., 14; P., 8.  
*Gramatica*, e, de I. H. R., 35, 36, 39, 42.  
 Grămătică = scriitori, 36, 51.  
 Grec, i, 35, 37, 41.  
 Grecia, 18.  
 Gregore, preot, unchiul preotului Cosma Moșescu, 4.  
 Grupuri = gropuri de bani, 43.  
 Guillon, 51.  
 Gutemberg, 40.

## H

- Haguinie, G., 52.  
 Heliade, Eufrosina, fiica lui I. H. R., 45;  
 Grădina, 45; Maria, soția lui I. H. R.,  
 20, 34 și n.; Tipografia, 15, 16, 17,  
 20, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30 n.,  
 34, 35 n., 36, 37; Virgilia, fiica lui  
 I. H. R., 45; I., se întoarce din exil  
 prin Brăila, 2, 3, 6; proiecte finan-  
 ciare-bancare, 24 și n., 25, 26, 27;  
 opinii despre libertate, 33; despre edu-  
 cația fetelor, 47 și n.; reeditarea fa-  
 bulelor lui Tichindeal, 30 și n.; de-  
 spre ortografie și paleografie, 30, 31,  
 40, 41; pedagog și autor de manuale  
 pentru școlile primare, 1; cărțile sale  
 didactice, 35, 36, 38, 42; cărțile li-  
 terare, 34, 35, 39; proiect de librărie  
 pentru întreaga țară, 34, 35, 36, 37,  
 38, 41; tipărirea cursului de litera-  
 tură generală, 29, 30, 33, 34; cărți  
 și bani sustrași la poștă, 42, 43; de-  
 spre institutori, 23, 24, 41, 42; Santa  
 Cetate și Noua Ierusalime, 53; de-  
 spre traduceri din Miniati și felul  
 cum trebuiesc publicate, 17, 19 și n.,  
 28, 31; candidatură pentru depu-  
 tăție, 19, 20; plebiscitul pentru Ca-  
 rol I, 32; moartea soției, 34; despre  
 elevi și admiratori, 5, 11, 15 n., 36;  
 portretul dela Lipsca, 53, 54; serviciu  
 funebru la Brăila la 40 zile după  
 moarte, 6, 10, 45; modalitatea tran-  
 scrierii scrisorilor heliadiste de după  
 1848, 3.  
 Heliadii, 41.  
 Heliadiști, 15.  
*Historia civilizațiunei*, de I. H. R., 35.  
*Historia Greciei*, de I. H. R., 35.  
*Historia, și Historicul, Instituțiunilor Ro-  
 mâniei...*, de I. H. R., 28 și n.;  
 34, 35, 39.  
*Historia literaturii*, de I. H. R., 30,  
 35.  
*Historia patriei*, de I. H. R., 36.  
*Historia României*, de I. H. R., 34.  
*Historia Românilor*, de I. H. R., 38, 39;  
 v. și *Prescurtare din...*  
*Historia Romei*, de I. H. R., 35.  
*Historia Sacră*, de I. H. R., 35, 36;  
 39, 42.  
*Historia universală*, de I. H. R., 29,  
 48, 50 n.  
 Homer, traducere de I. H. R., 36,  
 39.  
 Hrisostom, sfântul, 18, 52.

## I

- Ieșii = Iașii, 35.  
*Iesus-Nave*, traducere de I. H. R., 16.  
*Iisus Hristos și reforma sa socială*, tra-  
 ducere de C. M., 6, 11, 53.  
 Ilfov, prefectura, 42.  
 Imperiul Rus, 40.  
 Imprumutul Bibliofil, 21 și n.  
*Indicii = Numerii*, traducere de I. H.  
 R., 16.  
 Inemici = inimici, 20.  
*Infernul*, v. Dante.  
 Inoranți = ignoranți, 31.  
 Însemnământul = învățământul, 36.  
 Însemnător = însemnat, 48.  
*Instituțiunile României...*, v. *Historia  
 Instituțiunilor...*  
 Ionașcu, I., 8.  
 Iordache, Cosma, zis și Moșescu, 5;  
 v. și Moșescu; Eliă, tatul lui C. M., 4.  
 Iordan, Demetru, tipărește *Biblioteca  
 Populară*, 10.  
 Iorgovicii, 41.  
 Ippocrate, 36.  
*Issachar*, v. *Equilibru între antithesi...*  
 Istrati, N. C., 10.

## L

- Laboarea, 25.  
 Labora, a, 20, 26.  
 Lăcusteanu, și Locustenu, N. B., 3, 7  
 și n., 11, 12, 14 n., 36, 53.  
 Lăcustenii, 41.  
 Ladroni, 43.  
*La Helena*, versuri pentru Elena Cor-  
 nescu, de I. H. R., 44 n.  
 Lamennais, A. F. de, 52.  
 Langres, 6, 11.  
 Lazării, 41.  
*Lectura noțiunii gramaticale*, de I. H. R., 38.  
*Lectura pentru cl. I primară...*, de I.  
 H. R., 35 și n.  
*Lectură sau noțiunii enciclopedice*, de I.  
 H. R., 39.  
*Legalitatea*, 32 n.  
 Le Merre, 52.  
 Lerescu, I. C., 10, 45 și n.  
*Leviticul*, comentariu de I. H. R., 27.  
*Libertatea*, 33 n.  
 Librăria națională, despre, 34, 35, 41.  
*Librăria națională română*, de I. H. R.,  
 34 n.  
 Libresoane = livresoane = fascicule, 18.  
 Lipsca, 40, 51, 53, 54.

*Literatura. Critica*, de I. H. R., 18 n., 22 n.  
*Literatura Sacră*, de C. M., 28.  
 Locotenența domnească, dela 1848, 7, 47 și n.  
 Londra, 14.  
 Luzerna, C. G. dela, episcop de Langes, 6, 11.

## M

Macaire, și Macarie, 51, 52.  
 Macovei sau Padina, sat jud. Buzău, 5.  
 Maiorii, scriitorul, 41.  
 Mangra, Vasiliu, profcsor, 7.  
 Mano, C. G., 44 n.  
 Manolescu Gr., controlor, 42.  
 Manu, Anicuța I., 44 n., 54.  
*Manual de explicația Sf. Liturghii*, de C. M., 6, 9.  
*Manual de rugăciuni...*, de C. M., 11.  
 Marsilly, Paul Antoine de, 52.  
 Mărturi, a, = a mărturisi, 36.  
 Mascaron, 52.  
 Massillon, 52.  
 Matei, sfântul, 52.  
 Matei Basarab, Voevod, 49.  
 Matter, J., 51.  
 May, George H., librar, 37, 43.  
 Mediolan, i, 9.  
 Melchisedec, episcop Dunării-de-Jos, 6, 7, 9, 10.  
 Methodiu, sfântul, 40.  
*Mica colecțiune religioasă...*, de C. M., 6, 9.  
*Michaida*, de I. H. R., 35.  
*Miniat, și Meniate*, Ilie, traducere de C. M., 6, 8, 18 n., 19 și n., 28, 31.  
 Ministerul Instrucțiunii Publice, 5 n., 6, 10, 11, 31, 36, 38, 47 și n.  
 Ministru = servitor, ofician, 28.  
 Minovici, I., 14, 17, 19, 21, 25, 42.  
 Moiescu, P., ginerele lui C. M., 10, 11.  
 Moldova, 19 n., 32.  
*Molière*, traducere de I. H. R., 39.  
 Montargon, 51.  
*Morală*, de I. H. R., 22, 25, 26, 27.  
 Moșasca, moșie în jud. Buzău, 4 n.  
 Moșești, și Moșiești, sat, moșie, 4 n.; documentele, 4 n.; familia, 4 n.  
 Moșescu, Alexandru, fiul lui C. M., 5 n.; Ana, fiica idem, 5 n.; Anghel, fiul idem, 5 n.; Aurelia, fiica idem, 5 n.; Aureliu, fiul idem, 5 n.; Caliope, fiica

idem, 5 n.; Constantin, fiul idem, 5 n.; Elena, fiica idem, 5 n.; Grigore, fiul idem, 5 n.; Jean, idem, 5 n.; Ilinca, mama lui C. M., 4; Iuliu, fiul idem, 5 n.; Mihai, idem, 5 n.; Stan, 4 n.; Voichița, soția lui C. M., 5 n.  
 Moșescu, Cosma, autobiografie, 4—8; studiile, 4—5; căsătoria, 5; preot și institutor la Brăila, 5; traduceri și lucrări proprii, 6; bibliografia lucrărilor, 8—12; aprecieri despre Heliade, 6; primește scrisori dela Heliade, 13—45; ia apărarea lui Heliade, 15; legăturile lui sociale, 7; concurează pentru un post la Externatul Brâncovenesc din Brăila, 19, 20; trimite lui Heliade traducerea din Miniat, în manuscris, 18, 19; i-l trimite pe Miniat tipărit, 31; vrea să editeze fabulele lui Țichindeal, 30; refuză să devină librar, pentru Heliade, 35—37; face serviciu funebru după moartea lui Heliade, 6, 45; scrisoare dela arhimandrit G. Cepoșu, 51—52; cărți din biblioteca lui, 52—53.  
 Munteanu, Gabriel, profesor la Buzău, 5 și n.  
 Musta, Filaret, protosinghel, 7 și n.  
 Musulmani, 40.

## N

Napoleoni, monetă, 42.  
*Naționalul*, 8, 15 și n., 16 n.  
 Neamțul, mănăstirea, 52.  
*Neamul Românesc Literar*, 34 n.  
 Negulicii, 41.  
 Nepumnabile = inexpugnabil, 25.  
*Nichipercea*, 33 n.  
 Nicolae, sfântul, biserică în Brăila, 45.  
 Nicolau, Const. P., tipograf, 11.  
*Noțiuni enciclopedice*, de I. H. R., 42.  
*Noțiuni gramaticale*, de I. H. R., 52.  
*Noul Curier de Ambe Sexe*, de I. H. R., 30 n.  
 Noul, Ierusalime, 11, 53.  
*Numerii*, comentariu de I. H. R., 27.  
*Nuoa Apocalipsă*, de I. H. R., 35.

## O

Objet = obiect, 49.  
 Occidentul, 32 n.  
 Omage, 44.  
 Operat = operă, lucrare, 34.

*Operele complete...*, ale lui I. H. R.,  
50 n.  
Opran, din Brăila, 27.  
*Orajiă funebă* la parastasul lui I. H. R.,  
de C. M., 10, 45.  
Orizontele = orizontul, 18.  
Ortă = dreaptă, 28.  
Ortodoxi, 18, 20.  
Ortodoxia, 18, 50.

## P

*Pace sau însoțire...*, de I. H. R., 24 n.,  
25 și n., 27 n.  
Padina sau Macovei, sat în jud. Buzău, 5.  
Papa, 31.  
Papismul, 21.  
Papiu Ilarian, Al., 34 n.  
Parale, monetă, 28.  
*Paralel între idiomele romane*, de I. H.  
R., 35.  
Parată = paradă, 20.  
Paris, 14 și n., 15, 16 n., 17, 52, 53.  
Partita = partida, 18.  
Paul, sfântul, 52.  
Pelopones, 8, 19 n.  
*Pentateucul*, traducere de I. H. R., 14,  
15, 27.  
Perpessicius, 45 n.  
Persursor = precursor, 35.  
Pestemalgloglu, P. M., tipograf, 10, 11.  
Petrescul, Mih., din Târgoviște, 43.  
Piața Ghica, 33 n.  
Piața Moșilor, 45.  
Pizu, 31.  
Platon, 36.  
*Plebiscitul*, de I. H. R., 32 n.  
Pleșoianul, Gr., 36.  
Ploiești, școală, 47.  
*Poesie*, i, de I. H. R. și alții, 18, 22 și n.,  
25, 27.  
Polonesii, 40.  
Popea, N., arhimandrit, 7.  
Popescu, Agripa, inginer, 3, 5 n., 12,  
19 n., 20 n., 52.  
Popescu, I. G., tipograf, 10.  
Popol, i, 29, 49, 50, 52.  
Popovici, D., 53, 54.  
Potecii = scriitorul, 41.  
*Predicile și panegiricile...*, v. *Miniat.*  
Premiuri, 31.  
*Preotul învățător poporului*, traducere de  
C. M., 11.  
*Prescurtare la historia Românilor*, v. *His-*  
*toria Românilor*.

*Prescurtarea istoriei române*, de C. M.,  
45; v. și *Primele cunoștințe...*  
*Prescurtare de istoria sacră*, de C. M.,  
6, 9, 10.  
Preve et Comp., tipografie la Paris,  
14 n., 16 n., 52.  
*Primele cunoștințe de istoria Românilor...*,  
de C. M., 10.  
Principatele Unite, 32 n., 33 n.  
*Principe de geometrie*, de I. H. R., 35;  
v. și *Elemente de geometrie...*  
*Principie de ortografiă română*, de I. H.  
R., 38 și n.  
*Proprietarul Român*, 8, 25 n., 48, 50.  
*Proscrisul = Souvenirs et impressions d'un*  
*proscrit*, de I. H. R., 35.  
*Psalmii*, traducere de C. Aristia, 15  
și n.  
Pungă = măsură de monetă = 500 lei,  
4 n.  
Puțina, a, = a înpuțina, 43.  
*Pythonida*, de I. H. R., 35.

## R

Rabat, 23, 38, 39.  
Râmnic, biserica episcopici, 47.  
Rasidescul, Ștefan, 28 și n.  
Răureanul, I. M., 7, 17, 18, 45.  
Răurenii, frații, 16, 41.  
*Religia și viața lui Mahomet*, de I. II.  
R., 39.  
*Religiune și atheie*, de C. M., 11.  
Restara, a, = a rămâne, 23.  
Reverent, 18, 19, 23, 24, 25, 29, 31,  
34, 35, 37, 38, 41, 42.  
Reverentisim, 28, 34.  
Revoluția din 1848, 6, 8, 52.  
Riceput = primit, 14, 16, 18, 19, 25,  
37, 43.  
Roma, 40.  
Romanăși = monetă, 34, 38, 39, 41,  
42, 43.  
Român, i, 6, 7, 10, 21, 32, 33 n., 35, 37,  
40, 44, 48, 50.  
*România*, de I. H. R., 34, 35, 39.  
România, 32 și n., 35, 38 n., 41.  
Romanov, Iosif, tipograf, 30.  
*Românul*, 15 n., 33 n.  
Rosetti, Al., 44 n., 54.  
Rosetti, C. A., 15 n.  
Rosetti, Carol, comite de, 7.  
Rosetti, R. D., 32 și n.  
Rosetti, R., general, 33 n.  
Rosii, 41.

Rucăreanu, N., 7, 43.  
*Rugăciunea Sf. Ambrosy*, de C. M., 9.  
*Ruge și morala evanghelică*, de I. H. R.,  
 30 și n., 35, 36, 39, 42.

## S

Sacra Scriptură, studiul ei, 52.  
 Sacrificii = sacrificii, 18.  
 Săgârceni, frații, 17.  
 Saltareanu, N. R., 52, 53.  
 Saltareni, 53.  
*Santa Cetate*, de I. H. R., 11, 53.  
 Sânt = sfânt, 17.  
 Sântia = sfinția, 13, 14, 15, 16, 17, 18,  
 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27,  
 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38,  
 39, 41, 42, 43.  
 Sapient, ți, 18, 41.  
 Sarsaili, 41.  
 Sava, sfântul, colegiul, 19 n.  
 Saurin, J., 52.  
 Sbucină = sbuciumă, 49.  
*Sburătorul*, de I. H. R., 44 n.  
 Școala, la sate, 4.  
 Scolastica, 19.  
*Scrisori din exil...*, de I. H. R., 3, 7  
 și n., 14 n.  
 Se = dacă = si latin, 33.  
 Semnătura = signatura coalei, 17.  
*Sentinella Română*, 24 n., 32 n., 33 n.  
 Șerban Cantacuzino, Voevod, 49.  
 Șerban Vodă, mănăstirea, 47.  
 Seulescu, G., paharnic, 19 n.  
 Sfanzi = zwanzig, monetă, 34.  
 Sganarel, 41.  
 Sibiu, 7.  
 Sicuranță = siguranță, 25.  
 Sigmaringen, 32 n.  
 Simptome = simptome, 21.  
 Șincai, 41.  
 Sinodul, 6.  
 Slatina, școală la, 47.  
 Slavenie, 29.  
 Slavi, 40.  
 Slavone, litere, 30.  
 Slavoni, 40.  
 Societatea Biblică, din Londra, 14.  
 Societatea Ierografică Bretanică, 15 n.  
 Socrat, 36.  
 Sommer, E., 19.  
 Sona, Ștefan, institutor din Brăila, 6, 9,  
 23 și n., 24, 25, 26, 28, 29.  
 Soțietăți, 14.  
*Souvenirs et impressions d'un proscrit*, v.  
*Proscrisul*.

Speție = specie, 32, 41.  
 Spese, 6, 24 n., 27, 30, 48.  
 Spiridon, sfântul, biserică în Brăila, 5.  
 Spiridon Nou, sfântul, mănăstire, 47.  
 Stabilimânt, 17.  
 Stănescu, C., 45 n.  
 Stănescul, din Brăila, 26.  
 Ștefan, martirul, 43.  
 Stelă = stea, 18.  
 Știitoare = știutoare, 49.  
 Știrbei, Doamna, Școala de fete, 47.  
 Strânsură = strângere, 18.  
 Strixner, Aug., pictor, 54.  
 Suceava, 19 n.  
*Sur les Principautés*, 39.  
 Surora = sora, 36.

## T

Tăbărăști Nuoi, sat în jud. Buzău, 2, 4.  
*Țânțarul*, 15 n.  
 Țara Românească, 3.  
 Târgoviște, 23, 43.  
*Tasso*, traducere de I. H. R., 35.  
 Taut = boier din Buzău, 4 n.  
 Teara = țara, 27, 32, 36.  
 Tell, Hr., 7, 47 n.  
*Testament, Vechiul și Noul*, 14 n., 51, 52.  
 Tetorian, frații, 16, 24, 26.  
 Țichindeal, D., 30 și n.  
*Țipograful Român*, 25 n., 34 și n.  
 Tomescu, profesor, 19.  
 Tracta, a, = a trata, 18, 25.  
*Tractat de educațiunea fetelor*, traducere  
 de I. H. R., după Fénelon, 35, 38.  
 Traducție, i = traducere, 5, 19, 50.  
 Traian, Împăratul, 28 și n.  
 Travalu, 19, 25, 28, 30, 44, 48.  
*Trompeta Carpaților*, 45.  
 Turci, 4 n.  
 Turmenta, a, = a chinui, 28.

## U

Unifică, să se = să se unească, 36.  
 Urbă, 2, 34, 35.

## V

Văcăreștii, poezii, 31.  
 Valentineanu, I. G., 53.  
 Vechi = bătrân, 18.  
 Veneția, 40.

- Veniamin, Costachi, mitropolitul, 19 n. X  
Verburi = verbe, 5.  
Viena, 40. Xenopol, A. D., 33 n.  
Villecroze, Julien, 11, 53.  
Vîrtosu, Emil, 2 n., 3, 14 n., 15 n.,  
16 n., 18 n., 21 n., 27 n., 33 n., 54. Z  
Vistieria, 41.  
Vizireni, sat în jud. Buzău, 4 n.  
*Votul și răsvotul*, de I. H. R., 28 și n. Zelatori = zeloși, 20, 21.  
Vrăbiescul, din Brăila, 29, 30, 31. Zossima, Gr., 32.



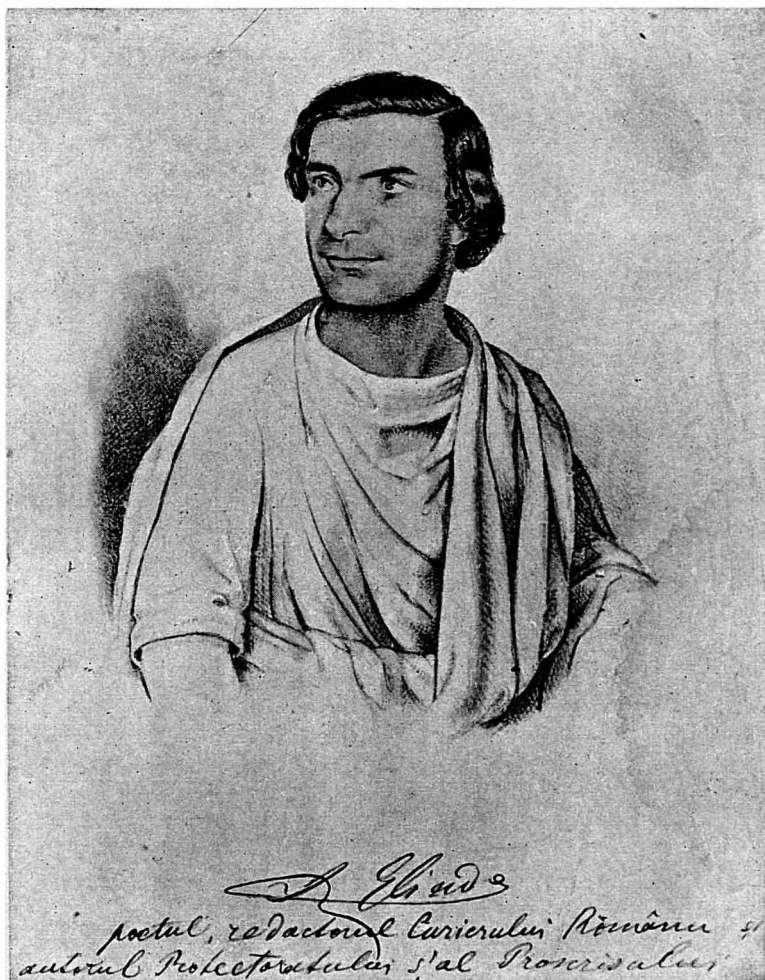
## CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Prefață . . . . .	I
1. Autobiografia preotului Cosma Moșescu . . . . .	4
2. Bibliografia lucrărilor preotului Cosma Moșescu . . . . .	8
3. Scrisorile lui I. Heliade Rădulescu trimise preotului Cosma Moșescu din Brăila, între anii 1857—1872 . . . . .	13
Anexe . . . . .	47
Indice . . . . .	55

## ILUSTRAȚII

1. I. Heliade Rădulescu, la 1846. *După o litografie contemporană din colecția Arhivelor Statului.*
2. Preotul Cosma Moșescu, între 1880—1890. *După o fotografie din colecția Ing. Agripa Popescu.*
- 3—4. Casele lui I. Heliade Rădulescu din Câmpul Moșilor, devastate de trupele streine de ocupație după 1848. *Reproducere după revista « Ilustrația », București, XIII (1924), nr. 99.*
5. Casa preotului Cosma Moșescu, din Brăila, clădită pe la 1850. *După o fotografie din colecția Ing. Agripa Popescu.*

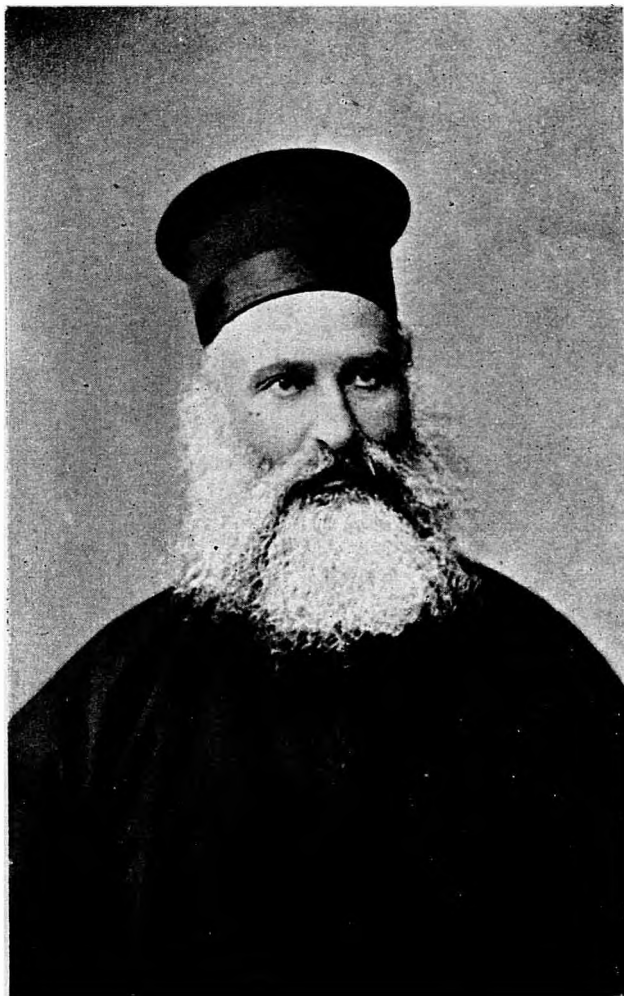




1. I. Heliade Rădulescu la 1846

După o litografie contemporană  
din colecția Arhivelor Statului

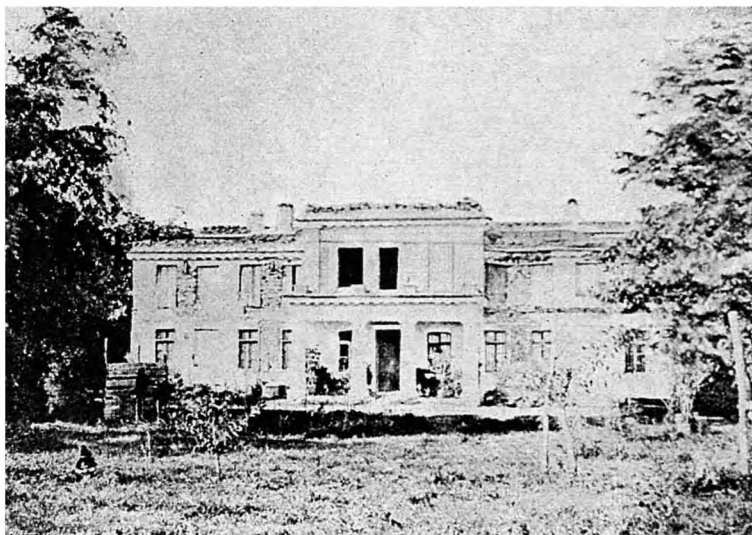




2. Preotul Cosma Moșescu, între 1880—1890.

După o fotografie  
în colecția Ing. Agripa Popescu





3. Casa lui I. Heliade Rădulescu din Câmpul Moșilor, devastată de trupele streine de ocupație după 1848. Vedere din față.



4. Casa lui I. Heliade Rădulescu din Câmpul Moșilor. Vedere asupra amânduror corpurilor de case.







5. Casa preotului Cosma Moșescu, din Brăila, Bulevardul Carol nr. 13,  
(fost nr. 5), clădită pe la 1850.

După o fotografie  
în colecția Ing. Agripa Popescu



# CINCIZECI DE ANI DELA MOARTEA LUI ION CREANGĂ

DE

M. SADOVEANU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

---

*Comunicare făcută în şedinţa publică din 12 Ianuarie 1940*

---

La 31 Dechemvrie 1939, s'au împlinit cincizeci de ani dela moartea lui Ion Creangă. Cu acest prilej s'a făcut slujbă religioasă şi pomenire în locul unde şi-a trăit el viaţa de scriitor, adică la bojdeuca din strada Țicău Nr. 4, în Iaşi. Au luat parte unii dintre intelectualii localnici; m'am aflat şi eu printre ei. După versetele pătrunzătoare ale textelor sfinte, am ascultat vorbe omagiale bine întocmite, deşi Ion Creangă nu mai are nevoie de argumentare. Geniul lui e unanim recunoscut. Boţul de humă dela Humuleşti n'a fost numai însufleţit, ci şi divin inspirat. Fiinţa lui artistică trăieşte în noi toţi, aşa cum ţărâna lui s'a adaos pământului care l-a produs şi ne-a produs.

Am putut să verific şi de astădată o afirmaţie a venerabilului nostru coleg d-l A. C. Cuza, că Ion Creangă şi-a dat obştescul sfârşit aici în Țicău şi nu în debitul de tutun din strada Golia, cum arată actul oficial de deces. Creangă se afla bolnav în acea zi de 31 Dechemvrie 1889. Convocat fiind la o primire a unui personagiu oficial, Teodor Rosetti, mi se pare, pe-atunci ministru, scriitorul nu se poate duce. Totuşi biograful e nevoit să accepte că a ieşit şi a făcut un popas în debitul de tutun din strada Golia; acolo ar fi căzut, dându-şi sfârşitul. Aceasta, pentru a stabili o concordanţă cu constatarea actului de deces. De altminteri şi debitul de tutun din strada Golia era un domiciliu al lui Ion Creangă, căci brevetul fusese acordat pe numele său.

Se spunea altădată de cătră unii megieși că sicriul cu ră-mășiile lui Ion Creangă n'a putut fi scos pe ușă; a trebuit, pentru această lucrare, să fie desfăcută o fereastră. Intr'adevăr, bojdeuca are dimensiuni mici, tinda e foarte îngustă; complicația însă nu a putut fi imaginată. Dintre localnicii care au fost chiar acum la pomenire, unul, om respectabil de 63 de ani vârstă, a afirmat, fără să fie cercetat anume, că, în sara aceea de sfântu-Vasile, a venit cu tovarăși (dintre care unii mai sânt în viață) să ureze cu plugușorul la domnu' Creangă. Tincă Vartic, îngrijitoarea povestitorului, le-a dat colăcei și nuci și le-a spus să nu mai facă zarvă, căci « bătrânul » e bolnav, în pat. A doua zi, copiii au venit « cu sămănatul ». Creangă se afla mort, în casă.

Deși cercetările de felul acesta au o însemnătate relativă, am socotit că e bine să opun actului oficial mărturiile ce s'au produs. Așa cum am socotit că trebuie să aduc și altă mărturie, acea privitoare la anul nașterii lui Creangă. În 1877, Creangă scrie și subscrie cu mâna lui în dosul unei fotografii că ar fi în vârstă de patruzeci și doi de ani. Documentul se află în posesiunea Academiei. La 1877, Creangă nu mai avea nevoie să arate — pentru interese anumite — că ar fi mai tânăr cu doi ani. Anul 1835 se armonizează mai bine decât 1837 cu « Amintirile » și, mai ales, cu aventurile catihetilor. Cu faptele dela Folticeni se potrivește mai bine vârsta de șaptesprezece ani decât cea de cincisprezece. Aduceți-vă aminte de fata popei dela Folticeni-Vechi, căreia Ionică i-a luat năframa, și de crâșmărița cea frumoasă, fiica vornicului dela Rădășeni, și altele. La cincisprezece ani un țăran e încă un copilandru. Isprăvile dela Folticeni sânt isprăvi de flăcău.

Cum în ultimul timp, cu prilejul sărbătoririi de o sută de ani dela nașterea Humuleșteanului, s'au scris lucruri interesante, încununate de o bună biografie, datorită d-lui G. Călinescu, cred că e potrivit să contribuim la luminarea câtorva puncte obscure. Pe lângă observațiile acestea două, mai am una, privitoare la părintele Vasile Grigorescu, zis și « părintele Catihetu », dela Folticeni, care încă trece drept fost profesor al lui Creangă. Am cunoscut mai de aproape pe părintele Vasile Grigorescu — în vremea când am trăit la Folticeni

(1906—1918) — și umblam pe urmele lui Creangă. Atunci am descoperit casa lui Pavăl Ciubotariu și a lui Vasile Fierariu (în aceasta am locuit și eu), și bordeiul lui moș-Bodrângă, și grădina unde Trăsnea se năcăjea cu gramatica lui Măcărescu, ș. a. Pe părintele Vasile Grigorescu îl știam încă din 1900, pe când eram elev la Iași și veneam la Folțiceni, împreună cu Nicușor Beldiceanu, care era rubedenie cu bătrânul preot. Atunci numele lui Ion Creangă era cu totul necunoscut părintelui Catihet. D-l Artur Gorovei, care s'a ocupat special de această chestie, a dat îndestulătoare dovezi că părintele Vasile Grigorescu nu poate figura în biografia lui Creangă. Acest preot foarte cum se cade, însă incult și de o vanitate naivă, a putut fi ușor convins mai târziu că ar fi fost profesor lui Creangă. De altminteri autorul amintirilor nu vorbește decât de protoiereul Conta.

Bojdeuca din Țicău durează încă. Un comitet ieșan, subt prezenția de onoare a d-lor Meissner și Cuza, condus de d-l Emil Ciaicovschi, avocat și fost deputat, a salvat-o dela ruină completă și risipire, adunând în cele două chilioare câteva rămășiți, fotografii și portrete. Sărăcuț muzeu, pe o margine de râpă. O furtună sau un puhoiu îl poate duce la vale, amestecându-l cu gunoaiile unei mahalale mărginașe. E de mirare cum a putut sta până astăzi acolo acest adăpost șubred, în care a sălășluit puțini ani în trecătoarea viață un fiu genial al oamenilor dela munte. E o clădire de bârne și de vălătuci, acoperită cu șindrilă. Păreții coșcovi, lemnăria ruinată de cari și putreziciune. E tipul adăpostului nedurabil. În răsărit, dincolo de valea Țicăului, se ridică dealurile pleșuve a Șorogarilor și Cîrifului, după care urmează alte dealuri moldovenești dincolo de Prut spre Nistru, și de-acolo înainte deschizându-se spre fundul necunoscut al spaimei — pustia sarmatică.

Din cerdacul de din dos al bojdeucei, Creangă nu putea contempla decât tristeța peisagiului de stepă. În Maiu, dealul înverzește în pripă. În Iunie și Iulie iarba se calcinează sub un soare copleșitor. Vânturi puternice usucă plantațiile; rediurile abia vegetează. În vremea iernii toate se schimbă deodată pentru ochiul uimit; feeria palatelor din povești, a

podurilor de pietre scumpe, a crângurilor de argint se înșiră pe unde era o râpă rău-mirositoare și unde se înălțau dealuri sărace. Dar odăițele sânt strâmte, ferestrele dau puțină lumină; crivățul suflă din spre pustie cu modulații sinistre. Dacă, vara, cărturarul trăitor aici trebuie să se cufunde într'un poloboc cu apă, ca să se răcorească și să iasă apoi în cerdac să asude ca într'o muncă silnică; apoi în vremea iernii e nevoit să se acopere cu șube, să-și înfășure picioarele în poclăzi și să se ghemuiască la o mesuță scundă în preajma ferestrei. Vifornița spulberă afară cu larmă de valuri. În sobă, focul arde fără întrerupere. După ce se domolesc vije-liile lui Ianuarie, pe omătul cu reflexe violete de pe dealuri, în lumina lunii, se înșiră lupii, urlând.

Cât de departe au rămas în spațiu și în timp imaginile încântate ale copilăriei! Casa tihnită dela Humulești, unde toate erau bine întocmite și înțelept cumpănite, Ozana cea limpede curgătoare, pădurile de brad, viața de sat de munte călăuzită de datini.

Aici, în strada Țicău No. 4, nu era numai o margine umilită de târg, cu năcazuri și lipsă de confort; era mai cu samă un exil. Exilat de împrejurările vieții se afla aici Ion Creangă în calitatea lui de cărturar; mama sa îi hotărâse în dragostea ei o soartă mai bună decât a țăranilor de rând și un traiu mai ușor; rezultase pentru el o ieșire definitivă din mediul părinților și bătrânilor lui și o opreliște definitivă de a se mai întoarce îndărăt. Rezultase o viață care nu era legată nici de a societății bogate și cultivate ieșene — reprezentată, să zicem, prin «Junimea». — Dealtminteri, prin natura lui intimă, Creangă era refractar orașului. Redus la un fel de conviețuire mediocră cu o lume mică și robită celor trupești, autorul lui «Moș Nichifor Coțcariul» se afla într'o poziție falsă. «Junimea» făcea haz de el fără a-l trata ca pe un egal. Părintele Enăchescu și tovarășii nu puneau niciun preț pe prostiile pe care le putea scrie un colaborator puțin serios al Metodei de scriere și cetire; după trecerea lui din viață se indignau neînțelegând cum persoane sus puse laudă atari lucruri fără valoare, ba vorbesc chiar de busturi și statui pentru un om care e departe de a fi fost mai breaz decât alții.



De tagma preoției se lăsase; nu-și simțea pentru ea nicio chemare, nici râvnă pentru un compromis farisaic. Intr'o viață liniștită de familie nu se putuse fixa, deoarece și în împrejurarea lui se repeta o dramă tipică: soția, târgoveată, nu accepta pe țăranii dela Humulești. Vor fi fost și alte pricini care s'au adaos ca să-i distrugă căsnicia; dușmănia aceasta între două lumi a contribuit în cea mai mare măsură la desfacerea totală. Din aceste împrejurări a rezultat o primă decădere — un concubinaj cu Tinca Vartic — și a doua decădere: un dispreț al Humuleștenilor lui pentru răspopit.

N'aș vrea să fiu rău înțeles în ce privește conviețuirea unui om ca Ion Creangă cu o persoană care i-ar fi plăcut și care i-ar fi dat un sprijin sufletesc și moral în deseale năcazuri ale vieții lui. Iși luase însă lângă el mai mult o slujnică decât o tovarășă. I-ar fi trebuit o ființă egală cu el. Tinca Vartic din nefericire contribuia să-i trivializeze viața.

Acest loc de exil, bojdeuca din Țicău Nr. 4, n'avea să fie luminat decât de apariția lui Mihail Eminescu. A fost pentru Creangă o binefacere în preocupările lui artistice. Eminescu îi aducea înțelegere și reconfort. Însă trecerea poetului pe la Țicău a fost de puțină durată. Creangă îl chema neconținut dela București cu scrisori calde; se simțea, fără Eminescu, lipsit de marea binefacere a prietiniei. Eminescu era și el un singuratic, un om fără situație socială statornică. Deși cu mai multă cultură și cu sufletul mai complicat, se simțea binc în tovărășia Humuleșteanului. Creangă s'a simțit și mai legat de poet după ce acesta a fost lovit de suferința crudă care i-a adus sfârșitul. Cam la aceeași vreme a fost înțeleștat și el de un rău ascuns; după 1885 epilepsia an cu an și-a sporit accesele, copleșindu-l. Eminescu a căzut vara; Creangă la sfârșitul aceluiași an.

În 1909, iarna, a avut loc la Humulești o pomenire de douăzeci de ani dela moartea lui Creangă. Locuiam atunci la Folțiceni; am participat și eu, în calitate de inspector al cercurilor culturale. Au venit câțiva intelectuali dela Iași; învățători din județele Neamțu și Suceava. A fost o manifestare de pietate cărturărească; țăranii din Humulești au fost participanți din curiozitate. Am stat de vorbă cu unii din ei; fără

îndoială, le era greu să înțeleagă motivele care adunaseră atâta lume străină la pomenirea unui om plecat din satul lor, care nici nu era îngropat acolo și care se făcuse faimos printr'o scandaloasă ieșire din cinstitul cin preoțesc. Poate să fie, rugăciunile și praznicele acestea, niște rugăciuni și praznice spre a cere milostivire dela Dumnezeu pentru păcatul săvârșit. Neștiutorilor de carte nu li se putea pretinde să aibă cunoștință de opera scriitorului; absolvenții școlilor nu se puteau îndeletnici cu niște scrieri care erau cu totul în afară de gustul și puțința lor de înțelegere. Chiar dacă le-ar fi aflat în biblioteca unei școli primare, « Amintirile » și « Poveștile », opere eminentemente artistice, nu puteau solicita interesul lor. Lectura omului cu instrucție puțină e « Alexandria » sau « Epistolia ». « Moș Nechifor Coțcariul » se află la polul opus. Sentința obștei, dată cu ani în urmă, era condamnarea acelui înstrăinat și răspopit diacon Ion al lui Ștefan sin Petrea Ciubotariul, căruia i s'a mai spus și Creangă. Intr'un sat cu bună rânduială morală nu s'ar fi putut nimeni singulariza cu o altă părere. Neamurile plecau fruntea, și ele destul de rușinate. Dealtminteri aceste neamuri tinere, care locuiau în casa veche unde copilărise povestitorul, se grăbeau să ne arate, cu mândrie, înnoirile pe care le săvârșiseră și mobilele de târg pe care se învredniciseră să le cumpere și să le așeze în locul lavițelor antice și a lăzii de zestre a Smarandei Creangă. Erau încredințate că ieșim încântați de toate prefacerile ce constatam. Ce interes mai avea așa-zisul Creangă — când se aflau ei în viață? Și mai ales când se aflau în neamul lor adevărați oameni de ispravă și gospodari cu bun nume?

Eram în acea vreme tânăr și destul de naiv. Încredințat că pot să restabilesc în satul său de baștină bunul renume al unui mare înaintaș din năcăjita noastră breaslă, am luat cuvântul în biserică, la sfârșitul sfintei slujbe, și am desvoltat propoziția: « Proroc în patria lui cinste nu are ». Am vorbit cu entuziasm și am căutat să lămuresc că Domnul Dumnezeu a pus un dar sfânt în alesul său Ion Creangă dela Humulești. Acuma sânt bine încredințat că n'am convins pe nimeni dintre cei ce trebuiau convinși, măcar că muierile suspinau

din când în când cu mâna la gură și-și ștergeau lacrimile. Au mâncat după asta colivă și au uitat de alesul lui Dumnezeu.

Situația singuraticului care se chinuia în bojdeuca din Țicău era ca cea dintr'o anecdotă pe care o spun uneori vânătorii noștri munteni.

Povestitorul arată că s'a întâlnit c'un urs tocmai când voia să treacă o punte peste o prăpastie. Armă n'avea de niciun fel; dă înapoi; când colo, la celălalt capăt de punte, al doilea urs. Dedesubt prăpastie înfricoșată. — Și ce-ai făcut? întreabă cu uimire ascultătorii novici. — D'apoi ce puteam să fac, oameni buni? răspunde c'o logică blândă povestitorul; n'am făcut nimica; m'au mâncat dihăniile.

Intr'o situația identică, însă nu de anecdotă, a fost Creangă. Putea și el spune că l-au mâncat fiarele. Din pricina situației lui false în oraș, a fost nevoit să ducă, cu niște oameni meschini și mici, o viață coborâtă în care mâncarea și băutura ocupă locul principal. Asta a fost prima dihanie ce l-a sfâșiat.

Din «Amintirile» lui se vede în ce lumină de paradis pierdut își pune satul. Acolo ai săi nu-l mai puteau cunoaște, căci nu mai era al lor.

Țara noastră e patria străveche a acestor băștinași dela descălecătoare, dela Traian, dela Daci și de mai demult, care s'au fixat cândva într'o civilizație respectabilă, ale cărei vestigii le constatăm în datini. Împrejurările catastrofale ale istoriei i-au forțat să se închidă în legea lor veche ca într'o scoică; astfel au rezistat invaziilor și dominațiilor străine; neînduplecați în conservatismul lor au biruit timpul și restriștile, ajungând până în evul modern, când s'a alcătuit statul nou. Statul acesta nou, moștenire dela voievozi și refăcut de boierii și cărturarii veacului trecut, se orientează către civilizația apuseană de azi. Orice element de valoare din țărănime, intrat în curentul de viață nouă al lumii, se desparte de baștina sa nu cu distanța dela oraș la sat, ci cu o distanță de un mileniu. Satul trăiește în civilizația sa arhaică, valabilă încă sub raport moral; desrădăcinatul e purtat brusc înaintea în civilizația modernă materialistă și mecanică. Cum s'ar putea crea o simbioză între patrimoniul nostru vechiu moral și civilizația mecanică plină de scăderi și primejdii a

lumii de azi — e o problemă ce interesează viața noastră de stat și care urmează să fie rezolvată. Deocamdată, notarul și plotonierul major rămân niște hibrizi care au pierdut pe Dumnezeuul părinților lor și nu înțeleg nimic din cultură. Valorile reale, personalitățile ce-și însușesc cultura nouă, nu mai au nimic comun cu țărănimea de unde au ieșit. Încercările lor sentimentale de a se întoarce către părinții abandonți sânt zădarnice. Copilul e trecut de fapt « pe celălalt tărâm »; e ca și mort.

Formularea aceasta schematică e exagerată; cuprinde însă adevărul, mai cu samă dacă o raportăm la stările de lucruri din România veche; în ea se înglobează și drama vieții lui Ion Creangă. Desfacerea totală de ai săi e a doua dihanie care l-a sfâșiat.

Izgonirea lui din raiul Ozanei s'a făcut în spre al douăzeci și cincilea an al vieții. Ștefan a Petrei Ciubotariul a răposat de tânăr, în 1858, la Prigoreni, moșie de câmp, fostă odinioară a marelui vornic Ion Neculce, lăsând o văduvă năcăjită și îndatorată, cu mulți copii. Pe urmă, nu târzie vreme s'a petrecut din viață și Smaranda Creangă. Mai crunt lovită decât de moarte ar fi fost Smaranda dacă ar fi ajuns să vadă visul său lepădat și batjocorit. Desfacerea lui Creangă de Humulești și de Ozana a fost agravată și de această împrejurare a vieții lui — părăsirea preoției.

Cu amândouă capetele de punte blocate, Ion Creangă s'a retras ca să moară în acest refugiu mizerabil care e bojdeuca din Țicău. Acolo a suspinat și a asudat, dând literaturii noastre o operă nepieritoare. După cincizeci de ani, locul păstrează încă mâhnirea de umilință și izolare a desrădăcinatului.

# LIMBA ROMÂNĂ ÎN IZVOARELE I S T O R I C E M E D I E V A L E

DE

G. POPA-LISSEANU

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

---

*Memoriu prezentat în şedinţa dela 26 Ianuarie 1940*

---

## PREFAŢA

*În volumul al XV-lea din colecţia noastră de «Fontes historiae Daco-Romanorum», prezentând, într'un studiu introductiv, lucrarea lui Procopius «De aedificiis», am lăsat anume netratate chestiunile de limbă ce se desprind, într'un aşa de mare număr, din textul acestui autor grec. Şi am procedat astfel din dorinţa ce am avut de a separa problemele istorice de cele filologice şi de a nu introduce în chestiuni de pură istorie, chestiuni de limbă, pentru care ne găsim într'un domeniu nu de realităţi sigure, ci pe un teren şubred şi alunecos, pe un teren plin de ipoteze.*

*În acelaşi timp, am ținut ca problemele de limbă ce ni le sugerează Procopius să fie coroborate, în afară de datele ce ni le procură, în această privinţă, ceilalţi doi istorici medievali, cercetaţi de noi, Priscus şi Iordanes, şi de cele ce ni le pun la îndemână cronicarii bizantini Theophylactus Simocattes, Theophanes Confessor şi alţii, cari au scris în epoca de formaţiune a limbii române.*

*Şi, precum noi nu avem pretenţia, după cum am spus-o şi altădată, să resolvăm, noi înşine, marile probleme ale istoriei noastre*

naționale, ci numai să procurăm materialul necesar viitorilor istorici ca, întemeiându-se pe acest material, să ajungă ei la deslegarea acestor probleme, tot astfel și acum, în ce privește limba română, noi nu pretindem să soluționăm, noi singuri, marile probleme de limbă, ci numai să le enunțăm, așa precum ele rezultă din izvoarele istorice studiate de noi, și să ne arătăm și convingerile la care noi am ajuns.

De aceea, în acest studiu al nostru, în deosebi, se vor întâlni, pe lângă fapte sigure, mai multe chestiuni de limbă prezentate sub formă de ipoteză, deși bazate și ele pe texte necontestate. Cetitorul își va da ușor seama că noi ne-am călăuzit mai ales de pilda poetului Martial:

*Sunt bona, sunt quaedam mediocria, sunt mala plura,  
Quae legis hic ; aliter non fit, Avite, liber <sup>1)</sup>.*

Cercetarea aceasta a noastră am mărginit-o numai la câțiva dintre autorii medievali, în special bizantini. Atragem însă atenția tinerilor istorici și filologi asupra însemnătății ce prezintă aceste studii pentru lămurirea trecutului nostru și pentru cunoașterea limbii românești în epoca ei de formațiune.

---

<sup>1)</sup> Martialis, *Epigr.* I. 16.

## LIMBA ROMÂNĂ ÎN IZVOARELE ISTORICE MEDIEVALE

### EPOCA DE FORMAȚIUNE A LIMBII ROMÂNE

Înainte vreme, și chiar acum patruzeci de ani, pe când Ovid Densusianu își publica monumentală sa operă « Histoire de la langue roumaine », în care se spunea ultimul cuvânt privitor la formarea limbii românești și care a servit apoi ca normă și îndreptar pentru toți cercetătorii graiului nostru, se mai credea că limba română este o limbă nouă, ieșită ce e drept din latina vulgară, dar o limbă cu totul alta decât limba latină. Aceasta din urmă era socotită pe atunci, ca o limbă moartă, ca și limba elenă, iar nu ca o limbă vie.

Studiile de lingvistică ce s'au produs în știință de atunci încoace au dus la alte concluziuni. Ele au ajuns la încheierea că limba română, ca și celelalte limbi romanice sau neolatine, nu este o limbă nouă, ci că ea este însăși limba latină în evoluția ei <sup>1)</sup>. Limbile romanice, formate din limba latină numită în deobște vulgară sau rustică ce se vorbea de marea majoritate a populațiilor vastului imperiu roman — de altfel, pe lângă limba clasică a autorilor latini mai exista și o limbă de conversație, o limbă familiară a oamenilor culti dela Roma, care limbă nu era aceeași cu limba ce o constatăm bunăoară în discursurile lui Cicero ori în poezia lui Vergilius — aceste limbi romanice s'au dezvoltat, fiecare în mod separat, sub înrâurirea idiomelor locale, în Franța sub influența idiomului celtic, în Spania a celui iberic, și așa mai departe, iar la noi sub influența idiomului traco-iliric.

Nu se poate deci fixa un timp anumit, când a luat naștere limba română. Se pot cel puțin determina epocile,

---

<sup>1)</sup> După A. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, p. 25: « Limba română este pur și simplu transformarea potrivit împrejurărilor a limbii latine ».



când aceste influențe s'au produs spre a modifica limba latină.

Dacă, prin urmare, limba română este însăși limba latină în evoluția ei firească și în spațiul ei vital din regiunea peninsulei Balcanilor, a Dunării și a Carpaților, atunci nici nu se poate pune chestiunea, când se ivesc cele mai vechi urme de limbă românească. Acestea se găsesc în însăși latina vulgară, în însăși latina populară și diferențierea mai pronunțată a acesteia de latina clasică este, de sigur, și primul moment al creerii limbilor romanice, fiecare în spațiul ei vital. Și, tot atunci, prin această diferențiere din ce în ce mai accentuată dintre graiul cult, graiul scris, și dintre graiul popular, graiul nescris, s'a produs și transformarea caracterului sintetic al limbii latine în caracterul analitic al limbilor neolatine.

Cu cât un graiu este mai puțin fixat — și fixarea lui se face și, mai ales, se susține prin opere literare scrise — cu atât el este mai expus influențelor externe și deci mai susceptibil de modificări. Și limba latină populară nefiind susținută de lucrări scrise, a fost silită să se supună acestor influențe<sup>1</sup>, pe câtă vreme latina clasică, susținută de o puternică literatură, a rămas aproape neschimbată în decursul veacurilor, a primit prea puține modificări.

Și, spre deosebire de regiunile din apus, unde, după căderea imperiului dela Roma, s'a menținut, paralel cu limba latină vorbită, și limba latină scrisă, fiind reprezentată de scriitori de mare valoare literară, în regiunile din răsărit ale imperiului, limba latină vorbită a primit o mai largă întrebuințare și o mai mare dezvoltare, aci limba latină clasică fiind înlocuită cu limba grecească. În același timp, influența ce în Occident a exercitat latina clasică asupra latinei populare vorbite, în Orient această influență n'a mai existat<sup>2</sup>).

Privind deci astfel limbile romanice, ca fiind însăși limba latină vie și dinamică în evoluția ei, în timp și în spațiu,

<sup>1</sup>) Sext. Pușcariu, *Dacoromania*, VII, p. 335 atribue « transformarea limbii latine în limbă română rusticizării populației romane, după încetarea civilizației romane dela Dunărea de Jos ».

<sup>2</sup>) Meyer-Lübke, *Rumänisch und Romanisch*, în *An. Ac. Rom.* III, V. 1. a. 1930 cf. și Sext. Pușcariu, *Dacoromania*, VII, p. 489 și VIII, p. 331.

credem că filologii noștri de odinioară aveau dreptate când susțineau că, bunăoară, acel faimos *secodo auctor segnai* din tabla cerată din anul 160 d. Chr., descoperită la Roșia Abru-  
dului, este unul din primele monumente de limbă română, constatate în teritoriul de formație al neamului nostru, *segnai* pentru signavi și *secodo* pentru secundus și că, după cum prea bine observă A. L. Philippide, în filologie nu totdeauna ce este mai nou este în același timp și mai bun <sup>1)</sup>. De aceea, socotim că O. Densusianu se înșală când consideră pe acel « segnai » de mai sus ca un element de latină vulgară, iar nu și, în aceeași vreme, un element de limbă română primitivă.

De asemenea, credem că O. Densusianu n'are dreptate nici atunci când socotește drept elemente de latină vulgară, iar nu ca elemente de limbă românească, contrar celor susținute în această privință de Aron Densusianu părintele său, unele date ce ni le procură istoricii bizantini de mai târziu, Procopius din secolul al VI-lea, Theophylactus Simocattes din secolul al VII-lea, Theophanes Confessor din secolul al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea, precum și bibliotecarul papal Anastasius, traducătorul lui Theophanes dela sfârșitul veacului al IX-lea, precum și ceilalți scriitori bizantini <sup>2)</sup>.

În adevăr, dacă cercetăm cu de-a-mănuntul cele 825 numiri de localități ce le întâlnim în ediția noastră <sup>3)</sup> a lui Procopius, *De aedificiis* nu putem să nu rămânem surprinși de marele număr de numiri latine, având un caracter românesc, constatate de acest scriitor grec.

Căci, din cele 825 numiri de cetăți și de castele — câteva din ele sunt, fără îndoială, dublete — câte se constată în regiunea romanizată a peninsulei Balcanice, găsim vreo 180 numiri latine, fie că ele sunt redată în latina clasică, dar cu

<sup>1)</sup> A. L. Philippide, *Originea Românilor*, p. 507.

<sup>2)</sup> Aron Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române*, p. 51.

<sup>3)</sup> În ediția noastră a lui Procopius, *De aedificiis* am reprodus numai datele ce ni le procură acest scriitor asupra clădirilor ridicate de împăratul Justinian în regiunea din jurul Mării Negre și din Peninsula Balcanică, lăsând la o parte, ca neinteresând prea mult istoria noastră, clădirile ridicate la Constantinopol, în Asia și în Africa.

caractere grecești, fie că ne sunt redată în limba populară ce se vorbea pe atunci în imperiul roman de răsărit, firește, tot în caractere grecești.

Din analiza oricât de sumară a acestor numiri de localități se desprinde o serie întreagă de constatări sigure, dar, în același timp, și o întreagă serie de presupuneri, de ipoteze, asupra graiului popular de pe atunci.

Acest graiu popular era graiul românesc ce tocmai aproape se formase până spre sfârșitul veacului al VI-lea și începutul celui al VII-lea. Era graiul localnic, limba țării, limba părintească — ἡ ἐπιχώριος γλῶσσα sau ἡ πατρώα φωνή — ce se vorbea în teritoriul romanizat al peninsulei Balcanice, ca și, de sigur, în teritoriul numit, pe această vreme, « Barbaricum », dela stânga Dunării, regiune care a fost totdeauna în contact, mai ales comercial și bisericesc, cu regiunile din dreapta Dunării și de cari era numai vremelnic separat, în timp de mari primejdii <sup>1)</sup>).

#### 1. ARĂTĂRILE LUI PRISCUS

Acest graiu localnic este același pe care îl vorbeau locuitorii din Dacia, despre cari istoricul *Priscus* ne spune, la anul 448, aproape două sute de ani după părăsirea Daciei, că ni se aduceau de prin sate ca hrană, în loc de grâu, mălaiu (meiu), în loc de vin, mied, numit astfel în graiul locuitorilor indigeni — ὁ μέδος ἐπιχώριως καλούμενος <sup>2)</sup>

Este același graiu cu limba Ausonilor, despre care tot *Priscus* ne vorbește în trei pasagii de ale sale, deși pe Romani el nu-i numește decât sau ca Romani orientali sau ca Romani occidentali, iar niciodată Ausoni sau Latini.

Iată aceste trei pasagii:

1. « Hunii — zice el — fiind o amestecătură de diferite popoare, pe lângă limba lor barbară — πρὸς τῇ σφετέρᾳ βαρβάρῳ γλῶσσῃ — se silesc să învețe și pe cea a Hunilor, a Goților și a Ausonilor și anume aceia cari au de a face cu

<sup>1)</sup> Cf. Patsch, *Die Völkerbewegung an der unteren Donau in der Zeit von Diokletian bis Heraklius*, pp. 22—23, în *Sitzungsberichte d. Wiener Akad.* a. 1928. Cf. și Sext. Pușcariu, *Dacoromania*, VII, p. 504.

<sup>2)</sup> *Font. Hist. Dacorom.*, VII, p. 47.

Romanii. Grecește știu numai aceia cari sunt prizonieri de războiu de prin Tracia și de prin Iliricul maritim ».

Din acest pasagiu al lui Priscus rezultă că el considera cele trei limbi: hunică, gotică și ausonică, ca limbi barbare și că cele trei populațiuni a căror limbă o amintește — în imperiul Hunilor erau și alte mai multe neamuri — se văd silite să învețe aceste limbi, prin urmare și pe cea a Ausonilor, când au de a face cu Romanii, nu însă și pe cea grecească. Limba latină a autohtonilor din Barbaricum, regiunea dela nordul Dunării sau din Scitia, cum după tradiție se mai numeau ținuturile norddunărene, nu putea fi, în fața scriitorilor greci, cum era și Priscus, decât o limbă barbară, o limbă scitică <sup>1)</sup>.

2. La banchetul din palatul lui Attila veni și bufonul *Z e r c o n* care — zice Priscus — « amestecând în graiul Ausonilor vorbe de ale Hunilor și Goților, a produs veselie și i-a făcut să izbucnească în hohote de râs ».

3. Mirându-se Priscus că Attila a desmierdat numai pe cel mai mic dintre fiii săi, unul dintre barbari care ședea lângă mine și care cunoștea graiul Ausonilor — zice Priscus — dându-mi cuvântul că nu voiu destăinui nimic din ceea ce îmi va comunica, îmi spuse că niște ghicitori ar fi prevestit că neamul lui Attila se va prăpădi și că nu va fi restabilit decât prin acest copil ».

Graiul Ausonilor nu putea fi, fără îndoială, decât graiul autohtonilor, constatat ca un graiu aparte de Priscus, la anul 448 d. Chr.

## II. ARĂTĂRILE LUI IORDANES

Nu avem, în afară de inscripții, nicio lucrare care să ne dea o dovadă despre existența acestui graiu popular. Dar,

<sup>1)</sup> Că limba latină era considerată într-o vreme, în imperiul roman de răsărit, ca o limbă barbară și scitică rezultă și din scrisoarea adresată de *p a p a N i c o l a e* împăratului de Bizanț, *M i c h a e l*, scrisoare în care se spune: La cele mai însemnate festivități, voi amestecați în vorbele voastre grecești cuvinte din limba latină pe care o socotiți ca *barbară* și *scitică*, ca și cum n'ar fi spre cinstea voastră să vă folosiți în întregime de această limbă — în praecipuis festivitatis inter Graecam linguam veluti quiddam pretiosum, hanc (Latinam) quam barbaram et Scythicam linguam appellatis, miscentes, quasi minus decori vestro facitis, si hac etiam bene ac ex toto intellectu in vestris obsequiis ac officiis non utamini. Cf. *D u C a n g e*, *Glossarium*: Obsequium, cf. și *A r. D e n s u s i a n u*, *op. cit.*, p. 63.

din cele două opere istorice ale goto-alanului \*Jordanes, dela mijlocul secolului al VI-lea, «Romana» și «Getica», ne putem da seama întru câțva de evoluția la care a ajuns limba latină în desvoltarea ei. El însă, deși era un om de cultură — ajunsese la rangul de episcop — și deși avea pretenția că scrie limba clasică a lui Cicero și a lui Vergilius <sup>1)</sup>, totuși scrie o latinească ce se apropia foarte mult de graiul popular.

Dăm numai câteva exemple din «Getica» din cari să se vadă cât de mult evoluase limba latină și cum se pregătea drumul, prin pierderea desinențelor, spre limbile romanice, lipsite de cazuri și declinări:

Romano iurae, în loc de iure; utriusque generi, în loc de generis; foedus inito, în loc de initum; cum paucis satellitibus et Romanos, în loc de Romanis; a Lupicino Maximoque Romanorum ducum, în loc de Romanorum ducibus; ob decorem, în loc de ob decus; ob nimium frigorem, în loc de frigus; gaudium feliciorem, în loc de felicius; desinet, în loc de desinit; dolum quod, în loc de qui; fluvium quod, în loc de qui; flumine qui, în loc de quod; in Ravenna, în loc de Ravennae; omnisque genera tormentorum, în loc de omnia genera; longo per tempore, în loc de longum per tempus; de origine actusque Getarum, în loc de actibusque Getarum; dum, în loc de cum; pos, în loc de post, etc. <sup>2)</sup>.

### III. ARĂTĂRILE LUI PROCOPIUS

Dar, dacă Priscus nu face decât să ne amintească despre existența unui grai popular și localnic și dacă Jordanes nu face decât să ne arate până la ce grad evoluase limba latină scrisă, Procopius, în «De aedificiis», deși nu ne dă decât numiri de localități, ne pune în situație să înțelegem în special modificările fonetice ce a suferit limba latină.

<sup>1)</sup> Vezi în *Fontes hist. Daco-Rom.*, vol. VIII, p. 9 influența ce a avut Vergilius asupra lui Iordanes.

<sup>2)</sup> Vezi amănunte în *Mon. Ger. Hist. Iordanes*, edit. Mommsen și în Pauly-Wissowa, *Real Encycl.*, sub voce, studiul lui Kappelmacher. Cf. și *Font. hist. Daco-Rom.*, vol. XIV, p. 9. Prefacerea lui o în u este la Iordanes un fenomen foarte frecvent: custus, în loc de custos, cupia în loc de copia, fabulusae în loc de fabulosae, urbs în loc de orbis, etc.

Înainte însă de a arăta aceste modificări de graiu, așa cum ele rezultă din datele lui Procopius, să indicăm mai întâi, în ordine alfabetică, cele aproximativ 180 de numiri de localități ce le întâlnim în regiunea romanizată a peninsulei Balcanice.

#### CETĂȚI ȘI CASTELE ÎN TERITORIUL ROMANIZAT

Adrianum > Hadrianus, Macedonia.	Calventia > Calventius, regiunea Naissus.
Almus > Almus, Lom Palanca, Moesia Infer.	Candida > candida, Macedonia.
Altina > Altinus, Oltina, Scitia Minoră.	Candidiana > Candidus, Dolni Rahova, Moesia Infer.
Amantia > Amantius, Epirul Nou.	Capomalva > caput + malva, Dardania.
Antoinum > Antoninus, Haemimontus.	Capud boes > Caput bovis sau fossae, Moesia Super.
Apis > apis, Epirul Nou.	Carmina > carmen, Epirul Vechiu.
Aques > aquae, Ad Aquas, Vidrovaț, Moesia Super.	Cassia > Cassius, regiunea Naissus.
Ardeia > ardea, ținutul Cabețan.	Castellium > castellum, regiunea Naissus.
Argentares > argentarii, ținutul Aquae.	Castellium > castellum, Dardania.
Aria > area, Dardania.	Castello bretara > castellum Britorum, Dardania.
Arina > arena, Moesia Infer.	Castellum > castellum, Epirul Vechiu.
Armata > arma, Moesia Super.	Castellonovo > castellum novum, Moesia Infer.
Asilva > ad silvam, Moesia Infer.	Castellonovo > castellum novum, regiunea Aquae.
Augustas > augusta, Tracia	Castelona > castellum, Dardania.
Augusta > augusta - Ogost, Moesia Infer.	Castina > Castinus, Epirul Vechiu.
Aureliana > Aurelianus, ținutul Aquae.	Castra Martis > castra Martis, Moesia Infer.
Barbaries > barbaries, ținutul Serdica.	Castrazarva > castra + ... Tracia.
Bastarnas > Bastarnae, Moesia Infer.	Cavotumba > cava tumba, Haemimontus.
Bononia > Bonus, Vidin, Moesia Super.	Celleriana > celer, Dardania.
Burgonovore > burgus novus, Moesia Super.	Cesiana > Caesius, Dardania.
Burgualum > burgus altus, Moesia Super.	Clementiana > Clementianus, Epirul Nou.
	Clisura <sup>1)</sup> > claudio, Haemimontus.

<sup>1)</sup> O Clisura ni se citează și la Termopile și alta în regiunea Trebizondei.

- Constantiana > Constantius, Scitia Minoră.  
 Crispas > crispus, dublet, Florentina, Moesia Super.  
 Cumarciana > Comargus, Macedonia.  
 Cunae > cunae, ținutul Cabașan.
- Dalmatas > Dalmatae, ținutul Remesian.  
 Ducepratum > ducis pratum, Moesia Super.  
 Duliare > doliarii, ținutul Naissus.
- Eraria > aeraria, ținutul Naissus.  
 Editio > editus, Dardania.  
 Erculente > Hercules, Moesia Infer.  
 Esimontu > ... mons, Haemimontus.  
 Exanta prista > sexaginta pristae, Rusciuc, Moesia Infer.
- Fasciae > fasciae, Macedonia.  
 Florentiana > florens, reg. Aquae.  
 Fossatum > fossa, Moesia Infer.  
 Frerraria > ferraria, regiunea Remesiană.
- Gemellomontes > gemelli montes, Moesia Infer.  
 Gemenus > geminus, Epirul Nou.  
 Germas > germanus, regiunea Germania.  
 Gesilafossatum > ... fossatum, Haemimontus.  
 Getistraus > Getae strava, Haemimontus.  
 Gombes > cumbae, Moesia Super.  
 Graecus > Graecus, regiunea Remesiană.  
 Grandetum > granatetum, regiunea Naissus.
- Halicaniburgu > ... burgus, Moesia Super.
- Hercula > Hercules, regiunea Naissus.
- Iuliovalle > Iulius vallis, reg. Aquae.  
 Iustiniana Prima > Iustinianus, Dardania.  
 Iustiniana Secunda > Iustinianus, Dardania.
- Labellus > labellus, Epirul Nou.  
 Labutza > labes, Dardania.  
 Lacoburgo > lacus + burgus, Moesia Super.  
 Lapidarias > lapidariae, Moesia Inferioară.  
 Literata > litterata, Brnița, Moesia Super.  
 Longiana > longus, regiunea Remesiană.  
 Longiniana > longus, Moesia Super.  
 Lucernariaburgu > lucernaria burgus, Moesia Infer.  
 Lupofantana > lupus + fontana, regiunea Remesiană.  
 Lutzulo > Luciolus, regiunea Remesiană.
- Marcellina > Marcellus, Dardania.  
 Marcerota > Marci rota, Moesia Inferioară.  
 Marcerota > Marci rota, Haemimontus.  
 Marciana > Marcianus, Epirul Vechiu.  
 Marcianum > Marcianus, Haemimontus.  
 Marci petra > Marci petra, regiunea Sărdica.  
 Mareburgus > mare burgus, Moesia Super.  
 Mariana > Marius, Dardania.  
 Marmarata > marmorata, Epirul Vechiu.  
 Martios > Martius, Epirul Vechiu.  
 Martis > Mars, Epirul Nou.



- Maurovalle > mauros + vallis, Scitia Minoră.  
 Maxentiu > Maxentius, Moesia Inferioară.  
 Medeca > medicus, regiunea Cabețană.  
 Mediana > medius, regiunea Naissus.  
 Meridio > meridies, regiunea Aquae.  
 Marioponteda > meridies, pons, regiunea Aquae.  
 Metalla > metallum, Moesia Infer.  
 Miletas > milites, Dardania.  
 Monteregine > mons Regini, Scitia Minoră.  
 Murciara > Murciara, Epir. Vechiu.  
 Mutzianicastellum > Muciani castellum, regiunea Naissus.  
 Nogeto > nucetum, regiunea Scasetană.  
 Nono > nonus, Scitia Minoră.  
 Novae > Novus, Moesia Super.  
 Novas > nova, Scitia Minoră.  
 Noveiustiniana > Nova Iustiniana, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.  
 Novos > novus, Moesia Super.  
 Octavum > octavus, Moesia Super.  
 Palatiolum > palatum, Moesia Inferioară.  
 Palmatis > palmatus, Moesia Infer.  
 Paretium > paries, Epirul Nou.  
 Paulimandra > paulimandra, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.  
 Petroniana > Petronius, Epirul Vechiu.  
 Piscinae > piscina, Epirul Nou.  
 Placidiana > Placidius, Macedonia.  
 Poliscastellum > ... castellum, Moesia Infer.  
 Pontes > pons, Moesia Super.  
 Ponteserium > pons serius, Moesia Infer.  
 Potamu castellum > potamos castellum, Tracia.  
 Presidio > praesidium, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.  
 Primiana > primus, regiunea Remesiană.  
 Primiana > primus, Macedonia.  
 Probinu > Probinus, Haemimontus (de 2 ori).  
 Pulchra Theodora > pulchra... Moesia Infer. sau Scitia Minoră.  
 Putedis > putidus, Moesia Infer.  
 Quartiana > Quartianus, regiunea Aquae.  
 Quintodemu > quintus decimus, Moesia Infer.  
 Quintum > quintus, Moesia Infer.  
 Quintu > quintus, Dardania.  
 Ratiaria > ratiarius, Arciar, Moesia Super.  
 Reginocastellum > Reginus castellum, regiunea Germania.  
 Romaniana > Romanus, regiunea Serdica.  
 Romuliana > Romula, regiunea Aquae.  
 Rubusta > robusta, Scitia Minoră.  
 Salebries > salebra, regiunea Serdica.  
 Saltupurgus > saltus + burgus, Moesia Infer.  
 Sarmates > Sarmatae, regiunea Naissus.  
 Sarmathum > Sarmatae, Haemimontus.  
 Sceptecasas > septem casae, regiunea Aquae.  
 Scumbro > scomber, regiunea Remesiană.  
 Securisca > securus, Moesia Infer.  
 Siclae > sicalae, Macedonia.  
 Spelunca > spelunca, regiunea Remesiană.

- Stiliburgu > ... + burgus, Moesia Super.  
 Stramentias > stramentum, regiunea Serdica.  
 Struas > strues, regiunea Serdica.  
 Susiana > Sosius, Moesia Super.  
 Tillito > tilietum, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.  
 Titiana > Titianus, Epirul Nou.  
 Tramacarisca > Trans Marisca, Turtucaia, Moesia Infer.  
 Tredetilius > tredecim tiliae, regiunea Aquae.  
 Tzertzenutzas > circinus + uceus, regiunea Remesiană.  
 Tzitaetus > civitas vetus, Haemimontus.  
 Tugurias > tugurium, regiunea Serdica.  
 Tulcoburgo > ... + burgus, regiunea Remesiană.  
 Turicla > turricula, regiunea Cabașană.  
 Turibas > turres, regiunea Aquae.  
 Ulivula > oliva, Epirul Nou.  
 Ulmitum > ulmetum, Scitia Minoră.  
 Ulpiana > Ulpus, Dardania.  
 Ucu > uncus, Haemimontus.  
 Valentiniana > Valentinianus, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.  
 Valeriana > Valerius, Moesia Infer.  
 Valvae > valvae, regiunea Cabașană.  
 Variana > Varus (Varius), Moesia Infer.  
 Veriniana > Verinus, Dardania.  
 Via > via, Haemimontus.  
 Vicanovo > vicus novus, regiunea Aquae.  
 Victoriana > victoria, Dardania.  
 Victoria > victoria, Dardania.  
 Viculea > viculus, regiunea Naissus.  
 Vindimiola > vindemiola, regiunea Aquae.  
 Vineus > vinea, regiunea Cabașană.  
 Virginaso > virgina + aceus, Moesia Infer. sau Scitia Minoră.  
 Zanes > Diana, regiunea Aquae.  
 Zetnucortu > ... cort, Moesia Infer.

Multe din localitățile enumerate până aci se pot verifica prin numirile ce le întâlnim în inscripțiile descoperite în aceleași regiuni, inscripții consemnate în C. I. L. III. Astfel avem pentru

- |  |                               |
|--|-------------------------------|
| Caesiana — Caesianus                   | Barbaries — Barbarus, Barbara |
| Celleriana — Celerianus și Celeriana   | Germas — Germanus             |
| Victoriana — Victorianus               | Calventia — Calventius        |
| Mariana — Marianus și Mariana          | Primiana — Primianus          |
| Veriniana — Verinus și Verina          | Lutzulo — Luciolus            |
| Castellobretara — Brittus, Britanicus  | Florentiana — Florentius      |
| Marcellina — Marcellinus și Marcellina | Romuliana — Romulianus        |
| Ulpiana — Ulpianus, azi Lipjan         | Aureliana — Aurelianus        |
| Romaniana — Romanianus                 | Quartiana — Quartianus        |
|  | Zanes — Diana                 |
|  | Mare burgus — Mare, dela mas. |
|  | Sosiana — Sosianus            |

Bononia — Bononia  
 Variana — Varianus  
 Iatron — Medeca (în l. latină)  
 Candidiana — Candidianus  
 Probinu — Probinus  
 Exanta prista — Sexanta πρῆστης  
 Virginatzo — Virga — virgultum  
 Tillito — tilietum

Clementiana — Clementianus  
 Amantia — Amantius  
 Murciara — Murcius  
 Castina — Castinus  
 Priniana — prinus, πρῖνος  
 Placidiana — Placidianus  
 Clisura — claudo

## CARACTERELE GRAIULUI POPULAR (LOCAL) <sup>1)</sup>

### I. ARTICOLUL *a*, *l* (lu) și *le*

Atât articolul feminin *a*, la singular, și *le*, la plural, cât și articolul masculin *l* sau *lu*, la singular, se întâlnesc, după părerea noastră, în numirile de localități ce ni le procură Procopius. Astfel în Dionioia, castel în Epirul Nou și în Tusudeaa, grecizat Tusudeaas, din ținutul Cabețan, avem probabil articolul feminin *a*.

În numirile Lutzulo, castel în ținutul Remesian, în Cusculi, din Moesia Inferioară și în grecizatul Cusculis din Rodope, precum și în Cobencile, castel în Dardania, întâlnim — pare-se — articolul *l*, *lu*, la masculin și *le*, la feminin, în plural <sup>2)</sup>.

Lutzulo este forma articulată a lui Lutzul, din Lucius, în latina clasică pronunțat Lukius. Cusculus, care n'ar putea fi un diminutiv, cum s'a crezut, dela Cuscus, deoarece găsim și forma κοῦσσκον, fem. κοῦσσκονα, are articolul *l* sau *lu*. În Cobenciles, cobenci, cobeancă — adâncata — am avea articolul feminin postpus la plural *le*, cobencile și grecizat, prin adăugirea unui *s* final: Cobenciles.

De asemenea, în numirea Turules, castel în Moesia Inferioară, unde întâlnim și numirea Turus, și mai multe alte

<sup>1)</sup> Cei cari, împreună cu O. Densusiianu, fac o deosebire precisă între limba latină vulgară și limbile romanice sau neolatine, și cari, prin urmare, nu consideră limba română și surorile ei, limbile neolatine, ca fiind limba latină chiar, în evoluția ei, nu admit prefacerile ce le constatăm în limba vulgară ca fiind fenomene de limbă română.

<sup>2)</sup> Articolul prepus Jireček în *Romanen in den Städten Dalmatiens*, p. 20 îl constată mai întâi în numele insulei Issa, articulat Lissa, la care noi am putea adăuga L-Istria, din Epirul Vechiu, Procopius, *De aedif.*, p. 54, ediția noastră.

turnuri, pare a avea articolul *le*, urmată de sufixa grecizantă *s*<sup>1)</sup>.

## 2. MODIFICAREA SUNETELOR ȘI TRANSCRIEREA LOR

a) Vocala *a* pronunțată ca *ă* și *â*.

Romanii, ca, de altfel, și Grecii, neavând în alfabet caractere pentru toate sunetele, scriitorii lor steteau nedumeriți la îndoială, când se găseau în situația de a transcrie un sunet pentru care nu aveau la dispoziție caracterele necesare<sup>2)</sup>. De aceea, de multe ori, pentru anumite sunete se vedeau siliți să întrebuințeze numai literele ce le aveau la îndemână. Câte odată șovăiau între două caractere, sau erau nevoiți să redea sunetul printr'un caracter dublu, să africantizeze, cum se exprimă unii filologi.

Astfel, la *Procopius*, cetatea Remesiana, reședință de episcopat, din regiunea Naissului—Niș, o găsim transcrisă 'Ρουμισιάνα—Rumisiana, iar, pe de altă parte, la același Procopius, găsim cetatea Romuliana, transcrisă cu litera *y*: 'Ρωμυλιάνα. De asemenea, castelul Lupofantana, dela lupus și fontana, ne este redat prin Λουποφαντάνα cu *a* în loc de *o*. De sigur, atât în Rumisiana cât și în Romuliana, ca și în Lupofantana, sunetul de după *μ* se pronunța ca un *ă* sau *â* gutural, întocmai ca și în latinescul clasic *maximus-maxumus*.

Tot astfel, se pare că Procopius a voit să ne redea sunetul *ă* sau *â* transcriind numirile:

Βυρσία — Byrsia, din ținutul Cabețan

Πέντζα — Pentza, din Dardania

Πέρβυλα — Pervula, din Tessalia

Στένες — Stenas — sau Stane, din ținutul Sardica

<sup>1)</sup> Aron Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române*, p. 58. Philip-pide, *Origina Românilor*, I, p. 473. Cf. și I. Sbiera, *Contribuiri istorice*, p. 274. Sbiera mai adaugă și numirea Tarsandala, Tarsânda, în Rodope. Cf. și studiul lui Sext. Pușcariu, în *Zeitschr. f. rom. Philolog.*, LVII, an. 1937, p. 240 asupra articolului postpus și prepus în limba română. Pușcariu nu se declară pentru balcanismul articolului postpus.

<sup>2)</sup> Tacitus, *Annales*, XI, 14, ne informează că încă de timpuriu, în epoca imperială, împăratul Claudius spre a evita acest inconvenient a încercat să reformeze alfabetul latin, introducând noi litere pentru sunetele pentru cari nu existau în alfabet caractere proprii.

Ζάνες — Zanes, din ținutul Timocului  
 Ζέρνης — Zernes, din ținutul Timocului.

b) Vocala *o* pronunțată ca *u*.

Tocirea vocalei *o* în *u* este frecventă la Procopius. Astfel avem, în loc de

Ῥωμισιάννα-Ῥουμισιάννα — Rumisiana, în regiunea Naissului  
 Ῥοβοῦστα-Ῥουβοῦστα — Rubusta, în Moesia Inferioară  
 Γεμελλομόντες-Γεμελλομοῦντες — Gemellomuntes, în Moesia Inferioară  
 Ὀλίβουλα-Ὀύλίβουλα — Ulivula, în Epirul Nou  
 Καλβομοντώ-Καλβομουντώ — Calvomunto (Muntele Pleșuv), în Haemimont, la Theophylactus<sup>1)</sup>

c) Diftongarea lui *o* în *oa* pare că o întâlnim în numirea localității Καστελλῶνα — Castellona, din Dardania, transcrisă cu *ω*.

d) Consonanta *c* = *č*.

Prefacerea consonantei guturale *c* (pronunțat *k*) în palatală *č*, înainte de vocalele *e* și *i*, ca în românescul *cer*, *cină*, o întâlnim, fiind redată în scris prin *tz* sau *z*, în următoarele numiri de localități:

Μουτζιανικάστελλον — Mučianicastellum, în ținutul Scasetan

Μουτζίπαρα — Mucipara, în ținutul Aquae

Λούτζουλο — Luciulo, — Luciul, în ținutul Remesian

Πετρίζην — Petriceni, în Dardania

Κοβέγκιλες — Cobencile, în Dardania.

Cu toate acestea, întâlnim sunetul *c* (*k*) nealterat, transcris în

Πισκίναι — Piscinae, în Epirul Nou

Φασκίαι — Fasciae, în Macedonia

<sup>1)</sup> Theophylactus Simocattes, II 15, pag. 98, ed. Bonn. Cf. Priscus, *Ambasadele*, pag. 48: Promutus în loc de Promotus. Numele generalului lui Iustinian Bonus, îl găsim transcris Βόνος sau Βῶνος sau Βοῦνος.

Μαρκίπετρα — Marci petra, în Dardania

Κελλιριανά — Celleriana (Celer), în Dardania

Λουκερνάριαβουργου — Burgul Lucernaria, de lângă râul Vid,

deși nu urmează numai decât că aceste numiri nu s'ar fi pronunțat cu un *c* alterat <sup>1)</sup>.

e) Consonanta *g* = *ǵ*.

De asemenea prefacerea sunetului *g* (pronunțat *gh*) în *ǵ*, înainte de vocalele *e* și *i*, ca în românescul *ger*, *ginere*, o întâlnim, foarte probabil, în următoarele numiri de localități:

Γένζανα — Gentana (Gențiana), în Dardania

Νώγετο — Nucet, în regiunea Scassetană

Γέρμας — Germas, în regiunea Germenna

Βιργινασώ — Virginaso, în Moesia Inferioară

Γεσιλαφοσσᾶτον — Gesilafossatum, în regiunea Haeminont

Ῥεγινοκάστελλον — Reginocastellum, în regiunea Germenna, etc.

În studiul său asupra palatalizării sunetelor velare *c* și *g* înainte de vocalele *e* și *i* slavistul S k o k ajunge, în această privință la aceeași concluziune ca și noi, că adevărat în veacul al VI-lea Slavii, la venirea lor în Balcani, au găsit exprimarea velară a lui *c* și *g* <sup>2)</sup>. Dar, mai adaugă, în același timp, că palatalizarea acestor sunete, în limba românească, s'ar fi făcut după venirea Slavilor și că ea ar fi avut loc numai după distrugerea centrelor latinității orientale. Faptul, după părerea noastră, nu rezultă din ceea ce ne spune acest învățat slavist și pare a fi în contradicție și cu arătările lui Procopius, constatate aci de noi.

f) Consonanta *t* = *ț*.

Prefacerea sunetului *t* în *ț* înaintea vocalei *i* urmată de altă vocală, ca în românescul *nație*, și redat în scriere prin

<sup>1)</sup> Cf. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, p. 20.

<sup>2)</sup> S k o k, *Zeitschrift für rom. Philologie*, XLVI, an. 1926, p. 398 « Die Slaven haben auf den Balkan zur Zeit ihrer Ankunft (VI. Jahrh. am frühesten) velare Aussprache von *c* și *g* angetroffen ».

ζ sau τζ, o întâlnim în foarte multe numiri de localități. Fenomenul acesta este, de altfel, foarte frecvent și în latina populară, nu numai la Procopius.

Ἀκρένζα — Acrența, în Dardania  
 Πρεζουρίες — Prețuries, în ținutul Remesian  
 Ἐδιτζίω — Editio (Editium, loc ridicat), în Dardania  
 Πόντζας — Ponțas (Punți), în regiunea Aquae  
 Λάβουτζα — Labuța, în Dardania  
 Λαύτζονες — Lauțoni, în ținutul Scassetan  
 Τζυειδών — Ţiidon, în Tracia, etc. <sup>1)</sup>.

Față de acest t alterat în ț, întâlnim pe t și nealterat:

Γεντιανόν — Gentianum, în Macedonia  
 Καλξεντία — Calventia, în ținutul Scassetan  
 Φλορεντιάνα — Florentiana, în ținutul Timocului

deși nu urmează numai decât că ele în graiu nu s'ar fi pronunțat alterat.

g) Consonanta *d* = *z*.

Dentala *d* prefăcută și redată în scris de Procopius prin *z* o întâlnim de mai multe ori în numirile de localități.

Ζάνες — Zâne (Diana), în ținutul Aquae  
 Ζέρνες — Zârne <sup>2)</sup>, în ținutul Aquae  
 Ζητνουκόρτου — Zetnucortu (cortul lui Zitnu), în Moesia Inferioară  
 Πέζιον — Pezion — Pedion, în Epirul Vechiu  
 Παδζιάννα — Badziana, în ținutul Cabețan  
 Βιδζώ — Bidzo, în ținutul Cabețan  
 Ζδεβρήν — Zdevrin, în Haemimontus <sup>3)</sup>.

În același timp, întâlnim pe *z* neprovenind dintr'un *d* alterat în Ζάλδαπα sau Ζελδαπα, identificat cu Bazargicul actual <sup>4)</sup>.

<sup>1)</sup> De remarcat este transcrierea numelui cetății Ratiaria, azi Arçar din Bulgaria: la Procopius, Ῥατίαρια, la Hierocles, din același timp, Ῥαζάρια.

<sup>2)</sup> Cf. *Romanica* noastră, p. 245.

<sup>3)</sup> Observă și numirile Πέντζα în Dardania, Πίνζος în Rodope, Βέρζανα în Dardania și altele multe.

<sup>4)</sup> Tomaschek, *Les restes de la langue Dace*, p. 12 consideră vorba formată din « zard » și « apa », eau jaune.



h) Tocirea și pierderea consonantelor *m* și *s* final.

Un fenomen fonetic foarte frecvent ce-l constatăm nu numai în latina populară, dar chiar și în latina clasică, și mai ales în poezie, este tocirea și în urmă pierderea cu totul a sunetelor finale *m* și *s*. Această pierdere a lui *m* și *s* final o întâlnim foarte adeseori și la Procopius, fapt care de multe ori ne face să confundăm nominativul cu genitivul. Când însă numirea de localitate a lui Procopius este însoțită și de articol, atunci nu mai încapă nicio îndoială asupra cazului. De asemenea nu mai încapă nicio îndoială asupra cazului, atunci când alături de un nume propriu în *ou*, forma genitivului, întâlnim și alte numiri de o altă declinare, în nominativ:

Κύρρου — Cyrrus, castel în Macedonia  
 Κερκινέου — Cercineus, castel în Tessalia  
 Κύντου — Quintus (m), castel în Dardania  
 Δουκεπράτου — Ducis pratum, în ținutul Aquae  
 Μαρεβούργου — Mareburgus, în ținutul Aquae  
 Στιλιβούργου — Stiliburgus, în Moesia Superioară  
 Χαλικανιβούργου — Halicaniburgus, în Moesia Superioară  
 Βουργουάλτου — Burgualtu, în Moesia Superioară  
 Ζητνουκόρτου — Zetnucortu, în Moesia Inferioară  
 Τὸ Οὐκου — Ucu, în Haemimontus, (Balcani)  
 Προβίνου — Provinu, de două ori, în Haemimontus  
 Κατασσοῦ — Catassu, în Dobrogea, etc.

Prin căderea finalei *m* sau *s* se face că întâlnim foarte adeseori în « De aedificiis » ale lui Procopius numiri terminate în vocala *o*. Numirile în *us* sau *um*, se grecizaseră mai întâi și apoi s'a pierdut finala *s* sau *m*. Astfel avem:

În Dobrogea:

Καρσώ — Carsum sau Carsium, Hârșova  
 Ἀργαμώ — Argamum — Ergina, lângă Jurilovca  
 Νεαῖοδουνώ — Noviodunum, Isaccea  
 Τιλλιτώ — Tillitum, poate aceeași localitate cu Tilichion, lângă Silistra  
 Νονώ — Nonum, probabil Novo, Novovicus, Babadag

Καστελλόνονο — Castellonovum, neidentificat, Moesia Infer.  
Πρεσιδίω — Praesidium, neidentificat <sup>1)</sup>).

i) Se întâlnesc deașișderea, în « De aedificiis », o samă de cuvinte cari nu par a fi de origine latină, însă sunt formate ca sufixe latine. Altele sunt compuse cu prefixe sau cu alte nume.

Astfel avem numiri de localități formate cu sufixa *ea*: *Viculea* în regiunea Scassetană, *ura*: *Cleisura* în Haemimont, *ana*: *Edana* în Macedonia, *ar*: *Candilar* în regiunea Scassetană, *isca*: *Securisca* <sup>2)</sup>), azi *Belavoda*, *Transmarisca* azi *Turtucaia*, *ares*: *Argentares*, în regiunea *Aquae*, *ones*: *Lautzones* în regiunea Scassetană, *ina*: *Piscina* în Epirul Nou, *anus*: *Tyrchanus* în Epirul Nou, *alus*: *Pupsalus* în Epirul Nou, *oia*: *Dionoia* în Epirul Nou, *ion*: *Paretion* în Epirul Nou, *linus*: *Pamilinus* în Dardania, *ia*: *Aria* în Dardania, *etum*: *Nogetum*, în regiunea Scassetană, *itum*: *Ulmitum*, azi *Pantelimonul de Sus*, în Dobrogea, *iolum*: *Timaciolum* <sup>3)</sup>), azi *Timoc*, în regiunea *Aquae* și altele mai multe.

j) Numirile de localități compuse nu sunt totdeauna ușor de recunoscut. Ele sunt de mai multe feluri. Unele sunt compuse cu prefixe ca *Praesidio*, în regiunea interioară a Dobrogei; altele cu numerale ca *Sceptecasas*—*Septem casae*, în ținutul *Aquae* sau *Tredetetilius*—*Tredecim tiliae*, *treisprezece tei*, din ținutul *Aquae*; altele sunt compuse cu adjective ca *Mareburgus* din *mare* și *burgus*, în Moesia Superioară, sau *Noviodunum* din *novu(s)* și *dunum*, *Isaccea*, din Dobrogea. În sfârșit, avem o întreagă serie de numiri de localități compuse cu substantive, fie în cazul nominativ, fie în genitivus possessivus, fie în dativus adnominalis.

<sup>1)</sup> De asemenea *Nogeto* în reg. Scassetană, *Limo*—*Dimo* în Bulgaria, *Bidzo* în reg. Cabeșană, *Editzio* în Dardania, *Mulato* în Dardania, *Cuino* în Dardania, *Stamazo* în reg. Cabeșană, *Lutzulo* în reg. Remesiană, *Tulcoburgo* în reg. Remesiană, *Castellonovo* în reg. *Aquae*, *Scumbro* și *Briparo* în reg. Remesiană, *Gembero*, *Gribo*, *Chalaro*, *Tzuttrato*, *Odriuzo*, *Amulo*, *Meridio*, *Vicanovo* în reg. *Aquae*, *Zincyro* în Tracia, *Grapso* în Moesia Inferioară.

<sup>2)</sup> *Securisca* nu pare a deriva dela *securis* cum crede Philippide, ci mai degrabă dela *securus*, cu însemnarea de loc de siguranță, de retragere. Cf. A. Densușianu, *op. cit.*, p. 61. Sufixa *esc*, *isc* este de origine tracă. Cf. A. Rosetti, *op. cit.*, p. 115.

<sup>3)</sup> *Iolum* este o sufixă diminutivă, *Timocul cel Mic*.

Dăm numai câteva exemple dintre altele așa de multe: Numiri de localități compuse cu substantive în cazul nominativ: Gesila fossatum, în Haemimont, Lucernariaburgus, în Moesia Inferioară și altele.

Cu substantive în genitivus possessivus: Paulimandra, târăa lui Paul, în regiunea interioară a Dobrogei; Mutziani castellum, castelul lui Mucianus, în regiunea Scassetană, Marci-petra, piatra lui Marcus, în regiunea Serdicei; Stenecortu, cortul Stanei, probabil, în regiunea Cabețană; Mutzipara <sup>1)</sup>, cetatea lui Mucius, în regiunea Aquae; Monteregeine, muntele reginei în Moesia Inferioară și alte multe.

Cu substantive în dativus adnominalis: Lupofantana, fântâna lupului, în regiunea Remesiană; Reginocastellum, castelul lui Reginus în regiunea Germenna; Iuliovalle, valea lui Julius în regiunea Aquae; Maurovalle, valea lui Maur, în Moesia Inferioară; Laccopyrgus, turnul lacului, în regiunea Aquae; Halicaniburgus, burgul lui Halica <sup>2)</sup> din aceeași regiune.

Avem și o întreagă serie de numiri compuse, ale căror membre componente nu le cunoaștem. Presupunem că cele mai multe sunt de origine traco-îlirică.

Astfel avem: Cutzusura, în regiunea Cabețană; Curtuxura, în Tracia; Cantavaza, Medovnița, în Moesia Superioară, Daltarva, în Haemimont; Castrazarva <sup>3)</sup>, în Tracia; Scariotasalucra, în Tracia; Herduscera, în regiunea Pauta; Scopentzana, în regiunea Sardica; Ulivula și dubletul său, probabil, Aliula, în Epirul Nou; Scariotasalucra, în Tracia; Tzer-tzenutzas, în regiunea Remasiană și altele multe <sup>4)</sup>.

#### k) Grecizarea numirilor latine.

Procopius de origine grec din Caesarea, din Palestina, sau poate, după cum se bănuiește, semit grecizat <sup>5)</sup>, cunoștea bine

<sup>1)</sup> Numirile compuse cu *dava*, *para*, *bria* și *dumum* sunt recunoscute ca numiri de origine traco-dacă.

<sup>2)</sup> Cf. S k o k, *Zum Balkanlatein in Zeitsch. f. roman. Philologie*, 1930, p. 530 și *Font. hist. Daco-Rom.*, XV, p. 103.

<sup>3)</sup> Numirea Castrazarva este formată din castra și zarva.

<sup>4)</sup> Întâlnim de asemenea în « De aedificiis » o întreagă serie de cuvinte compuse, ale căror membre componente nu lasă să se observe cazul. Astfel avem Capomalva din Dardania, Marcerota din Moesia Inferioară, Ducepratum din regiunea Aquae, Castellovretara din Dardania și altele.

<sup>5)</sup> Cf. Philip p i d e, *op. cit.*, p. 471.

limba latină, fiindcă bilingvismul era de mult introdus în lumea romană de răsărit. Despre aceasta ne dă dovadă însuși autorul care ne spune, de mai multe ori, că expresia cutare se spune așa, în limba latină.

Era deci lucru firesc ca Procopius, ca scriitor grec ce era, să țină la tradiția grecească și să transcrie numirile de localități în forma lor tradițională. Și chiar dacă o vorbă, ca bunăoară Piscinae, se va fi pronunțat, ca în românește, cu sunetul *c* africativizat, el o va fi transcris cu litera grecească  $\kappa$ , adică Πισκίναι. În al doilea rând, este sigur că Procopius a căutat să grecezeze cuvintele latine ce avea să le transcrie în grecește. Aceste cuvinte erau, în cea mai mare parte, numiri vechi de localități, numiri de cetăți și de castele numai refăcute de împăratul Justinian.

Iată o serie întreagă de grecizări evidente:

Aques,	în loc de	Aquae, în Moesia Superioară
Sceptecasas <sup>1)</sup>	» » »	Septem casae, în regiunea Timocului
Apis	» » »	Ape, în Epirul Nou
Convenciles	» » »	Covencile, în Dardania
Barbaries	» » »	Barbariae: în ținutul Cabețan
Argentares	» » »	Argentare, în ținutul Aquae
Stenes	» » »	Stene, probabil Stâne, în ținutul Remesian
Banes	» » »	Bane, în ținutul Cabețan
Scuanes	» » »	Scuane, în ținutul Cabețan
Tugurias	» » »	Tuguria (Corturile), în ținutul Cabețan
Stronges	» » »	Stronge (Strungi), în ținutul Remesian
Petres	» » »	Petre, în ținutul Remesian
Bottes	» » »	Botte, în ținutul Cabețan
Buttis	» » »	Butti, în ținutul Scassetan
Dusmanes	» » »	Dusmani, în ținutul Scassetan
Duliares	» » »	Duliare (Doliarii-butoieri) în ținutul Scassetan

<sup>1)</sup> Ediția lui H a u r y ne dă forma *Septecasas*, cf. *Font. hist. Daco-Rom.*, XV, p. 60.

Pontzas	în loc de Pontzi (Punți), în ținutul Aquae
Zanes	» » » Zane (Diana), în ținutul Aquae
Zernes	» » » Zerne (Zârne), în Moesia Superioară
Pontes	» » » Ponte, în ținutul Aquae
Novas	» » » Novae, în Moesia Inferioară
Transmariscas	» » » Transmarisca, în Moesia Inferioară
Turulis	» » » Turuli, în Moesia Inferioară
Tredetetilius	» » » Tredentetilii, în ținutul Aquae și alte multe.

Uneori autorul șovăește între două transcrieri. Astfel cuvântul *valle*, latinește *vallis*, de declinarea a III-a, ni-l dă transcris în două feluri: *Juliovallae* din ținutul *Aquens*, de declinarea I-a, și *Maurovalle*, în *Moesia Inferioară*, de declinarea III-a.

Din cele expuse până aci și în general de arătările lui *Procopius* — asupra unora nu ne pronunțăm, ele dând un câmp deschis la nenumărate ipoteze, — rezultă câteva constatări pozitive, privitor la evoluția limbii latine și începuturile celei române.

#### CONCLUZIUNI TRASE DIN ANALIZA TEXTULUI LUI PROCOPIUS

1. Vocala *o* neaccentuată se preface în *u*, după cum ni-o arată cuvântul *Duliares* din *Doliares* (*dolium*-butoiu), castel în ținutul *Scassetan* și *Rubusta* din *Robusta*, castel în *Moesia Inferioară* <sup>1)</sup>).

Aceeași vocală *o* accentuată și urmată de o nazală se preface de asemenea în *u*, după cum ni-o dovedește numirea *Gemellomuntes*, din *Moesia Superioară* și *Calvomuntes* (la *Theophylactus*), *Muntele pleșuv*, în *Haemimont*, adică în regiunea *Balcanilor* <sup>2)</sup>).

2. Vocala *u* neaccentuată, după o silabă accentuată se pierde. Dovadă numirea *Turicla*, diminutivul lui *Turricula*, castel în ținutul *Cabețan*. Fenomenul, de altfel, era general în limba latină: *saeculum* > *saeculum*, *periculum* > *periculum*.

<sup>1)</sup> *Philippide* pune la îndoială origina lui *Rubusta* din *Robusta* (*robur*).

<sup>2)</sup> *Philippide*, *loc. cit.*, p. 473 ne citează ca dovezi probabile și pe *Gombes* > *cumbae* și pe *Scumbro* > *scomber*.

3. Consonantele guturale *c* și *g* urmate de vocalele *e* și *i* se palatalizează. Dovadă numirile Lutzulo — Luciul din ținutul Remesian și Virginaso din Moesia Inferioară.

4. Consonanta *t* înainte de vocala *i* urmată de o altă vocală se «assibilează» în *ț*. Dovadă numirea Prezuries din ținutul Remesian.

5. Consonantele *m* și *s* finale dispărând la sfârșitul cuvintelor, acestea au rămas terminate în *u* (cele grecizate în *o*), după care s'a adăugat, ca determinativ articolul. Dovadă despre aceasta avem numirile Burgualtu, castel în Moesia Inferioară și Stiliburgu, în aceeași regiune (și grecizatul Carso > Carson > Carsum, etc.

6. Consonanta dentală *d*, urmată de *i*, se preface în *z*. Dovadă avem numirile Zanes și Zernes, castele refăcute de împăratul Justinian în Moesia Superioară.

7. Cuvinte românești se întâlnesc în câteva numiri de localități. Astfel în Mareburgus, întâlnim adjectivul românesc «mare», Burgul cel mare <sup>1)</sup>, localitate în Moesia Superioară. În Sculoburgus, castel din aceeași regiune, se recunoaște radicalul românesc sculta <sup>2)</sup> (ascultare); în Ulmetum, castel în Dobrogea, azi Pantelimonul de Sus, se recunoaște românescul Ulmet, ținutul cu ulmi <sup>3)</sup>, iar în Tillito > tilietum, castel în regiunea interioară a Dobrogei, se recunoaște românescul teiu, ținutul cu tei <sup>4)</sup>.

8. Grupul de consonante *sc* din Sceptecasas, Scemnas, Fasciae și alte câteva numiri, reprezintă foarte probabil sunetul *ș* <sup>5)</sup>. În această privință, iată ce spune Philippide: «Faptul n'ar fi imposibil, întrucât diftongarea lui *é* în *ea* a putut fi gata la mijlocul secolului al VI-lea, iar prefacerea pe

<sup>1)</sup> S k o k, *Zum Balkanlatein in Zeitsch. f. rom. Philologie*, I, p. 530 nu crede că acest mare ar fi adjectivul românesc «mare», derivat din «mas».

<sup>2)</sup> Vezi și mai jos, pag. 41.

<sup>3)</sup> Philippide, *op. cit.*, p. 275 adaugă între faptele pozitive de limbă și pierderea consonantei *v* între două vocale, dând ca exemplă Caput boes — caput bovis — noi am admis părerea lui Litzica, caput fossae — apoi Tzitaëtus, dacă este format din «civitas vetus» și Gestristans, dacă este cuvântul format din Getae strava. Pierderea acestui *v* intervocalic este de altfel un fenomen frecvent în limba latină populară.

<sup>4)</sup> S k o k, *ibidem*, p. 450.

<sup>5)</sup> Cf. și I o r g a, *Istoria Românilor*, II, p. 228.

teritoriul românesc a lui *s* + *i* în *ș* a putut să aibă loc deja de pe atunci, deoarece această prefacere este atât de veche, încât niciun element străin nu participă la dânsa <sup>1)</sup>».

Cele mai multe din fenomenele de limbă constatate mai sus se întâlnesc și în limba latină populară și sunt atestate mai ales de inscripții. Și, se înțelege dela sine că și alte fenomene, mai ales fonetice, s'au putut petrece în limba latină, fără ca aceasta să se poată vedea din scrisul lui Procopius, care, păstrând tradiția, a transcris numirile, pronunțate deosebit de cum se cunoșteau în limba clasică, cu caracterele ce le avea la îndemână.

Dar, în afară de numeroasele numiri de localități, cu un caracter latin, indicate de Procopius, în « De aedificiis », și reproduse de noi mai sus, un pasaj din același autor grec, însă din opera sa « Războiul cu Goții » ne dă o informație care aruncă o vie lumină asupra graiului popular și ne arată extinderea lui pe acele vremuri.

Cineva din neamul Antilor, Slavi cari trăiau pe atunci prin Moldova și prin sudul Rusiei, s'a dat drept un strateg trac, căzut într'o expediție (pe la 545) împotriva Sclavinilor. Faptul a părut plausibil, fiindcă omul știa latinește *καίπερ τήν τε Λατίνων ἀφιέντα φωνήν* <sup>2)</sup>

Slavii aceștia, Σέρβλοι <sup>3)</sup>, cum îi numește mai târziu Porphyrogenitus, purtau acest nume, fiindcă erau supușii împăratului Romanilor — *ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν ἔσχον οἱ Σέρβλοι διὰ τὸ δοῦλοι γενέσθαι τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων*, adică de aceea poartă această numire, fiindcă slujesc împăratului Romanilor <sup>4)</sup>.

Constatăm deci că un străin din părțile norddunărene știa latinește. Și de sigur nu va fi fost singur. Era o ambianță latină și în stânga Dunării, un leagăn sau o vatră a unei populații romanice în mediul rural din Dacia.

<sup>1)</sup> Philippide, *op. cit.* pag. 475.

<sup>2)</sup> Procopius, *De Bel. Goth.*, III, 14

<sup>3)</sup> Porphyrogenitus, *De adm. imp.*, p. 152, ed. Bonn.

<sup>4)</sup> În Serbli vedem articolul românesc postpus, constatat în aromâna *li*, în daco-româna *i*. Cf. și mai jos pag. 45.



Această limbă a Latinilor dela nordul Dunării este, credem noi, una și aceeași cu limba Ausonilor, de care ne vorbea mai sus Priscus și care nu este aceeași cu limba latină clasică a Romanilor. Căci istoricul Priscus, de câte ori ne vorbește despre Romanii din răsărit ca și de cei din apus, îi numește întotdeauna, după cum am arătat-o și mai înainte, numai Romani și niciodată Ausoni sau Latini. 'Η φωνή τῶν Λατίνων este, după părerea noastră, graiul popular al Daco-Romanilor sau graiul străromân, cum îi se mai zice.

Acest graiu al Latinilor îl mai întâlnim și într'un alt pasagiu al lui Procopius, de astădată în opera sa « Războiul cu Vandalii » <sup>1)</sup>.

Venind vorba despre κασοῦλα — casula — ne spune: Κασοῦλαν αὐτὸ τῇ Λατίνων φωνῇ καλοῦσι 'Ρωμαῖοι, adică Romanii o numesc în graiul Latinilor κασοῦλα. E vorba de o haină cu capușon, o haină de slugă, de o glugă pe care păstorii o purtau întotdeauna cu ei spre a se feri de ploaie și din care vorbă provine, credem noi, cuvântul căciulă.

Asupra originii cuvântului căciulă până astăzi nu s'a spus o părere definitivă <sup>2)</sup>. Cuvântul se găsește în toate dialectele noastre, în afară de cel istrian, și în toate limbile balcanice <sup>3)</sup>. Casula, cu *u* accentuat n'are de a face cu diminutivul casula <sup>4)</sup>, dela casă, colibă, căci *u* neaccentuat din penultima ar fi căzut în limba română. Casula este un cuvânt din latina populară, după cum ni-o spune și Procopius, de origine necunoscută, cuvânt întrebuințat de populația romană, mai ales de păstori și care a trecut și la celelalte popoare balcanice. Prefacerea lui *s* în *č* este imposibilă. Noi însă credem că vorba se rostea cu *č*, nu cu *s*, și Procopius, neavând la îndemână caractere pentru grafica lui *č*, l-a transcris, probabil, ca un simplu *s*, în loc de *č*.

<sup>1)</sup> Procopius, *De Bel. Vandal.*, II, 26, p. 539, ed. Haury.

<sup>2)</sup> Th. Capidan, *Dacoromania*, III, p. 203.

<sup>3)</sup> Sext. Pușcariu, în *Etym. Wörterbuch*, sub voce, crede că acest cuvânt ar proveni din vechiul catteulla, diminutiv dela cattea, din care ar proveni și germ. Katze. O. Densușianu, *op. cit.*, p. 365 pune cuvântul căciulă între cuvintele de origine bulgaro-serbe (alb. kasul'e).

<sup>4)</sup> Walde, *Lat. etym. Wörterbuch*, sub voce, ne arată etimonul vorbei casa, colibă, din rad. Kat, a ascunde, a acoperi și-l crede în legătură cu vr'un dialect care, ca și dialectul osc, a prefăcut pe *ti* în *s*.

## IV. ARĂTĂRILE CRONICARILOR BIZANTINI

### RETORNA ȘI TORNA, TORNA, FRATRE!

Graiul localnic, graiul părintesc, limba țării — ἡ ἐπιχώριος γλῶσσα sau ἡ πατρὶα φωνή — despre care ni-a vorbit mai sus istoricul grec Priscus, îl mai întâlnim amintit în două izvoare bizantine; îl întâlnim în cronica lui Theophylactus Simocattes, din secolul al șaptelea și în cronica lui Theophanes din secolul al optulea, cronici cari, deși utilizează același izvor istoric, nu s'au influențat una pe alta. În același timp, ni s'a păstrat și o traducere în latinește a croniciei grecești a lui Theophanes, făcută în veacul al nouălea de bibliotecarul papal Anastasius. Acest graiu îl întâlnim în cuvintele cu înțeles deplin: «retorna» sau «torna, torna, fratre».

Iată informațiunea ce ne dau cronicile despre acest graiu localnic și împrejurările în cari el s'a produs.

Chaganul Avarilor a atacat cu războiu, în anul 579<sup>1)</sup> provinciile imperiului roman de răsărit, jefuind Moesia și Scitia și distrugând orașele dela Dunăre: Ratiaria-Arciar, Bononia-Vidinul, Aquae-Vidrovaț, Dorostorul-Silistra, apoi Zaldapa-Bazargicul și Marcinapolis-Devnia. Armatele romane cari aveau să se împotrivească barbarilor erau puse sub comanda lui Comentiolus, secundat de generalii Castus și Martinus.

Spre a înfrunta pe dușman, Comentiolus, după ce și-a lăsat cea mai mare parte de oștire pentru paza lagărului său, a pornit cu trei cete de ostași aleși întru întâmpinarea Avarilor, având fiecare din cei trei generali câte două mii de soldați încercați în lupte și viteji.

Castus, cel dintâi, a avut oarecari succese asupra chaganului și văzând că acesta a trecut peste fluviu, de sigur peste Dunăre, s'a pus pe urma lui și a biruit oștirile barbarilor. Fiind însă mânat de un spirit rău, nu s'a retras, înapoi la comandantul său, și a fost înconjurat de armata Avarilor și făcut prizonier.

<sup>1)</sup> În realitate în anul 587, căci anul Facerii se socotește cu 5508 ani înainte de nașterea lui Christos, iar nu cu 5500, după cum de obicei socotesc anii cronicarii Theophylactus și Theophanes, precum și editorii lor și ai altor cronicari bizantini.

Martinus, la rândul său, surprinzând pe chagan nepregătit, l-a pus pe fugă. Dar, în urmă, văzând că acesta a trecut peste fluviu, s'a întors la comandantul său, la Comentiolus, care se retrăsese la Marcianopolis.

Atunci chaganul se îndreptă spre miazăzi și ajunse prin Tracia până la zidurile cele lungi <sup>1)</sup> cari apărau Constantinopolul și armata sa începu să jefuiască prin Tracia.

Comentiolus care până aci stătuse ascuns prin codri și defileurile Haemului-Balkanilor, a ieșit acum afară, împreună cu Martinus, și se pregăteau să lovească pe Avari. Și negreșit ei ar fi repurtat o victorie frumoasă asupra chaganului, dacă o întâmplare neașteptată n'ar fi zădărnicit întreprinderea lor.

Era într'o seară când armatele orânduie în linie de bătae porniră împotriva dușmanilor. S'a întâmplat însă ca unui animal de transport să i se sucească sarcina din spate și atunci un tovarăș să strige stăpânului animalului să se întoarcă — el mergea înainte — să ridice și să îndrepte sarcina de pe spatele animalului, spunându-i « torna, torna, fratre ». Stăpânul catârului — căci unul din cronicari ne spune că era un catâr — n'a auzit vorba, dar oamenii auzind aceste cuvinte și crezând că se apropie dușmanii, o luară la fugă, strigând cât îi ținea gura: torna, torna !

S'a produs din această pricină o mare și neașteptată panică și cu toții începură să fugă, Romanii din cauza unei spaimе deșarte, iar chaganul ce se găsea înaintea lor, fugea și el, la rândul său, fără de nici un motiv, căci nimenea nu-l urmărea.

Numai a doua zi, după ce și-au venit cu toții în fire, s'a putut observa greșeala. Atunci chaganul, spre a-și putea spăla rușinea, s'a îndreptat spre orașul Appiaria — Rahova din Bulgaria, pe care l-a asediat din nou și unde a făcut prizonier pe Buza, un înalt funcționar al orașului. . . . .

Faptul acesta ne este relatat, precum am spus mai sus, de trei scriitori și anume de Theophylactus Simocattes din

---

<sup>1)</sup> Zidurile cele lungi fuseseră ridicate la anul 507 de împăratul Anastasius și uneau Marea de Marmara de Marea Neagră.

secolul al VII-lea, aproape contemporan cu faptul istorisit, de Theophanes, numit și Confessor, din veacul al VIII-lea și de traducătorul acestuia, de bibliotecarul papal Anastasius, din veacul al IX-lea.

I. *Theophylactus Simocattes*. Este un scriitor grec <sup>1)</sup> care ne descrie în opt cărți intitulate, «*Historiae*» — domnia împăratului din Bizanț Mauricius ce a cărmuit imperiul roman de răsărit dela 583 până la 602 <sup>2)</sup>. Scrisă într'un stil retoric și având pretenția de a fi o operă literară, istoria lui Theophylactus este un foarte însemnat izvor de informații pentru epoca ce tratează.

Iată în traducere românească pasagiul ce se ocupă cu faptul amintit mai sus:

«După ce soarele și-a întors spatele către posomorîta noapte și după ce lampa prea frumoasă și dătătoare de lumină și-a ascuns strălucirea sa și a lăsat locul puterii nopții, unul dintre animalele de povară și-a scuturat sarcina de pe spate. Se întâmplase însă ca stăpânul animalului să meargă la o distanță oarecare înainte, astfel că cei ce mergeau alături și vedeau cum animalul târăște sarcina după dânsul, nu cum trebuie, au fost nevoiți să strige la stăpân să se întoarcă înapoi și să îndrepte povara de pe animal. Ei bine, acest lucru a fost cauza că ordinea din oștire s'a turburat și că aceasta a apucat să fugă îndărăt, pentrucă vorbele strigate cu această împrejurare li s'au părut celor mai mulți a fi un semnal de fugă, ca și cum dușmanul ar fi apărut lângă dânsii pe neașteptate. S'a născut atunci o învălmășeală și un mare sgomot, în timp ce toți strigau cât îi ținea gura și se îndemneau unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare în limba țării: «*retorna*», «*retorna*», ca și când ar fi avut loc, fără de veste, cu dușmanul o luptă în timpul nopții. Se strică, prin urmare, toată ordinea din oștire, așa după cum s'ar sfărma ordinea unei armonii în coardele unei lire»... <sup>3)</sup>.

<sup>1)</sup> Mai există, între alții, și un *Theophylactus*, episcop din *Ochrida*, mare istoric bisericesc și teolog din veacul al IX-lea.

<sup>2)</sup> Dela *Theophylactus* ne-a mai rămas și două lucrări din tinerețea sa și anume o carte de științe naturale și o colecție de scrisori.

<sup>3)</sup> Vezi mai jos textul grecesc și traducerea, pag. 51 și 54.

II. *Theophanes Confessor*. Născut pe la 741, dintr'o familie nobilă și bogată, Theophanes, după o scurtă căsătorie cu fiica unui patrician bizantin, s'a retras de lume și a fundat mănăstirea Sigriane, ale căreia urme se mai văd și astăzi pe țărmul mării de Marmara. Sub împăratul Leon V, luând parte activă în luptele dintre iconoclaști și iconoduli, a fost chemat la Constantinopol și arestat, iar, după o închisoare de doi ani, a fost exilat în insula Samotrace, unde a și murit în anul 817. Biserica ortodoxă l-a trecut în urmă în numărul sfinților săi.

Acest Theophanes, la rugămintea prietenului său Georgius Syncellus, s'a apucat să continue cronica începută de acesta și a dus firul povestirii ei dela domnia lui Diocletian, anul 284, până la căderea împăratului Michael I, anul 813.

Compunerea operei sale, «Chronographia», în opt cărți, Theophanes a făcut-o între anii 810—815 și, mai mult chiar decât Syncellus, povestirea a dus-o pe o bază strâns cronologică.

Slujindu-se, fără îndoială, de izvoarele ce i-a pus la îndemână Syncellus, Theophanes, deși nu era un istoric și deși nu era înzestrat cu destul simț critic și nici cu imparțialitatea necesară unui istoric, ne-a lăsat totuși o lucrare de mare importanță și care a avut o enormă influență asupra cronicarilor bizantini de mai târziu.

Limba lui Theophanes este o limbă intermediară între limba populară și limba greacă cea cultă și a avut o mare însemnătate pentru formarea graiului popular din acele vremuri <sup>1)</sup>.

Iată în traducere românească pasagiul ce tratează faptul amintit mai sus:

Comentiolus care stătuse ascuns prin codrii Haemului, a ieșit de acolo afară împreună cu Martinus și au surprins pe chagan nepregătit, fiindcă toată mulțimea de barbari era împrăștiată prin Tracia și a plecat pe înserate împotriva lui. Și, de sigur, întreprinderea i-ar fi reușit foarte bine, dacă o

---

<sup>1)</sup> Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, p. 342. Noi am folosit ediția critică a lui De Boor, din 1883.

soartă protivnică nu i-ar fi dejucat încercarea. Un animal de povară a lăsat să-i atârne în jos sarcina de pe dânsul, iar un tovarăș al stăpânului animalului a îndreptat sarcina la loc, strigând totodată în limba părintească «torna, torna, fratre». Stăpânul animalului n'a auzit strigătul, dar l-a auzit oștirea și, crezând că au dat dușmanii peste ei, au luat-o la fugă, strigând cât îi ținea gura: «torna, torna». Dar și chaganul, pe de altă parte, s'a speriat și el, și a fugit cât putu mai repede. Așa că puteai să vezi și pe Avari și pe Romani fugind, deși nimenea nu-i urmărea <sup>1)</sup>).

III. *Anastasius Bibliotecarul*. Intre anii 873 și 875, la cererea Diaconului Ioan, bibliotecarul papal Anastasius a făcut o compilație din istoricii Nicephorus, Syncellus și Theophanes, o «historia triperita», pe care Diaconul voia să o încorporeze în istoria sa bisericească.

Până la împăratul Justinian, compilatorul Anastasius a excerptat numai pe apucate, dar, dela Justin al II-lea și Mauricius, el a făcut o traducere din autorii de mai sus, dar o traducere liberă, cu modificări și adăugiri <sup>2)</sup>.

Iată în traducere românească pasagiul ce se ocupă de faptul amintit mai sus:

Comentius, care stătea ascuns prin pădurile Haemului, a ieșit acum la iveală împreună cu Martinus și au surprins pe chagan nepregătit, fiindcă mulțimea de Avari se găsea risipită, prin Tracia. Și îndată ce se făcu seară, porniră în grabă împotriva lui și de sigur s'ar fi câștigat o strălucită victorie, dacă o întâmplare n'ar fi zădărnicit încercarea sa. Căci unuia dintre animale sucindu-i-se sarcina din spate, cineva a strigat stăpânului animalului, spunându-i cu o vorbă din patria lor, «torna, torna, fratre». Stăpânul catârului n'a auzit vorba, dar oamenii auzind aceasta și crezând că se apropie dușmanii, au luat-o la fugă, strigând cât îi ținea gura: «torna, torna». Dar și chaganul, cuprins de o mare spaimă, a luat-o la picior de-a-binelea și atât barbarii cât și Romanii fugeau fără ca cineva să-i fi urmărit <sup>3)</sup>).

<sup>1)</sup> Vezi mai jos textul grecesc și traducerea, pag. 52 și 55.

<sup>2)</sup> Cf. Krumbacher, *op. cit.*, p. 344.

<sup>3)</sup> Anastasius, *Chronographia triperita*, ed. De Boor, p. 158.

Cel dintâi care a atras atenția asupra pasagiului de mai sus al lui Theophanes a fost istoricul german *Thunmann*, din secolul al XVIII-lea. Acesta, cetind vorbele cronicarului grec, n'a pregetat un moment de a considera «torna, torna, fratre» drept cuvinte românești și de a declara că spre sfârșitul veacului al VI-lea se vorbea în Tracia limba română <sup>1)</sup>. Macedoneanul A. Ceagani din Moscopolis îi dăduse lui Thunmann convingerea că pe acea vreme se spunea în aromânește «toarnă frate», când cineva ar fi fost chemat să îndrepte o sarcină de pe un animal.

Istoricul german era încredințat că în armata bizantină nu se găseau soldați din Italia, prin urmare, soldații din armata lui Comentiolus nu puteau fi decât locuitori din munții Haemului și ai Pindului, unde Vlachie se retrăgeau în cazuri de primejdie.

Și toți istoricii și filologii câți, după Thunmann, s'au mai ocupat de acest pasagiu al lui Theophanes și apoi și de cel al lui Theophylactus, au considerat, începând cu G. Șincai <sup>2)</sup>, la fel spusele acestor doi cronicari, anume că în «torna fratre» trebuie să recunoaștem elemente vechi de graiu românesc.

#### TEORIA LUI JIRECEK

Dar iată că, în anul 1892, învățatul istoric *Jireček*, într'o notă, mai întâi, a unui articol al său, vorbind despre Vlachie din Meglenia ne spune că acel «torna fratre» n'ar fi un rest de limbă română, ci un termen de comandă ce s'ar întâlni în textul grecesc al Strategiceii împăratului Mauricius, alături de «cede», «sta», «move», etc. <sup>3)</sup>.

Câtva timp în urmă, și anume în anul 1901, același istoric *Jireček* <sup>4)</sup> precizează că, după Strategica atribuită împăratului Mauricius (582—602) dar de fapt compusă, după cum

<sup>1)</sup> *Thunmann*, *Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig, p. 341: «Gegen das Ende des sechsten Jahrhunderts sprach man schon in Thracien walachisch». Cf. T. Capidan, *Aromânii*, p. 47.

<sup>2)</sup> G. Șincai, *Chronica Românilor*, I, p. 178.

<sup>3)</sup> *Jireček*, *Archiv für slavische Philologie*, XV, a. 1892: Ueber die Wlachen von Moglena pag. 99.

<sup>4)</sup> *Jireček*, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, p. 18, în *Denkschriften der kais. Akademie der Wissensch. in Wien*, XLVIII.



o dovedește Zachariae von Lingenthal<sup>1)</sup>, la începutul secolului al VII-lea de un oarecare Rufus<sup>2)</sup>, articolele de războiu erau pentru trupă și în latinește și în grecește. Termenii de comandă din textul grecesc — spune mai departe Jireček — sunt latinești: «cede», «sta», «move», «transforma», «largiter ambula», etc., între cari și «torna» care se poate citi la Theophylactus Simocattes și la Theophanes, în descrierea unei expedițiuni împotriva Avarilor în Tracia în 587. Din cauza observației ce fac ambii cronicari — scrie Jireček — că acest cuvânt a fost rostit în graiul matern al soldaților (ἐπιχωρίῳ τῇ γλώσσῃ ὅρι τῇ πατρῷᾳ φωνῇ) a fost considerat în mod greșit în timpurile noastre ca un rest de limbă românească. Mai originală este varianta «retorna» la Theophylactus și adausul «frater» la Theophanes. Intreaga terminologie a «Strategiceii» este plină de elemente latine: bandos (it. bandieră), bandoforos, armatos, cursor, mensesores, flammula (vexilla), bucina (buccina), tubator, fossa, etc.<sup>3)</sup>.

A fost de ajuns să se producă aceste două afirmări ale învățatului istoric Jireček, pentru ca istoricii și filologii noștri, unanimi până aci într-o socotă fără șovăire pe acel «retorna» sau «torna fratre», ca resturi de limbă română, să-și schimbe ca prin farmec vechile convingeri și fără să discearnă în deajuns lucrurile să le considere ca fiind în adevăr niște vorbe de comandă militară.

Astfel Ovid Densusiianu, cel mai autorizat să se pronunțe în această privință, ne spune fără cea mai mică șovăire că acel «torna» este un termen militar, alături de «cede», și «sta» și ne trimite la «Tactica» lui Arrian, iar că vorba «fratre» ar fi un rest de latină vulgară, dar nu de limbă română<sup>4)</sup>.

Așijderea, Weigand susține că «torna, torna, fratre» sunt resturi de latină vulgară, iar nu de limbă românească

<sup>1)</sup> Zachariae von Lingenthal, *Wissenschaft und Recht in Byzantinische Zeitschrift*, III, a. 1894, p. 455.

<sup>2)</sup> Acest Rufus ar fi fost, după Zachariae von Lingenthal, un secretar al unui general al împăratului Mauricius, întocmai cum fusese Procopius al lui Belizarie.

<sup>3)</sup> Am dat în întregime pasajul lui Jireček, deoarece el a fost cauza unei false interpretări a arătarilor lui Theophylactus și ale lui Theophanes.

<sup>4)</sup> Ovid Densusiianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, pp. 389 și 391.

și adaugă: cuvântul torn însemnează, și la Dacoromâni și la Aromâni, numai a vărsa, a pune vin, iar nici decum a întoarce (a se înturna) <sup>1)</sup>.

Se înțelege că istoricii s'au luat, în această chestiune, după autoritatea filologilor și au admis și ei că « retorna » și « torna, fratre », ar fi termeni din latina vulgară, iar nu resturi de limbă română.

Astfel N. Iorga, aprobând părerea lui O. Densusianu, privitor la pasagiile lui Theophylactus și Theophanes, a admis că am avea de a face cu niște termeni de comandă militară <sup>2)</sup>. În urmă d-sa a revenit asupra acestei prime păreri <sup>3)</sup>.

Am reprodus mai sus, anume în întregime, cele două informații ale lui Jireček fiindcă, deși avem înaintea noastră atât *Tactica* lui Arrian cât și studiul lui Zachariae von Lingenthal, precum și interesantele cercetări ale lui R. Vári <sup>4)</sup>, totuși nu avem la îndemână ediția lui Scheffer, dela 1664, citată de Jireček și după el de O. Densusianu și de toți câți în urmă s'au mai ocupat de această chestiune, și în care ediție s'ar vorbi și de « torna », printre alți termeni de comandă militară ca « cede », « sta », « move », etc.

#### NETEMEINICIA TEORIEI LUI JIRECEK

În « *Tactica* » lui Arrian de care se ocupă Zachariae von Lingenthal se spune numai atât că atunci când venea în fața trupei împăratul, comanda se dedea și în limba soldaților și anume se precizează că ea se dedea în limba Celților pentru soldații celți, în limba Geților pentru soldații geți <sup>5)</sup> și în limba Rhaetilor pentru soldații din Rhaetia și că strigătul de războiu se făcea în limba părintească a fiecărui popor: καὶ ἀλλαλαγμοὺς πατρίους ἑκαστῷ γένει.

În același timp Arrian ne citează termenii întrebuițați în comandă cari, în traducere latină, sunt următorii: age ad arma, tace, attende iussis, sursum hastas, deorsum hastas,

<sup>1)</sup> Gust. Weigand, *Enciclopedia Română*, p. 230.

<sup>2)</sup> Iorga, *Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sudorientale*, anul 1915, p. 116. Cf. și D. Russo, *Elenismul în România*, p. 20.

<sup>3)</sup> Iorga, *Istoria Românilor*, II, p. 249.

<sup>4)</sup> R. Vári, în *Byzantinische Zeitschrift*, a. 1906, 1908, 1927, 1929 și în *Leonis imperatoris tactica*.

<sup>5)</sup> Soldații geți sunt soldații romani dela Dunăre.

serva intervalla, ad hastam inclina, ad clypeum inclina, procede, latitudinem duplica, restitue, etc. <sup>1)</sup>). Pe torna însă nu-l întâlnim, deși de sigur va fi existat.

În ce privește înțelesul lui « torna »<sup>2)</sup>, de a se întoarce « vertere » înțeles contestat de Weigand <sup>3)</sup>, acesta se întâlnește în scrierile noastre cele vechi, ca bunăoară în « Psaltirea Scheiană » unde se spune: când turna-va Domnul prădaré Sionului <sup>4)</sup>). Aci sensul lui turna-va este identic cu cel de înturna-va.

Cu același înțeles, îl găsim pe torno și în « Cartea Facerii »: Până când te veri turna iară în pământ de în care ești luat <sup>5)</sup>).

Același sens îl are cuvântul turnare și în graiul meglenit, în care se spune « torn oile », în loc de întorn oile și în genere în graiul aromân, cu înțelesul de mă întorn <sup>6)</sup>).

Atât pentru textul lui Theophylactus cât și pentru cel al lui Theophanes avem mai multe ediții.

Ultima ediție, cea mai completă și făcută cu tot aparatul critic, este cea a lui De Boor care a introdus modificări în vechile texte ale celor doi cronicari. Aceste modificări ating și pasagiul în care este vorba de cuvintele « torna », « retorna » și « fratre ».

Și anume, în ediția lui Theophilactus, De Boor a introdus în text, fără nicio justificare, în loc de « retorna », cum era în toate edițiile mai vechi, între cari și în cea din Bonn, « torna », lăsând pe « retorna » ca o variantă, iar în ediția lui Theophanes, în loc de « fratre », cum era în edițiile anterioare, a introdus pe clasicul « frater », lăsând pe « fratre » ca o variantă.

Față de aceste modificări de text nejustificate prin nimic, A. I. Philippide, a cărui autoritate în filologie nu poate fi pusă în discuție, se ridică cu putere și într-o pagină pe

<sup>1)</sup> Arriani, *Ars tactica*, p. 286.

<sup>2)</sup> Tornare îl întâlnim și în latina clasică, la Cicero, Vergilius, Plinius și alții, format din tornus (τόρνος), a înturna, a rotunji, a da la strung.

<sup>3)</sup> Weigand, *loc. cit.*, p. 230, nu ne amintește decât de înțelesul de a turna (vin), a vărsa.

<sup>4)</sup> *Psaltirea Scheiană*, ediția I. Bianu, 125, 1, p. 437.

<sup>5)</sup> Tim. Cipariu, *Crestomatia seau Analecte literarie*, p. 52. El face și observația că te veri turna este pentru te veri întorna.

<sup>6)</sup> Sext Pușcariu, *Etym. Wörterbuch der rum. Sprache*, sub voce.

care nu ne putem abține de a nu ni-o însuși, spune următoarele:

« Edițiile anterioare celor ale lui De Boor nimeriseră mai bine textul original cu *retorna* la Theophylactus și cu *fratre* la Theophanes care «fratre» este în adevăr forma din care a ieșit actualul român *frate*. Măcar că mai vechi decât De Boor, editorii anteriori făcuse o matură chibzuială, când, conduși de mărturisirile autorilor respectivi, că vorbele cutare fusesse spuse în limba din partea locului, în limba țării, în limba părintească, au ales dintre variante pe *retorna* și pe *fratre*. Acei editori anteriori și-au zis că militarii aceia, nu puteau să vorbească clasic ca Cicero și că, pe de altă parte, dacă ar fi fost dela capul locului în textul original *torna* și *frater* mai greu se poate explica cum un copist posterior ar fi putut să le schimbe în *retorna* și *fratre*, pe când, din contră, cel dintâi copist o leacă o leacă cunoscător de latinește a putut vâri din neglijență ori din prostie pe obișnuitele «torna» și «frater», în loc de curioasele (măcar că latinești populare și răspândite în toată Romania) *retorna*, *fratre*. Rău a făcut deci De Boor când a pus *torna* în loc de *retorna* în textul lui Theophylactus și *frater* în loc de *fratre* în textul lui Theophanes.

« Dar se pare că Jireček n'a cetit pagina întreagă a descripției din Theophylactus și Theophanes. Acolo se vede lămurit că nu avem de a face cu un termen de comandă, căci un soldat s'a adresat unui camarad al său cu vorbele *retorna* ori *torna*, *torna*, *fratre*, pentru a-l face atent asupra faptului că s'a deranjat sarcina de pe spatele unui animal și că trebuie să se întoarcă să o îndrepte cum se cade. Apoi acolo se spune lămurit că soldatul s'a adresat camaradului său în limba țării, în limba din partea locului ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ, cum zice Theophylactus, în limba părintească τῇ πατρῷᾳ φωνῇ, cum zice Theophanes. Cum este cu putință să interpretezi altfel decât au interpretat-o toți până la Jireček situația aceasta: « Un soldat a văzut că s'a deranjat sarcina de pe animalul de povară (cal, catâr, măgar ce-a fost) a unui camarad dinaintea lui și i-a strigat camaradului în limba părintească, în limba locului, în limba țării, «ei frate, întoarce-te că are

să cadă sarcina de pe cal»? Cum poți trece peste această « vorbire în limba părintească, în limba țării, în limba locului dintre doi camarazi » ca să faci dintr'însa o comandă de războiu? Atunci în calea șterge pasagiul, amendează-l. (Pentruce nu l-ai amenda?) și pune în loc următoarele: Un ofițer a văzut pe un soldat că a apucat pe un drum greșit și i-a comandat: *torna!* ».

« Insuși Jireček mărturisește că *retorna* și *fratre* nu fac parte din termenii de comandă: « Mai originale sunt varianta *retorna* la Theophylactus și adausul *frater* la Theophanes ». Dar cu aceasta, că zici că-s mai originale, nu scapi de dificultate, ori scapi de ea prea repede! Nu te-ai gândit de unde va fi provenit această originalitate? De *retorna* scapi, spunând că-i o variantă a lui *torna*. Dar ce faci cu *fratre*? Chiar de-l vei schimba în clasicul *frater*, acest cuvânt rămâne. Ce faci cu el? Și chiar armata, dacă a înțeles rău cuvântul *torna*, ca și cum ar fi fost vorba că trebuie să se întoarcă cineva să fugă, l-a înțeles ca un cuvânt din limba țării, din limba locului, căci doar Theophylactus spune lămurit că « toți strigau cât îi ținea gura și se îndemneau unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare în limba țării: *retorna*. »

« Și dacă se gândește cineva că înainte de anul 600 grosul armatelor bizantine era format din barbari mercenari și din populația romanică a peninsulei Balcanice și dacă se mai gândește că armata despre care se vorbește în aceste pasagii opera în părțile de răsărit ale muntelui Haemus pe teritoriu trac romanizat, apoi nimic nu este mai natural decât a conchide, cum au făcut toți înainte de Jireček că vorbele, *torna*, *retorna*, *fratre* sunt cuvinte românești din veacul al VI-lea » <sup>1)</sup>.

Impărtășim în întregime felul de argumentare al lui Philippide; vom mai adăuga însă aci o considerațiune. Noi suntem încredințați că transportul bagajelor armatei lui Comentiolus ce pornea la luptă în formație militară nu era făcut de soldați, ci de oameni tocmiți anume cu acest transport. Și părerea noastră ni-o întemeiem nu atât pe faptul

<sup>1)</sup> Philippide, *op. cit.*, I, p. 206 sq.

că la Theophylactus îi se spune stăpânului animalului δεσπότης τοῦ ζώου, iar la Theophanes δεσπότης sau κύριος τοῦ ζώου și la Anastasius «dominus animantis», ci mai mult pe expresia οἱ λαοί, la Theophanes, și pe traducerea «populi», la Anastasius, termeni cari greu s'ar putea referi la soldați. În același timp, camaradul stăpânului este designat la Theophanes cu numirea de ἑταῖρος — tovarăș, la Anastasius prin quidam, cineva.

De aceeași părere este, acum în urmă, și N. Iorga care se exprimă astfel: «Sarcina ce cade de pe un catâr, nu al unui soldat, ci al unuia dintre țăranii locali, întrebuințat la dusul bagajelor (φόρτος): e vorba, în adevăr, de stăpânul animalului (δεσπότης τοῦ ζώου). Nu un camarad, ci un tovarăș al stăpânului (ἑταῖρος τοῦ δεσπότης) intervine și spune acestuia ceva «în limba părintească», «locală». «Nu știm că vreodată, — continuă mai departe N. Iorga — legionarii să se fi agrăit cu «frate». La acest strigăt se sperie «popoarele» λαοί — nu soldații în vechiul sens al cuvântului, ci localnicii adunați după obicei sub steaguri, și se naște panică, Avarii și Romanii fugind deopotrivă înaintea primejdiei neobișnuite. A se observa că aceasta s'a petrecut la nord de Balcani, din clisurile cărora ieșise, pentru revanșe, Commentiolus »<sup>1)</sup>.

De altfel, fie că se va fi rostit frate, după cum ne atestă cele două codice mai însemnate, cel dela Paris și cel din Vatican, — formă din care a ieșit românescul «frate» — fie că se va fi rostit clasicul «frater», este imposibil să ne închipuim că ar putea fi aci vorba de un termen de comandă militară, câtă vreme ni se spune precis că aceste cuvinte «torna», «retorna» și «fratre» s'au pronunțat în graiul local.

## GRAIURILE LOCALNICE

### ELEMENTE LATINE ÎN TEXTELE GRECEȘTI

Dar, paralel cu graiul latin popular, paralel cu acea ἡ ἐπιχώριος φωνή sau ἡ πατρῷα φωνή, s'a dezvoltat, în imperiul roman de răsărit și un graiu grecesc popular, o limbă pe care

<sup>1)</sup> I o r g a, *Istoria Românilor*, II, p. 249.

împărăteasca scriitoare din Bizanț, Anna Comnena, o numește ἡ κοινὴ διάλεκτος <sup>1)</sup>, limba comună, a poporului de jos, din care avea să ia naștere în urmă limba neogreacă modernă. Se înțelege ușor că această limbă populară grecească, deoarece ea se găsea sub nemijlocita înrâurire a limbii clasice eline, n'a putut să se diferențieze prea mult de această din urmă, în vreme ce, pe de altă parte, limba latină populară, ne mai fiind influențată de o latină clasică scrisă, s'a dezvoltat dela sine, în mod organic, numai sub înrâurirea idiomului traco-iliric, la început, și sub înrâurirea limbii slave, mai târziu.

! Nu ne ocupăm de această limbă populară grecească.

Dacă însă cercetăm limba grecească scrisă a autorilor bizantini, întâlnim în ea o mulțime de cuvinte latine, mai ales termeni tehnici. Aceasta se datorește atât bilingvismului ce-l găsim în lumea romană din orient cât și inevitabilei înrâuriri a celor două limbi de cultură ce se influențau reciproc, una ca reprezentând puterea politică și autoritatea de stat, cealaltă ca fiind o limbă de prestigiu literar.

Termenii latini ce-i întâlnim în scriitorii bizantini sunt, mai ales, termeni de administrație, de militarie și de cult creștin. Terminologia latină însă, la început destul de bogată, a fost cu timpul înlocuită cu o terminologie greacă corespunzătoare.

Peninsula Balcanilor — o repetăm, impropriu numită a Balcanilor, ea trebuind mai degrabă să fie numită peninsula tracă — ar fi trebuit, în mod firesc, să se fi romanizat în întregime. Ea însă, din cauza prestigiului literar al limbei eline, prestigiu de care vorbeam mai sus, precum și din cauza puterii tradiției, a rămas divizată în două, partea de sud mai mult grecizată, iar partea de nord și vest mai mult romanizată.

Romanizarea peninsulei se datorește în primul rând numărului celui mare de populațiuni trace — Tracii dela Dunăre și din Carpați purtau numele specific de Daco-Geți —. Această populațiune tracă a avut un rol covârșitor în imperiul roman de răsărit și, după căderea imperiului roman de

---

<sup>1)</sup> Cf. și Th. Capidan, *Românii Nomazi în Dacoromania*, IV, 1, p. 200.



apus, și un rol politic covârșitor, cei mai mulți și mai de seamă împărați, ca un Galerius, Aurelian, Justinian și alții, ieșind din rândurile acestor populațiuni trace.

În lumea bilingvă dela Bizanț era natural ca împărații să încline pentru limba de prestigiu, pentru limba grecească; dar, tot așa de natural era ca și scrierile ce se iveau în capitala imperiului roman de răsărit să fie pline de cuvinte și de termeni împrumutați din limba latină.

Aceste cuvinte și acești termeni latini sunt uneori primite în textele bizantine de-a-dreptul din limba latină, alte ori însă sunt primite din graiul popular, adică din limba latină ce se alterase dela sine<sup>1)</sup> sau se alterase sub influența idiomului traco-iliric.

Spre a se vedea imixtiunea cuvintelor latine în textele grecești dăm numai câteva exemple din cei mai de seamă scriitori bizantini.

#### I. MALALAS

În cronică lui I o a n M a l a l a s, contemporan cu Procopius, din vremea lui Justinian, întâlnim cuvinte ca

Tabla <sup>2)</sup> — tabula	foros — forum
castron — castrum	sacra — sacra
castellion — castellum	porta, portarius — porta (ianitor)
fosata, fossaton—fossatum <sup>3)</sup>	moneta — moneta
casus — casus	vestia — vestis
toga — toga	furkizo — furca
sagitta — sagitta	

<sup>1)</sup> Vezi la Sextil Pușcariu, *Dacoromania*, VIII, p. 331 tendința graiului popular de a se modifica prin diftongarea vocalelor și afonizarea sunetelor dela sfârșitul cuvintelor.

<sup>2)</sup> Din considerațiuni tipografice dăm aceste cuvinte grecești numai cu caractere latine.

<sup>3)</sup> *Fossatum*. După Skok, *Zum Balkanlatein*, în *Zeitschrift f. roman. Philologie*, L, a. 1930, p. 519, vorba românească sat s'a desvoltat din fossatum, independent de desvoltarea lui fsat, din același fossatum la Albanezi și la vechii Dalmatini. Pierderea lui fu din fossatum sau fussatum s'ar datori în limba română evitării confuziei cu vorba populară fus.

și termeni tehnici ca

Senatos — senatus  
tribunos — tribunus  
mandata — mandata  
dictator — dictator

Între cuvintele aflate în textul lui Malalas din graiul popular întâlnim și vorba ζαζα — zaua, zale: ἄνδρα ἐνδεδυσμένον ζάξαν, (virum lorica indulum). Cuvântul a intrat în limba română <sup>1)</sup>).

## 2. THEOPHYLACTUS

În cronică lui Theophylactus Simocattes, dela începutul veacului al VII-lea, întâlnim în « Istoria împăratului Mauricius » (583—602) mai multe cuvinte latine, din cari cităm numai câteva.

Cuvinte uzuale:

domesticos — domesticus  
secreton — secretum  
provolens — provolens (de bună voie)  
carta — charta (litterae)  
cavalarii <sup>2)</sup> — cabalarii (călăreți)  
presentios — praesens

Termini tehnici:

Cuestor — quaestor  
praepositos — praepositus  
silentarios — silentarius

Cuvinte intrate din graiul popular:

ῥετόρνα (torna) ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ  
σκούλκα — sculca τῇ πατρίῳ φωνῇ  
τοῦλδον — tuldum τῇ ἐπιχωρίῳ φωνῇ  
σκριζώνα — scribon (scribo) τῇ Λατινίδι φωνῇ <sup>3)</sup>  
δίστρια — distria — măciuci τῇ ῥωμαίων φωνῇ  
κλεισοῦρα — clausura τῇ πατρίῳ φωνῇ

<sup>1)</sup> Cf. și A. Densușianu, *op. cit.*, p. 61.

<sup>2)</sup> Cuvântul equus din latina clasică a dispărut din limba română și a fost înlocuit prin caballus, cal.

<sup>3)</sup> Theophylactus, *Hist.*, p. 323, ed. Bonn: oamenii de jos au obiceiul să-i spună: « scribona ».

Sculca — e un cuvânt popular și însemnează straje — excubiae — și se întâlnește în numirea compusă Sculco-burgus, localitate în regiunea Timocului. « Este același cuvânt, zice Philippide, cu ital. scolta, gardă, span. escucha, gardă, derivat imediat dela ascultare. Sculco din Procopius și sculca din Theophylactus sunt probabil stâlcituri grecești, în loc de sculto-sculta » <sup>1)</sup>.

Același sculca îl întâlnim mai târziu și în Phorphyrogenitus <sup>2)</sup>, în cuvântul derivat sculcator — σκουλακτόρων ἡμῶν — per excubitores <sup>3)</sup> nostros, adică prin străjerii noștri.

Tuldon <sup>4)</sup> este de asemenea un cuvânt din graiul popular și însemnează « impedimenta exercitus », bagaj, grec σαγμάρια. Tuldon a dispărut din limba noastră și s'a păstrat numai echivalentul său sagmaria — sămar.

Scribon, cuvânt derivat din scribo, scriu, precum și distria, măciucă, au dispărut din graiul românesc.

Cleisura, dela claudo, închid, s'a păstrat în numirea localității Vlachio-Clisura.

Același Theophylactus ne mai relatează un fapt pe care nu putem să-l trecem cu vederea:

În timpul domniei lui Mauricius, generalul Priscus, fiind înlocuit prin Petrus, un frate al împăratului, acesta a fost trimis la armată care cantona la Marcianopolis, metropola regiunii din Balcani. O mie de soldați plecând de aci, au întâlnit în drumul lor o bandă de 600 Sclavini încărcăți de prăzi pe care le luaseră, jefuind Zaldapa — Bazargicul, Aquae — Vidrovaț și Scupi — Üskub. Barbarii, zărind pe Romani și neîndrăznind să dea lupta cu ei, se baricadară în mijlocul carelor lor pe cari le-au așezat, după obiceiul barbarilor, în formă de cerc. Dar, fiindcă Romanii se temeau să nu le prăpădească mai ales caii, dacă s'ar lupta în jurul baricadei, prefectul Alexandru îi îndemnă în limba lor părintească <sup>5)</sup>

<sup>1)</sup> Philippide, *op. cit.*, p. 430, cf. și Sext. Pușcariu, *Etymol. Wörterbuch der rum. Sprache*, sub voce.

<sup>2)</sup> Phorphyrogenitus, *De adm. imp.*, p. 247, ed. Bonn.

<sup>3)</sup> Numirea latină de excubitor, străjer, o întâlnim și în textul grecesc al lui Procopius, *De Bel. Vandal*, II, 2, p. 460 ed. Bonn.

<sup>4)</sup> Cf. Du Cange, *Glossar.* sub voce.

<sup>5)</sup> Theophylactus, *Chronographia*, VII, 1, p. 272. ed. Bonn.

τῇ πατρίῳ τῶν Ῥωμαίων φωνῇ. Această limbă este limba autohtonilor romanici din împrejurimile munților Balcani.

De notat mai este și faptul că în acest pasaj al lui Theophylactus, Sclavinii sunt numiți Geți, « căci numele cel vechiu al barbarilor acesta era » — τοῖς Γέταις τοῦτο γὰρ τοῖς βαρβάροις τὸ πρεσβύτερον ὄνομα. Această numire de Geți dată Sclavinilor provine, credem noi, din faptul, fie că ei veneau din Dacia, dela nordul Dunării, fie că veneau numai din Dobrogea, unde i-am întâlnit în Procopius, constituiți în bande, în regiunea cetății Adina — Slava Rusă și Ulmetum — Pantelimonul de Sus și unde, altădată, locuiau populațiunile gete.

### 3. THEOPHANES

De așijderea, întâlnim în textul grecesc al cronicarului Theophanes din veacul al VIII-lea, în afară de cuvintele din graiul popular: « torna », « torna » « fratre », citate mai sus, și o sumedenie de alte cuvinte latine uzuale.

Dăm numai câteva exemple de aceste vorbe uzuale spre a se vedea ce largă întrebuințare găseau ele în scrisul acestui cronicar. Și, din faptul că aceste cuvinte ne sunt rediate în textul cronicarului bizantin în caractere grecești și grecizate, nu urmează, după cum am arătat-o și mai sus, că ele nu s'ar fi rostit în graiul popular într-o latină alterată. Așa, spre pildă, dacă o vorbă ca manicae, mâneci, o găsim în textul lui Theophanes, redată prin μανικία, nu urmează numai decât că rostirea consonantei *k* ar fi rămas nealterată. Iată o serie de cuvinte uzuale în textul lui Theophanes:

Baclos <sup>1)</sup> — baculus (băț)	scala — scala (scară)
campos — campus	staulon <sup>2)</sup> — stabulum (staul)
laccos — lacus	furca — furca
muston — mustum	horea — horrea (hambar)
numeros — numerus	familia — familia
palos — palus (par)	corda — corda

<sup>1)</sup> Observă căderea lui *u* neaccentuat în penultima, fenomen frecvent în latina vulgară.

<sup>2)</sup> Observă căderea lui *b*, *v* intervocalic, frecvent în latina vulgară.

porta — porta	follis — follis (foiu)
praeda — praeda	sacra — sacer
sella — sella (scaun)	fossaton — fossatum (sat) etc.
manicia — manicae	

și o întreagă serie de termeni tehnici ca:

castron — castrum	foros — forum
vigla <sup>1)</sup> — vigilia (veghe)	conventa — conventus (cu-vânt)
mandaton — mandatum	curator — curator
armata — arma	regeon — regio
patrimonion — patrimonium	mancipia — Mancipium (sclav), etc.

Din latina populară ne sunt menționate numai « torna » și « fratre ».

Nu putem trece aci subț tăcere nici o altă informație ce ne da același Theophanes privitoare la populațiunile dela nordul Dunării.

Împăratul Mauricius, ne spune Theophanes<sup>2)</sup>, a dat ordin generalului Petrus, fratele său, să treacă cu armata peste Dunăre pentru ca să ia din țara Sclavinilor — pe cari mai sus Theophylactus îi numise Geți<sup>3)</sup> — alimente pentru iarnă pe seama trupelor sale, spre a nu fi silit să consume din proviziile publice, καὶ τὰς χειμερινὰς ἀποτροφὰς τοῦ λαοῦ ἐκ τῆς τῶν Σκλαβινῶν χώρας ἀρύσασθαι, ὅπως μὴ δημοσίας σιτήσεις ἀναγκασθῇ τοῖς Ῥωμαίοις παρασχέσθαι.

Cu această împrejurare soldații s'au revoltat nevoind să treacă peste Dunăre și urmarea acestei resvrătiri a fost că împăratul Mauricius și-a pierdut tronul, la anul 602, și a venit la domnie Phocas, alesul oștirii.

Cine erau agricultorii de la nordul Dunării cari puteau să procure hrană — annonam — pentru oastea împărătească ? Bandele de Sclavini cari nu de mult veniseră în Dacia, ori populațiunile autohtone, sedentare, numite mai târziu Volochi

<sup>1)</sup> Observă căderea lui *i* din penultima.

<sup>2)</sup> Theophanes, *Chronographia* I, pag. 286, ed. De Boor.

<sup>3)</sup> Theophylactus, *Historiae*, VII, 2, pag. 272, ed. Bonn.

de cronicarul rus Nestor? — Și totuși scriitorul ungur L. Tamás susține că nici un fapt istoric nu dă dovadă despre existența populațiilor romanice la stânga Dunării în această epocă<sup>1)</sup> !

#### 4. PORPHYROGENITUS

Același lucru îl constatăm și la împăratul scriitor Constantin Porphyrogenitus care, în secolul al X-lea în cele trei lucrări personale ale sale și anume în « De administrando imperio », în « De thematibus » și în « De caerimoniis » ne dă dovada de o largă întrebuintare a cuvintelor latine uzuale și a termenilor tehnici, în textele sale scrise în grecește.

Iată o samă de cuvinte uzuale împrumutate din limba latină:

Corte și cortis—cohors (curte)	sella—sella (scaun) dela sedeo
mesa <sup>2)</sup> — mensa (masă)	inger <sup>3)</sup> — angelus
numeros — numerus	fiblae — fibulae
tablia — tabula (tabla)	ostiarior — ostiarius dela ostium (ușe)
sagmarion — equus saumarius (asin) <sup>4)</sup>	frintza — frondes (frunză)
diversion — diversus	scamnon — scamnum
servula — servula dela servus (opincă)	
loc—locus	fabrica — fabrica, dela faber (faur)
cubicularios — cubicularius	fusaton—fossatum (sat) etc.

și o întreagă serie de termini tehnici ca:

armata — arma	castrisios — castrensis
sagitta — sagitta	voton — votum
raector — rector	magistros — magister
bandon — signum militare	fivlatura — fibulatura
cleisura — districtus	commercion—commercium

<sup>1)</sup> *Nouvelle Revue de Hongrie*, a. 1939, p. 22.

<sup>2)</sup> Observă pierderea nasalei *n*, fenomen cunoscut în latina vulgară.

<sup>3)</sup> Cf. *Porphyrogenitus*, *De caerim.*, p. 385, ed. Bonn.

<sup>4)</sup> De aci ung. szamár, măgar, cf. și E. Petrovici, *Dacoromania*, VII, p. 354.

și cuvinte din limba populară a localnicilor:

sculcator <sup>1)</sup> — excubitor (străjer)  
tzervulianos <sup>2)</sup> — servulianus (servus)

Tot la Phorphyrogenitus întâlnim și articolul românesc postpus. Vorbind despre Serbi, pe cari îi identifică cu servi, adică cu sclavii Romanilor, Phorphyrogenitus îi numește, în mai multe rânduri, *σερβλοι* — serbli. În acest *li* recunoaștem, după cum am spus și mai sus, articolul aromân, la plural, *li*, dacoromân *i*.

Iată în traducere românească acest pasagiu din « De administrando imperio » al lui Phorphyrogenitus: « Serbli pe limba Romanilor se chiamă servi (sclavi), de unde și numirea de servula dată încălțămintei servilor și cea de Șerbuliani dată acelor cari poartă încălțămintă fără valoare și sărăcăcioasă, căci această porecră o au slujitorii împăratului Romanilor » <sup>3)</sup>.

#### 5. ANNA COMNENA

În « Alexiada » Annei Comnena, scriitoare care a trăit în veacul al XI-lea, cam un secol după Constantin Porphyrogenitus, întâlnim de asemenea mai multe cuvinte latine, introduse în textul ei scris în limba grecească. Aceste cuvinte însă sunt mai mult termeni tehnici, scriitoarea silindu-se ca scrisul ei să se apropie cât mai mult de scrisul autorilor clasici elini.

Astfel întâlnim în « Alexiada » cuvinte ca:

Agraria — agrariensis	porta — porta
banda — signum militare (steag)	secreton — secretum
bucina — buccina (bucium)	fossaton — fossatum (sat)
dux — dux	turmae — turma
commercion — commercium	fratria — factio
curator — curator (cura)	cella, cellion — cella (celariu)
vestitores — vestitor (vestis haină)	sthlavogenis — genere servus, etc.

<sup>1)</sup> Vezi mai sus pag. 41.

<sup>2)</sup> În « tzervulianos » credem că putem recunoaște pe șerbii sau sclavii Romanilor.

<sup>3)</sup> Phorphyrogenitus, *De adm. imp.*, p. 152, ed. Bonn.



Tot Anna Comnena ne vorbește, după cum am arătat-o mai sus, și de o limbă vulgară <sup>1)</sup>, o limbă de jos, fie că sub aceasta ea înțelegea limba latină populară, fie că se gândea la o limbă greacă populară. Căci, ni se spune că «generalul a cerut să-i trimeată soldați, dacă nu veterani, cari sunt de pază în Occident, dar cel puțin recruți atât dintre Bulgari cât și dintre nomazii cari pe limba vulgară se numesc Vlachi sau deaiurea — Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἷδε διάλεκτος <sup>2)</sup>».

În epoca Annei Comnena Vlachi își făcuseră de mult apariția lor în istorie.

Cuvintele și termenii tehnici cu timpul au fost înlocuiți prin vorbe grecești corespunzătoare. Astfel întâlnim în *Tactica* atribuită împăratului Mauricius termeni ca *μανδάτα* — mandata, înlocuiți prin *προστάγματα*, *ἔμπετος* — impetus prin *καταδρομή*, *οὐλτιμος* — ultimus prin *ἔσχατον*, *τριβούνω* — tribuno prin *κόμητι* <sup>3)</sup> etc.

## INCHEIERI

1. Din cele expuse mai sus rezultă neîndoios că procesul de formație al limbei române, ca limbă diferențiată de limba latină, dar totuși ca fiind aceeași limbă, a început deodată cu cucerirea teritoriilor traco-ilirice și s'a terminat aproape în întregime la sfârșitul secolului al VI-lea.

2. Limba română, în procesul ei de diferențiere de limba latină, s'a constituit mai întâi ca un graiu local, ca un graiu popular, având mai multe vetre de formație, de o intensitate diferită în diferitele regiuni, și ca atare s'a dezvoltat organic, ca o limbă neolatină aparte, neinfluențată de latina cultă, căreia i-a luat locul, în părțile imperiului roman de răsărit, limba elină.

3. Limba română s'a dezvoltat nu cum se spune de unii, în peninsula Balcanică și la nordul Dunării, iar de alții la nordul Dunării și în peninsula Balcanică, ci, în același timp, pe ambele părți ale acestui mare fluviu și, deodată, pe un

<sup>1)</sup> Anna Comnena, *Alexiadis* lib. I, p. 151, ed. Bonn: ἡ κοινὴ διάλεκτος.

<sup>2)</sup> Anna Comnena, *Ibidem*, p. 395, ed. Bonn.

<sup>3)</sup> Cf. Zachariae von Lingenthal, *loc. cit.*, p. 446.

teritoriu foarte extins, în peninsula Balcanilor, la Dunărea de Jos și în regiunea Carpaților.

4. Din cercetarea atentă a izvoarelor rezultă apoi că acest graiu popular ce în dreapta Dunării a luat naștere în sânul limbii latine pe cale de transformare și care este constatat de izvoarele bizantine ca ἡ ἐπιχώριος γλῶσσα sau πατρώα φωνή, este același graiu cu cel din stânga Dunării, numit de localnici —ἐπιχώριοι,— graiu al Ausonilor sau al Latinilor, ἡ Ἀυσόνων sau ἡ Λατίνων φωνή.

5. Toate fenomenele de limbă caracteristice graiului românesc se întâlnesc în scrierile istoricului Procopius și fac dovada că limba noastră, la această epocă, secolul al VI-lea, deci, înainte de așezarea Slavilor, își desăvârșise, în cea mai mare parte, unitatea sa, unitate la care au contribuit, de sigur, mult și admigrațiunile. Această concluzie a noastră este de altfel în concordanță și cu încheierile la cari au ajuns, în această privință filologii noștri Philippide, Sext. Pușcariu și alții <sup>1)</sup>).

6. Limba slavonă n'a influențat structura limbii române care a rămas latină <sup>2)</sup>, ci numai lexicul și întru câtva fonetica ei <sup>3)</sup>; iar părerea acelora cari cred că se găsesc elemente slave în toponomastica din Dacia, în timpul dominațiunii romane, ni se pare cu totul inadmisibilă. Această părere a putut lua naștere, după credința noastră, numai din cauză că până astăzi încă nu s'au studiat în deajuns influențele trace asupra limbii române.

7. În afară de cuvinte izolate, întâlnim în izvoarele istorice medievale și expresii românești cu înțeles deplin, întâlnim pe « retorna » și « torna », « fratre » la Theophylactus și la Theophanes, precum și la traducătorul în latinește al acestuia din urmă.

8. Aceste expresii sunt resturi de limbă așa numită stră-română și nu pot fi termeni de comandă militară.

<sup>1)</sup> Sext. Pușcariu, *Dacoromania*, VIII, p. 348: « Inrăurirea slavă nu e la începutul, ci la sfârșitul epocii de formare a limbii române ».

<sup>2)</sup> A. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, p. 25.

<sup>3)</sup> O. Densusianu, *op. cit.*, p. 243: « Din punct de vedere fonetic acțiunea slavă asupra limbii române se reduce la puțin lucru ».

Cercetarea aceasta a noastră am mărginit-o, numai la câțiva autori medievali, la cei mai importanți. Semnalând însă publicului acest vast domeniu de exploatat, după pilda lui Vergilius :

*Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis,  
Praetereo atque aliis post me memoranda relinquo*<sup>1)</sup>

lăsăm altora după noi sarcina de a continua aceste studii fructuoase și puțin cercetate.

---

<sup>1)</sup> Vergilius, *Georg.* IV, 147—148.

TEXTELE LUI THEOPHYLACTUS,  
THEOPHANES ȘI ANASTASIUS  
PRECUM ȘI TRADUCEREA LOR



## THEOPHYLACTUS

15. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ὁ γέρον τῇ ἐκκλησίᾳ ἐνήχει τὰ ῥήματα, ἐξωπύρει τὸ πλῆθος καὶ παρώτρυνε πρὸς παράταξιν, τῶν μὲν βελτίστων ἀκαθέκτους τὰς ἐφέσεις ποιούμενος, τῶν δὲ νωθροτέρων οἷα μάστιγι τῷ λόγῳ τινὶ δια- νύττων πως καὶ μεταπλάττων τὸ ἄνθρωπον. βοή δὲ πολλή ἐκ τῆς βουλῆς ἐκεκίνητο, καὶ ταῖς εὐφημίαις κατεκελάδουν τὸ θέατρον ἀγάμενοι τῆς μεγαλονοίας τὸν στρατιώτην τὸν γέροντα. παραχρῆμα δ' ἀδελφὰ τῆς ἐαν- τῶν γνώμης συμφρονήσαντες, ἅπαντες τὴν βουλὴν διαλύσαντες ἐς πανο- πλίαν ἐτρέποντο. κατήραν τοίνυν τοῦ Αἰμου ἐπὶ Καλβομοῦντις καὶ Λιβι- δουργὸν πολεμησέοντες, καὶ τὸν Χαγάνον εἰσορῶσιν οὐ πόρρω πον δια- τρίβοντα, ἀλλ' ὥς ἀπὸ σημείων τεττάρων ἀπεριμερίμνως τὰς σκηναὶς συμ- πηξάμενον, αἶτε δὴ τῆς ἐκείνου πληθύος ἀνὰ πᾶσαν ἐκθεθείσης τὴν Θοράκην. διακοσμῆσας γοῦν ὁ Κομεντιόλος τὸ στράτευμα καὶ ἐς τάξιν μίαν συντάξας βαδίζειν εἶα· καὶ πρὸς τὴν Ἀστικὴν χωρεῖν διατάσσεται τὴν τε νύκτα διὰ φυλακῆς ἔχειν προσπίπτειν τε τῇ ὑστεραίᾳ τῷ Χαγάνῳ λαίλαπος δίκην καὶ μέγιστον φόνον διὰ τῆς ὁμιλίας παρέχεσθαι. ἀλλ' ἔδοξε τύχῃ τινὶ παρα- χαράττειν τῆς στρατηγίας τοὺς γνώμονας· κηφῆνος γὰρ δίκην τοὺς τῆς ἐδβουλίας σὺμβλους ἠφάνισε καὶ οἷα μελίττης τινὸς τοῦ στρατηγοῦ τοὺς πόνοους ληΐζεται. τοῦ γὰρ ἡλίου τὰ νῶτα τῇ σκυθρωπῷ νυκτὶ παρεδείξαντος, καὶ τῆς περικαλλοῦς καὶ φωσφόρου λαμπάδος τὸ φαιδρὸν περιστειλαμένης καὶ παραχωρούσης κράτει νυκτερινῷ, ἐν τι τῶν ὑποζυγίων τὸν ἐπικεί- μενον παραπέρασε φόρτον. συνέτυχε δὲ τὸν κεκτημένον εἰς τὸ πρόσω βα- δίζειν. οἱ δὲ παρεπόμενοι καὶ ὄρωντες τὸ νωτοφόρον ζῶον τὰ ἐπικείμενά πως αὐτῷ ἐπισυρόμενον ἀκοσμιότερον εἰς τοῦπίσω τραπέσθαι τὸν δεσπότην ἐκέλευον τό τε σκενοφόρον ζῶον ἐπανορθοῦσθαι τοῦ πλημμελήματος. τοῦτό τοι τῆς ἀταξίας γέγονεν αἴτιον καὶ τὴν εἰς τοῦπίσω παλίσροϊαν αὐτοματί- ζεται· παρηχεῖται γὰρ τοῖς πολλοῖς ἡ φωνή, καὶ παράσημον ἦν τὸ λεγό- μενον, καὶ φυγὴν ἐδόκει δηλοῦν, ὥς οἷα τῶν πολεμίων ἐπιφανέντων ἀθρόον αὐτοῖς καὶ παρακληψάντων τὴν δόκησιν. μέγιστον δὲ συμπεσόντος τῷ στρατεύματι θρόλου, θροῦς παρ' αὐτῶν πολλὸς ἐπανίσταται, παλιννοσεῖν τε ἐβόα πᾶς γεγωνὼς διαπρύσιον, ἐπιχωρίῳ τε γλώττῃ εἰς τοῦπίσω τρα- πέσθαι ἄλλος ἄλλῳ προσέταττεν, «τόρνα, τόρνα» μετὰ μεγίστου ἱταράχου φθειγγόμενοι, οἷα νυκτομαχίας τινὸς ἐνδημούσης ἀδοκῆτως αὐτοῖς. δια- σπᾶται γοῦν ἅπαν τὸ σύνταγμα ὥσπερ ἁρμονίας τινὸς τῶν ἐν τῇ λύρᾳ νευ- ρῶν. ἐντεῦθεν ὁ Χαγάνος τὸν δεύτερον τοῦτον καὶ μέγιστον διεδίδρασκε κίνδυνον, καὶ ἥ ποδῶν εἶχεν, καταλελοίπει τὰς συνήθεις διατριβὰς καὶ πρὸς ἔτερον μετωκίζετο χώρον, σωτηρίαν τε τῆς προτέρας παραδοξοτέραν ἠτύχησεν. παραπλήσια δὲ καὶ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔδρα, καὶ ἀμοιβαία τις ἦν

ἢ φυγή, καὶ φόβος τις κίβδηλος τὸ Ῥωμαϊκὸν περιεστρόφει στρατόπεδον, καὶ νόθος αὐτοὺς ἐξετάραττε κίνδυνος. ὁμως ἀναιροῦνται τῶν Ἀβάρων οἱ πλείους, συμπλοκῆς ἀδοκήτου συνερχθείσης ἀμφοῖν τοῖς στρατεύμασιν· ἀντιστραφέντων γάρ τινων τῆς Ῥωμαϊκῆς συμμορίας, εὐσθενέστατα τοῖς πολεμίοις προσέμειξαν.

Ἐπεὶ δὲ τῶν δισσῶν τούτων θορύβων ὁ Χαγάνος ἀνέπνευσεν, τὴν ἐκ τῶν ἐφοδῶν σπιλάδα διακρουσάμενος, τὸ βαρβαρικὸν συναθροίσας ταῖς Ῥωμαϊκαῖς προσέβαλλε πόλεσι τό τε φροῦριον τὴν Ἀππιάρειαν ἐχειρώσατο. . .

#### THEOPHANES

Τούτῳ τῷ ἔτει ὁ τῶν Ἀβάρων Χαγάνος τὰς σπονδὰς διαλῦσας τὴν τε Μυσιαν καὶ Σκυθίαν κατεπολέμει δεινῶς καταστρέψας τὴν τε Ῥατιάρειαν καὶ Βονωνίαν καὶ Ἄκυν καὶ Δορόστολον καὶ Ζάρδαπα καὶ Μαρκιανούπολιν. ὁ δὲ Κομεντίολος ἐπὶ τὴν Ἀγχίαλον ἦλθε καὶ διελὼν τὸ στρατεύμα τοὺς ἀδοκίμους ἐκ τῶν ἀριστέρων διέκρινεν· καὶ τὴν μὲν ἄχρηστον δύναμιν μ' ἑκατὰ χιλιάδας φυλάττειν τὸν χάρακα κελεύει, τοὺς δὲ ἐπιλέκτους ἑξακισχιλλίους ὄντας παραλαβὼν δύο χιλιάδας παρέδωκε τῷ Κάστῳ καὶ δύο τῷ Μαρτίνῳ, καὶ τὰς δύο αὐτὸς ἀναλαβὼν κατὰ τῶν βαρβάρων χωρεῖ. ὁ δὲ Κάστος ἐλθὼν ἐπὶ τὰ Ζάρδαπα καὶ τὸν Αἷμον, εὐρὼν τοὺς βαρβάρους ἡμελημένους πολλοὺς διέφθειρεν. αἰχμαλωσίας δὲ κρατήσας πολλῆς δορυφόρῳ διασώζειν ἐδίδον. Μαρτίνος δὲ εἰς τὰ περὶ Τόμει τὴν πόλιν γενόμενος, τῷ Χαγάνῳ ἀπροσδοκῆτως περιπεσὼν πολλοὺς τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἀνείλεν, ὥστε αὐτὸν φυγῇ τὴν σωτηρίαν πραγματεῦσασθαι. ὁ δὲ Μαρτίνος ἐπίδοξον νίκην ἀράμενος πρὸς τὸν στρατηγὸν ἐπανήρχετο, ἔνθα ἐπηγγεῖλατο ἀναμένειν αὐτοῦς. ὁ δὲ Κομεντίολος δειλῶ κατασχεθεὶς εἰς Μαρκιανούπολιν ὑπέστρεψεν. οἱ δὲ μὴ εὐρόντες αὐτὸν ἐπεσύναξαν τὰ ἴδια στρατεύματα καὶ ἐπὶ τοὺς στενωποὺς τοῦ Αἵμου στρατοπεδεύονται. ἰδὼν δὲ ὁ Μαρτίνος τὸν Χαγάνον διαπερῶντα τὸν ποταμὸν πρὸς τὸν στρατηγὸν ἐπανῆλθεν. ὁ δὲ Κάστος τὸν ποταμὸν διαπεράσας καὶ πλησιάσας τοὺς προτρέχοντας τῶν Ἀβάρων τῆς μάχης κρατεῖ. σκαιοὺ δὲ τινος δαίμονος ὑποθήκαις οὐκ ἀνέστρεψεν ἐπὶ τὸν στρατηγόν. τῇ δὲ ἐπιούσῃ κρατήσας τὰς διαβάσεις ὁ Χαγάνος ἀπέκλεισεν αὐτόν. περισχίζεται τοῖνον ὁ λαός, καὶ ἕκαστος ὡς εἶχε δυνάμειος διὰ τοῦ ἄλσους ἔφυγον. θηρεύονται τοῖνον τινὲς παρὰ τῶν βαρβάρων καὶ καταμνησθούσιν, ποῦ ἐκέκρυπτο Κάστος, καὶ τοῦτον ζωγρήσαντες περιεσκίρτων καὶ ἡγάλλοντο. ὁ δὲ Χαγάνος διὰ τῆς μεσημβρίας ὁδεύσας κατὰ τῆς Θράκης χωρεῖ καὶ τὰ Μακρὰ τεῖχη κατέλαβεν. ὁ δὲ Κομεντίολος ἐν ταῖς ὕλαις τοῦ Αἵμου κρυπτόμενος ἐξῆλθε σὺν τῷ Μαρτίνῳ. καὶ καταλαβὼν τὸν Χαγάνον ἀντοιμότατον διὰ τὸ τὴν πληθὺν τῶν βαρβάρων περικεχῶσθαι τῇ Θράκῃ, πρώτη φυλακὴ κατ' αὐτοῦ χωρεῖ. καὶ ἦν αὐτῷ μέγα τῶν ἐπιχείρων τὸ κατορθῶμα, εἰ μὴ τύχῃ τινὶ παρесоφάλῃ τοῦ ἐγχειρήματος. ἐνὸς γάρ ζῶον τὸν φόρτον διαστρέψαντος, ἕτερος τὸν δεοπότην τοῦ ζῶον προσφωνεῖ τὸν φόρτον ἀνορθῶσαι τῇ πατρῷᾳ φωνῇ· «τόρνα, τόρνα, φράτερ». καὶ ὁ μὲν κύριος τῆς ἡμιόνου τὴν φωνὴν οὐκ ἠσθάνετο, οἱ δὲ λαοὶ ἀκούσαντες καὶ τοὺς πολεμίους ἐπιστῆναι αὐτοῖς ὑπονοήσαντες εἰς φυγὴν ἐτράπησαν, «τόρνα, τόρνα» μεγίσταις



φωναῖς ἀνακράζοντες. ὁ δὲ Χαγάνος μεγάλην δειλίαν περιβαλόμενος ἀκρα-  
τῶς ἔφυγεν. καὶ ἦν ἰδεῖν Ἀβάρους τε καὶ Ῥωμαίους ἀλλήλους διαδιρά-  
σκοντας, μηδενὸς διώκοντος. ὁ δὲ Χαγάνος ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις τὴν  
Ἀπειρίαν πόλιν παρεκάθισεν....

#### ANASTASII HISTORIA ECCLESIASTICA EX THEOPHANE <sup>1)</sup>

Mundi anno 6079, divinae incarnationis anno 579, quinto imperii Mauricii anno Avarum chaganus foedere dissoluto Mysiam et Scythiam atrociter expugnabat, subvertens Ratiarnam et Bononiam et Aquis et Dorostolum et Zandapa et Marcianopolim. Comentiolus vero ad maritima venit, et separato exercitu improbabilis discrevit ab optimis, et inutilis quidem virtutis quadraginta milia custodire vallum iubet, electorum autem sex milia sumens, duo milia ex his tradidit Casto et duo Martino et ipse duobus sumptis contra barbaros properat. Castus autem veniens Zardapa et Aemon repertis barbaris in desidia constitutis, multos ex eis disperdit, praedamque multam optinens armigero ad salvandum tradebat. Martinus autem circa Mean civitatem effectus, et in chaganum ex insperato incurrans, multos virtutis eius extinxit ita, ut ille salutem suam fuga mercatus sit. Martinus vero victoria gloriosa percepta ad praetorem revertebatur, ubi se promiserat eos expectaturum. Comentiolus autem formidine pressus Marcianopolim rediit; qui non invenientes eum collegerunt exercitus suos et per artum locum Aemi castra movent. At vero Martinus videns chaganum transeuntem fluvium ad praetorem rediit. Castus autem transito flumine appropinquans his qui praecurrerant, Avarum optinet pugnam. Porro vani cuiusdam daemonis repositionibus deceptus non rediit ad praetorem, posteraque die tenens transitus chaganus conclusit eum. Scinditur igitur populus et unusquisque, ut vires habebat, per nemora fugiebat. Capiuntur itaque quidam a barbaris, et indicant ubi latitat Castus; et hoc capto exultabant et laetabantur. Chaganus sane per meridiem iter agens contra Thracem properat, longosque muros accepit. Ast Comnentiolus, qui in silvis Aemi latitabat, cum Martino exivit, et perveniens ad chaganum imparatum invenit eo, quod Avarum multitudo diffusa esset per Thracem; et prima vigilia noctis properat adversum illum, essetque perfecto a se opus ingens patratum, nisi eventus quidam falleret eius conatum. Uno quippe animante onus subvertente, quidam domino animantis acclamat onus erigere, patria voce dicens «torna, torna, frater». Et dominus quidem mulae vocem minime sentiebat: sed populi hoc audito hostes imminere sibi existimantes in fugam conversi sunt, «torna, torna» maximis vocibus exclamantes. Chaganus autem ingentem formidinem indutus penitus fugiebat, et videbantur barbari et Romani invicem fugere, nemine persequente. Praeterea cha-

<sup>1)</sup> Anastasii, *Historia Ecclesiastica ex Theophane* II, p. 157, edif. De Boor.

ganus sumptis virtutibus Apiriam civitatem obsedit, inventumque Busan urbis manganarium interficere nitebantur, qui pecunias rogabat ei multas praebere, si vitam sibi donaret...

## TRADUCEREA TEXTELOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

### THEOPHYLACTUS SIMOCATTES, HISTORIAE II. 15

Spunând acestea bătrânul în adunare a aprins din nou în piepturile soldaților focul ce se stinsese pentru războiu și i-a îndemnat să reia lupta, în cei viteji făcând să se nască o dorință neînfrântă de a se bate, iar în cei fricoși, sângărându-le ca și cu biciul, moliciunea lor femeiască și determinându-i și pe ei pentru fapte de vitejie. Și un strigăt copleșitor s'a ridicat în adunare și întreg teatrul răsuna de glasurile celor ce admirau și laudau pe soldatul îmbătrânit de ani pentru curajul său plin de avânt. Și cu toții, într'un gând pun mâna fără întârziere pe arme. Se scoborîră deci de pe Haemus <sup>1)</sup> la muntele Calvus <sup>2)</sup> și la Lividurgos ca să se lupte și văzură nu departe de aci pe Chagan <sup>3)</sup>, cam la vreo patru mile depărtare, stând în corturi fără de nicio grijă, armata fiindu-i împrăștiată în toată Tracia. Comentiolus <sup>4)</sup> înstrunându-și oștirea a format din ea o singură trupă și a dat ordin ca astfel să înainteze și să se îndrepte spre Astica <sup>5)</sup>: noaptea să fie sub pază, iar ziua următoare ca o furtună să dea năvală asupra Chaganului și să măcelărească pe Avari. O soartă protivnică însă a făcut să se schimbe prevestirea favorabilă a acestei expedițiuni. Căci tocmai ca un gărgăun a distrus stupii chibzuirii și a prădat osteneala ce-și dăduse, ca o albină, generalul. Căci, după ce soarele a întors spatele spre întunecata noapte și după ce lampa prea frumoasă și dătătoare de lumină și-a ascuns strălucirea sa și a cedat puterii nopții <sup>6)</sup> unul dintre animalele <sup>7)</sup> de poară și-a scuturat sarcina de pe spate. Se întâmplase însă ca stăpânul animalului să meargă la o distanță oarecare înainte, astfel că cei ce mergeau alături și vedeau cum animalul târăște sarcina după dânsul nu cum trebuie, au fost nevoiți să strige la stăpân să se întoarcă înapoi și să îndrepte povara de pe animal. Ei bine, acest lucru a fost cauza că ordinea din oștire s'a turburat și că aceasta a apucat să fugă îndărăt, pentru că vorbele strigate cu această împrejurare li s'au părut celor mai mulți a fi un semnal de fugă, ca și cum dușmanul ar fi apărut lângă

<sup>1)</sup> Haemus, Balcanii de astăzi.

<sup>2)</sup> Calvus, Pleșuv sau Pleașa și Lividurgos sunt probabil două localități sau două sate din apropiere.

<sup>3)</sup> Chaganul sau chanul este șeful Avarilor cari jufuiau regiunile dela sudul Dunării.

<sup>4)</sup> Comentiolus era generalisimul armatelor împărătești.

<sup>5)</sup> Astica era o localitate în Tracia.

<sup>6)</sup> Să se observe preocuparea autorului de a întrebuița în scrierea sa un stil ales și împodobit cu flori retorice.

<sup>7)</sup> Ξάοov însemnează de obicei catâr. Cf. Phorphyrogenitus, *De caerim*, I, p. 395, ed. Bonn.

dânșii pe neașteptate. S'a născut atunci o învâlmășeală și un mare sgomot, în timp ce toți strigau cât îi ținea gura și se îndemneau unul pe altul să se întoarcă, răcnind cu mare turburare în limba țării *retorna, retorna*, ca și când ar fi avut loc, fără de veste cu dușmanul, o luptă în timpul nopții. Se strică prin urmare toată ordinea din oștire, așa după cum s'ar sfârâma ordinea unei armonii în coardele unei lire. Iar chaganul, de altă parte, fugi cât putu mai repede de această nouă primejdie, care fusese mai mare decât cea dintâi, părăsi drumul bătut și, cât îl ținură picioarele, fugi spre alte locuri, scăpând de astădată în mod încă mai neașteptat, decât cum scăpase întâia oară. Tot așa și Romanii o luară la picior în altă direcție cuprinși de o falsă teamă și îngroziți de o primejdie neexistentă. Dar, când unii dintre ei s'au întors și au pornit cu curaj împotriva dușmanilor, au măcelărit mai mulți Avari.

Când însă chaganul s'a recules, după această îndoită învâlmășeală, spre a-și spăla pata de rușinea fugii, strângând o ceată de barbari a atacat cetățile romane și a ocupat castelul Apperia<sup>1)</sup>...

THEOPHANES, CHRONOGRAPHIA I, p. 257, ed. De Boor.

În acest an (579)<sup>2)</sup>, chaganul Avarilor, călcând tratatele, a început să pustiască cu războiu groaznic Moesia și Scitia și a distrus cetățile Ratiaria<sup>3)</sup>, Bononia<sup>4)</sup>, Aquas<sup>5)</sup>, Durostorul<sup>6)</sup>, Zandapa<sup>7)</sup> și Marcianopolis<sup>8)</sup>. Comentiolus însă plecând spre Anchialos și-a despărțit pe soldații săi, lipsiți de experiență și de voinicie, de soldații cei curagioși și trupelor neîncercate, la patruzeci de mii de oameni, le-a dat astfel ordin să ocupe tabăra, iar trupa aleasă în număr de șase mii de oameni luând-o cu sine, a încredințat lui Castus două mii și toți atâtea lui Martinus<sup>9)</sup>, iar restul de două mii i-a păstrat pentru sine și așa a pornit împotriva barbarilor. Castus sosind la Zandapa a găsit pe barbari, stând în trândăvie și fără de nicio pază, și a ucis pe mai mulți dintre ei. Pe cei ce i-a luat ca prizonieri, precum și prada câștigată a lăsat-o în păstrare oamenilor săi. Martinus însă, ducându-se în regiunile cetății Tomea<sup>10)</sup>, și atacând pe chagan pe neașteptate, l-a făcut să-și găsească scăparea în fugă. Câștigând astfel Martinus o strălucită victorie, s'a întors la comandant, în locul unde îi spusese că-l va aștepta. Dar Comentiolus, sub teroarea fricii, se retrăsese la Marcianopolis și deci,

<sup>1)</sup> Apperia este Appiaria, Rahova din Bulgaria, de lângă Dunăre.

<sup>2)</sup> După Jireček, 587.

<sup>3)</sup> Ratiaria — Arciar.

<sup>4)</sup> Bononia — Vidin.

<sup>5)</sup> Aquas — Vidrovaț.

<sup>6)</sup> Durostorul — Silistra.

<sup>7)</sup> Zandapa — Bazargic (probabil).

<sup>8)</sup> Marcianopolis — Devnia.

<sup>9)</sup> Comentiolus era comandantul suprem al armatelor imperiale, având în subordine pe generalii Castus și Martinus.

<sup>10)</sup> Cetatea Tomea este Tomi sau Tomis, Constanța de astăzi.

nefiind găsit, după ce s'au unit cele două trupe, s'a mutat tabăra în defileurile Haemului. Aflând Martinus că chaganul a trecut peste Dunăre, se întoarce la comandant; Castus însă trecând peste Dunăre, după ce a luat informații dela avangardele barbarilor, i-a bătut pe Avari. Dar, fără să fi avut vr'un motiv să rămână, a neglijat să se întoarcă la comandantul său. De aceea, în ziua următoare, chaganul închizându-i din toate părțile retragerea, l-a biruit, iar armata sa împrăștiindu-i-se, a fugit fiecare cum a putut prin păduri și prin codri. Dar unii, ca și fiarele la vânat, fiind prinși de barbari, au spus unde se găsește ascuns Castus. Apoi, încunjurându-l barbarii din toate părțile, îl prind de viu și bucuria lor pentru aceasta și-o manifestară prin jocuri și petreceri. În urmă chaganul îndreptându-se spre miazăzi a cucerit zidul cel lung <sup>1)</sup>. Comentiolus însă care stătuse ascuns prin codri Haemului a ieșit de acolo afară împreună cu Martinus și au surprins pe chagan ce era nepregătit, fiindcă toată mulțimea de barbari era împrăștiată prin Tracia și pe înserate a plecat în contra lui. Și de sigur întreprinderea ar fi reușit foarte bine, dacă o soarte protivnică nu i-ar fi dejucat încercarea. Un animal de povară a lăsat să-i atârne în jos sarcina de pe dânsul, iar un tovarăș al stăpânului animalului a îndreptat sarcina la loc, strigând totodată în limba părintească, «torna, torna, fratre». Stăpânul animalului n'a auzit strigătul, dar l-a auzit oștirea <sup>2)</sup> și crezând că au dat dușmanii peste ei au luat-o la fugă, strigând cât îi ținea gura «torna, torna». Dar și chaganul, pe de altă parte, s'a speriat și el și a fugit cât putu mai repede. Așa că puteai să vezi și pe Avari și pe Romani fugind, deși nimenea nu-i urmărea. În urmă chaganul adunându-și trupele asedia din nou Apiria <sup>3)</sup> și prinzând pe Buza manganariul cetății <sup>4)</sup> îl amenințau cu moartea. Buza se rugă să-i lase viața, pentru o mare sumă de bani ca rescumpărare...

## ANASTASIOS BIBLIOTECARUL, ISTORIA ECCLESIASTICĂ, DUPĂ THEOPHANE

În anul 6079 dela Facerea lumii, în al 579-lea dela nașterea lui Christos și în al V-lea al domniei împăratului Mauricius, chaganul Avarilor, călcând tratatele, a pornit cu străjnicie să pustiească Moesia și Scitia, distrugând Ratiaria, Bononia, Aquas, Durostorul, Zaldapa și Marcianopolis <sup>5)</sup>. Comentiolus însă a venit în regiunea de lângă mare și împărțindu-și armata în două a despărțit pe soldații neîncercați de soldații cei viteji și a dat ordin ca patruzeci de mii de oameni neexperi-

<sup>1)</sup> Zidul cel lung, ridicat de împăratul Anastasius în 507 se întindea dela Silivri la Dercos, unind Marea Neagră de Marea Egee.

<sup>2)</sup> Textul lui Theophanes are expresia λαοί, popoarele, *populi* la Anastasius Bibliotecarul. Theophylact are însă: τοῖς πολλοῖς ἡ φωνή.

<sup>3)</sup> Apiria, la Theophylactus Apperia este de sigur Appiaria — Rahova.

<sup>4)</sup> Manganariul cetății era șeful mașinilor de război.

<sup>5)</sup> Azi Arciar, Vidinul, Vidrovaț, Silistra, Bazargicul și Devnia, toate orașe de peste Dunăre.

mentați să păzească taberile și luând cu sine șase mii de ostași aleși, a dat din aceștia două mii lui Castus, două mii lui Martinus <sup>1)</sup> și el însuși a luat restul de două mii și au plecat în grabă împotriva barbarilor. Castus, plecând spre Zandapa și spre Haemus, a dat de barbari, stând în trândăvie și a ucis pe mai mulți dintre ei și, câștigând astfel o mare pradă a dat-o în păstrare armașului său. Martinus însă, ajungând lângă cetatea Mea <sup>2)</sup> și năpustindu-se asupra chaganului ce era nepregătit, a omorât mai mulți dintre oamenii acestuia, așa că și chaganul și-a găsit scăparea în fugă. Dobândind deci Martinus o frumoasă victorie, s'a întors la comandant, în locul unde îi făgăduise că-l va aștepta; Comentiolus însă îngrozit de frică plecase la Marcianopolis. Negăsindu-l și-a strâns armatele și a plecat cu trupele în defileurile muntelui Haemus. Martinus atunci văzând că a trecut peste Dunăre chaganul, s'a întors la comandantul său; Castus însă a trecut fluviul și apropiindu-se de cei ce se găseau înaintea sa, a dat lupta cu Avarii. În urmă fiind amăgit de făgăduelile unui ticălos, nu s'a întors la comandantul său, iar a doua zi, tăindu-i-se retragerea, chaganul l-a închis din toate părțile. Oamenii săi se împrăștiară și fiecare, după cum putea, fugea prin codri. În sfârșit unii sunt prinși de barbari, cărora le denunță unde se găsește ascuns Castus. Punând aceștia mâna pe el, se bucurară și erau plini de veselie. În urmă chaganul pornind-o spre miazăzi s'a îndreptat repede prin Tracia și cuprinse Zidurile cele lungi <sup>3)</sup>. Comentiolus care se găsea ascuns prin pădurile Haemului, a ieșit acum la iveală împreună cu Martinus și a surprins pe chagan nepregătit, fiindcă mulțimea Avarilor se găsea risipită prin Tracia. Și, îndată ce se făcu seară, porniră în grabă împotriva lui și de sigur s'ar fi câștigat o strălucită victorie, dacă o întâmplare n'ar fi zădărnicit încercarea sa. Căci unul dintre animale lăsând să-i cadă sarcina, cineva a strigat stăpânului animalului să ridice sarcina, spunându-i cu o vorbă din patria lor, « torna, torna, frater ». Stăpânul catărului n'a auzit vorba, dar oamenii <sup>4)</sup> auzind aceasta și crezând că se apropie dușmanii, au luat-o la fugă, strigând cât îi ținea gura: torna, torna. Dar și chaganul, cuprins de o mare spaimă a luat-o la picior de-a-binelea și atât barbarii cât și Romanii fugeau fără ca cineva să-i fi urmărit. În urmă chaganul, reculegându-se a asediat cetatea Apiria <sup>5)</sup> și prinzând pe Buza manganariul cetății <sup>6)</sup>, voiau să-l omoare, în vreme ce el se ruga să-i lase vieța, făgăduindu-le mulți bani ca răscumpărare. . .

<sup>1)</sup> Vezi nota 9 pag. 55.

<sup>2)</sup> Mea este Tomea, adică Tomis, traducătorul făcând o confuzie între Τόμεια și τὸ μεα.

<sup>3)</sup> Zidurile cele lungi, vezi nota, p. 27.

<sup>4)</sup> Oamenii auzind aceasta. Autorul traduce pe λαοί prin populi. Aci nu pare a fi vorba de soldați, ci de oamenii însărcinați cu transportul.

<sup>5)</sup> Apiria, la Theophylactus Apperia, de sigur Appiaria — Rahova de peste Dunăre.

<sup>6)</sup> Manganariu cetății, vezi nota 4 p. 56.

## INDICE DE NUME PROPRII

- Acrenza 17  
 Adina 42  
 Adrianum-Hadrianus 9  
 Aemon-Haemus 53  
 Africa 5  
 Albanezi 39  
 Alexandru 41  
 Aliula 20  
 Almus 9  
 Altina-Altinus 9  
 Amantia-Amantius 9, 13  
 Amulo 19  
 Anastasius, bibl. 5, 26, 28, 30, 37, 53, 56  
 Anastasius, imp. 27, 56  
 Anchialus 52, 55  
 Anna Comnena 38, 46  
 Anti 24  
 Apis 21  
 Apiria-Appiaria 27, 52, 53, 54, 55, 56, 57  
 Aquae-Ad Aquas 9, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 41, 52, 53, 55, 56  
 Arciar 11, 17, 26, 55, 56  
 Ardeia 9  
 Argamum-Ergina 18  
 Argentares 9, 19, 21  
 Aria 9, 19  
 Arina 9  
 Armata 9  
 Aromâni 33  
 Arrian 32, 33, 34  
 Asia 5  
 Asilva 9  
 Astica 51, 54  
 Attila 7  
 Augusta 9  
 Augustas 9  
 Aurelian 39  
 Aureliana 9, 12  
 Ausoni 6, 7, 25, 47  
 Avari 26, 27, 30, 32, 37, 52, 53, 54, 55, 56, 57  
 Avitus 2  
 Babadag 18  
 Badziana 17  
 Balcani-Balcanic 4, 5, 6, 9, 16, 18, 21, 22, 27, 36, 37, 38, 41, 42, 46, 47, 54  
 Banes 21  
 Barbaries 9, 12, 21  
 Barbaricum 6, 7  
 Bastarnae 9  
 Bazargic 17, 26, 41, 55, 56  
 Belavoda 19  
 Belizarie 32  
 Bianu 34  
 Bidzo 19  
 Bizanț 7, 28, 38, 39  
 Bononia 9, 12, 13, 26, 53, 55, 56  
 Bonn 34  
 Bonus 15  
 Bottes 21  
 Brnița 10  
 Burgualtu 9, 18, 19, 23  
 Burgonovore 9  
 Briparo 19  
 Bulgaria 17, 19, 27, 46, 55  
 Buttis 21  
 Buza 27, 56, 57  
 Byrsia 14  
 Cabețan (ținutul) 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 20, 21, 22  
 Caesarea 20  
 Caesiana-Caesianus 12  
 Calvus (mons) 54  
 Calventia-Calventius 9, 12, 17  
 Calvomuntes 15, 22, 21  
 Candida 9  
 Candidiana-Candidus-Candidianus 9, 13  
 Candilar 19  
 Cantavaza 20  
 Capidan 25, 31, 38  
 Capomalva 9, 20  
 Kappelmacher 8  
 Capud boes-Caput bovis 9, 23  
 Carmina 9  
 Carpați 4, 17  
 Carso - Carsum - Carsium 18, 23  
 Cassia - Cassius 9  
 Castellum 9

- Castellavretara 9, 12, 20  
 Castellonovo 9, 19  
 Castellona 15  
 Castellum 9  
 Castina - Castinus 9, 13  
 Castra Martis 9  
 Castrazarva 9, 20  
 Castus 26, 52, 53, 55, 56, 57  
 Catassu 18  
 Cavotumba 9  
 Celleriana - Celerianus 9, 12  
 Celti 33  
 Circineus 18  
 Ceagani 31  
 Chalaro 19  
 Cicero 3, 8, 34, 35  
 Cipariu 34  
 Claudius 14  
 Clementiana - Clementianus 9, 13  
 Clisura - Cleisura 9, 13, 19, 41  
 Cobencile 13, 15, 21  
 Comentiolus 26, 27, 29, 30, 31, 36, 37, 51, 53, 54, 55, 56, 57  
 Comnena Anna 45  
 Constanța 55  
 Constantiana 10  
 Constantinopol 5, 27, 29  
 Crispas 10  
 Krumbacher 29, 30  
 Cuino 19  
 Cumarciana - Cumargus 10  
 Cumbae 10, 23  
 Cunae 10  
 Cutzusura 20  
 Curtuxura 20  
 Cuscu - Cusculus - Cusculus 13  
 Cyrrus 18  
  
 Daci, Dacia 6, 27, 42, 43, 47  
 Daco - Geti 38  
 Daco-Romani 25, 33  
 Dalatarva 20  
 Dalmatia - Dalmatini 10, 31, 39  
 Dardania 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21  
 Densusianu A. 5, 7, 14, 19, 40  
 Densusianu O. 3, 5, 13, 25, 32, 33, 47  
 De Boor 29, 34, 35  
 Dercos 56  
 Deonia 26, 55, 56  
 Dimo 19  
 Diocletian 29  
 Dionoia 13, 19  
 Dobrogea 18, 19, 20, 23, 42  
 Doliare 10, 21, 22  
 Dolni - Rahova 9  
 Ducis pratium 10, 18, 20  
  
 Durostorum 13, 26, 52, 55, 56 .  
 Dunarea 4, 6, 7, 24, 25, 26, 33, 38, 42, 43, 44, 46, 47, 54, 55, 56, 57  
 Du Cange 7, 41  
 Dusmanes 21  
  
 Edana 19  
 Editio - Editio 10, 17, 19  
 Egee (marea) 56  
 Eraria 10  
 Esculente - Hercules 10  
 Esimontu 10  
 Exanta prista 13  
 Epirul Nou 9, 10, 11, 12, 13, 15, 19, 20, 21  
 Epirul Vechiu 9, 10, 11, 13, 17  
  
 Fasciae 10, 15, 23  
 Ferraria 10  
 Florentiana 10, 12, 17  
 Florentius 12  
 Fossa-Fossatum 10  
 Franța 3  
  
 Galerius 39  
 Gembero 19  
 Gemellomuntes 10, 15, 22  
 Gemenus 10  
 Genzana - Gentiana 16  
 Gentianum 17  
 Germanus 10, 12  
 Germas 10, 16, 22  
 Germenna 10, 11, 16, 20  
 Gesilafossatum 10, 16, 20  
 Getistraus 10, 23  
 Geti 8, 33, 42, 48  
 Gombes 10, 23  
 Goți 6, 7, 24  
 Graecus 10  
 Granatetum 10  
 Grandetum 10  
 Grapso 19  
 Greci 14  
 Gribo 19  
  
 Haemimontus 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22  
 Haemus 5, 29, 30, 31, 36, 52, 54, 66, 57  
 Halica, Halicaniburgu 10, 18, 20  
 Hârșova 18  
 Haury 21, 25  
 Hercula - Hercules 10  
 Herduscera 20  
 Hierocles 17  
 Hongrie 44  
 Huni 6, 7



- Iatron 13  
 Iliricul 7  
 Ioan (diaconul) 30  
 Iorga 23, 33, 37  
 Issa 13  
 Isaccea 18, 19  
 Italia 31  
  
 Jireček 13, 16, 31, 32, 33, 35, 36, 55  
 Jordanes 1, 7, 8  
 Juliovalle 10, 20, 22  
 Julius 20  
 Jurilovca 18  
 Justin 30  
 Justinian, 15, 21, 23, 30, 39  
 Justiniana Prima 10  
 Justiniana Secunda 10  
  
 Labellus 10  
 Labutza 10  
 Laccoburgo 10  
 Laccopyrgus 20  
 Lapidarias 10  
 Latini 6, 25, 40, 47  
 Lautzones 17, 19  
 Leon 29, 33  
 Libidurgon 51, 54  
 Limo 19  
 Lingenthal (Zachariae von) 32, 33, 46  
 Lipljan 12  
 Lissa 13  
 L - istria 13  
 Litterata 10  
 Litzica 23  
 Lividurgos vezi Libidurgos  
 Lom Palanca 9  
 Longiana 10  
 Longiniana 10  
 Lucernariaburgu 10, 20  
 Luciolus 10, 15, 20  
 Lucius 15, 23  
 Lupicinus 8  
 Lupofantana 10  
 Lutzul 10, 12, 13, 19, 23  
  
 Macedonia 9, 10, 11, 15, 17, 18, 19, 31  
 Malalas 39, 40  
 Marcellina - Marcellinus - Marcellus 20, 12  
 Marcerota 10, 20  
 Marcianopolis 26, 27, 41, 52, 53, 55, 56, 57  
 Marcipetra 10, 16, 20  
 Marcianum - Marcianus 10  
 Marcus 20  
 Mareburgus 10, 12, 18, 19, 23  
  
 Mariana - Marinus 10  
 Mariana - Marianus 12  
 Marioponteda 11  
 Marmara (mare) 27, 29  
 Martinus 26, 27, 29, 30, 52, 53, 55, 56, 57  
 Marmarata 10  
 Martis-Mars 10  
 Martial 2  
 Maur 20  
 Mauricius 28, 30, 31, 32, 40, 41, 43, 46, 53, 56  
 Maurovalle 11, 20, 22  
 Maxentiu - Maxentius 11  
 Mea 53, 57  
 Medeca 11, 13  
 Mediana 11  
 Medovnița 20  
 Meglenia 31  
 Meridio 11, 19  
 Metalla 11  
 Michael 7  
 Miletas 11  
 Moesia Inf. 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23  
 Moesia Sup. 9, 10, 11, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 23  
 Moesia 26, 55, 56  
 Moldova 24  
 Mommsen 8  
 Monterege - mons Regini 11, 20  
 Moscopolis 31  
 Mucianus 20  
 Mucius 20  
 Mutzipara 20  
 Mutzianicastellum 11, 15, 20  
 Mulato 19  
 Murciara - Murcius 11, 13  
 Mysia 52, 53  
  
 Naissus 9, 10, 11, 12, 14, 15  
 Neagră (mare) 5, 27, 56  
 Nestor 44  
 Nicephorus 30  
 Nicolae (papa) 7  
 Niș 14  
 Nogeto - Nogetum 11, 19  
 Nono 11  
 Nonum 18  
 Nonus 11  
 Novo 11, 28  
 Nova Iustiniana 11  
 Novae 11, 22  
 Novas 11, 12  
 Noviodunum, 18, 19  
 Novovicus 18  
 Nucetum - Nucet 11, 16

- Ochrida 28  
 Octavum 11  
 Odriuș 19  
 Ogost 9  
 Oltina 9  
 Palatiolum 11  
 Palestina 20  
 Palmatis 11  
 Paulimandra 11, 20  
 Pamilinus 19  
 Pantelimonul de Sus 23, 42  
 Paretium 16, 19  
 Paris 37  
 Patsch 6  
 Pauly-Wissowra 8  
 Pauta 20  
 Pedion 17  
 Pentza 14  
 Pervula 14  
 Petres 21  
 Petriceni 15  
 Petroniana - Petronius 11  
 Petrovici 44  
 Petrus 41, 43  
 Pezion 17  
 Phocas 43  
 Philippide 5, 14, 19, 20, 22, 23, 27,  
 34, 36, 41, 47  
 Piscinae 11, 15, 19, 21  
 Placidiana - Placidius 11, 13  
 Pleșa 54  
 Plinius 34  
 Poliscastellum 11  
 Pontes 11, 22  
 Ponteserium 11  
 Pontzas 22, 17  
 Porphyrogenitus 24, 41, 43, 44, 45, 54  
 Potamucastellum 11  
 Praesidio 11, 19  
 Preturies 17  
 Primiana 11, 12  
 Primiana 11  
 Priscus 1, 6, 7, 8, 15, 25, 26, 41  
 Probinus 11, 13, 18  
 Procopius 1, 5, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 18,  
 20, 21, 22, 24, 25, 32, 39, 41, 42, 47  
 Promotus 15  
 Pulchra Theodora 11  
 Puni 17  
 Pupsalus 19  
 Pușcariu 4, 6, 14, 25, 34, 39, 41, 47  
 Putedis 11  
 Quartiana - Quartianus 11  
 Quintodemu 11  
 Quintu 11, 18  
 Rahova 55, 56, 57  
 Ratiaria 11, 17, 26, 52, 63, 55, 56  
 Ravenna 8  
 Reginocastellum 11, 16, 20  
 Reginus 20  
 Remesiana 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19,  
 20, 21, 23  
 Rhaetia 33  
 Robusta - Rubusta 11, 12  
 Rodope 13, 14, 17  
 Romani 6, 7, 8, 11, 14, 24, 26, 27,  
 30, 35, 37, 40, 41, 42, 43, 45, 51,  
 52, 53, 55, 56, 57  
 Romaniana - Romanianus 11, 12  
 Roma 3, 4  
 Romula - Romuliana 11, 12, 14  
 Rosetti 3, 19, 47  
 Roșia 5  
 Rubusta 11, 15, 22  
 Rufus 32  
 Rumisiana 14, 15  
 Rusciuc 10  
 Rusia 24  
 Russo 33  
 Salebries 11  
 Saltupurgus 11  
 Samotrace 11  
 Sardica 14  
 Sarmatae 11  
 Sarmatum 11  
 Sbiera 14  
 Scariotasalucra 20  
 Scassetana (regio) 11, 15, 16, 17, 19, 20,  
 21, 22  
 Scemnas 23  
 Sceptecasas 11, 19, 21, 23  
 Scheffer 33  
 Scitia 7, 26, 52, 53, 55, 56  
 Scitia Minora 9, 10, 11, 12  
 Sclavini 42, 43  
 Scumbro 11, 19, 23  
 Scopentzana 20  
 Scuane 21  
 Sculcoburgus 23, 41  
 Scupi-Usküb 41  
 Scythia vezi Scitia  
 Securisca 11, 19  
 Septemcasae 11, 19, 21  
 Serbi 24, 45  
 Serbli 45  
 Șerbuliani 45  
 Serdica 9, 10, 11, 12, 20  
 Sexta prista 10  
 Siclae 11  
 Sigriane 29

- Silistra 18, 26, 55, 56  
 Silivri 56  
 Şincai 31  
 Sion 34  
 Skok 16, 20, 23, 39  
 Slava Rusă 42  
 Slavi 16, 24, 47  
 Sosius 12  
 Spania 3  
 Spelunca 11  
 Stamazo 19  
 Stane 14, 20  
 Stenas 14  
 Stenecortu 20  
 Stanes 21  
 Stiliburgu 12, 18, 23  
 Stramentias 12  
 Stronges 21  
 Struas 12  
 Susiana - Sosius 12  
 Syncellus 29, 30  
  
 Tacitus 14  
 Tamás 44  
 Tarsandala 14  
 Termopile 9  
 Tessalia 14, 18  
 Theophanes 1, 5, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 42, 43, 47, 52, 53, 55, 56  
 Theophylactus Simocattes 1, 5, 15, 22, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 47, 51, 54, 56, 57  
 Thunmann 31  
 Tilichion 18  
 Tilietum 12, 13, 23  
 Tillito 12, 13, 18, 23  
 Timaciolum 19  
 Timoc 15, 17, 19, 21, 41  
 Titiana - Titiannus 12  
 Tomaschek 17  
 Tomea 52, 55  
 Tomi, Tomis 55, 57  
 Traci, Tracia 7, 9, 11, 17, 19, 20, 27, 29, 30, 31, 32, 52, 53, 54, 56, 57  
 Tramacarisca - Transmarisca 12, 19, 22  
 Trebizunda 9  
 Tredetetilii 12, 19, 22  
 Tugurias 21  
 Tulcoburgo 12, 19  
 Turibas 12  
 Turicla 12, 22  
  
 Turres 12  
 Turricula 12, 22  
 Turtucaia 12, 19  
 Turules - Turuli 13, 22  
 Tusudea 13  
 Tzertzenutzas 12, 20  
 Tzitaetus 12, 23  
 Tzutrato 19  
 Tyrcanus 19  
 Tziidon 17  
  
 Ucu 12, 18  
 Ulivula 12, 15, 20  
 Ulmetum 12, 19, 23, 42  
 Ulpiana - Ulpus 12  
 Ūsküb - Scupi 41  
  
 Walde 25  
 Valeriana - Valerius 12  
 Valentiniana - Valentinianus 12  
 Valvae 12  
 Vandali 25  
 Vári 33  
 Variana - Varianus 13  
 Variana - Varus 12  
 Vatican 37  
 Weigand 32, 33, 34  
 Vergilius 3, 8, 34, 48  
 Veriniana - Verinus 12  
 Via 12  
 Vicanovo 12, 79  
 Victoria 12  
 Victoriana 12  
 Viculea 12, 19  
 Vid 16  
 Vidin 9, 26, 55, 56  
 Vidrovaş 9, 26, 41, 55, 56  
 Vindimiola 12  
 Vineus 12  
 Virginaso 12, 13, 16, 23  
 Vlachi 31, 46  
 Vlacho - Clisura 41  
  
 Zachariae von Lingenthal 46, 32, 33  
 Zandapa, Zaldapa 26, 41, 52, 53, 55, 56, 57  
 Zanes - Diana 12, 15, 17, 22, 23  
 Zdevrin 17  
 Zercon 7  
 Zernes - Zârne 15, 17, 22, 23  
 Zetnucortu - Zetnu 12, 17, 18  
 Zidurile cele Lungi 52, 57  
 Zincyro 19

## INDICE DE CUVINTE

Age (ad arma) 34  
 agraria 45  
 ἀλλαγμός 33  
 annona 43  
 armata 43  
 armatos 43  
 attende iussis 3

Baclos 42  
 bandoforos 32  
 banbos 32, 44, 45  
 bria 20  
 bucina - buccina 32, 45  
 burgus 10, 11, 12, 19, 23

Campos 42  
 carta - charta 40  
 castellion 39  
 castrisios 44  
 castra 39, 43  
 casula 25  
 cavallarii 40  
 cede 31, 32, 33  
 cella 45  
 clisura 9, 40, 41, 44  
 cobeancă 13  
 commercion 44, 45  
 conventa 43  
 corda 42  
 corte - cortis 44  
 cortu 12  
 cubicularios 44  
 curator 43, 45  
 cuestor 40  
 cursor 32  
 cuscus - cuscana 13

Dava 20  
 deorsum (hastas) 33  
 dictator 40  
 δίστρια 40, 41  
 diversion 44  
 dolium 22  
 domesticos 40  
 dunum 20  
 dux 45

Excubitor 41, 45  
 ἔμπετος 46

Fabrica 44  
 familia 42  
 fiblae 44  
 fivlatura 44  
 flammula (vexilla) 32  
 follis 43  
 foros 39, 43  
 fossa 32  
 fosato - fossaton 39, 43, 44, 45  
 fratre - frater 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 43, 47  
 fratria 45  
 frintza 44  
 fsat 39  
 furca 43  
 furkizo 39

Horea - horreum 42

Inclina (ad clypeum) 34  
 Inclina ad hastam 34  
 Inger 44

Laccoș - lacus 42  
 λαός 37  
 latitudinem duplica 34  
 largiter ambula 32  
 largiter duplica 34  
 loc - locus 44

Magistros 44  
 malaiu - meiu 6  
 mancipia 43  
 mandata 40, 43, 46  
 μανικία 42, 43  
 μέδος - mied 6  
 mensores 32  
 mesa 44  
 moneta 39  
 move 31, 32, 33  
 muntres 22  
 muston 42

- Numeros 42, 44  
 Ostiarins 44  
 Palos 42  
 para 20  
 patrimonion 43  
 periculum 22  
 porta, portarius 39, 43, 45  
 praeda 43  
 praepositos 40  
 praesentios 40  
 procede 34  
 provolens 40  
 Raector 44  
 regeon 43  
 restitue 34  
 retorna 28, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 47  
 Sacra 39, 43  
 sagitta 39, 44  
 saeculum 22  
 sagmarion 44  
 sagmaria - σαγμαρία 41  
 scala 42  
 scamnon 44  
 σκρίβωνα 40, 41  
 σκούλα 40, 41  
 sculcator 45  
 secodo - secundus 5  
 secreton 40, 45  
 segnai 5  
 sella 43, 44  
 senatos 40  
 serva (intervalla) 34  
 servula 44  
 silentiarios 40  
 sta 31, 32, 33  
 staulon 42  
 sthlovogenis 45  
 sursum (hastas) 33  
 Tabla 39  
 Tablia 44  
 tace 33  
 tiliae 12  
 tilietum 23  
 toga 39  
 τοῦλδον 40, 41  
 torna 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 43, 47  
 transforma 32  
 tribunos 40  
 tubator 32  
 turma 45  
 tzervulianos 45  
 Ulmetum 12, 23, 42  
 ultimus 46  
 Valle 20  
 vestia 39  
 vestitores 45  
 vigla 43  
 voton 44  
 Ζάβα 40

## CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
Prefața . . . . .	1
Epoca de formație a limbii române . . . . .	3
I. Arătările lui Priscus . . . . .	6
II. Arătările lui Jordanes . . . . .	7
III. Arătările lui Procopius . . . . .	8
Cetăți și castele în teritoriul romanizat . . . . .	9
Caracterele graiului popular . . . . .	13
1. Articolul . . . . .	13
2. Modificarea sunetelor și transcrierea lor . . . . .	14
a) Vocala a = ă și â . . . . .	14
b) Vocala o = u . . . . .	15
c) Diftongarea lui o . . . . .	15
d) Consonanta c = ȣ . . . . .	15
e) Consonanta g = ȡ . . . . .	16
f) Consonanta t = ț . . . . .	16
g) Consonanta d = z . . . . .	17
h) Tocirea finalelor m și s . . . . .	18
i) Numiri cu sufixe latine . . . . .	19
j) Numiri compuse . . . . .	19
k) Grecizarea numirilor latine . . . . .	20
Concluziuni trase din analiza textului lui Procopius . . . . .	22
IV. Arătările cronicarilor bizantini — Retorna și torna, torna, fratre . . . . .	26
1. Theophylactus . . . . .	28
2. Theophanes . . . . .	29
3. Anastasius . . . . .	30
Teoria lui Jireček . . . . .	31
Netemeinicia teoriei lui Jireček . . . . .	33
Graiurile localnice. Elemente latine în textele grecești . . . . .	37
1. Malalas . . . . .	39
2. Theophylactus . . . . .	40
3. Theophanes . . . . .	42
4. Porphyrogenitus . . . . .	44
5. Anna Comnena . . . . .	45
Incheieri . . . . .	46
Textele grecești și latinești . . . . .	49
Traducerea textelor . . . . .	54
Indicele numelor proprii . . . . .	58
Indice de cuvinte . . . . .	63





# LA CENTENARUL LUI TITU MAIORESCU

DE

I. PETROVICI

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

---

*Cuvântare comemorativă ținută în ședință publică solemnă dela 16 Februarie 1940  
Sub Președinția M. S. Regelui Carol II*

---

*Sire,  
Domnilor Colegi,*

S'a scurs, până ieri, o sută de ani dela nașterea lui Titu Maiorescu, așa dar un răstimp care în genere depășește nu numai durata curentă a omului, dar chiar și pe-a vieților excepțional de îndelungi, — astfel că oricât am fi avut dorința ca celebrul critic și îndrumător să fi dăinuit vreme mai multă printre noi, ar fi fost poate prea îndrăsneț din partea noastră să ne fi așteptat ca să-l avem și astăzi, ca ființă vie, în mijlocul nostru. N'am putea de aceea începe — nici măcar ca formă protocolară — exprimând păreri de rău că Titu Maiorescu lipsește dela această sărbătoare, dela triumfala comemorare pe care i-o pregătește țara.

Căci — fie zis fără înconjur — puțini oameni învățați au avut norocul să se bucure realmente la centenarul lor, de interesul public și de mișcarea cercurilor noastre intelectuale, în măsura de care se bucură acest aniversar, care a fost plănit de-a capo pe dimensiuni deosebit de vaste, angajând la executare o întreagă serie de instituțiuni.

Proporțiile care s'au dat evenimentului decurg probabil din mai multe cauze, dintre care voi menționa întâi și întâi faptul de primă importanță că Românului îi place să descopere — regăsindu-și poate cu mulțumire propria sa structură spirituală — să descopere în sufletul celor mai strălucite personalități, câteva însușiri care-i sunt lui deosebit de scumpe

și de care parcă n'ar vrea să dispenseze absolut pe nimeni, nici chiar valorile cele mai necontroversate. Aceste însușiri cardinale ar fi: bunul simț, echilibrul, măsura, tactul, circumspecțiunea, — care poate că nu sunt în fond decât o singură însușire cu denumiri felurite, o însușire alternativ privită din diverse puncte de vedere și sub lumina unor împrejurări schimbătoare.

În ansamblul superioarelor trăsături sufletești, care compuneau ființa lui Titu Maiorescu, bunul simț trona la loc de onoare și, aș putea spune, la post de comandă. De multe ori, în luptele sale literare, Maiorescu ne apare ca un paladin al bunului simț sănătos și-i suntem recunoscători că fără să se fi abătut o clipă dela directivele lui realiste, a știut să împrumute totuși acestui instrument, de reputație cam rustică și oarecum « terre à terre », un elan de bravură cavalierească, ba chiar înfățișarea subțire a fineței sau a unei supreme eleganțe.

Din acest bun simț prețios care — orice ar spune Descartes — nu este la toată lumea egal distribuit, se trage atitudinea de cumințenie și măsură, care a caracterizat totdeauna activitatea lui Titu Maiorescu, ferindu-l de gesturi precipitate, de vorbe nerezitate, de lovituri în gol, — fapte de natură să macine prestigiul și să scadă autoritatea chiar la oameni de valoare, la intelectuali de rasă cu spiritul viu și fosforescent. Încă dela începutul carierei sale, fiind foarte tânăr — deși maturitatea lui Maiorescu a venit excepțional de curând — omul acesta de elită s'a impus multora, și nu unor oameni de rând, s'a impus osebit de cultura sa temeinică, de mintea sa limpede și de darul exprimării frumoase, prin această rezervă circumspectă, pe care alții nu o aveau în același grad, încât, oricare va fi fost inteligența lor, au trebuit să lase pasul aceluia care o avea.

Mai ales pentru o țară mică și primejduită nu se pot prețui în deajuns însușirile de echilibru, stăpânire, prudență și măsură, care nu exclud de altfel curajul, atunci când trebuie și atâta cât trebuie, așa cum exemplar de bine a arătat chiar Titu Maiorescu.

Un al doilea motiv pentru care figura sărbătoritului de astăzi interesează deopotrivă toată suflarea românească este

poate și faptul că dânsul a contribuit rînd pe rînd la strălucirea tuturor provinciilor țării, fără ca opera lui să fi rămas legată particular de vreuna. Mlădiță a trunchiului românesc din Ardeal, Maiorescu a văzut lumina zilei în Oltenia, și-a împrăștiat razele tinereței sale creatoare din capitala Moldovei, unde se integrase în elita societății moldovenești, în sfârșit și-a avut ani de domnie spirituală și ore de apoteoză, în capitala țării, la București. Aproape toți contemporanii lui — chiar acei de prima mărime — păstrau în graiul lor particularisme provinciale, cu un sensibil accent dialectal. Numai Maiorescu s'a exprimat dela început — ca vocabular și intonare — în limbă românească pură, în limba care urma să devie aceea a claselor culte de pretutindeni, în limba care se vorbește astăzi și pe care, în vremea lui, nu avea dela cine s'o învețe, ci a trebuit să și-o făurească singur din tezaurul împestrîțat al limbii existente, avînd ca îndreptar instinctul său infailibil, etnic și estetic, care nu i-a fost îndreptar numai lui, ci ne-a fost îndreptar și nouă, cari vorbim mai mult sau mai puțin astăzi limba lui Titu Maiorescu.

Dar motivul de căpetenie al însemnătății pe care o dobîndește sărbătorirea lui Titu Maiorescu este caracterul operei sale critice, care a fost eminentamente o operă națională. El s'a ocupat de preferință de stările *noastre*, a făcut analiza lucidă a realizărilor *noastre* și a dat îndrumări fericite culturii *noastre* naționale. Desigur la această operă de prefacere spirituală — pentru care se cereau mijloace de primul rang — el a folosit principii filosofice cu caracter universal, pe care le cunoștea și mînuia la perfecțiune, din îndelunga sa ședere, la studii temeinice, în străinătate. Dar aceste principii le folosea în deobște ca mijloc de acțiune culturală, nu ca material de cercetare sau ca elemente de speculație teoretică. Un scriitor care a părăsit scena vastă a gândirii mondiale — unde totuși debutase destul de promițător în tinerețe — pentru scena mai restrînsă a trebuințelor locale, pentru a sta în slujba nevoilor urgente ale culturii neamului său — căruia i-a adus servicii eminente — merită din partea nației recunoscătoare o cât mai întinsă pomenire, care să-l și despăgubească de

tot ce a pierdut poate în alte privințe, prin această restrângere izvorită dintr'un devotament național.

Alți cugetători de ai noștri, dela aceeași epocă, desinteresându-se ori interesându-se mai puțin de problemele care constituiau actualitatea culturii românești și avântându-se în speculații abstracte, «sub specie aeternitatis», și-au rezervat poate un loc mai înalt în panteonul gândirii universale, dar s'au izolat totodată de publicul cetitor român, au avut o mult mai slabă influență locală, ca să nu zic o contribuție disparentă la promovarea culturii românești. În niciun caz — oricareșar fi valoarea explorațiilor lor filosofice și oricâtă admirație li s'ar cuveni — ei nu pot rivaliza cu Maiorescu, în calitatea lui de exponent și de «spiritus rector» al spiritualității autohtone din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, spiritualitate care se căuta anevoios pe sine și râvnea să se ridice cât mai sus. Însă în Maiorescu sărbătorim azi nu numai pe comandantul victorios al unor lupte de mult isprăvite și câștigate sub ochii lui, dar și pe precursorul de seamă al unor biruinți recente, al unor prefaceri ce și-au făcut drum cu greutate, dar pe care dânsul și grupul lui de oameni de elită le-au fluturat de multă vreme, fără să aibă puțința de a le vedea izbânda personal. În sfârșit, pentru alte domenii unde planează încă negura și confuziunea, activitatea lui Maiorescu are încă valoarea unui model, destinat să inspire și să dea curaj.

Comandant biruitor la realizările de ieri, precursor al realizărilor de astăzi, inspirator al celor de mâine, Maiorescu nu este numai al trecutului, ci își păstrează o actualitate vie, ce nu amenință să se împrăștie curând. Iată pentru ce comemorarea lui a deșteptat pretutindeni un răsunset aparte, iată de ce îmbrăcarea hainelor de sărbătoare în centrele principale ale țării, nu are nimic dintr'o convenție silită, fiind cerută sincer de sufletul românesc.

Activitatea spirituală a lui T. Maiorescu nu s'a depănat pe-o singură linie și nu s'a scurs într'o singură direcție, ci a fost felurită și multilaterală.

Era mai întâi de toate o necesitate a timpului ce nu lăsa pe niciun om mai de seamă la o singură ocupație, existând

oameni puțini la treburile multe și la goluri numeroase; dar a mai fost în cazul nostru și bogăția de aptitudini a omului, precum și varietatea cunoștințelor sale enciclopedice, care au tăiat fațete multiple în cristalul inițial, aspecte diferite, care ar fi aicea, acela de filosof, critic literar, filolog, om politic, istoric, profesor, —splendid șirag de îndeletniciri, dispunând fiecare, după preferință, de două talente esențiale: talentul de scriitor și acela de orator.

Neapărat o varietate de ipostase nu se impune « ipso facto », ci doar atunci când atinge și un nivel ridicat la toate sau mai la toate întrupările sale, când poartă pe dimensiunea întinderii și pecetea superiorității.

Nu a fost om care luând contact cu Maiorescu să nu fi avut senzația răspicată a unui om superior, cu toate că nu le venea la toți egal de lesne, chiar la curent fiind cu activitatea lui spirituală, să-i definească această superioritate. Unii chiar ajungeau, în greutatea precizării, s'o pună în atârănare de înfățișarea omului palpabil, derivând-o din ținuta lui impecabilă, din gravitatea sa autoritară, din ochii săi pătrunzători, din gesticulația lui expresivă, din timbrul său așa de muzical . . .

O personalitate excepțională însă trebuie să poseadă într-o privință sau mai multe, o putere de creație proprie, o originalitate oarecare, în cea mai bună accepție a cuvântului.

Personalitatea superioară a lui Maiorescu a avut fără îndoială unicitate și originalitate, pe care unii poate nu au găsit-o, pentru că n'au știut unde s'o caute; și pentru că n'au găsit-o acolo unde o căutau cu stăruință, s'au grăbit s'o declare neexistentă.

A fost poate o explicabilă pornire a unora să-și îndrepte și să-și grăbească cercetarea originalității acestei mari figuri culturale, în domeniul principiilor și teoriilor filosofice pe care le-a reprezentat și folosit.

Caracterul studiilor sale universitare din Germania, teza sa de doctorat în latinește (asupra filosofiei lui Herbart), prezența sa foarte de tânăr în Societatea filosofică berlineză, afirmarea sa prin conferințe apreciate în sânul aceluiași cenuclu și prin colaborarea sa la « Der Gedanke », organul

societății în chestiune; redactarea fără zăbavă a unei scrieri filosofice în limba germană: «Einiges philosophische in gemeinfasslicher Form»; toată această febrilă activitate de cugător, anterioară stabilirii sale în țară, iar mai târziu calitatea sa de profesor ilustru de filosofie la Iași și la București, de unde a ieșit și tratatul său de logică, folosit atâtea decenii la licee și facultăți; în sfârșit, conținutul precumpănitor filosofic al prelegerilor sale populare și mai ales prezența constantă a substratului și spiritului filosofic — caracterizat prin largime și elevație — în quasi-totalitatea scrierilor sale, — toate acestea au făcut, la cercetarea originalității sale, să se aibă de preferință în vedere activitatea și rostul său de filosof.

Fără a socoti, întru cât mă privește, că în domeniul filosofiei pure trebuie căutată culminanța lui Titu Maiorescu, — ci mai degrabă pe o altă catenă care se ițiește, din spate — cred totuși că preocupările și opera sa de filosofie propriu zisă, întregesc, fără deficiențe, panorama luminoasă a întregii sale activități.

În fața cercurilor străine, capabile să judece și să cunoască, Maiorescu a trecut, în tinerețele sale, ca o virtualitate interesantă, în domeniul filosofic. Virtualitate care — adăogăm noi — nu s'a realizat deplin, din cauze care desigur nu sunt ușor de stabilit, dar printre care se găsește, după credința noastră, și gradul în care s'a asimilat la întoarcerea în țară, cu nevoile imediate ale culturii românești.

Cele două scrieri ale sale, curat filosofice, scrierea germană din tinerețe și lucrarea de logică de mai târziu, fără să poată revendica o radicală originalitate — prima folosește teme herbartiene și idei esențiale de ale lui Feuerbach; din cea de a doua se strevăd înrăurile lui Drobisch, Kant și Stuart Mill — conțin însă amândouă, din loc în loc, pe canavaua ideilor împrumutate și unele arabescuri fine cu caracter personal. Dar mai presus de toate impresionează forma în care au fost turnate, — aceasta efectiv și autentic maioresciană —: la tratatul de logică o formă organică minunată, care face din ansamblul eclectic al ideilor, o adevărată unitate, perfect încheată în toate articulațiile sale; la scrierea germană o formă concretă și literară, pe care Herbert,

inspiratorul, n'a avut-o nicio dată, așa că am putea spune — păstrând evident proporțiile — că scrierea lui Maiorescu, în marginile ei restrânse, a putut avea pentru difuzarea ideilor herbartiene, ceva din rolul pe care l-a jucat mai târziu Schopenhauer cu stilul său artistic pentru difuzarea ideilor lui Kant.

Să menționăm de asemeni că așchii de pătrundere filosofică, admirabil redactate, în concisiunea lor lapidară, ne oferă și multe din aforismele lui Titu Maiorescu, anexate la ediția completă a Criticilor sale.

Dar osebit de măsura în care s'a realizat în scris, în ordinea filosofică, Maiorescu ne apare ca un adevărat filosof, atât prin exigența permanentă de a-și lega toate cunoștințele între ele și a privi lucrurile dela înălțime, cât și prin pasiunea problemelor ontologice, temperată însă de o educație pozitivistă, care reclama controlul faptelor și contactul cu știința. Când și-a făcut studiile la Universitatea din Berlin, era o epocă de depresiune speculativă. Hegel se prăbușise, Schopenhauer încă nu se impusese, iar Kant părea perimat. De aceea, în primul moment, Maiorescu s'a adăpat cu filosofii mai sfioase și mai circumscrise la domeniul faptelor — cum erau *Herbart* și *Feuerbach* — cei doi gânditori cari alimentează cu deosebire scrierea sa germană, în care nu vedem citat pe Kant măcar o singură dată, iar pe Schopenhauer numai o singură dată, și asta într'o chestie secundară. Când însă puțin după aceasta, Maiorescu a cunoscut temeinic pe Schopenhauer și printr'însul a ajuns la Kant, temperamentul său de metafizician l-a făcut să-și schimbe zeii săi filosofici, desfăcându-se de *Herbart* și *Feuerbach*, până la punctul de a-i omite din expunerea selecționată a filosofiei germane, la cursul său universitar. Trecerea dela *Feuerbach* la *Schopenhauer* — ca convingere și lagăr filosofic — îmi amintește de evoluția spirituală a lui *Richard Wagner*, care după ce și-a redactat sub inspirația lui *Feuerbach*, textul alegoric al tetralogiei sale, *Inelul Nibelungilor*, descoperind ulterior pe Schopenhauer și entuziasmându-se de el, a dat aceluiași text o cu totul altă semnificație, una pesimistă, transformând înțelesul unui final, care trebuia să exprime înlocuirea unei lumi învechite, prin



alta mai bună — însă tot pământească — transformându-l într'un cuget de nimicire totală a existenței, cu definitivă intrare în Nirvana.

Elanurile metafizice ale lui Maiorescu, care au rămas în amintirea fermecată a ascultătorilor săi dela curs, erau însă înfrânate dela orice lansare în absurd, de latura pozitivistă, excelent hrănită de cunoștințe științifice, întinse și enciclopedice. Imi amintesc bunăoară de lecții universitare în care Maiorescu dădea studenților săi — pentru înțelegerea mai exactă a expunerii — noțiuni de calcul diferențial sau ne introducea în tainele fizicei și chimiei, cu o competență uimitoare (dela el am aflat cel dintâi inovațiile moderne care au descompus atomii în ioni și electroni), ca să nu mai vorbesc de excursiile în fiziologie, știință căreia îi atribuia o importanță particulară în economia cercetărilor filosofice, mai-mai să împărtășească punctul de vedere al lui C l a u d e B e r n a r d, care spusese într'o împrejurare memorabilă următoarele: « Fiziologia este o știință intermediară care își înfige rădăcinile în științele fizice și își înalță crengile până la științele spiritului, la științele filosofice. Ea pare destinată a fi trăsătura de unire între două ordine de științe, având sprijinul în primele și oferind suportul celorlalte ».

Maiorescu a avut chiar o epocă — așa după cum reiese din al doilea volum al însemnărilor sale zilnice, apărute de curând, o epocă în jurul anului 1880, când se ocupa cu o pasionată stăruință de studii de fiziologie, cu speranțele pe alocuri iluzorii ale multor pozitiviști, — cam aceeași perioadă în care se silea să adâncească fenomenele de telepatie și de hipnotism, acestea poate cu alt scop, anume pentru a sparge prin ele perdeaua impenetrabilă care desparte cunoștința normală a simțurilor, de adevărurile ultime, către care veșnic ne mână înclinările noastre metafizice. Impins de aceleași adânci trebuințe, Eminescu, nu se da înapoi, pentru a ne scoate din făgașul cunoașterii normale, condamnată la superficial, să facă apel la îndeletniciri oculte: la magie și astrologie. Maiorescu, spirit mai pozitivist, se gândea să recurgă la fenomene excepționale, cu un caracter straniu și rar, însă în orice caz luate din câmpul experienței pozitive.

N'am vrea să lăsăm acum impresiunea că știința enciclopedică a lui Maiorescu se mărginea numai la ramurile menționate și să uităm mai cu seamă istoria universală, care a constituit specialitatea debutului său de profesor la Universitatea din Iași, când a izbutit să capete laudele scrise ale mult difcilului Hasdeu; sau știința linguistică, de care ne poate convinge oricând studiul său întins despre « Scrierea limbei române », minunat pentru epoca de rătăcirii și confuzii în care a fost scris, stăpân pe teoriile științifice respective și înțelept prin toată prezentarea și aplicațiile făcute la limba noastră. E interesant că deși Academia avea filologi de specialitate, de câte ori s'a pus, în timpul vieții lui Maiorescu, problema ortografiei, l-a ales pe dânsul raportor, ceea ce era un testimoniu constant adus priceperii sale în materie, pricepere evident combinată cu simțul său particular de alegere justă și cu chibzuința sa superioară, însușiri pe care așa de puțini le mai aveau!

Intorcându-ne la silueta filosofică a lui Titu Maiorescu, nu putem întârzia să punem accentul pe una din laturile cele mai impresionante ale acestei personalități: calitatea sa de profesor de filosofie, de difuzor al ideilor filosofice din cea mai spațioasă sală a Universității, totdeauna prea mică să încapă năvala unui public lacom să-l asculte, — studenți și lume străină, niciodată sătuli de vorba magistrului și de învățăturile lui. Căci arta unei prelegeri perfecte, era secretul personal al lui Titu Maiorescu, care știa — cu un dozaj ireproșabil — să concentreze și să destindă, să instruiască și să înalțe, să-ți dea fiorii infinitului și să te coboare în concretul vieții, ilustrând teoriile cele mai abstracte prin exemple nemerite, prin corelații neașteptate, prin analogii de interes actual și veșnic cu poantă morală! Nu știai ce să admiri mai tare: înălțimea ideilor sau meșteșugul aplicațiilor practice, deghizat, dar permanent educative! Și toate aceste corăbii încărcate, cu comorile gândirii și bogățiile vieții lăuntrice, veneau aduse de fluviul majestuos al unei elocințe captivante, a cărei solemnitate nu avea nimic artificial, ci era perfect adecuată oficiului său, după cum glasul vibrant al unor perioade ascendente nu avea nimic decla-

matoriu, ci păstra conformitatea cea mai naturală dintre emoție și accent!

Minunate opere organice au fost aceste lecții ale lui Titu Maiorescu! În sfera lor au fost poate tot așa de prețuite, ca și celebrele prelegeri ale lui Jules Lachelier, la Școala Normală Superioară din Paris, prelegeri de mare răsunet, care s'au păstrat în caiete îngrijite, deși autorul lor a lăsat cu limbă de moarte să nu se tipărească niciodată. A avut poate conștiința elementelor vremelnice legate de actualitatea pasageră, dar care contribuiau într-o măsură însemnată la farmecul lecțiunii, poate și sentimentul unui destin specific, care stăpânește prelegerea orală (nepublicată la timp), asemănător într-o câțiva aceleia al poeziei populare care circulă anonimă și se preface prin adăogirile altora, desvoltându-și dela o zi la alta forma inițială. Acest lucru e de natură să ne consoleze de risipirea lecțiunilor lui Maiorescu — rămase în memoria ascultătorilor, trecători și dâșii, numai sub forma de idei răzlețe și aceea a unei delectări generale, — lecțiuni care cu toată bunăvoința nu se mai pot reconstitui niciodată în arhitectura lor unică și absolut personală.

\* \* \*

Ajungem acum la partea covârșitoare a operei lui Maiorescu, aceea care l-a integrat în evoluția culturii noastre cu rolul de pilot desăvârșit, într-o epocă de ameteală și într-o atmosferă turbure de tot felul de confuziuni. Lui Maiorescu i se acordă îndeobște titlul de mare critic și mai des acela de critic literar. Este drept că el a scris și critică literară, după cum este adevărat că avea gustul fin și ochiul deosebit de ager să descopere fără zăbavă ceea ce era frumos sau ceea ce vătămă armonia într-o scriere literară. E tot așa de exact că el avea pasiunea artei, până la un grad care mă face să mă întreb dacă nu cumva arta n'a fost pasiunea maximă a lui. Oaspeții cei mai bine veniți în casa lui erau scriitorii, orele de distracție le consacra mai cu seamă lecturilor literare, obligând și pe alții la aceasta în reuniunile lui intime, conferințele sale din străinătate au fost de estetică, iar scrierea sa germană « Eini- ges philosophische » cu toate că din alt domeniu, e neconținut

întreruptă de citații literare, în limbi felurite, dela Horațiu la Dante, dela Lessing la Goethe, la Schiller și la Klopstock, dela Corneille la Heine și la Victor Hugo.

Probabil că Maiorescu a văzut în contemplarea frumosului — pe care o extindea și la priveliștile naturii, împropățate de veșnice călătorii — leacul suveran de degajare din sfera brutalităților vieții. Poate chiar dragostea lui de prelegeri și, în general, plăcerea de a vorbi la tribună n'au fost străine de pasiunea de artă, căci pentru dânsul acesta era cu deosebire modul său de a fi mare artist. Ne putem întreba dacă și dragostea de filosofie nu era în legătură cu împătımirea de artă, — fiindcă nu se mai întreabă nimeni dacă îndeletnicirea de critic literar nu presupune la bază aceeași pasiune, critica literară nefiind, în rostul ei normal, decât o formație auxiliară a literaturii, pusă în serviciul acesteia și pentru promovarea ei.

Cu toate aparențele lui olimpice, Maiorescu a fost în fond un sentimental, lucru pe care n'au făcut decât să-l confirme revelațiile însemnărilor sale zilnice, de unde pentru unii a răsărit imaginea unui Maiorescu nou, dar pentru alții numai o întărire a unor presupuneri pe care le făcuseră de mai multă vreme.

Dragostea de frumos și de artă se afla deci în legătură cu întreg sentimentalismul său natural și poate singura cale larg deschisă, care îi rămânea la dispoziție, după comprimările pe care și le impusese, într'o disciplinare severă la care voința lui puternică făcuse minuni.

Dar oricum, deși a făcut și excelentă critică literară, Maiorescu a îmbrățișat, în analiza sa nemiloasă și multilateral îndrumătoare, întreaga cultură românească, secondat de societatea « Junimea » dela Iași și folosind organul « Convorbirilor literare » care a depășit astfel și dânsul rolul de îndreptar curat literar.

Această operă critică, alternativ negativă și constructoare, încununată de-o frumoasă izbândă, este aceea care constituie în primul rând *originalitatea lui Titu Maiorescu*.

Evident nu este vorba de originalitatea principiilor întrebuintate și puse la temelie, ci de originalitatea îmbinării și

folosirea lor. Maiorescu nu făcea operă speculativă, ci de aplicație pe teren, nu era în această împrejurare teoretician abstract, ci, mai presus de toate, chirurg. Iar la o operă de chirurgie — era vorba de extirparea unei infecții periculoase în tânărul organism al culturii noastre — n'am să mă întreb de originalitatea teoriilor care au stat la baza operațiunii, ci voi aprecia arta, talentul, precizia și norocul cu care a fost executată. Teoriile au putut fi împrumutate, dar tehnica a fost autentic maiorească și fără contestare, de un rang superior. Sau, pentru a folosi o altă comparație, criticile lui Maiorescu au fost mașini de războiu, cu tragere precisă, și nu mă va interesa atâta pe ce date teoretice s'au întemeiat, ori cine a fost pe vremuri descoperitorul acestor date, ci voi aprecia invențiunea « tehnică » în sine, forța și eficacitatea ei pe teren, precum și pe autorul ei ca atare.

S'ar putea tăgădui valoarea scrierii lui Lessing « *Hamburgische Dramaturgie* », care combătea puternic anumite modele dramatice, recomandând alte izvoare de inspirații, pentru motivul că făcuse dense împrumuturi dintr'o scriere similară a lui Diderot, sau că faimosul manifest romantic, din fruntea dramei Cromwell a lui Victor Hugo, își pierde însemnătatea sa memorabilă, din cauză că își însușise multe idei teoretice din August-Wilhelm Schlegel?

Nu oricine posedă meșteșugul acestor montări tehnice, cu toate că formula care le stă la bază zăcea nefolosită, de timp îndelungat, și cu toate că era cunoscută și de alte capete, dar care n'au știut ce face cu ea.

În vremea când și-a început « Junimea » lucida și rodnică ei activitate, domnea pe meleagurile noastre o mare amețală și confuzie de noțiuni, o învălmășeală de criterii care amestecau laolaltă adevărul cu fantazia, știința cu pretențiunea, arta și contrafacerea, progresul cu aparențele sale. Chiar și cuvintele erau adesea folosite — tocmai acolo unde ar fi trebuit să domnească precizia și claritatea — fără cunoașterea exactă a înțelesului, după sonoritatea amăgitoare a silabelor, în împerecheri și aglomerații fără sens. Nu-i vorbă, se mai întâmplă și astăzi, astfel de împerecheri bizare, de sigur în cercuri ceva mai modeste, dar unde totuși n'ar trebui. Imi amintesc că

acum 12—13 ani, într'o inspecție ministerială pe care o făceam în tovărășia neuitatului meu prieten și coleg Octavian Goga, — la marginea unei bogate comune de munte, unde ne așteptau sătenii, am fost întâmpinați de un tânăr și falnic învățător, ale cărui pretenții culturale îi stăteau scrise pe frunte, cu o lungă cuvântare pregătită, care a început cu vorbele următoare: « Domnilor Miniștri: Vă salutăm cu dragoste și cinism! ». Dar pe vremea tinerețelor lui Maiorescu împerecheri verbale aproape la fel se practicau și în sfere mai înalte, pe buza sau pe condeiul unor personaje care dedeau tonul în cultură, — și împotriva acestora Maiorescu a scris faimoasa « Beție de Cuvinte ».

Ce mare trebuie să fi fost desiluzia unui tânăr foarte inteligent, cu studii foarte temeinice, cu noțiunile clare și bine așezate în spiritul său ponderat, întorcându-se dintr'o lungă ședere în lumea civilizată, și dând de pseudo-cultura și de desorientarea dela noi!

Prin străinătăți mai umblaseră și alții, însă mulți dintr'înșii se reasimilaseră repede, întorcându-se în mediul lor autohton. Chiar astăzi câți nu admiră bunăoară în străinătate ordinea și acurateța, dar le uită îndată ce trec frontiera noastră înapoi, aruncă iarăși cocoloașe de hârtie pe acolo pe unde aiurea n'ar fi îndrăsnit s'o facă, în sfârșit își conformează comportarea cu ceea ce face toată lumea.

Maiorescu însă n'a cedat valului reasimilator, având și norocul să găsească la Iași o pleiadă de prieteni tot așa de rezistenți, n'a voit să renunțe la niciunul din bunurile sufletești câștigate și — vorbim evident la figurat — a continuat să se servească de un ceasornic de precizie într'un mediu în care se măsoara timpul după stele (care pot fi și acoperite cu nori) sau de un cântar exact, acolo unde încă se cântărea în palmă și după norme părtinitoare. S'ar zice, la prima vedere, că înălțimea de pe care își privea înconjurimea și armele lui superioare, îl destina la o izbândă lesnicioasă, în lupta pe care a întreprins-o curând după stabilirea sa la Iași. Eroare! Nu se înving ușor prejudecăți îndătinate și mai ales atitudini comode care dădeau puțința fără mari sacrificii și fără cine știe ce pregătire, să fii savant, poet sau conducător de oameni!

Titu Maiorescu a plătit scump un șir de ani, neconformismul lui cu mentalitatea societății, a părut un îndrăsneț nesocotit care își închipue că are mai multă dreptate de cât toată lumea, un Galileo Galilei al ținutei, care sfidând opinia generală, trebuia lovit, persecutat și scos din circulație!

Maiorescu a răbdător cu cel mai nobil stoicism loviturile, înscenările, și insultele care plouau din toate părțile. Nu s'a descurajat și nu s'a încovoiat, fiind sigur că triumful va trebui să vie. Ca și întemnițatul dela Florența își șoptea: E pur si muove . . . și triumful în adevăr a venit.

După un număr de ani, în care adversarii, pe lângă luptele piezișe, au încercat zadarnic și bătălii în câmp deschis, rezistența a început să slăbească, rândurile să se împrăștie, în timp ce în lagărul « Junimei » răsunau cântece de biruință . . . A venit un moment în care niciun om serios n'a mai putut susține și urmări înlocuirea limbii românești arhaice și populare, cu un absurd jargon latinizant (în această privință lupta dârză a lui Maiorescu a fost discret sprijinită de un alt spirit superior al timpului, pătruns și dânsul de legile naturale ale limbajului: Domnitorul și apoi Regele Carol I); a venit de asemeni momentul când lumea a început să deosebească între știința adevărată și o erudiție deșartă, adesea improvizată și teatrală; a venit apoi și vremea când nu se mai confunda orice gângureală rimată, sau orice declamație retorică, cu adevărata poezie, izvorită dintr'o simțire sinceră și cu expresia proaspătă, neobișnuită. Poetul prigonit o vreme atâta cât și Maiorescu, fiindcă fusese de-a-capul relevat de către el, ajunge după o perioadă de furioasă contestare, obiectul unei admirații nemărginite. Este vorba, neapărat, de Mihail Eminescu, pentru care, după ce contemporanii îi imputaseră lui Maiorescu faptul de a-l fi așezat cu mult prea sus, generațiile mai noi, — fascinate de geniul poetului — îl învinuesc pe critic de-a fi fost, din contra, prea sfios în laudele sale. În orice caz Maiorescu a înscris dela început poezia eminesciană — deși abia pornise să picure — pe drapelul « Noii direcții », iar nuanța de moderație se explică fie din faptul că s'au văzut adesea virtualități admirabile care la un moment se întrerup, cât mai ales din aceea, că un om cu atâtea



dușmăanii ca Maiorescu, angajat într'o luptă atâta de grea, era nevoit, în interesul izbândeii, să practice strategia prudenței și să evite pe cât posibil pozițiile controversabile, anevoie de susținut, în momentul acela, cel puțin cu toată tăria logică și așa fel ca să izbească în ochii tuturor.

Oricum, critica sa a biruit, nu de îndată, dar nici din cale-afară târziu. După 15 ani, unul din focarele de ostilitate în contra criticii maioresciane, « România Jună » din Viena, trimetea următoarea telegramă la Iași:

« România Jună » serbând victoria luminii ce ați făcut în literatura noastră, vă urează mulți ani și vă roagă să spuneți acelei valoroase « Junimi », astăzi bătrână prin fapte, că Junimea română din patru părți o admiră și o urmează ».

Telegramă elocventă, dar mai ales simbolică. Intru cât cazul « României June » din Viena se repeta de nenumărate ori pe toată întinderea pământului românesc. Tabăra literară care avusese dreptatea de partea ei, dela început, pe când masa numerică se găsea la adversari, acum primea aderenți din toate părțile. E cazul să aplicăm o anecdotă cu Doamna de Staël, o anecdotă pe care îmi amintesc că a folosit-o și Petre Carp într'o ocaziune, bine înțeles cu totul în alt scop și în altă ordine de idei.

Un prinț era odată așezat la o masă între Doamna de Staël și o doamnă foarte frumoasă, dar pare-se complet mărginită. Prințul se adresează D-nei de Staël și-i spune: « Je me trouve entre l'esprit et la beauté », la care scriitoarea franceză îi răspunde: « Si je suis la beauté que reste-il à ma voisine? ». Așa și aci: dacă ideile Junimii aveau și forța numerică de partea lor, ce le mai rămâneau adversarilor? Un singur lucru! Să se înroleze și dânsii sub baniera Junimii, ceea ce au și făcut-o, cel puțin unii dintre dânsii, începând a colabora zelos la « Convorbirile literare ». Cu aceasta războiul era oarecum sfârșit!

Dar o biruință nu rămâne definitivă niciodată și pozițiile câștigate se păzesc cu luare aminte, dacă nu față de o resurrecție a celor învinși, însă de alte amenințări care pot veni de aiurea. Fără a mai milita în aceeași măsură, Maiorescu a continuat să supravegheze câmpul literar, semnalând pri-

mejdiiile noi, stimulând și câteodată intervenind în persoană. Din punctul acesta de vedere trebuie să notăm opoziția sa neclintită în contra teoriilor critice ale lui Taine — autor care voia să explice genetic opera literară din mediul în care s'a produs — opoziție împinsă poate prea departe. Lucrul se explică totuși dacă ne gândim că această teorie putea să aducă o nouă perturbare în jurul noțiunii de frumos, abia limpezită în lumea noastră literară, în orice caz la faptul că opera de valorificare estetică nu poate fi prea mult ajutată de criteriul genetic și că abuzul de explicare psihologică amenință să amestece iarăși laolaltă ceea ce e realmente valabil cu ceea ce este mai puțin, ceea ce e adevărat, cu ceea ce e greșit. De asemenea simțul estetic al lui Maiorescu protesta împotriva nivelării exemplarelor de elită — podoabă efectivă a omenirii — înecate în acel « mediu », căruia i se atribuia acum un rol prea mare la izbucnirea creațiilor de artă. Pentru aceste motive Taine nu i-a fost un gânditor simpatic lui Titu Maiorescu, deși ca concepție politică de pildă, ar fi putut perfect să se întâlnească.

Din când în când, măcar sub forma de rapoarte academice, Maiorescu continua să-și dea părerea autorizată asupra scriitorilor noștri merițoși, insistând asupra operelor individuale, mai mult decât o făcuse în tinerețe, când se conforma obiceiului « Junimii » de a nu se ataca sau evidenția un om izolat (literat sau om de știință) ci o grupă întreagă, pentru a se afirma un curent sau a se lovi într'altul. Acest sistem — ne spune Gheorghe Panu în « Amintirile » sale — îl inaugurase însuși Maiorescu (de altfel inițiativele spirituale porneau în genere dela el), fiind semnificativ de altfel pentru preocupările lui generale, de-a risipi o atmosferă și întrona o alta. Nu mai scria în genere studii lungi, — dar totuși valoroase prin pătrundere și caracterizare, ca și printr'o ușoară îmlădiere a principiilor estetice, pe care în aprigele lupte ale tinereții, din necesități de strategie, fusese poate nevoit să le prezinte într'o implacabilă rigiditate.

Oricum, chiar o pagină, două, scrisul critic al lui Maiorescu se citea cu lăcomie atât pentru autoritatea lui necontestată, cât și pentru farmecul unui stil, care își atinsese perfecția

de mult, din tinerețele autorului, stilul acesta neînvechit nici astăzi, de o rară proprietate de termeni, cu fraza largă, deși concisă ca cuprins, limpede, elegantă, cu o admirabilă cadență, ca să nu zic de-o minunată muzicalitate.

Și fiindcă am vorbit de creațiile sale originale, cred că nu trebuie uitat că Maiorescu și-a făcut singur acest stil, cum s'ar spune «de toute pièce», într-o vreme când îi lipseau modelele, ba se scria mai de grabă într-o proză noduroasă, cu neologisme netopite, fără precizie și fără ritm. El este de fapt creatorul limbajului nostru științific, destinat abstracțiunilor, un limbaj fluent, precis și adecuat, pe care l-a îmbogățit cu toate acele însușiri literare, care nu încurcă și nu alterează sobrietatea științifică. Toți scriitorii noștri științifici, de sigur cu nuanțele lor proprii, folosesc un stil românesc care e moștenire dela Maiorescu, chiar dacă nimeni nu-l poate avea în sclipirea sa de oțel și cu eleganța sa netransmisibilă, produs natural al armoniei ideilor, al temperării fiecărei idei răzlețe de ansamblul în care se află inserată, al pendulării tuturor gândurilor în jurul unei axe de echilibru ideal.

N'au trebuit prea mari eforturi acestui stil limpede și cadențat, cu o dialectică a cărei însuflețire echivalează adesea cu o căldură comunicativă, să fie adaptat povestirii istorice, ba chiar să apară ca un veșmânt cât se poate de corespunzător. Cu un spor neînsemnat de vioiciune, de concret și de culoare, lucru care izvora și din natura materialului, ni s'a putut oferi un model de istorisire, în care chiar evenimente mărunte, chiar epoci mediocre, apar pline de interes. Maiorescu ne-a dăruit în legătură cu discursurile sale parlamentare, o istorie politică a României dela venirea principelui Carol până la începutul secolului al XX-lea. Opera sa istorică ne destăinuiește o pătrundere adâncă a înțelesului evenimentelor, o privire liniștită și cuprinzătoare a desfășurării lor, arătându-ni-se șirul cauzelor complete, osebbit de faptul că ele sunt și judecate, plecându-se dela criterii ferme și senine. Mai ales că evenimentele pe care ni le povestește nu sunt prea îndepărtate, ba au un nemijlocit răsunet în prezent și consecințe neistovite în viitor, — aprecierea sau condamnarea lor e dela sine reclamată, pentru a se trage calea orientărilor viitoare.

Să mai spunem în legătură cu opera sa istorică, că fără a avea o paletă prea bogată de colori, Maiorescu ne-a lăsat portrete istorice vii și excelente, pricepându-se să scoată mereu în evidență trăsăturile esențiale ale unui personaj. Lascăr Catargi, Dimitrie Sturdza, Beizadea Mitică, Gheorghe Panu și alții alcătuiesc o frescă istorică vie, cu caractere principale magistral reliefate și cu nuanțe accesorii interesante, pe care în lipsa unei fantazii pitorești, i le procura în schimb ironia sa mușcătoare, veșnic inventivă și prezentă la apel.

Filosoful francez Victor Cousin — alături de mulți alții — socotea pe Descartes ca întemeietorul prozei franceze. « Când citești pe Descartes, spune Cousin, îți pare că auzi pe Corneille vorbind în proză ». Și la Maiorescu parcă ai, tălmăcită în proză, forma stilistică a unui mare rapsod, pe care n'aș putea să-l determin cu aceeași precizie, dar pe care l-aș așeza parcă între Eminescu și Alecsandri.

Ne-a rămas, pentru a încheia, să zugrăvesc pe Maiorescu și ca om politic. Academia, precum bine se știe, nu face politică; însă a vorbi de evenimente și formații politice dispărute, înseamnă a face istorie, și Academia face istorie.

Nu voiu insista peste măsură asupra lui Maiorescu, ca orator parlamentar. Cine nu știe că a fost fruntaș între fruntașii tribunei, că ziua când urma să cuvânteze era zi festivă pentru parlament? Sunt încă destui în viață, din aceia cari au avut norocul să-l asculte, și să urmărească logica de fier cu care își înlănțuia ideile, ce se succedau fără hiaturi și fără nicio fisură. Câtă deosebire de cuvântările altora, mult mai slab înlănțuite, încât pentru Maiorescu era o joacă să le surprindă inconsecvențele și să le denunțe contrazicerile, el care avea aptitudinea să simtă defectarea logică numaidecât. Desperați adversarii să-i poată găsi vreodată o eroare în raționament au recurs la o singură ieșire: să-i conteste exactitatea premiselor, ori măcar să găsească în ele vreun mic rotocol vulnerabil, ca pe umărul neînvinsului Siegfried.

Fără comparație mai însemnată este încă chestiunea atitudinii politice a lui Maiorescu, ținuta sa morală pe acest teren alunecos. Nu vom da iarăși o excesivă importanță faptului că Maiorescu — diferind de majoritatea cetățenilor de

atunci — n'a fost național-liberal, ci a preferat să guverneze mai puțin, cu partidul conservator, de care îl apropiau mai tare anumite convingeri filosofice: ideea spenceriană că progresul se face lent și deslipirea de trecut nu trebuie bruscată, — sau ideea schopenhaueriană că nu aranjamentele rațiunii și preschimbările formale alcătuiesc elementul primar al vieții, așa că adevăratele prefaceri nu se pot realiza numai cu ele.

Va fi vorba, în primul loc, despre atitudinea sa de etică politică — domeniu unde a depășit considerabil mediul vremii sale, luat în generalitatea lui.

Ce departe a fost omul acesta, în domeniul politic de orice preocupare interesată, și în ce măsură nebanuită a practicat abnegația și desinteresarea!

Ajuns ministru de instrucție publică, în 1873, a refuzat să repare nedreptatea ce i se făcuse de ministrul precedent — care îl înlăturase abuziv din învățământ — deși reparase fără întârziere aceeași nedreptate, făcută altor tovarăși de prigo-nire. I s'a părut probabil că gestul de a se reintegra pe sine, putea să pară suspect, și a preferat omul așa de îndrăgostit de dascălie, să renunțe mai bine de un deceniu la îndeletnicirile lui școlare și să recurgă la altă profesiune, aceea de avocat.

Ca ministru de justiție, a vrut să interzică, printr'o lege, titularilor acestui departament, să profeseze cinci ani avocatura, după ieșirea lor din minister. Proiectul de lege, care lovea în atâtea interese, n'a putut trece prin parlament, dar Maiorescu a socotit că pe sine proiectul îl angaja cât și o lege sancționată și, părăsind ministerul, a demisionat îndată din barou. Pentru o riguroasă consecvență morală și-a astupat singur un izvor de venituri, devenind deodată un om cu mijloace materiale cât se poate de modeste.

Dar osebit de această impresionantă desinteresare, mai trebuie să semnalăm neapărat în activitatea politică a lui Maiorescu, moderația civilizată a atacurilor care contrasta cu trivialitățile polemice ale timpului, lipsa lui de sectarism, care îl făceau gata să întindă mâna adversarilor, unindu-se pentru a face binele.

Un om superior ca dânsul și de severă ținută morală și-a dat foarte bine seamă că cetățenii unei țări și încă ai unei țări amenințate, în loc să pună ostentativ accentul pe partea în care se diferențiază, ar putea mai de grabă să-l pună pe partea în care gândesc la fel. Căci oricare ar fi diferențele de concepțiune, în fața unor probleme determinate, nu e cu puțință ca mințile sănătoase să n'aibă și o largă parte de vederi comune.

Foarte curând, mai înainte ca junimiștii să se fi avântat în viața politică — ceea ce s'a petrecut mai târziu, după ce s'au afirmat mai întâi în literatură — în « Gazeta de Iași » apărută într'un an cu « Convorbirile literare » (în 1867), Maiorescu și alți câțiva membri ai Junimii, cari scriau aproape regulat, inspirând chiar Gazeta, au preconizat dela început, un armistițiu între partide și chiar desființarea lor, lăsând cel mult poarta deschisă pentru alte grupări politice, în cazul când ele vor naște printr'o diferențiere evolutivă, ulterioară.

Această atitudine, de largă comprehensiune, de înțeleaptă moderație, de patriotism luminat și de frumoasă ținută etică, chiar dacă a găsit câțiva admiratori răzleți, n'a avut totuși răsunet pe atunci în mase, așa că putem să spunem că activitatea politică a lui Maiorescu, n'a fost încununată cu același succes, ca activitatea sa de critic cultural și literar.

Nu numai că a purtat ca tânăr acest steag de înnoire politică, izbindu-se de rezistența bătrânilor, dar îl găsim ca bătrân, purtând aceeași flamură în mână, tot așa de neînțeleș de generațiile mai nouă, care se adaptaseră și ele vechilor clișee mai comode și mai producătoare poate de avantagii personale. Cu părul alb, și dânsul, și mănunchiul său de amici, reprezentau — în contra altora mai tineri — lozinca viitorului, lozinca zilei de mâine, arătând încă odată că prospețimea spirituală nu este în funcție totdeauna de anul în care te-ai născut.

Cu toate că om disciplinat din fire și fără veleități personale de șefie, a trebuit să se despartă de partidul conservator oficial, care înțelegea să urmeze vechile făgașe și să păstreze neștirbită arhiva de prejudecăți sectare. Neputând fi învinuiți de mobile meschine, Maiorescu și prietenii săi junimiști, au fost acuzați de orgoliu ambițios, care i-a determinat

să părăsească bătrâna casă conservatoare cu patină tradițională, pentru a se instala într'un cort pretențios de mătase. Cine citește astăzi aceste caracterizări polemice, nu poate să nu-și spună că junimiștii politici — care au fost în unele privințe adevărații precursori ai zilelor noastre — nu se mutaseră în cortul acela din mândrie, ci pentru că coproprietarii vechii locuințe se împotriveau cu îndărătnicie la unele reparații și deparazitări. Cât despre așa zisa mătase, ea nu era în fond decât o pânză curată, căreia îi dădeau numele de mătase, optica acelor deprinși să nu se primenească nicio dată.

Un om cu atâtea însușiri și cu așa adâncă seriozitate ca Titu Maiorescu, a guvernat personal puțin. A trebuit o conjunctură aproape neverosimilă, ca să poată veni, abia la sfârșitul vieții, la adânci bătrâneți, în fruntea unui guvern. În această calitate a prezidat cu strălucire în 1913 Conferința dela București, care a pus capăt războiului balcanic, și a dat puțința României să-și rectifice frontiera dobrogeană dela Sud, care « în drept » nu fusese niciodată precis stabilită, fiindcă declaraserăm a doua zi după războiul independenței, că ne mulțumim momentan c'o demarcație provizorie, care nu închide însă chestia pe viitor. Cine vrea să cunoască dibăcia cu care Maiorescu a pilotat corabia țării pe aceste vremuri turburi și delicate, contopindu-se la perfecțiune și cu gândurile Suveranului său, nu are decât să citească acea « Carte Verde », care s'a publicat atunci îndată și unde se pot urmări succesiv, demersurile lui inteligente, toate culminând cu un memoriu înaintat marilor puteri, care își oferiseră mediațiunea, recunoscând în principiu dreptatea revendicărilor noastre. Acel memoriu, redactat personal de Maiorescu este o capodoperă de construcție și argumentare. Cele mai fericite scrieri ale lui Maiorescu — din epoca lui cea mai rodnică — nu întrec în nicio privință această operă luminoasă și adânc convingătoare. Dacă această chestie externă, a rectificării graniței noastre dela Sud n'ar fi avut niciun rezultat altul în avantajul României, decât acela de a fi dat prilej lui Maiorescu să elaboreze aceste pagini minunate, ei bine, am putea chiar atunci să spunem, că ea n'a



fost de prisos și că a rămas ceva de preț după dânsa în patrimoniul nostru național.

După atâtea considerații, al căror număr îl justifică bogăția vastă a omului, e timpul să încheiu.

Filosoful Leibniz a spus că Dumnezeu mai înainte de a crea lumea, a întocmit diferite modele de lumi posibile, după care a ales pe cea mai armonioasă, și a fixat armonia ca lege supremă a ființării. De sigur era vorba de armonia ansamblului, care nu exclude disonanțe locale, dar tot Leibniz ne spune că acea lege universală trebuie să constituie idealul oricărui exemplar individual, în râvna lui de perfecțiune.

Titu Maiorescu a fost peste tot o armonie, — în faptă, în vorbă și în scris. Alți oameni de cugetare îl vor fi depășit probabil în descoperiri de ordin concret, material, — dar ca priveliște armonică, dânsul a fost fără egal, căci cel puțin pe tărâmurile noastre, nimeni n'a încarnat mai bine, ceea ce filosoful german a socotit ca lege supremă a universului.

Se rezervă de obicei titlul de geniu acelor care descoperă noi adevăruri materiale; smulgându-le ca minerii din întunecul profunzimii. Dar o cunoștință valabilă nu are numai un conținut, ci și o formă, o așezare.

De ce ar exista genialitate numai în domeniul conținutului cunoașterii și nu și în acel al forme sale? Este drept că valul unui dinamism perpetuu stăpânește domeniul conținutului și acolo se află cu deosebire tărâmul înnoirilor și al descoperirilor. Însă și armonia ansamblului, fără a fi susceptibilă în aceeași măsură de înnoiri, este așa de greu de menținut, e într'un echilibru atât de instabil, încât acel care o poate menține la perfecție se face demn de cele mai înalte atribute. •

Osebit de tot ce a realizat în cultura și în viața românească, T. Maiorescu a avut geniul armoniei desăvârșite, cu jertfirea a tot ce putea s'o turbure, la nevoie chiar cu jertfa lui însuși.

# BIBLIOTECA DELA ROTOPĂNEȘTI A LUI NECULAI ISTRATI

DE

ARTUR GOROVEI

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

---

*Memoriu prezentat în ședința dela 5 Aprilie 1940*

---

Rotopăneștii este un sat mare, din județul Baia. A fost moșie Cantacuzinească, și apoi a devenit proprietatea lui Neculai Istrati, despre care știm puține lucruri, deși viața sa a fost destul de svânturată.

Dușman al Unirii Principatelor, a candidat la deputăție, în alegerea din 1858, și nu a fost ales, la județul Suceava; drept răzbunare, a pus de i s'a făcut o statuie, reprezentând *Moldova care plânge pe mormântul Unirii*, pe care a așezat-o în fața bisericii din sat, biserică zidită tot de el, unde statuia aceasta există și astăzi.

Neculai Istrati a fost om distins, și cei de astăzi nu-l cunosc.

A fost și scriitor, dar ceea ce l-a deosebit de restul oamenilor, a fost dragostea pentru sătenii de pe moșia lui, pe care și-a pus în gând să-i « civilizeze ». În acest scop, salonul cel mare dela al doilea rând din castelul lui, a fost transformat într'o sală de teatru; a făcut un conservator de muzică și declamație, aducând profesori specialiști din Iași, a făcut o pinacotecă, adunând diferite tablouri, din care unele de valoare, și a făcut o bibliotecă.

Țăranii învățau muzica, învățau arta dramatică, și pentru a-i face să priceapă rostul acestor ocupații, Neculai Istrati a organizat o serie de reprezentații teatrale, care au fost jucate

în Rotopănești.

T e o d o r T. B u r a d a spune următoarele despre acest teatru:

« Postelnicul și Cavalerul Neculai Istrati, pe lângă școlile elementare, una de băieți și alta de fete, făcute de el cu a sa cheltuială pe moșia sa Rotopănești, din județul Suceava, înființează, în primăvara anului 1860, și o școală de muzică și declamație. Profesori la acea școală erau P e t r u M e z z e t t i la clasa de principii de muzică, Maestrul G a l e a la clasa de canto, și actorul dela Teatrul Național din Iași M i h a i l G a l i n o, la clasa de declamație. Ei dădeau lecție câte două ore pe zi, și erau plătiți câte cu zece galbeni pe lună, afară de M i h a i l G a l i n o, care avea 15 galbeni pe lună.

« Sala de teatru era întocmită în curțile boierești, scena era cu gust aranjată și îndemnatică, decorurile erau zugrăvite de Joseph F i c h t n e r din Svițera, dascăl în casă la copilul său Titus. Acest Fichtner era și pictor și se pricepea în arta decorativă.

« Costumele pentru piesele naționale erau lucrate în casa lui Neculai Istrati, de elevele școalei elementare, sub privigherea profesoarelor pentru lucru de mână, Sevastia, soția lui Neculai Istrati și Elena, soția preotului Costachi Milu.

« După vreo cinci luni de un studiu conștiincios, cam pe la începutul lunii Noemvrie 1860, elevii acelei școli au fost în stare să reprezinte mai multe piese de teatru și cântecele comice, din care enumerăm următoarele: *Doi țărani și cinci cârlani*, *Cinel-Cinel*, *Fluerul fermecat*, *Scara-mâței*, *Baba-Hârca*, *Paul Iohn*, *Margo*, *Herșcu Boccegiu*, *Mama Anghelușa*, *Șoldan Viteazul* și altele.

« Reprezentațiile se dădeau de două ori pe săptămână, Joia și Dumineca. Cupletele de vodeviluri și corurile, erauacompaniate cu violina de Petru Mezzetti. Între acte, cânta corul de muzică vocală a școlii.

« La fiecare reprezentațiune sala era ticsită de boieri, proprietari și posesori de pe moșiile învecinate, cari se minunau de felul cum fiecare elev își interpreta rolul său.

« De multe ori venea la acel teatru și fostul Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Calinic Miclescu, care pe atunci era Arhiepiscop egumen la mănăstirea Slatina, precum și Arhiepiscopul Iosif Râșcanu dela mănăstirea Râșca. Pe lângă aceștia se mai adunau un public numeros, nu numai din județ, ci și din orașul Suceava, precum și din alte părți ale Bucovinei. Fiecare elev căuta să-și învețe rolul cât se poate de bine, știind că aveau în fața lor pe acești doi Arhiepiscopi și mulțimea de străini, veniți de peste hotar.

« După insistența multor boieri, acești elevi au dat, în vara anului 1861, vreo câteva reprezentațiuni și în Folticeni, în grădina lui Iancu Botez Topor. Piese ce au reprezentat atunci au fost: *Fluerul fermecat*, *Cinel-Cinel*, *Scara Măței* și *Baba Hârca*.

« De multe ori, între acte, soția lui Neculai Istrati, Sevestia, cânta duete cu elevul Costachi Rotopan. Câte odată elevele Nastasia Tofan, Luța Rotopan și elevul Ioan Savin, tenor, executau câte un solo de canto.

« Neculai Istrati vroia să ducă pe acești elevi la Iași, ca să dea câteva reprezentații la Teatrul Național, dar săvârșindu-se din viață, la 1 Noemvrie 1861, această dorință a lui nu s'a îndeplinit, și nu mult după aceea acea școală s'a desființat » <sup>1)</sup>.

Burada nu pomeniște nimic despre marele nostru artist Matei Millo, care ar fi jucat la Rotopănești.

Totuși, în lucrarea « Matei Millo », d-l Ioan Massoff, publică « Memoarele » lui Millo, cele câteva pagini pe care le-a scris în Neapol, în Decemvrie 1891, și în « Sumariu » găsim numai două cuvinte: « Reprezentația Horodniceni » (pagina 432), ceea ce e suficient pentru a ne face convingerea că Matei Millo a jucat și el la teatrul lui Neculai Istrati din Rotopănești, măcar o singură dată; altfel nu ar fi intitulat acel capitol din « Memoarele » lui numai cu aceste două cuvinte: « Reprezentația Rotopănești ».

Ce va fi jucat Millo acolo, la Rotopănești, nu se știe; dar, în programul indicat de Burada, fiind trecut și cânticelul

<sup>1)</sup> *Istoria Teatrului în Moldova*, vol. II; Iași, 1922, pagina 178.

« Herșcu boccegiul », este mai mult decât probabil că acest cânticel a fost executat de Matei Millo.

Despre Biblioteca lui Neculai Istrati, dela Rotopănești, nu se știe nimic.

Academia Română a publicat, în trei volume, « Catalogul manuscriselor românești », întocmit de Ioan Bianu (volumul I), de Ioan Bianu și R. Caracș (vol. II), de Ioan Bianu și N. Nicolăiasa (vol. III). În totalul de 1061 numere de manuscrise, din acele 3 volume, sunt 16 manuscrise indicate că au făcut parte din Biblioteca dela Rotopănești a lui Neculai Istrati.

Despre manuscrisele lui Neculai Istrati, în Prefața volumului I, Ioan Bianu scrie: « În întâia jumătate a secolului XIX, Nicolae Istrati adunase o bogată culegere de manuscrise la Rotopănești, și profesorul Gh. Săulescu la Iași, dar niciun catalog nu ne-a rămas despre ele; după moartea celor doi distinși cărturari, manuscrisele lor au fost împrăștiate. Multe dintr'însele au fost cumpărate de d-l D. A. Sturdza și dăruite Academiei, dinpreună cu frumoasa colecțiune de manuscrise a tatălui său Alexandru Sturdza Miclăușanu, cuprinzând mai ales cronicari moldoveni ».

Dela cine să fi cumpărat D. A. Sturdza manuscrisele lui Neculai Istrati ?

Nu știm. Bănuiesc, însă, că la 1 Noemvrie 1861, când a murit Neculai Istrati, și când au început a se irosi colecțiunile pe care le adunase, cu sacrificii, prințul G. Suțu, dela Sasca, moșie vecină cu Rotopăneștii, cunoscând pasiunea de lucruri vechi și de valoare a cumnatului său — prințesa Elena Suțu era sora lui D. A. Sturdza — a luat toate manuscrisele și le-a dăruit cumnatului său.

Ce s'au făcut celelalte cărți din bibliotecă, și sumedenia de lucruri prețioase din colecțiile lui Neculai Istrati, nu se știe. Eu am un binoclu, foarte frumos, împodobit cu argint cizelat, și am avut și un tablou în oleiu, pe care l-am pierdut, cu ocazia unui eveniment petrecut în familia mea.

Manuscrisele din biblioteca lui Neculai Istrati, sunt următoarele:

1. Ms. 69. *Faptele și epistolele Apostolilor* în limbile slavă și română, întocmit așa că fiecare propozițiune sau și numai câteva cuvinte sunt scrise slavonește și urmate de traducerea lor românească. 1652. (Volumul I, p. 165).

Pe întâia față a foaiei 1, pe margine, sub text, este scris: « Din colecția bibliotecii mele din Rotopănești, aflat în turnul Mănăstirii Bisericanii, și hărăzit mie de Arhimandritul Nifon Egumenul acei Mănăstiri la 1845. N. Istrati ».

2. Ms. 86. *Hronograf den începutul lumi*. (Secolul XVII).

Pe dosul foaiei 147 v. — într'un spațiu pătrat, lăsat alb de scriitorul volumului — se află nota următoare:

« Această hronologie scrisă de Petrașco Danovii — cu dreptul se poate prețui ca o antică română — fiindcă numai de când s'au isprăvit de mano-scris de cătră Gavriil Dieaco sânt 150 ani; prin urmare acest manuscris este cel mai antic din câte am văzut în lumea Românilor. N. Istrati. 1838 ».

Urmează o însemnare a « păcătoasei și nevrednicei » Olimpiada Shim. Hereasca, nepoata Arhiereului Dositheiu Herescul ce au fost la Rădăuți, și pe aceeași pagină este scris: « Din biblioteca mea dela Rotopănești. 1846. N. Istrati ».

Pe foaia I este scris iar numele « N. Istrati ». (Vol. I, p. 184).

3. Ms. 125. *Letopisețul Moldovei*. (Sec. XVIII).

Pe foaia 6 dela început este subscrierea lui « N. Istrati », iar pe foaia 6, tot de mâna lui este scris: « Din biblioteca mea dela Rotopănești. 1850. N. Istrati ». (Vol. I, p. 284).

4. Ms. 180. *Istoria țării rumânești, de când au descălecat pravoslavnicii creștini*. (Sec. XVII).

Pe prima foaie nenumerotată, este scris: « Din biblioteca mea dela Rotopănești. 1843. N. Istrati ». (Vol. I, p. 415).

5. Ms. 256. *Răsboaiele lui Traian cu Dacii și Istoria Moldovei până la războiul lui Vasile Vodă cu Ștefan Gheorghe*, de Grigore Ureche și Miron Costin (Sec. XVIII).

Adnotația autorului: « Fost în colecția lui N. Istrati și apoi în a lui M. Kogălniceanu ». (Vol. I, p. 558).

6. Ms. 268. *Descălecatul dintâi al Moldovei* de Nicolae Costin, și letopisețul lui Grigorie Ureche, până la a doua domnie a lui Aron Vodă. (Sec. XVIII).

Adnotația autorului: « A fost întâi în posesia lui N. Istrati (la 1842), apoi în colecția lui M. Kogălniceanu ». (Vol. I, p. 608).

Pe a treia foaie nenumerotată dela începutul manuscrisului, e această însemnare: « Hronograf de pe a lui Urechi. Din biblioteca mea dela Rotopănești, 1842. N. Istrati ». (Vol. I, p. 613).

7. Ms. 354. *Letopisețul țării Moldovei*, începând dela zidirea lumii până la moartea lui Ștefăniță Vodă, feciorul lui Vasile Vodă, cu predoslovia de *N e c u l a i C o s t i n* vel Logofăt.

Adnotația autorilor: « A fost întâi în colecția lui T. N. Istrati, apoi într'a lui M. Kogălniceanu ».

Adnotația aceasta este greșită, deoarece pe foaia dela început, nepaginată, este această însemnare: « Din biblioteca mea dela Rotopănești 1841. N. Istrati », și imediat vine însemnarea: « Titus N. Istrati 1864 ». (Vol. II, p. 69).

8. Ms. 401. *Cartea dintăiu di neamul Moldovenilor din ce țară au eșit strămoșii lor*. (Sec. XIX).

Adnotația autorilor: « A făcut parte din colecția lui N. Istrati ». (Vol. II, p. 77).

9. Ms. 437. *Elisaveta sau cei surguniți în Siberia*. Piesă de teatru în 3 acte. (Tradusă de A. I. B e l d i m a n). (Sec. XIX).

Adnotația autorilor: « A făcut parte din biblioteca N. Istrati ». (Vol. II, p. 137).

10. Ms. 438. *Alexandrie a marelui împărat Alecsandru Machidon*, acuma într'acestaș chip scrisă în zilele prea luminatului nostru Domnu Io Costandin Nicolae Voevod, — Mitropolit fiind a toată țeara chir Neofitu, — cu toată cheltuiala Dimii Stolnic dela dum. vel Ban, la leat 7255. Scris de Costandin, copil din casă totu dela dum. vel Ban, fecioru Stoicăi. S'au început la Fev. 1 dni și s'au sfârșit la Fev. 1 dni dela Hristos 1746. (Col. II, p. 138).

Adnotația autorilor: « Dăruit Academiei de D. A. Sturdza la 1885. Mai înainte a făcut parte din biblioteca lui N. Istrati dela Rotopănești (însemnare pe foaia 6 v.).

Pe acest manuscris, pe verso foi 123, este următoarea însemnare: « Să să știi de cându m'am dus de acasă, în anu



1826, Mai 30, de reul cucoanii și m'am înstrăinat pin lumi și păra astăzi străin sânt. Petrachi Istrati ». (II, p. 140).

Alte însemnări de ale lui Neculai Istrati:

« Aciastă Alicesăndrie este a me cumpărată și cine va îndrăzni a o lua fără voe sau știre me, să-i fii în cap blestemul Sfinților apostoli și să se descopere furtișagul acestui nebun păcătos. Neculachi Istrati » (f. 11 v).

« Pe foile 12, 47 și 55 se găsesc câteva versuri, scrise de N. Istrati, iar pe foile 79 și 122, câteva însemnări mai mici, ale aceluiași:

« Cerule înalte și înfocați planiți,

Toți cu grozăvie vă împotriviți.

Eram în sinurile morții după a ta dispărțire,

Și mă aflu și acum străin și în pătimire.

Să mă rog o bunătate,

Răspunde-mi de sănătate ».

« Să să știi că în zioa de Paști am în clt. 7 tl. la 2 April 1833 ».

« Să să știi că sânt vinit în Iași la Noemvrie 26 zile 1832. N. Istrati ». (Vol. II, p. 140, 142, 143).

11. Ms. 440. Prin cheltuiala dumisale slugerului Alecsandru Voinescu aciastă carte ce să zice *Letopiseț care cuprinde în sine viețile și petrecerile domnilor țării Moldaviei*, fieștecare domnu cu cine și ce războaie au făcut, și ce izbânde, cum și alte fapte ale lor: zidiri și mănăstiri, începând dela descălecarea Maramorușului, după cum s'au aflat în leatopisețul ce este în 2 tomuri al dumisale Păh. Petrache Cazimir, începând dela Laslău, craiul ungurescu, care au răsipit pe Tătarii ce cuprinseseră această țară și o au făcut lăcuită de alte neamuri, după cum înaintea să vede scris, și merge înaintea arătând pe toți domni ce s'au început dela descălecătoare, pe fieștecare cu ale sale întâmplări, până la moartea lui Ștefăniță Vodă feciorul lui Vasile Vodă. (Sec. XIX).

Adnotația autorilor: « Dăruit de D. A. Sturdza, la 1885. Mai înainte a fost în posesiunea lui C. Racliș, și, prin 1852, a lui N. Istrati ». (II, p. 145).

12. Ms. 467. *Inceputul osmoglasnicului* cu stihiri din psaltirea lui Davidu, psalom 129. (Sec. XVIII, sfârșitul).

Adnotația autorilor: «Dăruit de D. C. Sturdza-Șcheianu. A făcut parte din biblioteca lui N. Istrati».

Pe foaia 1 e această însemnare: «Din Biblioteca dela Rotopănești. N. Istrati». (Vol. II, pp. 200—201).

13. Ms. 508. *Letopisețul Țării Moldovei* de Miron Costin.

Adnotația autorilor. «Pe la 1850 făcea parte din biblioteca lui N. Istrati dela Rotopănești». (Vol. II, p. 254).

14. Ms. 673. *Catastihul unei bresle nenumite din Suceava*, întărit în 1673 (7181) Ghenarie, de Mitropolitul Moldovei (Dosoftei) și reîntărit de Mitropoliții Misail (1702—8) și Ghedeon (1708—23). (Sec. XVII și XVIII).

Adnotația autorilor: «Din biblioteca lui N. Istrati dela Rotopănești (Suceava)». (Vol. II, p. 429).

15. Ms. 731. *Copii din cronicile moldovenesti*: a lui Miron Costin, a lui Neculai Costin și din cronica lui Grigori Ureche, cu adnotările lui N. Costin. (Sec. XLX).

Pe fila 7 v. stă scris:

«Din biblioteca mea dela Rotopănești, 1850. N. Istrati». (Vol. III, p. 4).

16. Ms. 761. *Svânta și dumnezeiasca Evanghelie*, începându-se den slăvita duminică a pre lumnatei învierii Domnului și Dumnezeuului nostru Isus Hristos. (1736).

«La fila 6 e o însemnare din 1887 April 20, a lui Gh. Todicescu din satul Mihăești, jud. Suceava, arătând că acest manuscris a fost găsit de el în podul bisericii din acel sat». (III, p. 35).

Că manuscrisul acesta a fost tot în biblioteca lui N. Istrati, este faptul că satul Mihăești face un singur sat cu Rotopăneștii, este aceeași moșie, a fost și Mihăeștii ai lui N. Istrati, și va fi fost împrumutat de el bisericii, în podul căreia s'a găsit.

În aceste cataloage se mai găsesc niște însemnări cu privire la Neculai Istrati, pe care cred necesar să le arăt, pentru înlesnirea aceloră cari se vor ocupa, mai de aproape, cu viața acestui distins bărbat.

Neculai Istrati a întreținut o întinsă corespondență, cu diferite personalități marcante în viața noastră socială; unele

din aceste corespondențe sunt în biblioteca Academiei Române, și indicate în cataloagele manuscriselor ei.

Așa, în Ms. 878: « Copii de acte, cele mai multe moldovenești, din sec. XVII, XVIII și XIX », sunt scrisori adresate de Neculai Istrati lui G h. B a r i ț (Vol. III, p. 104).

În Ms. 1004: « Corespondență diversă din anii 1837—1850, primite de Gh. Bariț ș. a. », este o scrisoare din 14 Aprilie 1847, adresată de Neculai Istrati din *Mălinei*. Acest « Mălinei » este o greșală; trebuie să fie *Mălini*, sat foarte aproape de Rotopănești, moșia lui Neculai Istrati (III, p. 208 și 211).

În « Indice »: dela 6 August 1843 până la 23 Februarie 1848, Neculai Istrati adresează lui Gh. Bariț, 14 scrisori, din Humor, Iași, etc. (III, p. 364).

Tot în « Indice »: dela Ianuarie 1847 până la Decembrie, corespondență primită de Gh. Bariț dela Neculai Istrati din Mălini (III, p. 434).

Din alte însemnări se vede o parte din versurile pe care le-a publicat Neculai Istrati.

În Ms. 987: « Literare diverse, 1837—1892 », este însemnată « O zi de Iulie », versuri de N. Istrati. Eșăi, 18 Iulie 1840 (III, p. 190).

În Ms. 788: « Filipescu-Dubău: Articole de ziare și colecție de versuri extrase de prin publicațiunile periodice din anii 1832—1851. Vol. II. Din diverse publicații », Neculai Istrati are o poezie: « Cântec militar sau oștenesc » (III, p. 63).

În Ms. 786: « Filipescu-Dubău: Scrisori economice și diverse », indică: « Luntrașul dela Dunăre », de Neculai Istrati, publicat în « Steaua Dunării », la Decembrie 1855 (III, p. 56).

În Ms. 787: « Filipescu-Dubău: Articolele de ziare, și culegere de versuri. Vol. I. Bucăți poetice de autori diferiți scoase din diferite publicațiuni periodice din anii 1832—1851 », este « Cântec ostășesc, dedicat prințului D. Sturdza, de Căminar Neculai Istrati », publicat în « Arhiva Românească » (III, p. 60), iar din: « Alte poezii culese din diferite publicații », este « Cântec militar dedicat prințului D. Sturdza » (III, p. 60).

In Ms. 460—461: « Cântece de lume scrise de Nicolae Pauletti, fiind poet. Anu 1834, luna Dechemvri », găsim:

« Istrati (Neculai) dela Iași: La.....: ca tine frumosu-i delirul fericirii.

« Cătră dânsa (Foaia pentru minte, inimă și literatură, 1841, Nr. 22):

« Un secret (Idem, 1842, Nr. 4).

« Proșesul unei momițe (fabulă). (Idem, 1842, Nr. 3). (II, p. 189).

In Ms. 21: « Poezii vechi și noue », găsim: « Moldova în 1857. Jurământul. M. S. O parodie făcută de N. Istrati (tipărit) ». (I, p. 75).

In același manuscris: « O scenă din Iad (Neculai Istrati » (I, p. 76).

---

# MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

## SERIA III

### TOMUL I, (1923—24): Lei 120

I. C. NEGRUZZI. Autografe române . . . . .	Lei 6
I. C. NEGRUZZI. Ioan Bogdan, Al. Vlahuță, Al. Xenopol și manuscrise ale lor . . . . .	5
ANDREI BĂRSEANU. Catechismul luteran românesc . . . . .	5
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna I-IV . . . . .	15
DRAGOȘ PROTOPODESCU. Unkonown Congreve, a sheaf of poetical scraps . . . . .	12
G. BOGDAN-DUICĂ. Gheorghe Lazăr . . . . .	40
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna V-VII . . . . .	40

### TOMUL II, (1924—25): Lei 175

AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI. O operă de mare valoare . . . . .	Lei 8
ALEXANDRU MARCU. Romanticii italieni și României . . . . .	40
Dr. IACOB RADU. Doi luceferi rătăcitori . . . . .	40
TH. CAPIDAN. Elementul slav în dialectul aromân . . . . .	30
ȘTEFAN CIOBANU. Dimitrie Cantemir în Rusia . . . . .	50
CONSTANTIN I. KARADJA. Despre lucrul apostolesc al lui Coresi . . . . .	8

### TOMUL III, (1925—27): Lei 200

Dr. A. VERESS. Căntece istorice vechi ungurești despre Români . . . . .	Lei 15
AL. VICIU. Supplement la «Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal . . . . .	10
N. CARTOJAN. Legendele Troadei în literatura veche românească . . . . .	30
PER. PAPAHAĞI. Numiri etnice la Aromâni . . . . .	15
G. POPA-LISSEANU. Un manuscris al gramaticii românești a lui I. Eliade- Rădulescu . . . . .	8
Pr. V. URSĂCHESCU. Psaltirea slavonă (1577—1580) . . . . .	12
S. PUȘCARIU. Dicționarul Academiei . . . . .	15
RAMIRO ORTIZ. Goldoni e la Francia . . . . .	40
AL. MARCU. V. Alecsandri și Italia . . . . .	85
Dr. A. VERESS. Note și scrisori Șincaiane . . . . .	15

### TOMUL IV, (1928—29): Lei 250

ION COLAN. Vieța și opera lui Ion Barac . . . . .	Lei 45
N. CARTOJAN. «Fiore di virtù» în literatura românească . . . . .	60
ȘTEFAN PAȘCA. Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de correspondenți din diferite regiuni . . . . .	32
I. A. BASSARABESCU. Două epoci din literatura română . . . . .	6
Dr. ANDREI VERESS. Vechi istorici unguri și sași despre istoria Româ- nilor (1760—1787) . . . . .	50
N. IORGA. Note istorice asupra editării operei poetice a lui M. Eminescu . . . . .	6
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre «Lexicon Marsilianum» . . . . .	15
Dr. ANDREI VERESS. Pictorul Barabás și României . . . . .	40

### TOMUL V, (1930—31): Lei 330

W. MEYER-LÜBKE. Rumänisch und romanisch . . . . .	Lei 20
RAMIRO ORTIZ. Per la fortuna del Petrarca in Rumania (1783—1928) . . . . .	20
IOAN BIANU. Inscriptii în limba gotică și în caractere runice descoperite lângă Folticeni . . . . .	20
Dr. ANDREI VERESS. Istoricul marele șerdar Gheorghe Saul (1743—1785) . . . . .	18
N. N. CONDIESCU. Istoria lui Alfidalis și a Zelidiei . . . . .	40
G. F. CIAUȘIANU. Glosar de cuvinte din jud. Vâlcea . . . . .	75
ARTUR GOROVEI. Contribuțiuni la biografia lui Constantin Stamati . . . . .	12
ION GHERGHEL. Goethe în literatura română . . . . .	130